

આમુખ

આપણા દેશમાં અનેક નાની મોટી ચળવળો હાલ ચાલી રહી છે, તેને પરિણામે આપણી લવિષ્યની ગિચ્છિતિમા મોટા ફેરફાર થવાનો સંભવ ખરો. આ ચળવળો યોગ્ય દિશામાં કામ કરે અને તેને અગે ને ફેરફારો થાય તે જનમમૂહની મરજી પ્રમાણે થાય તે ધ્યેયવા-યોગ્ય છે. આવી ચળવળોમાં મોટે ભાગે અમુક આગળ પડતા માણસો જ ભાગ લે છે અને સાધારણ પ્રજા તે પર યોગ્ય ધ્યાન આપી શકતી નથી. યોગ્ય ધ્યાન ન આપી શકવાનું એક કારણ એ છે કે ચાલુ બનાવોની યોગ્ય સમજ તેમને પડતી નથી, અને તે સમજ પાડવાના યોગ્ય માધનો મળતાં પણ નથી. આમ હોવાને લીધે કુટલીક જોડી પરિસ્થિતિ જામી થવાનો સંભવ રહે છે અને તે દુઃકરવાના પ્રયાસો થતા જોઈએ.

આવાં પ્રયાસો પૈકી એક તો એ કે આજે આપણા દેશમાં તેમ જ દુનિયાના બીજા દેશોમાં જે કાર્ષી બને છે તેની ટૂંકી લક્ષીકત લોકો સમક્ષ અમમ્ય તેની મજા ભાવામાં મૂકવામાં આવે. તો ઉપર જણાવેલા બંન્ના ફેરફારો બાબત યોગ્ય માહિતી મેળવવાનું સાધન મળે. ઘણા દેશોમાં આવી માહિતીનું સાધન તે દેશની Year Book હોય છે અથવા તરફથી અથવા ખાનગી સંસ્થાઓ તરફથી આની Year Book બહાર પાડવામાં આવે છે અને તેમાં મુખ્ય કરીને તે દેશની જાણનાવાયક બંની લક્ષીકતોના સમાવેશ થાય છે આની Year Book દેશના કામમાં આગળ પડતા ભાગ લેનારને ઉપયોગી થઈ પડે છે, તે ઉપરાંત વેપારી-વર્ગને તથા દેશના આર્થિક અને સામાજિક મુદ્દાઓને પ્રજા તે ખાસ ઉપયોગી થઈ પડે છે.

હિંદુસ્તાનને લગતી આવી માહિતી આપે તેવી બે Year Book અંગ્રેજી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થાય છે. Times of India ની Indian Year Book અને Indian Finance Year Book, જે કવચ્છમાં પ્રસિદ્ધ થતા અંગ્રેજી પણ Indian Finance તરફથી મુદ્દા પાડવામાં આવે છે. આ પુસ્તકોને ઉપયોગ

અગ્રેજી જાણનાર માણસો જ કરી શકે. અગ્રેજી જાણનાર સંખ્યા આપણા દેશમાં જૂન હોવાથી આ ઉપયોગી માહિતીથી મોટા વર્ગ અજાણ રહે તેમાં કંઈ નવાઈ નથી.

હિંદુસ્તાનની દરેક મુખ્ય ભાષામાં આવી Year Book બહાર પાડવાની અને તેનો પ્રચાર કરવાની ખાસ જરૂર છે.

તેમ થાય તો પણ ખીજ દેશોની માહિતી આપણી ભાષામાં મળવી મુશ્કેલ છે; અને જુદાં જુદાં કામમાં રોકાયેલા લોકોને કશું પુસ્તકો વાંચવાનો સમય પણ મળતો નથી. તેથી દુનિયાના મુખ્ય દેશોની આવી માહિતી સારાંશ રૂપે લોકોને મળે તો તે એક મોટી જરૂરિયાત પૂરી પાડે. આવી એક World Year Book અથવા 'વિશ્વદર્શન' શ્રીયુત છોટાલાલ માનસિંગ કામદારે લખવાનું સાહસ કર્યું છે તે માટે તેમને અભિનંદન ધટે છે.

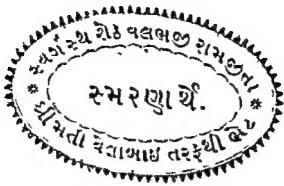
ગુજરાતી સાહિત્યનો વિકાસ હાલ સારો થતો જાય છે. અનેક વિષયોને લગતાં નવાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થતાં જાય છે. 'વિશ્વદર્શન'ની પ્રસિદ્ધિથી ગુજરાતી સાહિત્યમાં આ જાતના પુસ્તકની ખોટ પુરાય છે. આથી ઘણી સામાન્ય બાબતોનું જ્ઞાન ગુજરાતી સમાજને સહેલાઈથી મળી શકશે. આવા પ્રકારનાં પુસ્તકો અન્ય ભાષામાં ઘણાં હોય છે, અને તેમાં બહાર પાડેલી માહિતી વખતો વખત તાજી રાખવા તેની નવી આવૃત્તિઓ વારંવાર બહાર પડે છે. અન્ય દેશોના જનસમાજની આ બાબતમાં ઉત્સુકતાને લીધે જ આવાં સાહસો ફળીભૂત થઈ શકે છે. તે પ્રમાણે શ્રીયુત કામદારના આ સાહસને ગુજરાતી જનસમાજ વધાવી લે એવી જરૂર આશા રખાય. પુસ્તકના પ્રકાશન વિષેનો ઇતિહાસ શ્રીયુત કામદારે વર્ણવેલ છે, તેનાથી હતાશ ન થતાં છેવટ આ પુસ્તક પોતે અગદ કરાવી શક્યા તે માટે તેમને અભિનંદન આપું છું અને ધન્યું છું કે આ પુસ્તકની આવૃત્તિઓ કાઢવાનો તેમને પ્રસંગ આવે.

સુખર્ષ યુનિવર્સિટી

ચંદુલાલ નગીનદાસ વટીલ

તા. ૨૬-૯-૩૮

યુનિવર્સિટી પ્રોફેસર ઓફ ઇકોનોમિક્સ

સંગ્રહકનું વક્તવ્ય

લગભગ ચારેક વર્ષ પહેલાં અંગ્રેજીમાં Year Book મારા જ્ઞેવામાં આવતાં અંગ્રેજી ન જાણનારાઓ માટે, તે જાતના પુસ્તકની ગૂજરાતી ભાષામાં મને આવશ્યકતા જણાઈ અને થોડા મહિના તે જ કાર્ય પાછળ મંડી રહીને ગૂજરાતીમાં પુસ્તક તૈયાર કર્યું.

પણ તેટલાથી તે કાર્ય પૂરતું થતું નહોતું. લખેલ પુસ્તક પ્રકાશન ન પામે તો તેની પાછળ લીધેલો શ્રમ વ્યર્થ જાય તે દેખીતું હતું. એટલે મોટી ગણ્યાતી ઘણી ખરી પ્રકાશનસંસ્થાઓને વારાફરતી તે પુસ્તક જોવા માટે મોકલી આપ્યું. લગભગ દરેક પુસ્તકની ગૂજરાતી ભાષામાં આવશ્યકતા સ્વીકારી, પરંતુ પ્રકાશનનું જોખમ ખેડવા દોષ સંસ્થા તૈયાર નહોતી. છેલ્લા એક દાવ તરીકે ભારતી સાહિત્ય સંઘના શ્રીયુત મોહનભાઈને તે જોવા માટે મોકલ્યું, ને તેમને જાંધી વાતની જાણ કર્યા છતાં સંસ્થાએ પ્રકાશનનું સાદસ માથે વહોરી લીધું.

અગાઉ આપણે ત્યાં 'સંસાર ચોપડી' નામે પુસ્તક મળતું હતું. તેમાં અનેક ઉપયોગી જાગતોનો સમાવેશ થતો હતો. હાલ તો ઘણાં વર્ષો થયાં તે પુસ્તક મળી શકતું નથી. તે વખતના લોકોની માહિતી-પૂરતું તે પુસ્તક સાદું હતું. તેમાં ક્રાષ્ટકો, પગાડી જત્રી, ઇસપની વાતો, પત્રવ્યવહારના નમૂના વિગેરે અનેક જાગતોનો સમાવેશ કરવામાં આવતો હતો.

અતિ ઝડપથી આગળ ધપતા આ જમાનામાં તેના પુસ્તકની અમુક બાબતો જ આજ ઉપયોગી થઈ પડે. એટલે તે પુસ્તકની ધારી પર આ પુસ્તક રચાયેલું ગણી શકાય.

આવાં પુસ્તકોમાં આપવામાં આવેલી દકીકતો તથા આંકડા અઘટન હોવા જોઈએ. પુસ્તક ઉપાતાં લાભતા સમયમાં પણ અનેક ફેરફારો થાય તે સ્વાભાવિક છે, એટલે અમુક સમયમર્યાદા નક્કી કરીને જ તે સમય સુધી મળતા આંકડાઓ આપવાનું બની શકે. આ પુસ્તકમાં ૧૯૩૭ ની મર્યાદા ગણી છે, જે ૬ તેમાં પણ સ્પષ્ટ ફેરફારો કર્યા છે. અંગ્રેજી અને બીજી ભાષાઓમાં આવા પ્રકાશનો વાર્ષિક હોય છે, અને તેની ખપત પણ બહુ મોટી હોય છે. શ્રી ભારતી સાહિત્ય સંઘે મૂલગતી ભાષામાં પ્રગટ કરવાનું સાદમ ક્યું છે, તેને જો સાહિત્યસિકો તરફથી પ્રોત્સાહન મળશે તો આ પ્રકાશન વાર્ષિક કરવાની અભિલાષા છે.

ધારી મંભાજ ગણ્યા છતાં અમુક મુદ્દલોપો ઝી ગયા છે. તેનું શુદ્ધિપત્રક સાથે આપવામાં આવ્યું છે, જે પ્રમાણે પરેસેથી સુધારી લેવાની વાચકોને વિનંતિ છે.

આ પુસ્તક તથા તેની અદ્દર રહેલી બાબતો માટે જે કોઈ વાંચક નીચે લખેલ સન્માને મને સૂચના કરશે તેનો સાભાર સ્વીકાર થશે અને બીજી આવૃત્તિ કાઢવાનો પ્રયત્ન આવશે તો તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે.

આ પુસ્તકનો આમુખ લખી આપવા માટે મુંબઈ યુનિવર્સિટીના વિખ્યાત અર્થશાસ્ત્રી શ્રી ચંદુલાલ એન. વણીયે પોતાની અનેક રોકાણોમાર્ગી સમય કાઢી આપ્યો તે માટે તેમનો, પ્રો. વણીયનો મુયોગ મેળવી આપનાર માગ મિત્ર શ્રી. મનુભાઈ ખડેસિયાનો તથા પુસ્તક પ્રગટ કરવાનું સાદમ વહોભાર, ભારતી સાહિત્ય સંઘના મચાલકનો અન્યંત આભારી છું.

વાંકાનેર (ગાંધીવાડ) }
તા ૧૭ એપ્રિલ ૧૯૩૮ } છોટાલાલ માનસિંગ કામદાર

અનુક્રમાંલુકા

નિવેદન	૪	પૃથ્વીના વિભાગો તથા મહા-	
આમુખ	૫	સાગરોની ઊંડાઈ	૩૮
સંગ્રાહકનું વક્રતત્વ	૭	જગતની વસ્તીના આંકડા ૪૦-૪૮	
હિંદ પર દૃષ્ટિપાત	૧૭-૩૨	આફ્રિકા	૪૧
હિંદનું ક્ષેત્રફળ	૨૧	એશિયા	૪૨
હિંદના પર્વતના ધારો	૨૨	યુરોપ	૪૩
નદીઓ	૨૨	ઉત્તર અમેરિકા	૪૩
વસ્તી	૨૩	એશિયાનિયા	૪૪
નદી બંધારણ	૨૪	દક્ષિણ અમેરિકા	૪૪
ધર્મ તથા સંસ્કૃતિના વિભાગ	૨૫	જગતનાં મુખ્ય શહેરો	૪૫
મોટાં શહેરો	૨૫	જવાળામુખી પર્વતો	૪૬
રેલવે	૨૫	પર્વતો	૪૭
ખેતીવાડી	૨૬	જગતના ધર્મો	૪૮
જંગલો	૨૭	મુખ્ય કઠી આયમતો નથી	૫૦
જગતની મુખ્ય પેદારા	૨૭	સામ્રાજ્યોનો વિસ્તાર	૫૦
હિંદના ઉદ્યોગો	૨૮	મુખ્ય ગભ્યો	૫૧
પશુઓ	૨૮	જમીન	૫૧
ખાણ અને ખનીજ	૨૯	પૃથ્વીનાં નીચાં ખિંદુઓ	૫૧
હિંદ સંબંધી જાણવાનું		નદીઓ	૫૨
હકીકત	૩૦	સરોવરો	૫૨
સૂર્યમંડળ	૩૩-૩૭	મહાસાગરો તથા સમુદ્રોનું	
સૂર્યમંડળના ભાગો	૩૪	ક્ષેત્રફળ તથા ઊંડાઈ	૫૪
તારાની સંખ્યા	૩૪	મોટા ટાપુઓ	૫૫
સૂર્ય સંબંધી જાણવાનું	૩૫	જગતનાં મોટાં શહેરો	૫૫
સૂર્યની આસપાસ ફરતા		મોટાં બંદરો	૫૫
ગ્રહોની ગતિ	૩૬	ગ્રીન્વિચની અક્ષાંશ રેખાંશ	૫૬
ચંદ્ર વિશે જાણવાનું	૩૭	પ્રખ્યાત પુસ્તા	૫૮
મનુષ્યની જાતિઓ	૩૭	મુખ્ય હિંદી પ્રાંતો	૫૮
જગતનાં અતિ ઉષ્ણ તથા	-	હિંદના વસ્તીવાળા પ્રાંતો	૫૯
શીતળ સ્થાનો	૩૮		

હિંદના મોટા પ્રાંતો	૫૯	પહેલો નંબર	૭૬
૧૯૩૧ની વસ્તીગણતરી		જિંયાં મકાનો અને ટાવર	૭૮
મુજબ શહેરોની વસ્તી	૬૦	જાણુવા જેવું	૭૯
હિંદુઓની ખુબતી	૬૦	કાળચક્ર	૮૦
મુસલમાનોની ખુબતી	૬૧	ધુવના શોધકા	૮૧
હિંદના પ્રાંતના મહાલોની સંખ્યા	૬૧	મોટી શોધખોળો કયારે થઈ?	૮૨
ભૌગોલિક ઉપનામો	૬૧	મોટાં પુસ્તકાલયો	૮૫
તાજહીન રાજ્યો	૬૨	જગતના શ્રીમંત મનુષ્યો	૮૫
બદલાયેલાં ભૌગોલિક નામો	૬૨	જગતનું સશસ્ત્ર સૈન્ય	૮૬
દેશોનાં રાષ્ટ્રીય નામો	૬૩	જગતની પાલામિન્ટનાં નામ	૮૬
રેલવેના લાંબા પુલ	૬૩	ફિલ્મ-સ્ટારના પગાર	૮૭
યુરોપનાં પ્રમુખતાક રાજ્યો	૬૪	મોટા પગારો	૮૭
શહેરનાહો અને રાજ્યકર્તાઓ	૬૫	હિંદની વાપિંક સરેરાશ આવક	૮૮
મુખ્ય પ્રધાનો	૬૫	ચિકોરિયા કેસ મેળવનારા	
અમુખો	૬૭	હિંદીઓ	૮૮
અમેરિકાના અમુખો	૬૭	રાષ્ટ્રીય આવક અને દોલત	૮૮
૧૮૦૧ થી બ્રિટિશ પ્રધાનો	૬૮	રાયલ મોસાયટીના હિંદી સભ્યો	૮૯
છેલ્લાં ૧૫૦ વર્ષના પોપ	૬૯	બ્રિટિશ પાલામિન્ટના	
રાજકીય હત્યાઓ	૬૯	હિંદી સભ્યો	૮૯
લાંબી નહેરો	૭૦	હિંદી પ્રીવિ કાઉન્સિલરો	૮૯
લાંબાંમાં લાંબાં રેલવેનાં પ્લેટફોર્મો	૭૧	યુનાઇટેડ કિંગડમના હિંદી બેરોનેટ	૮૯
લાંબાંમાં લાંબાં રેલવેનાં બોગદાં	૭૧	બ્રિટિશ રાજ્યના હિંદી ઉમરાવ	૯૦
જગતનું મોટું વૃક્ષ	૭૨	પશુઓનો જીવનમર્યાદા	૯૦
જગતની મોટી સ્ટીમરો	૭૨	હિંદનાં સંગ્રહસ્થાનો	૯૧
ઝડપી મોટી સ્ટીમરો	૭૩	વિશ્વપુલ	૯૧
જગતની મોટી નદીઓ	૭૩	જગતની ભાષાઓ	૯૨
અખ્યાત જળધોધ	૭૪	જુદા જુદા ગામની દૂધ ઉત્પત્તિ	૯૪
મોટા ઘંટ	૭૫	નોબેલ પારિતાષિક	૯૫
પ્રાચીન વિશ્વવિદ્યાલયો	૭૬		

રાષ્ટ્રસંઘ	૧૦૩	હિંદમાં પ્રાંતવાર મોટરોની	
હુકમ નીચેના પ્રદેશો	૧૦૫	સંખ્યા	૧૧૮
હિંદની હવાઈ ટપાલ	૧૦૫	જગવિખ્યાત હોરા	૧૧૯
ટપાલ અને તારખાતું	૧૩૬	ઉચ્ચતાના માપનું કોષ્ટક	૧૧૯
આયપતવેરાના દર	૧૦૭	જુદા જુદા પદાર્થો પર ગરમીની	
વ્યાજે મૂકેલ રકમ બમણી		અસર	૧૨૦
થવાનો સમય	૧૦૮	વિશિષ્ટ ગુરુત્વ	૧૨૦
હિંદનાં વિશ્વવિદ્યાલયો	૧૦૯	છાપવાનાં બીબાં	૧૨૧
હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભા	૧૦૯	કાગળની જાતોનાં નામ	૧૨૨
મહાસભાનું પ્રધાનમંડળ	૧૧૧	છાપવાના કાગળની સાઈઝ	૧૨૨
સંસ્થાનો, અમેરિકા વિગેરેમાં		લખવાના તથા ડ્રોઈંગ પેપરનું	
હિંદીઓ	૧૧૨	માપ	૧૨૨
હિંદનું લશ્કરી ખર્ચ	૧૧૨	પ્રાઉન પેપરની સાઈઝ	૧૨૩
લશ્કરી ખર્ચની સરખામણી	૧૧૩	બાંધેલ પુસ્તકની સાઈઝ	૧૨૩
હિંદી અને અંગ્રેજી સૈનિકનું		કાગળનું કોષ્ટક	૧૨૩
ખર્ચ	૧૧૩	હિપયોગી સંજ્ઞાઓ	૧૨૪
લશ્કરી બોજો	૧૧૩	હિંદનાં અદ્ભુત બાંધકામ	૧૨૫
હિંદની રેલવેની લંબાઈ	૧૧૩	હિંદુસ્તાનનું ઉચ્ચતામાપ	૧૨૭
દુનિયાની રેલવેની લંબાઈ	૧૧૪	હવાનો નકશો	૧૩૨
હિંદમાં નોટનો ફેલાવો	૧૧૪	કોષ્ટક	૧૩૨
લીપ ઈયર	૧૧૪	થર્મામિટર	૧૩૭
હિંદમાં પાડેલા રૂપિયા	૧૧૫	હિંદના પર્વત પર હવા	
વખતનું કોષ્ટક	૧૧૫	ખાવાનાં સ્થળો	૧૩૭
રોમન આંકડા	૧૧૫	હિમાલયનાં હવા ખાવાનાં	
જગતની અજાયબીઓ	૧૧૬	સ્થળોની જાંચાઈ	૧૩૯
રાષ્ટ્રીય પુષ્પસંજ્ઞા	૧૧૭	હિંદનાં જોવાલાયક સ્થળો	૧૪૦
પ્રજા ગામડાંમાં વમે છે	૧૧૭	કેટલાક પ્રચલિત અંગ્રેજી	
દર મોટર દીઠ રહેવાસીઓની		રાજકીય શબ્દો	૧૪૧
સંખ્યા	૧૧૭	તંદુરસ્તી તથા આરોગ્ય-	
મોટરોની કુલ સંખ્યા	૧૧૮	જરૂરક્ષણ	૧૪૪
		ચેપી દોં	૧૪૬

હિંદીની સરેરાશ લેખાઈ		દર વિદ્યાર્થી દીઠ કુલ ખર્ચ	૧૮૦
તથા વળન	૧૪૭	કેળવણીવિષયક અખિલ	
પ્રસૂતિનો કોડો	૧૪૭	હિંદુનું ખર્ચ	૧૮૦
શ્વાસોચ્છવાસ	૧૪૮	હિંદની રેલવે	૧૮૦
નાડી	૧૪૮	હિંદની ખેડકા	૧૮૮
સ્નાન	૧૪૮	હિંદમાં વામો	૧૯૭
ખોરાક સંબંધી		બ્રિટિશ હિંદની ખેતી	૨૦૦
જાણવાભેગ	૧૪૯	જમીનના વર્ગ	૨૦૪
લુઠી લુઠી જાતના દારૂમાં		મધ્યસ્થ સરકારની મહેસૂલ-	
આટકાદોલનું પ્રમાણ	૧૪૯	આવક	૨૦૬
દૂધ	૧૪૯	હિંદમાંથી સોનાની આયાત	
વિરેમિન્સ	૧૫૦	નિકાસ	૨૦૮
જગતનો રથજલ્લનકાશ	૧૫૫	ચાંદીની આયાત નિકાસ	૨૦૮
તાજેતરમાં હિંદમાં બનેલા		સોનાની સરેરાશ કિંમત	૨૦૯
ગજકૃપ્ય બનાવો	૧૬૧	કરનો ખોળો	૨૦૯
જાણવાભેગ તારીખો	૧૬૩	ખાંડ	૨૦૯
જગતના ધનિકામની		મીઠું	૨૧૦
રૂપરેખા	૧૬૫	મોતું	૨૧૦
હિંદનાં વિશ્વવિદ્યાલયો	૧૭૨	લોહું	૨૧૧
યુનિવર્સિટીમાં નોંધાયેલાની		કાલસાની ખાણો	૨૧૧
મંખ્યા	૧૭૫	કાંચી	૨૧૨
યુનિવર્સિટીના અધિકારીઓ	૧૭૬	હિંદમાં મોટરો	૨૧૩
છોકરા તથા છોકરીઓની		હિંદમાં સદકારી મંડળીઓ	૨૧૩
કેળવણીની પ્રગતિ	૧૭૭	હિંદનું જાહેર દેવું	૨૧૪
કેળવણીવિષયક સંસ્થાઓ		કુષ્ઠાળનિવાસી માટે ખર્ચ	૨૧૪
અને વિદ્યાર્થીઓ	૧૭૮	ટંકણમાં પડેલા સિક્કાની	
વસ્તીના પ્રમાણમાં વિદ્યાર્થી-		કિંમત	૨૧૪
ઓના ટકા	૧૭૮	નોંધેલો કુલ ફેલાવો	૨૧૫
પ્રાંતવાગ ખર્ચ	૧૭૯	જાત	૨૧૫
હિંદમાં ગ્રિફિનોનું પ્રમાણ	૧૭૯	હિંદી સગાસું આપુ દેવું	૨૧૫

મુતગઢિ માલ—

આયાત નિકાસ	૨૧૬
૩ની શાળ તથા ત્રાકો	૨૧૭
હિંદમાં મોનાની વ્યાજી	
મિલકત	૨૧૭
પરદેશમાં વમાહત	૨૧૭
શણ	૨૧૮
હિંદમાં આયાતવેરો	૨૧૯
૧૯૩૩-૩૪નાં અપખાનાં,	
વર્તમાનપત્રો	૨૨૦
હિંદની જકાતના આંકડા	૨૨૦
હિંદના કાંદાનો વેપાર	૨૨૧
લોકોનું કજ્જ	૨૨૧
હિંદનાં પોટટૂટ્ટો	૨૨૩
હિંદનાં કાગખાનાં	૨૨૩
હિંદનાં મુખ્ય બંદરોનો	
વેપાર	૨૨૪
ડીસ્ટ્રિક્ટ અને લોકલખોર્ડો	૨૨૪
બ્રિટિશ હિંદમાં સહકારી	
મંડળો	૨૨૬
હિંદની મ્યુનિસિપાલિટીઓ	૨૨૬
બ્રિટિશ હિંદમાં માથા દીઠ કર	૨૨૭
જુદા જુદા દેશોનું રક્ષાબુખ્ય	૨૨૮
હિંદના સ્તાનો વ્યવહાર	૨૨૮
હિંદની પોલીસ	૨૨૯
બ્રિટિશ હિંદમાં ટ્રેડ યુનિયનો	૨૨૯
હિંદમાં ઔદ્યોગિક તકરારો	૨૨૯
હિંદી સરકારી	
રૂપિયાની લેન	૨૩૦
હિંદનું નહેરકામ	૨૩૧

બ્રિટિશ હિંદમાં મુખ્ય

ખનીજોની પેદાશ	૨૩૧
હિંદી સરકારની સ્ટર્લિંગ લેન	૨૩૨
હિંદમાં કરીગરોને અપાયેલ	
બદલો	૨૩૨
હિંદમાં તથા બીજા દેશોમાં	
માથાં દીઠ કર	૨૩૩
જેલમાં કેદીઓની સંખ્યા	૨૩૩
આંદામાનમાં કેદીઓ	૨૩૩
વેપારનું વાર્ષિક અવલોકન	૨૩૩
હિંદનો વેપાર	૨૩૮
૧૯૩૧ની હિંદની વસ્તી—	
ગણતરી	૨૪૩
હિંદનો ધંધો રાજ્યવાર	૨૪૫
મોટાં શહેરોની વસ્તીની	
વધવટ	૨૪૬
શહેર અને ગામડાંની વસ્તી	૨૪૭
હિંદની ભાષાઓ	૨૪૭
હિંદનાં મુખ્ય દેશી રાજ્યો	૨૪૮
હિંદનાં શહેરો	૨૪૯
હિંદના પ્રાંતો	૨૪૯
સામાજિક સ્થિતિ	૨૫૦
૧૯૨૧-૩૦નાં દશ વર્ષોમાં	
દર હજારે મૃત્યુપ્રમાણ	૨૫૧
મોટાં શહેરોમાં સ્ત્રી—	
પુરુષોની સંખ્યા	૨૫૧
ગીચ વસ્તી	૨૫૧
હિંદની વસ્તી	૨૫૨
મુખ્ય ભાષાઓ અને	
બોલનારાઓની સંખ્યા	૨૫૨

૧૦૦,૦૦૦ ઉપરની		મુખ્ય દેવી ગન્ધો	૩૯૮
વમ્બીનાળા શહેરો	૨૫૨	હિંદના મુખ્ય રાજ્ય તાંબો	૪૦૧
હિન્દી જાતિઓ	૨૫૩	ગર્ભ-ગર્ભ	
હિન્દુ આરોગ્ય	૨૫૪	અને વાઇસરોય	૪૦૩
દર દાગરે જન્મ તથા		હિંદમા મતાધિપત	
મગલુનુ પ્રમાણ	૨૫૫	તથા ચૂટણી	૪૦૪
મિશ્રિત હિંદમા		પ્રાતિક જાગૃતિનુ	
જન્મ-મૃત્યુ	૨૫૬	વિદ્યાવપનોમ્	૪૦૮
જાહેર આરોગ્યનુ ખર્ચ	૨૫૭	મુદારાનો પ્રતિદાન	૪૧૦
દરિદ્રતાનોની સખ્યા	૨૫૮	હિન્દુ પશુધન	૪૧૧
મેડિકલ કોલેજો	૨૫૯	હિંદમા ગોધખોળ	૪૧૩
લેમોરેરીઝ તથા વેદમા		ઓનરેશન કોલુ મહેવાય ?	૪૧૮
ગોધખોળખાતાઓ	૨૫૯	પરદેશમા હિંદીઓ	૪૧૯
જગનના જન્મ-		ગ્રે પ્રિન્ટમા હિંદી	
મૃત્યુપ્રમાણ	૨૫૯	વિચાર્યો	૪૧૯
હિન્દુ ગન્ત્યમધારણ	૨૬૦	૧૮૩૭ના રમત-ગમત તથા	
પ્રાતિક રાજ્યતત્ત્વ	૨૬૭	ઉદ્ભવનના રેન્ડ	૪૨૦
પ્રાતો	૨૮૧	જગતના લાગી રો	૪૨૧
હિંદી ગૃહીય મહાસભાનો		આયુષ્યમર્થાંત	૪૨૧
સુવર્ણ મહોત્સવ	૩૦૭	હિંદની ખનીજ-દોલત	૪૨૨
મહાસભા સમ્પર્કો જાણવા-		વેળવુડ તપાસ-કમિટી	૪૨૬
જોગ આનંદો	૩૧૪	રેલવે-અજેટ પર દરિયાત	૪૨૯
દરિદ્રતા મહાસભાના ઠરાવો	૩૧૬	યુદ્ધવિરામ પછી	
ગમત-ગમત-વિભાગ	૩૨૦	થેન લગાઈઓ	૪૩૦
હિંદી સનદો નોકરીના		તમે જાણો છો ખરા ?	૪૩૧
ઉમેશ્વારો	૩૬૭	મોગ શહેરના મેયરો	૪૩૨
હિન્દુ નહેરુકામ	૩૬૩	વર્ષ દરમિયાન જાણીતા	
૧૯૩૪ થી ૧૯૩૭ સુધીના		મૃત્યુ	૪૩૨
ખનાવો	૩૬૫	દેશી રાજ્યોના વડાપ્રધાનો	૪૩૨
ચાલી કુદ જ	૩૮૭	દૂકી ચસ્તાવનિ	૪૩૩
મિશ્રિત પાલમિન્ટ	૩૮૮	હજાર વર્ષ પચામ	૪૮૦
હિંદ મારેની ઓફિસ	૩૮૯		
હિંદી સંસ્કૃત	૩૯૦		

વિશ્વદર્શન

સંગ્રાહક

છોટાલાલ માનસિંગ કામદાર બા. એ.

નૂતન અંથાવલિ

અમદાવાદ

હિંદ પર દટિપાત

હિંદી સામ્રાજ્યનો વિસ્તાર ઉત્તરથી દક્ષિણ ૨,૦૦૦ માઇલનો તથા પૂર્વથી પશ્ચિમ ૨,૫૦૦ માઇલનો છે. તેનું કુલ ક્ષેત્રફળ બ્રિટિશ ટાપુઓના ક્ષેત્રફળ કરતાં લગભગ ૨૨ ગણું છે. મુંબઈથી પેશાવર લગભગ ૧,૫૦૦ માઇલ છે. પેશાવરથી કલકત્તા તેટલું જ છે. દિલ્લી મુંબઈથી ૯૫૦ માઇલ, કલકત્તાથી ૯૦૦ માઇલ અને પેશાવરથી ૬૦૦ માઇલ છે. કલકત્તાથી મુંબઈ લગભગ ૧,૨૦૦ માઇલ છે. કાઝમીરની ઉત્તરથી હિંદની દક્ષિણ સુધી ૨,૦૦૦ માઇલથી વધારે છે. અને અબુઝિન્તાનથી બર્માનાં શાત રાજ્યો સુધી ૨,૫૦૦ માઇલથી વધારે છે. તેના વિસ્તાર ૪૦° રેખાંશ અને ૩૦° અક્ષાંશ સુધીનો છે. હિંદમાં ૬,૦૦૦ માઇલની જમીનની સરહદ તથા ૫,૦૦૦ માઇલની સમુદ્રની સરહદ છે. તેના કિનારાની રેખા લગભગ ૫,૦૦૦ માઇલ છે.

હિંદના ધણા ભાગ પાઠી શકાય. પરંતુ વિશાળ દટિએ ત્રણ ભાગ પાડવા સુગમ પડશે.

૧. ઉત્તરમાં હિમાલય પ્રદેશ.
૨. સિંધુ-ગંગાનો પ્રદેશ.
૩. દક્ષિણ વિભાગ.

હિમાલયપ્રદેશ પશ્ચિમમાં અફઘાનિસ્તાનથી શરૂ કરી પૂર્વમાં બર્મા સુધી ઉત્તર પ્રદેશમાં આવી રહેલો ગણી શકાય. આ પ્રદેશ ૧,૫૦૦ માઇલનો છે. તેની પહોળાઈ લગભગ ૨૦૦ માઇલની છે. તે ઉત્તરના પ્રદેશના આડો કુર્ચી રીતે આવી રહેલો છે.

આ હિમાલય પર્વતની દાર દિંદ અને તિબેટ વચ્ચે બેવડા કિલ્લાનું કાર્ય બનવે છે. આ કિલ્લાના દક્ષિણ તરફનાં લાગમાં સુંદર ગંગોત્રી, સીંધી નેજા તથા ગરમ પ્રદેશવાળી ખીણો આવી રહેલાં છે. વચ્ચે જાંચા પર્વતના શિખરોવાળો મોટો પ્રદેશ આવેલ છે. આ શિખરો સદાને માટે હિમાલયદિત હોય છે. ઉત્તરમાં જાંચી ખીણો આવેલ છે, તેના પર નદિ જેવી લીંબોતરી ચાય છે. હિમાલય પર્વત પૂર્વમાં બ્રહ્મપુત્ર તથા પશ્ચિમમાં સિંધુ નામની બે મહાન નદીઓની વચ્ચે આવેલ છે. પશ્ચિમમાં ઉચ્ચ શિખર નંગ પર્વત છે, તેની જાંચા ૨૬,૬૨૦ ફીટ છે. તે કાસ્મીરના વાવચ્ય ખૂણામાં આવેલું છે. ગંગાનું સૌથી ઉચ્ચ શિખર માઉન્ટ એવરેસ્ટ નેપાળ-હિમાલયમાં આવેલ છે. તેનાથી જાંચામાં જિતરું શિખર ગોચરિન ઓરેન છે. નંદાદેવી કુમાઉનમાં આવેલ છે અને સિટિય દિંદમાં આવેલ હિમાલયનું જાંચામાં જાંચુ શિખર છે. (૨૬,૮૨૬ ફીટ) પૂર્વના ઉડાનું કાંચન-ગંધા પર્વ નેપાળમાં આવેલું છે.

સિંધુ-ગંગોત્રી પ્રદેશ ઉત્તરમાં હિમાલય અને દક્ષિણમાં દક્ષિણ પ્રદેશની વચ્ચે આવેલો છે. મોટે ભાગે તે નીચાણનો પ્રદેશ છે અને વાવચ્ય ખૂણા તરફ ઉચ્ચ થતો જાય છે. તે દરિયાની સપાટીથી ૧,૦૦૦ ફીટ કરતાં વધારે જાંચો નથી. ઉત્તર દિંદને મોટો ભાગ તે રોકે છે અને એક છેડથી બીજા છેડ સુધી તે ૨,૦૦૦ માઈલ કરતાં વધારે છે અને સામાન્ય રીતે ૧૫૦થી ૨૦૦ માઈલ પહોળો છે. નામ બતાવી આપે છે તેમ તેમાં બે નદીઓના પ્રવાહ આવી રહેલા છે. પશ્ચિમમાં સિંધુ નદી તથા તેને મળતારી નાની નદીઓ અને પ્રદેશના મધ્ય અને પૂર્વના ભાગમાં વહેતી ગંગા નદી અને તેને મળતારી ખીણ નાની નદીઓ. બ્રહ્મપુત્રા નામની એક ત્રીજી મોટી નદી હિમાલયના પૂર્વ પ્રદેશને ઝડપે વહે છે અને ગંગા નદીને જઈ મળે છે. આ ત્રણે નદીઓનો પ્રદેશ આખા દિંદમાં ખૂબ ફળદ્રુપ છે. તે પ્રદેશમાં આખા દિંદની ૨/૫ ભાગની વસ્તીનું પોષણ ચાય છે. તે પ્રદેશમાં મોટાં શહેરો તથા નગરોની સંખ્યા વધારે પ્રમાણમાં છે. જમીન ઊંડાણવાળી છે અને આ પ્રદેશ જલુ સપાટ છે. ગંગા નદીના પ્રદેશથી માંડીને સિંધુ નદીના પ્રદેશના આ મોટાં મેદાનના

મધ્ય ભાગમાં એક પશુ ટેકરી અથવા દરિયાની સપાટીથી ૭૦૦ માઇલ જાંચો પ્રદેશ જોયા વિના મુસાફરી કરવાનું શક્ય છે. સિંધુ-ગંગાનો પ્રદેશ તેના પ્રમાણમાં ભરતક વસ્તીવાળો છે. તેમાં ગામડાંઓ તથા મોટાં શહેરો આવેલાં છે. તેમાંનાં કેટલાંક ખૂબ પ્રાચીન તથા પ્રખ્યાત છે. તેમાં પંજાબ, દિલ્હી, સંયુક્તપ્રાંત, બિહાર તથા બંગાળાનો સમાવેશ થાય છે. મેદાનના પૂર્વ તરફના વિસ્તારમાં ઘણાંપુરાની ખીણ આવેલ છે. તે આસામ પ્રાંત છે.

દક્ષિણમાં દક્ષિણપ્રદેશ પશ્ચિમ આબુથી પૂર્વ તરફ ઢળતો આવે છે. પશ્ચિમધાટમાં ૫,૦૦૦ ફીટથી શરૂ કરીને પૂર્વધાટમાં ૧,૦૦૦ ફીટ તે પહોંચે છે. નર્મદા તથા તાપીના અપવાદ સિવાય ખીણ નદીઓ પૂર્વમાં બંગાળાના ઉપસાગરમાં વહે છે. સામાન્યતઃ નદીઓનો જળમાર્ગ તરીકે ઉપયોગ થતો નથી. મેદાનની નદીઓ પરનાં શહેરો ખાસ અગત્યનાં નથી. આ પ્રદેશ ગંગા-સિંધુના પ્રદેશને જરા પણ મળતો આવતો નથી. તે સીધો પ્રદેશ નથી પણ સમુદ્રની સપાટીથી ૧,૦૦૦ ફીટથી માંડીને ૩,૦૦૦ ફીટ જાંચો છે. દક્ષિણપ્રદેશનાં રાજ્યો તથા પ્રાંતો નીચે મુજબ છે. મધ્યપ્રાંત તથા વરાહ, મુંબઈ તથા મદ્રાસ દ્વારોનો થોડો ભાગ તથા હૈદરાબાદ તથા મૈસૂરનાં દેશી રાજ્યો.

દેશનો મોટો ભાગ ઉષ્ણ કટિબંધમાં આવેલો હોઈ હવાપાણી ઉષ્ણ છે. નિમ્ન તરીકે નીચાણના પ્રદેશોમાં ખૂબ ગરમી પડે છે અને ઉષ્ણ પ્રદેશોનું હવામાન નીચું હોય છે. ઉત્તરના ભાગોમાં શિયાળામાં હવામાન ધ્રુવરેખાના ઉનાળાના જેટલું હોય છે. હિંદી હવાપાણીની ખાસ વિશિષ્ટતા 'નિયમિતતા' છે. વર્ષાઋતુનો આધાર નીચેના પવન-પ્રવાહો ઉપર છે:

અરબી સમુદ્રનો પ્રવાહ : એપ્રિલથી સપ્ટેમ્બર સુધી સિંધ અને રજપૂતાનાના રેતાળ પ્રદેશમાં સૂર્યનાં કિરણો સીધાં પડે છે, તેથી ત્યાંની હવા ગરમ થઈને જાંચે ચડે છે, અને તેની ખાલી પડેલી જગ્યા પૂરવાને નૈઋત્ય તરફથી સમુદ્ર તરફની હવા આવે છે. વિશાળ મહાસાગરની સપાટી પરથી આવતી આ હવા પુષ્કળ બેજવાળી

હોય છે. આ પવન ૭ માસ પર્વત આખા હિંદ પર વાય છે, તેથી દેશના ધણીખરા ભાગમાં જૂનથી સપ્ટેમ્બર મુઢીમાં સારો વરસાદ પડે છે.

અરબી સમુદ્ર પરથી પવન ઉત્પન્ન થઈને આગળ વધતાં તેના માર્ગમાં પ્રથમ સલાદિ ગિરિમાળા આવે છે, તેને ઓળંગવા માટે જાંચે ચડતાં તે ઠડો પડે છે, તેને લધિ પશ્ચિમ કિનારાના મેદાનમાં ૧૦૦ થી ૧૫૦ ઇંચ જેટલો અને સલાદિ ઉપર ૨૦૦ થી ૩૦૦ ઇંચ જેટલો વરસાદ પડે છે. સલાદિ ઓળંગ્યા પછી દક્ષિણના ઉચ્ચ પ્રદેશમાં કાંઈ બીજી ગિરિમાળા ન હોવાથી તે વધારે ઠડો થઈ શકતો નથી; તેથી દક્ષિણના ઉચ્ચ પ્રદેશમાં ૨૦ થી ૩૦ ઇંચ જેટલો સાધારણ વરસાદ પડે છે. ગુજરાત, દાદિયાવાડમાં પણ તેટલો જ પડે છે. પણ સિંધમાં ધણો જ થોડો પડે છે, કારણ કે તે પ્રદેશમાં રેતાળ રણ હોવાથી ત્યાં પવન ઠડો થવાને બદલે જલદી ગરમ બની જાય છે.

મુંબઈ ધણકા છાંટી એ પવનપ્રવાહ પોતાના મુસાફરી આગળ શરૂ કરે છે ત્યારે તેના માર્ગમાં સાતપુડા અને વિંધ્યા-ગિરિમાળાઓ આવે છે. એ ગિરિમાળાઓ બહુ ઊંચી નથી, તોપણ તેને ઓળંગવાને જાંચે ચડતાં પવન ઠડો પડવાથી મધ્યહિંદના પ્રદેશને ૪૦ થી ૫૦ ઇંચ જેટલો વરસાદ મળે છે. ત્યારપછી આગળ જતાં પવનપ્રવાહના માર્ગમાં દિમાલય આવે છે. તેને ઓળંગવા માટે તેને ૨૦ હજાર ફીટ કરતાં પણ વધારે જાંચે ચડવું પડે છે, અને તેમ થતાં પોતાની બાંહ બાકી રહેલો તમામ ભેજ, વરસાદ, કરા કે બરફરૂપે દિમાલયને આપી દેવો પડે છે. દિમાલય ઓળંગ્યા પછી તેમાં જરાયે ભેજ બાકી રહેતો નથી.

બંગાળી ઉપસાગરનો પ્રવાહ : જે કાન્સુથી અરબી સમુદ્ર પરથી પ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય છે, તે જ કાન્સુથી બંગાળના ઉપસાગર ઉપરથી પણ પવનપ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય છે. તેના માર્ગમાં બંગાળ, આસામ અને બ્રહ્મદેશ એ રજુ પ્રતિ આવે છે; એ પ્રવાહના માર્ગમાં આસામ અને આન્ધ્રપ્રદેશ કુંગરો આવે છે, તેથી તે કુંગરો પર સલાદિની પેઠે પુષ્કળ વરસાદ પડે છે. આસામના કુંગરો ઉપર ૫૦૦ થી ૮૦૦

‘ઈંચિ જેટલો વરસાદ પડે છે. આખી પૃથ્વી ઉપર આટલો વરસાદ ખીજે કોઈ પણ સ્થળે પડતો નથી.

ધશાનનો પવનપ્રવાહ : આપણા દેશ ઉપર ઓક્ટોબરથી ‘માય’ સુધી ધશાન તરફથી પવન વાય છે. તે પવન સ્થળ તરફથી આવતો હોવાથી તેમાં ભેજ હોતો નથી, માત્ર હિંદના પૂર્વ કિનારા પર જ તે સમુદ્ર પરથી વાય છે, તેથી તેટલા ભાગને તે વરસાદનો લાભ આપે છે. દેશના બાકીના તમામ ભાગોમાં તે સ્થળ પરથી આવતો હોવાથી સૂકો હોય છે, એટલે ખીજે કોઈ પણ ઠેકાણે શિયાળામાં વરસાદ પડતો નથી.

નૈઋત્યના અને ધશાનના પ્રવાહો સર્વત્ર નૈઋત્ય અને ધશાનમાં થી જ વાય છે એમ સમજવાનું નથી, તેને વાવાની દિશાનો આધાર પર્વતોની હારો અને ખીણો ઉપર રહે છે.

બહુચિસ્તાન અને ઉત્તર કાશ્મીર નૈઋત્ય-પવન-પ્રવાહના માર્ગની બહાર છે, તેથી ત્યાં-ચોમાસામાં વરસાદ ભાગ્યે જ પડે છે. ત્યાં ધણે ભાગે શિયાળામાં થોડો વરસાદ કે જરફ પડે છે. હિંદની વર્ષાઋતુ વિશે દૂંકામાં કહીએ તો પશ્ચિમકિનારાના મેદાનમાં, આસામમાં, હિમાલયની તળેટીમાં અને અલ્હદેશમાં પુષ્કળ વરસાદ પડે છે. ‘ઉત્તરના મેદાનમાં બંગાળાથી સિંધ તરફ જતાં વરસાદનું પ્રમાણ ઓછું ઓછું થતું જાય છે. હીપકલ્પના ઉચ્ચ પ્રદેશમાં ૨૦ થી ૩૦ ઇંચિ જેટલો સાધારણ વરસાદ પડે છે અને મદ્રાસ ઇલાકાના કિનારા પાસેના ભાગમાં જૂનથી જાન્યુઆરી સુધી આઠ માસ સુધી વરસાદ પડે છે.

હિંદનું ક્ષેત્રફળ

હિંદનું ક્ષેત્રફળ ૧,૮૦૮,૬૭૯ ચોરસ માઇલનું છે. બ્રિટન કરતાં તે વીસગણાથી વધારે છે, અથવા યુરોપમાંથી રશિયાને બાદ કરતાં જે ક્ષેત્રફળ રહે તેના જેટલું છે. બ્રિટિશ હિંદનું ક્ષેત્રફળ ૧,૦૯૬,૧૭૧ ચોરસ માઇલ છે. દેશી રાજ્યો તથા એજન્સીઓનું ૭૧૨,૫૦૮ ચોરસ માઇલ છે. બ્રિટિશ પ્રાંતોનું ક્ષેત્રફળ કુલ ક્ષેત્રફળના ૬૧ ટકા છે અને કુલ વસ્તીના ૭૭૭ ટકા વસ્તી તેમાં છે. હિંદની વસ્તી ૧૮૭૨માં ૨૦૬ કરોડ,

૧૯૦૧માં ૨૯૩ કરોડ, ૧૯૨૧માં ૩૧૩ કરોડ, અને ૧૯૩૧માં ૩૫ કરોડ હતી. એટલે કે ૬૦ વર્ષોના ગાળામાં ૭૦ ટકા વધી વધી છે. બ્રિટિશ હિંદમાં દર ચોરસ માઈલે ૧૯૬ અને દેશી રાજ્યોમાં ૧૧૩ની વચ્ચેની છે. વચ્ચેના ૯૦ ટકા ગામડાંઓમાં રહે છે, શહેરોમાં માત્ર ૧૦ ટકા રહે છે.

હિંદના પર્વતના ઘાટો

હિંદનાં બે મુખ્ય પ્રવેશદ્વાર - બોલનઘાટ તથા ખેઝરઘાટ છે. ત્રીજો એક ગોમલઘાટ છે. બીજો ગંગોત્રી મકરાનના સમુદ્રકાંઠાનો છે. એકી-લાઘાટ અને કારાકોરમઘાટને સ્તે કાશ્મીરમાં થઈ બીજા બે વિકટ રસ્તા છે. પંજાબથી તિબેટ સુધી શિપ્છીઘાટ છે. હિંદ અને બર્મા વચ્ચે પર્વતોમાં થઈને ચાર મુખ્ય રસ્તાઓ છે : તુઝુગેપ, મનિપુર રસ્તો, ધીએન અને તુંગપદાટ. પણ તેમનો જવસ્તે જ ઉપયોગ કંવામાં આવે છે.

નદીઓ

૧ ઉત્તર હિંદની નદીઓ—આ બધી પર્વતોની દીવાલમાંથી ઉદ્ભવ પામે છે પર્વત પરના ખરકના ઓગળવાથી તેમને પાણી મળે છે. માત્ર ચોમાસાના વરસાદ પર તેઓ પાણી માટે આધાર રાખતી નથી પણ પર્વતના ખરક પર આધાર મળે છે.

ઉત્તર હિંદની ત્રણ મોટી નદીઓ છે. [અ] સિંધુ તથા તેને મળનારી પાંચ નદીઓ. [બ] ગંગા અને તેને મળનારી નદીઓ [ક] કાશ્મીરના નદી.

૨ હિંદી દ્વીપકલ્પની નદીઓ—આ નદીઓ ઉત્તર હિંદની નદીઓ કરતાં તદ્દન જુની જાતની છે. તે ઉચ્ચ ગ્રેસની ટકરીઓમાંથી નીકળે છે અને ચોમાસાના વરસાદ પર મુખ્યત્વે આધાર રાખે છે. આ નદીઓ પશ્ચિમઘાટની નજીકથી નીકળી બંગાળના ઉપસાગરમાં મળી જાય છે. મુખ્ય નદીઓ મદાનદી, ગોદાવરી, કૃષ્ણા અને કાવેરી છે. ઉત્તર તરફની બે નદીઓ નર્મદા અને તાપી પશ્ચિમ તરફ વહે છે.

સ્થાન

રેખાંશ ૬૧° થી ૧૦૧° પૂર્વ

અક્ષાંશ ૮° થી ૩૭° ઉત્તર

વસ્તી

૩૫૨,૮૩૭,૭૭૮ (દુનિયાની વસ્તીનો. પાંચમો ભાગ) ૧૯૨૧ની ગણતરી કરતાં ૧૦.૬ ટકા વધારે.

બ્રિટિશ હિંદ : ૧,૦૯૬,૯૭૧ ચોરસ માઇલ. વસ્તી ૨૭૧,૫૨૬,૯૩૩.

દેશી રાજ્યો : હિંદી રાજ્યો નીચે બ્રિટિશ સત્તાના હેઠળ છે તેમનું ક્ષેત્રફળ ૭૧૨,૫૦૮ ચોરસ માઇલ છે. તેમની સંખ્યા ૬૦૦ ની છે.

ક્ષેત્રફળ હિંદના ક્ષેત્રફળનો ત્રીજો ભાગ : વસ્તી ૮૧,૩૧૦,૮૪૫.

દેશી રાજ્યોના બ્રિટિશ તાજ સાથેના સંબંધનું સંપ્રિપત્રકમાં સ્પષ્ટીકરણ છે. રાજ્યો પોતાના રોટના કામકાજની વ્યવસ્થા કરે છે, કર લેવાય છે, પોતાના કાયદા ઘડે છે અને સશસ્ત્ર લશ્કર રાખે છે. આ બધું બ્રિટિશ રેસિડન્ટની સલાહ મુજબ કરવામાં આવે છે.

આ રાજ્યો સ્વતંત્ર ન ગણી શકાય, કેમકે બહારના હુમલા સામે સર્વોપરી સત્તા તેમનું રક્ષણ કરવાની ખાત્રી આપે છે. બહારની સત્તા તથા બીજાં રાજ્યો વચ્ચેના સંબંધમાં પણ તે સત્તા કામ કરે છે, અને જ્યારે રાજ્યની આંતરિક સુલેહ બચમાં હોય ત્યારે તે વચ્ચે પડે છે. અંદરના અને બહારના રક્ષણના બદલામાં તેઓએ બ્રિટિશ તાજને પોતાની સર્વ સત્તા સોંપી દીધી છે. બહારનાં રાજ્યો સાથે તેઓ લડાઈ કે સુલેહ કરી શકતાં નથી. અંદર, અવ્યવસ્થા, નાલાયકી અને ખેવકાઈના કારણસર તાજના વતી હિંદી સરકાર પહીં-વટમાં રાજ્ય વચ્ચે પડે છે.

તેમના પરદેશ સાથેના સંબંધો બ્રિટિશ તાજના હાથમાં છે. તેમનાં સાર્વજનિક હિત સાંચવવા નરેન્દ્રમંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. તે ૬ સભ્યોની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની તથા ચાન્સેલરની ચૂંટણી કરે છે.

આ રાજ્યોમાં નાનાં તથા મોટાં રાજ્યોનો સમાવેશ થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે રાજ્યો ઈંગ્લેન્ડ અને સ્કોટલેન્ડ કરતાં મોટાં છે, ત્યારે માઉન્ટ આયુ (વસ્તી ૪,૫૦૦) અને રજપૂતાનામાં લાવા (વસ્તી ૨,૭૦૦) જેવાં રાજ્યો નાની બગીર જેવાં છે.

હિંદી સરકારના નવા કાયદા મુજબ, જે રાજ્યની અર્ધા વરતી હા પાડે તો દેશી રાજ્યો સમવાયતંત્રમાં જોડાઈ શકે છે. જ્યારે સમવાયતંત્ર સંપૂર્ણ થશે ત્યારે સમવાયતંત્રની ધારાસભામાં તેઓ સભ્યો મોકલશે.

નવું બંધારણ

આખો હિંદ મધ્ય સરકારમાં જોડાઈ જશે. હિંદી રાજ્યોને સમવાયતંત્રમાં જોડાવા માટે પૂછવામાં આવ્યું છે. જે રાજ્યની અર્ધા ભાગ હા પાડશે તો સમવાયતંત્ર જાહેર કરવામાં આવશે.

ફેડરલ પાર્લામેન્ટના બે ભાગ થશે. નીચેની સભાની ચૂંટણી દર પાંચ વર્ષે થશે. આ ફેડરલ એસેમ્બલીમાં 'પ્રાંતિક પાર્લામેન્ટ ચૂંટી કાઢેલા બ્રિટિશ હિંદના ૨૫૦ પ્રતિનિધિ અને ૬૫૦ દેશી રાજ્યોના ૧૨૫ પ્રતિનિધિ રહેશે.

બીજી સભાનું નામ 'કોન્સીલ ઓફ સ્ટેટ' (રાજસભા) રહેશે. ૧૦૦,૦૦૦ મતદારોએ ખાસ ચૂંટી કાઢેલા બ્રિટિશ હિંદના ૧૫૬ પ્રતિનિધિઓ તથા ૬૫૦ દેશી રાજ્યોના ૧૦૪ પ્રતિનિધિઓ તેમાં રહેશે. આ સભા કાયમી રહેશે. તેના ૧/૩ સભ્યો દર ત્રણ વર્ષે નિવૃત્ત થશે.

બે નવા પ્રતિા કરવામાં આવ્યા છે. (૧) સિંધને મુંબઈથી અલગ પાડવામાં આવ્યો છે, અને (૨) ઓરિસાને બિહાર અને ઓરિસાથી જુદો પાડવામાં આવ્યો છે.

આ પ્રતિા પર ગવર્નરની સત્તા રહેશે. ગવર્નરને મદદ કરવા તથા સલાહ આપવા માટે પ્રધાનમંડળ રહેશે. નીચેના ગવર્નરોના પ્રતિામાં બે સભાવાળી પ્રાંતિક ધારાસભાઓ રહેશે. મદ્રાસ, મુંબઈ, બંગાળ, યુક્તપ્રાંત, બિહાર અને આસામ. બાકીના પ્રતિામાં એક જ સભા રહેશે.

રેલ્વેના નિયમન તથા ચલાવવા માટે ફેડરલ રેલ્વે ઓથોરિટીની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. રેલ્વે ટ્રિબ્યુનલની પણ સ્થાપના કરવામાં આવી છે.

આખા લિંદ માટે ફેડરલ કોર્ટની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. તેમાં એક ચીફ જજ તથા બીજા જજ ૫૩ તેટલા જજ નિર્માણ મથક નરેના પ્રતિમાં વતીના પ્રમાણમાં મતાધિકાર ૩ ટકાથી વધીને ૧૪ ટકા થયેલ છે, તથા પ્રથમ વયની ઉમરના ૨૭ ટકાને મતાધિકાર મળે છે. લગભગ ત્રણ કરોડ સાફ લાખને મતાધિકાર છે.

ધર્મ તથા અંસ્કૃતિના વિભાગ

લિંદુ	૨૩૯,૧૯૫,૦૦૦	૧૮.૨ ટકા
શીખ	૪,૩૩૬,૦૦૦	૧.૨ „
જૈન	૧,૨૫૨,૦૦૦	૦.૩૬ „
બૌદ્ધધર્મી	૧૨,૭૮૭,૦૦૦	૩.૬ „
પાર્સી	૧૧૦,૦૦૦	૦.૦૩ „
મુસલમાન	૭૭,૬૭૮,૦૦૦	૨૨.૧૬ „
ખ્રિસ્તી	૬,૨૬૭,૦૦૦	૧.૮ „
બૃત્તપ્રેમને માનનારા	૮,૨૮૦,૦૦૦	૨.૪ „

મોટાં શહેરો

કલકત્તા	વતી	૧,૪૩૬,૩૨૧
મુંબઈ	„	૧,૧૫૭,૮૫૧
મદ્રાસ	„	૬૪૭,૨૨૮
દિલ્હી	„	૪૪૭,૪૪૨
લાહોર	„	૪૨૮,૭૪૭

એક લાખથી વધારે વતીવાળાં ૩૫ શહેરો છે.

રેલ્વે

રેલ્વેની સડક ૪૮,૦૨૧ માઈલ
 રેલ્વેમાં રોકાતી રકમ ૬૨૫,૦૦૦,૦૦૦ પૌંડ
 દર વર્ષે લઈ જવાતો માલ ૬૨૩,૦૦૦,૦૦૦ પૌંડની કિંમતનો
 દર વર્ષે લઈ જવાતા માલનું વજન ૮૪,૫૦૩,૦૦૦ ટન

ખેતીવાડી

હિંદમાં ચોખ્ખાની પેદાશવાળા પ્રદેશો : ગંગાની ખીણનો નીચેનો પ્રદેશ, આસામ, જર્મા, સિંધુ નદીની વચ્ચેનો પ્રદેશ, પશ્ચિમ-કિનારાનું મેદાન, દક્ષિણ તરફની નદીઓની વચ્ચેનો પ્રદેશ.

બાજરીની મુખ્ય પેદાશ : દક્ષિણના પહાડી મુલકોમાં, (જેમાં મુંબઇના અમુક ભાગો, મદ્રાસ અને મધ્યપ્રાંતનો સમાવેશ થાય છે) રજપૂતાના અને સિંધમાં છે.

ઘઉંની મુખ્ય પેદાશ : વાયવ્ય ખૂણાના પ્રદેશના મોટા ભાગમાં, પંજાબ, ગંગા નદીના પ્રદેશમાં તથા ઠેક પછા મુઘી તથા ગંગાથી માંડીને હિમાલયના નીચા પ્રદેશમાં તે ઉત્પન્ન થાય છે.

ખીજા ઘણા પાકો : ખાદ્ય પદાર્થો તથા કાચી વસ્તુઓ-જેવી કે કઠોળ, ચણા, મસુર, વિગેરે ઉપલા પ્રદેશમાં ઉગાડવામાં આવે છે. મધ્યપ્રાંતની કાળી જમીનમાં અળસીનું મોટા પ્રમાણમાં વાવેતર થાય છે. બિહાર, ઓરિસા તથા યુક્તપ્રાંતમાં પણ તે વાવવામાં આવે છે. સરસવ ખંગાળા, આસામ અને પંજાબમાં મળી શકે છે. તરૂનું મોટું વાવેતર બર્મા, મદ્રાસ, મધ્યપ્રાંત અને વરાહમાં થાય છે. મગફળી ખાસ કરીને મદ્રાસમાં વાવવામાં આવે છે. શેરડી ખાસ કરીને ગંગાની નદીની ખીણના પ્રદેશમાં વાવવામાં આવે છે, યુક્તપ્રાંત અને બિહાર તથા ઓરિસામાં તેનું મોટું વાવેતર કરવામાં આવે છે. ગળીમાં તો બિહાર નો લગભગ ઇન્જરો ગળી શકાય. તમાકુ મદ્રાસ, ત્રાવણકોર, બર્મા, ખંગાળ, બિહાર અને ઓરિસા, યુક્તપ્રાંત, પંજાબ અને માળવાના મેદાન અને ખંભાતના અખાત મુઘીના પ્રદેશમાં વાવવામાં આવે છે. અરીણના ડોડવા ગાઝીપુરમાં તથા નાના પ્રમાણમાં રજપૂતાના અને મધ્ય હિંદ-એજન્સીમાં થાય છે.

રૂની પેદાશ : આનો મોટામાં મોટો પ્રદેશ દક્ષિણના વાયવ્ય ખૂણામાં આવેલ સપાટ જમીનનો છે. કાઠિયાવાડ હીપકંપ, ગૂજરાત, મુંબઇનો ઉત્તર તરફનો પ્રદેશ અને મધ્યહિંદ યુક્તપ્રાંત, પંજાબ, સિંધ અને મદ્રાસ ઇલાકાના ઉત્તર ભાગમાં નહેરનાં ખાણી વડે રૂ ઉગાડવામાં આવે છે.

શાલુનો મોટો ઉદ્યોગ બંગાળા અને આસામમાં છે, ત્યાં ખાસ કરીને આસામની બે ખીણોમાં, હિમાચલના દાળપ્રદેશમાં તથા દાર્જિલિંગની આસપાસમાં થાય છે. ચુકતપ્રાત, પબ્લમ તથા નીલગિરિની ટેકરીઓમાં તે ઓછા પ્રમાણમાં થાય છે. પશ્ચિમઘાટની પૂર્વના પ્રદેશોમાં તથા ત્રાવણકોરમાં કોર્કી ઉગાડવામાં આવે છે. દાર્જિલિંગ નજીક હિમાલયમાં તથા નીલગિરિ પર સિંકોનાના ઝાડ થાય છે મદ્રાસના કાદા પરના મેદાનમાં મોટા પ્રમાણમાં તથા મુબઇના કાદા પરની જમીનમાં થોડા પ્રમાણમાં નાળિયેરી ઉગાડવામાં આવે છે. ડોડાનાગપુર, આરિસાના ઉત્તર પ્રદેશમાં તથા બંગાળાની પશ્ચિમમાં લાખનુ વાવેનર થાય છે.

જંગલો

જંગલના મુખ્ય પ્રદેશો નીચે મુજબ છે :

- (૧) પશ્ચિમઘાટના વરસાદનાળા પ્રદેશો (૨) હિમાચલ (૩) આસામ (૪) ગંગા નદીના ખીણપ્રદેશમાં સુદગવન (૫) તરાઇના જંગલો.

જંગલની મુખ્ય પેદાશ

રાગ . હિંદી જંગલી વૃક્ષોનો રાગ, પશ્ચિમઘાટ, આસામ અને બર્મામાં મળી આવે છે.

સાલ (લાકડું) મુખ્યત્વે પૂર્વ હિમાલય, મધ્યહિંદની ટેકરીઓ તથા પૂર્વઘાટમાં જોવામાં આવે છે.

દેવદાર . હિમાલયમાં.

સેતુરનાં ઝાડ . બંગાળા તથા મરમીરમાં દેખાય છે તેને અગે સેતુરનાં કીડો ત્યાં થાય છે.

મુખડ . ખાસ કરીને મૈસુરમાં જોવામાં આવે છે.

અખનુસ . પશ્ચિમઘાટમાં મળી આવે છે.

વાંસ . આખા હિંદમાં જોવામાં આવે છે.

નાળિયેરી, ખજૂરી વિગેરે : દરિયા પાસેની રેતાળ જમીનમાં જોગે છે. હિંદ તથા જર્માના દરિયાઈ પટ્ટીના પ્રદેશમાં પણ તે મળી આવે છે. તાડ આખા હિંદમાં જોગે છે. ખજૂર સિંધમાં થાય છે. સોપારીનાં ઝાડ બંગાળાની નદીના પ્રદેશમાં થાય છે.

રબ્બરનું વાવેતર : મલબારકાંઠાના પશ્ચિમના પ્રદેશોમાં, આસામમાં તથા જર્મામાં થાય છે.

હિંદના ઉદ્યોગો

૩ની મિસોનો ઉદ્યોગ દેશમાં મોટામાં મોટો છે. ત્યાર પછી શણની મિસો આવે છે. ઇ. સ. ૧૮૫૫માં શણની પહેલી મિલ શરૂ થઈ, એટલે આ ઉદ્યોગનાં મંડાણ તે વર્ષમાં થયાં કહી શકાય. આખા જગતમાં શણના ઉદ્યોગનો ઇંગ્લેન્ડે હિંદને છે. આ ઉદ્યોગ એક જ સ્થળમાં કેન્દ્રિત થયેલ છે. લોહું તથા પોક્સાઈમાં પણ ખૂબ પ્રગતિ થઈ છે. તાતા સ્ટીલ એન્ડ આયર્ન કંપનીની સ્થાપના ૧૯૦૭ માં થઈ અને ૧૯૧૧માં તેનું કામ શરૂ થયું. આમકાં કેળવવાનો ઉદ્યોગ પણ ખૂબ વિકાસ પામ્યો છે.

પશુઓ

હિંદમાં, હિમાલયની ખીણોમાં—કાશ્મીરથી માંડીને અહમદાબાદની ખીણ સુધી—પૂર્વ અને પશ્ચિમપ્રાંતમાં, તથા મધ્યપ્રાંત અને મધ્યહિંદનાં જંગલોમાં પશુઓ મળી આવે છે.

જંગલી પશુઓ

સિંહ હવે લગભગ અદૃશ્ય થતો જાય છે. માત્ર ગુજરાતમાં મળી આવે છે. વાઘ આખા હિંદમાં મળી આવે છે. ચિત્તો-વાઘ, કુતરિયો-વાઘ, તથા ચિત્તો ખીણના પ્રદેશોમાં મળી આવે છે. તરસ, લોકડી, શિયાળ, વરુ, અને જંગલી બિલાડા સર્વત્ર મળી આવે છે.

હાથી હિમાલયની ખીણોમાં, અહમદાબાદની ખીણોમાં, અપર જર્મામાં, ત્રાવણકોર તથા મદ્રાસમાં મળી આવે છે.

રીંછ બંને ટેકરીઓમાં મળી આવે છે. હરણ તથા કાળિયાર મેદાનમાં મળી આવે છે.

યાક માત્ર હિમાલયના ઉચ્ચ પ્રદેશોમાં જ હોય છે. ગેંડા આસામના બેંગાળા પ્રદેશોમાં, બર્મામાં, ઉત્તર બંગાળા તથા નેપાળમાં હોય છે. વાંદરા, શાહુડી, સસલાં તથા જંગલી કુકરો ઠેકઠેકાણે હોય છે.

પાળેલાં પશુઓ

બકરાં, ઘેટાં, ઘોડા, ટટ્ટુ, ગધેડાં, ખચ્ચર, બળદ તથા બેંસ સર્વત્ર મળી આવે છે. ઊંટ રજપૂતાનાના રણમાં, સિંધમાં તથા પંજાબમાં મળી આવે છે.

પક્ષીઓ : ગીધ, સમળી, શકરો, જંગલી બતક, જંગલી હંસ, બાજ, કપૂતર, પોપટ, બગસાં, મોગ, સારસ વિગેરે બધે ઠેકાણે જોવામાં આવે છે.

પેટે ચાલનારાં પ્રાણીઓ : મગ બધે જોવામાં આવે છે. ઝેરી સાપ ધાત્રી જાતના મળી આવે છે.

ખાણુ અને ખનીજ

સોનું : ખાસ કરીને ગૃહસ્ત્રની મોનાની ખાણમાંથી મળી આવે છે.

કોલસાની ખાણો : બંગાળ, બિહાર, આસામ, પંજાબ અને મધ્યપ્રાંતમાં છે.

લોહું : બંગાળ તથા મદ્રાસમાં મળે છે.

મીઠું : પંજાબની મીઠાની ખાણોમાંથી, રજપૂતાનાના સાબર સરોવર પાસેથી તથા દરિયાકાંઠેથી મળી આવે છે.

પેટ્રોલિયમ : આસામ અને બર્મામાં ઉત્પન્ન થાય છે.

અબ્જરખ : બંગાળા, બિહાર તથા મદ્રાસમાંથી મુખ્યત્વે મળી આવે છે. આખા જગતમાં હિંદ જોડણું અગ્રણ્ય ક્ષેત્ર પણ દેશમાં થતું નથી. જગતને જોષતા માલના ૮૭ ટકા હિંદ ઉત્પન્ન કરે છે.

કાચી મેગેનીઝ ધાતુ : મધ્યપ્રાંત તથા મદ્રાસમાં મળી આવે છે.

હિંદના ખનીજોની વહેંચણી ખૂબ પ્રમાણ વિનાની છે. પશ્ચિમ બંગાળ તથા બિહારમાં ખૂબ ખનીજો ઉત્પન્ન થાય છે. બિહારનો કોલસા, લોહ, તાંબુ, ચૂનાના પથ્થર તથા અગરખનો જથ્થો જગતમાં મોટામાં મોટો છે.

હિંદ સંખંધી જાણવા જોગ હકીકત

હિંદની કુલ વસ્તી ૩૫૩,૦૦૦,૦૦૦. જગતની વસ્તીનો ૨૬ ભાગ છે.

ક્ષેત્રફળના દિસાએ જર્મા સૌથી મોટો પ્રાંત છે. ૨૩૩,૪૨૬ ચોરસ માઈલ.

વસ્તીના પ્રમાણમાં બંગાળ સૌથી મોટો પ્રાંત છે. ૫૦,૧૧૪,૦૦૨

મધ્ય પ્રાંતનું મરણપ્રમાણ સૌથી ઓછું છે. ૩૩.૫

આસામમાં ઝોજામાં ઝોણું મરણપ્રમાણ છે. ૨૩.૮

મદ્રાસમાં જીઓનું પ્રમાણ સૌથી વધારે છે ૧,૦૦૦ પુરુષોએ ૧,૦૨૫ સ્ત્રીઓ.

પંજાબમાં સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ ઝોજામાં ઝોણું છે. ૧,૦૦૦ પુરુષોએ ૮૩૧ સ્ત્રીઓ.

જર્મા વૃદ્ધ મનુષ્યોની સંખ્યામાં મોખરે આવે છે. ૫૦ વર્ષ તથા તેથી વધારે વર્ષોની ઉંમરવાળાઓનું પ્રમાણ ૧૧.૩ ટકાથી વધારે છે. હિંદમાં તે વધારેમાં વધારે છે.

જર્મામાં બાળમરણપ્રમાણ ઝોજામાં ઝોણું છે. ૨૩ ટકા.

ચાહદીઓને સૌથી વધારે જાણકાર હોય છે. કુટુંબ દીઠ બાળકોની સરેરાશ સંખ્યા ૫.૬ છે.

હિંદુસ્તાનમાં હિંદુધર્મ આગળ પડેલો છે. ૧૦,૦૦૦ની વસ્તીમાંથી ૬,૮૨૪ મનુષ્યો આ ધર્મ પાળે છે.

ખ્રિસ્તીઓને હિંદમાં સૌથી મોટું કુટુંબ હોય છે. સરેરાશ, કુટુંબ દીઠ પાંચ માણસો હોય છે.

બંગાળામાં વિધવાઓની સંખ્યા સૌથી વધારે છે. ૧,૦૦૦ સ્ત્રીઓમાં ૨૨૬ વિધવાઓ હોય છે.

બર્મામાં ગાંડા મનુષ્યોની સંખ્યા સૌથી વધારે છે. ૧૦૦,૦૦૦ ની વસ્તીમાં ૮૮ ગાંડા હોય છે.

બર્મામાં શિક્ષિત મનુષ્યોની સંખ્યા સૌથી વધારે છે. દર હજારે ૩૬૮

હિંદમાં વિસ્તારમાં મોટું દેશી રાજ્ય જમ્મુ અને કાશ્મીરનું છે. ત્યારે વસ્તીમાં મોટું દેશી રાજ્ય દિંદ્રાપ્રાદ્યનું છે.

અત્યારની હિંદની વસ્તી ચીનની છેલ્લી વસ્તીગણતરી કરતાં વધારે છે. એટલે વસ્તીની સરખામણીમાં હિંદ આખા જગતમાં પહેલું આવે છે.

ઈ. સ. ૧૯૩૧ના વસ્તીપત્રકમાં નોંધાયેલ ફટકાક ધંધા જાણવા જેવા છે. સાક્ષીઓને ઝોળખાવે તેવા ધંધાદારીઓ, રમશાનભૂમિ પર દાન લેનારાઓ, દેવ ઉપર પાણી રેડનારાઓ, મંત્રથી દર્દ મટાડનારાઓ, જન્મેત્રી કરનારાઓ, જાદુગરો, ડાકણો કાનમાંથી મેલ કાઢનાર, દાંતમાં મોનું મઢનાર, મરી ગયેલ જાગૃદાનાં શીંગડાં કાઢી લેનાર, ખરાબ લોહી ચૂસનાર, શંખની શોધખોળ કરનાર, પારણાંને હીંચકા નાખનાર, તીડ વેચનાર વિગેરે.

જમ્મુચિસ્તાનમાં વસ્તી ઝોળામાં ઝોળી ગીચ છે.

અમદાવાદની મ્યુનિસિપાલિટી જૂનામાં જૂની છે. તેની સ્થાપના ૧૮૩૪માં થઈ છે.

હિંદની વસ્તી ૧૯૨૧માં ૩૧૩ કરોડ હતી તે વધીને ૧૯૩૧માં ૩૫ કરોડ થઈ છે.

દર ચોરસ માઈલે બ્રિટિશ હિંદમાં વસ્તીનું પ્રમાણ ૧૯૬ છે. દેશી રાજ્યોમાં તે પ્રમાણ ૧૧૩ છે.

વસ્તીના લગભગ ૬૦ ટકા ગામડાંમાં રહે છે.

હિંદમાં સરેરાશ જન્મપ્રમાણ દર હજારે ૩૮૫ તથા મરણ-પ્રમાણ ૩૩.૩૫ છે.

ગામડાંની વસ્તીના લગભગ ૯૦ ટકા સીધી યા આડકતરી રીતે ખેતી પર નિર્વાહ કરે છે.

હિંદી ખેડૂતોનું દેવું મેન્ટલ બેંકીંગ કમિટીની તપાસ મુજબ ૬૦૦ કરોડ રૂપિયાનું છે. તે જાતીનમહેસૂલ કરતાં પંદરગણું છે.

દર દસમાંથી નવ મનુષ્યો ખેતી પર ગુજરાન ચલાવે છે.

હિંદની દરેક વ્યક્તિ દીઠ લગભગ એક એકર ખેડેલી જમીન છે.

દુનિયાના અશ્વિસિનોનો ત્રીજો ભાગ હિંદમાં છે.

હિંદની ૩૫ કરોડની વસ્તીમાંથી માત્ર અઢી કરોડને વાંચતાં લખતાં આવડે છે.

૧૯૨૧ થી ૧૯૩૧ સુધીના દસ વર્ષોમાં હિંદના શિક્ષિતોની સંખ્યામાં ૧ ટકાનો વધારો થયો છે.

અજમેર-મેરવાણામાં આધિજાઓની મોટામાં મોટી સંખ્યા છે. ૧૦૦,૦૦૦ મનુષ્યોમાં ૩૮૩.

ન્ટોડાકાબાદમાં ગરમીમાં કાષ્ઠવાર ધર્મોત્તર ૧૨૫ ડીગ્રી જાયે જાય છે, અને હંડીમાં ૨૫ ડીગ્રી થાય છે.

મેરાપૂછમાં દર વર્ષે ૪૬૦ ઇંચ વરસાદ પડે છે, ત્યારે સિંધના ઉપસા ભાગમાં ત્રણ ઇંચથી ઓછો પડે છે.

જગતના મોંનાની પેદાશમાં હિંદનો ફાળો માત્ર ૩ ટકા છે.

હિંદની વસ્તીના ભાગ્યે જ ૧૧ ટકા શહેરમાં રહેતા હશે.

હિંદમાં દસ હજાર પુરો ૯૪૦ સ્ત્રીઓ છે.

હિંદનું જન્મ-મરણપ્રમાણ જગતમાં બીજામાં બીજું છે.

સુબાઈ ૨ માટે, પંજાબ ધર્મ માટે તથા બંગાળ શાહ માટે પ્રખ્યાત છે.

સૂર્યમંડળ

સૂર્ય : સૂર્ય પૃથ્વીથી ૯૨,૯૦૦,૦૦૦ માઇલ દૂર છે. તેનો વ્યાસ ૮૬૪,૧૦૦ માઇલ છે. તે પૃથ્વી કરતાં ૩૩૩,૪૩૨ ગણો મોટો છે. પૃથ્વીથી સૂર્યનું સરેરાશ અંતર ૯૨,૯૬૭,૪૦૦ માઇલનું છે. કલાકે ૬૦ માઇલની ઝડપે ચાલતી આગગાડીને સૂર્યને પહોંચતાં ૧૭૫ વર્ષ લાગે. કલાકે ૧૦૦ માઇલની ઝડપે ભડતા વાયુવાનને સૂર્ય પાસે પહોંચતાં ૧૦૫ વર્ષ લાગે. સૂર્યનું તેજ પૃથ્વી પર ૪૯૯ સેકન્ડે પહોંચે છે. સૂર્યની સરેરાશ ઉષ્ણતા લગભગ ૧૨,૦૦૦ ડીગ્રી (ફિરનહિટ) ની ગણવામાં આવી છે. સૂર્યનો વ્યાસ ૮૬૪,૧૦૦ માઇલ અથવા પૃથ્વીના વ્યાસ કરતાં ૧૦૯.૧ ગણો છે. જો આપણે સૂર્યને બે શીટના વ્યાસનો ગણીએ તો તેજ પ્રમાણે પૃથ્વીનું કદ એક નાના વટાણા જેવડું થાય.

ચંદ્ર : તે પૃથ્વીનો ઉપગ્રહ છે. તે પૃથ્વીથી ૨૩૯,૦૦૦ માઇલ દૂર છે. તેનો વ્યાસ ૨,૧૬૦ માઇલનો છે.

ગ્રહો : ગ્રહો સૂર્યની આસપાસ ફરે છે. તેમનાં નામ, બુધ, શુક્ર, પૃથ્વી, મંગળ, ગુરુ, શનિ, ચુરનસ અને નેપ્ચ્યુન છે. ઇ. સ. ૧૯૩૦માં એક નવો ગ્રહ શોધાયો છે. તેનું નામ પ્લેટો. ગુરુ સૌથી મોટો છે, તે પૃથ્વી કરતાં ૩૧૮ ગણો મોટો છે. સૌથી નાનો બુધનો ગ્રહ છે.

પૃથ્વી : પૃથ્વીનું બાહ્ય ક્ષેત્રફળ ૧૯૬,૯૫૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ છે. તેમાં ૫૭,૫૧૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ જમીન અને ૧૩૯,૪૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ પાણી છે. દર સેકન્ડે ૧૮૩ માઇલની ઝડપે તે સૂર્યની આસપાસ ફરે છે.

ઉપગ્રહો : મોટા ગ્રહો ઉપરાંત સંખ્યાબંધ નાના ગ્રહો છે.

તેમાંનો સૌથી મોટો પણ ખુલ્લી આંખે જોઈ શકાતો નથી. તેમનો આસ ૫૦૦ માઈલથી વધારે નથી.

સૂર્યમંડળના ભાગો

આ બધા નાના મોટા ગોળાઓ છે અને તેઓ સૂર્યની આસ-પાસના ગોળ મહમાર્ગમાં ફરવા હિપરાંત ગોળ ફર્યા કરે છે. તેઓ તેજસ્વી છે અને પ્રતિબિંબથી પડેલા તેજને અંગે પ્રકાશ આપે છે.

સૂર્યથી કેટલા માઈલ દૂર વ્યાસ માઈલ

સૂર્ય	૮૬૬,૪૦૦
બુધ	૩૬,૦૦૦,૦૦૦	૩,૦૦૦
શુક્ર	૬૭,૦૦૦,૦૦૦	૭,૦૦૦
પૃથ્વી	૮૩,૦૦૦,૦૦૦	૭,૦૦૦
મંગળ	૧૪૨,૦૦૦,૦૦૦	૪,૨૦૦
શુક્ર	૪૮૩,૦૦૦,૦૦૦	{ ૮૮,૨૪૦ ૮૪,૭૭૮
શનિ	૮૮૬,૦૦૦,૦૦૦	૭૪,૨૪૦
યુરેનસ	૧,૭૮૨,૦૦૦,૦૦૦	૩૨,૦૦૦
નેપ્ચ્યુન	૨,૭૯૨,૦૦૦,૦૦૦	૩૨,૬૦૦
ઉપગ્રહો	૧૬૩,૦૦૦,૦૦૦	૪૮૫
	થી	અને તેથી
	૩૯૪,૦૦૦,૦૦૦	ઓછા

તારાની સંખ્યા

પ્રખ્યાત ખગોળવેત્તાઓની એટલી ગણતરી છે કે સામાન્ય મનુષ્ય દેખી શકે તેવા તારાની સંખ્યા માત્ર ૭,૦૦૦ ની છે. દૂરનીનથી દેખાઈ શકે તેવા તારાઓની સંખ્યા જો. ઇ. ગોરેની ગણતરી મુજબ ૭૦,૦૦,૦૦૦ ની છે, પરંતુ પ્રો. ન્યુકમ્બ અને યંગની ગણતરી પ્રમાણે ૧૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ની છે, તાજેતરની ગણતરી પ્રમાણે તે સંખ્યા ૧,૬૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ની ગણતરીમાં આવી છે.

પૃથ્વીથી બીજા ગ્રહોનું અંતર

વધારેમાં વધારે અંતર
(હજાર માઇલમાં)

શુક્ર	૧,૩૭,૯૧૦
શુક્ર	૧,૬૨,૨૨૯
મંગળ	૨,૪૯,૩૮૪
ગુરુ	૬,૦૧,૫૪૦
શનિ	૧,૦૮૦,૯૧૨
યુરેનસ	૧,૯૬૦,૫૭૩
નેપ્ચ્યુન	૨૯,૧૩,૬૪૪

ઝોજામાં ઝોજાનું અંતર
(હજાર માઇલમાં)

શુક્ર	૪૮,૦૨૦
શુક્ર	૨૩,૭૦૧
મંગળ	૩૩,૯૧૬
ગુરુ	૩,૬૫,૮૧૬
શનિ	૭,૪૨,૬૪૬
યુરેનસ	૧૬,૦૬,૧૮૩
નેપ્ચ્યુન	૨૬,૭૪,૩૫૭

સૂર્ય સંબંધી જાણવા જેગ

પૃથ્વી અને સૂર્ય વચ્ચેનું અંતર	૯૨,૯૬૫,૦૦૦ માઇલ
સૂર્યનો વ્યાસ	૮૬૭,૦૦૦ માઇલ
સૂર્યનો ભાર (પૃથ્વીની ૧ ગણતાં)	૩૩૩,૦૦૦ માઇલ
સૂર્યની ઘટ્ટતા (પૃથ્વીની ૧ ગણતાં)	૦૦૨૫
સૂર્યનું કદ (પૃથ્વીનું ૧ ગણતાં)	૩૦૫,૦૦૦
ગુરુત્વાકર્ષણ (" ")	૨૭૭
ધરી ઉપર ફરી રહેતાં લાગતો સમય	૨૫ દિ. ૭.૬ ૮ મિ.
ઉષ્ણતા	૧૦,૦૦૦ ડીગ્રી ફેરનહિટ

સૂર્યમાંથી નીકળતી કુદરતી જ્વાળાઓ ૨૮૬,૦૦૦ માઈલ સુધી વિસ્તરે છે.

સૂર્યનું વજન, ૧,૯૯૮ પડી ૨૪ મીઠા ઉમેરીએ એટલા ૮૫.

સૂર્યનો પ્રકાશ ૧,૫૭૫ પડી ૧૮ મીઠાં ઉમેરીએ તેટલી મીઠુ-જાતીઓના સામટા તેજ જોટલો છે.

સૂર્યનું ક્ષેત્રફળ પૃથ્વી કરતાં ૧૨,૦૦૦ ગણું છે.

સૂર્યની આસપાસ ફરતા ગ્રહોની ગતિ

	એક મેકંડમાં	એક દિવસમાં
બુધ	૨૯ માઈલ	૨,૫૦૫,૦૦૦ માઈલ
શુક્ર	૨૧૭ "	૧,૮૭૨,૦૦૦ "
પૃથ્વી	૧૮ "	૧,૫૫૫,૦૦૦ "
મંગળ	૧૪૯ "	૧,૨૮૭,૦૦૦ "
ગુરુ	૮ "	૭૭૧,૦૦૦ "
શનિ	૬૨ "	૫૨૬,૦૦૦ "
યુરેનસ	૪૩ "	૨૭૨,૦૦૦ "
નેપ્ચ્યુન	૩૧ "	૨૬૮,૦૦૦ "

સૂર્યની આસપાસ ફરી રહેવાને દરેક ગ્રહને જુદો જુદો સમય લાગે છે. આપણી પૃથ્વીને સૂર્યની પ્રદક્ષિણા કરતા ૩૬૫ દિ. ૬ ક. ૯ મિ. લાગે છે. એની સપ્તામણીમા નીચેના આકાશો આપ્યા છે તે દરેક ગ્રહનું એક વર્ષ દર્શાવે છે:

	દિવસ	કલાક	મિનિટ
બુધ	૮૭	૨૩	૧૫
શુક્ર	૨૨૪	૧૬	૪૮
પૃથ્વી	૩૬૫	૬	૯
મંગળ	૬૮૬	૨૩	૩૧
ગુરુ	૨,૩૩૨	૧૪	૨
શનિ	૧૦,૭૫૯	૧૫	૧૬
યુરેનસ	૩૦,૬૮૮	૭	૧૨
નેપ્ચ્યુન	૬૦,૧૮૦	૨૦	૨૮

ચંદ્ર વિષે જાણવા જોગ

ચંદ્રનો વ્યાસ	૨૧૬૩ માઇલ
ચંદ્રનો પરિધ	૬૭૯૭ માઇલ
પૃથ્વીથી ચંદ્રનું અંતર	૨૩૮,૦૦૦ માઇલ
પૃથ્વીથી ચંદ્રનું વધારેમાં વધારે અંતર	૨૫૨,૬૭૦ માઇલ
પૃથ્વીથી ચંદ્રનું ઓછામાં ઓછું અંતર	૨૨૧,૬૦૦ માઇલ
પૂર્ણિમાનો પ્રકાશ સૂર્યના પ્રકાશનો	૬૬૮,૬૬૬ મો ભાગ છે.
ચંદ્રનું દિવસનું ઉષ્ણતામાન	૨૦૦ ડીગ્રી ફેરનહિટ
ચંદ્રનું રાત્રિનું ઉષ્ણતામાન	૨૦૦ ડીગ્રી ફેરનહિટ

(આપણી પૃથ્વી પર હાર ઉનાળામાં ૧૦૫ થી ૧૧૫ ડીગ્રી તાપ પડે છે. તે દૃષ્ટિએ ચંદ્રમાં આપણને કેટલો તાપ લાગે તે તથા-૩૨ ડીગ્રી ફેરનહિટ પાણી ઠરીને થરક થઈ જાય છે તે દૃષ્ટિએ ચંદ્ર કેટલો શીતળ છે તેની કલ્પના કરી જુઓ.)

ચંદ્ર ઉપરના જાંચામાં જાંચા પર્વત લિખનિઝની જાંચાઈ ૨૪, ૯૭૦ ફીટ છે. ચંદ્ર ઉપરની જાંચામાં જાંડી ખીણ થિયોક્લિસ ૧૯,૦૦૦ ફીટ જાંડી છે ને પૃથ્વી ઉપરનો એક રતલ, ચંદ્ર ઉપર ૧૬૬૨ રૂંઝે ઓસનો થઈ જાય છે.

ચંદ્રનું ગુરુત્વાકર્ષણ પૃથ્વીના ગુરુત્વાકર્ષણનું ટ્રીફ જોટલું છે.

મનુષ્યની જાતિઓ

મનુષ્યજાતિ પાંચ મુખ્ય જાતિમાં વહેંચાયેલી છે. કોકેશિયન, મોંગોલિયન, નીગ્રો, મલ્ટ, અમેરિકન.

કોકેશિયન અથવા ઇંડો-યુરોપિયન જાતિ શ્વેત છે. તેમાં યુરોપના રહેવાસીઓ, પર્શિયન લોકો, ચાહુદીઓ, આરબો, હિંદુઓ, અફઘાનો તથા ઉત્તર આફ્રિકાના લોકોનો સમાવેશ થાય છે. અમેરિકા, દક્ષિણ આફ્રિકા, ઓસ્ટ્રેલિયા વિગેરેમાંના યુરોપિયનના વંશજોનો પણ આમાં સમાવેશ થાય છે.

મેંગોલિયન જાતિ પીળી છે. તેમાં ચીનાઓ, જપાનના લોકો, સીઆમના લોકો, બર્મનો, તિબેટના તથા કાશિયાના લોકોનો સમાવેશ થાય છે, તેમાં લેપ્ચેન્ગના લોકો, ફિનલોન્ડ, હંગેરિના મચ્ચાર લોકો, તાર્તર તુર્ક અને ધણી રશિયનો પણ આવી જાય છે. નીઝા જાતિ ધઉર્બર્ગી છે. તેમાં સહરાના રણની દક્ષિણના આફ્રિકાના રહેવાસીઓ, ઓરટેસિયા, તારમાનિયાના રહેવાસીઓ તથા મલાઈ દાપુના જટલાક રહેવાસીઓનો સમાવેશ થાય છે.

. અમેરિકાના મૂળ રહેવાસીઓ અમેરિકન ઇન્ડિયનો (સાતા) છે.

મેંગોલિયન	એશિયા	૬૮૦,૦૦૦,૦૦૦
કેકેશિયન	યુરોપ અને એશિયા	૭૨૫,૦૦૦,૦૦૦
નીઝા	ઉત્તર આફ્રિકા	૧૦૦,૦૦૦,૦૦૦
સેમેટિક	ઉત્તર અમેરિકા	૧૦૦,૦૦૦,૦૦૦
મલાયી લોકો	ઓસિયાનિયા વિગેરે	૧૦૪,૫૦૦,૦૦૦
રેડ ઇન્ડિયન્સ વિગેરે	અમેરિકા	૩૦,૦૦૦,૦૦૦

જગતનાં અતિ ઉષ્ણ તથા શીતળ સ્થાનો.

ઉત્તર સાઈબિરિયામાં આવેલા વેર્હોયાંસ્ક શહેરમાં આખા જગતમાં સૌથી વધારે ઠંડી પડે છે. ત્યાં ઓગમાં ઓછું હવામાન રાત્રી ૪૩ (ફિરનહિટ) થી ૯૦ ડિગ્રી ઓછું હોય છે. વધારેમાં વધારે ગરમી ઉત્તર દયુનિસમાં આવેલ અર્ઝિયા ગામમાં પડે છે, ત્યાં પાંચ રાત્રી ૪૩ થી ૧૩૬-૪ ડિગ્રી વધારે હોય.

પૃથ્વીના વિભાગો અને મહાસાગરોની ઊંડાઈ

. પૃથ્વીનું બાહ્ય ક્ષેત્રફળ ૧૯૬,૮૫૦,૦૦૦ ચોરસ માઈલ હોવાનો અંદાજો કાઢવામાં આવ્યો છે. તેમાં ૧૩૬,૪૪૦,૦૦૦ ચોરસ માઈલ પાણી છે અને ૫૭,૪૧૦,૦૦૦ ચોરસ માઈલ જમીન છે. ખડોનું ક્ષેત્રફળ

લગભગ નીચે મુજબ છે. આફ્રિકા ૧૧,૫૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ, ઉત્તર અમેરિકા ૮,૦૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ, દક્ષિણ અમેરિકા ૬,૮૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ, એશિયા ૧૭,૦૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ, યુરોપ ૩,૭૫૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ, ઓશિયાનિયા ૪,૦૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ, દ્રુવપ્રદેશો ૬,૨૦૫,૦૦૦ ચોરસ માઇલ.

છેલ્લી ગણતરી મુજબ પૃથ્વીની કુલ જમીનનો પ્રદેશ ૩૩,૦૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલનો ગણવામાં આવ્યો છે. લીલોતરીકીન પ્રદેશ ૧૯,૦૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલનો તથા રણનો પ્રદેશ ૫,૦૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલનો છે.

સૌથી મોટો ખંડ એશિયા પૂર્વથી પશ્ચિમ ૬૦૦૦ માઇલ છે અને ઉત્તર થી દક્ષિણ ૫,૩૦૦ માઇલથી વધારે છે. આફ્રિકા ઉત્તરથી દક્ષિણ ૫,૦૦૦ માઇલ છે. યુરોપ ઉત્તરથી દક્ષિણ ૨,૪૦૦ માઇલ અને પૂર્વથી પશ્ચિમ ૩,૩૦૦ માઇલ છે. દક્ષિણ અમેરિકા ઉત્તરથી દક્ષિણ ૪,૬૦૦ માઇલ અને પૂર્વથી પશ્ચિમ ૩,૨૦૦ માઇલ છે. ઉત્તર અમેરિકા ઉત્તરથી દક્ષિણ ૪,૬૦૦ માઇલ અને પૂર્વથી પશ્ચિમ ૪,૦૦૦ માઇલથી વધારે છે.

ત્રણ મોટા મહાસાગરો—આટલાંટિક ૪૧,૩૨૧,૦૦૦ ચોરસ માઇલ પેસિફિક ૬૮,૬૩૪,૦૦૦ ચોરસ માઇલ અને હિંદી મહાસાગર ૨૯,૩૪૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ છે.

જમીનની સપાટી પર નદી અને તળાવો લગભગ ૧,૦૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલમાં છે અને દરિયામાં ટાપુઓ ૧,૬૧૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલમાં છે. પૃથ્વીનો વિષુવવૃત્તનો પરિધ ૨૪,૬૦૨ માઇલનો છે. મધ્યાન્હ રેખાનો પરિધ ૨૪,૮૬૦ માઇલનો છે.

વિષુવવૃત્ત પર રેખાંશના એક અંશની લંબાઇ ૬૯-૨ માઇલની છે. રેખાંશનો દરેક અંશ ચાર મિનિટ દર્શાવે છે. રેખાંશની લીટીઓને મધ્યાન્હ રેખા કહેવામાં આવે છે.

પૃથ્વીનું વજન ૭ મહાપદ્મ, ૫૯૨ નિખર્વ ટનનું ગણવામાં આવેલું છે. તેમાં વાતાવરણના વજનનો સામાવેશ થતો નથી. તેનું વજન પાંચ ખર્વ ટનથી વધારે છે.

જૂથીની મધ્યરેખા વિયુવજત પામે ૭,૯૨૬,૬૭૭ માઈલ છે. ધ્રુવ પાસે ૭,૮૯૯,૮૯૯ માઈલ છે.

આ બે મધ્ય રેખા વચ્ચેનો તફાવત ૨૬,૬૮૮ માઈલ છે. આ રીતે ધ્રુવ પાસે જૂથીનું સપાટ હોવાનું પ્રમાણ ૨૯૭નો ૧ ભાગ છે.

દરિયાની સપાટી કરતાં જૂથીની સરેરાશ ઊંચાઈ લગભગ ૨,૮૦૦ ફીટ છે. દરિયાની સપાટી કરતાં દરિયાની સરેરાશ ઊંડાઈ ૧૨,૫૦૦ ફીટ છે. દરિયામાં ઊંડામાં જાંટી જળ્યા અત્યાસ્પીની ગોધખોળ પ્રમાણે ફિલિપાઇન અને જાપાન વચ્ચે મિન્ડિનાવમાં છે, ત્યાં ૩૪,૨૧૦ ફીટ દરિયા જાડો છે.

જાંચામાં જાંચો પર્વતદિમાલયનું 'માઉન્ટ એવરેસ્ટ' શિખર છે. તેની ઊંચાઈ ૨૯,૧૪૧ ફીટ છે.

દરિયાનું તળિયું અને જમીનના ઊંચા ભાગ વચ્ચે આ રીતે ૬૩,૫૯૧ ફીટનો અથવા તે ૧૧૩ માઈલથી વધારેનો તફાવત છે.

આટલાંટિક મહાસાગર પુરોરિકા પાસે વધારેમાં વધારે જાડો ૨૭,૫૭૨ ફીટ છે. હિંદી મહાસાગર વધારેમાં વધારે ૨૨,૯૬૮, આર્કટિક ૧૩,૨૦૦, મનાઇ ૨૧,૩૪૨, કાર્બિયન ૨૦,૫૬૮, ભૂમધ્ય ૧૨,૨૭૬ અને બેરિંગ ૧૩,૪૨૨ ફીટ છે.

જગતની વસ્તીના આંકડા

એશિયા	૧,૧૪૭,૭૦૭,૪૫૫
આફ્રિકા	૧૫૬,૫૭૬,૭૮૯
યુરોપ	૫૭૪,૨૭૪,૪૬૫
ઉત્તર અમેરિકા	૧૭૪,૩૭૫,૨૭૮
દક્ષિણ અમેરિકા	૮૭,૩૯૮,૦૨૫
ઓસિયાનિયા	૮૧,૬૮૨,૮૫૯
કુલ	૨,૨૨૨,૦૧૪,૯૦૨

આફ્રિકા

આબિસિનિયા	૫,૫૦૦,૦૦૦
અલ્જીરિયા	૭,૦૦૦,૦૦૦
બીજા બ્રિટિશ સંસ્થાનો	૩૬,૯૭૪,૫૩૫
ઇજિપ્ત	૧૫,૨૮૧,૦૦૦
ફ્રેન્ચ આફ્રિકા	૫૬,૮૨૧,૦૦૦
ઇટાલિયન આફ્રિકા	૨,૪૫૬,૨૫૪
એલ્જીયન કોલોન	૧૦,૦૦૦,૦૦૦
લિબેરિયા	૨,૦૦૦,૦૦૦
મોરોક્કો	૫૦૦૦૦,૦૦૦
પોર્ટુગીઝ આફ્રિકા	૭,૦૫૬,૦૦૦
યુનિયન ઓફ સાઉથ આફ્રિકા	૮,૪૮૮,૦૦૦
કુલ	૧૫૬,૫૭૬,૭૮૯

એશિયા

અફઘાનિસ્તાન	૬,૩૮૦,૦૦૦
અરબસ્તાન	૧૦,૦૦૦,૦૦૦
બૂતાન	૨૫૦,૦૦૦
બીજા બ્રિટિશ સંસ્થાનો	૧૧,૪૬૯,૦૦૦
ચીન	૪૫૮,૮૧૫,૨૮૯
ફ્રેન્ચ સંસ્થાનો	૨૪,૪૬૭,૬૧૪
બ્રિટિશ હિંદ	૩૫૩,૮૩૭ ૭૭૮
ઇરાક	૩,૦૦૦,૦૦૦
ઇરાન	૧૫,૦૫૫,૧૧૫
જાપાન	૯૭,૬૯૪,૬૨૮
કોરિયા અને ફોર્મોસા	૨૬,૦૦૦,૦૦૦
જાપાનના મુલક	૧,૭૨૫,૦૦૦
મંચુકુઆ	૩૪,૨૪૪,૯૦૮
નેપાળ	૫,૬૦૦,૦૦૦
પેલેસ્ટાઇન	૧,૧૦૦,૦૦૦

પોટુગીઝ એશિયા	૧,૧૮૯,૦૦૦
રશિયા (એશિયાનો ભુગલ)	૫૪,૦૦૦,૦૦૦
સિયામ	૧૨,૩૫૫,૦૦૦
તિબેટ, મોંગોલિયા	૩,૦૦૦,૦૦૦
એશિયાઈ તુર્કસ્તાન	૧૨,૦૦૦,૦૦૦

યુરોપ

આલ્બેનિયા	૧,૦૦૦,૦૦૦
ઑસ્ટ્રિયા	૬,૭૫૬,૦૬૨
બેલ્જિયમ	૮,૨૪૭,૯૫૦
બલ્ગેરિયા	૬,૦૬૦,૨૧૫
બ્રોક્સબોર્ગેરિયા	૧૪,૭૩૦,૦૦૦
ડાનિશ	૪૦૭,૫૧૭
ડેન્માર્ક	૩,૫૬૦,૦૦૦
ઈટલી	૩૭,૭૬૪,૦૦૩
એસ્ટોનિયા	૧,૧૨૬,૩૮૩
ફિન્લેન્ડ	૩,૬૪૦,૦૦૦
ફ્રાન્સ	૪૧,૮૮૪,૯૨૬
જર્મની	૬૫,૮૦૬,૧૮૦
ગ્રીસ, માલ્ટા, એસો	૨૬૭,૦૦૦
હીલ્સ	૬,૬૨૦,૦૦૦
હંગેરિ	૮,૭૮૩,૬૧૮
આઈસલેન્ડ	૧૦૦,૦૦૦
આઈરિશ ક્રી રેટ	૩,૦૦૦,૦૦૦
પોલિ	૪૨,૪૨૫,૦૦૦
લેટવિયા	૧,૯૩૯,૦૦૦
લિટોનિયા	૧૦,૩૦૩
લિથુઆનિયા	૨,૪૫૧,૧૦૩
લક્ઝેમ્બર્ગ	૨૯૬,૯૯૩
મેડોક્સ	૨૨,૯૯૪
નેધર્લેન્ડ્સ	૮,૨૯૦,૩૮૯

હિતર આયલેન્ડ	૧,૨૫૧,૦૦૦
નોર્વે	૨,૮૪૫,૦૦૦
પોલૅન્ડ	૩૩,૨૨૧,૦૦૦
પોર્ટુગલ	૬,૮૨૫,૮૮૩
રમાનિયા	૧૮,૭૯૧,૬૪૫
સાન મારિનો	૧૩,૯૯૦
સ્કોટલેન્ડ	૪,૮૪૨,૫૮૦
સ્પેન	૨૮,૭૧૯,૧૦૭
સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ	૪,૧૨૫,૦૦૦
તુર્કસ્તાન	૧૭,૫૦૦,૦૦૦
સોવિયેટ રશિયા	૧૬૮,૦૦૦,૦૦૦
વેસ્ટ	૨,૧૫૮,૧૯૩
યુગોસ્લેવિયા	૧૪,૨૮૦,૦૦૦

હિતર અમેરિકા

અલાસ્કા	૫૯,૨૭૩
અર્યુઝાક્	૨૭,૭૮૯
કેનેડા	૧૦,૬૮૧,૦૦૦
કોસ્ટારિકા	૫૧૬,૦૦૦
ક્યુબા	૩,૭૦૦,૦૦૦
ક્યુરા કોઆ	૭૬,૨૯૯
ડોમિનિકન રિપબ્લિક	૧૪,૭૮,૦૦૦
ડ્રેન્ચ ટાપુઓ	૫૦૫,૬૮૬
ગ્રીનલેન્ડ	૧૬,૬૩૦
ગ્વાટેમાલા	૨,૨૪૫,૬૯૩
હાઈટિ	૨,૭૦૦,૦૦૦
હાંડુરાસ	૭૭૫,૦૫૦
હાંડુરાસ(બ્રિટિશ)	૫૨,૬૪૫
જમૈકા	૧,૦૯૦,૦૦૦
મેક્સિકો	૧૭,૧૮૪,૦૦૦
ન્યુફાઉન્ડલેન્ડ	૨૮૨,૦૦૦

નિકારાગુઆ	૭૫૦,૦૦૦
પનામા	૪૪૨,૦૦૦
પનામા નહેરનો પ્રદેશ	૩૦,૮૬૦
પોર્ટોરિકો	૧,૬૧૦,૦૦૦
સાલ્વાડોર	૧,૫૨૨,૧૮૬
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ	૧૨૬,૫૬૪,૦૦૦
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના વર્જન ટાપુઓ	૨૦,૦૧૨
વેસ્ટ ઇન્ડિઝ (બ્રિટિશ)	૨,૦૪૩,૭૮૬

ઓશિયાનિયા

ઓસ્ટ્રેલિયા	૬,૬૬૮,૧૮૫
ડચ ઇસ્ટ ઇન્ડિઝ	૬૦,૭૩૧,૦૨૫
પ્રીન્સ ટાપુઓ	૧૯૩,૨૩૮
શુઆમ	૧૯,૮૦૦
હવાઇ	૩૭૮,૯૪૮
ન્યુકેલેડોનિયા અને ટાહિટિ	૯૩,૦૬૫
ન્યુગિની	૪૦૬,૩૪૪
પાસિફિક ટાપુઓ (બ્રિટિશ)	૫૪૪,૦૦૦
ફિલિપાઇન ટાપુઓ	૧૨,૫૬૦,૩૬૯
સમાઉ ટાપુઓ (બ્રિટિશ)	૪૭,૮૨૦
સમાઉ ટાપુઓ (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ)	૧૦,૦૫૫

દક્ષિણ અમેરિકા

આર્જેન્ટિના	૧૨,૦૫૫,૪૬૯
બોલિવિયા	૩,૦૦૦,૦૦૦
બ્રાઝિલ	૪૫,૦૦૦,૦૦૦
ચિલી	૪,૪૩૩,૦૦૦
કોલમ્બિયા	૯,૦૧૬,૦૦૦
ઇક્વાડોર	૨,૬૦૦,૧૧૬
બ્રિટિશ ગિયાના	૩૧૮,૦૦૦
ડચ ગિયાના	૨૨૭,૬૫૭

માંચેસ્ટર	૧,૧૦૦,૦૦૦	રોમ	૧,૦૪૫,૦૦૦
મેક્સિકો	૧,૧૦૦,૦૦૦	સેન્ટિયાગો	૭૨૦,૪૩૧
મિલાન	૧,૦૨૫,૦૦૦	સાઓપોલ્સ	૧,૦૦૬,૪૦૭
મોન્ટ્રીઅલ	૧,૦૧૭,૦૦૦	શાંગહાઈ	૩,૩૫૮,૪૮૦
મોરડો	૩,૭૦૦,૦૦૦	સિંગાપોર	૫૮૬,૬૦૨
મ્યુનિચ	૭૩૮,૦૦૦	રોકહોમ	૫૧૯,૭૧૧
નાગોયા	૯૯૦,૦૦૦	સિડનિ	૧,૨૪૦,૦૦૦
નાન્કિંગ	૬૩૩,૪૫૨	તેહરાન	૩૨૦,૦૦૦
નેપલ્સ	૧,૦૦૦,૦૦૦	ટાન્કિન	૧,૩૮૭,૪૬૨
ઓડેસા	૪૮૫,૨૦૦	ટોકિયો	૫,૬૬૩,૩૫૦
ઓસાકા	૨,૪૫૩,૫૭૩	ટોરન્ટો	૭૫૭,૦૦૦
પારિસ	૨,૯૦૦,૦૦૦	ટુરિન	૬૦૮,૪૧૨
પીપિંગ	૧,૫૨૦,૦૦૦	વિયેના	૧,૮૬૫,૭૮૦
પ્રેમ	૯૧૦,૦૦૦	વાર્સો	૧,૨૩૦,૦૦૦
રિઓ ડે જાનેરો	૧,૭૧૭,૦૦૦	ચેકોહામા	૬૨૦,૩૦૬

જ્વાળામુખી પર્વતો

અમેરિકા

સમ્મા

કોટોપાક્સ

માઉન્ટ ઇલિઅસ

પાપોટોઅલ

મેગે

યુરોપ

વિસુવિઅસ

એટના

સ્ટ્રોમ્બોલી

એન્ટાર્કટિક

આઈસલેન્ડ

હવાઈ

સન્ડાયાપુઓ

ઈરિઅસ

હેક્લા

કેનાલોઓ

તોમ્બોહો.

ટૅરર

સ્ટ્રોન્ગેક્લ

કેનાલો

કેનાલો

વેસ્ટ ઇન્ડિઝ
લે સુક્રિયર
લા પેટી

પર્વતો

એશિયા

હિમાલય	શીટ
માઉન્ટ એવરેસ્ટ	૨૯,૦૦૨
કૃષ્ણ	૨૮,૨૫૦
કાંચનજંઘા	૨૮,૧૪૬
મકાલુ	૨૭,૭૯૦
ધવલગિરિ	૨૬,૭૬૫
નંગપર્વત	૨૬,૬૨૦
નંદાદેવી	૨૫,૬૪૫
કામેટ	૨૫,૪૪૭
ગુર્જા માંધાતા	૨૫,૩૫૫
બદ્રીનાથ	૨૩,૩૯૯
ગૌરીશંકર	૨૩,૪૪૦
કૈલાસ	૨૨,૦૨૮

કારાકોરમ (ગિરિન આસ્ટેન)

(ગિરિન આસ્ટેન)	૨૮,૨૫૦
ટિયાન શાન (ખાન તેંગ્રી)	૨૪,૦૦૦
કવેન્ડુન	૨૨,૩૮૦
હિંદુકુશ	૧૮,૮૭૦
એલ્બ્રઝ (ડોમેવેન્ડ)	૧૮,૫૦૦
કોકિસસ (એલ્બ્રઝ)	૧૮,૫૩૦

પેટો ઓફ ધરાન (કુહિદિનાર)	૧૮,૦૦૦
આર્મિનિયાના પર્વતો (આરેસ્ટ)	૧૬,૯૨૦
બોર્નિયોના પર્વતો (કિનિઆલુ)	૧૩,૭૦૦

યુરોપ

આફ્રિકા

માઉન્ટ બ્લેન્ક	૧૫,૭૮૦
મેટિરોસા	૧૫,૨૧૭
મેટરહોર્ન	૧૪,૭૮૦
સિયેરાનેવેડા (મુલાહેકાન)	૧૧,૪૨૦
પારીનીઝ (માલેડેટા)	૧૧,૧૭૦

આફ્રિકા

કિલિમાન્જારો	૧૯,૭૦૦
કેન્યા	૧૭,૨૦૦
રુવેન્ઝોરી	૧૬,૮૧૫
આબિસિનિયાનો ઉચ્ચ પ્રદેશ (રાસ દશાન)	૧૫,૨૦૦
આટલાસ પર્વત (અમાસિન)	૧૪,૧૫૦

અમેરિકા

અન્ય

(ઓકાન્ડેકુઆ)	૨૩,૦૮૧
(સોરાટા)	૨૧,૪૭૦
(ચિબોરાઓ)	૨૦,૬૧૦
ચાકિ પર્વત (મેકકિન્લે)	૨૦,૪૬૪
ચાકિ પર્વત (મેટ ધવિયાસ)	૧૮,૦૨૦
સિટલાસ્ટોપટલ (મેક્સિકો)	૧૭,૮૮૦
સેન્ટનેવેડુ (બ્રિટનિ)	૧૪,૯૦૦
ચોપોટોપટલ	૧૭,૫૪૦

ઓસ્ટ્રેલેશિયા

મોના ડી (હવાઇ)	૧૩,૬૩૫
ઓવન ઓન્સ (માઉન્ટ વિક્ટોરિયા)	૧૩,૧૭૦
ન્યુઝીલેન્ડ આઈલ્સ (માઉન્ટ કુક)	૧૨,૩૪૮

એન્ટાર્કટિકા

એડેમસ	૧૨,૭૬૦
-------	--------

હિમાલયમાં ૨૪,૦૦૦ શીટ કરતાં વધારે જિંયાં ૯૩ શિખરો છે, તે બધાની 'સર્વે' ઓફ ઇન્ડિયામાં નોંધ કરવામાં આવેલ છે. ૨૦,૦૦૦ શીટથી વધારે અને ૨૪,૦૦૦ શીટથી ઓછાં જિંયાં શિખરોની સખ્યા મેકડોની છે. ઉપલી જિંયાઈનું માપ વાંધ અને મોન્ટગોમરીએ નક્કી કર્યું છે અને તપાસણીખાતાએ હલુ સુધી તેનો સ્વીકાર કર્યો છે.

જિંયામાં જિંયા પર્વતો

જગતમા	માઉન્ટ એવરેસ્ટ	(૨૯,૦૦૨ શીટ)
ફ્રિટિશ ટાપુઓમાં	બેનનેવિસ	(૪,૪૦૬ શીટ)
યુરોપમાં	માઉન્ટ એલ્બ્રુઝ (રશિયામાં)	(૧૮,૪૬૫ શીટ)
એશિયામાં	માઉન્ટ એવરેસ્ટ	(૨૯,૦૦૨ શીટ)
આફ્રિકામાં	કિલિમાન્જારો	(૧૯,૭૦૦ શીટ)
ઉત્તર અમેરિકામાં	માઉન્ટ મેકકિન્લે	(૨૦,૪૬૪ શીટ)
દક્ષિણ અમેરિકામાં	એકોનકોકુઆ	(૨૩,૦૮૦ શીટ)
ઓસ્ટ્રેલિયા	મોનાડી	(૧૩,૬૫૩ શીટ)

જગતના ધર્મો

ખ્રિસ્તી

રોમન કેથોલિક	૩૩૧,૫૦૦,૦૦૦
યુસ્ત પ્રોટેસ્ટન્ટ	૧૧૪,૦૦૦,૦૦૦
પ્રોટેસ્ટન્ટ	૨૦૬,૯૦૦,૦૦૦
બાહુદીએ	૧૫,૩૧૫,૩૫૬

મુસલમાનો	૨૦૯,૦૨૦,૦૦૦
બૌદ્ધધર્મ પાળનારા	૧૫૦,૧૮૦,૦૦૦
હિંદુઓ	૨૩૦,૧૫૦,૦૦૦
ક્રિસ્તીયન-સ	૩૫૦,૬૦૦,૦૦૦
શિન્ડો પંથના	૨૫,૦૦૦,૦૦૦
બૃહત્તેનને માનનારા	૧૩૫,૬૫૦,૦૦૦
ક્રાઇ પશુ વર્ગમાં ન આવે તેવા	૫૦,૮૭૦,૦૦૦

કુલ ૧,૮૧૯,૧૮૫,૩૫૯

સૂર્ય કદી આથમતો નથી

તથા સામ્રાજ્યો-બ્રિટિશ ફ્રેન્ચ અને ડચ-માં સૂર્ય કદી આથમતો નથી. બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય બહુ વિશાળ છે અને બન્ને ગોળાર્ધમાં દર સુધી વિસ્તાર પામેલું છે, એટલે એક ગોળાર્ધમાં સૂર્ય આથમતો હોય ત્યારે બીજામાં તે ઉદય પામતો હોય છે.

ફ્રેન્ચ સંસ્થાનો-આટલાંટિક, હિંદી અને પાસિફિક મહાસાગરમાં આવેલા અસંખ્ય ટાપુઓ તથા દક્ષિણ અમેરિકા, આફ્રિકા, તથા એશિયામાં આવેલા પ્રદેશો પર ફ્રેન્ચ સત્તા છે. એટલે સૂર્ય ક્રાઇને-ક્રાઇ સ્થળે પ્રકાશતો હોય છે.

હોલંડનાં પ્રદેશનાં સંસ્થાનો બહુ વિશાળ છે. તેમાં અસંખ્ય ટાપુઓ, સુમાત્રા, જાવા, સેલિબિસ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. દક્ષિણ અમેરિકામાં ડચ ગિયાના વિગેરે છે. સૂર્ય ક્રાઇ ને ક્રાઇ સ્થળે પ્રકાશતો હોય છે.

સામ્રાજ્યોનો વિસ્તાર

ક્રાંસનું સાંસ્થાનિક સામ્રાજ્ય ક્રાન્સ કરતાં ક્ષેત્રફળમાં બાવીસગણું મોટું છે. હોલંડનાં સંસ્થાનો ૬૦ ગણાં મોટાં છે. બેલ્જિયમ કેંગો બેલ્જિયમ કરતાં ૮૦ ગણું મોટું છે, અને આખા જગતનાં બ્રિટિશ સંસ્થાનો ગ્રેટબ્રિટન કરતાં ૧૪૦ ગણાં મોટાં છે.

મુખ્ય રાજ્યો

વિસ્તાર (માઇલ)

જાપાન	અને સંસ્થાનો	૨૬૫,૧૨૯
હોલ્લંડ	અને સંસ્થાનો	૮૦૦,૯૩૮
ઇટલિ	" "	૯૩૫,૪૪૦
બ્રિટિશ	" "	૯૫૧,૭૫૫
પોર્ટુગલ	" "	૯૮૧,૦૦૫
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ (અમેરિકા),	" "	૩,૭૩૮,૩૬૩
ચીનનું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય		૪,૨૭૯,૧૭૦
ફ્રાન્સ અને સંસ્થાનો		૪,૪૫૦,૦૦૦
મોવિયેટ રશિયા		૯,૨૫૧,૭૯૬
મિટ્રિશ સામ્રાજ્ય		૧૩,૩૫૫,૪૨૬

જમીન

કુલ જમીન, ૫૫,૫૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ

એશિયા	૧૭,૫૦૦,૦૦૦ ચો.	મા.
અમેરિકા	૧૪,૧૫૦,૦૦૦ "	"
યુરોપ	૩,૮૦૦,૦૦૦ "	"
આફ્રિકા	૧૧,૭૫૦,૦૦૦ "	"
ઓસ્ટ્રેલેશિયા અને ઓશિયાનિયા	૩,૫૦૦,૦૦૦ "	"

પૃથ્વીનાં નીચાં બિંદુઓ

દરિયાની સપાટી કરતાં નીચે

(ફીટ)

ડેથવેલિ (મૃત્યુ ખીણ) કાલિફોર્નિયા	૨૭૬
દરિયાની સપાટી	...
કાર્પિયન સમુદ્ર, રશિયા	૮૬
મૃત સરોવર, પેલેસ્ટાઇન	૧,૨૯૦
લેખનનું રણ	૪૪૦
અધર સરોવર, દક્ષિણ ઓસ્ટ્રેલિયા	૩૯
સહરાનું રણ	૧૫૦

નદીઓ

સુરોપ	લંબાઈ (માઈલમાં)	ઓસ્ટ્રેલિયા	લંબાઈ (માઈલમાં)
વોલ્ગા	૨,૩૦૦	મરે	૧,૫૫૦
ડાન્યુબ	૧,૭૨૦	આફ્રિકા	
ડોન	૧,૧૨૦	નાઇલ	૩,૬૮૦
નિપર	૧,૧૨૦	કેંગા	૨,૮૮૦
ચેચોરા	૧,૦૬૦	નાઇજર	૨,૫૮૫
ડિવના	૧,૦૧૦	ઝાંબેસી	૧,૬૫૦
ક્રાઈન	૮૦૫	ઓરેન્જ	૧,૧૫૫
એન્ગ	૭૨૦	લિમ્પોપો	૯૯૫
વિરુલા	૬૫૦	સેનિગલ	૮૬૦
એશિયા		અમેરિકા	
યેનેસી	૨,૬૫૦	મિસિસિપિ	૪,૦૬૦
આમૂર	૨,૬૨૦	આમાઝોન	૩,૫૫૦
યાંબે	૨,૮૫૦	મેટલોરેન્સ	૨,૩૭૦
ઓખ	૨,૭૦૦	લાપ્લાટા	૨,૨૩૦
હોઆંગ્ગો	૨,૫૮૦	મેક્રી	૨,૨૦૦
લીના	૨,૪૯૦	ગિઓઆન્ડ	૧,૭૪૦
સિંધુ	૧,૯૭૫	સેરોટ્વેવન નેત્સન	૧,૪૬૦
મંગા	૧,૬૮૦	ઓરિનોકો	૧,૩૮૦
અલ્ફુરા	૧,૬૮૦	કાસંબિયા	૧,૨૪૦
યુકેટિસ	૧,૬૨૦	કાબોરાડો	૧,૨૦૦
આમુદર્યા	૧,૩૭૦		

સરોવરો

સુરોપ	ક્ષેત્રફળ (ચો. મા.)	ક્ષેત્રફળ (ચો. મા.)	
સારોગા	૬,૮૬૦	ચીપસ	૧,૩૫૫
આનેઆ	૩,૨૬૦	વેટર	૭૬૦
વેનર	૨,૪૧૦	પ્લેટન	૨૨૭

	ક્ષેત્રફળ (ચો. મા.)		ક્ષેત્રફળ (ચો. મા.)
અનિવા	૨૨૪	બાંગ્લાદેશ	૧,૬૭૦
કાન્ડેન્સ	૨૦૮	બ્રેઝિલ	૧,૬૫૦
એશિયા		આસ્ટ્રેલિયા	૧,૭૪૦
કારિબિયન	૧૬૫,૫૨૦	એડ્વર્ડ	૧,૫૦૫
આરક્ત	૨૬,૧૬૫	અમેરિકા	
બેકસ	૧૩,૪૬૦	સુપરિયર	૩૧,૨૦૦
આટકરા	૭,૬૬૦	હુરોન	૨૩,૮૦૦
ઇસિક્કુલ	૨,૦૦૦	મિસિગન	૨૨,૪૫૦
ભરિયા	૧,૪૮૦	ગ્રેટબેર	૧૧,૨૦૦
કુકુનોર	૧,૪૬૦	ગ્રેટસેવ	૧૦,૦૦૦
વાન	૧,૪૨૦	એરિ	૬,૬૫૦
આફ્રિકા		વિનિપેગ	૬,૨૭૦
વિક્ટોરિયા	૨૬,૩૫૦	ઓન્ટારિયો	૭,૫૪૦
નિંગાનિકા	૧૩,૫૫૦	નિકારાગુઆ	૪,૪૪૦
ન્યાસા	૧૦,૨૩૦	ટિટિકાકા	૩,૨૨૦
ચાડ	૮,૩૦૦	ગ્રેટ સોલ્ટ લેક	૨,૩૬૦
રૂડોલ્ફ	૩,૬૬૦		

મહાસાગરો તથા સમુદ્રોનું ક્ષેત્રફળ તથા ઊંડાઈ

નામ	સમુદ્ર-પ્રદેશનું ક્ષેત્રફળ (ચોરસ માઇલમાં)	વધારેમાં વધારે ઊંડાઈ (ફીટમાં)
પેસિફિક	૬૩,૯૮૬,૦૦૦	મિનાન્ડાયા દર ૩૨,૦૮૬
આટલાંટિક	૩૧,૫૩૦,૦૦૦	પોર્ટોરિકાની નહેર ૩૧,૩૬૬
હિંદી મહાસાગર	૨૮,૩૫૦,૦૦૦	સુંડા નહેર ૨૨,૬૬૮
આર્કટિક	૫,૫૪૧,૬૦૦	ઉત્તર ક્રૂવ પામે ૧૩,૨૦૦
મલાઇ	૩,૧૩૭,૦૦૦	કોની નહેર ૨૧,૩૪૨
એન્ડ્રુસ અમેરિકન	૧,૭૭૦,૧૭૦	કારિબિયન ૨૦,૫૬૮
બ્રૂમ્હ્ય	૧,૧૪૫,૦૦૦	પોલા ડીપ ૧૨,૨૭૬

નામ	સંગ્રહણ-પ્રદેશનું ક્ષેત્રફળ (ચોરસ માઇલમાં)	વધારેમાં વધારે જોડાણ (શીટમાં)
બ્હેરિંગ	૮૭૮,૦૦૦	શુલ્કિર પર્નાળી ૧૨,૪૨૨
ઓખોટરક	૫૮૨,૦૦૦	કુરાઇલ પર્નાળી ૧૦,૫૫૪
ક્રેટ ચાઇના	૪૮૦,૦૦૦	લગભગ ૧૦,૫૫૦
હાસન બે	૪૭૨,૦૦૦	" ૧,૫૦૦
નપાન	૪૦૫,૦૦૦	" ૧૦,૨૦૦
આંદામાન	૩૦૫,૦૦૦	" ૧૧,૦૦૦
હિતર સમુદ્ર	૨૨૧,૦૦૦	રોકમરેક ૧,૬૬૮
બાર્બિક	૧૫૮,૦૦૦	લગભગ ૧,૨૦૦

મોટા ટાપુઓ

નામ	કયા સમુદ્રમાં?	ચોરસ માઇલ
ઓસ્ટ્રેલિયા	—	૭,૬૭૪,૫૮૦
ગ્રીન્લેન્ડ	આર્કટિક	૮૪૬,૭૪૦
ન્યુગિની	પાસિફિક	૩૩૦,૦૦૦
બોર્નિયો	પાસિફિક	૨૮૪,૬૩૦
બેફિન્લેન્ડ	આર્કટિક	૨૩૬,૩૦૦
માડાગાસ્કર	હિંદી	૨૨૪,૭૨૧
સુમાત્રા	હિંદી	૧૬૩,૫૩૪
સેટમિટન	આટલાન્ટિક	૮૮,૭૪૫
હોન્કો	પાસિફિક	૮૬,૯૫૩
મેલિબિસ	હિંદી	૭૭,૬૭૬
વિક્ટોરિયા	આર્કટિક	૬૦,૦૦૦
સાઉથ આઇલેન્ડ (ન્યુઝીલેન્ડ)	પાસિફિક	૫૮,૧૨૦
નોર્થ આઇલેન્ડ (ન્યુઝીલેન્ડ)	પાસિફિક	૪૪,૧૩૦
કુઆ	આટલાન્ટિક	૪૨,૭૩૪
ન્યુફાઉન્ડલેન્ડ	આટલાન્ટિક	૪૧,૬૩૪

ગોટાં રણ : જગતનાં ગોટાં શહેરો : ગોટાં બંદરો ૫૫

નામ	ક્યા સમુદ્રમાં?	ચોરસ માઇલ
લુએન (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ)	પાસિફિક	૪૦,૮૧૪
આઇસલેન્ડ	આટલાંટિક	૭૯,૭૦૯
બપા	હિંદી	૪૮,૪૦૦
આયર્લેન્ડ	આટલાંટિક	૩૨,૬૦૦
સિલોન	હિંદી	૨૫,૪૦૦
વાનુવટ	પાસિફિક	૨૦,૦૦૦

ગોટાં રણ

	ચો. મા.	ચો. મા.
ગોળી (એશિયા)	૩૦૦,૦૦૦	ટિબેટ (એશિયા) ૨૩૦,૦૦
ગ્રેટ અમેરિકન	૧,૦૫૦,૦૦૦	તેરિમ (એશિયા) ૧૫૦,૦૦૦
સહરા	૨,૦૦૦,૦૦૦	

જગતનાં ગોટાં શહેરો

નામ	સાલ	અલુકમ	વસ્તી
લંડન	૧૯૩૧	૧	૮,૨૦૩,૯૪૨
ન્યુયોર્ક	૧૯૩૨	૨	૬,૬૮૧,૬૧૫
ટોકિયો	૧૯૩૪	૩	૫,૪૩૨,૮૫૪
ચિકાગો	૧૯૩૨	૪	૪,૬૦૯,૨૪૦
બર્લિન	૧૯૩૧	૫	૪,૨૫૦,૦૦૦
મોસ્કો	૧૯૩૩	૬	૩,૫૭૨,૬૦૦
શાંધાઇ	૧૯૩૪	૭	૩,૩૫૮,૪૮૬
પેરિસ	૧૯૩૧	૮	૨,૮૩૯,૦૦૦
લેનિન્ગ્રેડ	૧૯૩૩	૯	૨,૮૩૯,૦૦૦
ઓસાકા	૧૯૩૦	૧૦	૨,૪૫૩,૫૭૩

ગોટાં બંદરો

નામ	દેશ	નામ	દેશ
અલેક્ઝાન્ડ્રિયા	ઇજિપ્ત	મુંબઇ	હિંદુસ્તાન
એમસ્ટર્ડમ	નેધરલેન્ડ્ઝ	પ્રિસ્ટલ	ઇંગ્લેન્ડ

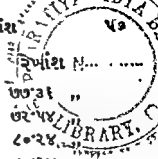
નામ	દેશ	નામ	દેશ
એન્ટવર્પ	ઈંગ્લંડ	બુએનોસએઈર્સ	આર્જેન્ટીના
કલકત્તા	હિંદુસ્તાન	મોન્ટ્રિયલ	કેનેડા
કાર્ડિફ	ઈંગ્લંડ	ન્યુ કેસલ	ઈંગ્લંડ
કોલંબો	સિલોન	ન્યુ ઓર્લીન્સ	યુનાઈટેડ સ્ટેટસ
કુનોઆ	ઈટલિ	ન્યુયોર્ક	" "
ક્યારંગો	સ્કોટલંડ	ફિલાડેલ્ફિયા	" "
દામ્પમ્	જર્મની	રંગૂન	બર્મા
દોંગકોંગ	ચીન	રિઓ ડે જાનેરો	બ્રાઝિલ
દલ્હી	ઈંગ્લંડ	સેન્ટર્સમ	નેધરલેન્ડ્સ
દેલ્હી	જાપાન	સાન્ફ્રાન્સિસ્કો	યુનાઈટેડ સ્ટેટસ
લીથ	સ્કોટલંડ	શાંધાઈ	ચીન
લિવરપુલ	ઈંગ્લંડ	સિંગાપોર	ફ્રેન્ચેડ મલાઈ સ્ટેટસ
લંડન	"	સાઉથમ્પ્ટન	ઈંગ્લંડ
માન્ચેસ્ટર	"	સિડનિ	ઓસ્ટ્રેલિયા
માર્મેઈસ	ફ્રાન્સ	વેલિંગ્ટન	ન્યૂઝીલેન્ડ
મોન્ટ્રિવિડિયો	હંગરિ	યોકોહામા	જાપાન

ગ્રીન્વિચથી અક્ષાંશ-રેખાંશ

	અક્ષાંશ	રેખાંશ
આમા	૨૭°૧૦' ઉત્તર	૭૮°૫' પૂર્વ
અમદાવાદ	૨૮°૨' "	૭૨°૩૮' "
અજમેર	૨૬°૨૭' "	૭૪°૪૨' "
અલ્હિગઢ	૨૭°૫૪' "	૭૮°૬' "
અલાહાબાદ	૨૫°૨૮' "	૮૧°૫૪' "
અમૃતસર	૮૧°૮૭' "	૭૪°૪૮' "
બેંગલોર	૧૨°૫૮' "	૭૭°૩૮' "
બાંકીપોર	૨૫°૪૦' "	૮૫°૧૨' "
બારીસાલ	૨૨°૪૩' "	૮૦°૨૪' "
વડોદરા	૨૨°૦' "	૭૩°૩૦' "
અનારસ	૨૪°૨૦' "	૮૩°૦' "

અક્ષાંશ

ભોપાળ	૨૩°૧૬ "	૭૭°૩૬ "
મુંબઈ	૧૮°૫૫ "	૭૨°૫૪ "
કલકત્તા	૨૨°૮૪ "	૮૦°૨૪ "
કાનપુર	૨૪°૨૮ "	૮૦°૨૪ "
ચેરાપુંજી	૨૫°૧૭ "	૯૧°૪૭ "
ચિતાગોંગ	૨૨°૨૧ "	૯૨°૫૩ "
કોચીન	૯°૫૮ "	૭૬°૧૭ "
કટક	૨૦°૨૮ "	૮૫°૫૪ "
દાકા	૨૩°૪૩ "	૯૦°૨૬ "
દાગિર્લિંગ	૨૭°૩ "	૮૮°૧૮ "
દિલ્હી	૨૮°૩૮ "	૭૭°૧૨ "
ગૌહાટી	૨૬°૧૧ "	૯૧°૪૭ "
ગયા	૨૪°૪૯ "	૮૫°૧ "
હૈદરાબાદ	૧૭°૨૦ "	૭૮°૩૦ "
જયપુર	૨૬°૫૫ "	૭૫°૫૨ "
જમ્મુ	૩૨°૪૪ "	૭૪°૫૪ "
જમ્મુસુર	૨૩°૧૦ "	૭૯°૫૯ "
કરાંચી	૨૪°૫૧ "	૬૭°૪ "
ખૈરધાટ	૮૪°૬ "	૭૧°૫ "
કોહાટ	૩૩°૩૬ "	૭૬°૨૯ "
લાહોર	૩૧°૨૭ "	૭૪°૨૬ "
લખનૌ	૨૬°૫૫ "	૮૦°૫૯ "
મદ્રાસ	૧૮°૪ "	૧૮°૧૭ "
મદુરા	૯°૫૮ "	૭૮°૧૦ "
મીરત	૨૯°૧ "	૭૭°૪૫ "
નાગપુર	૨૧°૯ "	૭૯°૯ "
પતિયાળા	૮૦°૨૦ "	૭૬°૨૫ "
પટણા	૨૫°૩૬ "	૮૫°૧૩ "
પુના	૧૯°૦ "	૭૨°૫૫ "

	અક્ષાંશ	રેખાંશ
પુરી	૧૯°૪૮ "	૮૫°૫૨ "
કવેડા	૩૦°૧૨ "	૬૭°૦ "
રાંચી	૨૩°૨૩ "	૮૫°૨૩ "
રાવલપોટી	૩૩°૩૭ "	૭૩°૬ "
ચિલોંગે	૨૫°૩૪ "	૯૧°૫૬ "
સીમલા	૩૧°૬ "	૭૭°૧૩ "
શ્રીનગર	૩૪°૬ "	૭૪°૫૧ "
સુરત	૨૧°૧૨ "	૭૨°૫૨ "
ત્રાવણકોર	૯°૦ "	૭૭°૦ "
ઉદ્દેપુર	૨૭°૪૨ "	૭૫°૩૩ "

પ્રખ્યાત પુસ્તક

નામ	પ્રાર્થ (લાખમાં)	(દશ લાખ ધનરીર)	આંધ્રનંદમ (દશ લાખ ધનરીર)	પાણી સંગ્રહણ- શક્તિ (દશ લાખ)	આંધ્રતાં કેટલાં વર્ષ લાગ્યાં
આસુઆન (બર્મિંગ)	૩૬૭	૨૦૭	૧૮૮	૨૭,૬૦૦	૪
ન્યુ કોટન (અમેરિકા)	૨૧૨	૧૦૬	૨૩૦	૫,૧૨૦	૧૪
સેનાર (આફ્રિકા)	૮૪૭	૬૦૪	૧૪૮	૨૨,૫૬૦	૭
કૃષ્ણ રાજસાગર (મૈસુર)	૨૫૦	૧૦૯	૨૯૯	૪૩,૯૩૪	૧૬
નિઝામ સાગર (હિદ્રાબાદ)	૩૬૬	૨૦૭	૩૦૧	૨૫,૫૫૬	...
લોધા ડેમ (હિંદ)	૧૭૨	૧૦૩	૨૧૫	૨૪,૧૯૮	૬
મેસુર ડેમ (દક્ષિણ હિંદ)	૪૭૮	૩૦૬	૫૪૦	૯૩,૫૦૦	૬

મુખ્ય હિંદી પ્રાંતો

	દેવદગ્ધ	વસ્તી	દર ચોરસ માઇલે
	(દળર ચોરસ માઇલ)	(દશ લાખમાં)	વસ્તી
બર્મા	૨૨૩૦	૧૪૦૬	૬૩
મદ્રાસ	૧૪૨૦૩	૪૬૦૪	૩૨૯

હિંદના વસ્તીવાળા પ્રાંતો : હિંદના મોટા પ્રાંતો ૫૬

ક્ષેત્રફળ વસ્તી દર ચોરસ માઇલે
(દળદર ચોરસ માઇલ) (દર માઇલમાં) - વસ્તી

મુંબઈ	૧૨૩.૬	૨૧.૮૦	૧૭૬
યુક્તપ્રાંત	૧૦૬.૩	૪૮.૪૧	૪૫૫
મધ્યપ્રાંત અને વરાહ	૯૬.૫	૧૫.૫૧	૧૫૫
પંજાબ	૬૯.૦	૨૩.૫૮	૨૩૮
બિહાર અને ઓરિસ્સા	૮૩.૦૫	૩૭.૬૮	૪૫૪
બંગાળ	૭૭.૫	૫૦.૧૧	૬૪૬
આસામ	૫૫.૦	૮.૬૨	૧૫૭

હિંદના વસ્તીવાળા પ્રાંતો

વિઝાગપટ્ટમ (મદ્રાસ)	૩,૬૦૭,૬૪૮
દરભંગા (બિહાર-ઓરિસ્સા)	૩,૧૬૬,૦૯૪
માધમેન્સિંગ (બંગાળા)	૫,૧૨૦,૨૬૧
ગોરખપુર (યુક્તપ્રાંતો)	૩,૫૬૭,૫૬૧
લાહોર (પંજાબ)	૧,૩૭૮,૫૭૦
રત્નાગિરિ (મુંબઈ)	૧,૩૦૨,૫૨૭
સિલ્હટ (આસામ)	૨,૭૨૪,૩૪૨
રાયપુર (મધ્યપ્રાંત)	૧,૫૨૭,૫૭૩
અક્રાપાળ (બર્મા)	૬૩૭,૫૮૦

બંગાળામાં માધમેન્સિંગ હિંદમાં સૌથી વધારે વસ્તીવાળો પ્રાંત છે.

હિંદના મોટા પ્રાંતો

	ચો. મા.
વિઝાગપટ્ટમ	૧૭,૧૬૮
રાંચી	૭,૧૦૨
માધમેન્સિંગ	૬,૨૩૭
ગદવાલ	૫,૪૧૨
કાંગરા	૯,૬૨૦
ચર-પાર્કર (મુંબઈ)	૧૩,૬૩૬

	ચો. મા.
હુથાઈ દિલ્હી	૧૮,૦૫૨
રાયપુર	૬,૭૭૭
અપર ચિંદવિન	૧૬,૦૩૭

૧૯૩૧ની વસ્તી-ગણતરી મુજબ શહેરોની વસ્તી

કચકતા		આમા	૨૨૬,૭૬૪
(હાલગ સહિત)	૧,૪૮૫,૫૮૨	અમદાવાદ	૧૮૩,૬૧૪
હાલગ	૧૩૮,૫૧૮	હૈદરાબાદ (દક્ષિણ)	૩૭૭,૦૦૬
પટણા	૧૫૯,૬૯૦	શ્રીનગર	૧૭૩,૫૭૮
મુંબઈ	૧,૧૬૬,૩૮૩	બેંગલોર	૩૦૬,૪૭૦
કર્ણાટી	૨૬૩,૫૬૫	રાવલપીંડી	૧૧૯,૨૮૪
રંગૂન	૪૦૦,૪૧૫	બનારસ	૨૦૫,૩૧૫
નાગપુર	૨૧૫,૧૬૫	પુના	૨૫૦,૧૮૭
દિલ્હી	૪૪૭,૪૪૨	કાનપુર	૨૪૩,૭૫૫
મદ્રાસ	૬૪૭,૨૩૮	અમદાવાદ	૩૧૩,૭૮૯
ચેન્નાઈ	૧૨૧,૮૬૬	જયપુર	૧૪૪,૧૭૬
લાહોર	૪૨૬,૭૪૭	મદુગા	૧૮૭,૦૧૮
અમૃતસર	૨૬૪,૮૪૦	જયપુર	૧૨૪,૩૮૨
સમૃતી	૨૭૪,૬૫૯		

હિંદુઓની વ્યવસ્થા

	હિંદુ	મુસલમાન
ગિદાર અને ચોરિસા	૩૧,૦૧૦,૬૬૦	૪,૨૬૪,૭૭૬
આસામ	૪,૬૩૧,૭૬૦	૨,૭૫૫,૯૧૪
મુંબઈ	૧૬,૬૧૯,૮૬૬	૪,૨૫૭,૧૩૩
મધ્યપ્રાંત	૧૩,૪૬૦,૧૦૫	૬૮૨,૮૫૪
દિલ્હી	૩૯૬,૮૬૩	૨૦૬,૯૬૦
મદ્રાસ	૪૦,૩૬૨,૬૦૦	૩,૩૧૬,૦૮૩
મુક્તપ્રાંતો	૪૦,૬૦૫,૫૩૨	૭,૧૮૧,૯૨૭

મુસલમાનોની ખુદમતી

	મુસલમાન	હિંદુ
ખલુચિસ્તાન	૪૦૫,૩૦૯	૪૧,૪૩૨
બંગાળ	૨૭,૫૩૦,૩૨૧	૨૧,૫૩૭,૯૨૧
સરહદ પ્રાંત	૨,૨૨૭,૩૦૩	૧૪૨,૯૭૭
પંજાબ	૧૩,૩૩૨,૪૬૦	૬,૩૨૮,૫૮૮

હિંદના પ્રાંતના મહાલોની સંખ્યા

મદ્રાસ	૨૬	આસામ	૧૨
મુંબઈ (ધલાકો)	૨૯	સરહદપ્રાંત	૫
બંગાળ	૨૮	ખલુચિસ્તાન	૬
સંયુક્તપ્રાંત	૪૮	અજમેર-મેરવડા	૧
પંજાબ	૨૯	કુર્ગ	૧
બર્મા	૩૮	દિલ્લી	૧
બિહાર અને ઓરિસ્સા	૨૧	આન્ધ્રાપ્રદેશ અને	
મધ્યપ્રાંત અને વરાહ	૨૨	નિકાબાર	૨

ભૌગોલિક ઉપનામો

બહેરિન (પર્શિયન ગણ)	મીક્રિક ટાપુ
ટ્રિસ્ટાન દ કુન્હા	જમતનો એકલો અડુલો ટાપુ (આંટલાંટિકની મધ્યમાં)
તિબેટ	પ્રતિષિદ્ધ બૂમિ
પામિર પ્લેટો	જમતનું છાપરું
ધજમ	નામલની બેટ
નોવે	મધ્યરાત્રિના સૂર્યનો પ્રદેશ
સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ	યુરોપનું ક્રીડાંગણ
પંજાબ	પાંચ નદીઓનો પ્રદેશ
રામ	સાન્થત શહેર

તાજહીન રાજ્યો

૧. જર્મનીનો વિલિયમ ખીત્તે
૨. ગ્રીસનો કોન્સ્ટન્ટાઈન
૩. બલ્ગેરિયાનો ફર્ડિનાન્ડ
૪. મકેડોનો હુસેન.
૫. ઇજીપ્તનો અબ્દુલ્લાસ હેલ્મી
૬. અફઘાનિસ્તાનનો અમાનુલ્લાખાન
૭. સ્પેનનો આલ્ફોન્સો તેરમો
૮. ચીનનો શહેનશાહ પુઈ
૯. હંગરિનો યાલ્ફ
૧૦. તુર્કિસ્તાનનો મુલ્તાન મહમદ ફ શૈ
૧૧. પોર્ટુગલનો રાજા મેન્યુઅલ ખીત્તે
૧૨. સિયામનો પ્રમવર્વક
૧૩. એડ્વર્ડ આલ્ફાન્સુઝ ઓફ વિંડસર
૧૪. આબિસિનિયાના હેય સિસાસિ

બદલાયેલાં ભૌગોલિક નામો

જૂનું	નવું
પેકિન	પીપિંગ
ફિઝિઆના (નાવે)	આસ્લો
કોન્સ્ટાન્ટિનોપલ	ઇસ્ટાંબુલ
ક્રીસ્ટાલિન (આયલેન્ડ)	ક્રાલ
મેસોપોટમિયા	ઇરાક
રશિયા	યુનિયન ઓફ સોવિયેટ મોસ્ટાલિયટ
	રિપબ્લિક
મેંટપીટસંજમ	પેટ્રોગ્રેડ
મેરોઝ	લેનિનગ્રેડ
નિજનિ નોવોગોરોડ	ગોર્કી
મંચુરિયા	મંચુકીઆ

જાનુ	નવુ
પર્શિયા	ધરાન
ત્રિપોલિ	લિબિયા
કારિયા	ચોઝન
ફોર્મોસા	તેનન

દેશોનાં રાષ્ટ્રીય નામો

દેશ	રાષ્ટ્રીય નામ	દેશ	રાષ્ટ્રીય નામ
પર્શિયા	ધરાન	જાપાન	નિપોન
ઓસ્ટ્રિયા	ધરતરિશ	સ્પેન	એસ્પેમા
હંગરી	મેઝારિઝેંગ	બેલિજયમ	લબેલ્જક
જર્મની	કુશનેન્ડ	એલિસિનિયા	ધથિઓપિયા
ગ્રીસ	હેલાસ	હોલંડ	નેધર્લેન્ડ
ચીન	ચુંગકવો	પોલંડ	પોલરકા
ઇજીપ્ત	મિસર	સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ	હેલ્વેશિયા
ફિન્લેન્ડ	સ્વોમિ	આઇરિશ ફ્રી સ્ટેટ	આયર
		નોર્વે	નોર્મ

રૈલ્વેના લાંબા પુલ

	શીટ
લોઅર ઝાંબેસીનો પુલ (આફ્રિકા)	૧૧,૬૫૦
'ટ' ઉપરનો પુલ (એક્ટલંડ)	૧૦,૫૨૭
અપર સોનનો પુલ (હિંદુસ્તાન)	૧૦,૦૫૨
ગોદાવરીનો પુલ (હિંદુસ્તાન)	૩,૦૦૬
કાર્થનો પુલ (સ્કોટલંડ)	૮,૩૦૦
મહાનદીનો પુલ (હિંદુસ્તાન)	૬,૯૧૨
રિઓ સાલ્ડો પુલ (આર્જેન્ટાઇન)	૬,૭૦૩
હેલ્વેટ પુલ (ન્યુયોર્ક)	૧૩,૫૫૩
(૧૦,૮૧૮ શીટ જમીન ઉપર, ૨,૭૩૫ શીટ નદી ઉપર)	

યુરોપનાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યો

ઇસ્ટોનિયા-પહેલાં રશિયાનો પ્રાંત હતો. સ્વતંત્રતા જાહેર કરીને ૧૯૧૭માં પ્રજાસત્તાક થયું.

લિથુઆનિયા-૧૯૧૮ના ફેબ્રુઆરીમાં રશિયા સાથેનો સંબંધ તોડી નાખ્યો અને પ્રજાસત્તાક થયું.

યુનિયન ઓફ સોવિયેટ્સ સોવિયેટ રિપબ્લિક્સ (રશિયા) ૧૯૧૮માં સ્થાપન થઈ, પ્રજાસત્તાક થયું.

જર્મની-શહેનશાહ વિલિયમ બીજાએ ગાદી-ત્યાગ કર્યો, અને ૧૯૧૮ના નવેમ્બરની ૯ મીએ પ્રજાસત્તાક થયું.

પોલેન્ડ-રશિયાથી સ્વતંત્ર થઈને ૧૯૧૮ના નવેમ્બરની ૯ મી તારીખે પ્રજાસત્તાકની સ્થાપના થઈ.

ઓસ્ટ્રિયા-૧૯૧૮ના નવેમ્બરની ૧૨મી તારીખે પ્રજાસત્તાક થયું.

એકસેલોવેકિયા-૧૯૧૮ના નવેમ્બરની ૧૪ મી તારીખે પ્રજાસત્તાક થયું.

લેટ્વિયા-રશિયાનો આગલો એક પ્રાંત-૧૯૧૮ના નવેમ્બરની ૧૮ મીએ લેટ્વિયાનું સ્વતંત્ર રાજ્ય થયું.

ફિન્લેન્ડ-૧૯૧૭ના ડિસેમ્બરની ૧૬મી તારીખે રશિયાથી છુટું પડ્યું, અને ૧૯૧૮ના જુલાઈની ૧૭ મીએ પ્રજાસત્તાક થયું.

તુર્કિસ્તાન-મહાન રાષ્ટ્રીય સભાએ ૧૯૨૨ના નવેમ્બરની ૧લી તારીખે મત આપ્યો કે સુલતાનની પદ્ધતિ અસ્તિત્વ બંધ પાડવું. ૧૯૨૩ના નવેમ્બરની ૨૬મી એ નવા તુર્કિસ્તાન પ્રજાસત્તાકના પટેલા પ્રમુખની ચૂંટણી થઈ.

રુથેન-૧૯૩૧ના ૧૪મી એપ્રિલે પ્રજાસત્તાક જાહેર થયું.

શહેનશાહો અને રાજ્યકર્તાઓ

અફઘાનિસ્તાન	રાજા ઝહિરશાહ
આલ્બેનિયા	રાજા ઝોગુ પહેલો
બેલ્જિયમ	રાજા લિઓપોલ્ડ ત્રીજો
બ્રૂતાન	મહારાજા જી. વાંચ્ચક
બલ્ગેરિયા	રાજા બોરિસ ત્રીજો
ડેન્માર્ક	રાજા ફ્રિડ્રિક્સન દશમો
ધર્મ	રાજા ફરક પહેલો
ગ્રેટ બ્રિટન	રાજા જ્યોર્જ ફોર્થ
ગ્રીસ	જ્યોર્જ બીજો
હેન્ડ્રા	રાજા અબ્દુલ અમીન-અલ-સાલિદ
હોલંડ	રાણી વિલ્હેલ્મિના
ધરાન	શાહ રેઝા પેલ્હવી
ધરાક	રાજા ગાઝી પહેલો
ઇટલિ	રાજા વિક્ટર ઇમેન્યુઅલ ત્રીજો
જાપાન	મિકાડો હિરિહિટો
મોરોક્કો	મુસ્તાન મુલી મહમદ
મંચુકુઓ	રાજા કેંગ ટેહ
નેપાલ	મહારાજા વીરવિક્રમ
નોર્વે	રાજા હાકોન સાતમો
રુમાનિયા	રાજા કેરોલ બીજો
સિઆમ	રાજા આનંદ મહિદોલ
સાઉદી અરેબિયા	સંદધ બનમુદ
સ્વિડન	રાજા ગુસ્ટાફ પ મો
ટ્રાન્સ જોર્ડન	અમીર અબ્દુલ્લા
યુગોસ્લેવિયા	રાજા પીટર બીજો

મુખ્ય પ્રધાનો

ઓસ્ટ્રેલિયા	જી. એ. લોય-સ
ઓસ્ટ્રિયા	ડૉ. મુસ્લિંગ

બેલ્ગિયમ	પૉલ વાન ક્રીવંડ
ધંત્રી	નદાસપાયા
ક્રાન્સ	મી. ગોટેમ્પ
સ્વિડન	મોંસ્યુ હેન્સન
ગ્રીસ	પી. ઇ. સાલ્ડેરિસ
કેનેડા	ડબ્લ્યુ. મેકેન્ઝી કિંગ
હંગરિ	ડો. ડાન્વી
બેલ્ગોરિયા	એન્દ્રિ ટોરોક્
એકાસ્લોવેકિયા	ફ્રેન્ડ્રીએક ઉદગમ
જર્મની	હેર હિલ્લર
ડેન્માર્ક	થિયોડોર સ્ટોનિંગ
ષ્ટલિ	બેનિટો મુસોલિની
આઇરિશ ફ્રી સ્ટેટ	ડી. વેબર
જાપાન	મિન્સ કાનોપે
ન્યૂઝીલેન્ડ	જી. ડબ્લ્યુ ફોર્બસ
સ્પેન	ડોન. આર. મેમ્પર
મોલિથેટ રશિયા	એમ. મોલોટ્વ
નોર્વે	એમ. મોલિથેટ
પોલંડ	કર્નલ વેવરિ સ્પેવેક
રુમાનિયા	એન્. બેગાં
દક્ષિણ આફ્રિકા	જનરલ હર્ટઝોગ
ટુર્કિસ્તાન	કેમલ પાશા
યુગોસ્લોવિયા	જનરલ પીટર ત્રિકોવિચ
ધરાન	મહમદ ફરુધી
નેધરેન્ડ્ઝ	એમ. ક્રાવિંગ
નેપાલ	જનરલ જોષ રામમોહનમ
ગ્રેટબ્રિટન	નેવિલ ચેમ્બર્લેન
પોર્ટુગલ	જનરલ ડી. એલિસીરા
સ્પેન	સિનોર બેરિઓસ

પ્રમુખો

આન્ડ્રેન્ડાઇન રિપબ્લિક

ઓસ્ટ્રિયા

આઝિય

ચીન

ચિલિ

ઝેકાસ્લોવેકિયા

ફ્રાન્સ

જર્મની

ગ્રીસ

હિબેરિયા

મેક્સિકો

પેરુ

પોલંડ

પોર્ટુગલ

રશિયા

સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ

સ્પેન

તુર્કિસ્તાન

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ

જનરલ એ. પી. જરટો

હેર મિડિયાસ

ડૉ. જી. વર્ગો

હિન સેન

ડૉન એ. એલેક્સન્ડ્રી

ડૉ. બેનેસ

મોસ્કુ આલ્બર્ટ લેલુન

હેર એડોલ્ફ હિટલર

અલેક્ઝાન્ડર ઝેમિસ

એડવિન બાકલે

જનરલ કાડેનસ

ઓસ્કર આર. બેનેવિડિસ

આઇ. મોસિલ્કિ

એન્ટોનિયો કાર્બોના

વિ. એમ. મોલોટોવ

ડૉ. જી. મોલ્ટા

સિનોર એમ. અગાના

કમાલ અતાતુર્ક

એફ. ડી. રૂઝવેલ્ટ

અમેરિકાના પ્રમુખો

૧ જ્યોર્જ વોશિંગ્ટન

૨ જોન એડમ્સ

૩ ટોમસ જેફર્સન

૪ જેમ્સ માડિસન

૫ જેમ્સ મનરો

૬ જોન કિર્કવિસ એડમ્સ

૭ એન્ડ્ર્યુ જેક્સન

૮ માર્ટિનવાન બરેન

૯ વિલિયમ હેન્રી હેરિસન

૧૦ જોન ટિલર

૧૧ જેમ્સ મોક્સપોક

૧૨ ઝકારી ટેમ્પલર

૧૩ મિલ્ડર્ડ ફિલ્મોર

૧૪ ફ્રેન્કલિન પિઅર્સ

૧૫ જોન્સ બુકેનન	૨૪ ગ્રોવર કિલ્કનેન્ડ
૧૬ અબ્રહામ લિંકન	૨૫ વિલિયમ મેકકિન્નિ
૧૭ એન્ડ્ર્યુ બોન્સન	૨૬ થીઓડર રૂઝવેલ્ટ
૧૮ હિલિસિસ સિમ્પ્સન આન્ટ	૨૭ વિલિયમ હાવર્ડ ટેફ્ટ
૧૯ રૂથરફોર્ડ બિયર્ડહે	૨૮ વોરન ગેમેલિય હાર્ડિંગ
૨૦ જોન્સ અબ્રામ ગ્રાફલ્ડ	૨૯ વુડ્રો વિલ્સન
૨૧ ચેરલ્ટર એલન આર્થર	૩૦ કાલ્વિન કુલિજ
૨૨ ગ્રોવર કિલ્કનેન્ડ	૩૧ હર્મન કલાર્ક દુવર
૨૩ બેન્જામિન હેરિસન	૩૨ ફ્રેકલિન બેવાનો રૂઝવેલ્ટ

૧૮૦૧થી ખ્રિષ્ટિશ મધ્યાનો

હબ્બિ એડિંગ્ટન	૧૮૦૧	વાઈકાઉન્ટ પામટૅન	૧૮૫૦
વિલિયમ પિટ	૧૮૦૪	અર્લ રબેલ	૧૮૬૧
લૉર્ડ ગ્રેનવિલ	૧૮૦૬	અર્લ ઓફ ડર્બી	૧૮૬૧
ડ્યુક ઓફ પોર્ટલેન્ડ	૧૮૦૭	બેન્જામિન કિંગ્સમલિ	૧૮૬૮
સ્પેન્સર પર્સિવલ	૧૮૦૯	વિલિયમ એવર્ટ ઓક્સફોર્ડ	૧૮૬૮
લૉર્ડ લિવરપૂલ	૧૮૧૨	અર્લ ઓફ બીકન્સશીલ્ડ	૧૮૭૪
ન્યૉન ડેનિંગ	૧૮૨૭	મિ. ઓક્સફોર્ડ	૧૮૮૦
લૉર્ડ ગોડરિચ	૧૮૨૭	માર્કિસ ઓફ મેલિસ્મરિ	૧૮૮૫
ડ્યુક ઓફ વેલિંગ્ટન	૧૮૨૮	મિ. ઓક્સફોર્ડ	૧૮૮૬
અર્લ ગ્રે	૧૮૩૦	માર્કિસ ઓફ સેલિસ્મરિ	૧૮૮૬
વાઈકાઉન્ટ મેલબોર્ન	૧૮૩૪	મિ. ઓક્સફોર્ડ	૧૮૮૨
સર રૉબર્ટ પીલ	૧૮૩૪	અર્લ ઓફ રોઝબરિ	૧૮૮૪
વાઈકાઉન્ટ મેલબોર્ન	૧૮૩૫	માર્કિસ ઓફ સેલિસ્મરિ	૧૮૮૫
સર રૉબર્ટ પીલ	૧૮૪૧	આર્થર જોન્સ બ્રાફર	૧૮૦૨
લૉર્ડ બહોન રસેલ	૧૮૪૬	સર હેનરિ ક્રમ્પ્ટેલ બેનરમેન	૧૮૦૫
અર્લ ઓફ ડર્બી	૧૮૫૨	હર્મન હેબિ ઓરિલિય	૧૮૧૫
અર્લ ઓફ આર્ચર	૧૮૫૨	ડેવિડ લોહડ ન્યૉન	૧૮૧૬
વાઈકાઉન્ટ પામટૅન	૧૮૫૫	એન્ડ્ર્યુ બોનર લૉ	૧૮૨૨
અર્લ ઓફ ડર્બી	૧૮૫૮	રોબી બ્રાફર	૧૮૨૩

જે. રામ્સે મેકડોનલ્ડ	૧૯૨૪	રોન્સિ બાલ્ડવિન	૧૯૩૫
રોન્સિ બાલ્ડવિન	૧૯૨૪	નેવિલ ચેમ્બર્લેન	૧૯૩૭
જે. રામ્સે મેકડોનલ્ડ	૧૯૨૯		

છેલ્લાં ૧૫૦ વર્ષના પોષ

કિલમન્ટ ૧૪ મે	૧૭૬૯-૧૭૭૫	પાયસ ૯ મે	૧૮૪૬-૧૮૭૮
પાયસ ૬ જુ	૧૭૭૫-૧૮૦૦	લીઓ ૧૮ મે	૧૮૭૮-૧૯૦૩
પાયસ ૭ મે	૧૮૦૦-૧૮૨૩	પાયસ ૧૦ મે	૧૯૦૩-૧૯૧૪
લીઓ ૧૭ મે	૧૮૨૩-૧૮૨૯	બેનિડિક્ટસ ૧૫ મે	૧૯૧૪-૧૯૨૨
પાયસ ૮ મે	૧૮૨૯-૧૮૩૧	પાયસ ૧૧ મે	૧૯૨૨-
ગ્રેગરિયસ ૧૬ મે	૧૮૩૧-૧૮૪૬		

રાજકીય હત્યાઓ

- ૧૮૬૫ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના પ્રમુખ, અબ્રહમલિંકન એપ્રિલ ૧૪
- ૧૮૭૨ હિંદના ગવર્નર લનરેસ અલ્ફ આર્ચ મેયો
- ૧૮૭૬ તુર્કિસ્તાનના સુલ્તાન અબ્દુલઅઝીઝ
- ૧૮૮૧ રશિયાના આર અલેક્ઝાંડર અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના પ્રમુખ ગાર્ફિલ્ડ
- ૧૮૮૪ ફ્રાન્સના પ્રમુખ કાર્નોટ
- ૧૮૮૬ ધેરાનના શાહ નઝરીદીન મે ૧
- ૧૮૮૮ ઑસ્ટ્રિયાના ચાર્લ્સ શાહના પુત્ર ઇલિઝાબેથ સપ્ટેમ્બર ૧૦
- ૧૯૦૦ ઇટલિના રાજા હમ્બર્ટ જુલાઈ ૨૯
- ૧૯૦૧ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના પ્રમુખ મેકકિન્સિ સપ્ટેમ્બર ૬
- ૧૯૦૩ સર્વિયાના રાજા અલેક્ઝાંડર અને રાણી ડ્રેગા
- ૧૯૦૫ રશિયાના આન્ડ ડ્યુક સર્ગિઅસ
- ૯૦૮ પોર્ટુગલના રાજા કાર્લોસ તથા પાટવીકુમાર
- ૧૯૦૯ જાપાનના પ્રિન્સ હીરા
- ૧૯૧૩ ગ્રીસના રાજા જ્યોર્જ પહેલા
- ૧૯૧૪ ઑસ્ટ્રિયાના આર્કડ્યુક ફ્રાન્સિસ ફર્ડિનાન્ડ જૂન ૨૮
- ૧૯૧૭ આર નિકોલસ અને કુટુંબ જુલાઈ ૧૬

- ૧૯૧૮ પોર્ટુગલના પ્રમુખ પેઇસ
 ૧૯૧૯ જાવેરિયાના પ્રમુખ ઈર્ટ ઇસ્નેર; અફઘાનિસ્તાનના અમીર હમીયુલ્લા
 ૧૯૨૧ રબેનના વડા પ્રધાન ઝી.
 ૧૯૨૨ પોર્લડ પ્રજામતાકના પહેલા પ્રમુખ આઇ નારતો-
 વિઝ જૂન ૧. આઇરિશ ફ્રી સ્ટેટના જનતાપ્રેમીના પ્રધાન માઇકલ કોલિન્સ.
 ૧૯૨૯ મેક્સિકોના આગવા પ્રમુખ જનમ્બ અલ્વારો ઓથોગોન
 ૧૯૩૦ જાપાનના વડા પ્રધાન હામાગુચીનું ટાકિયો ખાતે ખૂન થયું.
 ૧૯૩૨ ક્રાન્સના પ્રમુખ હુમર જાપાનના વડા પ્રધાન ટોકેશી ઈનુ કે મે ૧૩
 ૧૯૩૩ અફઘાનિસ્તાનના રાજા નાદિરશાહ ઈમનના રાજા અમીર શીઝવ. ૮ સપ્ટેમ્બર, રમાનિયાના વડા પ્રધાન અથોન છ. હુકા. ૨૪ ડિસેમ્બર ૧૯૩૩
 ૧૯૩૪ ઑસ્ટ્રિયાના ચાન્સેલર ડૉ. ડ્રેક્મ, યુગોસ્લાવિયાના રાજા અલેક્ઝાન્ડર પહેલા; ક્રાન્સના પરદેશખાતાના પ્રધાન મો. સ્મુ. બાર્યો, ઘાલિસ પ્રધાન કર્નલ પીરેલ્લિ
 ૧૯૩૫ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના સેનેટર જી. પી. લેગિ
 ૧૯૩૬ જાપાનના નાણાખાતાના પ્રધાન કે. તકાહારી, તથા ચાઇનીસના રક્ષક વાઇકાઇન્ટ સેંગ

લાંબી નહેરો

નહેર

લંબાઈ (માઇલમાં) પહોળાઈ (ફીટમાં)

ખાસ્તિક નહેર

રોલિનની ધોળા સખુડની

૧૬૬

સુએઝ

૧૦૦

૧૯૮

કીલ

૬૧

૧૫૦

પનામા

૫૦ ૫ ૧

૩૦૦

માન્ચેસ્ટર

૩૫૬

૧૨૦

નંબર	લાંબાઈ (મીટરમાં)	પહોળાઈ (ફુટમાં)
વેસ્ટ	૨૫	૧૦૦
ફોર્ટ	૧૬	૨૨૦
આમસ્ટર્ડામ	૧૫	૬૦-૧૧૦
એલ્બ અને ટ્રેવે	૪૧	૭૨

લાંબાંમાં લાંબાં રેલ્વેનાં પ્લેટફોર્મો

	ફીટ
સોનેપુર : (ખી. એન. ડબલ્યુ. આર. દિંદુસ્તાન)	૨,૪૧૫
ખડગપુર : (બંગાળ નાગપુર રેલ્વે, દિંદુસ્તાન)	૨,૩૫૦
શુલ્વાયો : (રૂહોડેશિયા રેલ્વે)	૨,૩૦૨
લાખનૌનું નવું સ્ટેશન : (ઇસ્ટ ઇન્ડિયન રેલ્વે, દિંદુસ્તાન)	૨,૨૫૦
મયિસ્ટર વિક્ટોરિયા એક્સપ્રેસ : (એલ. એમ. એસ. આર)	૨,૧૬૪
બેંગલોર : (મદ્રાસ સંધર્ન મરાઠા રેલ્વે)	૨,૧૦૦
ઝાંસી : (ઇસ્ટ ઇન્ડિયન પેનિન્સુલા-દિંદુસ્તાન)	૨,૦૨૫
કોટડી : (નોર્થ વેસ્ટર્ન રેલ્વે દિંદુસ્તાન)	૧,૮૬૬
મોંડલે : (બર્મા રેલ્વે)	૧,૭૮૮
શુનંભાઉથ (ઇન્ડિયા)	૧,૭૪૮

દુનિયામાં લાંબાંમાં લાંબાં રેલ્વેનાં યોગદાં

	માઇલ	વાર	પ્રદેશ
સિંગપુર	૧૨	૪૫૮	સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ ઇટલિ
ટના	૧૨૩		બાપાન
ફોર્ટ-એન્સ બોલોના	૧૧	૩,૩૦૪	ઇટલિ
સેન્ટ ગાયડ	૯	૫૬૪	સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ ઇટલિ
સોલ્સબર્ગ	૯	૫૫	સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ
માઉન્ટ ડેનિસ	૭	૧,૭૩૦	ક્રાન્સ-ઇટલિ
ડેસ્ટોડ	૭	૧૩૯૩	યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અમેરિકા
મોડેટ	૬	૧૭૬	યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અમેરિકા
આલ્બર્ગ	૬	૪૦૪	ઓસ્ટ્રિયા

	માઇલિ	વાર	પ્રદેશ
રિફ્ફન	૫	૫૭૮	સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ
તોરેન	૫	૫૪૬	ઓસ્ટ્રિયા
રોન્ડો	૫	૨૭૭	ઇટલિ
ટાડન	૫	૫૬	ઇટલિ
ટ્રાન્સન્યાઇન	૫		ચિલિ આર્જન્ટાઇન
કોનોલ	૫		ફ્રેન્ચ
ઓતિરા	૫		ન્યુઝીલેન્ડ

જગતનું મોટું વૃક્ષ

બ્રેસિલિનિયાના મેકુઆ નેશનલ પાર્કના જંગી અરણ્યમાં આવેલું જન. રોમેન વૃક્ષ આખા જગતમાં સૌથી મોટું તથા જૂનું ગણાય છે. તેની ઉંમર ૪,૦૦૦ થી ૫,૦૦૦ વર્ષોની ગણવામાં આવે છે.

જગતની મોટી સ્ટીમરો

નામ	ફુટલે	લુઆર્ડ	પ્રોડક્શન	બાંધાયા
નોર્મન્ડી ‡	૮૨,૭૬૯	૧,૦૨૯	૧૦૦	૧૯૩૫
ક્વીન મેરી †	૮૦,૭૭૩	૧,૦૧૮	૧૧૮	૧૯૩૬
મેન્નેસ્ટ્રિક †	૫૬,૬૨૧	૯૧૫	૧૦૦	૧૯૨૧
બેરન્ગોરિયા †	૫૨,૮૨૬	૮૮૩	૯૮	૧૯૧૨
બ્રિમેન *	૫૧,૬૫૬	૯૩૮	૧૦૧	૧૯૨૯
રેક્સ ‡	૫૧,૦૬૨	૮૦૦	૧૦૨	૧૯૩૨
યુરોપા †	૪૯,૭૪૬	૮૯૦	૧૦૨	૧૯૨૮
લેવિએથન †	૪૮,૯૪૩	૯૦૮	૧૦૦	૧૯૧૪
કોન્કોર્ડ સેવોયા ‡	૪૮,૫૦૦	૮૧૬	૯૬	૧૯૩૨
ઓલિમ્પિક †	૪૬,૪૩૯	૮૫૨	૯૨	૧૯૧૧
એક્વિનોનિયા	૪૫,૬૪૭	૮૬૮	૯૭	૧૯૧૪
ઇન દ ક્રાન્સ ‡	૪૩,૧૫૩	૭૬૩	૯૨	૧૯૩૦

નામ	ફૂલે	લંબાઈ	પહોળાઈ	અંધારા
સ એટલાંટિક	૪૨,૫૧૨	૭૧૩	૯૨	૧૯૩૦
એગ્રેસ ઓફ ચિટન †	૪૨,૩૪૮	૭૩૩	૯૭	૧૯૩૧
પેરિસ §	૩૪,૫૬૯	૭૩૫	૮૫	૧૯૨૨
હોમેરિક †	૩૪,૩૫૧	૭૫૧	૮૩	૧૯૨૨
કોલંબસ *	૩૨,૫૬૫	૭૪૯	૮૩	૧૯૨૨
રોમા ‡	૩૨,૫૮૩	૭૦૫	૮૨	૧૯૨૬
ઓગાસ્ટ ‡	૩૨,૪૧૮	૭૧૧	૮૩	૧૯૨૭

† બ્રિટિશ § ફ્રેન્ચ * જર્મન ‡ ઇટાલિયન ¶ અમેરિકન

ઝડપી મોટી સ્ટીમરો

નામ	દેશ	કુલ ટનેજ	કલાકના નાટ
નોર્મન્ડી	ફ્રેન્ચ	૮૨,૭૯૯	૨૯.૬૪
ક્વીન મેરી	બ્રિટિશ	૮૦,૭૭૩	૨૯.૬૧
ક્રાન્ટિ ડિ સેવોયા	ઇટાલિયન	૪૮,૫૦૦	૨૮.૨૯
બીમેન	જર્મન	૫૧,૬૫૬	૨૬.૨૭
યુરોપા	જર્મન	૪૯,૭૪૬	૨૬.૨૭
રેક્સ	ઇટાલિયન	૫૧,૦૬૨	૨૫.૨૮
મેજેસ્ટિક	બ્રિટિશ	૫૬,૬૨૧	૨૫.૨૬
એગ્રેસ ઓફ ચિટન	બ્રિટિશ	૪૨,૩૪૮	૨૪.૨૫
એક્ટિવેનિયા	બ્રિટિશ	૪૫,૬૪૭	૨૩.૨૪
ઇલ દ ક્રાન્સ	ફ્રેન્ચ	૪૩.૧૫૩	૨૩.૨૪
મોન્ટેમેલા	અમેરિકન	૧૯,૩૬૧	૨૩.૨૪
માઉન્ટ વર્નોન	અમેરિકન	૧૮,૩૭૨	૨૩.૨૪

જગતની મોટી નદીઓ

નદીનું નામ	ક્યાં વહે છે?	લંબાઈ (માઈલમાં)
મિસુરી-મિસિસિપિ	મેક્સિકોનો અખાત	૪,૫૦૨

નદીતું નામ	ક્યાં વહે છે ?	લંબાઈ (માઇલમાં)
આમાઝોન	આટલાંટિક	૪,૦૦૦
નાઇલ	બ્રહ્મપ્ત સમુદ્ર	૪,૦૦૦
યાંગ્ત્સે	હિતર પેસિફિક	૨,૪૦૦
ચેનેરિ	આટિક સમુદ્ર	૨,૨૦૦
કોંગો	આટલાંટિક	૨,૦૦૦
લીના	આટિક સમુદ્ર	૩,૦૦૦
નાઇજર	ગિનિનો અખાત	૩,૦૦૦
આબી	આટિક સમુદ્ર	૨,૭૦૦
વોલ્ગા	કાસ્પિયન સમુદ્ર	૨,૪૦૦
હોઆન્ગ્સો	હિતર પેસિફિક	૨,૧૦૦
મેકન્ઝી	બ્રહ્મપ્ત સમુદ્ર	૨,૩૦૦
યુકોન	બરેરિંગ સમુદ્ર	૨,૦૦૦
આર્કાન્સસ	મિસિસિપિ	૨,૦૦૦
મહીરા	આમાઝોન	૨,૦૦૦
સેન્ટ લોરેન્સ	લોરેન્સનો અખાત	૧,૮૦૦
ડાન્યુબ	કાળોસમુદ્ર	૧,૭૨૫
યુરેલિસ	ધરણનો અખાત	૧,૭૦૦

પ્રખ્યાત જળધોધ

નામ અને સ્થાન	ઊંચાઈ (ફીટમાં)	નામ અને સ્થાન	ઊંચાઈ (ફીટમાં)
એલેક્સ હે. રિવર	૧૦૫	ગેવર્નિ (ફ્રાન્સ)	૧,૩૮૫
આંગ્ટોપિન (નોર્વે)	૭૩૦	ગેરમ્પ્પા (હિંદ)	૯૬૦
આઇડલ વેઇલ (યોસ્માઇટ)	૬,૨૦૦	આન્ડ લેવેરોડ	૩૨૦
એબ્બલેધન		એનાઇટ (રિઇનિયર પાર્ક)	૩૫૦
(બ્રિટિશ ગિઆના)	૩૦૦	આયરા (પિરેગ આઝિલ)	૩૭૪
એલ્ક (મિ. કોલમ્બિયા)	૧૦૦	હેન્ડકોક્સ (સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ)	૧૫૦
એમ્પરર (")	૧૪૫	હેમ્પ્રેન્જેટ (સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ)	૨૩૭
ફ્રી (રિઇનિયરપાર્ક)	૭૦૦	હર્લેસ કેરેક્ટઝ (આઝિલ)	૪૦૦

નામ અને સ્થાન	ગિંચાઈ (શીટમાં)	નામ અને સ્થાન	ગિંચાઈ (શીટમાં)
ધર્મસુ (આઝિલ-આન્જો- ન્ટિના)	૨૧૦	સ્ક્રિપ્ટોરિસિઓસ (નોવે)	૫૩૦
ધર્મિ લુટ (યોસ્માધટ)	૩૭૦	સ્વલરિકન (રિધ્નલરપાર્ક)	૧,૩૦૦
ફલ્મો (પૂર્વ આફ્રિકા)	૭૦૫	રેનો કલ્મિ (વૉશિંગ્ટન)	૨૬૮
ફર્મલુર (ધિટિસગિયાના)	૮૦૦	સ્ટોબેક (સ્વિટઝર્લેન્ડ)	૯૮૦
ફિંગરબોર્ગ ફેપ્રાંત (દક્ષિણ આફ્રિકા)	૪૫૦	સથર્લેન્ડ (ન્યુઝીલેન્ડ)	૧,૯૦૪
ફંગોડ્ડિસાર્ના (સ્વિડન)	૧૯૦	ટક્કાકો (ખિ. કોલંબિયા)	૧,૨૦૦
મેલેટુમ્બેન (આસ્ટોર્લેન્ડ)	૬૫૦	ટન્ડેર્સેન (સ્વિડન)	૧૨૧
મોંટમોરેન્કિ, (કિવબેક)	૨૬૫	ટેકંડમા (કોલંબિયા)	૪૫૦
મળનોમા (ઓરેગોન)	૮૫૦	ટાવર (યલોસ્ટોન)	૧૩૨
મુરેલિસન (આફ્રિકા)	૧૨૦	ટ્રેમેન્ગાથ (સ્વિટઝર્લેન્ડ)	૯૫૦
નેવડા (યોસ્માધટ)	૫૯૪	ટગેથા (નાતાલ)	૨,૨૦૦
ન્યામ્બા (ન્યુપૉર્ક ઓન્ટેરિયો)	૧૬૭	ટિવન (ધડાટો)	૧૮૦
પાલો એફાન્સો (આઝિલ)	૧૯૦	વર્નલ (યોસ્માધટ)	
સાસે વાશે (સ્વિટઝર્લેન્ડ)	૨૧૫	(કલિફોર્નિયા)	૩૧૭
પોલુરેફોલન (સ્વિડન)	૧૬૪	વેલ્લિસ (નોવે)	૯૫૦
રિખન (યોસ્માધટપાર્ક)	૧,૬૧૨	વિક્ટોરિયા (દક્ષિણ રૂહોડેશિયા)	૪૦૦
લુકન (નોવે)	૫૩૦	વર્નિનિયા, (ફનેડા)	૩૧૫
રોરેમા (ખિ. ગિઆના)	૧,૫૦૦	વોરિંફેસ (નોવે)	૬૦૦
રોકહોસન (સ્વિટઝર્લેન્ડ)	૧૦૦	વિડેઝ ટીઅર્સ (યોસ્માધટ)	૧૧૭૦
મેવનફોલ્સ (કોલોરાડો)	૨૬૬	યલોસ્ટોન (નીએનો)	૩૧૦
		યોસ્માધટ (ઉપરનો)	
		(કલિફોર્નિયા)	૧,૪૩૦

મોટા ઘંટ

આશરે વળન ટનમાં	આશરે વળન ટનમાં
મોસ્કોનો મોટા ઘંટ	૨૦૦
(દુનિયામાં મોટા)	મિંગ્ચૂન (ખર્મી)નો મોટા ઘંટ ૧૨૫
	મોસ્કોનો બીજો ઘંટ ૧૨૫

આશરે વજન
ટનમાંઆશરે વજન
ટનમાં

પેટ્રિંગનો મોટો ઘંટ	૫૩	સ્યુમ (ક્રાન્સ)	૧૩
નેવગોરોડ રંગિયા	૩૧	એરફ્ટ દેવળ (મિકસનિ)	૧૩
કુલોનના દેવળનો ઘંટ	૨૬	મોન્ટ રિમ્પ	૧૩
લેનિનગ્રાડના મેંટ કમાકના		ધોક	૧૨
દેવળનો ઘંટ	૨૨	બિગ્મેન (વિગ્પ્રિ-રટર)	૧૧
ઉફમ્મ ઓરિટ્ટયા	૧૮	ગોર્વિટ્ઝ (મિયેશિયા)	૧૦
નોતગ્રામ પાગિસ	૧૮	થમ્મ	૧૦
વિથેના	૧૮	ગ્રેટ ટુમ્પ ઓક્સફર્ડ	૭
મેંટપોપનો ઘંટ (લંડન)	૧૭		

પ્રાચીન વિશ્વવિદ્યાલયો

પાડુઆતું વિશ્વવિદ્યાલય	(ઇટલિ)	૧૨૨૮
પેચિઆ " "	(ઇટલિ)	૮૨૫
નેપ્લ્સતું " "	(ઇટલિ)	૧૦૨૪
પેરિસ " "	(ક્રાન્સ)	૧૧૪૦-૧૧૭૦
પ્રેગ " "	(બોહિમિયા)	૧૩૪૮
હિડલ્બર્ગ " "	(જર્મનિ)	૧૩૮૦
અબ્બા " "	(સ્વિડન)	૧૪૭૭
મેરકો " "	(રશિયા)	૧૭૫૫
ક્રાપનહેગન " "	(ડેન્માર્ક)	૧૪૭૮
લીડન " "	(નેધરલેન્ડ્સ)	૧૫૭૫
મેંટ એન્ફ્રેઝ " "	(સ્કોટલેન્ડ)	૧૪૧૧
ઓક્સફર્ડ		૧૨૬૬
ક્રિસ્ટ		૧૨૫૭

પહેલો નંબર

ભાગ્યે પરંત
મોડુ પુસ્તકાલય

માઉન્ટ એવરેસ્ટ (૨૯,૧૪૧ ફીટ)
લેનિન લાઇબ્રેરી રશિયા

મોટું રણ	મહારા (આફ્રિકા)
ભિયુ મકાન	એમ્પાયર મિલિંગ (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અમેરિકા) ૧૨૫૦ ફીટ
મોટો મહેન	વેટિમન (સિમ)
મોગી સ્કીમર	નોર્મન્ડિ (૮૨,૭૯૯ ટન)
મોટું શહેર	લડન (૮,૭૪૭,૧૪૩ મનુષ્યો)
ભિયુ બાવલું	ન્યુ યૉર્કમાં 'સ્વાત્રાય દેવી'નું બાવલું ૧૫૧ ફીટ ભિયુ
ભિયુ દેવળ	જર્મનિમાં 'હિલ્મ' દેવળ પઠર ફીટ ભિયુ
મોટો હીરા	ધી ક્યુલિનન
વધારે વસાહનાળું સ્થળ	ચેરાપૂંજી (આસામ)
મોટો અને ઊંડો સમુદ્ર	પાસિફિક મહાસાગર
લાખી પરમાળ	દક્ષિણ હિંદમાં ગમેશ્વર મંદિરની લગભગ ૪૦૦૦ ફીટ લાખી
લાખુ રેલ્વે પ્લેટફોર્મ	મિહારમાં મોનેપુર સ્ટેશન
મોટું મોતી	બેરસ્ફોર્ડ-હોમ મોતી વજન ૧૮૦૦ ગ્રામ
લામો રેલ્વે સ્ટોપ	ગિયાથી લેડિવોસ્ટોક ૬૦૦૦ માઇલ
મોટું દૂરબીન	ક્રેનફોર્નિયામાં પમાડાનામાં ૨૦૦ ધમના પ્રતિબિંબ-ચત્રવાળું
મોટું સમ્રાટસ્થાન	લડન બ્રિટિશ મ્યુઝિયમ
લાખી નદી	મિસિસિપિ
મોગી નદી	આમાઝોન
મોટું રેલ્વે સ્ટેશન	ન્યુયૉર્કનું ગ્રાન્ડ સેન્ટ્રલ ટર્મિનલ ૪૭ પ્લેટફોર્મ છે
મોટો ધુમ્મસ	વિલ્ડફુસ્નેઝ એન્જીન યુબલ, ૧૮૪ ફીટના વ્યામવાળો
લાખી દીવાલ	ચીનની મોગી દીવાલ ૧૦૦૦થી વધારે ફીટ લાખી ૪ સ પૂર્વે ૨૧૪માં બાધવામાં આવી
લાખી નહેર	રોલિનની શ્વેત બાષ્પિક સમુદ્રની નહેર

લાંબું બોંયડું	પિરિનીઝીની નીચે (૨૫ માઇલ લાંબુ)
મોટું લગાયક વહાણ	એચ. એમ. એસ. હૂડ
મોટો હોપક્રમ	હિંદુસ્તાન
મોટો ખંડ	એશિયા
મોટો ટાપુ	ગ્રીન્લેન્ડ (૮૨૭,૩૦૦ ચો. મા.)
મોટું ડિરિજીબલ	મેક્કાન (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ)
મોટો વસ્તીવાળો દેશ	હિંદુસ્તાન
મોટો ધંટ	મેસ્કોનો ધંટ. ૧૭૩૩માં ઢાળ પાડ્યામાં આખો ૨૧ ફીટ ઊંચો, તેટલા જ વ્યાસવાળો વજનમાં ૨૦૦ ટન
મોટો મહ	ન્યુપિટર
મોટું ઓગદું	નિપર સ્ટેઇ (રશિયા) પાસે
મોટી રેલ્વે	ટ્રાન્સ-સાઇબિરિયન રેલ્વે
મોટો વ્યાગ	યલોસ્ટોન નેશનલ પાર્ક (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ) ૩૩૫૦ ચોરસ માઇલ
એક સત્તા હોળાનું મોટામાં	
મોટું રાજ્ય	સોવિયેટ રશિયા
મોટી કમાન	સિડનિહાઇર્સ બ્રિજ (આસ્ટ્રેલિયા)
મોટું લશ્કર	રશિયાનું રેડ આર્મી
મોટું સીનેમાગૃહ	ન્યુયોર્કનું 'રૌક્ષી, તેમાં ૬,૦૦૦ લોકો સમાઈ શકે છે.
મોટું બચ્ન	એક્સલોરર સેન્ટ (અમેરિકા)
મોટું હવાઈ વહાણ	હિન્ડબર્ગ (જર્મની)

ઝિંયાં, મકાનો અને ટાવર

એમ્પાયર સ્ટેટ બિલ્ડિંગ	(યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અમેરિકા)	૧,૨૫૦
ક્રાઇસ્ટલર બિલ્ડિંગ	(યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અમેરિકા)	૧,૦૪૮
ઈફિલ ટાવર	(ફ્રાન્સ)	૯૮૪
બેક ઓફ મેન્દન	(યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અમેરિકા)	૯૨૭

કેમન ટાવર	(યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અમેરિકા)	૮૮૦
વૂલ્વર્થ બિલ્ડિંગ	(" " ")	૭૬૨
ટર્મિનલ ટાવર	(" " ")	૭૦૮
મેટ્રોપોલિટન બિલ્ડિંગ	(" " ")	૭૦૦
ચેનિન ટાવર	(" " ")	૬૮૦
લિંકન બિલ્ડિંગ	(" " ")	૬૩૮
ઉદ્ધમ કૅથિડ્રલ (દિવળ)	(જર્મની)	૫૨૬
કાલોન કૅથિડ્રલ	(જર્મની)	૫૧૨
રુએન કૅથિડ્રલ	(ફ્રાન્સ)	૪૮૫
ચેપોસની પિરામિડ	(ઇજિપ્ત)	૪૮૧
સ્ટેસબર્ગ કૅથિડ્રલ	(જર્મની)	૪૬૮
સેન્ટ પીટર્સ	(રાશ)	૪૪૮
સેન્ટ સ્ટીવન્સ કૅથિડ્રલ	(બિયેના)	૪૪૧

જાણવા જેવું

“આખા જગતમાં સૌથી વધારે રત્તર મહાત્મ્ય દ્વીપકલ્પમાં થાય છે.

“આખા જગતની કાશીની પેદાશના બે લાગ આજિસમાં થાય છે.

“હંગરિમાં ઝિલ્લું બૂલ્લું કારખાનું જગતમાં સૌથી મોટું છે.

“યુરોપમાં જૂનામાં જૂનું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્વિટ્ઝર્લન્ડનું છે.

“જગતમાં વિરલ વસ્તુ રેડિયમ છે. માત્ર દશ ઓંસ હજી સુધી મળી શકી છે.

“જર્મન સ્ટેટ રેલ્વે યુરોપમાં મોટામાં મોટી વેપારી પેઢી છે.

“ફિલાડેલ્ફિયામાં વહાણનો ઉદ્યોગ સૌથી મોટા પ્રમાણમાં છે.

“આખા જગતની તમાકુનો ત્રીજો લાગ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ઉગાડવામાં આવે છે

“આખા જગતના પેટ્રોલિયમનો ફે લાંગ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની જમીનમાંથી નીકળે છે.

“યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાંથી જગતનાં રૂનો અધૂરો વધારે લાગ આવે છે.

“જગનને જોઈતું લગભગ અધું” લોટું અને ત્રીજા ભાગથી વધારે કાલમો યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં થાય છે.

“જગનને જોઈતો ‘કાકા’નો લગભગ અર્ધો ભાગ આફ્રિકાના મુખ્ય કિનારામાંથી આવે છે.

“દિંદ જગનને જોઈતી ચાનો અર્ધો જથ્થો પૂરો પાડે છે.

“૩ ઉગાડનારા દેશોમાં દિ દનો બીજો નજી છે.

“દક્ષિણ આફ્રિકામાં ચાથી વધારે હીંગ મળી આવે છે.

“કચક્તા જગનનું સમુદું મોટું બંદર છે.”

કાળચક્ર

જ્યારે દિંદમાં જપોરના બાર વાગ્યા દોય ત્યારે નીચેનાં અંગોએ નીચે મુજબ સમય દોય છે:

	ક. મિ.		ક. મિ.
એડમેડ	૪-૦ જપોર	ડમ્બલ	૬-૩૦ ,,
આરોટર્ડમ	૬-૫૦ મવાર	ગિલ્દાસ્ટર	૬-૩૦ ,,
આથેન્સ	૮-૩૦ મ.	રોબર્ટ	૪-૩૦ બ.
ઓક્ટાવિય (ન્યુઝીલેન્ડ)	૬-૦ બ.	ફેસ્ટ બુચ	૮-૩૦ ગત્રિ
બર્મિંગહમ	૭-૩૦ સ.	જેરુસલેમ	૮-૩૦ સ.
બ્રિન્ડિમિ	૭-૩૦ ,,	લેનિન્ગ્રેડ	૮-૩૦ સ.
બ્રિસ્બેન	૪-૩૦ બ.	વિરમન	૬-૩૦ મ.
બ્રમેન્સ	૬-૩૦ સ.	લંડન	૬-૩૦ સ.
ક્યુપારેસ્ટ	૮-૩૦ મ.	મડીરા	૫-૩૦ ,,
બ્યુડાપેસ્ટ	૭-૩૦ સ.	માડ્રિડ	૬-૩૦ ,,
બુએનોઆયર્સ	૨-૩૦ ,,	માસ્ટ્રા	૭-૩૦ ,,
ટૅરે	૮-૩૦ ,,	મોગિગિયસ	૧૦-૩૦ ,,
કચક્તા	૧૨-૨૩ બ.	મેક્સોર્ન	૪-૩૦ ,,
કેપ્ટાઉન	૮-૩૦ મ.	મોન્ટ્રીઅલ	૧-૩૦ સ.
ચિંગો	૧૨-૩૦ ,,	મોસ્કો	૮-૩૦ સ.
કોપન્હેગન	૭-૩૦ ,,	ન્યુ ઓર્લીઅન્સ	૧૨-૩૦ ગત્રિ

ક. મિ.

ક. મિ.

ન્યુ યૉર્ક	૧-૩૦ બ.	મેટ બુધ	૧૨-૩૦ રા.
ઓરસો	૭-૩૦ ગ.	મિગાપો	૧-૩૦ બ.
ઓટાવા	૧-૩૦ બ.	મોક્ષવા	૮-૩૦ મ.
પાસ્મિ	૬-૩૦ મા.	સ્ટોકહોમ	૭-૩૦ મ.
પનામા	૧-૩૦ બ.	મુએઝ	૮-૩૦ સ.
પીર્પીંગ	૨-૩૦ બ.	મર્ચન	૪-૩૦ બ.
પર્થ	૭-૩૦ બ.	રોકિયો	૩-૩૦ બ.
પ્રેગ	૭-૩૦ સ.	રોગ-ટો	૧-૩૦ ગ.
રિવમેક	૧-૩૦ ગા.પિ	વાન્ડુવર	૧૦-૩૦ રા.
રૂઝવુડ	૧-૦ બ.	(આગવા દિવસના)	
રિઓ દે જાનેરો	૩-૩૦ સ.	રિયેના	૭-૩૦ મ.
રોમ	૭-૩૦ મ.	વાશિંગ્ટન	૧-૩૦ ગ.
માન ક્રાન્સરેકો	૧૦-૩૦ ગ.	વેવિંગ્ટન	૬-૦ મા.
મેટ દેવેના	૬-૭ મ.	વિનિપેગ	૧૦-૩૦ રા.
મેટ જોન્સ	૭-૫૬ રા.	ચેકોસ્લામા	૩-૩૦ ગ.

(ન્યુક્લિડ ૩૫-૩)

હિતર અમેરિકા ખડમા પાચ લુગ લુગ વખત ગખવામા આવે છે આટલાદિક વખત ગિનિય વખત કરતા ૪ કલાક પાછળ છે. ઇંગ્લેન્ડ ૫ કલાક પાછળ છે, મેન્ટ્રલ ૬ કલાક પાછળ છે, મોન્ટેન ૭ કલાક પાછળ છે, અને પેસિફિક ૮ કલાક પાછળ છે યુરોપમા ગિનિય કરતા બે કલાક આગળના વખતને ઇંગ્લેન્ડ-યુરોપીઅન, અને એક કલાક આગળ વખતને મિડ-યુરોપીઅન કહે છે ઓસ્ટ્રેલિયાનો સ્ટાન્ડર્ડ વખત ગિનિય કરતા આઠથી દસ કલાક આગળ છે આઝિયમા ૩થી ૫ કલાક પાછળ છે. રોડેશિયા તથા દાંદાણુ આફ્રિકામા સ્ટાન્ડર્ડ વખત ગિનિય કરતાં ૨ કલાક આગળ છે. હોલડનો સમય ગિનિય કરતા ૧૬ મિ. ૩૨ ૧ મે. આગળ છે એડન અને બ્રિટિશ મોમાલીનેડનો સમય ગિનિય કરતા ૨ ક ૫૬ મિ ૫૪ મે. આગળ છે.

ધ્રુવના શોધકો

ઉત્તર ધ્રુવ

વર્ષ	શોધક	ટીકો-મિનિટ
૧૮૫૪	ઈ. કે. કેપ્ટન	૮૦-૫૬
૧૮૭૧	કેપ્ટન દોલ	૮૨-૧૬
૧૮૭૬	કેપ્ટન નેસ	૮૩-૧૦
૧૮૭૯	લેફ્ટ. હ. લોંગ	૭૭-૧૫
૧૮૮૨	લેફ્ટ. ગ્રીવિ	૮૩-૨૪
૧૮૯૦	લેફ્ટ. પીઅરિ	૮૩-૫૦
૧૮૯૧	લેફ્ટ. પીઅરિ	૮૩-૨૪
૧૮૯૫	ફ્રિડમેન નાન્સેન	૮૬-૧૪
૧૯૦૦	ડ્યુક ઇ એન્જીની	૮૬-૩૩
૧૯૦૨	લેફ્ટ. પીઅરિ	૮૪-૧૭
૧૯૦૪	એન્થોની ફિઆસા	૮૩-૧૩
૧૯૦૬	કમાન્ડર પીઅરિ	૮૭--૬
૧૯૦૯	કમાન્ડર પીઅરિ	૯૦ (ધ્રુવ)
૧૯૨૫	એમ-ડેન-એસવર્થ	૮૭-૪૪
૧૯૨૬	કમાન્ડર બર્ડ	૯૦(ધ્રુવ)

૧૯૨૬ એમ-ડેન-એસવર્થ નોઆઈલ (ફર્થ વિમાન વડે)
 ૯૦(ધ્રુવ)
 (ફર્થ વહાણ વડે)

દક્ષિણ ધ્રુવ

૧૭૭૪	કેપ્ટન કૂક	૭૧-૧૫
૧૮૨૩	કેપ્ટન વેડલ	૭૪-૧૫
૧૮૪૨	કેપ્ટન રોસ	૭૭-૪૯
૧૮૯૫	બોર્નગ્રિવિ-ક	૭૪-૧૦
૧૮૯૮	દ ગ્રેસેસ	૭૧-૩૬
૧૯૦૦	બોર્નગ્રિવિ-ક	૭૮-૫૦
૧૯૦૨	કેપ્ટન ગ્રાહ એફ. સ્ટોલ	૮૨-૧૭

વર્ષ	શોધક	હીત્રી-મિનિટ
૧૯૦૯	લેફ. સેફલ્ટન	૮૮-૨૩
૧૯૧૧	રોચાલ્ડ એમન્ડસન	૯૦ (ધ્રુવ)
૧૯૧૨	કેપ્ટન રૉબર્ટ એફ. સ્કૉટ	૯૦ (ધ્રુવ)
૧૯૨૯	એડમિરલ રિચર્ડ બર્ડ	૯૦ (ધ્રુવ)
		(હવાઈ વિમાન વડે)
૧૯૩૩-૩૪	એડમિરલ બર્ડ	૯૦ (ધ્રુવ)

મોટી શોધખોળો કયારે થઈ તથા કાણે કરી
તથા પ્રથમ ઉપયોગ કયારે થયો ?

ક્રાફ્ટ	(અમેરિકન)	રિવોલ્વર	(૧૮૩૫)
મોસાં	(")	વીજળીના તાર	(૧૮૩૫)
બેચ	(")	ટેલિફોન	(૧૮૭૬)
એડિસન	(")	વાતચિત કરતું યંત્ર	(૧૮૭૭)
એડિસન	(")	ઇન્કેન્ડિસન્ટ લેમ્પ	(૧૮૭૮)
એડિસન	(")	મોશન પિક્ચર-યંત્ર	(૧૮૯૩)
શાર્પ લાઇઓ	(")	'એરોપ્લેન	(૧૯૦૩)
વૉટ	(ઇંગ્લંડ)	વરાળયંત્ર	(૧૫૬૫)
થિમોનિયર	(ફ્રાન્સ)	મીવવાનો સચો	(૧૮૩૦)
દેગુરે અને નીલ્સ	(ફ્રાન્સ)	ફોટોગ્રાફી	(૧૮૩૯)
નોબેલ	(સ્વિડન)	ડાઇનેમાઇટ	(૧૮૬૭)
માર્કોનિ	(ઇટલિ)	બિનતારી સંદેશ	(૧૮૯૬)
ઇસ્ટમેન	(અમેરિકન)	ફોટો ફિલ્મ	(૧૮૮૩)
ગ્રેન્યર્ગ	(જર્મનિ)	ધાતુના ટાઇપ	(૧૪૫૦)
ચાઇનીઝ લોકા		છાપખાનું	(૫૯૩)
માદમ ક્યુરિ	(ફ્રાન્સ)	રેડિયમ	(૧૯૦૩)
આઇ. એચ. બેર્ડ	(ઇંગ્લંડ)	ટેલિવિઝન	(૧૯૨૬)
ટેલિમેલિ	(ઇટલિ)	એરોમિટર	(૧૬૪૩)
ગિન્ટન	(જર્મનિ)	ક્ષ-કિરણ યંત્ર	(૧૮૯૫)
માર્ગેન્થેસર	(અમેરિકન)	લિનોટાઇપ	(૧૮૮૫)

લોડ લીસ્ટર	(ઇંગ્લંડ)	જંતુવિહીન સસ્ત્રક્રિયા	(૧૮૧૭)
કાશ	(જર્મની)	કાલેરાના જંતુઓ	(૧૮૮૪)
લાવેરન	(જર્મની)	મેલેરિયાના જંતુઓ	(૧૮૮૦)
અપ્પથ	(જર્મની)	ટાઇફાઇડના જંતુઓ	(૧૮૮૦)
ડો. જોનર	(જર્મની)	શીતજાતી ઝીં	(૧૮૯૬)
ડેવિ	(ઇંગ્લંડ)	ખાણમાં લઈ જઈ શકાય તેવા દીવો	
ફેરાન્ટિડ	(ફ્રાન્સ)	પાણનું ચર્માભિયર	(૧૭૨૧)
ડિમેલ	(જર્મની)	ડિમેલ મોટર	(૧૬૦૦)
રિટવન્સન	(ઇંગ્લંડ)	પરાજયી આણનું આગગાડીનું ઑન્લિન	(૧૮૮૫)
ટામ્સન	(અમેરિકા)	ઇલેક્ટ્રીક વેડીંગ	(૧૮૬૬)
ગેલિલિયો		ફરશીન	
ગેમ્બર	(ઇંગ્લંડ)	પોલાદ	(૧૮૫૮)
ગોરિયા	(ફ્રાન્સ)	ફેરફરમની દીવાસળી	(૧૮૩૧)
લોટરમેન	(અમેરિકા)	ફાઉન્ટેનપેન	(૧૮૬૪)
અમેરિકાની રેડિયો કારપોરેશન		ખીનતારી ફાટા મોકલવાનું	(૧૯૨૪)
ગાલોસ		લાઇપસાઇટર	(૧૮૭૩)
ફાઉન્ટ એપેલિન		એપેલિન	(૧૯૦૮)
કર્ટિસ		લાઇટ્રોપ્લેન	(૧૯૧૧)
ફેરડ	(ઇંગ્લંડ)	લાઇનમે	(૧૮૩૧)
ડેક્લર-એન્ડ		ઓટોમોબાઇલ ગેમોલિન	(૧૮૮૪)
લક્ષ		આર્કલાઇટ	(૧૮૭૬)
જિલેટ	(અમેરિકા)	મેક્ટીરિઅર	(૧૯૦૪)
લિવલ્ટ		લાઇઝના ટેન્ક	(૧૯૧૪)
ગ્રેયિંગ (૧૮૬૧) લુઇ (૧૯૧૨)		મશીનગન	
સ્વાન	(ઇંગ્લંડ)	રાયન	(૧૮૮૩)
ઓગ્રિસ		એલિવેટર	(૧૮૫૨)
પેટર્ન		ફેશ મશીન (રાકેટવહી)	(૧૮૮૫)
લેઇનેક	(ફ્રાન્સ)	રેથોગ્રાફ	(૧૮૧૬)

પર્કિન્સ (ઈંગ્લંડ)	એનિલાઈન રંગો (૧૮૫૬)
સીમેન્સ (ઈંગ્લંડ)	વીજળીની લાટી (૧૮૬૧)

મોટાં પુસ્તકાલયો

નામ	પૃથ્વી
બિબ્લિઓથિક નેશનેલ, પેરિસ	૭,૮૭૦,૦૦૦
બ્રિટિશ મ્યુઝિયમ લાંડન	૪,૧૫૬,૪૦૦
ઓડોલિપન પુસ્તકાલય ઓક્સફર્ડ	૩,૮૬૦,૦૦૦
લેનિન ગ્રાહેર પુસ્તકાલય, મોસ્કો	૫,૫૪૧,૦૦૦
નેશનલ બિબ્લિઓથેક, વિયેના	૨,૨૬૫,૫૦૦
લેનિનગ્રેડ ગ્રાહેર પુસ્તકાલય	૫,૧૬૩,૬૪૮
પ્રુમેસ્ટાર-બિબ્લિયરેક, બર્લિન	૩,૬૮૬,૬૬૦

જગતના શ્રીમંત મનુષ્યો

૧ એડસન ફોર્ડ	(અમેરિકન)
૨ હેમિ ફોર્ડ	(અમેરિકન)
૩ ઇડુઆર્ડ ૬ રોથ્સચાઇલ્ડ	(ફ્રેન્ચ)
૪ ડયુક ઓફ વેસ્ટમિન્સ્ટર	(બ્રિટિશ)
૫ વિલિયમ ઓફ હોકેન્ઝોલર્ન	(જર્મન)
૬ વડોદરાના ગાયકવાડ	(હિંદુ)
૭ સાધુભન પેટિનો	(બોલિવિયન)
૮ લોર્ડ આર્થરવિથ	(બ્રિટિશ)
૯ આગાખાન	(મુસલમાન)
૧૦ હૈદરાબાદના નિઝામ	(મુમલમાન)
૧૧ ઇ. દ. વેન્દેલ	(ફ્રેન્ચ)
૧૨ જહોન ઓ. રૅન્કફેલર (નાનો)	(અમેરિકન)
૧૩ લુઈ લુઈ-ડ્રીસ	(ફ્રેન્ચ)
૧૪ ફ્રિટઝ થિમન	(જર્મન)
૧૫ એન યાંગ સાંગ	(ચીની)
૧૬ ફ્રેન્ક સ્ટીન લાઈટ	(કયુઆ)
૧૭ ફ્રેડરિક ફિલ્ડ	(જર્મન)

જગતનું સશસ્ત્ર સૈન્ય

(આંકડાઓમાં હવાઈ-લશ્કર, અનામત લશ્કર વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે)

	વ્યવસ્થિત લશ્કર	કુલ હવાઈ સાધન વિમાનો	ખર્ચ (લશ્કરી તથા નૌકા) પૈસામાં
રશિયા	૧૬,૨૧૦,૦૦	૭૫૦	૨૨૩,૭૬૩,૪૦૦૦
ફ્રાન્સ	૬,૯૫૨,૨૧૩	૬,૦૦૦	૧૧૦,૭૦૨,૩૨૮
બ્રિટન	૧,૧૪૧,૯૮૭	૧,૪૩૪	૫૫,૬૧૮,૨૮૮
ઈટલિ	૬,૪૯૫,૫૩૫	૧,૫૦૭	૫૫,૪૧૪,૨૮૯
યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ	૪૪૮,૬૬૧	૨,૨૫૧	૫૫,૪૧૦,૦૭૬
જાપાન	૨,૧૭૭,૦૦૦	૧,૬૩૯	૬૧,૦૩૮,૦૮૦
રમાનિયા	૧,૬૬૦,૮૨૭	૭૬૯	૧૧,૨૭૫,૧૬૯
એલિઝબેથ	૫૮૪,૨૨૪	૧૯૫	૮,૦૦૮,૬૬૫
ગ્રીસ	૫૮૩,૪૫૦	૧૨૦	૫,૦૧૩,૧૨૦
પોર્ટુગલ	૪૧૬,૮૦૦	૧૩૦	૪,૭૧૭,૩૧૮
જર્મની	૧,૧૦૦,૫૦૦	-	૩૮,૮૦૦,૦૦૦
ઓસ્ટ્રિયા	૩૦,૦૦૦	-	૩,૮૦૮,૦૦૦
હંગેરી	૩૫,૦૦૦	-	૫,૨૬૧,૩૪૦
તુર્કિસ્તાન	૬,૬૫,૮૦૦	૫૦	-
બલ્ગેરિયા	૩૩,૦૦૦	-	-
કુલ	૩૮,૪૭૩,૯૯૭	૧૨,૭૭૫	૬૩૯,૦૩૦,૦૭૪

(જર્મની, ઓસ્ટ્રિયા, હંગેરી અને બલ્ગેરિયાએ હવાઈ જહાજોની ખર્ચ કરી છે તથા સુવેદની સસ્તો પ્રમાણે જર્મન લશ્કરની મંજૂરી ૧૦૦,૦૦૦ની મર્યાદિત કરવામાં આવી છે.)

જગતની પાર્લામેન્ટનાં નામ

જાપાન	ઇયેટ	ઇર્લાન્ડ	પાર્લામેન્ટ
યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ	કોંગ્રેસ	તુર્કિસ્તાન	આંડ નેશનલ એમ્બલી

જર્મનિ	જિટોગ	નોવે	સ્ટોટિંગ
પોલંડ	મેમ (Sejm)	સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ	ફેડરલ એસેમ્બ્લી
ઈર્લેન્ડ	મજિલિસ	ઇટલિ	મેનેટ
ફ્રાન્સ	એમ્બર	સ્પેન	ટ્રાટિસ
આઈસલેન્ડ	એલ્થિંગ	હિંદુસ્તાન	ફેડરલ એસેમ્બ્લી
નેધર્લેન્ડ્સ	સ્ટેટ્સ-જનરલ	ડેન્માર્ક	રિક્સડેગ
આઈરિશ ફ્રી સ્ટેટ ડેપુટી ઇરેન		ઈજીપ્ત	પર્લમન
યુગોસ્લોવિયા	સ્કોયિના		

ફિલ્મસ્ટારના પગાર

દર અઠવાડિયે

	પૌંડ		પૌંડ
ગ્રેટા ગાર્બો	૧,૮૦૦	વોલેસ બેરિ	૧,૦૦૦
વિય રોજર્સ	૧,૫૦૦	વિલિયમ પોવેલ	૬૦૦
મૉર્ગિ મેવેલિયર	૧,૫૦૦	જહોન ક્રાફ્ટ	૮૦૦
ક્રોન્સ્ટેન્સ બેનેટ	૧,૪૦૦	જેનેટ જેનર	૭૫૦
જહોન બેરિમોર	૧,૩૦૦	એડવર્ડ જી. રોબિન્સન	૬૦૦
સ્વિડે બાર્થેલેમિ	૧,૨૦૦	જોમ્મ ટ્રેમિ	૫૬૦
નોર્મા શિર	૧,૨૦૦	ગેટિ કૂપર	૨૬૦
એન. હાર્ટિંગ	૧,૨૦૦	ચાર્લ્સ વિલિયમ	૨૫૦

મોટા પગારો

વાર્ષિક

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના પ્રમુખ	૭૫,૦૦૦ ડોલર (૨૦,૦૦૦ પૌંડ)
જાપાનના મુખ્ય પ્રધાન	૧૨,૦૦૦ યેન
ઇંગ્લેન્ડના વડા પ્રધાન	૫,૦૦૦ પૌંડ
ઇંગ્લેન્ડના હાઉસ ઓફ કોમન્સ	૮,૦૦૦ પૌંડ
હિંદના વાઇસરોય	૨,૫૦,૮૦૦ રૂપિયા

હિંદની વાર્ષિક સરેરાશ આવક

	વર્ષ	રૂપિયા
દાદાભાઈ નવરોજીની ગણતરી મુજબ	(૧૮૭૦)	૨૦
સર ડેવિડ ખાખૂર	(૧૮૮૨)	૧૭
લાડ કર્ઝન	(૧૯૦૧)	૩૦
એન. ઇ. એમ. ફૂક	(૧૯૧૧)	૫૦
પ્રો. વાડિયા અને જોશી	(૧૯૧૩-૧૪)	૪૫
પ્રો. રોલેટ	(૧૯૨૫)	૧૦૦
ઇડિયન સ્ટેચ્યુટરી કમીશન	(૧૯૨૯)	૧૦૮

વિક્ટોરિયા ક્રોસ મેળવનારા હિંદીઓ

ધરસિંગ (નાયક, પંજાબીની ૨૮ મી ફુકડી)	વઝીરીસ્તાન	૧૯૨૧
મિર દોસ્ત (સુબેદાર, ક્રાકસ રાષ્ટ્રીય)	વિશ્વયુદ્ધ	૧૯૧૫
શાહમદખાન (નાયક, પંજાબી ફુકડી)	વિશ્વયુદ્ધ	૧૯૧૬
ચત્તાસિંગ (સિપાઈ, ભોપાળ પાયદળ)	વિશ્વયુદ્ધ	૧૯૧૬
દયાનસિંગ નેગિ (નાયક, અઢવાલ રાષ્ટ્રીય)	વિશ્વયુદ્ધ	૧૯૧૫
કર્ણુબદાદુર રાણા (નાયક, ગુર્ખા રાષ્ટ્રીય)	વિશ્વયુદ્ધ	૧૯૧૮
પ્રદાબાદખાન (નાયક, ૧૨૯મી બમુચી ફુકડી)	વિશ્વયુદ્ધ	૧૯૧૫
લાલા (જમાદાર, ૪૧મી દોઆ ફુકડી)	વિશ્વયુદ્ધ	૧૯૧૬
ગોવિંદસિંગ (લાન્સ-દેદાર ૨૮મી પાયદળ ફુકડી)	વિશ્વયુદ્ધ	
બદુભિંગ (રિસાલદાર ૧૪મી લાન્સર્સ)	વિશ્વયુદ્ધ	૧૯૧૮
ગોખરસિંગ નેગિ (રાષ્ટ્રીયમેન ૩૯મી ગઢવાલ ફુકડી)	વિશ્વયુદ્ધ	૧૯૧૫

રાષ્ટ્રીય આવક અને દોલત

	વસ્તી (દશ લાખમાં)	આવક (માયાદીક)	દોલત (માયાદીક)
યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ (અમેરિકા)	૧૨૨.૭૭	૩,૦૫૩	૯,૩૫૬
કેનેડા	૧૦.૩૮	૧,૨૬૮	૮,૦૨૩
યુનાઈટેડ કિંગડમ	૪૬.૧૮	૧,૦૯૨	૬,૩૭૧

હિંદી પ્રીવી-કાઉન્સિલરો : હિંદી બેરોનેટ ટક

	વસ્તી (દર લાખમાં)	આવક (માથાદીદ)	દોલત (માથાદીદ)
જાપાન	૬૫.૩૬	૨૭૧	૨,૩૦૮
બ્રિટિશ હિંદ	૨૭૧.૭૩	૮૨	૪૪૧

રોયલ સોસાયટીના હિંદી સભ્યો

સ્વ. એસ. રામાનુજમ	ડૉ. મેધનાદ સાહા.
સર. જી. સી. બોઝ.	સર સી. વી. રમણુ

બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટના હિંદી સભ્યો

સર મંચેરજી લાવનગરી	(કોન્ઝર્વેટિવ)
દાદાભાઈ નવરોજી	(લિબરલ)
શાપુરજી સક્લાતવાળા	(કોમ્યુનિસ્ટ)

હિંદી પ્રીવી-કાઉન્સિલરો

લોર્ડ સિંહા
પ્રિ. સિ. મિત્તર
૧૯૧૭ રાષ્ટ્ર ઓન. વિ. એસ. શ્રીનિવાસ શાસ્ત્રી
૧૯૩૦ રાષ્ટ્ર ઓન. સર. ડી. એફ. મુસ્લા (નામદ.)
૧૯૩૩ સર શાદીલાલ (નામદ.)
૧૯૩૪ એચ. એચ. આગાખાન
સર તેજબહાદુર સપરુ

યુનાઇટેડ કિંગડમના હિંદી બેરોનેટ

સર જહાંગીર કાવસજી જહાંગીર	૧૯૦૮
સર જમશેદજી જીજીભાઈ	૧૮૫૭
સર ચિનુભાઈ માધવલાલ	૧૯૧૩
સર હુમેનઅલી કરીમભાઈ ઈબ્રાહિમ	૧૯૧૦

બ્રિટિશ રાજ્યના હિંદી ઉમરાવ

અમલુકુમાર મિંદા : જન્મ ૧૮૮૭

વાન્સ-ઓન મુધીન્દ્ર : જન્મ ૧૯૨૧

ઇલિયન કિંગ્સ કાઉન્સેલ

સમગ્રાનદીન દુબે ૧૯૩૧

પશુઓની જીવનમર્યાદા

જુદાં જુદાં પ્રાણીઓની જીવનમર્યાદા મનમાં જતી રહે તેટલી માહિતી નીચે આપવામાં આવી છે. જોછા આંકડા મામાન્ય આવદા બનાવે છે, ત્યારે મોટા આંકડા વધારેમાં વધારે મર્યાદા બનાવે છે. પશુઓની કાંબી જિંદગી મનમાં પ્રચલિત વાતો ધગી વખત વળૂદ વગની હોય છે.

નામ	વર્ષ	નામ	વર્ષ
ખીર	૨૦-૩૦	કેડી	૧૫-૩૫
(અમેરિકાનું પ્રાણી)	૧૦-૧૫	મિંદ	૧૨-૨૫
ગેઠ	૨૦-૩૫	ઉદા	૨-૩
મિસાલી	૧૦-૨૫	ધુપડ	૬-૮
કાપ (માઝી)	૧૫-૩૦	પોપટ	૨૦-૫૦
મેના	૧૫-૨૦	પાછક (માઝી)	૧૫-૩૦
મરઘીનું બચ્ચું	૧૫-૨૦	કોળ	૩-૪
ફેતકા	૧૦-૧૫	રેનડીઆ	૮-૧૫
કપૂર	૧૫-૩૦	વેદુ	૧૦-૧૫
અમલુમિયું	૧૦-૧૫	હન	૨૦-૫૦
હાથી	૪૦-૬૦	દેડકા	૫-૧૦
શિયાળ	૧૦-૧૨	વાઘ	૧૫-૨૦
બકરા	૧૨-૧૫	કાચો	૧૫૦
ગીનપિંગ	૫-૭	વર	૧૦-૧૫
મનુ	૭-૧૨	બકરાબોદ	૧૦-૧૫

હિંદનાં સંગ્રહસ્થાનો

૧. ઇડિયન મ્યુઝિયમ કલકત્તા	૧૨ વોદગ મ્યુઝિયમ વડોદરા
૨ પટણા મ્યુઝિયમ પટણા	૧૩ અજમેર „ અજમેર
૩ આર્મિઓલોજિકલ „ સાગ્રાથ	૧૪ હૈદરાબાદ „ હૈદરાબાદ
૪ પ્રોવિન્શિયલ „ લખનૌ	૧૫ ત્રિન્મ ઓફ વેન્મ „ મુબઇ
૫ ગવર્મેન્ટ „ મયુગ	૧૬ મેન્ટ્રલ „ નાગપુર
૬ ફોર્ટ „ દિલી	૧૭ ગવર્મેન્ટ „ મદ્રાસ
૭ મેન્ટ્રલ „ લાહોર	૧૮ ખેગનોર „ ખેગનોર
૮ આર્મિઓલોજિકલ „ તક્ષિના	૧૯ ત્રિવેન્દ્રમ ત્રિવેન્દ્રમ
૯ ગવર્મેન્ટ „ પેગાવા	૨૦ મર્ગીય સાહિત્ય પર્મિદ કલકત્તા
૧૦ જયપુર „ જયપુર	૨૧ જરેન્દ્ર રીમર્ચ „ રાજશાહી
૧૧ હિંદુર „ હિંદુર	૨૨ લાગ „ લાગ

૧ ૧ ૧ ૧ ૧

વિશ્વયુદ્ધ

૧ ૧

યુદ્ધ શરૂ થયું	ઓગસ્ટ ૧	૧૯૧૪
સુલેહપત્ર પર સહી	નવેમ્બર ૧૧,	૧૯૧૮
લગાઈ આવી	૪ વર્ષ ૩ મહિના ૧૧	દિનમ
મુનાઈડ રેટ્સ જોડાયું	એપ્રિલ ૬,	૧૯૧૭
પાર્લિમેન્ટી સુલેહ-પરિણ	જાન્યુ ૧૮,	૧૯૧૬
જર્મની માથે સુલેહ પર સહી થઈ	જૂન ૨૮,	૧૯૧૬
ઓસ્ટ્રિયા સાથે સુલેહ પર સહી થઈ	સપ્ટેમ્બર ૧૦	૧૯૧૬
બેલ્ગિયમ સાથે સુલેહ પર સહી થઈ	નવેમ્બર ૨૭,	૧૯૧૬
હંગરી સાથે સુલેહ પર સહી થઈ	જૂન ૪,	૧૯૨૦
તુર્કી સાથે સુલેહ પર સહી થઈ	ઓગસ્ટ ૯,	૧૯૨૦
કુલી પ્રજાઓએ ભાગ લીધો ?	૨૭	

નવેમ્બર ૧૧ ૧૯૧૮ સુધી મરાયેલાની મધ્યા ૭,૪૫૦,૨૦૦

૧૮૧૮ના એપ્રિલની ૩૦મી સુધી રોડ ખર્ચ,

૧૮૬,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ રૂા

કયું ગ્રજ કોની સામે હતી ?

જર્મનિ, ઓસ્ટ્રિયા, હંગરી, તુર્કસ્તાન અને બલ્ગેરિયા

વિરુદ્ધ

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, ગ્રેટબ્રિટન, કેનેડા, ફ્રેંચ, ઓસ્ટ્રેલિયા, ન્યુઝીલેન્ડ, દક્ષિણ આફ્રિકા, ક્રાન્સ, ગ્રીસ, બેલ્જિયમ, સર્વિયા, મોન્ટેનિગ્રો, જાપાન, ઇટાલિ, રુમાનિયા, પોર્ટુગલ, ગ્રીસ.

મુલેહના કરારો

જર્મનિ સાથે-વર્મેસના કરારો	જૂન ૨૮, ૧૯૧૯
ઓસ્ટ્રિયા સાથે-સેંટ જર્મનના કરારો	સપ્ટેમ્બર ૧૦, ૧૯૧૯
બલ્ગેરિયા સાથે ન્યુકિના કરારો	નવેમ્બર ૨૭, ૧૯૧૯
હંગરી સાથે ટ્રાંસનોનના કરારો	જૂન ૪, ૧૯૨૦
તુર્કસ્તાન સાથે સેવ્રના કરારો	ઓગસ્ટ ૧૦, ૧૯૨૦

જગતની ભાષાઓ

બોલનારાંઓની
સંખ્યા

બોલનારાંઓની
સંખ્યા

આંગ્લિસિનિયન (ઇથિ ઓપિક, ગેલા, ગીઝ, એમેરિક, તથા ટિબે સહિત)	૫,૫૦૦,૦૦૦	રુશ	૧૫,૬૫૨,૯૪૯
અફઘાન	૧૧,૦૦૦,૦૦૦	એસ્ટોનિયન	૧,૧૨૦,૦૦૦
આર્મેનિયન	૧,૦૦૪,૦૦૦	ફિનિશ	૩,૦૨૨,૨૫૭
અરેબિક	૨૯,૦૨૧,૪૬૬	ફ્લોમિશ	૩,૫૦૦,૦૦૦
બંગાળી	૫૩,૪૬૮,૪૬૯	ફ્રેંચ	૬૨,૪૧૦,૦૦૦
બોહિમિયન	૭,૧૦૦,૦૦૦	જર્મન	૭૮,૨૩૩,૧૪૨
બલ્ગેરિયન	૫,૫૦૦,૦૦૦	ગ્રીક	૬,૪૮૦,૦૦૦
ચાઇનીઝ (ઉપ- ભાષાઓ સહિત)	૪૭૫,૦૦૦,૦૦૦	ગુજરાતી	૧૦,૮૪૯,૯૮૪
એકા-સ્લોવેક	૧૫,૦૦૦,૦૦૦	હિંદી અને હિંદીની	
ડેનિશ	૩,૬૫૯,૭૮૦	બીજી ભાષાઓ (નીચે નોંધેલો)	૨૧૬,૦૦૦,૦૦૦
		હંગેરિયન	૮,૬૮૮,૩૪૯
		ઇટલિયન	૪૨,૩૬૪,૫૬૬
		જાપાનીઝ	૯૦,૪૦૦,૦૦૦

બોલનારાંઓની
સંખ્યા

બોલનારાંઓની
સંખ્યા

ભૂતાનીઝ	૪૨,૦૦૦,૦૦૦	રૂશિયન (ઉપભાષાઓ સહિત)	
લેટિશ	૧,૮૪૩,૬૦૦		૧૬૦,૦૦૦,૦૦૦
લિથુએનિયન	૨,૩૬૩,૦૦૦	રવિંચન	૧૧,૦૦૦,૦૦૦
મરાઠી	૨૦,૮૬૦,૬૫૮	સિઆમીઝ	૧૧,૭૦૦,૦૦૦
નેપાલી	૬,૦૦૦,૦૦૦	સ્લોવેનિયન	૫,૧૮૫,૦૦૦
નેર્થિંગિયન	૨,૮૧૪,૨૦૦	સ્પેનિશ	૮૦,૧૮૬,૮૬૨
પર્શિયન	૧૦,૦૦૦,૦૦૦	સ્વિડિશ	૬,૫૦૭,૬૧૬
પોલિશ	૩૨,૦૦૦,૦૦૦	તામિલ	૨૦,૪૧૨,૬૫૨
પોર્ટુગીઝ	૪૭,૦૦૦,૦૦૦	તેલુગુ	૨૫ ૦૦૦,૦૦૦
પંજાબી	૧૫,૮૩૬,૨૫૪	ટિબેટો-બર્મીઝ	૧૭,૦૦૦,૦૦૦
રુમાનિયન	૧૭,૪૦૦,૦૦૦	ટર્કિશ	૧૪,૬૪૮,૨૭૦

ઉદ્ધૃ (નીચે નોંધ જુઓ)

હિંદી ભાષાઓ વિષે નોંધ-હિંદમાં બોલાતી ભાષાના આર્યન, દ્રાવિડિયન, કાલેરિયન અને ટિબેટોબર્મન-એવાવિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે.

ઈડાઆર્યન વિભાગમાં વેદિક ભાષા આવે છે. આર્ય ભાષાઓમાં તે પહેલવહેલી બોલાતી હતી. તેમાંથી પછી સંસ્કૃત ભાષા થઈ. પછી બિહાર અને મહારાષ્ટ્રની 'પાલી અને મહારાષ્ટ્રી' ભાષાઓ આવી. નવી આર્યભાષાઓમાં આ ભાષાઓ મુખ્ય છે. બંગાળી (બંગાળામાં) ઉડિયા (ઓરિસામાં) હિંદી (ઉપરના પ્રાંતોમાં) તથા પંજાબી, નેપાલી (નેપાલમાં) સિંધી, કાશ્મીરી, મરાઠા, ગુજરાતી (ગુજરાતીને કોઈ વખત ઉપભાષા કહેવામાં આવે છે) આસામીઝ (એક વખત બંગાળાની ઉપભાષા ગણાતી) અહુમ્ (બ્રહ્મચિસ્તાનની એ ભાષામાંહેની એક) અને સિંઢાલીઝ (સીલોન દાપુના દક્ષિણાર્ધની ભાષા)

ઉદ્ધૃ અથવા હિંદુસ્તાની અથવા પર્શિયન તથા અરેબિક શબ્દોના ઉમેરા સાથે લખાતી હિંદીની ઉત્પત્તિ, મુસ્લિમ વિજયને અંગે પર્શિયન બોલતા શાસકોના હિંદુ પ્રજાના સંસર્ગને અંગે થઈ. તેનો દક્ષિણનો ફાંટો દખ્ખણી કહેવાય છે.

કારિગ્રિયન વિભાગમાં બાર ભાગ્યોનો મમાવેશ થાય છે. તામિલ, તેલુગુ, કેનડી, મધાયવમ, તુલુ, કોડાગુ, તુમ્મ, કોટા, ગોડ, ખોંડ, ઓરાંડ અને મજમદાલ તે ભાષાઓ દિંદના નીચેના પ્રેક્ષા અથવા પ્રાંતમાં બોલવામાં આવે છે. અગ્નિ, મધ્યમ, નૈઋત્ય તથા વાયવ્ય ખૂણાના પ્રેક્ષા, મધ્યારકકોડા, મધ્યારકાંડાની પાસેનો દુર્ગ પ્રેક્ષ, નીચગિન્નિ ટેન્ડીઓ, મધ્ય દિંદ, ઓસ્થિનો વાયવ્ય ખૂણાનો પ્રેક્ષ તથા બગ્યાની રાજમદાલ-ટેન્ડીઓ. માથોનના હિતર ભાગમાં પણ તામિલ બોલાય છે.

કેરેન્થિયન (મંગાળાનાં કાષ્ઠ કોડા ખંખી) અથવા મૂડા વિભાગમાં દસ ભાષાઓ આવે છે. તેમાં મંતાલિ (મંગાળના સંતાલ પરગણાની ભાષા) તથા મૂડે (મૂડા, જૂમિ-૪ તથા કાકોકોલની ભાષા) મુખ્ય છે, કિરેન્થિયન વિભાગ વિશે હતું મંપૂર્ણ તપાસ થઈ નથી એ-રૂથે તેના ૧૯ વિભાગ પાડ્યા છે કરે તેને પાંચ ભૌગોલિક વિભાગમાં વહેંચી દીધેલ છે. નેપાલ, મિકિમ, આમામ, મહિપુર, ચિત્તાગોમ અને હિમાચલની બીજી બાજુના પ્રેક્ષા.

જુદાં જુદાં રાષ્ટ્રની દૂધ-ઉત્પત્તિ

દેશ	દૂધનું ઉત્પન્ન રતલ	પ્રજાની સંખ્યા	જલ્દીક ઉત્પન્ન રતલ
ન્યૂઝીલેન્ડ	૮૭૦ કરોડ	૧૫૫૬૦૦૦	૧૫૨૫
ડેન્માર્ક	૧૨૦૦ „	૩૫૫૧૦૦૦	૮૨૫
ઓસ્ટ્રેલિયા	૧૦૪૬ „	૬૬૩૦૦૦૦	૪૨૭
કેનેડા	૧૫૮૦ „	૬૦૩૬૬૦૦૦	૪૬૨
સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ	૬૦૭ „	૪૦૬૬૦૦૦	૪૦૬
અમેરિકા	૧૦૨૮૦ „	૧૨૭૭૭૫૦૦૦	૨૦૩૩
એકોસ્લોવેકિયા	૧૨૦૦ „	૧૪૭૩૦૦૦૦	૨૦૫
જર્મની	૫૦૬૬ „	૬૬૦૩૦૦૦૦	૨૦૧૨
ફ્રાન્સ	૭૧૫૦ „	૪૮૮૩૫૦૦૦	૨૦૬
ગ્રેટબ્રિટન	૧૪૪૭ „	૪૫૨૬૬૦૦૦	૦૬૮
હિંદુસ્તાન	૬૪૦૦ „	૩૫૨૮૩૮૦૦૦	૦૫૦

નોબેલ પારિતોષિક

વિશ્વહિત તથા પ્રગતિ માટે જુદાં જુદાં ક્ષેત્રોમાં જે વ્યક્તિએ મોટામાં મોટો ફાળો આપ્યો હોય તેવી પાંચ વ્યક્તિઓને દર વર્ષે ૧૨૦,૦૦૦ રૂપિયાનું ઈનામ આપવામાં આવે છે. સ્વિડનના નોબલ-વત્સલ આલ્ફ્રેડ નોર્બેક નોબેલ, જેણે ડાઈનામાઈટ (એક જાતનો દાડગોળો) શોધી કાઢ્યો છે, તેણે આ કાર્ય માટે, પોતાના મૃત્યુ બાદ આપેલા લગભગ ૨૭,૦૦૦,૦૦૦ રૂપિયાના ફંડમાંથી આ ઈનામ અપાય છે. રસાયણ, પદાર્થ વિજ્ઞાન, શારીર-ધર્મ-વિદ્યા કે ઔષધિ-સાહિત્ય તથા આંતરરાષ્ટ્રીય સુલેહ માટે આ ઈનામો આપવામાં આવે છે.

પહેલવહેલાં ઈનામ ૧૯૦૧માં અપાયાં. પાંચ સ્ત્રીઓ નોબેલ ઈનામ મેળવવા લાગ્યશાળી થઈ છે. આમાંની એક-માદમ ક્યુરી-ને એકથી વધારે વખત ઈનામ મળ્યું છે. ઈ. સ. ૧૯૦૩માં પદાર્થ વિજ્ઞાનના ઈનામમાં તે લાગીદાર હતી અને ૧૯૧૧માં રસાયણ વિદ્યા માટે તેને પૂરેપૂરું ઈનામ મળ્યું. આ રીતે વીસમીસદીનું મોટું મન એક સ્ત્રીને ફાળે ગય છે.

૧૯૧૩માં સાહિત્યનું ઈનામ ડૉ. સ્વીન્ડનાય દાગોરને મળ્યું હતું. તે ઈનામ મેળવનાર બીજા પ્રખ્યાત હિંદી સર ચંદ્રશેખર વેંકટ રમણ નાષ્ટ છે. તેને ૧૯૩૦માં પદાર્થ-વિજ્ઞાન માટે તે ઈનામ મળ્યું હતું.

ઈ. સ. ૧૯૦૧ થી ઈ. સ. ૧૯૩૭ સુધીમાં અપાયેલ નોબેલ પારિતોષિક ઈનામોની યાદી સવિસ્તાર પાછળનાં પાનમાં આપેલ છે.

નોબેલ પારિતોષિક મેળવનારાંઓની યાદી

૬૬

વિષયદર્શન

વર્ષ	પદાર્થ વિજ્ઞાન	રસાયણવિદ્યા	ઔષધિ	સાહિત્ય	સુલેહશાંતિ
૧૯૦૧	પિયેર ડાનરેડ રોટ્ટંગન (જ)	એલ્ફ્રેડ હોન્ડ્રી કચેન્ડોલ્ફ (જ)	એમિલ એથરલ્ફ ચાન્બેલરિંગ (જ)	રેનિફોક્સ વ્યાર્થન્ડ- સલિ ગ્રોથોમ (ફે)	હેલિગ્ડોનેન્ડ (સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ) અને ફ્રેડરિક પુસે (ફે)
૧૯૦૨	હેન્રિક એન્ડન હોરેન્ડઝ અને પીટરશીમન	એમિલફિશર (જ)	ચાન્કડ રોસ (હ)	થીઓડર મોગેન (જ)	એમિલિયુડામમ અને વ્યાર્થફેડ ગોલ્ડ (બંને બર્નના)
૧૯૦૩	એન્ડ્રીયુ હેલિ એડ્વિન મેકડોન્લ અને (ફે) પિઅરિયુરિ અને તેની પત્ની મેરિ- એસ ક્યુરિ ને અર્થુ (ફે)	એમ. આગસ્ટ એરેનિયસ (ડ)	ગીસ્ટરિઅર્ગ ફિન્સેન (ડ)	એર્નેસ્ટરન્ડ બેન્સન (નો)	વિલિયમ હેન્ડલ ફેમર

१६०४	लोड रू (घं)	सर विधायक संगम (घ)	आश्विन पेट्रिविक पांडा (र)	फ्रेजरिक गिफ्ट्स (रि) तथा जेम्स डुगरे (रु)	घेन्टना 'छन्टिटथुट ऑफ- छन्टरेशनल राइट
१६०५	इलिय सेनाई	ओटाव वोन जेफ (न)	रोलंड ड्रास (न)	लेविक सिमिड्रिक	जेनेस गथा वोन सटनर
१६०६	जे. जे. टागसन (घ)	प्रा. जेम्स. मोर्कस (रि)	प्रा. गभर्निकल तथा प्रा. इन्डिगोली (घ)	प्रा. गिओस डाडुरि	युनाइटड स्टेटसना प्रमुप थियोडर रुजवेल्ट
१६०७	जे. जे. मिडलसन (अ)	प. जफनेर (न)	शी. जेम्स. जे लेवेन (रि)	आर. ड्रिथिंग (घ)	ई. डी. मेनेटा (आघ) जेम्स. डेनोल्ड (रि)
१६०८	जे. भाड्रानि (घ) जेम्स. ज्ञान (न)	प. इयर डोई (घ)	पी. जेम्स (न) प. जेम्स (र)	आर. मुडन (न)	ई. पी. आर्नोल्डसन (रिप) जेम्स. जेम्स (उधन)
१६०९	जे. भाड्रानि (घ) जेम्स. ज्ञान (न)	ज्यास्य. जोस्टाड (न)	टोमस ड्रास (रिप)	जेम्स. लेवेलोई (रिप)	जे. जेम्स. जेम्स. वीनोल्ड (रिप)
१६१०	जे. डी. वान. हर वाल्स (ड)	ज्या. वेवेय (न)	जे. ड्रास (न)	पी. ऐसि (न)	छन्टरेशनल पीय जुश (रिप)

मेजेस पारितोषिक मेजपनारांओनी याह

વર્ષ	પદાંશવિમાન	રસાયણવિદ્યા	ગોપબિ	સાહિત્ય	સુલેહશાંતિ
૧૯૧૧	૬મ્બુ પીત (જ)	ઝેરિ મુરિ (ફે)	એ ગલ્ફેન્ડ (સ્વિ)	એમ મેટરલિક (બેચ)	ડી. એમ. સિ. એસટ (ડ) એ. એચ. ફીડ (ઓ)
૧૯૧૨	ગુસ્ત્રક ડાનેન (સ્પિ)	રિ. ગ્રિન્ડાડ (ફે) પી. એમ્બ્રેટિયર (ફે)	એ ફૂરવ (ઓ)	છ. હાપ્પેન (જ)	ખલિહુન્ન (આ)
૧૯૧૩	એમ. કે. ગોન્સ (ડ)	એ. વર્નર (સ્પિ)	સી. સ્પોર્ડ (ફે)	સીન્ડ્રનાથ ડગ્લર (મગળ)	એચ. લ ફાન્ડેન (બેચ)
૧૯૧૪	એમ. યોન મો (જ)	ડી. ડગ્લસ ગ્રિન્ડમ (આ)	આર. મેરેનિ (ઓ)	ન અપાયું	ન અપાયું
૧૯૧૫	૬મ્બુ એચ. પ્રેમ (છ) ૬મ્બુ એમ. એમ (છ)	આર. વિલ્ટેર (જ)	ન અપાયું	રોમે રાલાં (ફે)	ન અપાયું
૧૯૧૬	ન અપાયું	ન અપાયું	ન અપાયું	વર્નર હિન્ડેમ (સ્પિ)	ન અપાયું

૧૯૧૭	ગ્રેસર ચાર્લ્સ જી બર્કલા (ઇ)	ન અપાયુ	ન અપાયું	૬ ગ્રેસર (ડી) ગ્રેસર પોલોપિન (ડી)	ધર્મરોશન રેડક્રોમ હનિયા ન અપાયુ
૧૯૧૮	ગ્રેમ પ્લેન્ક (જ)	ગ્રેસર ઓફ ટેમર (જ)	ન અપાયુ	ન અપાયુ	ન અપાયુ
૧૯૧૯	ને સ્ટાર્ક (જ)	ન અપાયુ	જડમ ગોડે (એન)	મનરિપોર (ડિય)	વુડે રિસ્મન (અ)
૧૯૨૦	સિ ઇ. મ. (સ્વિ)	વાલ્થર નન્ડે (જ)	એ મો થ (રિખન)	નમ્બેગમન (નો)	એન સુર્કવા (ફ)
૧૯૨૧	આલ્બર્ટ ધર્મગીન (જ)	ફ્રેન્કિ ગોડિ (ઇ)	ન અપાયુ	આતા તોન ક્રમ (ફ)	૬ ગ્રેસ. એન્ટિંગ (સ્વિ) ચાર્લ્સ એન. લેગિ (નો)
૧૯૨૨	નીમ ગોર (રિનિય)	ઓફ હમન એપ્લન (ઈ)	એ વી ફિલ (ઇ) ગ્રા ગ્રેમરોફ (જ)	ને એનિન્ટે (ગ્રે)	એન નાન્સેન (નો)
૧૯૨૩	આગ એ મિનિમ (અ)	ફ્રિન્ક ગ્રેન્ડ (ઓ)	ઓફ જી એન્ટિંગ (ફ) ગ્રા ને. ને આર મેકનાઉડ (ફ)	હમલ્યુ થી ગ્રીન્ડ (આ)	ન અપાયુ

વર્ષ	પદાર્થવિજ્ઞાન	રસાયણવિદ્યા	ઔપધિ	સાહિત્ય	સુલેહશાંતિ
૧૯૨૪	કે. એમ. જી. સીએન (સ્વિ.)	ન અપાયું	ડબલ્યુ. ધન્થોવન (ડ)	લાડિસ્લુ રેમન્ટ (પો)	ન અપાયું
૧૯૨૫	નેસ. ફેક (જ.)	રિચર્ડ સિગ્મન્ડિ (જ)	ન અપાયું	જી. બી. શૉ (ઇ)	મી. જી. ડોસ (અ) જી. ગ્રોબરલેઇન (ઇ)
૧૯૨૬	ગ્રાટ હર્ટ્ઝ (જ.) જીન બી. વૅલ્મિ (ફ)	વી. સ્વેડબર્ગ (સ્વિ)	જહોન મિલિગર (ડ)	સિઓરા જી. ડેલેક્સ	એસ્કિયાઇડ આયન્ડ (ફ) જી. રટેસમેન (જ)
૧૯૨૭	આર્થર ડ્રોગ્દન (અ) મી. વી. આર. વિલ્મન (ઇ) ઓ. ડબલ્યુ રિચર્ડસન (ઇ)	હોલ્મિક વિન્ડોમ (જ)	જે. વેગનર જોરેગ (ઓ)	હેલ્વિ બર્મ્સન (ફ)	લડવિગ ફિવડિ (જ) ફડિનન્ડ બિસો (ફ)
૧૯૨૮		ઓગ્રાથ વિન્ડોસ (જ)	ડો. ચાર્લ્સ નિશ્ચલે (ફ)	મિસિસ એસ. અન્ડ્રોટ (નો)	ન અપાયું
૧૯૨૯	દક દિ પ્રોગ્રામ (ફ)	ઓ. હાડન (ઇ) એમ. વોન. યુલર એલ્પિન (સ્વિ.)	ઓફ. જી. હોલ્ડિન્સ (ઇ) મી. પ્રન્કેમેન (ડ)	ટોમસ ગેન (જ)	ઓફ. બી. ર્દલોગ (અ)

૧૯૩૦	ચંદ્રશેખર વેંકટ રમણ (હિંદુસ્તાન)	હેન્સરિચર (જ)	ડૉ. કાર્લ લેન્ડ સ્ટીનર (અ)	સિક્કલેર લુઇઝ (અ)	એન. સોડર બેલી (સ્વિ.)
૧૯૩૧		કાર્લ બોસ (જ) ફ્રેડ બાર્નિયસ (જ)	આરો વાર્નગ (જ)	એરિક. એ કાર્લ ફેલ્ડ (સ્વિ)	ડૉ. એન. એમ. બાટ્લર (અ)
૧૯૩૨	વર્નર હિસનબર્ગ (જ)	ધર્મિંગ લેઅર (અ)	ચાર્લ્સ શેરિડન (હ) કિ. આર્ટિયન (હ)	જર્હન ગાલ્સપર્થા (હ)	જેર્હન એડ્ડસ (અ)
૧૯૩૩	પૉલ ડિક્રે (હ) ધ. શોડિનર (ઓ)	ન અપાયું.	ડૉ. એચ. મોર્ગન (અ)	ધર્વાન યુનિન (ર)	એન એન્ડોવ (અ)
૧૯૩૪	ન અપાયું.	એચ. સી. હેરે (અ)	શ આર. મિનટ (અ) શ એચ બ્રિડ્જ (અ) ડબ્લ્યુ. મોર્ડે (અ)	લુઈગી પિરેન્ડો (ઈ)	એ. દેન્ડમન (હ)
૧૯૩૫	જેમ્સ ચડવિક (હ)	ગ્રો. અને મિમિસ એફ. નેલિયટ (ફ્રે)	ડૉ. હેન્સ સ્પેસેન (જ)	નથી અપાયું.	નથી અપાયું.

वर्ष	प्रार्थनाविधान	रसायणविद्या	औषध	साहित्य	सुलेखशांति
१८३६	ग्री. वि. ओर. हेस (७४) अगे सी. डी. ओन्डर्सन (अ)	ग्री. एलि (७)	सर हेनि डेविस ग्री. ओटोविलि (ऑ)	यु. एन्. ओ नीव (७)	गार्डवान ओसिटिस्क (७४) तथा अर्लोस ओस. वासास. (आन्ड्रासन्)
१८३७	ग्री. लयोन्ट रेन्ड टोम्सन (६७७) अ. सी. जे. डेपिडसन	ग्री. योल्डर नोर्मन डाउरथ (एडविं ग्लाम) तथा ग्री. योल्ड डेर	अ. हेन्स स्मिथ (७४)	मो. रोजर भाटिन के गार्ड (६७७)	वाल्किडिन्ड सेसिस

अ=अग्निशिखन ओ=ओसिटिस्क, जेड=जेटिस्क, डे=डेग्रेड, ए=एड, ए=एडिथ, डे=डेव,
न=नोर्मन, ए=एडिथिन, मो=नोर्वेनियन, पो=पोलिथ, र=रेडिथिन, रि=रिडिथिन, रि=रिडिथिन,

રાષ્ટ્રસંઘ

વર્ષેભની સુવેદનો અમલ થાવેત ૧૯૨૦ના નાનુઆરીમાં
 ગાંધીજી અતિત્વમાં આગ્યો આત્મસાક્ષીય સહકાર વધારી
 વિશ્વશાંતિ મેળવવાનો તેનો ઉદ્દેશ છે જે રાષ્ટ્રો ગંધનાં મંથ
 છે તે ઘાઈ પણ તમાર રાષ્ટ્રમંથને મોખ્યા પહેલા તે તકરારના
 નિવેડા માટે લગ્ન ગળી શકતા નથી નિર્ણય માટે ૭ મહિના
 અને ત્યાર પછી ત્રણ મહિના તેઓને ગદ્ ગેરી પડે છે દર
 વર્ષે સંપ્રદાયના પહેલા મોમનારે સભા (એમેશન) મળે છે.
 દરેક મંથ-સભ્યને તેમાં પ્રતિનિધિ મોકલવાનો હક્ક છે. કાઉન્સિલ
 વર્ષમાં બેઠામાં બેઠાંથી ચાર વખત મળે છે કાઉન્સિલમાં પાંચ
 નાયુકના મંથો હોય છે, એશિયન, ફ્રાન્સ, ઈંગ્લિશ, જર્મની, જાપાન
 અને અત્યારે બીજા નવ ગળ્યોને દર વર્ષે કામચલાઉ મંથ તરીકે
 ચૂની કાઢવામાં આવે છે આત્મસાક્ષીય ન્યાયની અદાલતમાં ૧૧ જડને
 તથા ૪ ડેપુટી જડને હોય છે અને તેની બેઠા હેગમાં ભગાય છે
 વાર્ષિક બેઠક ૧૫મી જૂને શરૂ થાય છે આત્મસાક્ષીય મજૂર એક્ષિમ
 મંથની અનુમતી છે વ્યવસ્થાપકમંડળમાં ૧૨ સભ્યો છે રાષ્ટ્રમંથની
 ભાષા અંગ્રેજી તથા ફ્રેન્ચ છે

ગાંધીજી શું કરે છે? આત્મસાક્ષીય ફરજોનો સ્વીકાર કરી સુવેદ
 શાંતિ સ્થાપરી અને આત્મસાક્ષીય મહકાર વધારવાના હેતુથી આ
 સંસ્થા સ્થાપનામાં આવી હતી લગ્ન અમલકરી અને સુવેદની શરતોનું
 કડક પાલન કરીને ન્યાય જાગરી ગળવાનો તેનો ઉદ્દેશ છે અત્યારનુકૂળમાં
 તેનાથી ઘણી લગ્નધર્મો અટકી છે, લગ્નધર્મો મ્યાને હેગમાં સ્થાયી
 ટ્રાઈની સ્થાપના કરી છે, ઓસ્ટ્રિયા, હંગેરી અને ઉત્તર ગ્રીસના
 પુનરુત્થાનમાં મોટા ફાળો આપ્યો છે અને આત્મસાક્ષીય ગુના તથા
 દુરાચાર માટે ધણ કપુ છે કમનસીમે હજુ માત્ર શરૂઆત જ હેવાથી
 રાષ્ટ્રો એકબીજા સામે શસ્ત્રો સજે છે

ગાંધીજીનાં સભ્યો અફઘાનિસ્તાન, આલ્બેનિયા, આર્જેન્ટિના,
 ઑસ્ટ્રેલિયા, બેલ્જિયમ, બ્રેસિલિયા, મોરિશિયા, કેનેડા, ચિલિ, ચીન,
 કોલમ્બિયા, ક્યુબા, એકાદોલોવેકિયા, ડેન્માર્ક, ફોમિનિયન રિપબ્લિક, ઇજિપ્ત,
 એસ્થોનિયા, ઇન્ડોનેશિયા, ફ્રાન્સ, ગ્રેટબ્રિટન, ગ્રીસ, ગ્વાટેમાલા

હાઇટિ, રાન્ડુરામ, હગરિ, હિદ, આઇગિશ ફ્રી રેટ, ઇટાનિ, ઇરામ, લેમ્પિયા, નિમેગિયા, નિયુઆનિયા, લમ્કમમ, મેમ્પિમ, નેનનેન્ડક, ન્યુઝીનડ, નિમસગ્રવા, નોર્વે, પનામા, પાગગ્વે, ઇરાન, પેર, પોનડ, પોર્ટુગલ, રમાનિયા, સાત્નાયેર સિઆમ દક્ષિણ આફ્રિકા, એવિયે નિશિયા, સ્પેન, સ્વિત, રિટકર્નેન્ડ તુકસ્તાન ઉરગ્વે વેનેઝુઅલા, યુગોસ્લોવિયા

મહત્ત્વ ધરાવતી લાચકાત દરેક દેશ ગણ્યમધમા બે ૧૪ રાષ્ટ્રો નથી પણ ૧૧ મધમા મધન ધરા માટે ને ક્ષમ રાષ્ટ્રો મધમા આવી છે આ મધમા એવી રાષ્ટ્ર છે કે, વર્મેલ્મની સધિ પર સહી કરી હોય તે જ મિતરાન્યો તથા જગતપુદ્ગમા બે રાષ્ટ્રો તમ્મથ રવા તે તેના મૂળ સભ્યો ગણાગે બીજી મધમા જણાવવામા આવ્યું છે કે કાર્લ પથુ સ્વશાસિત રાષ્ટ્ર કુમિનિયન અથવા મસ્થાનને બે બે તૃતીયાશ મધ્યોની સમતિ મળે તો તે પણ સભ્ય થઈ શકે છે પોતે તમ્મથ છે તેમ લાગુપૂર્વ જણાવી મિલ્કતને અભ્ય થયું તેને માટે વિરિષ્ટ કરાવ કરવો પડ્યો હતો

રાષ્ટ્રસઘમા ન હોય તેનાં રાષ્ટ્રો આઝિન, કોસ્ટારિકા, જર્મનિ આઇમનેડ જાપાન નેપાલ, આઉદીન્અર સ્તાન, હમ્ગ, ટિમેટ યુનાઇટેડ એમ

૧૯૩૪મા નીચેનાં નવા સભ્યો દાખલ થયા છે એવિયે નિશિયા અફઘાનિસ્તાન ઇરાક

રાષ્ટ્રસઘના મુખ્ય અગ્રી નીચે મુજબ છે (૧) લીગ એવેન્ઝની (૨) લીગ કોન્સિન (૩) આતરગાષ્ટ્રીય ન્યાયની કાયમી અદાલત (૪) મધમતી મત્રીની ઓફિસ (૫) આતરગાષ્ટ્રીય મજૂર ઓફિસ

સઘના સામાન્ય મત્રી બેસેક એવેનોન (ફ્રેન્સ)

આંતરગાષ્ટ્રીય મજૂર ઓફિસના વડા હેન્ડ બેરર્ડેડ બટલર (બ્રિટિશ)

સઘનું અદાજપત્ર (મિતાનતા ક્રામમા)

૧૯૩૦	૨૯ ૨૧૦ ૨૪૮	૧૯૩૩	૩૩ ૪૨૮, ૧૩૨
૧૯૩૧	૩૬, ૬૩૭ ૫૦૧	૧૯૩૪	૩૦ ૮૨૭, ૮૦૫
૧૯૩૨	૩૩ ૬૮૭ ૮૮૪	૧૯૩૭	૨૯ ૧૮૪ ૧૨૮

હુકમ નીચેના (મેન્ડેટ) પ્રદેશો

ફ્રાન્સની નીચે

૧ લેબેનોન	૩ ટાંગાનિકા
૨ સિરિયા	૪ ધી કોમોરોસ

યુનાઇટેડ કિંગડમ નીચે

૧ પેકિસ્ટાન	૪ ધી કોમોરોસ
૨ ટ્રાન્સ જોર્ડન	૫ ટાંગાનિકા
૩ ટોગોલેન્ડ	૬ નાન્ટુ

ઓસ્ટ્રેલિયાની નીચે

૧ ન્યુ ગિન્યાના	૩ ન્યુ થિટલ
૨ ન્યુ આયર્લેન્ડ	૪ સોલોમન ટાપુઓ

બેલ્જિયમ નીચે

- ૧ રવાન્ડા-ઉરુન્ડી

દક્ષિણ આફ્રિકા નીચે

- ૧ સાઉથ-વેસ્ટ આફ્રિકા

ન્યુઝીલેન્ડ નીચે

- ૧ સામોઆ

જાપાન નીચે

૧ મેરિયાના અને કેરોલિનના ટાપુ	૨ યાટ ટાપુ તથા માર્શલ ટાપુઓ

હિંદની હવાઈ ટપાલ

તાતાનું હવાઈ વિમાન કરાંચી અને મદ્રાસ વચ્ચે ચાલે છે. તે વચ્ચે અમદાવાદ, મુંબઈ, દક્ષિણ હૈદરાબાદ અને ભૂજ રોકાય છે. બીજું મુંબઈથી ત્રિવેન્દ્રમ સુધી જાય છે.

ધમ્પીરીઅલ એર વેઝ લંડનથી કરાંચી.

ઈન્ડિયન ટ્રાન્સ કોન્ટિનન્ટ એરવેઝ. કરાંચી-કલકત્તા-રંગૂન. ધમ્પીરીઅલ એરવેઝ સાથે જોડાય છે.

૪. ઇમ્પીરીઅલ એરવેઝ (૧) અફઘાનિસ્તાનમાં બે વખત શુક અને મંગલ વારે કલકત્તા અને કોચીન (ઈન્ડિયા) વચ્ચે. (૨) દર બુધ અને શનિવારે કલકત્તા અને એસ્ટ્રેલિયા વચ્ચે.
૫. લાહોર અને ફરવી વચ્ચે ઇન્ડિયન નેશનલ એરવેઝ
૬. રાયલ ડય એરલાઇન (કે. એલ. એમ.-) નાં વિમાનો ડય ઇસ્ટ ઇન્ડિયથી આસ્ટરડામ તથા ત્યાંથી લંડન જાય છે.
૭. એર ફ્રાન્સ (ફ્રેન્ચ) ફ્રેન્ચ ઇન્ડોચાઇનાના સેગોનથી પેરિસ સુધી.

ટપાલ અને તારખાતું (૧૯૩૫-૩૬)

(આંકડા હાલર રૂપિયામાં આપ્યા છે)

	કુલ આવક	ગયા વર્ષ કરતાં વધારો (+) પ્રમાણ (-)	પ્રા- મહિસેલ તામાં અર્થ	આગલા વર્ષ કરતાં વધારો (+) કમપ્રમાણ (-)
૧૯૩૦-૩૧	૧૦,૭૭,૮૬	-૫૧,૬૩	૧૨,૧૧,૩૫	+૧૯,૪૧
૧૯૩૧-૩૨	૧૦,૬૪,૫૬	-૧૩,૨૭	૧૧,૫૮,૪૪	-૫૨,૯૧
૧૯૩૨-૩૩	૧૦,૫૫,૪૦	- ૯,૧૯	૧૦,૯૭,૩૦	-૬૧,૪૧
૧૯૩૩-૩૪	૧૦,૭૨,૬૨	+૧૭,૨૨	૧૧,૨૪,૫૫	+૨૭,૨૫
૧૯૩૪-૩૫	૧૧,૧૯,૮૭	+૪૭,૨૫	૧૦,૮૧,૯૩	-૪૨,૬૨
૧૯૩૫-૩૬	૧૧,૪૭,૫૭	+૨૭,૭૦	૧૧,૪૭,૧૦	+૬૫,૭૧

કામહાજ

ટપાલ

કુલ વસ્તુઓની વહેંચણી કરી.	૧,૧૭૬,૫૧૪,૦૦૦
ગિરતર કરેલ વસ્તુઓની સંખ્યા	૪૨,૬૧૧,૦૦૦
બીમો ઉતારાવેલ વસ્તુઓ	૩,૩૧૮,૦૦૦
બીમો ઉતારાવેલ વસ્તુઓની કીમત	૩. ૯૯૨,૫૧૭,૦૦૦
પોસ્ટલ-આવક	૨. ૬૭,૩૮૦,૦૦૦
મનીઓગડતરી સંખ્યા.	૪૦,૫૪૫,૦૦૦

મનીઓરડરની રકમ	રૂ. ૭૯,૬૦,૯૮,૦૦૦
વી. પી. મારફત મળેલા પૈમા	રૂ. ૧૮,૬૭,૩૬,૦૦૦
મેયિંગ્સ બેકનાં ખાતાં	આશરે ૩,૫૪૨,૦૦૦
ગેસ્ત્ર્યે પડતા કાગળો	૬,૪૪૮,૦૦૦

પોસ્ટ-ઓફિસો

	૧૯૩૪	૧૯૩૫
પોસ્ટ ઓફિસોની સંખ્યા.	૨૩,૬૭૭	૨૩,૬૨૯
ટપાલની પેટીની સંખ્યા.	૫૯,૪૦૮	૫૯,૪૦૫

પ્રાંતવાર આંકડો

ફટલા માધ્યે તથા ફટલી વસ્તીએ એક પોસ્ટ-ઓફિસ છે તે નીચેના આંકડાઓથી જાણશે

	ચો. મા.	વસ્તી
બગાળા અને આપ્તામ	૩૪	૧૩,૫૧૩
મિલ્કત-ઓફિસો	૬૫	૨૪,૭૧૧
મુખર્જી	૪૬	૯,૧૯૫
બર્મા	૪૫૯	૨૫,૬૦૭
મધ્યપ્રાંત	૧૬૩	૧૭,૩૪૯
પગમ અને સરહદ પ્રાંત	૫૪	૭,૯૪૫
સિંધ અને બલુચિસ્તાન	૪૨૩	૧૧,૨૭૩
યુક્તપ્રાંત	૪૭	૧૯,૪૯૬
મદ્રાસ	૫૪	૧૪,૭૦૨

આયપત વેરાના દર

દરેક વ્યક્તિ, દરેક હિંદુ અવિભક્ત કુટુંબ, દરેક નહિ નોધાયેલી પેટી તથા ન નોધાયેલી દરેક દરેક એમોસિએશને આ મુજબ આયપત વેરા આપવો પડે છે

રૂપિયા

આ, પા.

૨૦૦૦ થી ૪૯૯૯	૦ ૬
૫૦૦૦ થી ૯૯૯૯	૧ ૯
૧૦૦૦૦ થી ૧૪૯૯૯	૧ =
૧૫૦૦૦ થી ૧૯૯૯૯	૧ ૪
૨૦૦૦૦ થી ૨૯૯૯૯	૧ ૭
૩૦૦૦૦ થી ૩૯૯૯૯	૧ ૧૧
૪૦૦૦૦ થી ૪૯૯૯૯	૨ ૧
૧,૦૦,૦૦૦ અથવા તેથી વધારે	૨ ૨
દરેક કંપની અને નોંધાયેલી પેઢી ગમે તેટલી	
કુલ આમદાની હોય તોપણ	૨ ૨

વ્યાજે મૂકેલ મુદ્દલ રકમ બમણી થવાનો સમય

વ્યાજના દર	સાદા વ્યાજે	ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજે
	વ. દિ.	વ. દિ.
૧૦	૧૦	૭-૧૦૦
૯	૧૧-૪૦	૮-૧૬
૮	૧૨ $\frac{૧}{૨}$	૯-૨
૭	૧૪-૧૦૪	૧૦-૮૯
૬	૧૬-—૮ મહીના	૧૧-૨૨૭
૫	૨૦	૧૫-૭૫
૪ $\frac{૧}{૨}$	૨૨-૮૧	૧૫-૨૭૩
૪	૨૫	૧૭-૨૪૬
૩ $\frac{૧}{૨}$	૨૮-૨૦૮	૨૦-૫૪
૩	૩૩-—૪ મહિના	૨૩-૧૬૪
૨ $\frac{૧}{૨}$	૪૦	૨૮-૨૬
૨	૫૦	૩૫-—૧

હિંદનાં વિશ્વવિદ્યાલયો

નામ	ઉપકુલપતિ
કલકત્તા (૧૮૫૭)	એસ. પી. મુકરજી
મુંબઈ (૧૮૫૭)	વી. એન. ચંદાવરકર
મદ્રાસ (૧૮૫૭)	ડી. બી. ઇ. એસ. રંગનાથમ
અલ્લાહાબાદ (૧૮૮૭)	ઈકબાલ નારાયણ ગુપ્તા
પંજાબ (૧૮૮૨)	રેવ. જી. ડી. બાર્ને
લખનૌ (૧૯૨૦)	ડૉ. આર પી. પ્રાંજપે
નાગપુર (૧૯૨૩)	સર હરિસિંચ ગૌર (નાઈટ)
ઢાકા (૧૯૨૦)	ડૉ. આર. સી. મહુમદાર
પટણા (૧૯૨૭)	એસ. સિંહા
અલિગઢ મુસ્લિમ (૧૯૨૦)	ગ્રો. એ. બી. હલીમ
દિલ્હી (૧૯૨૨)	આર. બી. રામકૃષ્ણ
આગ્રા (૧૯૨૭)	ડૉ. પી. સી. બમુ
બનારસ હિંદુ (૧૯૧૫)	મદનમોહન માલવીય
આંધ્રિ (૧૯૨૬)	સી. આર. રેડ્ડી
અનમલે (ચિદામ્બરમ) (૧૯૨૯)	રામદ એન. શ્રીનિવાસશાસ્ત્રી પી.સી.
રંગૂન (૧૯૨૦)	યુ. સેટ
માધસોર (૧૯૧૬)	એન. એસ. મુઆરાવ
ઓરમાનિયા (૧૯૧૮) (હિંદુઆદ)	નવાબ મેહદીયારજંગ
શ્રીમતી નાથીઆઈ દામોદર હાકરશી	
વીમેન્સ યુનિવર્સિટી (૧૯૧૬)	ડૉ. ડી. કે. કેવે
વિશ્વભારતી (ખાલપુર) (૧૯૨૧)	સ્વીન્ડનાથ યગોર સ્થાપક કુલપતિ

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભા

સ્થાપના : ૧૮૮૫

સ્થળ	પ્રમુખ
૧ મુંબઈ	ડબ્લ્યુ. સી. બોનરજી
૨ કલકત્તા	દાદાભાઈ નવરોજી

૨૪૫

પ્રમુખ

- ૩ મદ્રાસ
 ૪ અક્ષાહામાદ
 ૫ મુંબઈ
 ૬ કલકત્તા
 ૭ નાગપુર
 ૮ અક્ષાહામાદ
 ૯ લાહોર
 ૧૦ મદ્રાસ
 ૧૧ પુના
 ૧૨ કલકત્તા
 ૧૩ અમરવતી
 ૧૪ મદ્રાસ
 ૧૫ લખનૌ
 ૧૬ લાહોર
 ૧૭ કલકત્તા
 ૧૮ અમદાવાદ
 ૧૯ મદ્રાસ
 ૨૦ મુંબઈ
 ૨૧ અમરવતી
 ૨૨ કલકત્તા
 ૨૩ નૂતન, મદ્રાસ
 ૨૪ લાહોર
 ૨૫ અક્ષાહામાદ
 ૨૬ કલકત્તા
 ૨૭ પટણા
 ૨૮ કામ્પી
 ૨૯ મદ્રાસ
 ૩૦ મુંબઈ
 ૩૧ લખનૌ

૬

- બુદ્ધિ તૈયમ
 છ. યુદ્ધ
 મ વિવિધ વેર્મન
 સર ફિગજ્યા મહેતા
 પી. આનંદ ચાર્જ
 કમલુ સી. જોનર
 દાદાભાઈ નવરો
 એ વેમ
 એમ એન. જોનર
 આર. એમ મિયાની
 મી રાંકર નાયર
 એ એમ જોડ
 રામેશ્વર દત્ત
 એન. છ. ચંદ્રવરકર
 દિના વાન્જા
 મુકેન્દ્રનાથ જોનર
 લાયમોદન થોર
 મર દેવિ કોલન
 ગોપાળ કૃષ્ણ ગોખલે
 દાદાભાઈ નવરો
 ગણમિત્રાની થોર
 મન્નમોદન માત્રવીય
 સર વિવિધ વેર્મન
 મિશનનારુથલુ ધાર
 નનાય નૈયદમકમદ
 આર. એન. મુખાલકર
 જુપેન્દ્રનાથ જોડ
 મનપ્રમન સિંદા
 અનિભયજી મકુમદર

(૬) શ્રી. જુવાલાલ દેમાઈ (૭) શ્રી. મગેશ્વરીનાથ (૮) શ્રી. વપરામદામ દોલતરામ (૯) આચાર્ય કૃપાલાની (૧૦) ગે. જમનાલાલ બગગ (૧૧) શ્રી. ચન્તલચંદ્ર બોઝ (૧૨) મૌવાના અશુવ કવામ આઝાદ (૧૩) શ્રી હરિદુષ્ય મેહતાજ (૧૪) ડૉ. પટ્ટાભી મીતાલમૈયા (૧૫) મગધરાવ દેશપાંડે.

સંસ્થાના, અમેરિકા વિગેરેમાં હિંદીઓ

કેનેડા	૧,૨૦૦	ટ્રિનિદાડ	૧,૨૧,૪૨૦
એસ્ટ્રેલિયા	૨૦૦	સિડિશ ગિયાના	૧,૨૪,૨૩૮
ન્યુઝીલેન્ડ	૬૦૬	શીંગ	૬૦,૬૩૩
દક્ષિણ આફ્રિકા	૧,૬૧,૩૯૯	જમૈકા	૧૮,૪૦૧
સ્ટેપ્ટ મેટલમેન્ટમ	૧,૦૪,૬૨૮	અમેરિકા	૩,૧૭૫
મયક (ફ્રેન્ચ)	૩,૦૫,૨૧૯	હિંદ બહાર સિડિશ	
મયક (સિડિશ)	૬૧,૮૧૦	સામ્રાજ્યમાં હિંદીઓની	
સીયોન	૭,૫૦,૦૦૦	મંખ્યા	૨,૨૯૪,૭૨૪
માયક	૧,૦૦૦	બી.ન દેગોમાં	
મેક્સિકમ	૨,૮૪,૫૨૭	હિંદીઓની મંખ્યા	૧૦૦,૫૨૫
કેન્યા	૭૨,૮૭૨		

હિંદુ લશ્કરી ખર્ચ

વર્ષ	કેન્ડા રૂપિયા	વર્ષ	કેન્ડા રૂપિયા
૧૯૧૦-૧૧	૭૮	૧૯૨૮-૨૯	૫૫
૧૯૧૧-૧૨	૭૮.૫	૧૯૨૯-૩૦	૫૫
૧૯૧૨-૧૩	૨૮.૫	૧૯૩૦-૩૧	૫૪.૩૦
૧૯૧૩-૧૪	૭૯	૧૯૩૧-૩૨	૫૧.૭૬
૧૯૨૧-૨૨	૬૮	૧૯૩૨-૩૩	૪૬.૭૪
૧૯૨૩-૨૩	૬૩.૫	૧૯૩૩-૩૪	૪૪.૪૨૮
૧૯૨૩-૨૪	૫૫	૧૯૩૪-૩૫	૪૪.૦૪૫
૧૯૨૪-૨૫	૫૫.૫	૧૯૩૫-૩૬	૪૪.૯૮
૧૯૨૫-૨૬	૫૬	૧૯૩૬-૩૭	૪૫.૪૫
૧૯૨૬-૨૭	૫૬		
૧૯૨૭-૨૮	૫૪.૫		

*બજેટના અંતરમાં મુજબ

*સુધારેલ અંતર

લશ્કરી ખર્ચની સરખામણી

ઇન્ડિયા	મહેસૂલના	૧૪ ટકા
કાન્સ	"	૧૦ "
મદ્રાસ	"	૧૦ "
બાંગાળ	"	૧૦ ૩/૪ "
બર્માની	"	૫ "
હિંદુસ્તાન	"	૪૨ "

(કુલ મધ્યસ્થ મહેસૂલના)

હિંદી અને અંગ્રેજી સૈનિકનું ખર્ચ

બ્રિટિશ સૈનિક	[લડાઈ પહેવાં]	દર વર્ષે	૩. ૮૦૫
બ્રિટિશ સૈનિક	[અત્યાગે]	દર વર્ષે	૧,૨૩૭
હિંદી સૈનિક	[લડાઈ પહેવાં]	દર વર્ષે	૨૨૯
હિંદી સૈનિક	[અત્યાગે]	દર વર્ષે	૪૩૩

લશ્કરી ખોળે

[ચોખ્ખા મહેસૂલ ઉપર રક્ષણખર્ચના ટકા]

હિંદુસ્તાન	૩૩.૭	ન્યુઝીલેન્ડ	૫.૨
ગ્રેટબ્રિટન	૨૩.૭	દક્ષિણ આફ્રિકા	૩.૧
ઑસ્ટ્રેલિયા	૩.૭	આયર્લેન્ડ ફ્રી સ્ટેટ	૬.૮
કેનેડા	૩.૭		

હિન્દની રેલ્વેની લંબાઈ

માઈલ	માઈલ
એન. ડબલ્યુ. રેલ્વે	૬,૯૫૪
ઇ. આર્થ. આર.	૪,૨૬૧
જી. આર્થ. પી. આર.	૩,૬૯૯
બી. બી. સી. આર્થ.	૩,૯૨૫
એમ. એસ. એમ.	૩,૨૩૦
બી. એન. આર.	૩,૩૨૬
બી. એન્ડ એન. ડબલ્યુ. આર.	૨,૧૧૪
એસ. આર્થ. આર.	૨,૪૫૬
બર્મા રેલ્વે.	૨,૦૫૭
ઇ. બી. આર.	૧,૮૯૩
એ. બી. આર.	૧,૨૮૧
નિઝામ્સ જી. એસ.	૧,૨૩૮

દુનિયાની રેલ્વેની લંબાઈ

દેશ	માર્ગલ	દેશ	માર્ગલ
યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ (અમેરિકા)	૨૬૧,૯૮૪	ક્રાન્સ	૨૪,૫૬૬
રશિયા	૪૫,૦૪૪	આર્જેન્ટિના	૨૨,૨૨૮
ફ્રેન્ડ	૪૦,૦૪૯	ગ્રેટબ્રિટન	૨૦,૨૯૮
જર્મની	૩૪,૩૧૭	બ્રાઝિલ	૧૮,૭૦૩
ઑસ્ટ્રેલિયા	૨૪,૮૮૯	મેક્સિકો	૧૦,૭૫૭
હિંદુસ્તાન	૪૧,૮૧૩	ધર્મલ	૧૦,૨૧૦
		સ્પેન	૯,૫૩૪

હિંદમાં નાળનો ફેલાવો

૧૯૨૩	૧,૮૩૪,૦૦૦,૦૦૦	૧૯૨૭	૧,૮૨૬,૦૦૦,૦૦૦
૧૯૨૪	૧,૭૯૨,૦૦૦,૦૦૦	૧૯૨૮	૧,૮૯૧,૦૦૦,૦૦૦
૧૯૨૫	૧,૮૧૮,૦૦૦,૦૦૦	૧૯૨૯	૧,૭૬૪,૦૦૦,૦૦૦
૧૯૨૬	૧,૮૧૨,૦૦૦,૦૦૦	૧૯૩૦	૧,૬૧૩,૦૦૦,૦૦૦
	૧૯૩૧		૧,૭૬૩,૦૦૦,૦૦૦

લીપ ઇયર

(૧૮૦૦ અને ૧૦૦૦ વચ્ચેના)

૧૮૦૪	૧૮૪૦	૧૮૭૨	૧૯૦૮
૧૮૦૮	૧૮૪૪	૧૮૭૬	૧૯૧૨
૧૮૧૨	૧૮૪૮	૧૮૮૦	૧૯૧૬
૧૮૧૬	૧૮૫૨	૧૮૮૪	૧૯૨૦
૧૮૨૦	૧૮૫૬	૧૮૮૮	૧૯૨૪
૧૮૨૪	૧૮૬૦	૧૮૯૨	૧૯૨૮
૧૮૩૨	૧૮૬૪	૧૮૯૬	૧૯૩૨
૧૮૩૬	૧૮૬૮	૧૯૦૪	૧૯૩૬

હિંદમાં પાડેલા રૂપિયા : વખતનું કોષ્ટક : રૌમન આંકડા ૧૧૫

૧૯૪૦	૧૯૫૬	૧૯૭૨	૧૯૮૮
૧૯૪૪	૧૯૬૦	૧૯૭૬	૧૯૮૨
૧૯૪૮	૧૯૬૪	૧૯૮૦	૧૯૮૬
૧૯૫૨	૧૯૬૮	૧૯૮૪	૨૦૦૦

નિયમ એવો છે કે ચારની સંખ્યાથી જે વર્ષને વિના શેષે આગી શકાય તે લીપ ધર, જો શેષ વધે તો લીપ ધર નહિ. સૈકા માટે એવો નિયમ છે કે જેને ૪૦૦થી ભાગવાથી શેષ ન વધે તે વર્ષ લીપ ધરવાળું ગણાયું. દા. ત ૧૯૦૦ ને ૪૦૦થી ભાગતા શેષ વધે માટે તે વર્ષ લીપ ધર હોઈ શકે નહિ.

હિંદમાં પાડેલા રૂપિયા

૧૮૩૫થી આજ સુધી

શ. ૬,૪૭,૫૬,૯૫,૭૭૯

વખતનું કોષ્ટક

૬૦ મેનકડ = ૧ મિનિટ	૪ અઠવાડિયાં = ૧ મહિનો
૬૦ મિનિટ = ૧ કલાક	૧૨ કેલેન્ડર મહિના અથવા
૨૪ કલાક = ૧ દિવસ	૩૬૫ દિવસ = ૧ વર્ષ
૭ દિવસ = ૧ અઠવાડિયું	૩૬૬ દિવસ = ૧ લીપ ધર
૧૪ દિવસ = ૧ પખવાડિયું	૧૦ વર્ષ = ૧ દશકા

૧૦૦ વર્ષ = ૧ સૈકા

રૌમન આંકડા

૧	I	૧૧	XI	૩૦	XXX	૪૦૦	CD
૨	II	૧૨	XII	૪૦	XL	૫૦૦	D
૩	III	૧૩	XIII	૫૦	L	૬૦૦	DC
૪	IV	૧૪	XIV	૬૦	LX	૭૦૦	DCC
૫	V	૧૫	XV	૭૦	LXX	૮૦૦	DCCC
૬	VI	૧૬	XVI	૮૦	LXXX	૯૦૦	OM
૭	VII	૧૭	XVII	૯૦	XC	૧૦૦૦	M
૮	VIII	૧૮	XVIII	૧૦૦	C	૨૦૦૦	MM
૯	IX	૧૯	XIX	૨૦૦	CC	૫૦૦૦	V
૧૦	X	૨૦	XX	૩૦૦	CCC	૧૦,૦૦૦	X

આંકડા પર લીટી દોરવાથી તેની કિંમત હળવગણી થાય છે.

જગતની અજાયબીઓ

જૂના વખતની જગતની સાત અજાયબીઓ.

- ૧ ઈજિપ્તની પીરામીડ
- ૨ બેબિલોનની મોઝોલિયમ ગાર્ડન્સ
- ૩ બેબિલોનની હેંગિંગ ગાર્ડન્સ
- ૪ એલિઝિપ્તમાં જુપીટરનું પૂતળું
- ૫ ગ્રયાનાદેવીનું મંદિર
- ૬ રોઝનું સફળી પૂતળું
- ૭ અલેક્ઝાંડ્રાની દીવાદાંડી

મધ્યયુગની સત્તર અજાયબીઓ.

- ૧ રોમનું ક્રાલોઝિયમ
- ૨ અલેક્ઝાંડ્રિયાનાં મુઠ્ઠાં હાટવાનાં ભોંયરાં
- ૩ ચીનની મહાન દીવાલ.
- ૪ ઇંગ્લંડનો પથ્થરનો જાદુઈ મિનારો
- ૫ પીસાનો ઢળતો ટાવર
- ૬ નાન્કિંગનો ચીનાઈ માટીનો ટાવર
- ૭ ક્રાન્સ્ટાઈનનો પક્ષમાં સંત મોક્ષિયાની મસ્જિદ

આધુનિક જગતની સાત અજાયબીઓ.

- ૧ બિનતારી તાર તથા ટેલીફોન
- ૨ મોટર અને રેલ્વે
- ૩ એરોપ્લેન
- ૪ રેડિયમની શોધ
- ૫ પીડારહિત સ્થળિકિયા
- ૬ રશ્મિવલ્લું વિશ્લેષણ (Spectrum analysis)
- ૭ ક્ષ-કિરણ તથા અન્ટ્રા-વાયોલેટ કિરણની શોધ

રાષ્ટ્રીય પુષ્પ-સંજ્ઞા

ચીન	નાર્સિસસ	જાપાન	ક્રિસેનથમમ
મુંબઈ	ગુલાબ	સ્કોટલેન્ડ	યુવરં
ફ્રાન્સ	ફલુઅર-દ-લિ	સ્પેન	દાડમ
જર્મની	કોર્ન ફ્લાવર	યુનાઇટેડસ્ટેટસ	ગોલ્ડનરોડ (અમેરિકા)
ગ્રીસ	પાટલફૂલ	ધરાન	ગુલાબ
હિંદુસ્તાન	કમળ	વેલ્સ	લીક અથવા ડેફોડિલ
આયર્લેન્ડ	શેમશક	પ્રુશિયા	લિંડન
ઇટલિ	શ્વેત કમળ	કેનેડા	સ્પ્રુગર મેપલ

પ્રજા ગામડાંમાં વસે છે

પ્રાંત	શહેર	ગામડાં	ગામડાની સરેરાશ વસ્તી
અંગાળા	૬૫	૬૩૫	૩૫૫
બિહાર-ઓરિસ્સા	૧૦૭	૬૯૦૩	૩૭૬
મુંબઈ	૧૬	૮૧	૬૧૨
મદ્રાસ	૧૧૦૮	૮૮૦૨	૬૭૮
અર્મા	૬૦૩	૬૦૦૭	૨૬૨
મધ્ય પ્રાંતો	૮૦૫	૬૧૦૫	૩૨૭
પંજાબ	૧૧૦૮	૮૮૦૨	૫૩૧
સુક્તપ્રાંતો	૧૦૦૨	૮૬૦૮	૪૦૦
બ્રિટિશ હિંદ	૬૦૩	૬૦૦૭	૪૧૨

દર મોટર દીઠ રહેવાસીઓની સંખ્યા

	૧૯૨૮	૧૯૨૯	૧૯૩૦
જર્મની	૧૧૭	૬૩	૬૦
ઇટલિ	૨૧૬	૧૬૬	૧૪૬
જાપાન	૮૪૮	૭૬૩	૬૭૩
બ્રિટિશ હિંદ	—	—	૨૦૦૦
ચીન	—	—	૧૨,૦૦૦

	૧૯૨૮	૧૯૨૯	૧૯૩૦
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ	૪.૯	૪.૬	૪.૬
ક્રાન્સ	૩૭	૩૨	૨૭
યુનાઇટેડ કિંગડમ	૩૪	૩૧	૩૦
બેલ્જિયમ	૬૬	૫૬	૫૧

મોટરોની કુલ સંખ્યા (૧૯૩૫)

હિંદુસ્તાન	૧૬૧,૮૧૨	ગ્રીસ	૧૪,૩૦૦
સીપ્રીન	૨૮,૭૮૩	ક્રાન્સ	૨,૦૬૫,૨૦૦
ચીન	૩૫,૩૨૦	રોમ	૧૯૪,૨૦૯
ઇરાન	૮,૦૮૪	બેલ્જિયમ	૨૦૮,૪૧૮
અફઘાનિસ્તાન	૩,૪૫૦	ગ્રેટ બ્રિટન	૨,૦૪૩,૬૩૯
જાપાન	૧૩૩,૨૫૯	યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ	
ઓસ્ટ્રેલિયા	૬૪૪,૨૦૯	(અમેરિકા)	૨૧,૩૮૨,૩૨૧
દક્ષિણ આફ્રિકા	૨૪૧,૭૦૫	કેનેડા	૧,૧૬૨,૯૪૮
અરબસ્તાન	૩,૧૭૦	જર્મની	૧,૧૨૨,૦૦૦
ઇટાલી	૩૯૫,૭૨૭	સોવિયેટ રશિયા	૨૪૫,૬૦૦

હિંદમાં પ્રાંતવાર મોટરોની સંખ્યા (૧૯૩૬)

બંગાળા અને કલકત્તા	૧૯,૩૫૦	બિહાર-ઓરિસ્સા	૭,૫૩૮
મુંબઈ (ચહેર)	૧૨,૬૦૦	મધ્યપ્રાંત	૬,૨૪૯
મુંબઈ પ્રસાદિ	૧૨,૯૪૦	સિંધ	૨,૯૪૮
મદ્રાસ (ચહેર)	૫,૨૯૬	દિલ્લી	૮,૧૩૯
મદ્રાસ પ્રસાદિ	૧૬,૨૯૧	સરહદપ્રાંત	૯,૯૫૦
સુક્ષ્મપ્રાંતો	૧૯,૨૬૦	અજમેર-મેરવાડ	૯૬૧
પંજાબ	૧૬,૫૫૮	આસામ	૪,૬૬૩
બર્મા	૧૮,૮૮૮		

કુલ ૧૬૧,૮૧૨

જગવિખ્યાત હીરા

નામ	કેરેટ	નામ	કેરેટ
મ્યુલિનન	૩,૧૦૬૩	રિજન્ટ અથવા પિટ	૧૩૬૩
ન્યુબિલ	૨૪૫	ક્રાલેન્સો	૧૨૬૩
ઓર્લોફ	૧૯૪૩	ટિકાનિ	૯૬૯
પિકટોગિયા (હવે નામ)	૪૫૭૩	સ્ટાર્બોર્ગી સાઉથઆફ્રિકા	૫૩૦૩
ફોર્સન્ટાઇન	૧૩૩૬૩	કોહિનર	૧૦૬૬૩
ગ્રેટ મોગલ		૨૮૦૩	

ઉપસુતાના માપનું કોષ્ટક

ફોર્સન્ટાઇન હીરા

૨,૭૮૬	ખીડ ઓગળે છે
૧,૯૯૬	તાંબુ "
૧,૯૪૭	મોનું "
૭૭૩	જમતી "
૬૪૪	પારો "
૬૧૭	ચોખ્ખું સીમું "
૪૪૨	કલધ "
૩૧૫	ટપેન્ટાઇન તેજ બીજે છે.
૨૧૨	પાણી બ્રહ્મવા માટે છે.
૨૧૧	૫ ભાગ બિસ્મથ, ૩ ભાગ ક્યુબ, ૨ ભાગ સીમાનું મિશ્રણ ઓગળે છે.
૨૦૧	૮ ભાગ બિસ્મથ, ૫ ભાગ સીમું, ૩ ભાગ ક્યુબનું મિશ્રણ ઓગળે છે.
૧૮૦ (લગભગ)	મેદો પાણી માથે લળી જઈ ચીકટ પદાર્થ થાય છે.
૧૭૬	રેક્ટીફાઇડ સ્પિરિટ બીજે છે.
૧૫૧	મીથુ ઓગળે છે.
૧૪૫	ધંડની સફેતી થઈ બને છે
૧૨૨	ચરબીના તંતુઓ ઓગળે છે

૧૧૫	ચોખ્ખી ચરખી ઓગલે છે.
૯૮	લોહીની ઉચ્ચના,
૯૫	ધર બેઠે છે. કાર્બોનિક એસિડના ગાંઠા તેવું જેવા પ્રવાહી માથે છે.
૩૨	પાણી દરી નય છે.
૩૭.૯	પારો દરી નય છે:

જુદા જુદા પદાર્થો પર ગરમીની અસર

સુરમાની ધાતુ ૯૫૧ ડીગ્રીએ ઓગલે છે

પીતલ	૧૬૦૦	"	"
તાંબુ	૨૫૪૮	"	"
કાચ	૨૩૭૭	"	"
મોનું	૨૫૬૦	"	"
બીડ	૩૭૪૬	"	"
સીસું	૫૬૪	"	"
પ્લેટિનમ	૩૦૮૦	"	"
રૂપું	૧૦૫૦	"	"
ચોખ્ખા	૨૫૦૦	"	"
દુધાઈ	૪૨૧	"	"
જસન	૭૪૦	"	"
જરૂં	૩૨	"	"
પારો	૬૬૩	"	"
તાંબું પાણી	૨૧૨	"	"
દરિયાનું પાણી	૧૩.૨	"	"

વિશિષ્ટ ગુરુત્વ (Specific gravity)

આલોહાલ	૦.૭૬	ચાક	૧.૦૮
એથુમિનિયમ	૨.૬૭	તાંબુ	૮.૬૪
લેડી	૧.૦૬	જુન	૦.૨૪
પિત્તલ	૮.૦૦	કાચ	૨.૮૬

છાપવાનાં બીબાં

૧૧૧

ગ્રિસરિન	૧.૨૬	દૂધ	૧.૦૩
સોનુ	૧૯.૩૨	ઑલિવ ઓઈલ	૦.૯૨
મધ	૧.૪૫	પેટ્રોલિયમ	૦.૮૮
બરફ	૦.૯૨	પ્લેટિનમ	૨૧.૪૫
બીડ	૭.૧૦	રૂપું	૧૦.૫૧
લોહું (ધડેલ)	૭.૭૯	પોલાદ	૭.૭૫
હાથીદાંત	૧.૮૩	ટર્પેન્ટાઈન	૦.૮૭
સીસું	૧૧.૩૫	મૂત્ર	૧.૦૧
આરસ	૨.૭૦	પાણી	૧.૦૦
પારે	૧૩.૬૦	જસત	૭.૧૯

છાપવાનાં બીબાં

છાપવાનાં બીબાંમાં માપનું ધોરણ 'પોઈટ' છે. પોઈટ એટલે 'એમ' (em)નો બારમો ભાગ. ૬ એમ=૧ ઇંચ અથવા ૭૨ પોઈટ=૧ ઇંચ.

દાઈપ માપવાની જૂની પદ્ધતિને બદલે નવી પદ્ધતિ હાલમાં અમલમાં આવી છે અને હવે ચાલુ વપરાશના બધા દાઈપો પોઈટની એકી સંખ્યાના પ્રમાણમાં હોય છે.

નીચેના ક્રાઈકમાં ૬ થી ૨૪ પોઈટના કેટલાક દાઈપનું કદ આપવામાં આવ્યું છે.

નોનપેરિલ	(જૂનું નામ)	૬ પોઈટ
એવિયર	(,, ,,)	૮ પોઈટ
લોંગ પ્રાઈમર	(,, ,,)	૧૦ પોઈટ
પાઈકા	(,, ,,)	૧૨ પોઈટ
ઇગ્લિશ	(,, ,,)	૧૪ પોઈટ
ગ્રેટ પ્રાઈમર	(,, ,,)	૧૮ પોઈટ
૨ લાઈન પાઈકા	(,, ,,)	૨૪ પોઈટ

નીચેના દાઈપો હવે સાધારણ રીતે વપરાતા નથી, પરંતુ ૫ પોઈટ ૨બી=૫૬ પોં. મિનિયન=૭ પોં. જુર્જસી=૯ પોં. સ્મોલ પાઈકા=૧૧ પોં છાપવાનાં બીબાંની ઊંચાઈનું ધોરણ ૬૬ ઇંચ છે. ૧૨ પોઈટનાં બીબાં

એક સ્તલ લઈને લીટીમાં ગોઠવ્યો તો તે લીટીની લંબાઈ લગભગ ૧૯ ઇંચ થાય. આ ઉપરથી જો આપણને ખીખાંની જાત, દરેક લીટીની પહોળાઈ તથા એક પાનામાં કેટલી લીટી આવશે તે જાણતાં હોઈએ તો ખીખાંનું વજન ગણવાનું સંભવિત છે.

કાગળની જાતોનાં નામ

M. F. (મિલકિનિશ કે મશીન ફિનિશ	મનિશા કાફ્ટ
S. C. (સુપર ડેલેન્ડ)	M. G. (એક ખાલુ ઝોઝ)
આર્ટપેપર	મિક્ચનિકલ
ઇમિટેશન આર્ટ	ફિ
એન્ટિક	લેઇડ
ગ્રેન્ડ	ગ્રેવ

છાપવાના કાગળની સાઈઝ

કુલ્મોપ	૧૭×૧૩ $\frac{1}{2}$ ઇંચ	અથ રેખી	૩૫×૨૨ $\frac{1}{2}$ "
અથ કુલ્મોપ	૨૭×૧૭ "	અથ રેખી	૨૦×૧૫ $\frac{1}{2}$ "
ફાઉન	૨૦×૧૫ "	મિડિયમ	૨૩×૧૮ "
અથ ફાઉન	૩૦×૨૦ "	ફાઇન	૨૫×૨૦ "
અથ પોસ્ટ	૩૧ $\frac{1}{2}$ ×૧૮ $\frac{1}{2}$ "	સુપર ફાઇન	૨૭ $\frac{1}{2}$ ×૨૦ $\frac{1}{2}$ "
અથ લાન્ડપોસ્ટ	૩૩×૨૧ "	એલિફન્ટ	૨૮×૨૩ "
રેખી	૨૨ $\frac{1}{2}$ ×૧૭ $\frac{1}{2}$ "	ઇમિટેશનલ	૩૦×૨૨ "

લખવાના તથા રેાઈંગપેપરનું માપ

એમ્પર	૭૨×૪૮ ઇંચ	ફાઇનિયર	૩૪ $\frac{1}{2}$ ×૨૩ $\frac{1}{2}$ ઇંચ
એન્ટિક્વેરિયન	૫૩×૩૧ "	ઇમિટેશનલ	૩૦×૨૨ "
અથ એલિફન્ટ	૪૦×૨૬ $\frac{1}{2}$ "	એલિફન્ટ	૩૮×૨૩ "
ગ્રેન્ડ ફાઇન	૪૨×૨૮ $\frac{1}{2}$ "	ફાઇનિયર	૩૬×૨૧ "
એલ્બામ	૩૪×૨૬ "	સુપરફાઇન	૨૭×૧૯ "

રૌયલ	૨૪x૧૯ ઇંચ	ડુલ્સકેપ	૧૭x૧૩ $\frac{1}{2}$ ઇંચ
મિડિયમ	૨૨x૧૭ $\frac{1}{2}$ "	ડબલ ડુલ્સકેપ	૨૬ $\frac{1}{2}$ x૧૬ $\frac{1}{2}$ "
લાન્ પોસ્ટ	૨૧x૧૬ $\frac{1}{2}$ "	ડબલ પોસ્ટ	૩૦ $\frac{1}{2}$ x૧૯ "
ક્રોપી અથવા ક્રાફ્ટ	૨૦x૧૬ "	ડબલ લાન્ પોસ્ટ	૩૩x૨૧ "
ડેમી	૨૦x૧૫ $\frac{1}{2}$ "	ડબલ ડેમી	૩૧x૨૦ "
પોસ્ટ	૧૯x૧૫ $\frac{1}{2}$ "	શ્રીફ	૧૬ $\frac{1}{2}$ x૧૩ $\frac{1}{2}$ "
પિન્ડ પોસ્ટ	૧૮ $\frac{1}{2}$ x૧૪ $\frac{1}{2}$ "	પોટ	૧૫x૧૨ $\frac{1}{2}$ "

પ્રાઉન પેપરની સાઈઝ

ક્રમસિંગ	૪૬x૩૬ ઇંચ	ધમ્પિરિયલ કેપ	૨૯x૨૨ ઇંચ
ડબલ ધમ્પિરિયલ	૪૫x૨૯ "	હેવન કેપ	૨૬x૨૧ "
એલિક્ટ્રન્ટ	૩૪x૨૪ "	બેગ કેપ	૨૪x૧૯ $\frac{1}{2}$ "
ડબલ ચાર સ્ટાલી	૩૧x૨૧ "	ક્રેન્ટ કેપ	૨૧x૧૮ "

બાંધેલ પુસ્તકની સાઈઝ

ડેમી ૧૬ પેજ	૫ $\frac{1}{2}$ x ૪ $\frac{1}{2}$ ઇંચ	ધમ્પિરિયલ ઑક્ટેવો	ઇંચ
ડેમી ૧૮ પેજ	૫ $\frac{1}{2}$ x ૩ $\frac{1}{2}$ "		૧૧ x ૭ $\frac{1}{2}$ "
ડુલ્સકેપ ઑક્ટેવો	૬ $\frac{1}{2}$ x ૪ $\frac{1}{2}$ "	ડુલ્સકેપ ક્વાર્ટો	૮ $\frac{1}{2}$ x ૬ $\frac{1}{2}$ "
ક્રાઉન ઑક્ટેવો	૭ $\frac{1}{2}$ x ૫ "	ક્રાઉન ક્વાર્ટો	૧૦ x ૭ $\frac{1}{2}$ "
લાન્ ક્રાઉન ઑક્ટેવો	૮ x ૫ $\frac{1}{2}$ "	ડેમી ક્વાર્ટો	૧૧ $\frac{1}{2}$ x ૮ $\frac{1}{2}$ "
ડેમી ઑક્ટેવો	૮ $\frac{1}{2}$ x ૫ $\frac{1}{2}$ "	રૌયલ ક્વાર્ટો	૧૨ $\frac{1}{2}$ x ૧૦ "
મિડિયમ ઑક્ટેવો	૯ $\frac{1}{2}$ x ૬ "	ધમ્પિરિયલ ક્વાર્ટો	૧૫ x ૧૧ "
રૌયલ ઑક્ટેવો	૧૦ x ૬ $\frac{1}{2}$ "	ક્રાઉન ફેલિયો	૧૫ x ૧૦ "
સુપરરૌયલ ઑક્ટેવો		ડેમી ફેલિયો	૧૭ $\frac{1}{2}$ x ૧૧ $\frac{1}{2}$ "
	૧૦ $\frac{1}{2}$ x ૬ $\frac{1}{2}$ "	રૌયલ ફેલિયો	૨૦ x ૧૨ $\frac{1}{2}$ "
મ્યુઝીક			૧૪ x ૧૦ $\frac{1}{2}$ "

કાગળનું કોન્ટક

૨૪ તા=૧ ધા	૨૧ $\frac{1}{2}$ ધા=જાપાનાનું રીમ
૨૫ તા=જાપાનાનો ધા	૨ રીમ=૧ બંડલ
૨૦ ધા=૧ રીમ	૧૦ બંડલ=૧ગાંસડી

ઉપયોગી સંજ્ઞાઓ

À I	ફર્ટકલાસ	Cwt	હંડરવેટ
A. D.	ધ્રુવી સન	d/d	તારીખ પછીના દિવસે
À. D. C.	એ-ડી-કે	d/s	દેખાડ પછીના દિવસે
A. M.	અપોરના	'e.g	દાખલા તરીકે
	બાર મુધીનો સમય	E. & O. E.	બૂલચૂક લેવદિની
ANON	નનામું	EX. div.	બ્યાજ બાદ
B/L	બિલ બેંક લેખડિંગ	Et Seq	વિગેરે
cf/.	સરખાવો	F. O. B.	બહાણ પર મફત
C. I. D.	ફાઇનદારી ગુનારોધક	F. R. S.	રોયલ સોસાયટીના
	ખાતું		સભ્ય
c. i. f.	કીમત, વીમો, ૧૨	G. O. C.	જનરલ ઓફિસર
C. M.	મેન્ટિમિટર		કમાન્ડિંગ
C. O. D.	માલદાણે પૈસા	G. R. T.	ગ્રેયોર્ન રેકસ
			કમ્પરેટર શહેનશાહ ગ્રેયોર્ન
h. p.	હોર્સ પાવર	Mlle	માદે મુઆસેલ
Ibid	તેજ		(મિસ)
i. e.	એટલે કે	Mme	માદાસ
Inc.	ઇન્કોર્પોરેટેડ	Mss	મેનુસ્ક્રિપ્ટસ (લેખો)
Infra	નીચે	M. B. E.	મેમ્બર ઓફ બ્રિટિશ
I. O. U.	તમે મારી પામે		એમ્પાયર
	માગે છે		એડિટર
K. C.	કિંગ્સ કાઉન્સેલ	M. C. C.	મેલિબોન ક્રિકેટ
	(રાજ્ય-વકીલ)		કલમ
K. C. S. I.	નાઇટ કમાન્ડર	N. C. O.	નોન્કમીશન્ડ
	ઓફ ધી ગ્રેડ		ઓફિસર
	ઓફ ઇન્ડિયા	Nem con	સર્વાનુમતે
M. C.	લક્કરી ટુકડી	Nett	(Netto) ચોખ્ખું

O. B. E.	ઓર્ડર ઓફ ધી બ્રિટિશ એમ્પાયર	P. M.	ખપોરના બાર પછીનો સમય
O. K.	all correct (બધું બરાબર)	Pp	પાનાં
8vo.	ઓક્ટોવો (આઠ પેજ)	Pro. tem	કામચલાઉ
		Pt	પ્રાધવેટ (સોલ્જર)
P. C.	પ્રિવિ કાઉન્સિલર	P. T. O.	સાંધણ છે.
p. c.	દર સેંકડે	R. A. F.	રોયલ એર ફોર્સ
per	વડે	R. S. V. P.	મહેરબાની કરી જવાબ આપશો.
Per. pro	ના વતી	R. N.	શાહી નૌકાસેન્ય
Prox	આવતો (મહિનો)	Via	થઈને
Pro rata	દર પ્રમાણે	Q. V.	જે જુઓ
	Ult		ગયો (મહિનો)

હિંદનાં અદ્ભુત ખાંધકામ

લોમ્બડ એવેજ : આખા જગતની સૌથી મહાન નહેરની યોજના. આ યોજનાથી સિંધની કુળદુપ જમીનમાં ૫૫ લાખ એકરને પાણી મળશે.

સરધરનો લોમ્બડપુરનો—અત્યારસુધીમાં બંધાયેલા પુસ્તામાં આ સૌથી મોટો છે. તેમાં ખાંધકામના ૨ કરોડ ૧૫ લાખ ધનકૂટનો સમાવેશ થાય છે. ધર્મજનો આસુઆન પુરતો જે જગતનો સૌથી મોટો પુરતો ગણાય છે તેમાં માત્ર ૧ કરોડ ૬૦ લાખ ધનકૂટનો સમાવેશ થાય છે. પુસ્તાના ખાંધ કામમાંથી ફરીતે જિંદી અને ૧૫ ઈંચ જાડી દીવાલ બની કરીએ તો તે કલકત્તાથી અલ્હાબાદ-૫૨૦ માઇલ-લાંબી થાય.

મોટામાં મોટું જળશક્તિનું કારખાનું—તાતા હાઇડ્રોઇલેક્ટ્રિક યોજના તલ્લા (કલકત્તા)નું વિંચુ તળાવ—જગતમાં સૌથી મોટું ગણાય છે. તે પોલાણની ૧૬ ફીટ ઊંડી અને ૩૨૧ ચે. ફીટની ટાંપીનું બનેલું છે. જમીનથી તળાવના ઉપલા ભાગની ઊંચાઇ ૧૧૦ ફીટ છે. તેમાં ૬૦ લાખ ગેલન પાણી સમાઈ શકે છે. તેના ચાર જુદા વિભાગો પાડવામાં આવ્યા છે, જેનો સ્વતંત્ર ઉપયોગ થઈ શકે છે.

હેલામાં હેલી યોજના મેતુરની યોજના છે. ચૈરા નદી ન્યાં કુંગરી ભાગ છોડીને મેદાનપર આવે છે ત્યાં (મિસ્ટ્ર હોબા પછી) બધાયેલો મેતુરનો બધે આખી દુનિયામાં વધારેમાં વધારે પાણીનો સંગ્રહ કરી શકે છે. એ સંગ્રહમાં ૯૩૫૦ કરોડ ઘનફૂટ પાણી સમાઈ શકે એમ છે. એ બધે માટે જે એક જથ્થે સીમેન્ટનો ધોરો કરેલો છે તે પણ આખા જગતમાં મોટામાં મોટો છે. એ બધેથી લગભગ ૧૨૫ માઇલ દૂર સુધીનાં ખેતરોમાં પાણી પહોંચશે, અને એકદર ૧૩૦ લાખ એકર ડાંગર ઉગાડનાર જમિમાં પીત થઈ શકશે. આમ છતાં આ બધેથી મળવાનાં પાણીનો ખર્ચ પ્રમાણમાં ઓછામાં ઓછો છે. આ બધે જગતમાં એક આશ્ચર્યરૂપ છે. આ બધેની કુલ લંબાઈ એક માઈલ ઉપર છે અને જાંચાઈ ૨૧૫ ફૂટ છે. આ બધેથી સંગ્રહ કરાયેલા પાણીમાંથી પુષ્કળ વીજળીનું બળ ઉત્પન્ન થશે. આ બધે ૧૯૭૪માં તૈયાર થયો.

નિઝામ-સાગર-પુસ્તો : હિંદનો બીજો સૌથી મોટો પુસ્તો. ગોદાવરી નદીની શાખા મંછર નદીની આરપાર બંધાયેલ છે. ઉપર ૧૪ ફીટ પહોળો મોટો પુસ્તો છે. આખા જગતના વજનદાર પુસ્તોમાં તેની ગણતરી થાય છે. કુંડમાં ૩૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ઘનફીટ પાણી સમાઈ શકે છે. તેની જાંચાઈ ૧૦૬ ફીટની છે. અગાઉ જે રથજે ૪૦ ગામડાંઓ હતાં ત્યાં પચાસ ચોરસ માઈલના ઘેરાવાનું મોટું તળાવ આવી રહ્યું છે. એખા અને શેરડીનો પાક ઉત્પન્ન કરતી ત્રણ લાખ એકર જમીનને તે પાણી પુરું પાડશે.

ધી પાઈકરા હાઈડ્રો-ઇલેક્ટ્રિક યોજના : દક્ષિણ હિંદમાં આવી યોજના પહેલી છે. આ યોજનામાં સવા કરોડનો ખર્ચ થયો છે, પરંતુ બલિષ્ઠના વિકાસ માટે પૂરતી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. આ પુસ્તો વડે ૭૦૦૦ ફીટ લાંબા અરા વાટે પાઈકરા નદીના પાણીને આગળ લઈ જવામાં આવે છે. ત્યાં ૮૪,૦૦૦,૦૦૦ ઘનફીટ પાણીનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે,

હિંદુસ્તાનનું ઉષ્ણતામાપ

હિંદુસ્તાનનું ઉદ્ધૃતામાપ

[illegible]

સરહદ પ્રાંત	અંબાલા	૮૭.૬	૬૨.૭	૭૫.૧	૧૧૫.૬	જૂન	૩૫.૦	ડિ.મે.
	લાહોર	૯૦.૨	૬૧.૭	૭૫.૯	૧૧૭.૫	જૂન	૩૧.૨	ડિ.મે.
	સિયાલકોટ	૮૭.૫	૬૨.૮	૭૫.૧	૧૧૩.૮	જુલાઈ	૩૩.૯	જાન્યુ.
રજપુતાના	ગેશવર	૮૫.૩	૫૯.૩	૭૨.૩	૧૧૯.૭	જુલાઈ	૨૯.૯	ડિ.મે.
	ગુરાખાન	૯૦.૦	૬૨.૬	૭૬.૨	૧૧૯.૨	જૂન	૩૨.૬	જાન્યુ.
	અજમેર	૯૮.૮	૬૫.૦	૭૬.૯	૧૨૦.૫	મે	૩૭.૭	જાન્યુ.
મધ્યહિંદ	દિલ્હી	૮૮.૧	૬૩.૭	૭૫.૯	૧૧૦.૧	મે	૪૨.૧	ફેબ્રુ.
	અઠાલા	૯૩.૦	૬૭.૨	૮૦.૧	૧૧૪.૦	મે	૪૪.૫	ડિ.મે.
	નાગપુર	૯૨.૧	૬૮.૮	૮૦.૪	૧૧૪.૭	જૂન	૪૪.૧	ડિ.મે.
મદ્રાસ	મહાલિપદેશ	૯૦.૫	૭૪.૫	૮૨.૫	૧૧૧.૩	મે	૬૨.૨	ડિ.મે.
	મદ્રાસ	૯૧.૦	૭૪.૮	૮૨.૯	૧૦૫.૫	મે	૬૪.૪	ડિ.મે.
	ત્રિચિનાપલી	૯૪.૩	૭૪.૨	૮૪.૨	૯૫.૦	મે	૬૮.૧	જાન્યુ.
	ચેન્નૌર	૮૭.૪	૭૪.૩	૮૦.૮	૧૦૨.૧	ઓપ્રિય	૫૮.૩	જાન્યુ.
	કોલ્કાતા	૯૦.૦	૬૯.૭	૭૯.૮	૧૦૭.૧	ઓપ્રિય	૫૩.૭	ડિ.મે.
	બેંગલોર	૯૩.૩	૭૦.૯	૮૨.૧	૧૦૭.૧	ઓપ્રિય	૫૩.૭	ડિ.મે.

હવાનો નકરો

પારાની લિચાર્ઠ

હવાની મિથતિ

૩૧ ધિ	ધણી મુખી
૩૦ ૩/૪ "	મેટકેર (S-offair)
૩૦ ૧/૨ "	માધારણ
૩૦ "	ટેક્કારાણી
૨૮ ૩/૪ "	વ માદ
૨૮ ૧/૨ "	ધરો વગમાદ
૨૮ ,	તોફાન

કોષ્ટક

પૈસાનું

૧ પાઈ

૩ પાઈ = ૧ પચો = ૬ પૈન્સ

૧૨ પાઈ અથવા ૪ પૈમા = ૧ આનો = ૧૧ પૈન્સ

૧૬ આના = ૧ રૂપિયો = ૧ ગિ. ૬ પૈન્સ

૧૦ રૂપિયા = ૧૫ શિનિંગ

૧૦૦,૦૦૦ રૂપિયા = ૧ લાખ = ૭૫૦૦ પૌડ

૧૦૦ લાખ ,, = ૧ કરોડ = ૭૫૦,૦૦૦ પૌડ

ઓઢિસમા વધનતા માપ

બજારના માપ

૪ પગ = ૧ ધાન	૫ ગિકિ અથવા ૬ રૂપિયાલાર-1 ૧/૨ કચા
૪ ધાન = ૧ ગતિ	૪ કચા = ૧ ચટક
૮ ગતિ = ૧ મામો	૪ ચટક ૬ ૨૦ તોલા = ૧ પૌવા
૧૨ મામો = ૧ તોનો	૪ પૌવા = ૧ શેર
૫ તોલા = ૧ ચટક	૫ શેર = ૧ પોશુરી
૧૬ ચટક = ૧ શેર	૪૦ શેર = ૧ મણ
૪૦ શેર = ૧ મણ	(એક રૂપિયાને તોલો મહેનાય છે)

બજાર ગે - ૮૦ તોલા કરખાનાનો શેર ૭૨ ૧/૨ તોલા
 હિન્દો મણ = ૮૨ પૌડ બજારનો મણ = ૮૨ પૌડ, ૨, ઓમ, ૩ રૂમ

હિંદી વજનનું એવોડુ પોઈ વજન કરવા માટે નેટલાં શેર હોય તેને ૭૨થી ગુણીને ૩૫ વડે લાંગલો. આથી જાહેર કરવાથી એવોડુ-પોઈના શેર થઈ શકે. એક ટનનાં લંગલંગ રંજનું મણુ ચાપ. ખજારના વજનને કારખાનાના વજનમાં ફેરવવા માટે ૬૬૬૬ હિમેરી કુલ વજનના ૬૬ આદ કરો. બાકી જે આવશે તે હાઈસ્વેટ કારખાનાના મણુના ટન કરવા માટે ૩૦થી લાગી નાખેવા.

અંગાળામાં લંબાઈનું માપ

૧ હાથ (ક્યુબિટ) = ૧૮ ઇંચ
૪ હાથ = ૧ દડ અથવા ૨ વાર
૨૦૦૦ દડ = ૧ કોસ

દાણાનું માપ

૫ ચટક = ૧ ફૂટી
૪ ફૂટી = ૧ રાયક
૨ રાયક = ૧ પાલી
૧૬ પાલી = ૧ મણુ
૨૬ મણુ = ૧ સાલી

અંગાળામાં જમીનનું માપ

૫ ચો. વા. = ૧ ચટક
૪૫ ચો. શી. = ૧ ચટક
૧૬ ચટક = ૧ ફૂટી
૮૦ ચો. વા. = ૧ ફૂટી

૨૦ ફૂટી = ૧ વીથા
૧૪,૪૦૦ ચો. શી. = ૧ વીથા
૧૬૦૦ ચો. વા. = ૧ વીથા
૩૬૦૦ વીથા = ૧ એકર
૧૬૨૬ વીથા = ૧ ચોરસ મીલ

અંગાળામાં

૧ વીથા = ૧,૬૨૦ ચોરસવાર

મદ્રાસમાં

૧ વીથા = ૬,૪૦૦ ચોરસવાર

યુક્તપ્રાંતમાં જમીનનું માપ

૨૦ અડવન્સી = ૧ સસ્વન્સી
૨૦ સસ્વન્સી = ૧ ક્યવન્સી
૨૦ ક્યવન્સી = ૧ વિથન્સી
૨૦ વિથન્સી = ૧ વિથા

આસામમાં જમીનનું માપ

૧૨ શીટ = ૧ લૂસર

૨૦ લૂસર = ૧ કોટા

૫ કોટા = ૧ હિલ્લિસા

૪ હિલ્લિસા = ૧ પુરા

કપશનું માપ

૩ જોળ = ૧ અંગલિ = ૬ ઇંચ

૩ અંગલિ = ૧ જરા = ૨૬ ઇંચ

૮ જરા = ૧ હાથ = ૧૮ ઇંચ

૨ હાથ = ૧ ગજ = ૩ વાર

યુક્તપ્રાંતમાં

૧ વીથા = ૩૦૨૫ ચોરસવાર

મુંબઈમાં

૧ વીથા = ૩,૬૨૭ ચોરસવાર

અંતર માપવા માટે

૧૨ ઇંચ = ૧ ફૂટ

૩ ફૂટ = ૧ યાર્ડ

૫૨૬ યાર્ડ = ૧ રોડ

$$\left. \begin{array}{l} ૪૦ રોડ \\ અથવા \\ ૬૬૦ શીટ \end{array} \right\} = ૧ ફાર્મિંગ$$

$$\left. \begin{array}{l} ૮ ફાર્મિંગ \\ અથવા \\ ૧૭૬૦ યાર્ડ \\ અથવા \\ ૫૨૮૦ શીટ \end{array} \right\} = ૧ માર્શલ$$

૩ માર્શલ = ૧ લીગ.

એવોકુપેઈ વજન.

૧૬ ગ્રામ = ૧ ઓસ

૪ ક્વાર્ટર = ૧ હંદ્રવેટ

૧૬ ઓસ = ૧ પાઉન્ડ

૨૦ હંદ્રવેટ = ૧ ટન

૨૮ પાઉન્ડ = ૧ ક્વાર્ટર

(૨,૨૪૦ પૌન્ડ)

દવા બનાવી વેચનારનાં વજન

(ડોક્ટરનાં પ્રિસ્ક્રીપ્શન પ્રમાણે
દવાનું વજન કરવા માટે)(પ્રવાહી દવા માપવા
તથા બનાવવા માટે)

૨૦ ગ્રેઇન = ૧ સ્કૂપલ

૬૦ મીલીમીટર = ૧ પ્રવાહી ડ્રામ

૩ સ્કૂપલ = ૧ ડ્રામ

૮ પ્રવાહી ડ્રામ = ૧ પ્રવાહી ઓંસ

૮ ડ્રામ = ૧ ઓંસ

૧૬ પ્રવાહી ઓંસ = ૧ પ્રવાહી પીન્ટ

૧૨ ઓંસ = ૧ પૌન્ડ

૮ પ્રવાહી પીન્ટ = ૧ ગેલન

અંગ્રેજી રસોડાનું કોષ્ટક

૩ ટી સ્પૂનફુલ અથવા ૩ પ્રવાહી ઓંસ = ૧ ટેબલ સ્પૂનફુલ

૧૨ ટેબલ સ્પૂનફુલ અથવા ૮ પ્રવાહી ઓંસ = ૧ કપફુલ

૨ કપફુલ અથવા ૧૬ પ્રવાહી ઓંસ = ૧ પીન્ટ

૪ કપફુલ = ૧ ક્વાર્ટર

જમીનનું માપ

$$૧૨ ઇંચ = ૧ ફૂટ$$

$$૩૬ ઇંચ = ૩ ફૂટ = ૧ યાર્ડ$$

$$૧૯૮ ઇંચ = ૧૬૫ ફૂટ = ૫૬ યાર્ડ = ૧ રોડ અથવા પોલ$$

$$૭૯૩ ઇંચ = ૬૬ ફૂટ = ૨૨ યાર્ડ = ૪ રોડ = ૧ ચેઇન$$

$$૭૯૨૦ ઇંચ = ૬૬૦ ફૂટ = ૨૨૦ યાર્ડ = ૪૦ રોડ = ૧૦ ચેઇન =$$

$$૧ ફોર્લોંગ$$

$$૬૩,૭૬૦ ઇંચ = ૫,૨૮૦ ફૂટ = ૧,૭૬૦ યાર્ડ = ૩૨૦ રોડ = ૮૦ ચેઇન =$$

$$૮ ફોર્લોંગ = ૧ માઈલ$$

ચોગસ માપ

$$૧૪૪ ચોરસ ઇંચ = ૧ ચોરસ ફૂટ$$

$$૧,૨૯૬ ચોરસ ઇંચ = ૯ ચોરસ ફૂટ = ૧ ચોરસ વાગ$$

$$૩૦,૯૭૪ ચોગસ ઇંચ = ૨૭૨ ફૂટ ચોગસ ફૂટ = ૩૦ ફૂટ ચોરસવાર =$$

$$૧ ચોગસ રોડ અથવા પોલ$$

$$૬૨૭,૨૬૪ ચોરસ ઇંચ = ૪,૩૫૬ ચોગસ ફૂટ = ૪૮૪ ચોરસવાર =$$

$$૧૬ ચોરસ રોડ = ૧ ચોગસ ચેઈન$$

$$૧,૫૬૮,૧૬૦ ચોગસ ઇંચ = ૧૦,૮૬૯ ચોરસ ફૂટ = ૧,૨૧૦ ચો વા =$$

$$૪૦ ચોરસ રોડ = ૨ ફૂટ ચોરસ ચેઈન = ૧ રોડ$$

$$૬,૨૭૨,૬૪૦ ચોરસ ઇંચ = ૪૩,૫૬૦ ચોગસ ફૂટ = ૪,૮૪૦ ચો વા =$$

$$૧૬૦ ચોગસ રોડ = ૧૦ ચોરસ ચેઈન = ૪ રોડ = ૧ એકર$$

$$૧ ચોગસ માઈલ = ૬૪૦ એકર$$

દરિયાઈ માઈલ

$$અમેરિકન = ૬૦૮,૦૨૭ ફૂટ$$

$$બ્રિટિશ = ૬,૦૮૦ ,$$

$$જર્મન = ૬,૦૭૬ ,$$

$$જમીન પરનો માઈલ = ૫,૨૮૦ ,$$

,દરિયાઈ,કોષ્ટક,

- ૬ ફૂટ = ૧ ફેધમ
 ૧૦૦ ફેધમ = ૧ કે-પી લેન્થ
 ૧૦ કે-પી = ૧ દરિયાઈ માર્ડન,
 ૬૦ દરિયાઈ માર્ડન = ૧ લીમી

મેટ્રિક સિસ્ટમ

લંબાઈ

- ૧૦ મી-મીટર = ૧ મે-મીટર = ૦.૩૯૩૭૦૧૧૩ ઇંચ
 ૧૦ મે-મીટર = ૧ ડે-મીટર = ૩.૯૩૭૦૧૧૩ ઇંચ
 ૧૦ ડે-મીટર = ૧ મીટર = ૧.૦૯૩૬૧૧૩ વાટ
 ૧૦ મીટર = ૧ કે-મીટર = ૧૦.૯૩૬૧૧૩
 ૧૦ કે-મીટર = ૧ હેક્ટોમીટર = ૧૦૯.૩૬૧૧૩
 ૧૦ હેક્ટોમીટર = ૧ કિલોમીટર = ૦.૬૨૧૩૭ માર્ડન

૧ મિયોમીટર લગભગ ૬ માર્ડન થાય છે અને ૮ મિયોમીટરના
 લગભગ ૫ માર્ડન થાય છે

વજન

- ૧૦ મી-ગ્રામ = ૧ મે-ગ્રામ = ૦.૧૫૪૩૨ ગ્રેન
 ૧૦ મે-ગ્રામ = ૧ ડે-ગ્રામ = ૧.૫૪૩૨
 ૧૦ ડે-ગ્રામ = ૧ ગ્રામ = ૧૫.૪૩૨
 ૧૦ ગ્રામ = ૧ કે-ગ્રામ = ૫.૬૪૩૮ ડામ
 ૧૦ કે-ગ્રામ = ૧ હેક્ટોગ્રામ = ૩.૫૭૭૪ ઓસ
 ૧૦ હેક્ટોગ્રામ = ૧ મિયોગ્રામ = ૨.૨૦૪૬૨૨૩ પૌન્ડ
 ૧૦ મિલોગ્રામ = ૧ મિનિગ્રામ = ૦.૦૪૬૨૨૩ પૌન્ડ
 ૧૦ મિનિગ્રામ = ૧ મિવન્ટન = ૧.૯૮૧૪ હડવેટ
 ૧૦ કિવન્ટન = ૧ ટન = ૮.૮૪૨ ટન

૧૦ મી-લીટર = ૧ મે-લીટર = ૦.૦૭૦૪ ઇન્ચ

૧૦ મે-લીટર = ૧ ડે-લીટર = ૦.૧૭૫૮૮ પીન્ટ

૧૦ ફીટ = ૧ લીટર
 ૧૦ લીટર = ૧ ડ્રોપીટર = ૨.૧૬૬૭ ગેલ.
 ૧૦ ડ્રોપીટર = ૧ હેક્ટોલીટર = ૨.૭૪૬૭ બુશલ.
 ૧ ક્યુબિક સેન્ટીમીટર (પાણી) = ૧ ગ્રામ; ૧૦૦ ક્યુબિક સેન્ટીમીટર (પાણી)
 એથવા ૧ લિટર = ૧ કિલોગ્રામ; ૧ ક્યુબિક મીટર (૧૦૦ લીટર,
 ૧૦૦૦ કિલોગ્રામ) = ૧ મેટ્રિક ટન

જમીનના માપનું કોષ્ટક

૧૦૦ ચોરસ મીટર = ૧ આર = ૦.૦૯૮૮ હેક્ટ.
 ૧૦૦ આર = ૧ હેક્ટર = ૨.૪૭૧૧ એકર
 ૧૦૦ હેક્ટર = ૧ ચોરસ કિલોમીટર = ૦.૩૮૧૧ ચોરસ માઈલ

થર્મોમિટર

બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય તથા યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં ફેરનહિટ થર્મોમિટર વપરાય છે. ફેરનહિટ થર્મોમિટરનું ઉષ્ણતાનું બિંદુ ૨૧૨ ડીગ્રી તથા શીતબિંદુ ૩૨ ડીગ્રી છે.

સેન્ટિગ્રેડ થર્મોમિટર કાન્સમાં વપરાય છે. તેનું શીતબિંદુ ૦° ડીગ્રી છે અને ઉષ્ણતા બિંદુ ૧૦૦ ડીગ્રી છે.

જર્મન થર્મોમિટર રામરમાં શીતબિંદુ ૦° ડીગ્રીનું છે તથા ઉષ્ણતા બિંદુ ૮૦ ડીગ્રી છે.

સેન્ટિગ્રેડની ફેરનહિટ કરવી હોય તો ફથી ગુણીને ૩૨ ઉમેરવા ફેરનહિટની સેન્ટિગ્રેડ કરવી હોય તો ૩૨ બાદ કરીને ફથી ગુણવા.

હિંદના પર્વત પર હવા ખાવાનાં સ્થળો

નૈનિતાલ : કુમાઉન ટેકરીમાં આવેલ હવા ખાવાનું સ્થળ. યુક્તપ્રાંતની સરકાર ઉનાળામાં ત્યાં જાય છે. ઉનાળામાં હવા ખાવાનું બાણીનું સ્થાન. દરિયાની સપાટી કરતાં ૬,૪૦૦ ફીટ બિંચું છે.

મસૂરી : દહેરાદૂનથી ૧૪ માઈલ દૂર પર્વત ઉપર આવેલ હવા ખાવાનું સ્થળ. દહેરાદૂનથી રાજપુર સુધી મોટર, ટાંગા-કેટમટમાં જઈ શકાય છે. રાજપુરથી મસૂરી સુધી ઘોડા પર દાંડી કે ગંપાનથી જઈ શકાય છે. દરિયાની સપાટીથી ૬,૬૦૦ ફીટ બિંચું. નજીકનું રેલ્વે સ્ટેશન દહેરાદૂન.

માઉન્ટ આયુ : અમદાવાદથી લગભગ ૧૧૫ માઈલ અને બી. બી. સી. આર્ષ. રેલ્વેના આયુરોડ સ્ટેશનથી ૩૭ માઈલ દૂર છે. ટેકરીનો પરિઘ લગભગ ૫૦ માઈલમાં છે. હવાપાણી ખૂબ તંદુસ્ત તથા શીતળ છે. સરેરાશ હવામાન ૬૦° છે. આયુરોડથી માઉન્ટ આયુ સુધી મોટરવહવાર છે. દરિયાની સપાટીથી ૩,૮૦૦ ફીટ જાયું.

આદમોરા : દરિયાની સપાટીથી ૫,૫૦૦ ફીટ જાયું. સરેરાશ વાર્ષિક વરસાદ ૪૫,૫૫ ઈંચ. બરફનાં સુંદર દશ્યો. આદમોરાથી પિંડારી હિમક્ષેત્ર ૬ કક્કે જઈ શકાય છે. નજીકનું રેલ્વે સ્ટેશન કલ્ગોદામ.

એંગલોર : દક્ષિણ હિંદમાં મોટામાં મોટું જાવણીનું મથક. દરિયાની સપાટી કરતાં ૪,૦૦૦ ફીટ જાયું.

ફૂનૂર : દરિયાની સપાટી કરતાં ૬,૧૦૦ ફીટ જાયું. નજીકનું રેલ્વે સ્ટેશન ફૂનૂર.

ડેલ્હાઉસી : દરિયાની સપાટી કરતાં ૬,૭૪૦ ફીટ જાયું. નજીકનું રેલ્વે સ્ટેશન પલ્લુકાટ.

દાર્જિલિંગ : બંગાળાની સરકારનું હિનાળાનું મથક. દરિયાની સપાટી કરતાં ૭,૧૬૩ ફીટ જાયું. માઉન્ટ એવરેસ્ટ (૨૯,૦૦૨ ફીટ) તથા કાંચન જંઘા (૨૮,૧૦૪ ફીટ)નાં બરફનાં સુંદર દશ્યો.

કોડૈકનાલ : દરિયાની સપાટી કરતાં ૭,૨૦૯ ફીટ જાયું. નજીકનું રેલ્વે સ્ટેશન કોડૈકનાલરોડ.

મહાબળેશ્વર : મુંબઈ ઈલાકાનું પર્વત પસું મુખ્ય સ્થાન. દરિયાઈ સપાટીથી ૪,૫૦૦ ફીટ જાયું. નજીકનું રેલ્વે-સ્ટેશન પુના ૭૫ માઈલ દૂર છે.

મરી : દરિયાની સપાટી કરતાં ૭,૭૦૦ ફીટ જાયું. રાવનપિંડીથી થીનગમ્ના મોટર-રોડે ૩૯ માઈલ પર આવેલું છે. નજીકનું રેલ્વે-સ્ટેશન રાવનપિંડી છે.

ઉતાકામંડ : મદ્રાસ-સરકારનું હિનાળાનું સ્થાન. દરિયાઈ સપાટીથી ૭,૨૭૧ ફીટ જાયું. સરેરાશ વાર્ષિક દિવસનું હવામાન ૫૭.૫૦૦ ફેરનાઈટ.

- કવેરા : અબુચિસ્તાનનું મુખ્ય શહેર. દરિયાર્ધ સપાટીથી ૫,૫૦૦ ફીટ ઊંચું. ચિયાળામાં કડકડતી ઠંડી તથા ઉનાળામાં અસહ્ય ગરમી પડે છે. નજીકનું રેલ્વેસ્ટેશન કવેરા છે.
- રાંચી : દરિયાની સપાટીથી ૨,૧૦૦ ફીટ ઊંચું. વાર્ષિક સરેરાશ દિવસનું હવામાન ૭૪.૯ ફેરનહિટ. નજીકનું રેલ્વેસ્ટેશન રાંચી.
- શિલોંગ : આસામ સરકારનું ઉનાળાનું મથક. દરિયાની સપાટી કરતાં ૪,૯૮૭ ફીટ ઊંચું. ભરઉનાળામાં સરેરાશ હવામાન ભાગ્યે જ ૮૦૦ ટીગ્રી (ફેરનહિટ) પહોંચે છે. શિલોંગથી ૩૦ માર્ચલ દૂર ચેરાપૂંજમાં આખી દુનિયામાં સૌથી વધારે વરસાદ પડે છે. સરેરાશ વાર્ષિક વરસાદ ૪૨૬ ઇંચ છે. (૧૮૬૧માં ચેરાપૂંજમાં ૯૦૫ ઇંચ વરસાદ પડ્યો હતો) નજીકનું રેલ્વે સ્ટેશન પાંકુ ૬૮ માર્ચલ દૂર છે.
- સીમલા : હિંદી સરકારનું ઉનાળાનું મથક. દરિયાર્ધ સપાટીથી ૭,૧૧૬ ફીટ ઊંચું. સરેરાશ વાર્ષિક દિવસનું હવામાન ૫૫.૨° (ફેરનહિટ)
- શ્રીનગર (કાશ્મીર) : કાશ્મીર ગળ્યની રાજધાનીનું શહેર. દરિયાની સપાટી કરતાં ૫,૨૫૦ ફીટ ઊંચું. વાર્ષિક સરેરાશ દિવસનું હવામાન ૫૫.૧° (ફેરનહિટ) કાશ્મીર જવાને એટ સમય એપ્રિલથી નવેમ્બર સુધીનો છે. નજીકનું રેલ્વે સ્ટેશન રાવલપિંડી ૧૯૬ માર્ચલ દૂર છે.

હિમાલયનાં હવાખાવાનાં સ્થળોની ઊંચાઈ

	ફીટ		ફીટ
નૈનિતાલ	૬,૪૦૦	શ્રીનગર	૫,૨૬૦
રાણીખેત	૫,૬૮૦	ગુલ્મર્ગ	૮,૬૫૬
અલ્મોડા	૫,૬૪૬	આનામર્ગ	૮,૭૫૦
લેન્સડાઉન	૬,૦૬૦	પદ્મગામ	૭,૨૦૦
ચક્રતા	૬,૮૮૫	મહાલિંગ	૭,૧૬૩
સીમલા	૭,૨૦૦	ધૂમ	૭,૪૦૨
કમૌલી	૬,૨૦૦	કુરેમોંગ	૪,૮૬૪
ડેહાડુન	૫,૫૦૦	કાલિમ્પોંગ	૪,૦૦૦
મરી	૭,૭૦૦	શિલોંગ	૪,૯૮૭

હિંદનાં જોવા લાયક સ્થળો

બંગાળા - કલકત્તા, દાર્જિલિંગ, ડુરગા, કલિમ્પોન્ગ, મુર્શિદાબાદ,
ગૂર (મલ્દા), પાકુઆ, વિષ્ણુપુર (બાંકુડા), નવદ્વિપ

ગિરનાર અને ઓગિરના - ગયા, પુરી, કોલકા, જૂનનેશ્વર, શુદ્ધગયા,
ચિત્ર, પાટલિપુત્ર (પટણા) સગળી, ગયા, દરગામીયા
(૨,૦૦૦ ફૂટ) પારમનાથ ટેમ્પલ (૪,૪૭૬/૬૫) દેવગ

આસામ : કામાખ્યા, સિંગ, ચેરાપૂઝ, હાફોંગ ટેકી ગૌહટિ
શુક્તપ્રાંત બનારસ, અદ્યાદામા, દિલ્લી, રાણિપેન, (૫૬૮૦ ફૂટ)
આમા, કાનપુર, લખનૌ, ફત્તેહપુર સિક્રિ, મુનાર, મયુગ, વ્રજાવન,
નૈનિતાન (૧,૭૦૦ ફૂટ) ડહેરાદૂન, હમ્પાર, અકિથ, લેન્ડાઉન
(૧,૦૬૦ ફૂટ) અલિગઢ, આલ્પેરા (૫૬૪૬ ફૂટ)

પંજાબ અમૃતસર, લાહોર, સીમલા (૭,૨૦૦ ફૂટ) રુહાઈ, ધરમપુર મરી (૭૨૦૦ ફૂટ) આલવિ (૬,૨૦૦ ફૂટ)

સગરપ્રાંત પેશાવર, લેન્ડિંગ, કોહાટ, જમ્મુ અને કાશ્મીર

મધ્યપ્રાંત નાગપુર, જયપુર, સાચી પચમડી

શુભાર્થ મુબર, અમદાવાદ, પુના, માધેનન, મહામયેશ્વર, કરાચી,
સુગત, ન્તાગિરિ, અજતા, ધલોન

મદ્રાસ 'મીમ, વોગે, ઉગામડ, ફૂર મદુરા, ત્રિચિનોપનિ,
મદામપુરમ અંજયમ, તામ્બે, ચિદમ્બમ, ગમેશ્વમ,
મેગનોર અલ્પાન, ત્રિવેન્દ્રમ કોરેનન

કાશ્મીર વેગીનાગ થીનગ (૫,૨૬૦ ફૂટ) ગુમર્ગ (૮,૬૫૫ ફૂટ)

રજપુતાના આગ્રા, અજમેર જયપુર ઉપુર ચિત્તોડ દિના, જાનિયા,

બીજા સ્થળો મેન્ડોર, દેવાનાદ વડોદરા, ધંદોર, મિશ્વનેર, માધ્યાર-

કેટલાક પ્રચલિત અંગ્રેજી રાજકીય શબ્દો

Amnesty (એનેસ્ટી) ફાજદારી કામ ચાલતું હોય તેમાંથી તથા શિક્ષામાંથી મુક્તિ આપતું સરકારી કાર્ય.

Autocracy (ઓટોક્રસી) રાજકીય મત્તા નિરુદ્ધ અને અમર્યાદ હોય તેવી રાજ્યવ્યવસ્થા.

Bicameral System (બાયકેમેગ્યલ સિસ્ટમ) જે રાજ્યવ્યવસ્થામાં બે જુદા ચેમ્બર અથવા મલા હોય, કાયદો પસાર કરવા માટે આમાંથી બન્ને સભાની સમતિની જરૂર હોય છે.

Bloc (બ્લૉક) - જુદા જુદા પક્ષના ધાગસભાના સભ્યો, કે રાજકીય કાર્યકર્તાઓ અમુક કાયદો અથવા પ્રધાનમંડળને ટેકો આપવા મયુક્ત થાય તે

Bolshevism (બોલ્શેવિઝમ) એ-સ.સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરે છે કે જમીનદાર અને મિનજમીનદાર વચ્ચે અસામ્ય વિરોધ પ્રવર્તે છે. તે સિદ્ધાંત એવી જાતના વર્ગવિગ્રહને આવશ્યક માને છે કે તેમાં શ્રમજીવી સિવાય બીજા વર્ગના નાશ થાય શ્રમજીવીઓના હિતમાં ભવિષ્યના અમાનની સ્થાપના થશે.

Bolshevik (બોલ્શેવિક) રશિયન સોશ્યાલિસ્ટ-પક્ષના ઉદ્ભવ મતનો અભ્ય ૧૯૧૭ના માર્ચની રાજ્યશક્તિ પડી ત્યાં પક્ષ સર્વોપરિ થયો છે.

Bureaucracy (બ્યુરોક્રસી) - જુદા જુદા ખાતાઓ જુદા જુદા અધિકારીઓને સોંપીને ચલાવાતું રાજ્ય. આ પ્રથા ખૂબ મહેનતવાળી તથા વ્યવસ્થા ન સચવાય તેવી થઈ પડી છે. 'રીતમર'નું ધોરણ માણ્યોને રખડની મારે છે. સ્થિતિચુસ્તતા, પ્રથા તથા કડમર્ધ આ વ્યવસ્થાના ખામ દર્શાવે છે.

Civil Disobedience (સિવિલ ડિસઓબિડિયન્સ) : જળ વાપર્યા સિવાય, મરકાર સાથે સહકાર આપવાની ના.

Facism (ફેસિઝમ) : મમોલિનીની આગેવાની નીચે ઈટલિમાં શરૂ થયેલ રાજકીય ચળવળ. તે 'કામ્યુનિઝમ'ની સામે છે.

Nazi (નાઝી) : હા એડોલ્ફ હિટ્લરની આગેવાની હેઠળનો જર્મનીનો રાષ્ટ્રીય પક્ષ.

Federalism (ફેડરેલિઝમ) : એટ અથવા પ્રતિ અને રાષ્ટ્રીય સરકાર વચ્ચે રાજકીય સત્તાની નિયમબદ્ધ વહેંચણી હોય તેવી રાજ્યવ્યવસ્થા.

Veto (વેટો) : કાર્ધપણ કાયદાને-ખાસ કરીને રાજકીય-મંજૂર કરવાની કારોમારીની ના.

Pourparler (પોર્પાર્લર) : જુદા જુદા પક્ષો વચ્ચે તકરારી પ્રતિનો નીવેડો લાવવા જુદા જુદા પક્ષોના પ્રતિનિધિઓની અગાઉથી મળતી અનૌપચારિક સભા.

Democracy (ડેમોક્રસી) : લોકશાસન. લોકનતી બ્યામ્યા પ્રમાણે લોકો માટે, લોકોથી ચલાવાતું, લોકોનું રાજ્ય.

Extradition (એક્સ્ટ્રાડિશન) : ન્યાય માટે એક રાજ્ય બીજા રાજ્યને સુતેગાર સોંપી દે તે.

Picketing (પિકેટિંગ) : કાર્ડદુશન પાસે ફરતા રહીને બીજા લોકોને ત્યાંથી ખરીદ કરતા અટકાવવાનો ચલ કરવો તે.

Whip (વિહ્પ) : કાર્ડપણ રાજકીય પક્ષનો સભ્ય તેનું કાર્ય મત આપવા માટે સજ્યોને બેગ કરવાનું તથા પક્ષની નીતિને તેઓ અનુસરે તે જોવાનું છે.

Republic (રિપબ્લિક) : કાર્ડપણ રાજની મત ન હોય તેનું રાજ્ય.

Little Entente (લિટલ એન્ટેન્ટ) : ઝેકોસ્લોવેકિયા, યુગોસ્લોવિયા અને રુમાનિયા.

Self-determination (સેલ્ફ ડિટર્મિનેશન) : આત્મનિર્ણય. રાજકીય બાબતોમાં રાષ્ટ્રની દરેક પ્રજાને પોતાનું સ્વતંત્ર્ય

તથા રાજ્યધારણ તથા રાજકીય ભાવિ નીકળી કરવાનો હક્ક હોવો જોઈએ તેવો સિદ્ધાંત.

Nationalism (નેશનેલિઝમ) : ખાનગી માલિકીમાંથી રેલ માલિકી.

Racketeer (રેકેટર) : કાર્ષયજી ઉત્તોગને આડખીલી નોખી ધમકીથી નાણાં પગવનાર માણસ.

Sabotage (સેબટેજ) : ઔદ્યોગિક ઝડપની અંદર મજૂરોની મિલકતનો હેયગાવથી નાશ કરવો તે.

Socialism (સોશ્યાલિઝમ) : રાજ્યની માલિકીની તરફેણમાં જમીન તથા ઉત્પાદક મૂલ્યની ખાનગી માલિકી બધે પડે તે સિદ્ધાંત.

Soviet (સોવિયેટ) : કમ્યુનિસ્ટ માટે રશિયન શબ્દ.

Reparations (રિપેરેશન્સ) : લડાઈનું નુકસાન.

Protocol (પ્રોટોકોલ) : ઉવડની મુલેદ માટે તૈયાર કરેલ આચર મંત્ર માલો.

White paper (વ્હાઈટપેપર) : બ્રિટિશ સરકારની રાજનીતિની પ્રમાણજીત જાહેરાત.

Facist (ફેસિસ્ટ) : ઈટલીનો રાષ્ટ્રીયપક્ષ.

Referendum (રિફરેન્ડમ) : નિર્ણય માટે સમસ્ત પ્રજાની પાસે પસાર કરવા ધારેલ કાયદો લાવવો તે.

Coup d'etat (કપડેતેત) : સત્તાનું આચિંત મરિવતન.

Public Utilities (પબ્લિક યુટિલિટીઝ) : વીજળીના દીવા, ગેસ, ટ્રામ વિગેરે સર્વજનોપયોગી વસ્તુઓ. :

Entente (એન્ટેન્ટે) : મૈત્રી.

Moratorium (મોરેટોરિયમ) : જે સમયદ રમિયાન કંઈ સોદા ન થાય અથવા તે લેણદેણ સરખાં કરવાની ફરજ ન પડે. આર્થિક ઝંઝાવાતના વખતે સરકાર મોરેટોરિયમ જાહેર કરે છે.

Syndicalism (સિન્ડિકેલિઝમ) : ઉત્પત્તિનાં સાધનની ફેરવદલી કરીને ઔદ્યોગિક કાર્યકર્તાઓને વહેંચવાની દિલચાલ.

તંદુરસ્તી તથા આરોગ્યસંરક્ષણ

દૂધ . આ અથવા કોશીને બદલે પૂરતા પ્રમાણમાં દૂધ પીઓ.

લીલોતરી : લીલોતરી શાક (તથા ફળ હમેશા ખાઓ.

હવા : જે હવા આપણે શ્વાસમાં લઈએ તે, તાજી તથા યોગ્ય
હોવી જોઈએ. ગરમ હવા આરોગ્ય માટે શયનગૃહની બારીઓ
ખુલી રાખવી જોઈએ. માત્ર દરેક પક્ષ ન આવે તે મલાળ
ગણવી.

પાંકુરોગ . લોહી પાતળું પડી જવાથી આ રોગ થાય છે. ખગમ
અથવા ઓઠો ખોળકે, કૃત્રિમિયાત વિગેરેથી આ રોગ થાય છે.

એન્ટિમેપ્ટિક : મોટા અટકાવના માટે વપરાતી ઘી. કઈ કપાસ
હોય ન્યારે, તથા ગાંધા ખૂબ ઉપયોગી છે. દાખલા તરીકે
આયોડિન.

આનાન : શરીરને સ્વચ્છ તથા રોગમુક્ત રાખવા માટે આના ખૂન
જરૂરી છે. હિંદુ જેવા ગભ્ર પ્રદેશમાં હમેશા આના કઢવાની
જરૂર છે.

અખમ . ઉપર 'આર્નિકા'ને પાણી સાથે મેગલીને વાગવા લગાડવું.

શયન : નાની ઉંમરના બાળકોએ કપડા પથારીના પર સૂવું. પથારી
કઢી ભીંત બગાડતી નહિ.

દાંડલીવરઝોઈલિ . ખૂન વિગમનવાળું છે. પોષક પેશુ બંદુ છે.
નખા તથા કદમળિયોળા બાળકને આપવું જોઈએ.

ડિઅરિયા : ગાંધામાં હિલેમ લોકો જરૂરનો પ્રવેશ થવાથી થતું
ભયંકર રોગી દર્દ. પીવાના પાણી, ખેતરે કે ચૂકે માંદગર
આ જરૂરનો પ્રવેશ કરે છે. પેટનાં તાવ : આવીને મગાનો
દુખાવો થાય છે. કુળરી, બાંકો તથા રસમથીનો મોઢો
ચર્મ આવે છે નમ જરૂરનાં દવાથી નામના પિચકરી
લેવી અથવા તેજ દવાથી દાગળા કરવાની સલાહથી રાખવાની
જરૂર છે.

ફૂતરાનું કંરડવું : પહેલાં તો કરડને સાફ કરી નાખી જેમ બને તેમ જલદી હડકવાત્રિનાશક સારવાર શરૂ કરવી. કલકતા, શિલોગ અને કસૌલિમાં આવા દર્દીની સારવાર કરવામાં આવે છે.

આગ લાગે ત્યારે : જ્યારે કપડાંને આગ લાગે ત્યારે અડો ધાબજો ઝાઢી લેવો અને દોડવું નહિ.

સડાનું ઝેર : સડી ગયેલ ખોરાકની વસ્તુ જેવી કે ઇંડાં, માંસ, આર્થ્રીસીમ, ઝડખામાં રાખેલો ખોરાક—લેવાથી શરીરમાં નુકશાન કરે તેવા જંતુઓ પ્રવેશ કરે છે અને તેને અંગે ઝેર ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી ઝાડા, ઊલટી, ચક્રી વિગેરે રોગો થાય છે.

બિંધ : લોકોએ રાત્રે આઠ કલાકથી ઓછી બિંધ કદી લેવી ન જોઈએ. બાળકોને વધારે બિંધતી જરૂર છે.

દાંત : દાંતની પોલાણમાં રહી ગયેલ ખોરાકથી ઉત્પન્ન થતા એસિડથી દાંત સડવા મારે છે. દર વખતે જમ્યા પછી દાંતમાં જરા પ્રણુ ખોરાક ન રહી જાય તેની સાવચેતી રાખવી જોઈએ. દાંત સાફ કરવા માટે ‘ટૂથબ્રશ’ કરતાં લીખડા કે બાવળનું દાંતણુ સારું છે. ‘ટૂથબ્રશ’માં જંતુઓ ઉત્પન્ન થતા હોવાથી વાપર્યા પહેલાં દર વખતે તેને બકળતા પાણીમાં સાફ કરવું જોઈએ. દાંતમંજન માટે ચાક સરસ છે. હમેશાં જમ્યા પછી દાંત જરૂર સાફ કરવા જોઈએ.

પાણી : પીતાં પહેલાં પાણીને ખૂબ ઉકાળવું જોઈએ. જ્યારે ટ્રાઈ ચોર્પા રોગ ચાલતો હોય ત્યારે તો આ ખાસ જરૂરું છે. જે શીટર કરવાનું સાધન હોય તો ઉકાળ્યા પહેલાં તેમ કરી લેવું. માણસના શરીરનો ૬૦ ટકા ભાગ પાણી છે. હમેશાં પાણીના ૫-૬ પ્યાલા પીવા. જમ્યા પહેલાં એક કલાક પાણી પીવું ફાયદાકારક છે.

હિંદની સરેરાશ ઊંચાઈ તથા વજન : પ્રસૂતિનો કોઠો ૧૪૭

હિંદની સરેરાશ ઊંચાઈ તથા વજન

પાંચ ફૂટના માણસનું સરેરાશ વજન ૧૦૦ સ્તલ ગણીને તે ઉપરાંત દરેક ઈંચ માટે ત્રણ સ્તલ ઉમેરવા.

ફૂ. ઈં.	સ્તલ	ફૂ. ઈં.	સ્તલ
૫-૦	૧૦૦	૫-૫	૧૧૫
૫-૧	૧૦૩	૫-૬	૧૧૮
૫-૨	૧૦૬	૫-૭	૧૨૧
૫-૩	૧૦૯	૫-૮	૧૨૪
૫-૪	૧૧૨	૫-૯	૧૨૭

પ્રસૂતિનો કોઠો

૨૭૩ દિવસ

૨૮૦ દિવસ

જાન્યુઆરી ૧	સપ્ટેમ્બર ૩૦	જાન્યુઆરી ૧	ઓક્ટો. ૮
ફેબ્રુઆરી ૧	ઓક્ટોબર ૩૧	ફેબ્રુઆરી ૧	નવે. ૮
માર્ચ ૧	નવેમ્બર ૩૦	માર્ચ ૧	ડિસે. ૬
એપ્રિલ ૧	ડિસેમ્બર ૩૧	એપ્રિલ ૧	જાન્યુ. ૬
મે ૧	જાન્યુઆરી ૩૧	મે ૧	ફેબ્રુ. ૫
જૂન ૧	ફેબ્રુઆરી ૨૮	જૂન ૧	માર્ચ ૮
જુલાઈ ૧	માર્ચ ૩૧	જુલાઈ ૧	એપ્રિલ ૭
ઓગસ્ટ ૧	એપ્રિલ ૩૦	ઓગસ્ટ ૧	મે ૮
સપ્ટેમ્બર ૧	મે ૩૧	સપ્ટેમ્બર ૧	જૂન ૮
ઓક્ટોબર ૧	જૂન ૩૦	ઓક્ટોબર ૧	જુલાઈ ૮
નવેમ્બર ૧	જુલાઈ ૩૧	નવેમ્બર ૧	ઓગ. ૮
ડિસેમ્બર ૧	ઓગસ્ટ ૩૧	ડિસેમ્બર ૧	સપ્ટ. ૮

છેલ્લા સ્નેદર્શન પછી ૨૭૩ અને ૨૮૦ દિવસો વચ્ચે સુવાવડ આવે છે. આપણે ૨૮૦ દિવસ લઈએ. ઘખલા તરીકે જો છેલ્લું સ્નેદર્શન જુલાઈની ૨૦ મી તારીખે થયું હોય તો વહેલામાં વહેલી પ્રસૂતિ લગભગ ૩૧ માર્ચ + ૨૦ દિવસ એટલે ૨૦ મી એપ્રિલે થશે. અથવા લગભગ ૮ એપ્રિલ + ૨૦ દિવસ એટલે કે ૨૭ મી એપ્રિલે.

શ્વેતોચ્છવાસ

દશમિનિટે

૨ નહિનાથી ૨ વર્ષ સુધી	૩૫
૨ વર્ષથી ૬ " "	૨૩
૬ વર્ષથી ૧૨ " "	૨૦
૧૨ " ૧૫ " "	૧૮
૧૫ " ૨૧ " "	૧૧ થી ૧૮
આધિક વય	૧૬ થી ૧૮

નાડી

દશમિનિટે

મર્મમા (બાળક હોય ત્યારે)	૧૪૦-૧૫૦
બચપણમાં	૧૦૦-૧૪૦
બાલ્યાવસ્થા	૮૦-૧૦૦
આધિક	૭૨
વૃદ્ધાવસ્થા	૭૫-૮૦

રેનાન

અતિશીત	૩૨°-૫૫° (ફેરનહિટ)
ફેર	૫૫°-૬૫° "
મંદરીત	૬૫°-૮૦° "
ક્રાંતિવસ્તુ	૮૦°-૯૨° "
ગરમ	૯૨°-૯૮° "
કેન્ડુ	૯૮°-૧૦૪°
અતિગરમ	૧૦૪°-થી વધારે

ખોરાક સંબંધી : દારૂમાં આલ્કોહોલનું પ્રમાણ : દૂધ ૧૪૯

ખોરાક સંબંધી જાણવાનું

જુદી જુદી ખોરાકની વસ્તુઓને પચવામાં લાગતો સરેરાશ સમય

	ક. મિ.	ક. મિ.
જલ (ઉકાળેલ)	૨-૦	દૂધ (હંકુ) ૨-૧૫
ઘેંચ	૨-૩૦	દૂધ (ઉકાળેલ) ૩-૦
માખણ	૩-૩૦	મટન (પકાવેલ) ૩-૧૫
ભરધીનું બચ્ચું	૨-૪૦	જીરું (રોકેલ) ૨-૩૦
ખતક (પકાવેલ)	૪-૦	ચોખા (ઉકાળેલ) ૧-૦
મચ્છી	૨-૪૦	સાબુચોખા (ઉકાળેલ) ૧-૪૫
ભરધી (પકાવેલ)	૪-૦	

જુદી જુદી જાતના દારૂમાં આલ્કોહોલ (મધસાર) નું પ્રમાણ

રમ	૫૩.૭	પોટ	૨૩.૩
ખીર	૪.૦	શરિ	૧૬.૦
પરમથ	૧૬.૦	કલેરેટ	૧૩.૩
હન	૫૧.૬	એઈલ	૭.૪
ખાન્ડી	૫૩.૪	વિહરિક	૫૪.૩
શીમેન	૧૨.૬૧		

દૂધ

	ખડકીનું દૂધ	ગાયનું દૂધ	ત્રીનું ધાવણું
પાણી	૮૬.૪૫	૮૭.૪૦	૮૬.૪૦
કેસિન	૩.૦૦	૩.૦૦	૨.૦૦
સુક્ષ્મ પદાર્થ	૮૫	૭૫	૮૦
એલ્યુમિન	૧.૦૦	૪૦	૧.૨૦
ચરખી	૪.૨૦	૩.૭૫	૩.૫૦
સાકર	૪.૫૦	૪.૭૦	૭.૦૦

' વિટ્રેમિન્સ ' (પ્રજ્વલકો)

૧. ગ્રોટીનની બહુપથી માનસિક દરેક થાય છે.
૨. ક્ષારોની બહુપથી સંયોજન અને બીજાં દરેક થાય છે.
૩. ધાતુની સાથે ઘી વધારે પ્રમાણમાં લેવું જોઈએ.
૪. દૂધની અંદર વિટ્રેમિનો, ક્ષાર અને ગ્રોટીન છે.
૫. વિટ્રેમિનોથી ચહેરાની સુંદરતા જળવાઈ રહે છે, અને જુદા જુદા પ્રકારના ચામડીના રોગો ખાસ કરીને Scurvy (સ્કર્વી) થી રક્ષણ મળે છે.
૬. પાણી પુષ્કળ પીવાથી સ્તન સાફ આવે છે, તથા માયાનો દુધાવો અને બીજાં દરેક મટે છે.
૭. જે ખોરાકની ટેવ હોય તે એકદમ છોડી બીજાં લેવાથી નુકસાન થાય છે. ખોરાકમાં દળવે દળવે ફેરફાર કરવો.

૧. ગ્રોટીન નીચેની વસ્તુઓમાં સારા પ્રમાણમાં છે—

આખા મગ, વટાણા, મગફળી, મગફળીનો બીજ, જવ, ચણ, સોય બીન, મસૂર.

૨. ક્ષાર નીચેની વસ્તુઓમાં સારા પ્રમાણમાં છે—

સોયાબીન, મસૂર, ફાળ, કસરના ચોળા, જાબરો, જુવાર, વટાણા, મગફળી, મગફળીનો બીજ, ચણ.

વિરે- ચિકા	ખાસ અસર	ગિજુપથી થતાં ફરક	ગુણ	કેમાં હોય છે ?
એ	૧ ચેપતે અટકાવવાર ૨ નીચેતાલું રાખી કનાર ૩ આતરડાં ૪ આંખો ૫ શ્વાસનળીઓ ૬ મૂત્રમાર્ગ ૭ શાનતપુઓ ૮ શરીરની વૃદ્ધિમાં મદદ કરે છે.	૧ આંખનું પડ કઠણ થઈ જાય છે. ૨ રતાધળાપણું ૩ લોહીનું ઊંડી જવું ૪ ચેપી રોગ માટે શરીરની તૈયારી ૫ છોન્કાછટિસ, ન્યુમો નિયા, પેટના ગુમડા આડા, મરડો, કીડીનીમા પથરી, બ્લેડરમાં પથરી	૧ હવા લાગવાથી નાશ થાય છે. ૨ બધે વામણમાં ગમ્મ કર- વાથી નાશ થતો નથી. ૩ પ્રકાશથી નાશ થાય છે. ૪ ઘી તેલમાં ગળી જાય તેવું.	દૂધ, માખણ, કોળીજનાં ગદાનાં પાન, લીલા કોળીજ અને માખણનાં એક સરખા બળનાં એક મરખા પ્રમાણમાં વિરેચિકા 'એ' હોય છે. પીળાં ગાજર, દમેડાં, ટૂળાં, પોપૈયાં, ફરી, નારંગીની ગદાની છાલ, લીલા વાંસની ઉપરની છલ, મૂળા, ફોંડા ફોંડેય ચણા, પીળી મકાઈ.
બી	૧ શરીરની વૃદ્ધિ તથા ટકાવ માટે જરૂરનું ૨ શાનતપુને મજબૂત કરનાર.	૧ એભ ૨ જોશાની અરચિ ૩ પાંડુચોગ	૧ રોગવાથી નાશ થતો નથી. ૨ મોડા અથવા બેકિંગ પાવડથી ઘુસ્ત જ નાશ થાય છે.	૧ આખા દાણા ૨ કોળીજ ૩ ગરેડાં

ચિદ્ર- મિત્ર	ખાસ અસર	લિપ્યપથી થતાં દરદ	શુભ્ર	કેમાં હોય છે ?
બી	૩ ચામડીના રોગથી રક્તચું કરનાર, ૪ દંડની કબજિયાત દૂર કરનાર.	૪ બાળકની માતાને દૂધ ઓછું થવું ૫ માનવતંતુનાં દંડેય ૬ સમિયા	૩ રજાવાળા ખોરાકમાં બિય- સ્ક હોતુ નથી. ૪ સૂક્યવાથી અથવા દવા લાગવાથી નાશ થતો નથી ૫. ડોખાનું ધોવાગ કાઠી ના ખત્તારી પાછળ રહેતા ડોખા વિરુદ્ધિન 'બી' વિનાના યમ ગાય છે. ૬. પાણીમાં ગળી જાય તેવું.	૪ ગાંઠર ૫ વરાળ ૬ લીલાં ફળ ૭ ગાયનું તાલું દંધ
બી	૧. ચામડીના રોગથી રક્તચું કરનાર	૧. અર્ધ (પાપચા અને લોબી નીકળતાં અપાળ)	૧. પાણીમાં ગળી જાય તેવું. ૨. બીજામાંથી મોંઢા ફૂટી વખતે ઉરપન્ન થાય છે.	૧. ખાદિયાં ધર્મ શોધ તેવી તમામ ગીબ્જે, ૨. લીંચુનો રસ, ૩. નારંગીનો રસ.

હી

<p>૧. ચૂનો અને ફેરફરસ શરીર પ્રાપ્ત્ય કરે અને હાડકો ને ફાંત મજબૂત કરવામાં મદદ કરે છે.</p> <p>૨. ચૂનાની જિલ્લપને લીધે થતાં દરદા અટકાવે છે.</p>	<p>૨. હાડકો અને દાંત નરમ થઈ જવાં.</p>	<p>૩. સોડા અને. બેકિંગ પાવડરની નાશ થાય છે.</p> <p>૪. તડકામાં સફવચાર્થી નાશ થાય છે.</p>	<p>૪. ટમેટાં.</p> <p>૫. ચોપૈયાં</p> <p>૬. કાળીજી</p> <p>૭. ફાંટા ફેટેલા મગ, વટાણા, મસુર</p> <p>૮. ઉકાળ્યા વગરનું દૂધ</p>
	<p>૧. પગ દોરડા, પેટ ગાબરડી</p> <p>૨. હાડકો નરમ થવાં</p> <p>૩. દાંતની ખામી</p> <p>૪. બાળકોનાં આંત્રણો દુરબલ જવા</p> <p>૫. ગમે તે દારા લોહી પડવાની આદત</p>	<p>૧. ઘી તેલમાં ગળી જાય તેવું.</p> <p>૨. બોરાકમાં ક્યાર સારા પ્રમાણમાં, અને મેંદાવાળા બોરાકે આછા લેવાતા હોય ત્યારે સારી અમર કરે છે.</p>	<p>૧. કાઝીવર આર્થિક</p> <p>૨. આખણ.</p> <p>૩. પાંદડાંવાળાં શાક</p> <p>૪. ટમેટાં</p> <p>૫. પીણાં ગાબર</p> <p>૬. ઘઉં અને મકાઈના અંકુર</p> <p>૭. મૂચનો તડકો સફેદ ચામડી-વાળાઓએ કાળી ચામડી-વાળા કરતાં આછો પાવે.</p>

વિદ્ય- મિન	ખાસ અસર	ભિજ્જીપથી થતાં દરદ	ગુણ	સોમાં હોય છે ?
દી			૩. શ્રમ પડે તે પ્રમજી વધારે જરૂર મહે છે. દાખલા તરીકે ખાજાકાની પ્રદિ વખતે, મગભા- વરથામાં અને ધાવણું ખાજાક હોય ત્યારે.	૮. શરીર તેજ યોગી તડકામાં જેસવાળી આ વિદ્યમિન 'દી' ઉત્પન્ન થાય છે.
પુ		૧. પ્રરપ અથવા સ્ત્રીમા વાજિપાપણું ૨. કસવાવડ -	૧. ઘી અને તેનમાં ગળી નળ તેવું.	૧. લીલાં પાંદડાં ૨. થડ અને બીજના અંદર ૩. ગાજર ૪. દાખી ફેવાવર ૫. કાકડી ૬. લીના તીખા ૭. કાચા બટેટાં ૮. લીના પટાણા ૯. મૂળા ૧૦. ફળાં ૧૧. દૂધ ૧૨. માખણ

જગતનો સ્થળવર્ણન-કોશ

(દુનિયાના દેશોની દૂઠ હકીકત)

આબિસીનિયા આફ્રિકાના ધર્શાન ખૂણામાં આવેલું દેશી ગત્ય
ક્ષે ૬ ૩૫૦,૦૦૦ ચો મા વસતિ (લગભગ) ૧૧,૦૦૦,૦૦૦
ઈટલિએ ૧૯૩૬માં જીતી લીધું.

અફઘાનિસ્તાન હિંદના વાયવ્ય ખૂણે એશિયામાં આવેલું ગત્ય
ક્ષે ૬ ૨૪૫,૦૦૦ ચો મા વસતિ (લગભગ) ૧૨,૦૦૦,૦૦૦
રાજધાની કાબૂલ

આલ્બેનિયા બાલ્કન રાજ્ય ક્ષેત્રફળ ૧૦,૬૦૦ ચો મા. વસતિ
૮૩૦,૦૦૦

એન્ડોર પૂર્વ પિરિનીઝમાં આવેલું યુરોપનું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય
ક્ષે ૬ ૧૯૧ ચો મા વસતિ ૬૦૦૦

અરબસ્તાન એશિયાના નૈનકત્ય ખૂણામાં આવેલું ક્ષેત્રફળ
૧,૨૦૦,૦૦૦ ચો મા વસતિ (લગભગ) ૧૦,૦૦૦,૦૦૦
મક્કા તથા મદીનાના પવિત્ર શહેરો તેમાં આવેલા છે

આર્જેન્ટિના દક્ષિણ અમેરિકાનું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય ક્ષેત્રફળ
૧,૧૫૩,૦૦૦ ચો મા વસતિ ૧૧,૮૪૬,૦૦૦ રાજધાની
બુએનોસ-એર્સ.

આસ્ટ્રેલિયા બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય નીચે મમવાયત નવાળું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય ક્ષે ૬
૩,૦૦૦ ૦૦૦ ચો મા વસતિ ૬,૬૨૩,૩૦૨ રાજધાની કન્બેરા

ઑસ્ટ્રિયા યુરોપનું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય ક્ષે ૬ ૩૨,૦૦૦ ચો મા
વસતિ ૬,૫૩૦,૦૦૦ રાજધાની વિયેના. જમનીએ હમણાં
(૧૯૩૮) કબજે કર્યું.

બેલ્જિયમ યુરોપનું ગત્ય. ક્ષે ૬ ૧૧ ૭૫૨ ચો મા વસતિ
૩,૦૦૦,૦૦૦ રાજધાની લાપાઝ

બોલિવિયા દક્ષિણ અમેરિકાનું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય ક્ષે ૬ ૫૦૬,૦૦૦
ચો મા વસતિ ૪૦,૦૦૦,૦૦૦ રાજધાની રિઓ ડે જેનેરો

આસિસ : દક્ષિણ અમેરિકાનું પ્રજામત્તાક રાજ્ય. દો. ફ. ૩,૨૮૫,૦૦૦
ચો. મા. વસતિ ૩૯,૦૦૦,૦૦૦

બલ્ગેરિયા : બાલ્કન રાજ્ય. દો. ફ. ૩૯,૮૮૦ ચો. મા. વસતિ
૫,૫૦૦,૦૦૦ રાજધાની સોફિયા.

કેનેડા : અધિષ્ઠિત મુલક. દો. ફ. ૩,૬૪૮,૫૦૦ ચો. મા. વસતિ
૮,૭૮૮,૫૦૦ રાજધાની ઓટાવા.

ચિલિ : દક્ષિણ અમેરિકાનું પ્રજામત્તાક રાજ્ય. દો. ફ. ૨૮૧,૮૦૦
ચો. મા. વસતિ ૪,૨૭૬,૦૦૦

ચીન : એશિયાનું ૧૯૧૨થી પ્રજામત્તાક રાજ્ય. દો. ફ. ૪,૨૭૩,૦૦૦
ચો. મા. વસતિ (લગભગ) ૪૧૪,૦૧૧,૬૦૦ રાજધાની
નાન્કિંગ

કોલમ્બિયા : દક્ષિણ અમેરિકાનું પ્રજામત્તાક રાજ્ય. દો. ફ. ૪૮૨,૦૦૦
ચો. મા. વસતિ ૮,૦૦૦,૦૦૦, રાજધાની બોગોટા.

કોસ્ટારિકા : મધ્ય અમેરિકાનું પ્રજામત્તાક. દો. ફ. ૨૩,૦૦૦
ચો. મા. વસતિ ૫૦૦,૦૦૦.

ક્યુબા : વેસ્ટ ઇન્ડિઝ ટાપુ. પ્રજામત્તાક. દો. ફ. ૪૧૦૦૦ ચો. મા.
વસતિ ૪,૦૧૧,૦૦૦ રાજધાની હાવાના.

ક્રેકોવ્સ્કોવેકિયા : મધ્યયુરોપનું પ્રજામત્તાક દો. ફ. ૫૪,૦૦૦ ચો. મા.
વસતિ ૧૪,૬૦૦,૦૦૦ રાજધાની ક્રેક.

ડાન્નિંગ : રાષ્ટ્રમધ્ય નીચેનું 'સ્વતંત્ર શહેર'. દો. ફ. ૭૫૪ ચો. મા.
વસતિ ૪૦૭,૫૦૦.

ડેન્માર્ક : ઉત્તર યુરોપનું રાજ્ય. દો. ફ. ૧૬,૫૭૦ ચો. મા. વસતિ
૩,૫૦૦,૦૦૦, રાજધાની કોપનહેગન.

ડોમિનિકન રિપબ્લિક : ન્ઘન ડોમિંગોનો ભાગ. દો. ફ. ૧૯,૩૦૦
ચો. મા. વસતિ ૧,૦૨૨,૦૦૦

ઈકિવાડોર : દક્ષિણ અમેરિકાનું પ્રજામત્તાક દો. ફ. ૧૧૮,૬૨૫ ચો.
મા. વસતિ ૧, ૬૦૦,૦૦૦ રાજધાની કિટો.

- ઈજિપ્ત : આફ્રિકાના ધરણ ખૂણમાં આવેલું રાજ્ય છે. ક. ૩૪૭,૮૪૦ ચો. મા. વસતી ૧૪,૧૬૮,૭૦૦ રાજધાની કેરો.
- ઇન્ડો : ટ્રેઝિટનનો દક્ષિણ ભાગ. ક. ૬. ૫૦,૮૭૪ ચો. મા. વસતી ૩૯,૯૪૭,૯૩૧ રાજધાની લંડન.
- ઇસ્થોનિયા : ફિન્લેન્ડમાં આવેલું સ્વતંત્ર રાજ્ય. ક. ૬. ૧૮,૫૦૦ ચો. મા. વસતિ ૧,૧૧૬,૫૦૦ રાજધાની રેવલ.
- ફિન્લેન્ડ : ઉત્તર યુરોપમાં આવેલું પ્રજાસત્તાક. ક. ૬. ૧૪૪,૩૦૦ ચો. મા. વસતિ ૩,૪૮૦,૦૦૦ રાજધાની હેલ્સિન્કી.
- ફ્રાન્સ : પશ્ચિમ યુરોપનું પ્રજાસત્તાક ક. ૬. ૨૧૨,૬૬૦ ચો. મા. વસતિ ૪૧,૮૩૪,૯૨૩. રાજધાની પારિસ.
- જર્મની : મધ્ય યુરોપનું પ્રજાસત્તાક. ક. ૬. ૧૮૫,૮૬૦ ચો. મા. વસતિ ૬૫,૧૮૮,૬૨૬ રાજધાની બર્લિન.
- ગ્રીસ : દક્ષિણ યુરોપનું પ્રજાસત્તાક. ક. ૬. ૪૯,૦૦૦ ચો. મા. વસતિ ૬,૨૦૫,૦૦૦.
- ગ્વાટેમાલા : મધ્ય અમેરિકાનું પ્રજાસત્તાક. ક. ૬. ૪૮,૨૬૦ ચો. મા. વસતિ ૨,૫૦૦,૦૦૦.
- હાઇટિ : વેસ્ટ ઇન્ડિઝમાં આવેલું સાન્ટોમિગોનો પ્રજાસત્તાક ભાગ. ક. ૬. ૧૦,૨૦૦ ચો. મા. વસતિ ૨,૩૦૦,૦૦૦.
- હાન્ડુરાસ : મધ્ય અમેરિકાનું પ્રજાસત્તાક. ક. ૬. ૪૪,૨૭૫ ચો. મા. વસતિ ૭૭૩,૫૦૦.
- હંગેરી : યુરોપનું રાજ્ય. પહેલાં ઑસ્ટ્રો - હંગેરિનો ભાગ હતું. ક. ૬. ૩૫,૯૦૦ ચો. મા. વસતિ ૮,૫૦૦,૦૦૦ રાજધાની બુડાપેસ્ટ.
- આઈસલેન્ડ : ઉત્તર આટલાંટિક સમુદ્રમાં રેન્માઈનો દાપ. ક. ૬. ૩૯,૭૦૦. વસતિ ૧૦૩,૩૭૧ રાજધાની રેક્યેવિક.
- હિંદુસ્તાન : બ્રિટિશના તાબા નીચે છે. ક. ૬. ૧,૭૦૦,૦૦૦, ચો. મા.થી વધારે વસતિ ૩૫૨,૯૮૬,૮૭૬ રાજધાની દિલ્હી.

ઈરાક : પહેલાં મેમેપોટેમિયા તરીકે જાણીતું હતું. અત્યારે અરબસ્તાન અને ઈરાન વચ્ચે આવેલું રાજ્ય. ૧૯૧૮ના સુદને અગે અસ્તિત્વમાં આવ્યું. ક્ષે. ફ. ૧૪૩,૨૪૦ ચો. મા. વસતિ ૩,૦૦૦,૦૦૦.

આયર્લેન્ડ : અત્યારે અંગ્લો અને આઈરિશ ફ્રી સ્ટેટ વચ્ચે વહેંચાયેલું છે. ક્ષે. ફ. ૩૨,૪૦૦ ચો. મા. વસતિ લગભગ ૩,૦૦૦,૦૦૦.

ઈટલિ : યુરોપનું રાજ્ય. ક્ષે. ફ. ૧૧૯,૦૦૦ ચો. મા. વસતિ ૪૧,૧૫૦,૦૦૦ રાજધાની રોમ.

જાપાન : એશિયાનું દાખુએનું રાજ્ય ક્ષે. ફ. ૨૬૦,૦૦૦ ચો. મા. વસતિ ૯૦,૦૦૦,૦૦૦ રાજધાની ટોકિયો.

લેટિવિયા : બાલ્ટિક પ્રજામત્તાક. ક્ષે. ફ. ૪૦,૮૫૦ ચો. મા. વસતિ ૧,૯૦૦,૦૦૦.

લિથુઆનિયા : બાલ્ટિક પ્રજામત્તાક ક્ષે. ફ. ૨૦,૫૦૦ ચો. મા. વસતિ ૨,૭૯૦,૦૦૦.

મેક્સિકો : ઉત્તર અમેરિકાનું પ્રજામત્તાક. ક્ષે. ફ. ૭૬૦,૩૦૦ ચો. મા. વસતિ ૧૪,૩૧૦,૦૦૦ રાજધાની મેક્સિકો.

મોનેકો : દક્ષિણ યુરોપની સાર્વભૌમિક સત્તા. ક્ષે. ફ. ૮ ચો. મા. વસતિ ૨૫,૦૦૦.

મોરોક્કો : દક્ષિણ આફ્રિકાનું ફ્રેન્ચની સત્તા નીચેનું રાજ્ય ક્ષે. ફ. ૨૩૧,૫૦૦ ચો. મા. વસતિ ૫,૦૦૦,૦૦૦ રાજધાની ફેઝ.

નેધર્લેન્ડઝ : હોલ્લંડના રાજ્યનું બીજું નામ. ક્ષે. ફ. ૧૨,૫૬૦ ચો. મા. વસતિ ૮,૧૮૩,૩૨૭ રાજધાની આમ્સ્ટર્ડામ.

ન્યુફાઉન્ડલેન્ડ : ઉત્તર અમેરિકામાં આવેલ બ્રિટિશ સામાન્યનો મુતક. ક્ષે. ફ. ૪૨,૭૩૪ ચો. મા. વસતિ ૨૬૫,૦૦૦

ન્યુઝીલેન્ડ : દક્ષિણ પાસિફિકમાં આવેલ ઇટિશ સામ્રાજ્ય નીચેનો સમૂહ છે. ક્. ૧૦૪,૦૦૦ ચો. મા. વસતિ ૧,૪૧૦,૦૦૦ રાજધાની વેલિંગ્ટન.

નિકારાગુઆ : મધ્ય અમેરિકાનું પ્રજાસત્તાક છે. ક્. ૪૯,૨૦૦ ચો. મા. વસતિ ૭૦૦,૦૦૦

નોર્વે : ઉત્તર યુરોપનું રાજ્ય છે. ક્. ૧૨૪,૬૬૪ ચો. મા. વસતિ ૨,૮૦૦,૦૦૦ રાજધાની ઓસ્લો.

પેલેસ્ટાઈન : અગાઉ તુર્કસ્તાનના તાજામાં હતું. અત્યારે ગ્રેટ બ્રિટન પકીવટ કરે છે. ક્. ૬,૦૦૦ ચો. મા. વસતિ ૧,૦૩૫,૦૦૦ રાજધાની જેરુસલેમ.

ઈરાન : એશિયાનું રાજ્ય છે. ક્. ૬૨૮,૦૦૦ ચો. મા. વસતિ ૧૦,૦૦૦,૦૦૦ રાજધાની તહેરાન.

પેરુ : દક્ષિણ અમેરિકાનું પ્રજાસત્તાક છે. ક્. ૫૫૦,૦૦૦ ચો. મા. વસતિ ૫,૫૦૦,૦૦૦ રાજધાની લિમા.

પોલેન્ડ : પૂર્વ યુરોપનો સ્વતંત્ર દેશ છે. ક્. ૧૫૦,૦૦૦ ચો. મા. વસતિ ૩૧,૬૨૭,૭૭૩ રાજધાની વાર્સો.

પોર્ટુગલ : યુરોપના વાયવ્ય ખૂણામાં આવેલું પ્રજાસત્તાક છે. ક્. ૩૫,૪૬૦ ચો. મા. વસતિ ૧૫,૦૦૦,૦૦૦ રાજધાની લિસ્બન.

રુમાનિયા : યુરોપના વાયવ્ય ખૂણામાં આવેલ સ્વતંત્ર રાજ્ય, ક્ષેત્રફળ ૧૨૨,૨૮૨ ચો. મા. વસતિ ૧૭,૪૦૦,૦૦૦

રશિયા : યુનિયન ઓફ સોવિયેટ સોસ્યાલિસ્ટ રિપબ્લિક. ક્ષેત્રફળ ૮,૧૫૦,૦૦૦ ચો. મા. વસતિ ૧૪૭,૦૦૦,૦૦૦

સાલ્વાડોર : મધ્ય અમેરિકાનું પ્રજાસત્તાક ક્ષેત્રફળ ૧૩,૧૮૩ ચો. મા. વસતિ ૧,૭૦૦,૦૦૦

સ્કોટલેન્ડ : ગ્રેટબ્રિટનનો ઉત્તરભાગ છે. ક્. ૩૦,૪૬૦ ચો. મા. વસતિ ૪,૮૪૨,૫૫૪ રાજધાની એડિન્બર્ગ.

સિયામ : એશિયાનું રાજ્ય. ક્ષે. ફ. ૨૦૦,૧૫૦ ચો. મા. વસતિ
૧૦,૦૦૦,૦૦૦

દક્ષિણ આફ્રિકા : ઐરિશનો મુલક. ક્ષે. ફ. ૪૭૨,૩૫૦ ચો. મા.
વસતિ ૭,૦૦૦,૦૦૦ રાજધાનીના શહેરો, કેપટાઉન અને
પ્રીટોરિયા.

રુપેન : યુરોપના વાયવ્ય ખૂણામાં આવેલું પ્રજાસત્તાક. ક્ષે. ફ.
૧૯૪,૦૦૦ ચો. મા. વસતિ ૨૨,૮૦૦,૦૦૦ રાજધાની સિરમન.

રુવીડન : ઉત્તર યુરોપનું રાજ્ય. ક્ષે. ફ. ૧૭૩,૧૫૦. ચો. મા. વસતિ
૬,૦૦૦,૦૦૦ રાજધાની સ્ટોકહોમ.

સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ : યુરોપનું સમવાયતંત્રવાળું રાજ્ય. ક્ષે. ફ. ૧૫,૯૮૦
ચો. મા. વસતિ ૪,૦૦૦,૦૦૦ રાજધાની બર્ન.

તુર્કસ્તાન : યુરોપ અને એશિયામાં આવેલ પ્રજાસત્તાક. ક્ષે. ફ.
૨૮૨,૦૦૦ ચો. મા. વસતિ ૧૪,૦૦૦,૦૦૦ રાજધાની એગિરા

યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ : (અમેરિકા) ઉત્તર અમેરિકાનું સમવાયતંત્રવાળું
પ્રજાસત્તાક. ક્ષે. ફ. ૩,૭૫૦,૦૦૦ ચો. મા. વસતિ
૧૨૨,૭૭૫,૦૦૦ રાજધાની ન્યુયોર્ક.

ઉરુગ્વે : દક્ષિણ અમેરિકાનું પ્રજાસત્તાક. ક્ષે. ફ. ૭૨,૧૫૦ ચો. મા.
વસતિ ૧,૮૦૦,૦૦૦

વેટિકન સીટી : પોપની માર્ગભોમ સત્તા નીચે રોમમાં સ્થપાયેલ
નવું રાજ્ય. ક્ષે. ફ. ૧૦૮ એકર વસતિ ૮૦૦

વેનેઝુયેલા : દક્ષિણ અમેરિકાનું પ્રજાસત્તાક. ક્ષે. ફ. ૩૬૫,૦૦૦
ચો. મા. વસતિ ૩,૦૨૫,૦૦૦

વેલ્સ : ગ્રેટબ્રિટનનો ભાગ-ક્ષે. ફ. ૭,૪૫૦ ચો. મા. વસતિ (ઈંગ્લંડ
અને વેલ્સની) ૩૬,૯૪૭,૯૩૦

યુગોસ્લાવિયા : મર્ઝ, ક્રાટ, સ્લોવેન લોકોનું રાજ્ય તથા ઓસ્ટ્રિયા
અને બલ્ગેરિયા પાસેથી મેળવેલો પ્રદેશ. ક્ષે. ફ. ૬૬,૧૫૦
ચો. મા. વસતિ ૧૨,૦૦૦,૦૦૦ રાજધાની બેગ્રેડ

તાજેતરમાં હિંદમાં બનેલા રાજકીય બનાવો

- ૧૯૧૪ : લગ્નની શરૂઆત.
- ૧૯૧૫ : હિંદસ્તાનનો કાયદો.
- ૧૯૧૬ : હોમરલ લીગની સ્થાપના, લખનૌના કચર.
- ૧૯૧૭ : મેમોરેન્ડમના કમિશનનો રિપોર્ટ.
મુદરાને અંગે ઈ. એસ. મોટેગુની મુલાકાત.
- ૧૯૧૮ : મોટેગુ-એમ્સફર્ડ રિપોર્ટ.
રૌલેટ કમિટિનો રિપોર્ટ.
- ૧૯૧૯ : રૌલેટ કાયદો પસાર થયો.
પંજાબમાં અશાંતિ.
ત્રીજો અફઘાન વિગ્રહ.
સરહદ પ્રાંતમાં મશુદો સામે અગ્રાઈ.
શાહી હરેરા.
- ૧૯૨૦ : હંટર કમિટિનો રિપોર્ટ.
નવી ધારાસભાની ચૂંટણી.
એશર કમિટિનો રિપોર્ટ.
તિલકજી મૃત્યુ.
- ૧૯૨૧ : ડ્યુક ઓફ કોનોટ નવી ધારાસભા ખુલ્લી મૂકી.
મોપલા બળવો.
પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સની હિંદની મુલાકાત. (૧૭ નવે. ૧૯૨૧)
- ૧૯૨૨ : ચૌરીચોરા હત્યાકાંડ.
બારડોલીના દરેકો.
મહાત્મા ગાંધીજીની ધરપકડ, તખાસ વથા ૭ વર્ષની સજા.
ગુરુ કા બાગનો બનાવ.
- ૧૯૨૩ : મીકાવેરાને વાર્ષિકરૂપે 'સર્ટીફિકેટ' ક્યો.
બર્માને બર્માનો પ્રાંત બનાવવામાં આવ્યો.

૧૮૨૪ : અંગેળ એ હિંનમ.

૧૮૨૪ : ગંગા-પદ્મ ધારાનભામાં દાખલ થયો.

૧૮૨૫ : મુલાગ મેળેથી તપાસ પ્રમિટિ (મુડિમેન) ને રિપોર્ટ.
મી. આર. દામનું મૃત્યુ
૨૭ માઈનની ખર્ચાવાટ કેવે ખુશી મૂકવામાં આવી.

૧૮૨૬ : ખેતીવાડીનું ચાલી કમિશન.
કચકતામાં દિંદુ-મુમત્તમાન દુલ્લહ.
હુડિયામનુ-કમિશને : પિયાનો લાવ ૧ થિ. ૬ પે. નક્કી કર્યો.

૧૮૨૬ : પિયાને ગિર કચ્ચાનું ખીલ પમાડ થયું.
મગ્નેસ માયમનના પ્રમુખપણા હે"જ મેચ્યુઅરી કમિશનની
ગાફેલ. ગાફે નોટરીના કમિશનનું બચાવનું નક્કી થયું.

૧૮૨૮ : અમાનુવાને ગાંધી ઊડવી પડી.
મર્નપ્પ-પગિદ.

૧૮૨૯ : ૩૧મી ઓક્ટોબરની લૉર્ડ મિનિનની જાહેરાત.
ભાટો મદામભાએ સ્વાતચ્ચનો ફગલ પસાર કર્યો.

૧૮૩૦ : મવિનય લંગની દિવસાલ.
મેચ્યુઅરી કમિશનનો રિપોર્ટ.
ખર્ચામાં દુલ્લહ.
ગોળમેજ પગિદ (પહેલી બેઠક).

૧૮૩૧ : ગાંધી-મિનિન કચર.
ગોળમેજ પગિદ (બીજી બેઠક).

૧૮૩૨ : મદામભાને દાખી દેવામાં આવી.
ગોળમેજ પગિદ (ત્રીજી બેઠક).

૧૮૩૩ : સ્વેતપત્રો પ્રગટ થયા.
લેઈન્ટ મીએડટ કમિટિ.

૧૮૩૪ ગિર્ય બેઠક-એક્ટ પમાર.

૧૯૩૫ : ગવર્નેન્ટ ઓફ ઈન્ડિયા-એક્ટ પસાર.

ઓરિસા અને સિંધને જુદા પ્રાંતો ગણવામાં આવ્યા.

૧૯૩૭ : એપ્રિલની ૧લી તારીખથી બધા પ્રાંતોમાં પ્રાંતિક સ્વાયત્ત શાસનની શરૂઆત થઈ.

સાત પ્રાંતોમાં મહાસભાએ હોદ્દાસ્વીકાર કર્યો.

જાણવાબેગ તારીખો

શહેનશાહઆનુનો દંડેશ ૧૮૫૮

જલિયાંવાલાની કતલ ૧૩ એપ્રિલ ૧૯૧૯

હિંદને જવાબદાર રાજ્યતંત્ર આપવાની હિંદી વજ્જની નહેરાત.
ઓગસ્ટ ૧૯૧૭

નેપોલિયનનું સેન્ટ હેલેનામાં મૃત્યુ. ૯ મે ૧૮૨૧

ગાંધીજીએ અસહકાર નહેર કર્યો. ૧ ઓગસ્ટ ૧૯૨૦

સવિનયભંગની શરૂઆત થઈ. ૧ એપ્રિલ ૧૯૩૦

ગાંધીજીનો જન્મ. ૨ ઓક્ટોબર ૧૮૬૯

રાગોરનો જન્મ. ૬મે ૧૮૬૧

યાત્રિક એશધેનમાં રાઈટ લાર્ધઓનું પહેલું વિજયી ઉદ્ઘાટન
૧૭ ડિસેમ્બર ૧૯૦૩

રશિયા અને જાપાનની લડાઈ શરૂ થઈ. ફેબ્રુ. ૧૯૦૪

ઇંગ્લંડમાં પહેલી મજૂર સરકાર ૧૯૨૪.

લંડનમાં પહેલી હિંદી ગોળમેજી પરિષદ ભરાણી. ૧૨ નવેમ્બર ૧૯૩૦

તિલકનું મૃત્યુ. જુલાઈ ૩૧, ૧૯૨૦

મદ્રાસ પર એગ્રનનો હલ્લો. ૨૨ સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪

અહમદનગરમાં ૮૯ વર્ષની ઉંમરે ઔરંગઝેબનું મૃત્યુ. ૨૨ ફેબ્રુ. ૧૭૦૭

વિદ્યોતરિયા રાણીની જ્યુબિલી. ૧૬ ફેબ્રુ. ૧૮૮૭

પિયારી તથા મેરિક્યુરિએ પેરિસમાં રેડિયમ શોધી.

૨૮ ડિસે.

એવરેસ્ટ શિખર પસું ઉડ્યન. એપ્રિલ ૩, ૧૯૩૩

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની સ્થાપના ૧૮૮૫

: ખસ્ટ ઇડિયા કંપની શહેનશાહને સોંપાણી ૧૮૫૮

એડિસનનો જન્મ. ૧૧ ફેબ્રુઆરી ૧૮૪૭

એડમંડ અર્કનો જન્મ. ૧ જાન્યુઆરી ૧૭૧૩

કલકત્તા યુનિવર્સિટીની સ્થાપના. ૨૪ જાન્યુઆરી ૧૮૫૭

હિંદમાં વીજળીના તાર નખાયા. ૨૩ માર્ચ ૧૮૫૪

ઇંગ્લંડ અને હિંદ વચ્ચે વિમાની વ્યવહાર શરૂ થયો. ૩૦ માર્ચ ૧૯૨૬

બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીની સ્થાપના. ૧ એપ્રિલ ૧૯૧૬

જર્મનોએ 'લ્યુસિટાનિયા' ડુબાડી, ૭ મે ૧૯૧૫

શીતળાની સ્ત્રીની શોધ થઈ. ૧૪ મે ૧૭૬૬

વારકા-હીન્દીમાં કલિકટ આવ્યો. ૨૦ મે ૧૪૯૮

સર અસુતોષ મુકરજીનું મૃત્યુ. ૨૫ મે ૧૯૨૪

તિલકનો જન્મ. ૨૩ જુલાઈ ૧૮૫૬

રામમોહનરાયનું મૃત્યુ. ૧૭ સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૩

રોકસ્પીઅરનો જન્મ ૨૩ એપ્રિલ ૧૫૬૪

લેનિનનું મૃત્યુ. ૨૧ જાન્યુઆરી ૧૯૨૪

પડિત મોતીલાલ નેહરુનો જન્મ ૧૮૬૧; મૃત્યુ ૬ ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૧

બંકીમચંદ્ર ચેટરજીનો જન્મ ૧૮૩૬; મૃત્યુ ૮ એપ્રિલ ૧૮૯૪

ધર્મચંદ્ર વિલાસાગરનો જન્મ ૧૮૨૦; મૃત્યુ ૧૮૯૧

શાહી હિંદી નૌકાસેન્યની સ્થાપના. ૧૯૩૪

સી. આર. દાસનું મૃત્યુ. ૧૬ જૂન ૧૯૨૫

આઈઝિ ફી ઝેટ્ઝની સ્થાપના. ૬ ડિસેમ્બર ૧૯૨૨

અમેરિકાએ વ્વાતંગ જાહેર કર્યું. ૪ જુલાઈ ૧૭૭૬

મીન પ્રજામનાક થયું ૧૯૧૨

ક્રાન્સ પ્રગસતાક થયું. ૪ સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૦

રશિયાની ક્રાંતિ, ૧૨ માર્ચ ૧૮૧૭

સોવિયેટ યુનિયનની સ્થાપના. ૭ નવેમ્બર ૧૯૧૭

વિશ્વયુદ્ધની જાહેરાત. ૪ ઓગસ્ટ ૧૯૧૪

સુલેહનો દિવસ. ૧૧ નવેમ્બર ૧૯૧૮

રાષ્ટ્રસંઘની પહેલી બેઠક. ૧૫ નવેમ્બર ૧૯૨૦

સાધારણ બ્રહ્મોસમાજની સ્થાપના. ૧૫મે ૧૮૭૮

અમેરિકામાં યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં ગુલામગીરીની પ્રથા બંધ પડી.
૧૯ ડિસેમ્બર ૧૮૬૨

નવા સુધારા મુજબની કોલિન્સલની પહેલી ચૂંટણી. ૧૬ નવેમ્બર ૧૯૨૦

મહાત્મા ગાંધીની દાંડીની કૂચ ૧૨ માર્ચ ૧૯૩૦

મહાત્મા ગાંધીએ દાંડીમાં શીકાના કાયદાનો ભંગ કર્યો.
૬ એપ્રિલ ૧૯૩૦

ગાંધી-ઈર્શવિન સંધિપર સહી થઈ. ૫ માર્ચ ૧૯૩૧

ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની જોઈસ્ટ સ્ટોક કંપની થઈ. ૩૦ માર્ચ ૧૬૧૨

મુબંબ અને ચાણા વચ્ચે પહેલ વહેલી રેલ્વે ટ્રેકન ખુલ્લી મુકાઈ
૧૬ એપ્રિલ ૧૮૫૩

હિંદીઓને જુરુરીમાં બેસવાનો હક્ક મળ્યો. ૯ જુલાઈ ૧૮૨૭

અળવો દાખી દધને આખા હિંદમાં શાંતિ સ્થાપવામાં આવી.

૮ જુલાઈ ૧૮૫૯

બંગાળમાં ફોર્ટ વિલિયમમાં હાઈકોર્ટ સ્થાપવામાં આવી.
જુલાઈ ૧૨, ૧૮૬૨

જગતના ઇતિહાસની રૂપરેખા.

ઈ. સ. પૂર્વે.

૪૦૦૦ : બાબિલોનિયામાં સુમેરીયન લેક્કા.

૩૦૦૦-૨૫૦૦ : કરોની લગભગ સામે ઈજિપ્તમાં પિરામીડ બાંધવામાં આવી.

ઈ. સ. પૂર્વે

૨૫૦૦ : ઈ-ગ્રે-યુરોપીઅનના આવ પુરુષો દક્ષિણ સમુદ્રની પૂર્વે લીલોતરીકીન પ્રદેશમાં રહેવા લાગ્યા.

૨૦૦૦ : શ્વેત ચર્મવાળા ઈ-ડો-યુરોપીઅનો પંજાબમાં આવીને વસ્યા. વેદની સંસ્કૃતિની સ્થાપના.

૧૩૫૦ : ઈજિપ્તમાં ગળા તુંતે-આમનનું મૃત્યુ.

૧૦૦૦ : દોમર.

૭૭૬ : પહેલી ઓલીમ્પીઅડ.

૭૫૩ : રામ્યુસમે રામની સ્થાપના કરી.

૬૦૫ : ઈરાનમાં અસ્થસ્ત થયા.

૫૫૧ : ચીનમાં કોન્ફ્યુશિયસનો જન્મ.

૫૫૦ : ગૌતમ બુદ્ધનો જન્મ.

૪૯૦ : માર્સોન પામે ગ્રીક લેક્ષના હાથે ઈગનીઓનો પક્ષજય. ઈરાનના ગળા ઝિક્સામની ગ્રીમ પર ચઢાઈ, પણ ચર્મોપોક્ષી પામે વિઓનિડામ અને તેના સ્પાર્ટનોએ તેને અટકાવ્યા. ઈ. સ. પૂર્વે ૪૮૦

૪૭૭ : બુદ્ધનું મૃત્યુ. રાજગૃહમાં પહેલી જૌદ-મહા મળી.

૪૩૧ : પેરો પોનેશિયન વિમહ શરૂ થયો અને ઈ. સ. પૂર્વે ૪૦૪ માં પૂરી થઈ.

૩૬૯ : મોકેટિમને દેહાંત દંડ

૩૬૦ : જ્યેષ્ઠ લોકાએ રામનો નાશ કર્યો.

૩૫૨ : ડોમોસિથનિસનું પહેલું નિંદાત્મક ભાષણ

૨૨૭ : મિકેદોનો હિંદ પર હુમલો

૩૨૨ : હિંદમાં ચંદ્રગુપ્તે મૌર્યવંશની સ્થાપના કરી.

૨૬૪-૪૧ : પહેલી ખ્રીસ્તી લગાઈની શરૂઆત

૨૬૦ : મગધનો રાજા અશોક ઉત્તર હિંદને પોતાની સાથા હેરાળ લાવ્યો.

ઈ. સ. પૂર્વે

૨૫૯ : પોતાના રાજ્યના ચોથા વર્ષમાં ૧૬મી ડિસેમ્બરે અશોકનો પાટલિપુત્રમાં રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો.

૨૨૩ : અશોકનું મૃત્યુ.

૧૫૬ : ચીનમાં કાગળ બનાવવામાં આવ્યો.

૬૦ : રોમમાં પહેલી ત્રિપુટિ (પોમ્પી, સીઝર ને ક્લેસસ)

૫૮-૫૧ : સીઝર ગૌલ અને બ્રિટન જીતે છે.

૪૪ : જ્યુલિઅસ સીઝરનું ખૂન.

૪૧ : એન્થીને અને કિલ્યોપેટ્રા તાર્સસ પાસે મળ્યાં.

૨૭ : રોમન સામ્રાજ્યની સ્થાપના.

૪ : જુસસ કાર્મસ્ટનો જન્મ

ઈ. સ.

૩૦ : જુસસ કાર્મસ્ટને વધસ્તંભે ચઢાવ્યા.

૬૧ : બોઝિસિઆએ બ્રિટનના રોમન લશ્કરની કતલ કરી.

૬૪ : રોમને બાબ્યું. શહેનશાહ નીરોના અમલ હેઠળ ખ્રિસ્તી લોકો પર બુલ્લમની શરૂઆત.

૭૯ : પોમ્પીઆઈ અને હર્ક્યુલેનિઅમનો નાશ.

૧૧૬ : રોમન સામ્રાજ્યના વિસ્તારની પરાક્રાંત.

૪૦૦ : મહાન કવિ તથા નાટ્યકાર કાલિદાસ.

૫૬૯ : મક્કામાં મહમદ પેગંબરનો જન્મ. ૬૨૨માં તે મદીના નામી ગયા.

૬૨૪-૩૨ : સારેસન લોકોએ અર્ધઅરતાન, ઈરાન, સિરિયા તથા ઈજિપ્ત જીત્યાં.

૮૪૯ : મહાન આલ્ફ્રેડનો જન્મ.

૧૦૦૧ : મહમદ ગીઝનીએ હિંદ પર પહેલો હલ્લો કર્યો (ડિસે. ૧૦) અને પેશાવર પાસે લડાઈમાં જયપાળને હરાવ્યો.

ઇ. સ.

૧૦૬૬ : હેરિંગ્સનું યુદ્ધ-નોર્મનિના વિલિયમે થિલ્ડન હતું.

૧૦૬૮ : 'કુમ્ભ ૩ બૂક' પૂરી થઈ.

૧૦૬૫ : કુએન્ટી પહેલી લડાઈ.

૧૧૪૯ : કુએન્ટી બીજી લડાઈ.

૧૨૦૬ : મોગલ સામ્રાજ્યના સ્થાપક હુમયુનખાનના અમલની શરૂઆત

૧૨૧૫ : રાજા જલ્દાન હમયુનને મેઆકારી આપે છે.

૧૨૧૬ : ત્રીજો હેન્રી રાજા થાય છે. ઇંગ્લંડમાં પહેલી પાર્લામેન્ટ.

૧૨૫૯-૧૨૯૨ : ચીનમાં મોગલ શહેનશાહ કુમ્ભખાનનો રાજ્યઅમલ.

૧૨૬૫ : થિલ્ડન આમસબા પહેલીવાર મળી.

૧૩૬૮ : હિંદુર તૈમુરનો દુમતો.

૧૪૫૦-૫૫ : ગટ્ઝર્ગે જર્મનિમાં પહેલવહેલું પ્રતિક જાપ્યું.

૧૪૩૧ : ફ્રાન્સમાં ઝ્યોન પામે જોન ઝોફ આઈને સળગાવી દીધી.

૧૪૫૩ : તુર્ક લોકોએ ક્રાન્ઝાન્ડિનોપલ લીધું.

૧૪૭૬ : ફ્રાન્સે વેન્ટમિન્સ્ટરમાં હાથખાનું શરૂ કર્યું.

૧૪૭૮ : સ્પેનમાં ધર્મવિચારણાસભાની સ્થાપના.

૧૪૯૨ : ફિટોફર કોલંબસે અમેરિકા શોધી કાઢ્યો.

૧૪૯૮ : વાન્ટ્રા-ડી-ગ્રામા ઈરિયાર્ડ સ્ને હિંદ પહોંચ્યો.

૧૫૧૭ : જર્મનિમાં 'રેફોર્મેશન'ની શરૂઆત, માર્ટિન લ્યુથરનો બરિહાદ કરવામાં આવ્યો.

૧૫૨૫ : બાબરની પાખીપતની લડાઈમાં હુલ થઈ. તેણે દિલ્હીનો કબજો લઈ મોગલ સામ્રાજ્યની સ્થાપના કરી.

૧૫૫૬ : અફઘાન સમયમાં હિંદનું સામ્રાજ્ય ઉચ્ચ સત્તાએ પહોંચ્યું.

૧૫૬૪ : સોફીઅબો જન્મ.

ઇ. સ.

૧૫૬૫ : અફઘને હિંદુઓનો જજીયાવેરો માફ કર્યો.

૧૫૮૭ : ફ્રેન્ચઆરીની ટમીએ મેરિ, ક્વીન ઓફ સ્કોટલેન્ડ દેહાંતદંડ.

૧૫૮૮ : સ્પેનના કાફલાનો બ્રિટિશ કાફલાને હાથે પરાજય.

૧૬૦૦ : બ્રિટિશ ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીની સ્થાપના.

૧૬૦૯ : ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીનો પ્રથમ એલવી હિંદમાં આવ્યો.

૧૬૧૬ : શેકસ્પીઅરનું મૃત્યુ.

૧૬૧૯ : અમેરિકન સંસ્થાનોમાં ગુલામગીરી દાખલ થઈ.

૧૬૨૦ : ડિમેગ્સની ૨૧મીએ ‘મે ફલાવર’ વહાણમાં પ્યુરિટન લોકોએ અમેરિકામાં જઈ ‘ન્યુ ઇંગ્લંડ’ નામનું સંસ્થાન સ્થાપ્યું.

૧૬૪૯ : ૩૦મી જાન્યુઆરીએ લંડનમાં રાજ પહેલા ચાર્લ્સને ફાંસી દેવામાં આવી.

૧૬૬૦ : જોખવાનોઠે ‘કલકત્તા’ સ્થાપ્યું.

૧૭૦૭ : ઔરંગઝેબનું મૃત્યુ.

૧૭૩૬ : નાદિરશાહે હિંદપર ચડાઈ કરી દિલ્હી લીધું.

૧૭૪૬-૪૯ : હિંદમાં અંગ્રેજો અને ફ્રેન્ચો વચ્ચે લડાઈ.

૧૭૭૪ : વોશિંગ્ટન હેસ્ટિંગ્સ હિંદનો પહેલો ગવર્નર જનરલ થયો.

૧૭૭૫ : અમેરિકન સ્વાતંત્ર્ય-યુદ્ધની શરૂઆત.

૧૭૭૬ : જુલાઈની ૪થી એ અમેરિકા સ્વતંત્ર થયું.

૧૭૭૯ : નેપોલિયન પહેલો ‘કોન્સલ’ (Consul) થયો.

૧૭૮૬ : વોશિંગ્ટન હેસ્ટિંગ્સ પર ક્રમ ચાલ્યું.

૧૭૮૯ : ફ્રેન્ચ સંઘર્ષકાંતિની શરૂઆત, ૧૪મી જુલાઈએ જેસ્ટાઈલ લેવાયો.

૧૭૯૨ : સપ્ટેમ્બરની ૨૧મીએ ફ્રાન્સ પ્રજાસત્તાક થયું.

૧૮૦૫ : ટ્રફાલ્ટરની લડાઈ. નેપોલનનું મૃત્યુ. ઑક્ટો. ૨૬.

ઈ. સ.

૧૮૧૨ : નેપોલિયનની રશિયા પર ચઢાઈ-મોટાં નુકસાન સાથે પીટેરહર્ગ-ગોરોડા બાબતું.

૧૮૧૫ : વોટરુ' પામે નેપોલિયનનો પરાજય. જૂન ૧૮

૧૮૧૮ : બ્રિટિશ લોકોએ હિંદમાંથી મરાઠી સત્તાને નાશ કર્યો.

૧૮૨૧ : સેન્ટ હેલેનામાં નેપોલિયનનું મૃત્યુ મે ૫.

૧૮૪૦ : ઇંગ્લંડમાં પેની પોસ્ટોફીસની શરૂઆત, જાન્યુ. ૧૦.

૧૮૫૭ : હિંદમાં સિપાઈઓનો જગલો.

૧૮૫૮ : આગસ્ટની ૨૭ તારીખે ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને વિખેરી નાખનામાં આવી. રાણી વિક્ટોરિયા હિંદના સમ્રાટી થયાં.

૧૮૫૯ : ઇંગ્લંડ અને હિંદ વચ્ચે તાર-અવલાર શરૂ થયો.

૧૮૬૩ : જન-સુઆરીની ૧લી તારીખે હિંદના દાસ્યવિમોચનના જાહેરનામાથી અમેરિકાના ડેલવાઈ લાગેશમાં મુલામોને મુક્તિ મળી.

૧૮૭૦ : ક્રાન્મ અને પ્રશિયા વચ્ચે લગ્નની શરૂઆત. પેરિસમાં પ્રજાસત્તાકની જાહેરાત મધ્યે. ૪.

૧૮૯૯ : બોઅર લગ્ન શરૂ થઈને ૧૯૦૨ની ૩૧મી મેએ પૂરી થઈ.

૧૯૦૦ : ચીનનો બોક્સર બળવો

૧૯૦૧ : ડિમેન્શરમાં માર્કોનિએ ગેડિયોહાગ પ્રથમ મદ્રો મોદલ્યો.

૧૯૦૩ : અમેરિકામાં હિમે. ૧૭મીએ રાઈટ લાઇઓ ચંત્રથી ચાલતાં એરોપ્લેનમાં પહેલવહેલા બેઠ્યા.

૧૯૦૪ : ફ્રેન્ચસુઆરીની ૬મીએ રશિયા અને જાપાન વચ્ચે લગ્ન શરૂ થઈ.

૧૯૦૫ : હિંદમાં ટેકેડ પ્લેગ. એક અઠવાડિયામાં ૩૪,૦૦૦ મૃત્યુ.

૧૯૧૨ : ચીન પ્રજાસત્તાક થયું. વિતરપૂજથી ન્યુયોર્ક જતાં, જરફના હુગર સાથે અથડાવાથી ઝંખર

ઈ. સ.

‘ટ્રિટોનિક’ પહેલી જ મુસાફરીમાં ફૂખી ગઈ. માર્ચની ૮ મીએ કેપ્ટન એમંડસન દક્ષિણ ક્રુવમાં પહોંચ્યો. લોડ હાર્ડિંગ પર દિલ્હીમાં જોખ ફેંકાયો.

૧૯૧૪ : યુરોપમાં વિશ્વયુદ્ધ શરૂ થયું. ઓસ્ટ્રિયાના આર્કડયુક ફ્રાન્સિસ્કુ જોસ્તિયામાં ૨૮મી જૂને ખૂન થયું. ઓસ્ટ્રિયાએ સર્વિયા સામે યુદ્ધ જાહેર કર્યું. જુલાઈ ૨૮.

૧૯૧૭ : યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સે જર્મની સાથેનો રાજકીય સંબંધ સખમરીનોના અનિયંત્રિત વ્યવહારને અંગે તોડી નાખ્યો. રશિયા પ્રખસત્તાક જાહેર થયું. બોર્શેવિક રાજ્યપ્રધાની શરૂઆત.

૧૯૧૮ : પ્રમુખ વિલ્સને સુલેહના ૧૪ મુદ્દાઓ પર ભાષણ આપ્યું. નવેમ્બરની ૧૧ મીએ વિશ્વયુદ્ધના તકફૂખીખત પર સહી થઈ.

૧૯૧૯ : વર્સેલ્સમાં સુલેહ-પરિષદ (જાન્યુ. ૧૮). જૂનની ૨૮ મીએ સુલેહ પર સહી થઈ.

૧૯૨૦ : વર્સેલ્સના કરારને અંગે રાષ્ટ્રસંઘ અસ્તિત્વમાં આવ્યો. જાન્યુઆરીની ૧૬ મીએ અમેરિકાના યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં દારૂનિષેધ જાહેર થયો.

૧૯૨૧ : ઇટાલિમાં ફેનિસ્ટ ચળવળની શરૂઆત. હિંદમાં મહાત્મા ગાંધીની આગેવાની હેઠળ અસહકારની ચળવળ.

૧૯૨૨ : ડિસેમ્બરની ૬મીએ ‘આઈગિશ ફ્રી સ્ટેટ’ની સ્થાપના થઈ. ફેસિસ્ટ લોકોએ ઇટાલિમાં સરકારનો કબજો મેળવ્યો. તુર્કિસ્તાનની રાષ્ટ્રીય સભાની અગોરાની બેઠક મુસ્તાફાકેમલ પાશ્વકે ખોલી.

૧૯૨૪ : ઇંગ્લંડમાં પહેલી મજૂર સરકાર.

૧૯૨૫ : ઈરાનની રાષ્ટ્રીય સભાએ ૧૭૭૯ થી રાજ્ય કરતા શાહને પદઘટ્ટ કર્યા અને રેઝાખાન પેશ્વી શાહ થયા. હિંદનગર્ગને જર્મનીના પ્રમુખ ચૂંટવામાં આવ્યા.

ઈ. સ.

૧૯૨૯ : ૧૯૨૮ના ડિસેમ્બરમાં અફઘાનિસ્તાનમાં બળવાની શરૂઆત. પોતાના લાઈ ઈનાયતુલ્લાને ગાદી સોંપી રાજ્ય અમાનુલ્લાએ ગાદીત્યાગ કર્યો. ઈનાયતુલ્લા પછી બચા-ઈ-સાફુ ને ત્યાર પછી ઓક્ટોબરમાં નાદિરશાહ ગાદી પર આવ્યા.

૧૯૩૦ : હિંદમાં કાયદાભંગની ચળવળની શરૂઆત. હિટલર નામના ઑસ્ટ્રિયનની આગેવાની હેઠળ જર્મન રિસ્ટેગમાં નાઝી-પક્ષનો ઉદ્ભવ.

૧૯૩૧ : સ્પેન પ્રજામતાક ચલુ. ગાંધી-ઈ-વિન સુલેહ પર સહી.

૧૯૩૨ : મંચુકુઓનું નવું મન્ય સ્થપાયું. પુના કરાર પર સહી થઈ ત્યાં સુધી મહાત્મા ગાંધીજીએ ૨૦-૨૬ સપ્ટેમ્બર સુધી અપવાસ કર્યો.

૧૯૩૩ : અફઘાનિસ્તાનના રાજા નાદિરશાહનું મૃત.

૧૯૩૪ : ઉત્તર હિંદમાં લયંકર ધરતીકંપ. ૬,૫૮૨ માણસોના જાન ગયા.

૧૯૩૫ : કવેરામાં લયંકર ધરતીકંપ. ૨૬૦૦૦ માણસો મૃત્યુ પામ્યા. ઈટલિ આબિસિનિયા વચ્ચે લડાઈ શરૂ થઈ.

૧૯૩૬ : શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જનું મૃત્યુ. સ્પેનના આંતર-વિગ્રહની શરૂઆત. ઇંગ્લંડના રાજા આઠમા એડવર્ડનો ગાદીત્યાગ.

૧૯૩૭ : ચીન જાપાનની લડાઈ શરૂ થઈ.

હિંદનાં વિશ્વવિદ્યાલયો

ઈ. સ. ૧૮૫૭માં કલકત્તા, મુંબઈ અને મદ્રાસ યુનિવર્સિટીની સ્થાપના સાથે આ દેશમાં ઉચ્ચ શૈક્ષણિકની શરૂઆત થઈ. યુનિવર્સિટી માટેના જરૂરી કાયદાઓ તે જ વર્ષના જન્યુઆરીનાં ૨૪ મી તારીખે, બ્રિટાઈની ૧૮મી તારીખે અને સપ્ટેમ્બરની ૧૫મી તારીખે અનુક્રમે પસાર કરવામાં આવ્યા. શરૂઆતમાં કલકત્તા યુનિવર્સિટીમાં ઉત્તર હિંદના

બધા ભાગો આવી જતા હતા, પરંતુ તે પ્રદેશ બ્યવસ્થા માટે વધારે પડતો થતાં ૧૮૮૨માં પગ્ગમ યુનિવર્સિટી તથા ૧૮૮૭માં અલ્લાહાબાદ યુનિવર્સિટીની સ્થાપના કરી ને તેના ભાગલા પાડી નાખવામાં આવ્યા.

લોર્ડ કર્ઝને ૧૯૦૨માં યુનિવર્સિટી કમિશનની નિમણૂક કરી તે યુનિવર્સિટીના ઇતિહાસમાં અગત્યનો ખતાવ છે. આ કમિશનની ભલામણો મુખ્યત્વે યુનિવર્સિટીના બધાં શાખા સુધારાની દિશામાં હતી. યુનિવર્સિટીના કાયદામાં સુધારા કરતો ધારો ૧૯૦૪ની ૧ લી મે ૧૯૦૪ને અમલમાં આવ્યો. ૧૯૦૪ના ધારામાં શિક્ષણ માટે માધતો પૂર્ણ પાડવાની ફરજ યુનિવર્સિટી માથે નાખવામાં આવી. પ્રોફેસર અને લેકચરરો નીમવાની મત્તા, ફડ રાખવા તથા તેની બ્યવસ્થા કરવાની મત્તા, યુનિવર્સિટી લાઈબ્રેરી, લેબોરેટરી તથા મ્યુઝિયમને સર્વજન કરી દેવાની રાખવાની મત્તા યુનિવર્સિટીને મળી, જે કે શિક્ષણનો મોટો ભાગ તે સાથે જોડાયેલી કોલેજોમાં અપાતો હતો, છતાં થોડી ઘણી ઉચ્ચ કૅળવણી યુનિવર્સિટીની બ્યવસ્થા નીચે અપાવા લાગી.

બધી યુનિવર્સિટીઓની સ્થાપના અધિકારીશાહી હતી, પરંતુ ૧૯૧૬ તથા ૧૯૨૦માં તેમાં નવો ફેરફાર થયો. હિંદુ અને મુસલમાન બે કોમોના ચલોને અંગે બંને કોમોની વિશિષ્ટ જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવાને તે વર્ષોમાં બે નવી યુનિવર્સિટીની સ્થાપના થઈ. તેની સ્થાપના ધારાસભાના કાયદાથી કંવામાં આવી હતી. બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટી (કાશી વિદ્યાપીઠ) ૧૯૧૬માં તથા અલીગઢ મુસ્લિમ યુનિવર્સિટી ૧૯૨૦માં અપવામાં આવી. પૌર્વાત્ય કૅળવણી તથા ધાર્મિક શિક્ષણને માટે હીંદી આપવી તે આ સંસ્થાઓની ખાસ વિશિષ્ટતા છે.

મિહાર અને ઓરિસ્સાને નવો પ્રાંત અપાતા, પટણા યુનિવર્સિટીના નામથી એક નવી યુનિવર્સિટી ૧૯૧૭માં પટણામાં સ્થાપવામાં આવી, દેશી રાજ્યોમાં બે નવી યુનિવર્સિટી સ્થાપવામાં આવી. એક માધ્યમોરમાં, તે ૧૯૧૬માં માધ્યમોર યુનિવર્સિટીના નામથી અસ્તિત્વમાં આવી, અને બીજી દક્ષિણ દિગ્રાખાલમાં ૧૯૧૮માં ઓરમાનિયા યુનિવર્સિટીના નામથી ઓરમાનિયા યુનિવર્સિટીની વિશિષ્ટતા એ છે કે તેમાં બધા વિષયો ઉર્દૂદ્વારા શીખવવામાં આવે છે.

યુનિવર્સિટીના ઇતિહાસમાં બીજો અગત્યનો મનાતો યુગના યુનિવર્સિટી સ્થાપનાનો છે. તેના પ્રમુખ સર માર્કમ્સ મેડર હતા. ૧૯૧૭થી ૧૯૧૮ સુધી આ મિશન બેઠું તેની મુખ્ય લક્ષ્યમાં એ હતી કે યુનિવર્સિટીને વચ્ચેના ડગમાંથી મુક્ત કરી કે જેવી યુનિવર્સિટીની ખરી કેળવણી તથા ઉચ્ચ શિક્ષણની પ્રગતિ પર તેનું ધ્યાન કેન્દ્રિત થાય. સ્થાપનાને વચ્ચેની યુનિવર્સિટી સ્થાપનાની પણ લક્ષ્યમાં કરી એકલો સ્થાપનાને બતાવેલી પદ્ધતિ પર કેટલીક નવી યુનિવર્સિટીઓ આપના દિશામાં સ્થાપવામાં આવી. ખર્ચમાં ૨૦૦૦ યુનિવર્સિટી ૧૯૨૦માં લખના યુનિવર્સિટી ૧૯૨૦ના ડિસેમ્બરમાં, હાલ યુનિવર્સિટી ૧૯૨૦ના જુલાઈની ૧૮ મી તારીખે તથા દિલ્લી યુનિવર્સિટી ૧૯૨૦માં સ્થાપનામાં આવી.

મધ્યપ્રાંતમાં ૧૯૨૩માં નાગપુર યુનિવર્સિટી સ્થાપનામાં આપના યુનિવર્સિટીની સ્થાપના ૧૯૨૭માં થઈ આપના યુનિવર્સિટી સંસ્થાના અને મધ્યપ્રાંતની જરૂરિયાતો પર પણ ધ્યાન આપે છે. આ યુનિવર્સિટી ૧૯૨૭માં સ્થાપવામાં આવી હતી. મધ્યપ્રાંતની યુનિવર્સિટીઓની પ્રગતિમાં એ છે કે અનિયમ અને મનાત્ય યુનિવર્સિટી બાદ કરતા, ઇન્ટરમીડિયેટ સુધીની કેળવણી તેમની મજામાંથી લઈ લેવામાં આવી છે અને હાઈસ્કૂલ અને ઇન્ટરમીડિયેટ કેળવણીની જુદી બેઠકની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. હાલ યુનિવર્સિટીમાં પણ ઇન્ટરમીડિયેટ મોડેલ છે.

ઈ. સ. ૧૯૨૬માં મદ્રાસ ઇલાકાની યુનિવર્સિટીમાં અગત્યનો વિકાસ થયો. આ વર્ષમાં આપના યુનિવર્સિટીની સ્થાપના થઈ અને તેનું મથક વેલ્ડેર થયું. બીજી યુનિવર્સિટી ચિદમરમમાં સ્થાપવામાં આવી. રાજ્ય મર અનમને એક્ટની ૨૦ લાખની માદદાઈ સંપાદનથી તે અનમને યુનિવર્સિટી તરીકે ઓળખાય છે.

દિ. મા. યુનિવર્સિટીઓ નીચેના પ્રકારની ૩ (૧) જે યુનિવર્સિટી બહારની મેનેજમેન્ટ પોતાના માથે જોડી દઈ, તેના અધ્યાસક્રમમાં સૂચનાઓ આપે તે મધ્ય રાજ્યનારી યુનિવર્સિટી (૨) યુનિવર્સિટીઓ નીચેના ગિરિની દેખરેખ હેઠળ થોડું અથવા બહુ શિક્ષણ અપાત હોય તે શિક્ષણ આપતી યુનિવર્સિટી (૩) એક સ્થાનમાં આપેલ યુનિવર્સિટી

જેમાં યુનિવર્સિટીએ નીમેલા અથવા તેના તાઆના શિક્ષકો મારફત બધું શિક્ષણ અપાતું હોય તેવી એકાધિક (Unitary) યુનિવર્સિટી.

અત્યારે કલકત્તા યુનિવર્સિટી દિંહમાં તથા સામ્રાજ્યમાં મોટામાં મોટી જોગણુ કરતી યુનિવર્સિટી છે.

યુનિવર્સિટીમાં નોંધાયેલાની સંખ્યા

યુનિવર્સિટી	૧૯૩૪	૧૯૩૫
કલકત્તા	૨૯,૫૧૬	૨૯,૮૫૧
પટણા	૪,૩૪૧	૪,૭૨૬
ઢાકા	૯૮૪	૯૬૮
રંગૂન	૧,૮૦૫	૧,૮૩૪
મદ્રાસ	૧૫,૫૧૫	૧૪,૭૫૭
માઈસોર	૨,૯૫૫	૨,૭૮૧
ઓઆનિયા	૧,૨૮૪	૧,૩૬૧
આંધ્ર	૩,૧૨૦	૩,૨૩૮
અન્નમચૈ	૬૧૨	૫૦૮
મુંબઈ	૧૬,૨૯૨	૧૭,૪૯૪
બનારસ હિંદુ	૩,૪૯૨	૩,૭૧૧
અલિગઢ મુસ્લિમ	૧,૨૪૧	૧,૪૭૯
લખનૌ	૨,૦૮૪	૨,૧૦૯
અલ્લાહાબાદ	૧,૮૮૩	૨,૦૯૬
આગ્રા	૩,૩૧૯	૩,૬૨૦
નાગપુર	૨,૮૮૧	૩,૦૯૬
પંજાબ	૧૯,૭૬૬	૨૧,૬૫૩
દિલ્હી	૨,૧૦૮	૨,૨૬૭
	<hr/> ૧૧૩,૩૨૮	<hr/> ૧૧૭,૬૪૧

યુનિવર્સિટીના આંકડાઓ ૧૯૩૪-૩૫

	યુનિવર્સિટી- પ્રસારમાં વિદ્યાર્થીઓ	જાણીતી કોલેજોમાં વિદ્યાર્થીઓ	આર્ટ્સ તથા સાયન્સના ગ્રેજ્યુએટોની સંખ્યા
કલકત્તા (૧૯૫૭) (જોડાયેલ કરે છે તથા શિક્ષણ આપે છે)	૧૩૮૩	૨૮,૪૬૮	૨,૫૮૬
મુંબઈ (૧૯૫૭) „	૧૨૪	૧૭,૩૭૦	૧,૭૨૬
મદ્રાસ (૧૯૫૭) „	૮૪	૧૪,૬૭૩	૧,૫૪૮
પંજાબ (૧૯૮૨) „	૭૧૭	૨૦,૯૩૬	૨,૧૩૨
અલ્લાહાબાદ (૧૯૮૭) (શિક્ષણ આપે છે)	૧૮૨૦	૨૭૬	૩૬૬
બનારસ હિંદુ (૧૯૧૬) (શિક્ષણ આપે છે)	—	૩,૭૧૧	૮૫૦
માધ્યમ (૧૯૧૬) „	—	૨,૭૧૮	૨૭૭
પટણા (૧૯૧૭) (જોડાયેલ કરે છે)	—	૪,૭૨૬	૩૮૮
ઓરિસ્સા (૧૯૧૮) (શિક્ષણ આપે છે)	૭૩૧	૬૪૪	૭૨
અયિગલ મુસ્લિમ (૧૯૨૦) (એકાલુક)	—	૧,૪૭૯	૧૪૪
રેગૂન (૧૯૨૯) (શિક્ષણ આપે છે)	—	૧,૯૭૧	૧૫૨
લખનૌ (૧૯૨૦) (એકાલુક અને શિક્ષણ આપે છે)	૨,૦૩૨	૭૭	૨૯૦
દાકા (૧૯૨૧) (એકાલુક)	૯૬૦	—	૧૯૬
દિલ્લી (૧૯૨૨) (શિક્ષણ)	૧૭૬	૨,૦૯૧	૨૮૦

	ત્રિનિવર્તિની- પ્રાતામાં વિદ્યાર્થીઓ	જોડાણ ફરેલી ફોલિન્ટમાં વિદ્યાર્થીઓ	આર્ટ્સ તથા સાયન્સના ગ્રેજ્યુએટોની સંખ્યા
નાગપુર (૧૯૨૩) (જોડાણ તથા શિક્ષણ)	૩૫૦ ;	૨,૭૪૪	૩૬૪
આંધ્ર (૧૯૨૬) ,,	૨૨૮	૩,૦૧૦	૩૯૩
આંધ્રા (૧૯૨૭) (જોડાણ)	—	૩,૭૨૦	૧૫૯૫
અનમડે (૧૯૨૯) (એકાદ્યક)	૫૦૮	—	૮૨

બ્રિટિશ હિંદમાં કન્યાઓની કેળવણી

	૧૯૩૩	૧૯૩૪
કુલ વિદ્યાર્થીનીઓની સંખ્યા	૨,૬૦૬,૪૭૦	૨,૭૫૫,૦૫૧
કન્યાકેળવણી પાછળ ખર્ચ રૂપિયા	૩,૫૨,૪૧,૨૧૬	૩,૬૩,૫૯,૩૦૯

છોકરા તથા છોકરીઓની કેળવણીની પ્રગતિ

૧૯૨૭-૩૪નાં વર્ષો દરમિયાન માન્ય સંસ્થાઓમાં પુરુષ તથા સ્ત્રી વિદ્યાર્થીઓનો, પુરુષ અને સ્ત્રીઓની વસ્તીના પ્રમાણમાં વધારો થયો તેના દેકા બતાવે છે.

વધારો (સ્ત્રીઓનો) વધારો (પુરુષોનો)

મદ્રાસ	૦.૯	૦.૨
મુંબઈ	૦.૬	૦.૦૮
બંગાળ	૦.૮	૦.૮
સુકતપ્રાંતો	૦.૨	૦.૪
પંજાબ	૦.૮	૧.૦
બર્મા	૦.૪	૦.૧
બિહાર આસિસા	૦.૦૩	૦.૭
મધ્યપ્રાંત	૦.૩	૦.૧

	વધારો (ત્રીજોનો)	વધારો (પુરુષોનો)
આસામ	૦.૬	૦.૫
સરદમ્પ્રાંત	૦.૬	૧.૧
દિલ્હી	૨.૧	૨.૦

કુળવણીવિષયક સંસ્થાઓ અને વિદ્યાર્થીઓ

	સંસ્થાઓ	વિદ્યાર્થીઓ
૧૯૨૬-૨૭	૨૪૬,૨૬૪	૧૧,૧૫૭,૪૬૬
૧૯૨૭-૨૮	૨૫૪,૭૨૪	૧૧,૭૭૫,૨૨૨
૧૯૨૮-૨૯	૨૫૮,૬૧૮	૧૨,૧૬૬,૧૦૪
૧૯૨૯-૩૦	૨૬૦,૯૪૬	૧૨,૫૧૫,૧૨૬
૧૯૩૦-૩૧	૨૬૨,૦૬૮	૧૨,૬૮૬,૦૮૬
૧૯૩૧-૩૨	૨૫૬,૭૬૦	૧૨,૭૬૬,૫૩૭
૧૯૩૨-૩૩	૨૫૫,૩૪૮	૧૨,૮૫૩,૫૩૨
૧૯૩૩-૩૪	૨૫૬,૭૨૫	૧૩,૧૭૨,૮૬૦
૧૯૩૪-૩૫	૨૫૬,૨૬૩	૧૩,૫૦૬,૮૬૬

વસ્તીના પ્રમાણમાં વિદ્યાર્થીઓના ટકા

	૧૯૧૭	૧૯૨૨	૧૯૨૭	૧૯૩૨	૧૯૩૩	૧૯૩૪
મરાઠા	૪.૦૧	૪.૩	૫.૬૬	૬.૨૫	૬.૨	૬.૫
મુઝાઈ	૩.૬૬	૫.૦	૫.૬૫	૬.૧૧	૬.૧૧	૬.૩
બંગાળી	૪.૨૨	૪.૦	૫.૦૨	૫.૫૫	૫.૭૧	૫.૯૨
કુળાપ્રાંતો	૧.૯૧	૨.૩	૨.૯૭	૩.૧૩	૩.૧૭	૩.૨
પંજાબ	૨.૪૩	૩.૦	૫.૭૧	૫.૬૧	૫.૫૦	૫.૪૩
બર્મા	૪.૮૬	૪.૩	૪.૮૬	૪.૨૮	૪.૬૬	૪.૬૫
બિહાર-ઓરિસ્સા	૨.૪૫	૨.૪	૩.૨૬	૨.૬૦	૨.૬૭	૩.૦૧
મધ્યપ્રાંત	૨.૫૨	૨.૪	૨.૮૬	૨.૬૬	૩.૦૨	૩.૧૧
આસામ	૩.૪૮	૨.૮	૩.૭૦	૪.૩૨	૪.૩	૪.૪
સરદમ્પ્રાંત	૨.૧૬	૨.૩	૩.૦૦	૩.૬૦	૩.૭	૩.૮
કુર્ગ	—	—	—	—	૬.૮૫	૬.૮૬
દિલ્હી	—	—	—	—	૭.૨	૯.૧

પ્રાંતવાર ખર્ચ ૧૯૩૨ : હિંદમાં શિક્ષિતોનું પ્રમાણ ૧૭૬

	૧૯૧૭	૧૯૨૨	૧૯૨૭	૧૯૩૨	૧૯૩૩	૧૯૩૪
અજમેર-મેસ્વાડા	—	—	—	—	૪.૩	૪.૫
બલુચિસ્તાન	—	—	—	—	૨.૪૭	૨.૫૭
બેંગલોર	—	—	—	—	૧૨.૬	૧૩.૧
સત્તા હેઠળ બીજા પ્રદેશો	—	—	—	—	૯.૨	૯.૪

કુલ શિક્ષણખર્ચ

૧૯૨૯-૩૦	૨૭,૪૨,૮૨,૦૧૮
૧૯૩૦-૩૧	૨૮,૩૧,૬૧,૪૪૬
૧૯૩૧-૩૨	૨૭,૧૮,૫૬,૬૨૨
૧૯૩૨-૩૩	૨૫,૭૮,૭૫,૮૬૮
૧૯૩૩-૩૪	૨૬,૧૭,૬૫,૧૮૬

પ્રાંતવાર ખર્ચ ૧૯૩૨

મદ્રાસ	૫,૩૯,૮૭,૪૩૫	મધ્યપ્રાંત	
મુંબઈ	૩,૯૮,૦૯,૬૧૦	અને વરાડ	૧,૦૧,૭૪,૮૦૯
બંગાળ	૪,૨૩,૧૬,૩૧૯	સરહદપ્રાંત	૨૮,૬૩,૦૫૯
સંયુક્તપ્રાંતો	૩,૭૦,૩૦,૪૪૨	કૂર્ગ	૨,૬૦,૧૫૪
પંજાબ	૩,૦૬,૮૯,૨૭૯	દિલ્હી	૨૬,૬૨,૨૯૫
અમી	૧,૬૩,૨૦,૬૮૦	અજમેર મેસ્વાડા	૮,૧૮,૭૪૨
બેંગલોર	૯,૮૧,૮૫૬	બલુચિસ્તાન	૫,૩૩,૧૯૦
બિહાર-ઓરિસા	૧,૬૯,૪૯,૧૩૩	સત્તા હેઠળના	
આસામ	૪૮,૩૩.૯૧૯	બીજા પ્રદેશો	૧૫,૩૪,૪૬૪

કુલ ૨૬,૧૭,૭૫,૧૮૬

હિંદમાં શિક્ષિતોનું પ્રમાણ (૧૯૨૭-૩૨)

	પુ.	સ્ત્રી		પુ.	સ્ત્રી
મદ્રાસ	૯.૫	૩.૧	બિહાર		
મુંબઈ	૯.૦૮	૨.૮૩	ઓરિસા	૫.૧૫	૦.૬૭
બંગાળ	૮.૩૦	૨.૩૨	મધ્યપ્રાંત	૫.૦૭	૦.૮૫
સંયુક્તપ્રાંતો	૫.૩૦	૦.૭૨	આસામ	૬.૮૮	૧.૫
પંજાબ	૮.૮૨	૧.૮૫	સરહદપ્રાંત	૫.૭	૧.૨
અમી	૬.૮૧	૩.૦૧			

દર વિદ્યાર્થી દીઠ કુલ ખર્ચ ૧૯૩૪-૩૫

	રૂા.આ.પા.		રૂા.આ.પા.
મદ્રાસ	૧૮—૧-૨	સરહદપ્રાંત	૩૨—૩-૧
મુંબઈ	૩૦—૦-૦	કૂર્ગ	૨૨—૨-૨
બંગાળા	૧૪—૪-૯	દિલ્હી	૬૦—૦-૯
યુક્તપ્રાંતો	૨૪-૧૩-૧	બંબે-મેર-મેરવડા	૩૮—૧-૭
પંજાબ	૨૦—૮-૯	બલુચિસ્તાન	૫૮—૨-૭
બર્મા	૨૯—૩-૫	બેંગલોર	૫૨-૧૧-૬
મિઝોર ઓરિસ્સા	૧૫—૫-૫	બીજા વડીયી	
મધ્યપ્રાંત-વરાહ	૨૧-૧૩-૫	પ્રદેશી	૭૨-૧૧-૮
આસામ	૧૩—૬-૪	અખિય દિલ્હી	૨૦-૧૧-૦

કેળવણીવિષયક અખિલ હિંદનું ખર્ચ

સાલ	રૂપિયા
૧૯૨૭-૨૮	૨૫,૮૨,૭૮,૮૧૯
૧૯૨૮-૨૯	૪૭,૦૭,૩૩,૨૫૮
૧૯૨૯-૩૦	૨૭,૪૨,૮૨,૦૧૮
૧૯૩૦-૩૧	૨૮,૩૧,૬૧,૪૪૬
૧૯૩૧-૩૨	૨૭,૧૮,૫૬,૬૨૨
૧૯૩૨-૩૩	૨૫,૭૮,૭૫,૮૬૮
૧૯૩૩-૩૪	૨૬,૧૭,૬૫,૧૮૬
૧૯૩૪-૩૫	૨૬,૫૨,૧૧,૪૦૦

હિંદની રેલ્વે

રેલ્વે-બોર્ડ

આખા હિંદુસ્તાન રેલ્વે-બોર્ડની મારફત મગ્ગર રેલ્વે ખર્ચ સંપાદિત છે. આમગ્ગર સેવા ચલાવે છે. ૧૯૦૫ પહેલા રેલ્વે, ખાલી વર્કસ ટીપ્પાઈને-ટોનો એક જામ હતો, ખર્ચ તે સાચા એક પ્રમુખ અને એ સમયવાળા રેલ્વે-બોર્ડની સ્થાપના કરવામાં આવી ખર્ચ તે વેપાર

તથા ઉદ્યોગ-ખાતાનાં તાબામાં હતી. આ ગોઠવણ અસંતોષકારક નીવડતાં ૧૯૦૮માં રેલ્વે ખાતું જુદું પાડવામાં આવ્યું અને બોર્ડના ઉપરીને પ્રમુખનું નામ આપવામાં આવ્યું અને તેને વાઇસરોય સાર્થે સીધા સંબંધ રાખવાની સત્તા આપવામાં આવી. બોર્ડને વિશિષ્ટ પ્રશ્નો પર સલાહ આપવાને રેલ્વે માટે એકાઉન્ટન્ટ જનરલ, ચીફ એન્જિનીયર તથા મિકેનિકલ એન્જિનીયરને નીમવામાં આવ્યા. હજુ સુધી બોર્ડ વાઇસરોયની કાઉન્સીલના વેપાર-ઉદ્યોગ-ખાતાના હોમ મેમ્બરના હાથ નીચે હતી. ૧૯૨૨-૨૪માં એકવર્થ કમિટીની ભલામણ મુજબ પ્રેસિડન્ટને રેલ્વેના ચીફ કમિસ્નરનો હોદ્દો આપવામાં આવ્યો અને ફિનેન્સિયલ કમિસ્નરશિપ કરીને ત્રણ સભ્યો નીમવામાં આવ્યા. અત્યારનું બોર્ડનું આ બંધારણ છે. ચીફ કમિસ્નર રેલ્વે માટે સરકારી મંત્રી છે અને રેલ્વેની નીતિના નિર્ણય સંબંધે તે જવાબદાર છે. બોર્ડની નીચે ચાર પાંચ ડીરેક્ટરો, ટેકનિકલ ઓફિસર (તજ્જ્ઞ), મેકેટરી અને ડેપુટી મેકેટરી છે, પણ સંલોગ પ્રમાણે આ અધિકારીઓની સંખ્યામાં વધારો થતાડો થાય છે.

બોર્ડના તાબામાં રેલ્વેની માલિકાની રેલ્વે એજન્સી તળે છે, પણ ખાખીની જુદી જુદી રેલ્વેની જુદી જુદી વ્યવસ્થા છે. બોર્ડની સીધી રૂબરૂ હેઠળ ગવર્નમેન્ટ ઇન્સ્પેક્ટરોની મોટી સંખ્યા છે. યુનાઇટેડ કિંગડમમાં 'ટ્રાન્સપોર્ટ ઇન્સ્પેક્ટરો'ની જે ફરજ હોય છે તેવી જ તેઓની ફરજ છે. પરંતુ જરૂર પડે તેઓ રેલ્વેની બાબત પર પ્રાતિક સરકારને સલાહ આપે છે.

રેલ્વેની જાત

- (૧) રેલ્વેની માલિકા અને રેલ્વેની વ્યવસ્થા, જેવી કે ઇસ્ટ ઇન્ડિયન રેલ્વે
- (૨) રેલ્વેની માલિકા અને કંપનીની વ્યવસ્થા દા. ત. બંગાળ નાગપુર રેલ્વે.
- (૩) કંપનીની માલિકા અને કંપનીની વ્યવસ્થા દા. ત. બી. એન. ડબલ્યુ રેલ્વે.
- (૪) દેશી ગાજીની રેલ્વે. દા. ત. નિઝામની રેલ્વે

(૫) ટ્રિટ્રક્ટ બોર્ડની માલિકીની પણ રાજ્ય અથવા કંપનીઓની બંધવસ્થાવાળી રહેશે.

રેલવેનું વર્ગીકરણ

(૧) વેપારી રેલવે : દેશના દુનર ઉદ્યોગના વિકાસ અને દેશની અંદર તથા બહારના વેપારની સગવડ માટે બંધાયેલ રેલવે.

(૨) રક્ષણાત્મક રેલવે : જે પ્રદેશોમાં દુષ્કાળનો ભય હોય ત્યાં દુષ્કાળના સમયે તેમને રક્ષણ આપવા તથા હિંદનાં અનાજનાં કેન્દ્રોમાંથી ખોરાક જલદીથી તથા સસ્તો પહોંચાડવા માટે બંધાયેલ રેલવે.

(૩) યુદ્ધવિષયક : હિંદના પાશ્વર્ય તથા ઈર્ષાન ખૂણાના પ્રદેશોમાં, પરદેશના હુમલાના ગ્રસ્ત માટે બંધાયેલ રેલવે.

રેલવેના ત્રણ વર્ગો

પ્રથમ વર્ગમાં વાર્ષિક ૫૦ લાખ રૂ. કે તેથી વધારેની કુલ કમાણી કરનાર રેલવેનો સમાવેશ થાય છે.

બીજા વર્ગમાં ૧૦ લાખ રૂ. થી વધારે પણ ૫૦ લાખથી ઓછી કમાણી કરનાર રેલવે આવે છે.

ત્રીજા વર્ગમાં ૬૨ લાખ અને તેથી ઓછી વાર્ષિક કમાણીવાળી રેલવે આવે છે.

એ. બી. રેલવે

અત્યારની કંપની ૧૮૯૨માં સ્થાપવામાં આવી. સરકારે ૧૮૯૧માં શરૂ કરેલ કારખાનું આ કંપનીએ લઈ લીધું. કુલ માધ્યમ ૬૧૪.

બી. એન. હબલ્યુ. રેલવે.

મુજ કાન્ડેક્ટ ૧૮૮૨માં થયો. અત્યારે કંપની તેની માલિકી ધરાવે છે તથા બંધવસ્થા કરે છે. કુલ માધ્યમ ૨,૨૮૬.

બી. એન. રેલવે.

જુની જુની રોટ રેલવેને લઈને ૧૮૮૭માં કંપની સ્થાપવામાં આવી. કુલ માધ્યમ ૨,૨૮૬.

બી, બી, સી, આઈ.

મૂળ કંપનીની મિલકત ૧૮૫૫માં રજિસ્ટર કરવામાં આવી હતી. ૧૯૦૫ના ૩૧ મી ડિસેમ્બરે હિંદી વજરે તેનો કબજો લીધો અને અત્યારની સંયુક્ત રીતિએ નવી કંપની વ્યવસ્થા કરે છે. આ વ્યવસ્થા ૧૯૦૭ના તથા ૧૯૧૩ના વધારાના કોન્ટ્રાક્ટની રૂએ કરવામાં આવેલ છે. તે કારણે અંત ૧૯૪૧ના ડિસેમ્બરની ૩૧ મીએ અથવા તે તેના પછીના ગમે તે પાંચમા વર્ષની ડિસેમ્બરની ૩૧ મીએ આવશે. કુલ માઇલ-૧૦૩૫-૬૫૨૦ વ્યવસ્થા હેઠળનાં દેશી રાજ્યોના તથા બીજી કંપનીઓના ૨૨૪ માઇલ.

બીઆઈ રેલ્વે

બીઆઈ રેલ્વે સરકારે બાંધી છે, પરંતુ ૧૮૯૬ થી ૧૯૨૮ સુધી વ્યવસ્થા માટે કંપનીને પટ્ટો આપવામાં આવ્યો હતો. ૧૯૨૯ના ૧લી જાન્યુઆરીથી તેની વ્યવસ્થા સરકાર હસ્તે છે અને આખી સિસ્ટમ મીટર ગેજ છે.

ઈ, બી, રેલ્વે

ઈ. સ. ૧૮૮૪માં કંપની પાસેથી રેલ્વે કબજો લીધો અને ત્યાર પછીથી સરકારે વ્યવસ્થા તથા વિસ્તાર કર્યો છે. કુલ માઇલ ૮૯૩+ ૧,૦૬૮+૩૭

ઈ, આઈ, રેલ્વે

મૂળ કંપની ૧૮૪૯માં રજિસ્ટર કરવામાં આવી. ૧૮૭૯માં રેલ્વે તે ખરીદી લીધી, પણ ૧૯૨૫ સુધી કંપનીએ તેની વ્યવસ્થા કરી. અત્યારે રેલ્વે વ્યવસ્થા કરે છે. કુલ માઇલ ૪,૨૬૫.

જી, આઈ, પી, રેલ્વે

મૂળ બે કંપનીઓ જી. આઈ. પી. અને ઇન્ડિયન મિડલેન્ડ. તે બન્ને બેઝાર્ડ ગર્લ અને રેલ્વે ૧૯૦૦માં ખરીદી લીધી. ૧૯૨૫ સુધી કંપની તેની વ્યવસ્થા કરતી. ત્યાર પછી રેલ્વે તે કામ ઉપાડી લીધું. માઇલ ૩,૪૮૨.

રોહિલખંડ અને કુમાયુન રેલ્વે

૧૮૮૨માં રજિસ્ટર થયેલી કંપની આર. એન્ડ. કે. રેલ્વેની

માત્રિકા છે તથા વ્યવસ્થા પણ તે કરે છે. સરકારી ખાડિયરી હેઠળ લખનારો ખરેખરી રહેવાની વ્યવસ્થા તે પણ કરે છે.

એસ. આઈ. રૂલે

જુડી જુડી કંપનીઓ બેઝાર્ડ ગઈ અને ૧૮૯૧માં સરકારે ખરીદી લીધી. બાદિયરી હેઝગ કંપની વ્યવસ્થા કરે છે.

सु.भा.सि-५६६+१,८२६+६६.

ਐਮ. ਓ. ਐਫ. ਐਫ.

તિંદમાં મોટામાં મોટી રહે એટલે માલિકાની તથા બચરથા હેડાની છે. અન્યાર મુધીમાં ખાનગી માલિકાની રહેવા ૧૯૦૦ એકમ તેમાં ભગી થયા છે.

५५ भा.५-७, ०८६

એમ. એન્ડ એસ. એમ. રેલ્વે

જૂની મહાત્મ કંપની ૧૮૫૨માં ગ્રિન્વિચ થર્મ દત્તી, પશ્ચિમી તે પર્ગી અને મધ્ય ભગાઠ લાર્ડન સાથે જોડી દીધી. અત્યારની એક લાર્ડન ૧૯૦૮માં અગ્નિત્વમાં આવી. ત્યારથી અને અત્યારે તેની માયિડી રેલ્વેની છે પણ અવગ્યા ખાનગી કંપની કે રે.

५५ मार्च-१, १९७७

निग्राम करो देव्ये

આચાર્યની જેલેની આજ્ઞા હુની હુરી રીતે ડરમાં આવી હતી, પરંતુ ૧૮૭૩માં ફિલ્સ્ટર રહેલ કંપનીએ મગમરી બદિલી દેવા તેની અવધાઈ લીધી. પરંતુ ૧૯૩૦માં નિઃશસ્ત્રતા નિયમના હાથમાં તે જેલે મર્યું.

[illegible]

શ્રીજી વર્ગ - જન્મસ્થાન, પેશા, દુશ્મન, આત્મિક શત્રુ,
 વિગતો શત્રુ, શ્રી. ક્રમ, આદિ વિશ્વ-કલ્પિત; સ્વાધ્યાયની વડે.

રાજ્ય રહેવે; ગોંડા; જામનગર અને દારા; જૂનાગઢ રાજ્ય; મોરબી; મૈસુર; સહદરા સહરાનપુર લાઈટ.

ત્રીજો વર્ગ—આહમદપુર કટવા; આરા સસરામલાઈટ; બાંકુરા દામોદર રિવર; બારાસેટ-ખશીરહટ લાઈટ; બંગાળ પ્રોવિન્શિયલ; બખ્તિયારપુર-ખિહાર લાઈટ; બદવાન-કટવા; કચ્છ સ્ટેટ; દેહરી રોહતા લાઈટ; ધોલપુર સ્ટેટ; ફતવા ખરલામપુર; માલિયર લાઈટ; હાવરા આમટા લાઈટ; હાવરા શિખાલા લાઈટ; જગમિ લાઈટ; જોમોર જોનીડા; જોહંત પ્રોવિન્શિયલ; કાશિઘાટ ફટા; કુલમેકુરાપરજીમ લાઈટ; માથેરાન લાઈટ; પોરબંદર સ્ટેટ, તેજપુર બેલિપરા લાઈટ; ત્રિવેલોર લાઈટ; ઉદ્દિપુર ચિતોડગઢ.

રહેવે પહેલી ખુલ્લી મુકાયાની તારીખ

ખી, એન. ડમ્પ્સ. આર.	માલ માટે ખુલ્લી મુકાઈ	૨-૪-૧૮૮૪
ખી, એન. આર.	" "	૬-૪-૧૮૮૦
ધ. ખી. આર.	" "	૨-૧-૧૮૬૨
ધ. આઈ. આર.	" "	૧૫-૮-૧૮૫૪
જી. આઈ. પી. આર.	મુંબઈથી થાણા સુધી	૧૮-૪-૧૮૫૩
એ. ખી. આર.	માલ માટે ખુલ્લી મુકાઈ	૧-૭-૧૮૬૫
ખી. ખી. સી. આઈ.	" "	૧૦-૨-૧૮૬૦
ખર્મા રહેવે	" "	૧-૫-૧૮૭૭
જોધપુર	" "	૨૪-૬-૧૮૬૨
એમ. એસ. એમ.	માલ માટે ખુલ્લી મુકાઈ	૧-૭-૧૮૫૬
નિઝામ	" "	૯-૧૦-૧૮૭૪
એન. ડમ્પ્સ. આર.	" "	૧૩-૫-૧૮૬૧
રાહિલખંડ અને કુમાઉન	" "	૧૨-૧૦-૧૮૮૪
એસ. આઈ. આર.	" "	૨૩-૫-૧૮૬૦

કુલ સડકે

	માઈલ		માઈલ
૧૮૨૫-૨૬	૩૮,૫૭૯	૧૮૨૭-૨૮	૩૯,૭૧૨
૧૮૨૬-૨૭	૩૯,૦૪૯	૧૮૨૮-૨૯	૪૦,૯૫૦

ମାଠି

ମାଠି

୧୯୨୯-୩୦	୪୧,୭୨୪	୧୯୩୩-୩୪	୪୨,୯୫୩
୧୯୩୦-୩୧	୪୨,୨୮୦	୧୯୩୪-୩୫	୪୩,୦୨୧
୧୯୩୧-୩୨	୪୨,୮୧୩	୧୯୩୫-୩୬	୪୩,୧୧୮
୧୯୩୨-୩୩	୪୨,୯୪୪		

ରୋକାସେଇ ଖୁଣ୍ଟି (ଢଲର ଟ୍ରାପିଆମା)

୧୯୨୫-୨୬	୭,୫୪,୩୧,୫୨	୧୯୩୧-୩୨	୮,୭୧,୩୪,୨୫
୧୯୨୬-୨୭	୭,୮୮,୧୧,୧୧	୧୯୩୨-୩୩	୮,୭୭,୨୫,୧୧
୧୯୨୭-୨୮	୮,୨୨,୮୧,୨୫	୧୯୩୩-୩୪	୮,୮୪,୪୧,୨୩
୧୯୨୮-୨୯	୮,୩୧,୩୬,୩୦	୧୯୩୪-୩୫	୮,୮୫,୪୭,୩୨
୧୯୨୯-୩୦	୮,୫୧,୭୪,୧୨	୧୯୩୫-୩୬	୮,୭୯,୫୮,୮୩
୧୯୩୦-୩୧	୮,୬୯,୮୦,୭୭		

ଢୁଇ ଡିଆଣ୍ଡି (ଢଲର ଟ୍ରାପିଆମା)

୧୯୨୫-୨୬	୧,୧୩,୩୬,୨୧	୧୯୩୧-୩୨	୯୭,୨୦,୫୧
୧୯୨୬-୨୭	୧,୧୨,୩୫,୧୬	୧୯୩୨-୩୩	୯୬,୨୦,୫୧
୧୯୨୭-୨୮	୧,୧୮,୨୧,୧୯	୧୯୩୩-୩୪	୯୯,୫୭,୬୫
୧୯୨୮-୨୯	୧,୧୮,୮୧,୧୨	୧୯୩୪-୩୫	୧,୦୨,୮୧,୦୭
୧୯୨୯-୩୦	୧,୧୧,୦୮,୧୪	୧୯୩୫-୩୬	୧,୦୩,୮୪,୧୭
୧୯୩୦-୩୧	୧,୦୧,୫୭,୦୦		

ସାଣ୍ଡୁ ଖର୍ଚ୍ଚ (ଢଲର ଟ୍ରାପିଆମା)

୧୯୨୫-୨୬	୭୧,୦୯,୦୫	୧୯୩୧-୩୨	୧୯,୯୯,୧୧
୧୯୨୬-୨୭	୧୯,୭୦,୦୮	୧୯୩୨-୩୩	୧୮,୮୧,୮୨
୧୯୨୭-୨୮	୭୦,୧୦,୦୯	୧୯୩୩-୩୪	୧୧,୧୧,୫୭
୧୯୨୮-୨୯	୭୪,୧୧,୯୪	୧୯୩୪-୩୫	୭୦,୧୦,୮୮
୧୯୨୯-୩୦	୭୫,୪୮,୧୧	୧୯୩୫-୩୬	୭୦,୬୩,୮୮
୧୯୩୦-୩୧	୭୪,୨୩,୪୩		

ચોખ્ખી કમાણી (હળર રૂપિયામાં)

૧૯૨૫-૨૬	૪૨,૩૦,૧૬	૧૯૩૧-૩૨	૨૮,૧૧,૪૫
૧૯૨૬-૨૭	૪૨,૬૫,૫૮	૧૯૩૨-૩૩	૨૭,૩૦,૯૪
૧૯૨૭-૨૮	૪૫,૬૬,૧૩	૧૯૩૩-૩૪	૩૩,૩૨,૯૨
૧૯૨૮-૨૯	૪૪,૨૪,૮૮	૧૯૩૪-૩૫	૩૨,૨૦,૮૯
૧૯૨૯-૩૦	૪૦,૫૯,૫૩	૧૯૩૫-૩૬	૩૨,૬૦,૨૯
૧૯૩૦-૩૧	૩૨,૩૩,૫૭		

ઉતાડુઓની સંખ્યા (હળરમાં)

૧૯૨૫-૨૬	૫૯૯,૧૫૪	૧૯૩૧-૩૨	૫૦૫,૮૩૬
૧૯૨૬-૨૭	૬૦૪,૩૭૨	૧૯૩૨-૩૩	૫૦૧,૯૦૦
૧૯૨૭-૨૮	૬૨૩,૧૧૫	૧૯૩૩-૩૪	૪૮૯,૬૧૩
૧૯૨૮-૨૯	૬૨૦,૧૧૦	૧૯૩૪-૩૫	૪૯૬,૫૯૧
૧૯૨૯-૩૦	૬૩૪,૨૯૭	૧૯૩૫-૩૬	૫૦૩,૬૯૧
૧૯૩૦-૩૧	૫૭૫,૮૨૭		

રોકાણેલ મૂડી પર ચોખ્ખી કમાણીના ટકા

૧૯૨૫-૨૬	૫.૬૧	૧૯૩૧-૩૨	૩.૨૧
૧૯૨૬-૨૭	૫.૪૧	૧૯૩૨-૩૩	૩.૧૧
૧૯૨૭-૨૮	૫.૫૫	૧૯૩૩-૩૪	૩.૪૦
૧૯૨૮-૨૯	૫.૩૨	૧૯૩૪-૩૫	૩.૬૪
૧૯૨૯-૩૦	૪.૭૪	૧૯૩૫-૩૬	૩.૭૪
૧૯૩૦-૩૧	૩.૭૨		

રેલ્વેસ્ટાફ્

	૧૯૨૬-૨૭	૧૯૨૭-૨૮	૧૯૨૮-૨૯
યુરોપીઅન	૫,૦૭૬	૫,૧૧૦	૪,૬૯૮
એશિયો-ઇન્ડિયન	૧૪,૩૫૨	૧૪,૪૧૫	૧૪,૪૫૯
હિંદુ	૫૫૮,૭૬૪	૫૭૪,૭૧૫	૫૭૬,૮૪૩
મુમત્તમાન	૧૭૦,૦૧૮	૧૭૬,૮૮૮	૧૭૮,૪૪૫
ખીજા વર્ગો	૨૪,૩૫૩	૨૮,૦૮૧	૩૩,૬૮૮

	૧૯૨૯-૩૦	૧૯૩૦-૩૧	૧૯૩૧-૩૨
યુરોપિયન	૪,૬૮૧	૪,૭૬૯	૪,૫૧૬
એંગ્લો-ઇન્ડિયન	૧૪,૬૪૭	૧૪,૩૫૦	૧૩,૫૪૪
હિંદુ	૫૭૯,૯૪૦	૫૪૩,૮૫૧	૫૧૯,૮૧૯
મુસલમાન	૧૮૨,૩૪૯	૧૭૨,૩૨૧	૧૫૭,૭૧૪
બીજા વર્ગો	૩૬,૭૧૬	૩૫,૮૦૯	૨૪,૬૨૬

રેલ્વે મારફત મોકલાયેલ માલનું વજન

(હજાર ટનમાં)

(હજાર ટનમાં)

૧૯૨૫-૨૬	૭૯,૮૫૬	૧૯૩૧-૩૨	૭૪,૫૭૫
૧૯૨૬-૨૭	૮૫,૮૩૩	૧૯૩૨-૩૩	૭૦,૬૦૧
૧૯૨૭-૨૮	૮૯,૭૬૧	૧૯૩૩-૩૪	૭૬,૫૧૩
૧૯૨૮-૨૯	૯૦,૮૩૫	૧૯૩૪-૩૫	૮૪,૫૦૩
૧૯૨૯-૩૦	૮૭,૨૭૬	૧૯૩૫-૩૬	૮૬,૬૩૨
૧૯૩૦-૩૧	૮૩,૩૭૭		

આકસ્માતો

મૃત્યુ પામ્યા

ઘાયલ થયા

૧૯૨૭-૨૮	૩,૦૭૦	૬,૨૬૫
૧૯૨૮-૨૯	૩,૩૫૮	૭,૧૮૭
૧૯૨૯-૩૦	૩,૩૬૫	૮,૦૫૪
૧૯૩૦-૩૧	૩,૧૮૦	૮,૫૪૭
૧૯૩૧-૩૨	૨,૮૮૮	૬,૨૦૦
૧૯૩૨-૩૩	૨,૭૫૭	૬,૫૦૬
૧૯૩૩-૩૪	૨,૮૨૬	૧૦,૬૮૨
૧૯૩૪-૩૫	૩,૦૩૧	૧૦,૨૫૨

હિંદની બેંકો

ઇન્ડિયન બેંક ઓફ ઇન્ડિયા

ઈન્ડિયન બેંક ઓફ ઇન્ડિયા સુધારામાં આવેલી, જાન. ૧૧, મુંબઈ તથા મગસ ઈલાકાની જનુ. બેંકોનું ૧૯૨૧માં નોંધાયેલ સ્ત્રાં પ્રિન્સિપલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયન બેંક ઓફ ઇન્ડિયા નોંધાયેલ સ્ત્રાં

મૂડી, ૩,૭૫,૦૦,૦૦૦ રૂપિયાની હતી. પૂરેપૂરા ભરાયેલા ૫૦૦ રૂ.ના શેરોમાં તે વહેંચાયેલી હતી. ૧૯૨૦ના ઈમ્પ્રિયલ બેંક એક્ટ મુજબ વધારાની ૭,૫૦,૦૦૦,૦૦ની મૂડીની પરત્રાનગી આપવામાં આવી. તેને રૂ. ૫૦૦)ના શેરોમાં વહેંચી નાખવામાં આવી. તે શેરો પેટે રૂ. ૧૨૫) લેવામાં આવતાં અત્યાસ્તી બેંકની મૂડી ૧૧,૨૫,૦૦,૦૦૦ થઈ છે, જેમાંથી રૂપિયા ૫,૬૨,૫૦,૦૦૦ની મૂડી વસૂલ થઈ ગઈ છે. બેંકની વ્યવસ્થા દીરેક્ટરોની બોર્ડના હાથમાં છે. કલકત્તા, મુંબઈ તથા મદ્રાસમાં સ્થાનિક બોર્ડ છે, ઈમ્પ્રિયલ બેંકની સ્થાપના થતાં જ સરકારે બેંક સંબંધી બધું કામકાજ તેને માંખી દીધું. નવી બેંક પાંચ વર્ષમાં ૧૦૦ શાખાઓ ઉઘાડવાનું માથે લીધું અને અગત્યની બાબતોમાં ઈમ્પ્રિયલ બેંકને સૂચના આપવાની ગર્વર જનરલને સત્તા આપવામાં આવી.

	મૂડી	ફિઝર્વ અને બાકીનું બધું	રોકડ પુરાંત	કુલ અનામત
(રૂ. ૧૦૦૦માં)	(રૂ. ૧,૦૦૦માં)	(રૂ. ૧,૦૦૦માં)	(રૂ. ૧,૦૦૦માં)	(રૂ. ૧,૦૦૦માં)
૧૯૨૫	૫,૬૨,૫૦	૪,૯૨,૭૮	૧૭,૪૬,૮૨	૮૩,૨૬,૭૭
૧૯૨૬	૫,૬૨,૫૦	૫,૦૬,૫૦	૨૦,૯૦,૧૦	૮૦,૩૫,૦૬
૧૯૨૭	૫,૬૨,૫૦	૫,૨૪,૦૭	૧૦,૮૮,૬૫	૭૯,૨૬,૪૫
૧૯૨૮	૫,૬૨,૫૦	૫,૩૯,૨૨	૧૦,૫૭,૫૮	૭૯,૨૫,૩૦
૧૯૨૯	૫,૬૨,૫૦	૫,૪૭,૭૬	૧૩,૬૯,૮૫	૭૯,૨૪,૨૮
૧૯૩૦	૫,૬૨,૫૦	૫,૫૨,૫૬	૧૩,૦૪,૨૪	૮૩,૬૬,૬૭
૧૯૩૧	૫,૬૨,૫૦	૫,૧૪,૦૫	૧૧,૦૩,૬૫	૭૨,૧૭,૭૫
૧૯૩૨	૫,૬૨,૫૦	૫,૪૨,૬૬	૨૦,૯૭,૦૦	૭૫,૪૩,૩૦
૧૯૩૩	૫,૬૨,૫૦	૫,૪૯,૩૬	૧૮,૫૬,૭૬	૮૦,૫૬,૮૩
૧૯૩૪	૫,૬૨,૫૦	૫,૬૫,૬૫	૧૮,૯૭,૩૮	૮૧,૦૦,૧૫

એકરુચ્ચ બેંકો

હિંદના પરદેશ સાથે વેપાર જેડતા વેપારીઓ, ખીજ દેશોના વેપારીઓની માફક મોટા વેપાર જેડતા હોઈ, વેપારમાંથી ધાર્યા પ્રમાણે મૂડી છૂટી થઈ શકતી નથી. આટલો મોટો વેપાર જેડવા માટે તેમની

પામે પૂરતી મૂડી ન હોય તે સ્વાભાવિક છે. આ લોકોને પરદેશ સાથે વેપાર કરતી વિશિષ્ટ પ્રકારની બેંકો પર આધાર રાખવો પડે છે. આ રીતે એક્સચેન્જ બેંકો અસ્તિત્વમાં આવી. આ બધી બેંકો મુરોબીઓ છે. આખા હિંદુસ્તાનમાં તેની શાખાઓ તથા એજન્સીઓ છે.

મોટી એક્સચેન્જ બેંકો નીચે મુજબ છે.

નેશનલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, લોન્ડન બેંક, ચાર્ટર્ડ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, ઑસ્ટ્રેલિયા એન્ડ ચાઇના; ચિન્ડલે એન્ડ કંપની, હોંગકોંગ અને શાંગહાઇ બેંકોંગ કાર્પોરેશન.

પરદેશની દ્વંદ્વીની લે-વેચ કરીને હિંદના પરદેશ સાથેના વેપારને પેસાથી સભર કરવાનું એક્સચેન્જ બેંકોનું મુખ્ય કાર્ય છે.

	મૂડી, રીઝર્વ ફંડ અને બીજું બધું (૧૦૦૦ પૌંડમાં)	હિંદમાં ડીપોઝીટ (૧૦૦૦ પૌંડમાં)	હિંદમાં રોકડ પુરવં (૧૦૦૦ પૌંડમાં)
૧૯૨૫	૧૩૮,૩૧૧	૫૨,૯૦૯	૭,૦૬૨
૧૯૨૬	૧૪૮,૦૦૩	૫૩,૬૫૮	૮,૦૪૬
૧૯૨૭	૧૮૦,૯૧૯	૫૧,૬૪૭	૬,૦૯૮
૧૯૨૮	૧૮૭,૯૨૩	૫૩,૩૫૪	૬,૦૪૨
૧૯૨૯	૨૨૭,૬૨૫	૪૯,૯૯૪	૬,૭૮૫
૧૯૩૦	૧૯૩,૬૧૬	૫૧,૦૮૬	૫,૭૮૨
૧૯૩૧	૧૮૫,૯૬૪	૫૦,૬૦૪	૬,૬૮૫
૧૯૩૨	૧૭૩,૮૪૬	૫૪,૭૯૯	૭,૨૦૦
૧૯૩૩	૧૪૩,૦૮૦	૫૩,૦૮૮	૫,૦૪૦
૧૯૩૪	૧૪૧,૬૧૮	૫૮,૫૦૦	૫,૭૬૨

લોન્ડન સ્ટોક બેંકો

લગભગ મૂડી તથા અનામત મળીને ઓછામાં ઓછા એક લાખ રૂપિયાવાળી હિંદમાં ૧૦૫ લોન્ડન સ્ટોક બેંકો છે. આ બેંકોના બે વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે. (અ) લગભગ મૂડી અને અનામત મળીને રૂપિયા પાંચ લાખ અને તેથી વધારે મૂડીવાળી બેંકો

(વ) ભરાયેલ મૂડી અને અનામત મળીને એક લાખથી વધારે અને પાંચ લાખથી ઓછી મૂડીવાળી બેંકો. આ બેંકો અનામત રાખે છે, સ્થાનિક બિલોને વટાવી આપે છે, રોકડ ખાતાં રાખે છે, શેરબજારની નતમીનગીરીઓ, અનાજ અથવા કાપડ પર પેસા ધીરે છે, રોટ્ની લે-વેચ કરે છે અને બેંકોને લગતું બીજું કામકાજ કરે છે.

	બેંકોની સંખ્યા	મૂડી તથા અનામત	લોકોની ડીપોઝીટ	રોકડ પુરંત
અ વર્ગ		(લાખ રૂ. માં)	(લાખ રૂ. માં)	(લાખ રૂ. માં)
૧૯૩૦	૩૧	૧૧,૯૦	૬૩,૨૬	૭,૬૮
૧૯૩૧	૩૪	૧૨,૦૮	૬૨,૨૬	૭,૭૧
૧૯૩૨	૩૪	૧૨,૨૧	૭૨,૩૪	૯,૭૬
૧૯૩૩	૩૪	૧૨,૩૪	૭૧,૬૮	૧૦,૯૨
૧૯૩૪	૩૬	૧૨,૬૭	૭૬,૭૭	૧૧,૧૪
બ વર્ગ				
૧૯૩૦	૫૭	૧,૪૧	૪,૩૯	૫૨
૧૯૩૧	૫૪	૧,૨૮	૩,૯૨	૪૭
૧૯૩૨	૫૮	૧,૨૯	૩,૯૩	૬૪
૧૯૩૩	૫૫	૧,૩૧	૪,૭૫	૭૯
૧૯૩૪	૬૯	૧,૪૯	૫,૧૧	૭૨

હિંદની બેંકોન્ટ સ્ટોક બેંકો પૈકી નીચેની પાંચ
બેંકો મોટી ગણાય છે

. અલ્લાહાબાદ બેંક ૧૯૩૬
મૂડી રૂપિયા ૩૫,૫૦,૦૦૦
રીઝર્વ ફંડ ૪૪,૫૦,૦૦૦
લોકોની અનામત ૯,૭૬,૩૬,૩૧૮
બ્યાજ ૧૮ લા

બરોડા બેંક ૧૯૩૬
રૂપિયા ૩૦,૦૦૦,૦૦૦
૨૪,૦૦,૦૦૦
૩,૦૫,૭૩,૮૮૬
૧૦ લા

નેશનલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા	મેન્ટલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા
મૂડી રૂપિયા ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦	૧,૬૮,૧૩,૨૦૦
રીઝર્વ ફંડ ૧,૦૫,૦૦,૦૦૦	૮૨,૬૮,૮૬૨
લોકોની અનામત ૧૬,૯૯,૯૪,૨૭૭	૨૭,૭૮,૪૧,૦૩૩
વ્યાજ ૧૦ ટકા	૮ ટકા

પંજાબ નેશનલ બેંક

મૂડી રૂપિયા	૩૧,૩૪,૨૧૨
રીઝર્વ ફંડ	૨૧,૪૯,૮૧૦
લોકોની અનામત	૫,૭૮,૪૪,૪૬૬
વ્યાજ	૬ ટકા

હિંદી બેંક ઓફ ઇન્ડિયા

૧૯૨૫	૧૭	૧૯૩૦	૧૨
૧૯૨૬	૧૪	૧૯૩૧	૧૮
૧૯૨૭	૧૬	૧૯૩૨	૨૪
૧૯૨૮	૧૩	૧૯૩૩	૨૬
૧૯૨૯	૧૧	૧૯૩૪	૩૦

રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા

દિલ્હીમાં સ્થિત બેંકની સ્થાપના દ્વારામાં ૧૯૦૭ એ બેંકની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. આ બેંકની સ્થાપના ૧૯૦૭માં કરવામાં આવી હતી. આ બેંકની સ્થાપના ૧૯૦૭માં કરવામાં આવી હતી.

(૧) નેશનલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા તથા 'સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા' બેંકની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.

(૨) સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા તથા 'સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા' બેંકની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.

(૩) સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા તથા 'સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા' બેંકની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. આ બેંકની સ્થાપના ૧૯૦૭માં કરવામાં આવી હતી. આ બેંકની સ્થાપના ૧૯૦૭માં કરવામાં આવી હતી.

બહાર પાડવાના તથા અનામત ખાતાં સુધાં કરન્સી ખાતાનાં બધાં કાર્યો તે હાથ ધરશે.

હિંદના સરકારી બેંક બનશે અને હિંદની શરારી-પ્રવૃત્તિને અંકુશમાં રાખવા માટે તથા તેના પર પોતાનો પ્રભાવ પાડવામાં તે સાચો ભાગ ભજવશે. સરકારી હિસાબ, બહાર દેવું અને રાજ્યનાં ખર્ચાં કાર્યો જે અત્યારે ઇમ્પીરીઅલ બેંક કરે છે તે બધાંની બેખમદારી રીઝર્વ બેંક ઉપર આવશે. એટલે ઇમ્પીરીઅલ બેંકના મૂળ કાર્યદામાં જે કેટલાક પ્રતિબંધ હતા તે દૂર કરવા માટે એક કાયદો પસાર કરવામાં આવેલ છે. તેમાં એવી શરત છે કે જે જે સ્થળાએ રિઝર્વ બેંકની શાખા ન હોય ત્યાં ઇમ્પીરીઅલ બેંક રિઝર્વ બેંકનાં એજન્ટ તરીકે કામ કરશે. બેંકનું મુખ્ય કાર્ય નોટ બહાર પાડવાનું છે. ૧૯૩૫ના એપ્રિલની પહેલી તારીખે બેંક સોનાની અનામતનો તથા ચલણનો ચાર્જ સંભાળી લીધો. ગવર્નમેન્ટ લોનનું કામ પણ રિઝર્વ બેંક સંભાળશે.

બેંકનું બંધારણ

બેંકના બંધારણની મુખ્ય કલમે નીચે આપી છે:

(૧) ૧૦૦ રૂ.નો એક, એવા ૫,૦૦,૦૦૦ શેરોમાં મળી બેંકની મૂડી પાંચ કરોડની છે.

(૨) નામદાર શહેનશાહની હિંદી ગ્રન્થ તથા દેશી રાજ્યની ગ્રન્થ, હિંદમાં રહેતી બ્રિટિશ ગ્રન્થ, હિંદીઓનો બેદ ન ગણતા હોય તેવા બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની ગ્રન્થ, હિંદમાં અગર ઉપર જણાવેલ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં બીજી કોઈ કંપનીઓ આ શેરો ધરાવી શકશે.

(૩) બેંકની ઓફિસ મુંબઈ, કલકત્તા, દિલ્હી, મદ્રાસ અને રંગૂનમાં રહેશે તથા સંખ્યાબંધ શાખાઓ સ્થાપવામાં આવશે.

(૪) મધ્યસ્થ મંડળના હાથમાં બેંકની વ્યવસ્થા રહેશે. તે મંડળમાં આ અધિકારીઓનો સમાવેશ થશે. (અ) બેંકને કંટ્રોલ લેવામાયુ ધ્યાનમાં લઈને ગવર્નર જનરલની સલાહ નીમેલ ગવર્નર તથા બેંકે પ્યુરી ગવર્નર (બ) ગવર્નર જનરલની સલાહ નીમેલા ચાર ડિરેક્ટરો (ક) શેરહોલ્ડરોએ પસંદ કરેલા આઠ ડિરેક્ટરો (દ) ગવર્નર જનરલની સલાહ નીમેલ એક સરકારી અધિકારી.

ડિપ્લુગી ગવર્નમેન્ટે તથા સરકારે નીચેના અધિકારીને મત આપવાનો હક્ક રહેશે નહિ અને આથી ૧૩ ટીર ૧૯૧૫ સપ્તર નિયુક્ત તથા ૮ લોગએ પસંદ કરના—ને દરેકને ગેર મત આપવાનો હક્ક રહેશે

(૫) ઉપર જણાવેના પાંચે શહેરોમાં લોન્ડોન રહેશે તેના સભ્યોમાંથી પાંચ તે તે વિભાગના જેટલો રેલવે ચૂટી મળે તથા નણુ મુંબી ગવર્નના નીચેના હો

પાંચ ગેર વગવનાર એ મત આપી શકશે પણ ગ્રામપિલ્લ મળેગોમાં તે સથી વગર મત આપી શકશે નહિ લોન્ડોનમાં ચૂટાઈને આવેના મધ્યો મધ્યમ મળના ડીરેક્ટરોની ચૂટણી પોતામાંથી ૩૩૩ મુર્ત મત આને મતમ—દેકમાં એ તથા દિલ્લી તથા રગૂત—દરેકમાં એક ડીરેક્ટ ની ચૂટણી કરનામાં આવશે

મયલાની રાજ્ય પ્રમાણે પહેલા ડીરેક્ટરો ગવર્નના જનગનની મહાએ નીચા છે અને તેમાંના આદુ આન ચૂટારેના સફરો કમસ લેશે

મેમ્બી મતાવાર તથા ભરાયેની થાપણ ૫૦૦ ૦૦,૦૦૦ની છે
૧ ૧૦૦)ના ૫૧ ભગયેના ૫૦૦,૦૦૦ રોમાં તે વડેચાયેલ છે

ડીરેક્ટરોની મધ્યમ બોર્ડ—સર ઓલ્ડોર્ન ગિમથ (ગવર્નર) સર જોન્સ ટેલર (ડિપ્લુગી ગવર્નર) મણિનાથ બી નાણુપી (ડિપ્લુગી ગવર્નર) તપુરગોતમલાસ કહિંગા સર એવર્ડ બેન્થલ સર બ્રીલામ ગોઅન્થ પાન તાદુ મેનદ મણિમથની મત નુદમિગ મણિયા મત એમ નામનનાવ, સુ પો બ્યાન, મર દોગી મહેતા, એ એ જુમ, લાતા ધીગમ આદમ હાજ મહમદ ગેક અને જે હાલુ મેન

લોડોની અનામત	ચોખ્ખો	વનારો	બ્યાજની
રૂમ	નફા		વહેચણી
પિયા	પિયા	પિયા	પિયા

૧૯૩૫ ૩૪ ૬૫,૧૮ ૮૦ ૫૧,૦૫ ૭૪૪ ૪૨ ૮૩,૨૪૪ ૩૬ ૮૧

૧૯૩૬ ૨૧,૨૮,૪૧,૮૬૩ ૫૩,૪૨,૧૦૦ ૫૩,૪૨,૧૦૦ ૩૬ ૮૧

ઈરિગ્ બેન્થા કાયદાની મત મી કલમ મુજબ વધારે ગવર્નર જનરલ હન કાઉન્સીલને આપવાનો છે

શેરોની વહેંચણી

શેર હોલ્ડરોની સંખ્યા

૧૯૩૫ ૧૯૩૬

૧૯૩૫ ૧૯૩૬

મુખ્ય	૧,૪૦,૦૦૦	૧,૮૯,૮૩૮	મુખ્ય	૨૮,૦૦૦	૨૭,૩૪૨
કલકત્તા	૧,૪૫,૦૦૦	૧,૩૧,૪૨૩	કલકત્તા	૨૩,૮૯૦	૧૫,૫૭૧
દિલ્લી	૧,૧૫,૦૦૦	૯૭,૮૧૪	દિલ્લી	૨૩,૦૦૦	૧૬,૭૪૪
મદ્રાસ	૭૦,૦૦૦	૬૧,૭૧૭	મદ્રાસ	૧૪,૦૦૦	૯,૭૦૨
રંગૂન	૨૦,૦૦૦	૨૦,૨૦૮	રંગૂન	૩,૧૫૭	૧,૯૧૪

સહકારી બેંકો

અ વર્ગ (મૂડી તથા રિઝર્વ ફંડ મળી રૂપિયા પાંચ લાખ કે તેથી વધારે)

બેંકોની મૂડી, રિઝર્વ અનામત ડીપોઝીટ
સંખ્યા, તથા ખીખ ફંડો તથા લોન
(૧૦૦૦ રૂ.માં) (૧૦૦૦૦ રૂ.માં)

૧૯૨૯-૩૦	૨૭	૨,૦૪,૭૦	૧૦,૯૦,૧૬
૧૯૩૦-૩૧	૨૭	૨,૫૫,૯૨	૧૭,૫૭,૩૮
૧૯૩૧-૩૨	૩૨	૨,૯૫,૭૦	૧૪,૮૨,૭૯
૧૯૩૨-૩૩	૩૩	૩,૩૬,૮૭	૧૭,૫૭,૦૪
૧૯૩૩-૩૪	૩૨	૩,૨૮,૮૦	૧૬,૫૬,૩૬
૧૯૩૪-૩૫	૩૮	૩,૯૬,૫૨	૨૭,૬૩,૩૨

વ વર્ગ (એક લાખથી વધારે અને પાંચ લાખની નીચે)

૧૯૨૯-૩૦	૧૫૭	૩,૦૮,૦૫	૧૬,૧૨,૭૮
૧૯૩૦-૩૧	૧૭૨	૩,૩૫,૩૦	૧૭,૬૬,૧૫
૧૯૩૧-૩૨	૧૭૬	૩,૪૦,૬૦	૧૭,૧૨,૫૮
૧૯૩૨-૩૩	૧૮૭	૩,૭૬,૫૦	૧૯,૫૮,૮૯
૧૯૩૩-૩૪	૧૯૭	૩,૯૬,૮૭	૧૪,૨૧,૨૭
૧૯૩૪-૩૫	૧૯૮	૪,૦૬,૪૫	૧૮,૪૯,૬૬

બેંકનો દર

સરકારી લેન કે એવી બીજી જામીનગીરી પર ઇમ્પરીઅલ બેંક જે વ્યાજનો દર લે છે તેના આ આંકડા છે, આ દરમાં અવારનવાર ફેરફાર થયા કરે છે:

	વાર્ષિક સરેરાશ	વાર્ષિક સરેરાશ
૧૯૨૫	૫.૬૪ ૧૯૩૦	૫.૮૯
૧૯૨૬	૫.૧૭ ૧૯૩૧	૭.૦૪
૧૯૨૭	૬.૭૩ ૧૯૩૨	૫.૦૩
૧૯૨૮	૬.૨૦ ૧૯૩૩	૩.૫૬
૧૯૨૯	૬.૩૩ ૧૯૩૪	૩.૫૦

ચેક કિલ્લઅરન્સ

	૧૯૩૫	૧૯૩૬
કચકતા	રૂ. ૯,૩૮,૮૭,૪૨,૦૦૦	રૂ. ૮,૯૮,૫૭,૭૬,૦૦૦
મુંબઈ	૭,૪૩,૮૭,૮૫,૦૦૦	૭,૨૧,૨૬,૫૨,૦૦૦

હિંદમાં બેંકોની સંખ્યા

	બ્રિટિશ રોક બેંકો	એક્સચેન્જ બેંકો
૧૯૨૫	૭૪	૧૮
૧૯૨૬	૭૫	૧૮
૧૯૨૭	૭૭	૧૮
૧૯૨૮	૭૪	૧૮
૧૯૨૯	૭૮	૧૮
૧૯૩૦	૮૮	૧૮
૧૯૩૧	૮૮	૧૭
૧૯૩૨	૮૬	૧૮
૧૯૩૩	૮૯	૧૮
૧૯૩૪	૧૦૫	૧૭

બેંકોની મળેલી ડીપોઝીટ

વર્ષ	એક્સચેન્જ બેંક	ધર્મીયીઅલ બેંક	હિંદી નેશનલસ્ટોક બેંક
	(લાખ રૂ.માં)	(લાખ રૂ.માં)	(લાખ રૂ.માં)
૧૯૧૮	૩૧,૦૪	૪૨,૩૭	૨૪,૧૦
૧૯૧૯	૭૪,૩૬	૭૬,૦૪	૬૧,૨૭
૧૯૨૦	૭૪,૮૦	૮૭,૦૪	૭૩,૪૮
૧૯૨૧	૭૫,૨૦	૭૨,૫૮	૮૦,૧૬
૧૯૨૨	૭૩,૩૮	૭૧,૧૬	૬૫,૦૨
૧૯૨૩	૬૮,૪૪	૮૨,૭૬	૪૭,૬૯
૧૯૨૪	૭૦,૬૩	૮૪,૨૧	૫૫,૧૬
૧૯૨૫	૭૦,૫૫	૮૩,૩૦	૫૭,૬૧
૧૯૨૬	૭૧,૫૪	૮૦,૩૫	૬૩,૧૫
૧૯૨૭	૬૮,૯૬	૭૯,૨૭	૬૪,૩૦
૧૯૨૮	૭૧,૧૪	૭૯,૨૫	૬૬,૩૫
૧૯૨૯	૬૬,૬૬	૮૩,૨૪	૬૬,૩૦
૧૯૩૦	૬૮,૧૧	૮૩,૯૭	૬૭,૫૨
૧૯૩૧	૬૭,૪૭	૭૨,૧૭	૬૬,૦૭
૧૯૩૨	૭૩,૦૬	૭૫,૪૩	૭૬,૧૬
૧૯૩૩	૭૦,૭૮	૮૦,૫૬	૭૬,૩૧
૧૯૩૪	૭૧,૩૯	૮૧,૦૦	૮૧,૮૮

* ૧૯૨૦ સુધી ઇલાહાબાદી ત્રણ બેંકો. ત્યાર પછી ધર્મીયીઅલ બેંક.

હિંદમાં વીમો

સાલ	હિંદી કંપનીઓ	બિનહિંદી કંપનીઓ	કુલ
૧૯૨૮	૯૭	૧૪૮	૨૪૫
૧૯૨૯	૧૦૮	૧૪૯	૨૫૭
૧૯૩૦	૧૩૦	૧૪૭	૨૭૭
૧૯૩૧	૧૩૬	૧૪૬	૨૮૨

સાલ	હિંદી કંપનીઓ	ખિનહિંદી કંપનીઓ	કુલ
૧૯૩૨	૧૬૯	૧૫૦	૩૧૯
૧૯૩૩	૧૯૪	૧૪૭	૩૪૧
૧૯૩૪	૨૧૭	૧૪૯	૩૬૬

હિંદી કંપનીને વીમાનું મળેલ કુલ કામકાજ	પોલીસીની સંખ્યા	નવી મળેલ વીમાની રકમ (કરોડ રા. માં)	પ્રીમિયમની આવક (લાખ રા. માં)
---------------------------------------	-----------------	------------------------------------	------------------------------

૧૯૩૧	૫૦૨,૦૦૦	૯૪	૪,૫૦
૧૯૩૨	૫૫૪,૦૦૦	૧,૦૨	૪,૭૫
૧૯૩૩	૬૩૬,૦૦૦	૧,૧૪	૫,૩૦
૧૯૩૪	૭૪૨,૦૦૦	૧,૩૨	૬,૦૦

ખિનહિંદી કંપનીઓનું કામકાજ

૧૯૩૧	૨૧૨,૦૦૦	૭૪	૪,૬૦
૧૯૩૨	૨૨૦,૦૦૦	૭૬	૪,૨૫
૧૯૩૩	૨૩૧,૦૦૦	૭૯	૪,૩૩
૧૯૩૪	૨૪૫,૦૦૦	૮૩	૪,૫૦

બ્રિટિશ હિંદમાં ચાનું ઉત્પન્ન

હિંદમાં ચાની કુલ ખેતીના પ્રદેશના ૭૬ ટકા ખેતી, આસામ અને ઉત્તર બંગાળના બે પ્રાંતો (દાર્જિલીંગ તથા જલપૈગુરી)માં કરવામાં આવે છે. દક્ષિણ હિંદના મયખારકાંદના ઉચ્ચ પ્રદેશ (જેમાં ગાવલુકાર તથા કોમ્બીનનાં દેશી રાજ્યો તથા બ્રિટિશ સત્તા હેઠળના મયખાર, નીલગિરિ તથા કોઈમ્બતૂર પ્રદેશોનો સમાવેશ થાય છે)માં કુલ પેદાશના ૧૯ ટકા ચા ઉત્પન્ન થાય છે.

ચાની ખેતીનો વિસ્તાર

વર્ષ	એકર	વર્ષ	એકર
૧૯૨૫	૭૨૭,૬૬૩	૧૯૩૧	૮૦૬,૮૨૯
૧૯૨૬	૭૩૯,૪૨૩	૧૯૩૨	૮૦૭,૭૨૦
૧૯૨૭	૭૫૧,૬૯૪	૧૯૩૩	૮૧૮,૦૬૫
૧૯૨૮	૭૭૫,૮૯૮	૧૯૩૪	૮૨૬,૩૩૭
૧૯૨૯	૭૮૮,૦૦૧	૧૯૩૫	૮૨૬,૮૪૪
૧૯૩૦	૮૦૩,૫૩૨		

ઉત્પન્ન

વર્ષ	રતલ	વર્ષ	રતલ
૧૯૨૫	૩૬૩,૫૦૬,૫૭૧	૧૯૩૧	૩૯૪,૦૮૩,૫૦૫
૧૯૨૬	૨૯૨,૯૩૩,૧૮૨	૧૯૩૨	૪૩૩,૬૬૯,૨૮૯
૧૯૨૭	૩૯૦,૯૧૯,૮૪૫	૧૯૩૩	૩૮૩,૬૭૪,૪૪૩
૧૯૨૮	૪૦૪,૧૫૩,૧૬૯	૧૯૩૪	૪૦૦,૦૯૫,૬૧૪
૧૯૨૯	૪૩૨,૮૪૧,૯૮૧	૧૯૩૫	૩૯૪,૪૨૯,૦૦૦
૧૯૩૦	૩૯૧,૦૮૦,૭૮૮		

નિકાસ

	દરિયામાર્ગે (૧૦૦૦ તલમાં)	જમીનમાર્ગે (૧૦૦૦ તલમાં)
૧૯૩૦-૩૧	૩૫૬,૨૩૯	૮,૨૮૭
૧૯૩૧-૩૨	૩૪૧,૫૧૮	૮,૫૬૮
૧૯૩૨-૩૩	૩૭૮,૮૩૭	૮,૬૫૧
૧૯૩૩-૩૪	૩૧૭,૮૧૬	૧૪,૪૪૧
૧૯૩૪-૩૫	૩૨૫,૦૭૦	૧૨,૧૧૭
૧૯૩૫-૩૬	૩૧૩,૨૬૨	૧૫,૮૩૮

કંપનીઓની સંખ્યા

વર્ષ	હિંદમાં સ્થપાયેલી	યુનાઇટેડ કિંગડમ તથા બીજી સ્થપાયેલી
૧૯૩૦-૩૧	૪૯૨	૧૮૨
૧૯૩૧-૩૨	૪૮૬	૧૮૭
૧૯૩૨-૩૩	૪૭૧	૧૮૬
૧૯૩૩-૩૪	૪૫૮	૧૮૫
૧૯૩૪-૩૫	૪૪૩	૧૮૨

ભારપાઈ થયેલ ચાંપણ

હિંદી મુરોપચન
(રૂ. ૧૦૦૦ માં) (૧૦૦૦ પૈાંડમાં)

૧૯૩૦-૩૧	૧૩૧,૬૬૧	૨૭,૧૬૬
૧૯૩૧-૩૨	૧૩૧,૬૯૦	૨૮,૭૩૯
૧૯૩૨-૩૩	૧૩૩,૬૩૫	૨૮,૫૩૧
૧૯૩૩-૩૪	૧૨૯,૨૧૪	૨૭,૪૫૭
૧૯૩૪-૩૫	૧૨૭,૪૭૮	૨૭,૩૩૫

હિંદની ખેતી

પાકેની ઋતુ

ચોખા : મામાન્યતઃ ચોખા શિયાળુપાક ગણાય છે. દુમક ડિમેબ્બર-જાન્યુઆરીમાં તેનો પાક ઉતારવામાં આવે છે. મે થી ઓગસ્ટ સુધીમાં તે વાવવામાં આવે છે. થોડી અગત્યની બીજ જે જાત પણ છે. શરદઋતુના ચોખા અને ઉનાળુ ચોખા. શરદઋતુના ચોખા મે-જૂનમાં વાવવામાં આવે છે. તેનો પાક અષ્ટોબ્બરમાં ઊતરે છે, ઉનાળુ ચોખા જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરીમાં વાવવામાં આવે છે ને મે-જૂનમાં તેનો પાક ઊતરે છે.

ધઉ : હિંદમાં વસંતઋતુનો પાક છે. ઓક્ટોબરથી-ડિમેબ્બર સુધીમાં વાવવામાં આવે છે અને માર્ચથી મે સુધીમાં તેનો પાક ઊતરે છે.

શેરડી : મામાન્યતઃ ફેબ્રુઆરીથી મે સુધી વાવવામાં આવે છે અને નવેમ્બરથી જાન્યુઆરી સુધીમાં કાપવામાં આવે છે. મદ્રાસમાં ડિમેબ્બરથી મે સુધીમાં કાપવામાં આવે છે.

ચા : ચાનાં બી નવેમ્બર અને માર્ચ સુધીમાં વાવવામાં આવે છે અને ૭ મહિના થાય ત્યારે તેની કલમ વાવે છે. ઉત્તર હિંદમાં મે થી ડિમેબ્બર સુધીમાં તથા દક્ષિણ હિંદમાં જાન્યુઆરીથી ડિમેબ્બર સુધીમાં ચાના પાંદડા વીણવામાં આવે છે.

૩ : રૂના આગતર તથા પાછતર એમ બે પાક થાય છે. આગતરનો પાક મધ્ય તથા ઉત્તર હિંદમાં અને પાછતરનો પાક દક્ષિણ અને પશ્ચિમ હિંદમાં થાય છે. બન્ને પાક સાથે લેતાં વાવેતરની ઋતુ માર્ગથી ઓગસ્ટ સુધીની તથા પાકની ઋતુ ઓક્ટોબરથી એપ્રિલની ગણાય છે. દક્ષિણ હિંદના કેટલાક ભાગોમાં વાવવાનું ડિસેમ્બર સુધી તથા પાકનું કામ જુલાઈ સુધી ચાલે છે.

શાણુ : માર્ગથી મે સુધીમાં વાવેતર થાય છે અને ઓગસ્ટ-સપ્ટેમ્બરમાં પાક લેવાય છે.

અળસી : ઓગસ્ટથી ઓક્ટોબર સુધીમાં વાવવામાં આવે છે અને નવ્યુઆરીથી એપ્રિલ સુધીમાં પાક લેવાય છે

સરસી અને રાઈ : વસંતઋતુનાં તેલીબીયાં છે. ઓગસ્ટથી ઓક્ટોબર સુધી વાવવામાં આવે છે અને નવ્યુઆરીથી એપ્રિલ સુધીમાં પાક લેવાય છે.

તલ : ખાસ કરીને શિયાળુ પાક છે. મે થી જુલાઈ સુધીમાં સામાન્યતઃ વાવવામાં આવે છે અને ઓક્ટોબરથી ડિસેમ્બર સુધીમાં પાક લેવાય છે. કેટલાંક સ્થળોએ ઉનાળુ પાક પણ થાય છે. આ પાક નવ્યુઆરી ફેબ્રુઆરીમાં વર્ષા મે થી જુલાઈ સુધીમાં ઊતરે છે.

એરંડી : મે થી જુલાઈ સુધીમાં વર્ષાને નવ્યુઆરી-ફેબ્રુઆરીમાં પાક લેવાય છે. એક બીજી જાત સપ્ટેમ્બરમાં વવાય છે અને માર્ગ-એપ્રિલમાં પાક લેવાય છે.

મગફળી : મે થી ઓગસ્ટ સુધીમાં વવાય છે અને નવેમ્બરથી નવ્યુઆરી સુધીમાં પાક લેવાય છે. મદ્રાસમાં ઉનાળુ પાક પણ લેવાય છે.

કોશી : કોશી વર્ષાને ચોમાસામાં ફરીને વાવવામાં આવે છે. પાકનો સમય ઓક્ટોબરથી નવ્યુઆરી સુધીનો છે.

પાક અને તેનાં ઉત્પત્તિ-સ્થાનો

તલ : બર્મા, સંયુક્ત પ્રાંતો, મદ્રાસ, મુંબઈ, ચિંધ, મધ્ય પ્રાંત અને વરાહ, બિહાર અને ઓરિસ્સા, બંગાળ, પંજાબ, અજમેર-મેરવાડા, હૈદરાબાદ રાજ્ય, વડોદરા તથા કોટામાં થાય છે.

એરડી : મદ્રાસ, મુંબઈ, સિંધ, બિહાર અને ઓરિસ્સા, મધ્ય પ્રાંત,
અને વરાહ, સંયુક્ત પ્રાંત, હૈદરાબાદ રાજ્ય, માધ્યોર, વડોદરા.

મગદ્ધી : મદ્રાસ, મુંબઈ, બર્મા, મધ્ય પ્રાંત, વરાહ, હૈદરાબાદ.

કોશી : મદ્રાસ, કૂર્ગ, માધ્યોર રાજ્ય, ત્રાવણકોર અને કોચીન.

રણપુર : બર્મા, મદ્રાસ, કૂર્ગ, માધ્યોર રાજ્ય, ત્રાવણકોર અને કોચીન.

ચોખા : બંગાળ, બિહાર અને ઓરિસ્સા, મદ્રાસ, યુક્ત પ્રાંત, મધ્ય
પ્રાંત અને વરાહ, આસામ, મુંબઈ, સિંધ, દેશીગાજીઓ જેવાં કે
હૈદરાબાદ, માધ્યોર, વડોદરા, રામપુર રાજ્ય વિગેરે.

ધઉં : પંજાબ, યુક્તપ્રાંત, મધ્યપ્રાંત અને વરાહ, મુંબઈ, સિંધ,
બિહાર અને ઓરિસ્સા, સરહદપ્રાંત, બંગાળ, દિલ્હી,
અજમેર-મેરવાડા, મધ્યહિંદ, ગ્વાલિયર, રજપુતાના, હૈદરાબાદ,
વડોદરા અને માધ્યોર.

ચોરડી : યુક્તપ્રાંત, પંજાબ, બિહાર અને ઓરિસ્સા, બંગાળ, મદ્રાસ,
મુંબઈ, સિંધ, સરહદ પ્રાંત, આસામ, મધ્ય પ્રાંત અને વરાહ,
દિલ્હી, હૈદરાબાદ, માધ્યોર, વડોદરા અને કેટલાંક દેશી રાજ્યો.

ચો : આસામ, બંગાળ, બિહાર અને ઓરિસ્સા, યુક્તપ્રાંત, પંજાબ,
મદ્રાસ, કૂર્ગ, ત્રિપુરા, ત્રાવણકોર કોચીન અને માધ્યોરનાં
દેશીરાજ્યો.

૩ : બધા પ્રાંતો.

શાણુ : બંગાળ (દૂધબિહાર તથા ત્રિપુરાનાં રાજ્યો સહિત) બિહાર
અને ઓરિસ્સા અને આસામ.

અળસી : મધ્ય પ્રાંત અને વરાહ, યુક્તપ્રાંત, બિહાર અને
ઓરિસ્સા, બંગાળ, મુંબઈ, પંજાબ અને મુંબઈ ધંવાદનાં દેશી
રાજ્યો જેવાં કે હૈદરાબાદ, કોલકાતા વિગેરે.

સરસવ અને રાઈ : સંયુક્ત પ્રાંત, પંજાબ, બંગાળ, બિહાર અને
ઓરિસ્સા, આસામ, મુંબઈ, સિંધ, સરહદ પ્રાંત, મધ્ય પ્રાંત અને
વરાહ, દિલ્હી, અલ્હવા, વડોદરા અને હૈદરાબાદનાં દેશી રાજ્યો.

પાકેનું ઉત્પન્ન. (પચાવાબિંક)

	૧૯૩૧-૩૨	૧૯૩૨-૩૩	૧૯૩૩-૩૪	૧૯૩૪-૩૫	૧૯૩૫-૩૬
ગોખા (દન)	૩૩,૦૦૧,૦૦૦	૩૧,૧૧૪,૦૦૦	૩૦,૬૦૭,૦૦૦	૩૦,૨૩૮,૦૦૦	૨૭,૯૦૨,૦૦૦
ધઉં (દન)	૯,૦૨૪,૦૦૦	૯,૫૫૦,૦૦૦	૯,૨૭૦,૦૦૦	૯,૭૨૯,૦૦૦	૯,૪૨૬,૦૦૦
શેરડી (દન)	૩,૬૭૫,૦૦૦	૪,૬૭૦,૦૦૦	૪,૮૯૬,૦૦૦	૫,૧૪૧,૦૦૦	૫,૬૦૩,૦૦૦
ચા (રતલ)	૩૯૪,૦૮૩,૫૦૦	૪૪૩,૬૬૯,૦૦૦	૩૮૩,૬૭૪,૦૦૦	૪૦૦,૦૮૫,૬૦૦	૩૯૬,૬૬૦,૪૦૦
રે (ગાસડી)*	૪,૦૦૭,૦૦૦	૪,૬૫૭,૦૦૦	૫,૧૦૮,૦૦૦	૪,૮૫૭,૦૦૦	૫,૧૬૩,૦૦૦
શણે (ગાસડી)	૫,૫૪૨,૦૦૦	૭,૦૭૭,૦૦૦	૭,૯૮૭,૦૦૦	૮,૫૦૦,૦૦૦	૭,૨૧૫,૦૦૦
બળશી (દન)	૪૧૬,૦૦૦	૪૦૬,૦૦૦	૩૭૬,૦૦૦	૪૨૦,૦૦૦	૩૮૪,૦૦૦
સરસવ અને					
રાઈ (દન)	૧,૦૭૫,૦૦૦	૧,૦૪૨,૦૦૦	૯૪૩,૦૦૦	૯૦૦,૦૦૦	૯૫૪,૦૦૦
તલ (દન)	૪૭૬,૦૦૦	૫૫૧,૦૦૦	૫૪૧,૦૦૦	૪૦૫,૦૦૦	૪૬૧,૦૦૦
ઝોરડી (દન)	૧૪૬,૦૦૦	૧૫૧,૦૦૦	૧૪૩,૦૦૦	૧૦૫,૦૦૦	૧૧૯,૦૦૦
મગફળી (દન)	૨,૨૬૮,૦૦૦	૨,૯૯૭,૦૦૦	૩,૩૩૦,૦૦૦	૧,૮૮૪,૦૦૦	૨,૨૨૮,૦૦૦
કોડી (રતલ)	૩૩,૬૧૮,૭૦૦	૩૩,૦૩૭,૧૦૦	૩૪,૬૦૧,૦૦૦	૩૨,૭૪૪,૧૦૦	x
રબ્બર (રતલ)	૨૦,૧૧૭,૧૦૦	૬,૩૮૧,૪૦૦	૧૨,૯૧૫,૨૦૦	૩૭,૧૫૬,૩૦૦	૪૮,૫૪૫,૦૦૦

*એક ગારડી ૪૦૦ રતલની હોય છે. અગાઉના હંબુ મળી રાખ્યા નથી

પાકેનો વિસ્તાર (એકરમાં)

	૧૯૩૫-૩૬		૧૯૩૫-૩૬
ચોખા	૮૧,૮૪૧,૦૦૦	સરખવ	૫,૨૬૮,૦૦૦
ધઉં	૩૩,૬૦૫,૦૦૦	શાઈ	૫,૬૩૩,૦૦૦
ગેરડી	૪,૦૦૩,૦૦૦	તવ	૫,૬૩૩,૦૦૦
ચા	૮૨૬,૫૦૦	એરંડી	૧,૪૪૭,૦૦૦
ફે	૨૫,૯૯૪,૦૦૦	મગફળી	૫,૭૮૪,૦૦૦
શાહુ	૨,૧૮૧,૦૦૦	કોરી	(આંકડા મળ્યા નથી)
અગપી	૩,૪૦૭,૦૦૦	રબ્બર	૨,૨૮,૮૦૦

જમીનના વર્ગ

(૧૯૩૪-૩૫)

	(૧૦૦૦ એકરમાં)
ધધાને અંગે મપાયેલ ક્ષેત્રફળ	૬૬૮,૦૬૧
જંગલો	૮૯,૨૧૯
ખેતીને માટે ન મળે તેવી	૧૪૪,૮૧૭
વાવેતર કર્યા વિનાની, ખેડેલી જમીન	
મિવાયની બીજી ખેડી સકાય તેવી નકામી	૧૫૪,૨૬૭
વાવેતર કર્યા મિવાયની ચાલુ	૫૨,૨૬૯
વાવેલી જમીન	૨૨૬,૯૬૨
નહેતું પાણી મળે તેવી જમીન	૫૦,૧૩૪

વાવેતર કરેલ કુલ જમીન (૧૦૦૦ એકરમાં)

૧૯૩૪-૩૫

અનાજ અને અનાજ મિવાયના કુલ પાકેની જમીન	૭૧૨,૬૩૫
અનાજની કુલ જમીન	૪૬,૪૭૪
અનાજ સિવાય બીજી વસ્તુઓ વાવેલી જમીન	૨૫૯,૧૦૯

જંગલો

	દેવદળ ચો. મા.	કુલ દેવદળના ટકા
૧૯૨૮-૨૯	૨૪૯,૮૨૨	૨૨ ૭
૧૯૨૯-૩૦	૨૪૯,૧૫૪	૨૨.૬
૧૯૩૦-૩૧	૨૪૯,૭૧૦	૨૨ ૬
૧૯૩૧-૩૨	૨૪૫,૮૩૧	૨૨ ૩
૧૯૩૨-૩૩	૨૬૧,૨૧૯	૨૩ ૮
૧૯૩૩-૩૪	૨૮૨,૬૬૪	૨૫ ૭

જમીનમાંથી કુલ આવકે (૧૦૦૦ રૂ. માં)

અજમેર-મેરવાડા	૩,૫૮ ફર્મ	૪,૧૩
આસામ	૧,૨૮,૬૪ દિલ્હી	૪૭૦
બગાણા	૩,૦૦,૭૩ મદ્રાસ	૭,૫૩,૪૭
ખિહાર અને ઓરિસ્સા	૧,૬૩,૮૧ માન્યુર પગાણા	૧૭
મુબઈ	૪,૮૩,૧૪ સમૃદ્ધ પ્રાત	૨૧,૩૯
બર્મા	૫,૬૬,૭૩ પન્જાબ	૪,૬૪,૭૭
મધ્યપ્રાત અને વરાહ	૨,૩૩,૭૬ સયુક્ત પ્રાત	૭,૧૯,૪૦

કુલ ખેડાયેલી જમીન

	એકર		એકર
અજમેર-મેરવાડા	૩૩૬,૦૦૦	દિલ્હી	૨૦૪,૦૦૦
આસામ	૫,૭૭૧,૦૦૦	મદ્રાસ	૩૪,૦૩૦,૦૦૦
બગાણા	૨૩,૪૪૬,૦૦૦	સમૃદ્ધ પ્રાત	૨,૨૯૦,૦૦૦
ખિહાર-ઓરિસ્સા	૨૪,૭૩૩,૦૦૦	પન્જાબ	૨૬,૯૫૭,૦૦૦
મુબઈ અને સિંધ	૩૨,૫૯૫,૦૦૦	સયુક્ત પ્રાત	૩૫,૨૧૧,૦૦૦
બર્મા	૧૭,૭૫૬,૦૦૦	વડોદરા	૩,૨૧૪,૦૦૦
મધ્ય પ્રાત અને		ગિર	૪,૫૦૩,૦૦૦
વરાહ	૨૫,૨૧૨,૦૦૦	હૈદરાબાદ	૨૮,૮૯૫,૦૦૦
ફર્મ	૧૩૮,૦૦૦	માધ્યમીર	૬,૬૧૭,૦૦૦

વાવેતર થયેલ કુલ જમીન

	(દશલાખ એકરમાં)		(દશલાખ એકરમાં)
૧૯૨૭-૨૮	૨૨૩,૮૬	૧૯૩૧-૩૨	૨૨૮,૮૪
૧૯૨૮-૨૯	૨૨૮,૧૭	૧૯૩૩-૩૪	૨૩૨,૧૦
૧૯૩૦-૩૧	૨૨૬,૧૨	૧૯૩૪-૩૫	૨૫૬,૧૦૬

ઢોરની સંખ્યા

	(હજારમાં)		(હજારમાં)
૧૯૩૦-૩૧	૧૫૨,૮૬૮	૧૯૩૨-૩૩	૧૫૨,૭૬૧
૧૯૩૧-૩૨	૧૫૨,૭૬૨	૧૯૩૩-૩૪	૧૫૨,૮૨૫
	૧૯૩૪-૩૫	૧૫૬,૬૩૫	

મધ્યસ્થ સરકારની મહેસૂલ-આવક

બ્રિટિશ હિંદના આંકડાઓ

	મહેસૂલ (રૂ.)	ખર્ચ. (રૂ.)
૧૯૨૫-૨૬	૧,૩૩,૧૭,૩૦,૪૬૨	૧,૨૯,૮૬,૧૨,૩૦૫
૧૯૨૬-૨૭	૧,૩૧,૬૫,૪૬,૯૦૩	૧,૩૧,૬૫,૪૬,૯૦૩
૧૯૨૭-૨૮	૧,૨૭,૨૨,૭૭,૬૨૦	૧,૨૭,૨૨,૭૭,૬૨૦
૧૯૨૮-૨૯	૧,૨૮,૬૭,૦૨,૪૧૬	૧,૨૯,૨૮,૫૬,૪૧૮
૧૯૨૯-૩૦	૧,૩૨,૬૮,૫૫,૧૦૨	૧,૩૨,૪૧,૭૧,૫૦૪
૧૯૩૦-૩૧	૧,૨૪,૫૬,૫૫,૭૨૧	૧,૩૬,૧૮,૦૦,૬૬૫
૧૯૩૧-૩૨	૧,૨૧,૬૪,૬૫,૭૧૪	૧,૩૩,૩૬,૩૮,૬૯૧
૧૯૩૨-૩૩	૧,૨૫,૪૩,૬૬,૭૬૫	૧,૨૩,૮૮,૫૦,૬૦૩
૧૯૩૪-૩૫	૧,૨૫,૧૦,૧૮,૧૬૮	૧,૨૪,૭૪,૧૮,૧૬૮
૧૯૩૫-૩૬	૧,૨૪,૩૭,૧૮,૦૦૦	૧,૨૪,૩૭,૧૮,૦૦૦
૧૯૩૬-૩૭ (અંતિમ)	૧,૨૨,૭૬,૪૧,૦૦૦	૧,૨૨,૭૦,૧૨,૦૦૦

જમીન-મહેસૂલ (કર બાદ-કરતાં)

	(હજાર રૂપિયામાં)		(હજાર રૂપિયામાં)
૧૯૩૦-૩૧	૩૮,૫૨,૮૫	૧૯૩૨-૩૩	૩૭,૮૬,૫૭
૧૯૩૧-૩૨	૩૭,૯૦,૮૨	૧૯૩૩-૩૪	૩૮,૨૮,૭૩
	૧૯૩૪-૩૫	૩૮,૨૮,૧૩	

પ્રાંતિક મહેસૂલ ૧૯૩૨-૩૩

	મહેસૂલ	ખર્ચ
મુંબઈ	૧૯,૮૮,૨૦,૦૦૦	૧૯,૨૮,૨૦,૦૦૦
મદ્રાસ	૧૯,૯૮,૪૫,૪૪૩	૧૭,૯૬,૬૪,૨૦૦
બંગાળ	૧૧,૮૪,૭૪,૦૦૦	૧૧,૭૨,૭૪,૦૦૦
સંયુક્ત પ્રાંત	૧૦,૩૯,૦૬,૭૮૩	૧૨,૫૮,૩૦,૪૯૪
પંજાબ	૧૨,૦૬,૭૦,૦૦૦	૧૧,૭૬,૪૦,૦૦૦
બીમા	૧૧,૬૧,૪૭,૦૦૦	૧૧,૬૧,૪૩,૦૦૦
બિહાર અને ઓરિસ્સા	૫,૫૮,૮૪,૦૦૦	૫,૨૮,૬૧,૬૯૬
મધ્ય પ્રાંત	૬,૫૯,૧૨,૦૦૦	૬,૦૯,૫૬,૩૦૫
આસામ	૨,૪૫,૬૬,૦૦૦	૨,૫૫,૧૬,૦૦૦

મહેસૂલ તથા ખર્ચ-બંગાળાતું

	મહેસૂલ	ખર્ચ	વધારો + ખોટ —
૧૯૨૧-૨૨	૬,૩૨,૪૪,૦૦૦	૧૦,૪૭,૯૧,૦૦૦	-૪,૧૫,૪૬,૦૦૦
૧૯૨૨-૨૩	૯,૮૪,૬૬,૦૦૦	૯,૫૯,૨૧,૦૦૦	+ ૨૫,૭૫,૦૦૦
૧૯૨૩-૨૪	૧૦,૧૩,૧૭,૦૦૦	૯,૭૭,૯૫,૦૦૦	+ ૩૫,૨૨,૦૦૦
૧૯૨૪-૨૫	૧૦,૩૪,૨૪,૨૦૦	૯,૭૬,૦૨,૦૦૦	+ ૫૮,૨૨,૦૦૦
૧૯૨૫-૨૬	૧૦,૭૦,૧૭,૦૦૦	૧૦,૩૦,૬૩,૦૦૦	+ ૩૯,૫૪,૦૦૦
૧૯૨૬-૨૭	૧૦,૫૦,૩૬,૦૦૦	૧૦,૬૦,૬૫,૦૦૦	- ૪૦,૫૯,૦૦૦
૧૯૨૭-૨૮	૧૦,૮૧,૨૯,૦૦૦	૧૦,૮૫,૫૭,૦૦૦	- ૪,૨૮,૦૦૦
૧૯૨૮-૨૯	૧૦,૯૮,૬૭,૦૦૦	૧૦,૯૦,૪૭,૦૦૦	+ ૮,૨૦,૦૦૦
૧૯૨૯-૩૦	૧૧,૩૫,૮૭,૦૦૦	૧૧,૩૩,૪૯,૦૦૦	+ ૨,૩૮,૦૦૦
૧૯૩૦-૩૧	૯,૬૬,૨૬,૦૦૦	૧૧,૪૦,૭૮,૦૦૦	-૧,૭૪,૫૨,૦૦૦
૧૯૩૧-૩૨	૯,૦૧,૦૬,૦૦૦	૧૧,૦૦,૫૨,૦૦૦	-૧,૯૯,૪૬,૦૦૦
૧૯૩૨-૩૩			
(મુધારેલ)	૯,૪૨,૭૩,૦૦૦	૧૦,૮૨,૨૧,૦૦૦	-૧,૨૯,૪૮,૦૦૦
૧૯૩૩-૩૪			
(અજોડ)	૯,૧૧,૫૩,૦૦૦	૧૧,૩૦,૬૩,૦૦૦	-૨,૧૯,૧૦,૦૦૦

હિંદમાંથી સોનાની આયાત-નિકાસ

	આયાત (રૂ. માં)	નિકાસ (રૂ. માં)
૧૯૨૨-૨૩	૪૧,૩૨,૨૬,૦૦૦	૧૩,૩૧,૦૦૦
૧૯૨૩-૨૪	૨૦,૨૫,૩૧,૦૦૦	૬,૬૮,૦૦૦
૧૯૨૪-૨૫	૭૮,૨૮,૬૮,૦૦૦	૩૬,૩૨,૦૦૦
૧૯૨૫-૨૬	૩૫,૨૨,૬૬,૩૬૩	૩૭,૫૩,૫૬૪
૧૯૨૬-૨૭	૧૯,૫૦,૧૨,૦૦૨	૧૦,૦૬,૫૫૪
૧૯૨૭-૨૮	૧૮,૧૩,૪૪,૦૬૨	૩,૪૪,૦૩૯
૧૯૨૮-૨૯	૨૧,૨૧,૮૯,૬૯૨	૨,૦૨,૭૧૪
૧૯૨૯-૩૦	૧૪,૨૩,૧૧,૪૭૭	૧,૦૩,૦૮૧
૧૯૩૦-૩૧	૧૩,૨૪,૫૨,૪૫૩	૪૯,૩૪,૩૮૮
૧૯૩૧-૩૨	૨,૭૯,૬૫,૩૬૪	૬૦,૭૮,૨૫,૧૫૫
૧૯૩૨-૩૩	૧,૩૧,૮૧,૩૯૧	૬૬,૮૪,૦૯,૩૪૭
૧૯૩૩-૩૪	૧,૦૯,૬૪,૨૮૫	૫૮,૧૫,૩૦,૨૪૬
૧૯૩૪-૩૫	૭૧,૬૩,૦૦૦	૫૩,૨૫,૬૮,૭૦૮
૧૯૩૫-૩૬	૯૪,૬૫,૪૧૦	૩૮,૩૦,૫૫,૩૬૫

ચાંદીની આયાત-નિકાસ

	આયાત (રૂ. માં)	નિકાસ (રૂ. માં)
૧૯૨૬-૨૭	૨૧,૭૬,૩૪,૦૦૦	૧,૮૯,૫૪,૦૦૦
૧૯૨૭-૨૮	૧૬,૪૭,૩૪,૦૦૦	૨,૬૩,૬૯,૦૦૦
૧૯૨૮-૨૯	૧૫,૬૨,૧૮,૦૦૦	૬,૧૫,૧૧,૦૦૦
૧૯૨૯-૩૦	૧૩,૪૧,૯૧,૦૦૦	૪,૭૬,૭૯,૦૦૦
૧૯૩૦-૩૧	૧૩,૪૬,૬૩,૦૦૦	૩,૩૮,૭૦,૦૦૦
૧૯૩૧-૩૨	૪,૪૨,૬૪,૦૦૦	૪,૮૪,૮૧,૦૦૦
૧૯૩૨-૩૩	૧,૬૨,૬૫,૦૦૦	૩,૬૪,૨૬,૦૦૦
૧૯૩૩-૩૪	૮૧,૭૩,૦૦૦	૭,૧૭,૪૫,૦૦૦
૧૯૩૪-૩૫	૪,૪૫,૧૧,૦૦૦	૯,૮૬,૭૫,૦૦૦
૧૯૩૫-૩૬	૬,૪૫,૭૪,૭૬૦	૭,૦૩,૧૦,૦૦૦

સોનાની સરેરાશ કિંમત

તોલાની કિંમત

સાલ	રૂ. આ. પા.	સાલ	રૂ. આ. પા.
૧૯૦૧-૦૨	૨૪-૧૨-૦	૧૯૩૪-૩૫	૩૪-૧૧-૬
૧૯૦૨-૦૩	૨૬-૪-૬	૧૯૩૫-૩૬	૩૫-૪-૪
૧૯૦૩-૦૪	૩૧-૧૨-૩		

કરનો બોલો

૧૯૩૧ની વચ્ચેની
ગણતરી પ્રમાણે
બ્રિટિશ હિંદમાં
માથા દીઠ કર

સાલ	રૂપિયા	રૂ. આ. પા.
૧૯૨૬-૨૭	૧,૮૮,૭૧,૧૨,૬૧૬	૫-૪-૧૧
૧૯૨૭-૨૮	૧,૪૦,૧૭,૧૨,૪૪૦	૫-૫-૦
૧૯૨૮-૨૯	૧,૪૧,૫૨,૩૭,૮૪૨	૫-૫-૦
૧૯૨૯-૩૦	૧,૪૩,૭૮,૬૪,૪૬૬	૫-૫-૬
૧૯૩૦-૩૧	૧,૩૦,૦૧,૦૭,૬૬૮	૪-૧૨-૭
૧૯૩૧-૩૨	૧,૩૩,૦૦,૧૬,૪૭૫	૪-૧૩-૭
૧૯૩૨-૩૩	૧,૮૮,૨૩,૪૩,૧૮૪	૫-૦-૬

ખાંડ

સાલ	સરખાનાંની મથા	ટૂંક ઉત્પન્ન (ટનમાં)
૧૯૩૩-૩૪	૧૧૨	૭૫૭,૨૧૮
૧૯૩૪-૩૫	૧૫૫	૧,૦૬૧,૬૦૦
૧૯૩૫-૩૬	૧૫૫	૧,૧૫૦,૦૦૦

મીઠું

સાલ	ટન	રૂપિયા
૧૯૨૫	૧,૨૯૫,૧૪૪	૭૬,૪૨,૫૫૫
૧૯૨૬	૧,૬૩૮,૭૪૯	૧,૧૨,૧૩,૫૧૯
૧૯૨૭	૧,૬૧૧,૯૪૫	૧,૧૩,૮૦,૧૫૫
૧૯૨૮	૧,૫૧૫,૩૪૯	૯૯,૯૫,૦૫૦
૧૯૨૯	૧,૭૮૪,૬૬૦	૧,૧૪,૫૨,૮૮૩
૧૯૩૦	૧,૫૭૧,૨૦૬	૧,૦૪,૭૫,૦૨૧
૧૯૩૧	૧,૮૭૪,૦૫૪	૧,૩૮,૨૫,૫૭૮
૧૯૩૨	૧,૬૫૬,૮૪૩	૧,૨૧,૮૭,૯૪૦
૧૯૩૩	૧,૭૬૩,૫૬૧	૧,૧૬,૮૫,૯૮૩

દુનિયામાં માથા હીઠ મીઠાનો ઉપયોગ

દેશ	રતલ	દેશ	રતલ
હિંદુસ્તાન	૧૨	ઈટલી	૨૦
ઑસ્ટ્રિયા	૧૬	પોર્ટુગલ	૩૫
મેક્સિકો	૧૬.૫	રશિયા	૮
ઇંગ્લાંડ	૪૦	સ્પેન	.૧૨
ફ્રાન્સ	૧૮	સ્વીડન	૮.૫
હોલ્લંડ	૧૧.૫		

સોનું

સાલ	ઔંસ	રૂપિયા
૧૯૨૫	૩૯૩,૮૭૫	૧૦,૨૯,૫૧,૬૬૬
૧૯૨૬	૩૮૪,૧૫૮	૯,૭૮,૯૩,૮૨૭
૧૯૨૭	૩૮૪,૨૭૩	૫,૯૨,૪૭,૬૭૫
૧૯૨૮	૩૭૬,૦૬૩	૫,૭૮,૧૦,૩૮૬
૧૯૨૯	૩૬૩,૮૬૯	૬,૪૩,૨૯,૦૦૯
૧૯૩૦	૩૨૯,૨૩૨	૫,૨૪,૯૭,૮૧૨
૧૯૩૧	૩૩૦,૪૮૮	૫,૯૧,૩૫,૨૪૦
૧૯૩૨	૩૨૯,૬૮૨	૫,૦૭,૯૧,૦૩૮
૧૯૩૩	૩૩૬,૧૦૮	૬,૨૬,૧૫,૮૬૬

મીઠું

સાલ	દત	રૂપિયા
૧૯૨૫	૧,૨૯૫,૧૪૪	૭૬,૪૨,૫૫૫
૧૯૨૬	૧,૬૩૮,૭૪૯	૧,૧૨,૧૩,૫૧૯
૧૯૨૭	૧,૬૧૧,૯૪૫	૧,૧૩,૮૦,૧૫૫
૧૯૨૮	૧,૫૧૫,૩૪૯	૯૯,૯૫,૦૫૦
૧૯૨૯	૧,૭૮૪,૬૬૦	૧,૧૪,૫૨,૮૮૩
૧૯૩૦	૧,૫૭૧,૨૦૬	૧,૦૪,૭૫,૦૨૧
૧૯૩૧	૧,૮૭૪,૦૫૪	૧,૩૮,૨૫,૫૭૮
૧૯૩૨	૧,૬૫૬,૮૪૩	૧,૨૧,૮૭,૯૪૦
૧૯૩૩	૧,૭૬૩,૫૬૧	૧,૧૬,૮૫,૯૮૩

દુનિયામાં માથા હીઠ મીઠાનો ઉપયોગ

દેશ	રતાલ	દેશ	રતાલ
હિંદુસ્તાન	૧૨	બ્રિટી	૨૦
આસ્ટ્રિયા	૧૬	પોર્ટુગલ	૩૫
બેલ્જિયમ	૧૬.૫	રશિયા	૮
ઇંગ્લાંડ	૪૦	સ્પેન	.૧૨
ફ્રાન્સ	૧૮	સ્વીડન	૮.૫
હોલેન્ડ	૧૧.૫		

સોનું

સાલ	ઑંસ	રૂપિયા
૧૯૨૫	૩૯૩,૮૭૫	૧૦,૨૯,૫૧,૬૬૬
૧૯૨૬	૩૮૪,૧૫૮	૯,૭૮,૯૩,૮૨૭
૧૯૨૭	૩૮૪,૨૭૩	૫,૯૨,૪૭,૬૭૫
૧૯૨૮	૩૭૬,૦૬૩	૫,૭૮,૧૦,૩૮૬
૧૯૨૯	૩૬૩,૮૬૯	૬,૪૩,૨૯,૦૦૬
૧૯૩૦	૩૨૯,૨૩૨	૫,૨૪,૯૭,૮૧૨
૧૯૩૧	૩૩૦,૪૮૮	૫,૯૧,૩૫,૨૫૦
૧૯૩૨	૩૨૯,૬૮૨	૫,૦૭,૯૧,૦૩૮
૧૯૩૩	૩૩૬,૧૦૮	૬,૨૬,૧૫,૮૬૬

લોહું (કાચી ધાતુ)

સાલ	ટન	રૂપિયા
૧૯૨૫	૧,૫૪૪,૫૭૮	૪૪,૭૯,૧૦૧
૧૯૨૬	૧,૬૫૯,૨૯૫	૪૬,૮૫,૬૬૬
૧૯૨૭	૧,૮૪૬,૭૩૫	૫૧,૦૧,૮૬૧
૧૯૨૮	૨,૦૫૫,૯૯૨	૫૫,૩૫,૦૧૨
૧૯૨૯	૨,૪૨૮,૫૫૫	૬૪,૯૧,૨૩૬
૧૯૩૦	૧,૮૪૯,૬૨૪	૪૮,૭૨,૫૨૭
૧૯૩૧	૧,૬૨૪,૮૮૩	૪૧,૫૮,૭૩૭
૧૯૩૨	૧,૭૬૦,૫૦૧	૩૯,૧૯,૭૬૯
૧૯૩૩	૧,૨૨૮,૬૨૫	૩૪,૯૭,૯૧૪

કોલસાની ખાણો

સાલ	સખ્યા	વસૂલ થયેલ મૂલ્ય (લાખ રૂપિયામાં)
૧૯૩૦-૩૧	૨૧૯	૧૦,૯૬
૧૯૩૧-૩૨	૨૧૭	૧૦,૮૦
૧૯૩૨-૩૩	૨૧૨	૧૦,૮૦
૧૯૩૩-૩૪	૨૧૨	૧૦,૬૮
૧૯૩૪-૩૫	૨૧૪	૧૦,૧૯
૧૯૩૫-૩૬	૨૧૭	૧૦,૪૫

હિંદમાં કોલસાનું ઉત્પન્ન

સાલ	ટન	રૂપિયા
૧૯૨૪	૨૧,૧૭૪,૨૮૪	૧૪,૯૬,૫૮,૪૧૯
૧૯૨૫	૨૦,૯૦૪,૮૭૭	૧૨,૬૪,૦૦,૯૦૮
૧૯૨૬	૨૦,૯૯૯,૧૬૭	૧૦,૧૪,૯૯,૬૩૪
૧૯૨૭	૨૨,૦૮૨,૩૩૬	૯,૪૮,૭૦,૦૧૩
૧૯૨૮	૨૨,૫૪૨,૮૭૨	૮,૮૪,૯૫,૦૨૭
૧૯૨૯	૨૩,૪૧૮,૭૩૪	૮,૯૩,૫૬,૧૨૪

સાલ	ટન	રૂપયા
૧૯૩૦	૨૩,૮૦૩,૦૪૮	૬,૨૬,૨૫,૩૨૩
૧૯૩૧	૨૧,૭૧૬,૪૩૫	૮,૨૬,૮૮,૩૬૪
૧૯૩૨	૨૦,૧૫૩,૩૮૭	૬,૮૦,૮૬,૬૦૪
૧૯૩૩	૧૯,૭૮૯,૧૬૩	૬,૬૧,૮૬,૦૮૩
૧૯૩૪	૨૨,૦૫૭,૪૪૭	
૧૯૩૫	૨૩,૦૧૬,૬૯૫	

વસ્તીના પ્રમાણમાં માથા દીઠ કોલસાનો ઉપયોગ. (ટન) .૦૬
 હિંદમાં એક ટન કોલસાની સરેરાશ કિંમત (૧૯૩૫) રૂ. ૨-૧૩-૦
 કોલસાની ખાણમાં દરેક રોકાયેલા માણસની

સરેરાશ સંખ્યા ૧૭૯,૬૫૨

હિંદી કોલસાની નિકાસ (૧૯૩૫) ટન ૧૮,૬૨,૩૩૮
 કોલસાની બોર્ડર સ્ટોક કંપનીની સંખ્યા ૨૧૭

કોલસાનો માથા દીઠ વાર્ષિક ઉપયોગ (ટનમાં)

હિંદ (૧૯૩૪)	.૦૬
બ્રિટિશ (૧૯૩૩)	૩.૫૫
કેનેડા (૧૯૩૨)	૨.૦૨
જર્મની (૧૯૩૨)	૧.૨૭
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અમેરિકા (૧૯૩૨)	૨.૪૮
ઑસ્ટ્રેલિયા (૧૯૩૨)	૧.૧૭
ન્યૂઝીલેન્ડ (૧૯૩૨)	૧.૨૫
દક્ષિણ આફ્રિકા (૧૯૩૦)	.૬૮

કોઈ

સાલ	વાયેતરના એકર	કુલ પાક (રૂપયામાં)
૧૯૨૭-૨૮	૧૫૬,૧૭૬	૩૫ ૫૬૩,૦૨૨
૧૯૨૮-૨૯	૧૬૦,૬૬૭	૨૭,૭૬૭,૦૩૫
	૧૬૩,૪૧૬	૨૯,૪૨૩,૬૦૮
	૧૬૦,૨૬૧	૨૨.૮૧૦ ૮.૮૦

સાલ	વાવેતરના એકર	કુલ પાક (રતલમાં)
૧૯૩૧-૩૨	૧૭૨,૧૬૦	૩૩,૬૧૩,૭૧૩
૧૯૩૨-૩૩	૧૭૬,૪૯૫	૩૩,૦૩૭,૦૫૧
૧૯૩૩-૩૪	૧૮૩,૯૭૮	૩૪,૫૮૬,૬૫૮
૧૯૩૪-૩૫	૧૮૫,૪૮૦	૩૨,૮૫૬,૮૬૧
૧૯૩૫-૩૬	૧૮૮,૦૩૫	૪૧,૧૬૨,૦૭૯

હિંદમાં મોટરો
(બ્રિટિશ હિંદમાં ચાલતી)

૧૯૩૫	૧૫૪,૪૮૫
૧૯૩૬	૧૯૧,૮૧૨

હિંદમાં સહકારી મંડળીઓ

મંડળીઓની ઉપયોગમાં

સાલ	સંખ્યા	લેવાતી મૂદી	સરચો
૧૯૩૦-૩૧	૯૦,૦૬૪	૮૩,૫૯,૫૮,૦૯૨	૩,૮૯૦,૭૬૮
૧૯૩૧-૩૨	૮૯,૫૪૨	૮૩,૮૯,૦૭,૮૧૫	૩,૮૬૧,૬૧૨
૧૯૩૨-૩૩	૮૮,૭૦૫	૮૬,૭૩,૮૯,૪૫૫	૩,૮૩૧,૭૬૦
૧૯૩૪-૩૫	૮૮,૩૬૪	૮૮,૪૪,૨૫,૪૯૬	૩,૮૪૬,૧૨૭

અફીણની આવક તથા ખર્ચ

સાલ	આવક રૂપિયા	ખર્ચ રૂપિયા
૧૯૨૫-૨૬	૪,૧૪,૯૯,૫૮૧	૨,૧૧,૪૭,૧૪૪
૧૯૨૬-૨૭	૪,૩૩,૧૩,૭૪૮	૧,૦૦,૪૪,૨૮૫
૧૯૨૭-૨૮	૩,૯૪,૫૨,૨૫૪	૮૭,૦૦,૮૨૫
૧૯૨૮-૨૯	૩,૨૬,૫૯,૪૨૩	૫૪,૯૫,૨૬૮
૧૯૨૯-૩૦	૩,૦૪,૦૯,૭૮૮	૪૮,૮૧,૨૭૩
૧૯૩૦-૩૧	૨,૫૩,૨૭,૪૬૦	૭૪,૩૬,૪૮૩
૧૯૩૧-૩૨	૨,૦૭,૪૧,૫૩૩	૭૯,૭૭,૨૨૬
૧૯૩૨-૩૩	૮૯,૮૬,૧૫૨	૮૩,૮૭,૪૭૯
૧૯૩૩-૩૪	૧,૫૮,૯૬,૭૭૯	૭૦,૮૧,૫૬૯

હિંદુનું બહુર દેવું (મધ્યસ્થ સરકારનું)

સાલ	રૂપિયા
૧૯૩૦	૯,૫૫,૧૭,૮૪,૩૬૪
૧૯૩૧	૯,૯૫,૭૦,૯૬,૬૬૮
૧૯૩૨	૧૦,૩૪,૭૬,૩૫,૦૨૧
૧૯૩૩	૧૦,૧૨,૬૧,૭૧,૫૬૫

દુષ્કાળનિવારણ માટે ખર્ચ

સાલ	રૂપિયા	સાલ	રૂપિયા
૧૯૨૨-૨૩	૫,૬૦,૭૫૬	૧૯૨૭-૨૮	૧૯,૧૭,૮૬૦
૧૯૨૩-૨૪	૭,૦૪,૬૦૨	૧૯૨૮-૨૯	૨૩,૧૮,૭૪૦
૧૯૨૪-૨૫	૨૩,૨૮,૫૩૫	૧૯૨૯-૩૦	૪૮,૬૩,૦૫૬
૧૯૨૫-૨૬	૧૪,૧૦,૪૨૬	૧૯૩૦-૩૧	૨૦,૦૨,૦૬૦
૧૯૨૬-૨૭	૧૫,૪૬,૭૨૨	૧૯૩૧-૩૨	૧૬,૩૯,૩૦૪
૧૯૨૭-૨૮	૮,૦૨,૬૩૬		

ટંકશાળામાં પાડેલ સિક્કાની કિંમત (રૂપિયામાં)

સાલ	રૂપું	નિકલ	તાંબુ	કાંસુ
૧૯૨૫-૨૬	૬૪,૩૩,૫૧૨	૪૫,૧૩,૦૮૪	૨,૫૦૦	૬,૫૨,૬૭૦
૧૯૨૬-૨૭	૫૦,૪૯,૪૩૬	૨૮,૬૨,૩૨૬	...	૭,૨૧,૬૦૨
૧૯૨૭-૨૮	૧૦,૧૫,૬૨૬	૨૬,૬૩,૫૫૦	...	૩,૫૧,૭૧૮
૧૯૨૮-૨૯	૫૨,૭૬,૫૭૩	૩૨,૧૫,૪૭૫	...	૭,૪૫,૪૬૦
૧૯૨૯-૩૦	૨,૧૮,૩૩,૬૪૪	૪૬,૬૩,૫૦૦	...	૧૧,૩૮,૬૦૦
૧૯૩૦-૩૧	૬૬,૮૩,૮૮૩	૧૯,૪૪,૦૦૦	૨,૬૫૬	૮,૦૦,૩૧૨
૧૯૩૧-૩૨	૪૯,૦૦,૦૦૦	૧,૮૯,૭૦૦
૧૯૩૨-૩૩	૭૭,૪૩,૧૯૯	૮૫,૦૦૦	...	૨,૪૦,૧૦૦
૧૯૩૩-૩૪	૨૦,૨૮,૨૬૩	૧૮,૦૮,૦૦૦	૧,૫૨૦	૧૦,૨૭,૭૦૦

નોટોનો કુલ ફેલાવો

સાલ	રૂપિયા
૧૯૨૫-૨૬	૧,૯૩,૩૪,૦૯,૭૬૫
૧૯૨૬-૨૭	૧,૮૪,૧૩,૨૧,૭૧૪
૧૯૨૭-૨૮	૧,૮૪,૮૭,૪૪,૫૪૫
૧૯૨૮-૨૯	૧,૮૮,૦૩,૨૫,૭૪૪
૧૯૨૯-૩૦	૧,૭૭,૨૩,૦૬,૨૯૪
૧૯૩૦-૩૧	૧,૬૦,૮૪,૩૫,૭૩૨
૧૯૩૧-૩૨	૧,૭૮,૧૩,૬૭,૫૬૨
૧૯૩૨-૩૩	૧,૭૬,૮૯,૫૮,૧૮૧
૧૯૩૩-૩૪	૧,૭૭,૨૧,૮૯,૬૭૯

રખર

સાલ	હિંદમાં ઉત્પન્ન થયેલ સકું રખર (રતલ)	વાવેતર (એકરમાં)
૧૯૨૬	૨૩,૦૦૪,૧૬૯	૧૩૯,૪૯૧
૧૯૨૭	૨૬,૦૪૨,૨૫૮	૧૫૨,૨૫૭
૧૯૨૮	૨૬,૮૩૯,૩૩૨	૧૬૭,૦૫૮
૧૯૨૯	૨૮,૦૨૨,૮૪૨	૧૦૭,૭૭૧
૧૯૩૦	૨૪,૩૫૧,૫૪૩	૧૬૨,૩૬૫
૧૯૩૧	૨૦,૧૧૭,૦૬૯	૧૪૮,૧૬૭
૧૯૩૨	૬,૩૮૧,૩૫૬	૧૮૦,૦૪૯
૧૯૩૩	૧૨,૬૧૫,૧૬૨	૨૨૪,૧૭૮
૧૯૩૪	૩૭,૧૫૬,૩૧૭	૨૨૫,૬૧૯
૧૯૩૫	૪૮,૫૪૫,૦૪૫	૨૨૮,૮૪૧

હિંદી સરકારનું વ્યાજનું દેવું

(કરેક્ટ રૂપિયામાં)

સાલ	હિંદમાં	ઇંગ્લંડમાં	કુલ
૧૯૨૭	૫૫૩.૭૧	૪૫૨.૪૮	૧,૦૦૬.૧૯
૧૯૨૮	૫૬૬.૯૩	૪૫૯.૪૪	૧,૦૨૬.૩૭

સાલ	હિંદમાં	ઇંગ્લેન્ડમાં	કુલ
૧૯૨૯	૬૦૨.૭૧	૪૭૧.૭૫	૧,૦૭૪.૪૬
૧૯૩૦	૬૪૮.૩૦	૪૮૮.૨૦	૧,૧૩૬.૫૦
૧૯૩૧	૬૫૧.૭૮	૫૧૮.૧૨	૧,૧૬૯.૯૦
૧૯૩૨	૭૦૭.૧૮	૫૦૬.૪૫	૧,૨૧૩.૬૩
૧૯૩૩	૭૦૬.૪૮	૫૦૫.૩૬	૧,૨૧૧.૮૪
૧૯૩૪	૭૧૩.૫૯	૫૧૨.૧૫	૧,૨૨૫.૭૪
૧૯૩૫	૭૨૬.૪૨	૫૧૩.૧૧	૧,૨૩૯.૫૩
૧૯૩૬	૭૦૭.૪૨	૫૦૩.૩૨	૧,૨૧૦.૭૪

૩

સાલ	વાવેતર (૧૦૦૦ એકરમાં)	ઉત્પન્ન (૪૦૦૨૮૧લની ૧૦૦૦ ગ્રાંસડીઓ)
૧૯૨૯-૩૦	૨૫,૬૨૨	૫,૨૪૩
૧૯૩૦-૩૧	૨૩,૮૧૨	૫,૨૨૬
૧૯૩૧-૩૨	૨૩,૭૨૨	૪,૦૨૫
૧૯૩૨-૩૩	૨૨,૫૫૮	૪,૫૧૬
૧૯૩૩-૩૪	૨૪,૧૩૬	૫,૦૬૮
૧૯૩૪-૩૫	૨૩,૮૩૦	૪,૮૦૭

મુતરાઈ માલ-આયાત નિકાસ (૧,૦૦૦ ડો.માં)

સાલ	આયાત	નિકાસ	ફાળી નિકાસ
૧૯૩૦-૩૧	૨૫,૨૫,૬૦	૫,૨૧,૫૪	૪૬,૩૨,૮૦
૧૯૩૧-૩૨	૧૯,૧૫,૪૨	૪,૮૧,૮૩	૨૨,૪૪,૭૨
૧૯૩૨-૩૩	૨૬,૮૨,૭૯	૩,૨૯,૧૧	૨૦,૩૭,૨૧
૧૯૩૩-૩૪	૧૭,૭૪,૩૪	૨,૭૨,૭૩	૨૬,૫૬,૦૫

રૂની શાળ તથા ત્રાકો

સાલ	મિલની સંખ્યા	શાળ	ત્રાકો
૧૯૨૯-૩૦	૩૪૮	૧૭૮,૩૪૭	૯,૦૨૧,૮૭૧
૧૯૩૦-૩૧	૩૪૦	૧૭૧,૭૨૫	૮,૭૯૦,૦૬૦
૧૯૩૧-૩૨	૩૪૪	૧૮૬,૩૪૧	૯,૫૦૬,૦૮૩
૧૯૩૨-૩૩	૩૫૨	૧૮૯,૪૦૪	૯,૫૭૧,૬૬૮
૧૯૩૩-૩૪	૩૬૫	૧૯૪,૯૮૮	૯,૫૧૩,૧૭૪
૧૯૩૪-૩૫	૩૭૯	૧૯૮,૮૬૭	૯,૬૮૫,૭૭૫

હિંદના સોનાની વ્યાજ મિલકત

(કરોડ રૂપિયામાં)

૧૯૩૦	૯૧૩.૭૪	૧૯૩૩	૯૭૨.૧૦
૧૯૩૧	૯૩૮.૯૦	૧૯૩૪	૯૭૪.૪૬
૧૯૩૨	૯૫૮.૯૧	૧૯૩૫	૯૭૭.૮૬
૧૯૩૬		૯૮૯.૪૨	

પરદેશમાં વસાહત

સાલ	મદ્રાસ બંદરથી પરદેશ ગયેલા વસાહતીઓ	કરાંચી તથા મુંબઈથી પરદેશ ગયેલા વસાહતીઓ	હિંદમાં પાછા ફરેલા વસાહતીઓ
૧૯૨૯-૩૦	૧૩૫,૨૬૨	૧,૯૩૪	૧૩૪,૩૩૧
૧૯૩૦-૩૧	૭૪,૮૦૨	૧,૫૨૫	૧૪૩,૩૩૬
૧૯૩૧-૩૨	૩૦,૮૮૯	૧,૦૦૨	૧૫૦,૯૪૩
૧૯૩૨-૩૩	૧૭,૧૫૯	૯૮૧	૧૩૧,૩૨૫
૧૯૩૩-૩૪	૧૮,૭૪૧	૧,૧૬૪	૮૪,૧૭૬

શાણુ

કલકત્તાથી પલ્લેશમાં જતી વસ્તુઓમાં ૧૯૩૧-૩૨માં ૫૬ ટકા શણુના હતા અને ૧૯૨૮-૨૯માં તો આ પ્રમાણે ૬૪ ટકા હતું. શણુનો વેપાર ૧૯૩૧-૩૨માં કુલ વેપારના ૨૧.૨૪ ટકા હતો. આ આંકડો ૧૯૨૮-૨૯માં ખૂબ ઊંચો-૨૮ ટકા-હતો.

સાલ	નિકાસ (લગભગ)	નિકાસની કિંમત (લાખ રૂપિયામાં)
૧૯૨૫-૨૬	૧,૪૫૮,૪૧૧	૯૬,૭૮
૧૯૨૬-૨૭	૧,૫૬૮,૪૭૫	૭૬,૬૬
૧૯૨૭-૨૮	૧,૭૭૬,૬૩૨	૮૪,૨૨
૧૯૨૮-૨૯	૧,૮૦૬,૩૬૭	૮૯,૨૫
૧૯૨૯-૩૦	૧,૭૬૪,૮૩૯	૭૯,૬૦
૧૯૩૦-૩૧	૧,૨૮૬,૩૫૪	૪૪,૭૮
૧૯૩૧-૩૨	૧,૨૩૯,૬૩૬	૩૩,૧૧
૧૯૩૨-૩૩	૧,૨૪૨,૮૦૬	૩૧,૪૪
૧૯૩૩-૩૪	૧,૪૨૦,૩૨૩	૩૨,૩૧
૧૯૩૪-૩૫	૧,૪૩૭,૧૯૨	૩૨,૩૪

શાણુનો મિલો

શાલ	મિલની સંખ્યા	હરપાઈ થયેલ થાપણ
૧૯૩૩-૩૪	૯૯	{ ૧૯,૫૬,૫૪,૮૦૮ રૂપિયા ૨,૫૨૫,૦૦૦ પૌંડ
૧૯૩૨-૩૩	૯૯	{ ૧૯,૭૨,૦૫,૧૪૫ રૂપિયા ૨,૫૨૫,૦૦૦ પૌંડ
૧૯૩૧-૩૨	૧૦૩	{ ૧૯,૭૬,૪૯,૩૮૬ રૂપિયા ૨,૫૨૫,૦૦૦ પૌંડ ૧૨,૦૦,૦૩,૦૦૦ ડૅલર
૧૯૩૦-૩૧	૧૦૦	{ ૧૯,૬૧,૭૪,૨૪૦ રૂપિયા ૨,૫૨૫,૦૬૦ પૌંડ ૧૨,૦૦૦,૦૦૦ ડૅલર

હિંદમાં આયપત-વેરો

(ચોખ્ખા આવક)

સાલ	રૂપિયા	સાલ	રૂપિયા
૧૯૨૯-૩૦	૧૨,૫૨,૬૭,૧૧૧	૧૯૩૩-૩૪	૧૪,૪૦,૮૨,૮૫૬
૧૯૩૦-૩૧	૧૧,૯૪,૭૪,૬૨૫	૧૯૩૪-૩૫	૧૪,૩૫,૦૩,૨૨૮
૧૯૩૧-૩૨	૧૩,૯૨,૭૧,૬૪૯	૧૯૩૫-૩૬	૧૩,૯૦,૨૧,૬૬૮
૧૯૩૨-૩૩	૧૪,૫૩,૪૮,૮૮૯		

સુપરટેક્સ

(ચોખ્ખા આવક)

સાલ	રૂપિયા
૧૯૨૯-૩૦	૪,૫૯,૮૬,૪૫૧
૧૯૩૦-૩૧	૪,૩૪,૫૧,૯૯૩
૧૯૩૧-૩૨	૩,૬૬,૭૭,૬૦૬
૧૯૩૨-૩૩	૩,૧૯,૪૯,૨૨૧
૧૯૩૩-૩૪	૨,૭૫,૧૮,૩૩૧
૧૯૩૪-૩૫	૩,૧૬,૭૮,૧૧૧
૧૯૩૫-૩૬	૩,૧૪,૫૩,૯૦૮

ઇન્કમેટેક્સ અને સુપરટેક્સનો સરવાળો

(ચોખ્ખા આવક)

સાલ	રૂપિયા
૧૯૩૧-૩૨	૧૭,૫૯,૪૯,૫૫૫
૧૯૩૨-૩૩	૧૭,૧૬,૦૧,૧૮૭
૧૯૩૩-૩૪	૧૭,૭૨,૯૮,૧૦૮

પ્રાંતોમાં આયપત-વેરો : ૧૯૩૪-૩૫

પ્રાંત	રૂપિયા	પ્રાંત	રૂપિયા
મદ્રાસ	૧,૪૭,૭૫,૪૨૭	બિહાર-ઓરિસ્સા	૫૬,૭૫,૧૩૦
મુંબઈ	૩,૭૭,૮૯,૪૯૮	મધ્યપ્રાંત	૩૩,૯૨,૬૯૯
બંગાળ	૨,૬૬,૭૩,૮૮૫	આસામ	૩૪,૬૧,૦૨૧
યુક્તપ્રાંતો	૧,૧૦,૦૫,૨૧૪	સરહદ પ્રાંત	૧૦,૩૮,૭૫૯
પંજાબ	૮૪,૯૯,૨૬૪	દિલ્હી	૩૨,૬૪,૮૨૦
બર્મા	૧,૦૭,૭૨,૭૪૧	મધ્યહિંદ	૧,૮૬,૮૭,૧૬૮

૧૯૩૩-૩૪નાં છાપખાનાં, વર્તમાનપત્રો તથા પ્રગટ થયેલ પુસ્તકો

પ્રાંત	છાપખાનાં	વર્તમાનપત્રો	સામયિકા	અંગ્રેજી અથવા યુરોપની ભાષામાં પ્રગટ થયેલ પુસ્તકો	હિંદની ભાષામાં પ્રગટ થયેલ પુસ્તકો
મદ્રાસ	૨,૦૬૮	૩૨૧	૯૭૫	૭૭૮	૨,૬૯૬
મુંબઈ	૧,૦૧૧	૩૩૯	૫૬૧	૨૮૭	૨,૪૦૦
બંગાળ	૧,૨૨૦	૨૫૯	૪૪૯	૮૩૨	૨,૬૦૯
સંયુક્ત પ્રાંતો	૯૫૭	૨૩૪	૪૧૫	૪૦૪	૩,૩૧૭
પંજાબ	૫૯૬	૩૦૨	૩૨૩	૨૫૮	૧,૫૦૪
બિહાર-ઓરિસા	૨૪૧	૩૦	૮૯	૫૯	૫૪૮
મધ્યપ્રાંત-વરાહ	૨૦૦	૭૫	૫૦	૨૧	૧૩૪
આસામ	૭૫	૨૪	૨૯	૫	૭૧
બર્મા	૩૪૮	૪૧	૧૮૧	૬	૧૪૬
સરહદપ્રાંત	૩૦	૧૮	૫	૧	૨૨
અજમેર-મેરવણ	૩૫	૮	૧૧	૪૬	૧૬૧
કુર્ગ	૫	૨	૫	૨	૩
દિલ્હી	૧૫૧	૬૫	૧૧૬	૨૪	૨૨૯
	<u>૬,૬૩૭</u>	<u>૧,૭૮૮</u>	<u>૪,૨૦૮</u>	<u>૨,૬૨૩</u>	<u>૧૪,૧૪૦</u>

હિંદની જગતના આંકડા

સાલ	કુલ મહિસસ (રૂ.માં)	વળતર (રૂ.માં)	ખર્ચ (રૂ.માં)
૧૯૩૦-૩૧	૪૭,૮૪,૨૮,૫૭૭	૧,૦૩,૫૨,૩૩૨	૯૧,૬૯,૯૦૦
૧૯૩૧-૩૨	૪૭,૭૧,૭૭,૧૨૮	૧,૨૮,૧૦,૬૦૨	૯૦,૪૯,૮૬૧
૧૯૩૨-૩૩	૫૩,૩૧,૬૨,૬૭૨	૧,૩૬,૪૫,૨૧૨	૯૨,૯૪,૩૯૨
૧૯૩૩-૩૪	૪૮,૫૫,૧૫,૪૮૦	૧,૩૮,૭૪,૦૯૫	૯૮,૫૬,૬૮૦
૧૯૩૪-૩૫	૫૪,૨૫,૩૨,૫૨૫	૧,૫૭,૯૦,૬૧૦	૧,૧૦,૭૩,૦૭૨
૧૯૩૫-૩૬	૫૬,૩૩,૧૦,૯૩૦	૧,૮૯,૨૭,૯૮૨	૧,૧૬,૯૮,૯૧૩

કુલ આયાત-જકાત (લગભગ રૂ. માં)

સાલ	કલકત્તા	મુંબઈ	કરાંચી	મદ્રાસ
૧૯૩૦-૩૧	૧૧,૫૬,૦૭	૧૧,૮૧,૫૪	૬,૩૦,૦૧	૩,૧૫,૧૯
૧૯૩૧-૩૨	૧૦,૩૮,૬૧	૧૨,૨૯,૬૬	૫,૫૮,૯૬	૩,૧૯,૨૭
૧૯૩૨-૩૩	૧૧,૦૪,૨૪	૧૫,૭૩,૪૬	૬,૨૧,૯૮	૩,૫૫,૭૨
૧૯૩૩-૩૪	૯,૧૩,૫૭	૧૩,૯૫,૩૭	૪,૮૦,૪૨	૩,૨૦,૭૬
૧૯૩૪-૩૫	૯,૮૫,૪૮	૧૫,૩૭,૨૮	૫,૩૫,૬૯	૩,૩૫,૩૯

કુલ નિકાસ-જકાત

સાલ	કલકત્તા	મુંબઈ	કરાંચી	મદ્રાસ
૧૯૩૦-૩૧	૩,૫૬,૧૦	૪,૮૫	૭,૨૭	૧,૧૩
૧૯૩૧-૩૨	૩,૧૭,૧૯	૫,૪૨	૫,૬૬	૧,૧૦
૧૯૩૨-૩૩	૩,૧૬,૨૫	૩,૪૫	૪,૦૬	૬૬
૧૯૩૩-૩૪	૩,૫૧,૨૯	૪,૫૩	૪,૬૯	૮૪
૧૯૩૪-૩૫	૩,૫૮,૮૪	૨,૭૮	૨,૭૪	૩૬

હિંદના કાંઠાનો વેપાર

(૧૦૦૦ રૂપિયામાં)

સાલ	રૂપિયા
૧૯૩૦-૩૧	૧,૭૪,૧૬,૬૬
૧૯૩૧-૩૨	૧,૭૫,૬૪,૬૫
૧૯૩૨-૩૩	૧,૩૫,૪૬,૪૧
૧૯૩૩-૩૪	૧,૪૨,૦૩,૬૫

લોકોનું કરજ

મેન્ટલ એન્ડિંગ એન્કવાયરી કમીટી, ખેડૂતોનું દેવું લગભગ ૯૦૦ કરોડનું ગણે છે. જુદાજુદા પ્રાંતના આંકડા નીચે મુજબ છે:

પ્રાંત	ખેડૂતોનું કુલ કરજ (રૂપિયા)	પ્રાંત	ખેડૂતોનું કુલ કરજ (રૂપિયા)
આસામ	૨૨ કરોડ	બિહાર અને	
બંગાળ	૧૦૦ ,,	ઓરિસ્સા	૧૫૫ કરોડ

પ્રાંત	ખેડૂતોનું કુલ કરજ (રૂપિયા)	પ્રાંત	ખેડૂતોનું કુલ કરજ (રૂપિયા)
મુંબઈ	૮૧ કરોડ	દૂર્ગ	૩૫-૫૫ કરોડ
મધ્ય પ્રાંત	૩૬ "	મદ્રાસ	૧૫૦ "
મધ્ય પ્રદેશ	૧૮ "	પંજાબ	૧૩૫ "
બર્મા	૧૦-૬૦ "	સંયુક્ત પ્રાંતો	૧૨૪ "

હિંદમાં ધીરધાર કરનાર શાહુકારોની સંખ્યા-બંગાળમાં શાહુકારોની સંખ્યા ૪૫,૦૦૦, મુંબઈમાં ૨૦,૦૦૦, પંજાબમાં ૫૫,૫૦૦, મધ્ય પ્રાંતમાં ૪૩,૦૦૦, બિહાર અને ઓરિસ્સામાં ૧૦૦,૦૦૦ અને દિલ્હીમાં ૧૦૦ છે.

બ્યાળનો દર-બ્યાળનો દર સ્થળે સ્થળે જુદો હોય છે. આસામમાં બ્યાળનો દર ૧૨ ટકાથી ૭૫ ટકા છે. મુંબઈમાં સામાન્યતઃ બ્યાળનો દર ૧૨ થી ૨૫ ટકા છે પરંતુ સિંધમાં ૫૦ ટકા સુધીનો છે અને પહાણ શાહુકારો દેટલીક વાર ૩૬૦ ટકા બ્યાળ લે છે. બંગાળમાં ચાલ ઉપર બ્યાળનો દર ૧૮ થી ૨૫ ટકાનો હોય છે, પણ અંગ ઉધારનો દર ૩૦૦ ટકા સુધીનો હોય છે. બિહાર અને ઓરિસ્સામાં અનાજ ઉપરનો પ્રચલિત દર ૨૫ ટકા છે. બીજા સ્થળોએ ૫૦ ટકા છે. મધ્યપ્રાંત અને વરાહમાં બ્યાળનો સામાન્ય દર ૧૨ થી ૨૪ ટકાનો છે. મદ્રાસમાં તે દર ૧૨ થી ૨૪ ટકાનો છે, પણ કોઈવાર વધીને ૩૬ અને ૪૮ ટકા સુધી પણ થાય છે. પંજાબમાં પ્રથમ વર્ગના ચાલ પર બ્યાળનો દર ૬ થી ૮ ટકા અને બીજા વર્ગના ચાલ પર ૮ થી ૧૨ ટકાનો છે. સંયુક્ત પ્રાંતોમાં બ્યાળનો દર ૭ થી ૧૨ ટકાનો છે.

હિંદનું કરજ- હિંદનું કુલ કરજ લગભગ ૧,૧૬૦ કરોડ રૂપિયા છે, તેમાંથી ૧૭૮ કરોડને અનુપાદક કહી શકાય. આ રકમમાં, હિંદનો મહાન યુદ્ધમાં ફાળો, નવા દિલ્હીની યોજના, પેન્શન અને વિજાગાપટમના બંદરોનો સમાવેશ થાય છે. કુલ રૂપિયાનું કરજ ૭૭૬ કરોડ તથા સ્વર્ણનું કરજ ૪૮૭ કરોડનું છે.

હિંદનાં પોર્ટફોલિયો (૧૯૩૩-૩૪)

સ્થળ	આવક (રૂપયા)	ખર્ચ (રૂપયા)
કલકત્તા	૨,૮૮,૨૯,૬૨૩	૨,૯૭,૪૧,૭૭૭
મુંબઈ	૨,૬૫,૬૪,૨૮૮	૨,૬૬,૫૪,૧૬૭
મદ્રાસ	૩૦,૬૫,૦૭૪	૩૦,૦૦,૫૯૫
કરાંચી	૬૪,૯૯,૪૦૮	૬૪,૨૧,૦૨૮
ચંબૂત	૭૦,૮૮,૮૫૫	૭૨,૧૨,૨૮૮
ચિત્તાગોંગ	૮,૧૨,૩૫૧	૬,૮૩,૮૬૨

બધાં પોર્ટફોલિયોની આવક તથા ખર્ચ

સાલ		આવક	ખર્ચ
૧૯૩૩-૩૪	કુલ	૭,૨૮,૫૯,૫૯૯	૭,૩૭,૧૩,૭૧૭
૧૯૩૨-૩૩	કુલ	૬,૬૩,૭૦,૦૬૧	૬,૯૧,૭૮,૭૨૫
૧૯૩૧-૩૨	કુલ	૭,૧૬,૮૧,૦૫૯	૭,૯૩,૮૭,૨૨૦
૧૯૩૦-૩૧	કુલ	૭,૫૬,૦૦,૮૩૦	૮,૧૭,૫૧,૦૭૩
૧૯૨૯-૩૦	કુલ	૮,૫૨,૧૩,૦૧૭	૮,૭૧,૩૨,૭૬૩

હિંદનાં કારખાનાં

કારખાનાંની સંખ્યા

સાલ	સંખ્યા	સાલ	સંખ્યા
૧૯૨૮	૭,૮૬૩	૧૯૩૧	૮,૧૪૩
૧૯૨૯	૮,૧૨૯	૧૯૩૨	૮,૨૪૧
૧૯૩૦	૮,૧૪૮	૧૯૩૩	૮,૪૫૨
	૧૯૩૪		૮,૬૫૮

કારખાનાંની પ્રાંતવાર વહેંચણી

પ્રાંત	૧૯૩૩	૧૯૩૪
મદ્રાસ	૧૫૦૩	૧૫૫૩
મુંબઈ	૧૬૧૦	૧૬૭૮
બંગાળ	૧૫૨૮	૧૫૩૫
સંયુક્તપ્રાંતો	૪૭૬	૪૭૭

પ્રાંત	૧૯૩૩	૧૯૩૮
પંજાબ	૫૭૬	૫૬૮
બમ્બાઈ	૯૪૨	૯૫૦
ગિલ્ગત-બોલિસ્ટાન	૨૮૯	૨૮૭
મધ્યપ્રાંત	૭૨૫	૭૨૬
આંધ્રપ્રાંત	૬૪૯	૬૬૧
સરગંધપ્રાંત	૨૬	૨૪
બાંગ્લાદેશ	૧૧	૧૬
અસામ	૨૯	૩૬
હિમાચલ	૫૧	૪૬
બેંગલોર અને દૂર	૨૨	૨૧

૮૪૫૦

૮૬૫૮

હિંદનાં મુખ્ય બંદરોનો વેપાર (લાભ રૂપિયામાં)

નામ	૧૯૩૧-૩૨	૧૯૩૨-૩૩	૧૯૩૩-૩૪
મુમ્બઈ	૧,૩૬,૬૬	૧,૨૩,૭૬	૧,૧૭,૭૦
કોલકાતા	૧,૨૦,૧૪	૧,૧૪,૮૦	૧,૧૦,૨૧
દગૂન	૫૮,૧૮	૬૦,૪૧	૫૭,૬૦
કોલ્કાતા	૪૬,૧૬	૪૨,૨૬	૪૦,૬૫
મદ્રાસ	૩૦,૫૭	૨૭,૬૫	૨૭,૨૫
ગોવા	૬,૨૫	૮૭૩	૧૦,૫૨
ગુલામગીર	૭,૪૬	૮,૦૭	૭,૩૬
ચિત્તાગોંગ	૧૦,૦૬	૬,૫૨	૮,૮૦

રિસ્ટ્રિક્ટ અને લોકલબોર્ડો (૧૯૩૩-૩૪)

પ્રાંત અને સંખ્યા	આવક	માધ્યમિક	ખર્ચ
	રૂપિયા	રૂ. ના પા	રૂપિયા

મદ્રાસ

૬૮૨

(૪૮૬ મંત્ર)

પંચાયત મંત્ર

૫,૫૩,૬૦, ૧૩ ૧-૦-૪ ૫,૫૫,૦૬, ૧૮૮

પ્રાંત અને સંખ્યા	આવક રૂપિયા	માથાદીઠ કર રૂ.આ.પા.	ખર્ચ રૂપિયા
મુંબઈ ૨૪૭	૨,૨૨,૭૮,૭૦૮	૧-૧-૩	૨,૧૯,૯૧,૩૬૭
બંગાળ ૧૧૦	૧,૬૬,૫૧,૩૧૮	૦-૫-૩	૧,૫૭,૭૪,૫૧૧
સંયુક્ત પ્રાંતો ૪૮	૧,૯૭,૩૮,૧૨૧	૦-૬-૧૧	૧,૯૩,૫૬,૩૫૯
પંજાબ ૨૯	૧,૯૭,૪૫,૪૯૮	૦-૧૫-૦	૧,૯૭,૦૯,૩૫૩
બિહાર-ઓરિસ્સા ૬૬	૧,૩૨,૦૮,૮૪૫	૦-૫-૯	૧,૩૧,૨૨,૦૪૯
મધ્યપ્રાંત-વરાહ ૧૦૮	૭૧,૩૯,૫૨૪	૦-૬-૫	૭૦,૧૦,૪૬૪
આસામ ૧૯	૩૨,૧૬,૫૭૯	૦-૬-૬	૩૨,૨૯,૧૮૪
સરહદપ્રાંત ૫	૧૪,૫૨,૮૫૦	૦-૧૦-૩	૧૫,૭૧,૭૦૬
અગરમેર-મેથાન ૧	૧,૦૬,૧૫૬	૦-૩-૦	૧,૧૪,૧૨૪
કૂર્ગ ૧	૧,૬૭,૬૩૫	૧-૦-૭	૧,૬૯,૬૨૧
દિલ્હી ૧	૨,૨૪,૬૪૧	૧-૧-૦	૨,૫૩,૪૪૮
કુલ ૧૩૧૭	૧૫,૯૨,૯૦,૬૪૮	૦-૭-૧	૧૫,૬૮,૧૪,૬૧૯

અખિલ હિંદનાં ડિરિક્ટક્ટ તથા લોકલબોર્ડની સંખ્યા,
આવક વિગેરેના આંકડા

સાલ	બોર્ડની સંખ્યા	આવક	માથાદીઠ કર
			રૂ. આ. પા.
૧૯૩૨-૩૩	૧,૩૨૪	૧૫,૫૧,૦૬,૮૪૩	૦-૯-૫
૧૯૩૧-૩૨	૧,૨૪૭	૧૫,૫૨,૪૭,૬૪૯	૦-૯-૭
૧૯૩૦-૩૧	૧,૨૪૬	૧૬,૫૭,૦૪,૯૪૨	૦-૧૦-૫
૧૯૨૯-૩૦	૧,૨૪૬	૧૬,૩૬,૫૮,૪૫૩	૦-૧૦-૮

બ્રિટિશ હિંદમાં સરકારી મંડળીઓ

સાલ	મંડળીની સંખ્યા	સભ્યોની સંખ્યા	ઉપચોગમાં લેવાતી મૂડી (રૂ. માં)
૧૯૩૦-૩૧	૧૬,૧૦૨	૬૫૫,૦૨૭	૨,૮૬,૧૦,૬૦૪
૧૯૩૧-૩૨	૧૬,૫૦૮	૬૭૩,૯૮૬	૨,૧૭,૦૩,૭૩૬
૧૯૩૨-૩૩	૧૬,૫૫૭	૬૮૮,૬૯૭	૨,૩૧,૫૯,૩૦૨

હિંદની મ્યુનિસિપાલિટીઓ (૧૯૩૩-૩૪)

પ્રાંત	સંખ્યા	આવક રૂપિયા	ખર્ચ રૂપિયા	માથાદીઠ કર રૂ. આ. પા.
મદ્રાસ	૮૧	૮૨,૦૪,૦૭,૨૮૮	૧,૯૭,૪૪,૬૪૬	૩-૩-૯
મદ્રાસ શહેર	૧	૧,૧૭,૦૯,૧૭૭	૧,૦૮,૭૫,૫૯૫	૬-૧૪-૬
મુંબઈ	૧૫૬	૨,૩,૯૪,૯૩,૦૧૧	૩,૬૯,૩૭,૫૯૯	૫ ૧૨-૧૧
મુંબઈ-શહેર	૧	૧૬,૮૮,૬૮,૮૬૫	૧૬,૯૭,૬૧,૯૧૯	૨૨-૨-૯
બંગાળ	૧૧૭	૧,૦૧,૮૩,૧૩૨	૧,૦૧,૬૪,૦૪૧	૩-૧-૭
કલકત્તા	૧	૩,૭૧,૭૧,૦૩૯	૩,૭૬,૧૫,૬૨૫	૧૭-૬-૦
સયુક્ત પ્રાંતો	૮૫	૧,૭૭,૯૬,૫૮૫	૧,૭૩,૮૦,૬૨૩	૩-૬-૯
પંજાબ	૧૧૪	૧,૪૭,૧૧,૯૯૧	૧,૪૧,૯૯,૩૬૨	૩-૮-૧૦

પ્રાંત	સંખ્યા	આવક	ખર્ચ	માથાદીઠ કર
મિહાર-ઓરિસા	૬૧	૪૭,૨૪,૨૦૧	૪૨,૭૮,૮૩૩	૧-૧૩-૯
મધ્યપ્રાંત-૧૨૩	૭૪	૭૨,૩૭,૦૯૮	૭૨,૮૬,૨૧૭	૩-૩-૪
આસામ	૨૬	૧૧,૪૭,૭૮૬	૧૧,૮૭,૬૦૨	૩-૭-૨
બર્મા	૫૭	૭૬,૬૯,૨૫૭	૭૫,૦૯,૮૨૯	૩-૧૦-૬
રંગૂન	૧	૧,૮૫,૧૨,૭૧૪	૧,૭૨,૮૪,૪૯૪	૧૪-૪-૪
સરહદ પ્રાંત	૭	૧૫,૯૧,૫૩૭	૧૬,૨૩,૦૮૬	૪-૬-૦
વિ. બલુચિસ્તાન	૧	૬,૯૨,૮૦૮	૭,૧૯,૩૫૪	૧૩-૧૩-૧૦
અબમેર-મેરનાડા	૪	૬,૯૯,૫૫૬	૬,૬૧,૫૯૪	૨-૧૩-૩
કૂર્મ	૫	૫૪,૦૮૭	૫૮,૩૩૭	૧-૧૫-૬
દિલ્હી	૧	૩૦,૭૪,૬૧૧	૨૭,૩૯,૨૫૭	૫-૬-૯
એગરેર	૧	૧૨,૬૭,૪૭૩	૧૨,૨૬,૧૫૫	૪-૧૪-૪
		૩૬,૭૦,૧૨,૨૧૫	૩૬,૪૨,૫૪,૨૦૪	૫-૧૦-૫

સાલ	મુ.ની સંખ્યા	આવક રૂપિયા	ખર્ચ રૂપિયા	માથાદીઠ કર રૂ.આ.પા.
૧૯૩૨-૩૩	૭૮૯	૩૯,૦૯,૬૯,૨૩૦	૩૮,૮૫,૭૯,૩૧૦	૫-૮-૨
૧૯૩૧-૩૨	૭૮૫	૩૬,૨૮,૦૬,૮૨૦	૩૬,૭૨,૬૭,૧૦૮	૫-૮-૮
૧૯૩૦-૩૧	૭૮૧	૩૬,૫૯,૭૦,૩૫૦	૩૬,૨૪,૫૯,૫૭૬	૫-૧૫-૭
૧૯૨૯-૩૦	૭૭૭	૩૭,૭૭,૯૦,૯૯૦	૩૭,૭૦,૨૬,૩૦૧	૬-૯-૧૧

બ્રિટિશ હિંદમાં માથાદીઠ કર *

સાલ	રૂ.આ.પા.	સાલ	રૂ.આ.પા.
૧૯૨૫-૨૬	૫-૬-૭	૧૯૨૯-૩૦	૫-૫-૬
૧૯૨૬-૨૭	૫-૪-૧૧	૧૯૩૦-૩૧	૪-૧૨-૩
૧૯૨૭-૨૮	૫-૫-૦	૧૯૩૧-૩૨	૪-૧૩-૭
૧૯૨૮-૨૯	૫-૫-૦	૧૯૩૨-૩૩	૫-૦-૬

* ૧૯૩૧ ના આકાશ મુજબ જમીન-મહેસૂલ સહિત ગણેા કર બ્રિટિશ હિંદના રહેવાસીઓ આપે છે તેમ ગુજરાતી કાવામાં આવી છે

જુદા જુદા દેશોનું રક્ષણનું ખર્ચ

દેશ	સાલ	માથાદીઠ રક્ષણનું ખર્ચ (પૌંડમાં)
હિંદુસ્તાન	(૧૯૩૧-૩૨)	૦.૧૬ પૌં
ફ્રાન્સ	(૧૯૩૧-૩૨)	૨.૫૫ પૌં
જર્મની	(૧૯૩૨-૩૩)	૦.૩૭ પૌં
ઈટલિ	(૧૯૩૨-૩૩)	૧.૬૧ પૌં
જાપાન	(૧૯૩૨-૩૩)	૦.૩૩ પૌં
યુનાઈટેડ કિંગડમ	(૧૯૩૧-૩૨)	૨.૩૮ પૌં
યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા	(૧૯૩૧-૩૨)	૧.૮૮ પૌં

કુલ ખર્ચમાંથી રક્ષણ માટે કેટલા ટકા વપરાય છે ?

દેશ	સાલ	ટકા
હિંદુસ્તાન	(૧૯૩૧-૩૨)	૨૫.૪
ઓસ્ટ્રેલિયા	(૧૯૨૫-૨૬)	૪.૫
દેનેમા	(૧૯૩૦-૩૧)	૩૦.૮
ફ્રાન્સ	(૧૯૨૯)	૨૨.૦
જર્મની	(૧૯૨૮-૨૯)	૬.૦
ઈટલિ	(૧૯૨૬-૨૭)	૨૧.૩
જાપાન	(૧૯૨૭-૨૮)	૨૮.૨
યુનાઈટેડ કિંગડમ	(૧૯૩૧-૩૨)	૧૨.૬
યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા	(૧૯૩૧-૩૨)	૧૪.૦

હિંદનો રસ્તાનો વ્યવહાર

સાલ	રસ્તાની કુલ ખર્ચ (માહિલામાં)	સાલ	રસ્તાની કુલ ખર્ચ (માહિલામાં)
૧૯૨૭-૨૮	૧૪૪,૦૫૧	૧૯૩૦-૩૧	૧૭૬,૦૮૯
૧૯૨૮-૨૯	૧૭૮,૪૭૨	૧૯૩૧-૩૨	૧૮૬,૬૭૧
૧૯૨૯-૩૦	૧૮૩,૪૦૬	૧૯૩૨-૩૩	૧૯૦,૧૩૪
	૧૯૩૩-૩૪	૧૯૨,૫૬૫	

હિંદની પોલીસ

સાલ	પોલીસની સંખ્યા	ખર્ચ (રૂપિયામાં)
૧૯૨૫	૧૯૪,૫૧૦	૧૦,૬૮,૭૮,૫૬૪
૧૯૨૬	૧૯૪,૭૪૨	૧૦,૮૩,૨૯,૨૩૫
૧૯૨૭	૧૯૬,૨૨૦	૧૦,૯૫,૩૯,૪૮૪
૧૯૨૮	૧૯૮,૧૬૫	૧૦,૮૭,૭૯,૪૫૯
૧૯૨૯	૧૯૯,૪૫૬	૧૧,૬૪,૬૭,૮૫૮
૧૯૩૦	૨૦૧,૫૩૮	૧૨,૩૦,૬૭,૨૧૫
૧૯૩૧	૨૦૧,૬૮૭	૧૨,૧૭,૭૭,૫૬૮
૧૯૩૨	૨૦૧,૪૧૩	૧૧,૬૮,૬૮,૫૧૭
૧૯૩૩	૧૯૯,૭૮૬	૧૧,૭૪,૦૨,૧૯૩

બ્રિટિશ હિંદમાં ટ્રેડ-યુનિયનો

સાલ	સંખ્યા	સભ્યો
૧૯૨૭-૨૮	૨૯	૧૦૦,૬૯૧
૧૯૨૮-૨૯	૭૫	૧૮૧,૦૭૭
૧૯૨૯-૩૦	૧૦૪	૨૪૨,૩૫૫
૧૯૩૦-૩૧	૧૧૯	૨૧૯,૧૧૫
૧૯૩૧-૩૨	૧૩૧	૨૩૫,૬૯૩
૧૯૩૨-૩૩	૧૭૦	૨૩૭,૩૬૯
૧૯૩૩-૩૪	૧૯૧	૨૦૮,૦૭૧

હિંદમાં ઔદ્યોગિક તકરારો

સાલ	તકરારની સંખ્યા	સંડાવાયેલ માણસો
૧૯૨૭	૧૨૯	૧૩૧,૬૫૫
૧૯૨૮	૨૦૩	૫૦૬,૮૫૧
૧૯૨૯	૧૪૧	૫૩૨,૦૧૬
૧૯૩૦	૧૪૮	૧૯૬,૩૦૧
૧૯૩૧	૧૬૬	૨૦૩,૦૦૮
૧૯૩૨	૧૧૮	૧૨૮,૦૬૯
૧૯૩૩	૧૪૬	૧૬૪,૯૩૮

સાલ	તકરારની સંખ્યા	સરવાલેક માલુમેત
૧૯૩૪	૧૫૯	૨૨૦,૮૦૮
૧૯૩૫	૧૪૩	૧૧૪,૦૦૦
૧૯૩૬	૧૫૭	૧૬૬,૦૦૦

હિંદી સરકારની રૂપિયાની લેન

ખાકી રકમ	વ્યાજનો દર	કાગ્યાનું વર્ષ	ભરપાઈની તારીખ
૩,૧૬,૨૪,૦૦૦	૩ ટકા લેન	૧૮૯૬	૩ મહિનાની નોટીસ
૨૩,૭૨,૬૫,૦૦૦	૩૬ ટકા લેન	૧૮૪૩	૩ મહિનાની નોટીસ
૨૧,૨૭,૨૩,૦૦૦	૩૬ ટકા લેન	૧૮૫૫	" "
૩૭,૮૮,૧૧,૦૦૦	૩૬ ટકા લેન	૧૮૬૫	" "
૨,૭૬,૨૯,૦૦૦	૩૬ ટકા લેન	૧૮૭૯	" "
૩૬,૩૨,૧૦,૦૦૦	૩૬ ટકા લેન	૧૯૦૧	" "
૫૬,૭૪,૯૪,૦૦૦	૫ ટકા લેન	૧૯૧૯-૨૫	૧૯૪૫-૧૯૫૫
૬૩,૩૦,૨૬,૦૦૦	૪ ટકા લેન	૧૯૨૬-૩૩	૧૯૬૦-૭૦
૯,૦૫,૭૦,૦૦૦	૪૬ ટકા લેન	૧૯૨૮	૧૯૫૫-૬૦
૨૭,૭૮,૧૨,૦૦૦	૫ ટકા લેન	૧૯૨૯	૧૯૩૯-૪૪
૧૯,૧૩,૬૦,૦૦૦	૫૬ ટકા લેન	૧૯૩૨	૧૯૩૮-૪૦
૨૫,૧૮,૪૮,૦૦૦	૫ ટકા લેન	૧૯૩૨	૧૯૫૦-૪૩
૧૪,૬૭,૧૮,૦૦૦	૪ ટકા બોન્ડ્સ	૧૯૩૩	૧૯૪૩
૫૫,૬૪,૩૭,૦૦૦	૩૬ ટકા લેન	૧૯૩૩-૩૪	૧૯૪૭-૫૦
૧૦,૬૭,૩૨,૦૦૦	૩ ટકા લેન	૧૯૩૪	૧૯૪૧
૧૫,૧૨,૮૫,૦૦૦	૩ ટકા લેન	૧૯૩૫	૧૯૫૧-૫૪
૧૨,૦૦,૦૦,૦૦૦	૨૬ ટકા લેન	૧૯૩૬	૧૯૪૮-૫૨

૩૬ ટકાની લેનનું પકેતર વ્યાજ

સાલ	રૂ. આ.	ટકા	સાલ	રૂ. આ.	ટકા
૧૯૨૭	૭૮-૧૧	૪૪	૧૯૩૨	૬૧-૩	૫૭
૧૯૨૮	૭૫-૬	૪૬	૧૯૩૩	૮૮-૪	૪૦
૧૯૨૯	૭૧-૫	૪૯	૧૯૩૪	૮૯-૭	૩૯
૧૯૩૦	૬૮-૧૪	૫૧	૧૯૩૫	૯૩-૩	૩૮
૧૯૩૧	૬૩-૦	૫૫	૧૯૩૬	૮૭-૦	૩૬

હિંદનું નહેરકામ

(૨૧મી રાજ્યોને ખાદે કરતાં સરકારે કરાવેલી નહેરો)

૧૯૩૦-૩૩નાં ત્રણ વર્ષમાં થયેલી નહેરો વડે પાણી
મેળવતી જમીનનું ક્ષેત્રફળ (એકરમાં)

મદ્રાસ	૭,૪૮૪,૪૬૬	બર્મા	૨,૦૭૬,૪૩૫
મુંબઈ (દક્ષિણ)	૩૮૦,૩૭૨	બિહાર-ઓરિસ્સા	૮૮૬,૪૩૪
સિંધ	૩,૬૦૨,૫૮૯	મધ્યપ્રાંત	
બંગાળ	૬૧,૨૨૧	(વરાહ સિવાય)	૪૦૫,૧૮૪
સંયુક્તપ્રતિ	૩,૮૦૫,૨૦૫	સહ્યદ્ર પ્રાંત	૩૯૫,૦૮૮
પંજાબ	૧૦,૯૯૫,૨૫૮	રજપુતાના	૨૫,૦૬૮
અબુધિસ્તાન			૨૧,૪૩૦

કુલ ૩૦,૧૩૯,૧૮૦

હિંદમાં નહેરવાળું ક્ષેત્રફળ

૧૯૩૦-૩૧	૩૧,૦૬૯,૯૩૯ એકર
૧૯૩૧-૩૨	૨૯,૫૦૪,૦૧૧ ,,
૧૯૩૨-૩૩	૪૯,૮૮૧,૮૮૧ ,,

બ્રિટિશ હિંદમાં મુખ્ય ખનીજોની પેદાશ (૧૯૩૩)

ધાતુ		રૂપિયામાં કિંમત
કાલસો (ટન)	૨૦,૧૫૩,૩૮૭	૬,૮૦,૯૬,૬૦૪
મીઠું (ટન)	૧,૬૫૬,૪૭૭	૧,૨૦,૫૬,૫૬૨
સોનું (ઑંસ)	૩૨૯,૬૮૨	૨,૫૩,૫૧,૪૩૮
ચેટ્ટાલિયમ (ગિલન)	૩૦૮,૬૦૬,૦૩૧	૫,૦૭,૯૧,૦૩૮
સુરોખાર (હંડ્રવેટ)	૧૬૫,૭૮૨	૧૨,૨૭,૩૨૧
તાંબું (કાચી ધાતુ) (ટન)	૧૮૫,૧૦૪	૪૪,૯૭,૪૭૯
હીન (કેરેટ)	૧,૨૫૪	૭૨,૧૮૯
લોહું (કાચી ધાતુ) (ટન)	૧,૭૬૦,૫૦૧	૩૯,૧૯,૭૬૯

ધાતુ		રૂપયામાં દિ મત
મેગેનીઝ (કાચી ધાતુ) (ટન)	૨૧૨,૬૦૪	૧૮,૬૨,૨૬૩
અબરખ (હિંદુવેટ)	૩૨,૭૧૩	૧૪,૩૫,૪૦૧
રૂપું (ઓ'સ)	૬,૦૨૬,૭૨૭	૬૨,૭૧,૭૧૧

હિંદી સરકારની સ્ટર્લિંગ લોન

ખાડી રકમ	વ્યાજનો દર	કાલ્યાની તારીખ	પાછી ભરવાની તારીખ
૧૧,૫૩૯,૯૮૬	૨½	...	૧૯૨૬ પછી
૭૭,૦૨૪,૧૮૫	૩	... ૫ ઓક્ટો	૧૯૪૮
૮૮,૬૬૭,૮૮૪	૩½	..	૧૯૩૧
૩૯,૮૫૨,૪૧૮	૪½	૧૯૨૨-૨૩	૧૯૫૦-૫૫
૧૭,૫૦૦ ૦૦૦	- ૪½	૧૯૨૮	૧૯૫૮-૬૮
૧૬,૮૫૮,૦૫૯	૫½	૧૯૩૧	૧૯૩૬-૩૮
૧૦,૫૦૦,૦૦૦	૫	૧૯૩૨	૧૯૪૨-૪૭
૧૨,૦૦૦,૦૦૦	૪	૧૯૩૩	૧૯૪૮-૫૩
૧૦,૦૦૦,૦૦૦	૩½	૧૯૩૩	૧૯૫૪-૫૯
૧૦,૦૦૦,૦૦૦	૩	૧૯૩૫	૧૯૪૯-૫૨

હિંદમાં કારીગરોને અપાયેલ ખદ્દો

સાલ	કેસની કુલ અંખ્યા	કુલ અપાયેલ ખદ્દો (રૂપિયામાં)
૧૯૨૫	૧૧,૩૭૧	૬,૪૪,૧૨૦
૧૯૨૬	૧૪,૮૯૬	૮,૨૧,૧૭૬
૧૯૨૭	૧૫,૨૧૬	૧૧,૧૧,૨૫૪
૧૯૨૮	૧૬,૭૬૮	૧૦,૯૫,૭૩૦
૧૯૨૯	૧૮,૮૬૫	૧૨,૬૦,૧૬૪
૧૯૩૦	૨૩,૫૭૪	૧૨,૪૬,૭૬૪
૧૯૩૧	૧૭,૪૮૯	૧૦,૬૬,૩૫૬
૧૯૩૨	૧૪,૨૬૧	૮,૨૩,૧૪૫
૧૯૩૩	૧૪,૫૫૯	૮,૧૩,૯૪૯
૧૯૩૪	૧૬,૮૯૦	૮,૬૮,૮૪૭
૧૯૩૫	૨૨,૯૯૯	૧૧,૬૧,૪૬૫

હિંદમાં તથા બીજા દેશોમાં માયાદીક કર

હિંદુસ્તાન	(૧૯૩૧-૩૨)	પૌ. ૦.૪૨ (પ. ૭ રૂપિયા)
ફ્રાન્સ	(૧૯૩૧-૩૨)	પૌ. ૧૦.૯
જર્મની	(૧૯૩૨-૩૩)	પૌ. ૭.૮
બ્રિટિશ	(૧૯૩૨-૩૩)	પૌ. ૭.૩
જાપાન	(૧૯૩૨-૩૩)	પૌ. ૧.૭
યુનાઇટેડ કિંગડમ	(૧૯૩૨-૩૩)	પૌ. ૧૯.૩
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ (અમેરિકા)	(૧૯૩૨)	પૌ. ૧૭.૩

જેલના કેદીઓની સંખ્યા

સાલ	પુરુષો	સ્ત્રીઓ	સાલ	પુરુષો	સ્ત્રીઓ
૧૯૨૫	૨૬૨,૪૮૫	૫,૬૬૪	૧૯૨૬	૨૮૦,૨૨૬	૬,૪૩૦
૧૯૨૬	૨૬૮,૧૬૬	૫,૬૬૮	૧૯૩૦	૩૩૨,૬૧૯	૬,૮૦૧
૧૯૨૭	૨૭૬,૬૨૩	૬,૨૧૪	૧૯૩૧	૩૩૬,૫૬૮	૭,૫૨૨
૧૯૨૮	૨૭૭,૦૨૪	૬,૧૫૦	૧૯૩૨	૩૮૩,૬૧૮	૧૦,૨૦૧
૧૯૩૩	૩૫૫,૭૨૬	પુરુષો ૬,૦૮૧ સ્ત્રીઓ			

આંદામાનમાં કેદીઓ

સાલ	પુરુષો	સ્ત્રીઓ	સાલ	પુરુષો	સ્ત્રીઓ
૧૯૨૬-૩૦	૮,૦૨૦	૧૬૮	૧૯૩૧-૩૨	૭,૫૪૬	૧૨૩
૧૯૩૦-૩૧	૭,૪૬૭	૧૪૬	૧૯૩૨-૩૩	૬,૬૬૦	૧૦૧
૧૯૩૩-૩૪	૫,૬૦૦	પુરુષો ૮૬ સ્ત્રીઓ			

વેપારનું વાર્ષિક અવલોકન

(૧૯૩૬-૩૭)

ઈ. સ. ૧૯૩૬-૩૭ના વર્ષ દરમિયાન કાચી વસ્તુઓ તથા વેપારની મુખ્ય વસ્તુઓની માગમાં સારો એવો વધારો થયો હતો.

૧૯૩૬-૩૭ના હિંદના વેપારના અવલોકનમાં, પહેલાં જગતની આર્થિક સ્થિતિનો ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે.

૧૯૩૨ ની અધવચ્ચે ધણાખરા દેશોમાં જે આર્થિક - પુનરુદ્ધાર શરૂ થયો હતો તે વર્ષ દરમિયાન આગળ વધ્યો હતો. શરૂઆતમાં આ સુધારો અમુક દેશો અગર અમુક ઉદ્યોગો, પૂરતો જ હતો, પણ ૧૯૩૬માં મહાન મંદીમાંથી જગત નીકળતું હોવાનાં સ્પષ્ટ ચિહ્નો જણાતાં હતાં.

યુનાઈટેડ કિંગડમે મોનાયું ધોરણ હોવાનાં 'સ્ટર્લિંગ'નો ઉપયોગ કરતા દેશોમાં તેજની શરૂઆત થઈ. જાપાન અને અમેરિકાએ ન્યારે ચલણની કિંમત ઘટાડી ત્યારે ત્યાં પણ આ તેજ પ્રસરી.

ઈ. સ. ૧૯૩૪-૩૫માં મુખ્ય વસ્તુઓનો જથ્થો ધીમે ધીમે અપતો જતો હતો અને વિવિધ વસ્તુઓની મર્યાદિત ઉત્પન્ન કરવાની યોજના, કેટલાક મુખ્ય ઉત્પાદકોએ સ્વેચ્છાપૂર્વક સ્વીકારી. આ ઉપરાંત ઉત્તર અમેરિકા તથા ખીજ દેશોની અનાદૃષ્ટિને અંગે માલનો જથ્થો વધારે પ્રમાણમાં ઘટ્યો.

પશ્ચિમ, વસ્તુઓની કિંમતનું સામાન્ય ધોરણ ૧૯૩૬ પહેલાં જ જીંચું વણણ ખતાવવા લાગ્યું. તે વર્ષના છેલ્લા છ માસમાં કાન્ટો સોનાના ધોરણનો ત્યાગ કરતાં તેને વધારે ગ્રાત્સાદન મળ્યું. ખીજ દેશોએ પણ સપ્ટેમ્બરમાં ચલણની કિંમત ઘટાડી. આ બંધાની એકત્રિત અસરથી ૧૯૩૬માં તથા ૧૯૩૭ના પહેલા ત્રણ માસમાં ઘણી ઓળેની કિંમતમાં જખરો ઉઠાયા આવ્યો.

આ ખામતો ઉપરાંત સરકારે લશ્કર ઉપર કરવા ધારેલ ગંભીર ખર્ચની પણ અસર થઈ. પશ્ચિમ લોદા તથા પોલાદની વસ્તુઓના ભાવ ખૂબ વધી ગયા અને તેજની પરિસ્થિતિને અંગે કુસ્તી રીતે જ લોકો આ ઉદ્યોગોમાં નાણા રોકવા લાગ્યા.

હિંદ પણ જગતના વળણને અનુસર્યું. જે કે દેશની વિવિધ પરિસ્થિતિ જોતાં, મુધારાનો રાહ ખીજ દેશો કરતાં ભુદો હતો.

-હિંદ સંબંધમાં ખાસ વાત એ યાદ ગમવાની છે કે તાજેતરનાં વર્ષોમાં અમે તોટલા ઉદ્યોગો વધ્યા હોય, છતાં હિંદ ખેતીપ્રધાન દેશ છે અને દેશમાં તથા પરદેશમાં પ્રત્યેક રહેલ ખેતીવાડીની સ્થિતિ પર લોકોની આર્થિક સ્થિતિને મોટો ભારે આધાર છે.

૧૯૨૯માં જે મંદી શરૂ થઈ હતી તેણે - ખેતીપ્રધાન દેશને સળંગ ૩૯કો લગાવ્યો હતો. મુખ્ય વસ્તુઓના ભાવમાં અશ્વત્થપૂર્વ મંદી, તેનું વિશિષ્ટ લક્ષણ હતું. અને ખીઝ ખેતીપ્રધાન દેશોની માફક હિંદે પણ આમાં ખૂબ સહન કર્યું.

૧૯૩૬-૩૭માં હિંદના નિકાસની કુલ કિંમત રૂ. ૧૯૬-કરોડ હતી, જે ગયા વર્ષ કરતાં ૩૬ કરોડ રૂપિયા વધારે અને ૧૯૩૨-૩૩માં ઓછામાં ઓછી કિંમત હતી તેના કરતાં ૬૪ કરોડ રૂપિયા વધારે હતી. મંદી પહેલાના વર્ષ ૧૯૨૮-૨૯ સાથે સરખાવતાં, વર્ષ દરમિયાન થયેલ નિકાસ ૧૩૪ કરોડ અથવા ૪૧ ટકા ઓછી હતી.

આવા મોટા ઘટાડાનું કારણ નિકાસ થયેલી વસ્તુઓની કિંમતના ઘટાડાને અંગે જ છે. ૧૯૨૮-૨૯ સાથે સરખાવતાં ૧૯૩૬-૩૭માં કિંમત ૪૧ ટકા હતી, નિકાસ થયેલ માલનો જથ્થો મોટે ભાગે ૧૯૨૮-૨૯ કરતાં સહેજ વધારે હતો.

હિંદમાં થયેલ આયાત ૧૯૩૬-૩૭માં ૧૨૫ કરોડની હતી. ગયા વર્ષે તે ૧૩૪ કરોડ હતી અને ૧૯૩૩-૩૪માં, ઓછામાં ઓછી, ૧૧૫ કરોડ હતી.

૧૯૨૮-૨૯માં જ્યારે આયાત થયેલ માલની કિંમત ૨૫૩ કરોડ હતી તેની સાથે સરખાવતાં આણ વર્ષમાં ૫૧ ટકાનો ઘટાડો થયો જણાય છે.

આ ઘટાડો કિંમતમાં થયેલ ઘટાડાને થોડે અંશે અભારી છે. ૧૯૨૮-૨૯ સાથે સરખાવતાં, આયાત થયેલ માલની કિંમતમાં ૩૫ ટકા ઘટાડો થયો હતો અને તેથી મંદી પૂર્વેના સમય સાથે સરખાવતાં આયાતનો જથ્થો ઘટ્યો છે તે નિશ્ચય છે.

૧૯૩૬-૩૭ના હિંદના પ્રદેશ સાથેના વેપારની વિશિષ્ટતા એ હતી કે નિકાસ-વેપાર ગયા વર્ષ કરતાં લગભગ ૩૬ કરોડનો વધ્યો હતો.

સૌથી મોટો વધારો ૩ માં ૧૦૩ કરોડનો થયો હતો. તેથી ખીયામાં ૮૩ કરોડનો તથા શણ તથા શણના માલમાં ૫૩ કરોડનો વધારો થયો હતો. વેપારની વસ્તુઓમાં હિંદની તંદેણમાં ૧૯૨૮-૨૯માં ૮૬ કરોડનો

વધારો હતો તે ધટીને ૧૯૩૨-૩૩માં ત્રણ કરોડનો થયો હતો. ત્યાર પછીનાં ત્રણ વર્ષોમાં પ્રમાણ થોડું વધ્યું છે પણ સમાધેશનાના વર્ષ દરમિયાન આગલા વર્ષમાં ૩૧ કરોડનો વધારો હતો તે સાથે સરખાવતાં લગભગ ૭૮ કરોડ વધ્યું હતું.

૧૯૨૮-૨૯માં હિંદમાંથી ૨૧ કરોડ રૂપિયાનું સોનું પરદેશ ખાતે વ્યાવવામાં આવ્યું હતું. સોનાની નિકાસ દિનપ્રતિદિન ઘટતી જાય છે અને ૧૯૩૬-૩૭માં માત્ર ૨૮ કરોડનું સોનું પરદેશ ખાતે વ્યાવવામાં આવ્યું હતું.

વર્ષ દરમિયાન ખીજા ધ્યાન ખેંચે તેવી વસ્તુ રૂપાની આયાતમાં થયેલ સુધારો છે. વર્ષ દરમિયાન ૧૪ કરોડ રૂપિયાનું રૂપું આવ્યું હતું. આને પરિણામે ૧૯૩૬-૩૭માં હિંદની તરફેણમાં માત્ર ૧૪ કરોડ રૂપિયા જમા રહેતા હતા. આગલા વર્ષે તે રકમ ૩૬ કરોડ રૂપિયાની તથા ૧૯૩૨-૩૩માં ૬૫ કરોડ રૂપિયાની હતી.

૧૯૩૬-૩૭માં હિંદની તરફેણનો વેપાર ૯૨ કરોડનો હતો. આગલા વર્ષે તે રકમ ૬૭ કરોડની હતી અને ૧૯૨૮-૨૯માં ૫૨ કરોડ રૂપિયા હતી આ આંકડા મહત્વના છે. માત્ર ૧૯૩૩-૩૪માં આ આંકડાથી રકમ વધી હતી. તે વર્ષમાં સોનાની નિકાસ ખૂબ થઈ હતી.

૧૯૨૮-૨૯થી ૧૯૩૩-૩૪ સુધી ખેતીથી ઉત્પન્ન થયેલા માલની કિંમતમાં ઓક સરખો ઘટાડો થયો હતો. ત્યાંજાદ તેમાં કંઈક સુધારો થયો જણાય છે.

ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવો ઉઠાણો ચામાં આવ્યો છે. ૧૯૩૩માં ચાની મર્યાદાયોજના અમલમાં આવતાં આ ઉઠાણો આવ્યો છે.

. અજાણીની કિંમતમાં ખીજો નંબરે સુધારો થયો જણાય છે.

સાલની કિંમત લગભગ ૬૦ ટકા ઘટી છે અને ૧૯૩૬-૩૭માં નહિ જેવો સુધારો થયો જણાય છે. ૧૯૨૮-૨૯ કરતાં સરેરાશ કિંમત અર્ધા કરતાં પણ ઓછી હતી.

સોખાની કિંમતમાં ૧૯૩૩-૩૪ સુધી મોટો ઘટાડો થયો મયો. આ ઘટાડો લગભગ ૬૦ ટકાનો હતો. પરંતુ છેલ્લાં બે ત્રણ વર્ષમાં કિંમત

વધી છે અને ૧૯૩૬-૩૭ની કિંમત ૧૯૨૮-૨૯ કરતાં માત્ર ૪૫ ટકા ઓછી છે.

૧૯૩૬-૩૭માં ઘઉંની કિંમતમાં મોટા ઉછાળો આવ્યો હતો. ૧૯૩૬ના એપ્રિલ માસની કિંમત સાથે સરખાવતાં ૧૯૩૭ના માર્ચમાં મણે ૧ રૂપિયો કિંમત વધી હતી. તે વધારો ૪૨ ટકાનો હતો.

એકંદરે ખેતીના ઉત્પન્નની કિંમતમાં છેલ્લાં બે ત્રણ વર્ષમાં ઓછાવતાં પ્રમાણમાં વધારો થયો હતો. ખાસ વધારો ૧૯૩૬-૩૭માં થયો હતો. પરંતુ તે વર્ષની કિંમત પણ ૧૯૨૮-૨૯ની કિંમત કરતાં ઘણી ખરી વસ્તુઓમાં ઓછી હતી. ઋતુઓના ફેરફારને ખાદ કરતાં, ખેતીની પેદાશમાં ૧૯૨૮-૨૯થી કંઈ ઓછાસ વધણુ જણાયું નથી. આનું કારણ એ છે કે રબર, ચા અને કંઈક અંશે શણ સિવાય ખીજી કાંઈ વસ્તુનું ઉત્પન્ન નિયમિત કરવાને કંઈ વ્યવસ્થિત પ્રયત્ન કરવામાં આવેલ નથી. શણનું ઉત્પન્ન ઘટાડવાને કંઈક પ્રચારકાર્ય થયું છે, પણ તેથી તેના વાવેતરમાં કે ઉત્પન્નમાં ખાસ ફેરફાર થયો જણાતો નથી.

શેરડીના વાવેતરમાં ૧૯૨૯-૩૦ સાથે સરખાવતાં ૧૯૩૬-૩૭માં ૭૫ ટકાનો વધારો થયો હતો. છેલ્લાં થોડાં વર્ષોના શેરડીના ઉદ્યોગના ઝડપી વિકાસને આ આભારી છે.

કાલસા સિવાયના ખીજા ઔદ્યોગિક માલના ઉત્પન્નમાં સારો જોરો વધારો થયો હતો. મોટામાં મોટો વધારો શેરડીમાં હતો. તેનું ઉત્પન્ન ત્રણ ગણું થયું હતું. ત્યાર પછીનો વધારો સુતરાઉ કાપડમાં હતો. ૫૫% દરમિયાન તેના વાર જમણા થયા હતા.

૧૯૨૮-૨૯ કરતાં ૧૯૩૬-૩૭માં સિમેન્ટમાં ૮૦ ટકા તથા સ્ટીલમાં લગભગ ૭૦ ટકા ઉત્પન્ન વધ્યું હતું. કાગળમાં ૨૫ ટકા વધ્યું હતું. શણના ઉદ્યોગમાં ઉત્પન્ન લગભગ ૩૮ ટકા વધ્યું હતું. કાલસાના ઉત્પન્નમાં ૧૯૩૬-૩૭ દરમિયાન કંઈ વધારો નહોતો, ૧૯૨૮-૨૯ કરતાં ઉત્પન્ન સહેજ ઓછું હતું.

માલનું ઉત્પન્ન વધ્યું. પરંતુ માલના ભાવ તો ૧૯૨૮-૨૯થી

હિંદનો દરિયાઈ વેપાર

સાલ	રૂપિયા
૧૯૩૧-૩૨	૩૬૫,૦૪,૧૬,૯૨૧
૧૯૩૨-૩૩	૩૪૪,૬૦,૩૮,૮૭૯
૧૯૩૩-૩૪	૩૩૬,૦૦,૩૯,૭૫૪
૧૯૩૪-૩૫	૩૫૮,૭૭,૬૦,૦૦૬
૧૯૩૫-૩૬	૩૫૪,૪૮,૬૬,૦૧૫
૧૯૩૬-૩૭	૩૭૫,૯૨,૦૦,૦૦૦

કયા કયા દેશો સાથે વેપાર છે ?

આયાત

દેશ	૧૯૩૩-૩૪	૧૯૩૪-૩૫	૧૯૩૫-૩૬	૧૯૩૬-૩૭
યુનાઇટેડ કિંગડમ	૪૧.૭	૪૦.૬	૩૮.૮	૩૮.૪
જર્મની	૭.૪	૭.૬	૯.૨	૯.૭
જાપાન	૧૪.૨	૧૫.૭	૧૬.૩	૧૭.૦
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, (અમેરિકા)	૬.૨	૬.૪	૬.૭	૬.૫
બેરિંગમ	૨.૩	૧.૬	૧.૮	૨.૨
ફ્રાન્સ	૧.૩	૧.૨	૧.૦	૦.૯
ઇટલિ	૨.૫	૨.૩	૧.૫	૧.૦

નિકાસ

યુનાઇટેડ કિંગડમ	૩૨.૨	૩૧.૬	૩૧.૫	૩૨.૨
જર્મની	૬.૫	૪.૫	૫.૯	૪.૭
જાપાન	૮.૫	૧૬.૧	૧૩.૪	૧૫.૦
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ (અમેરિકા)	૯.૬	૮.૩	૧૦.૧	૯.૫
બેરિંગમ	૪.૯	૩.૨	૩.૪	૩.૬
ફ્રાન્સ	૩.૦	૪.૬	૪.૪	૩.૯
ઇટલિ	૩.૮	૩.૮	૨.૨	૨.૪

આયાત (હજાર રૂપિયામાં)

માસ	૧૯૩૪-૩૫	૧૯૩૫-૩૬	૧૯૩૬-૩૭
રૂ તથા સુતરાઉ માલ	૨૭,૦૪,૫૫	૨૭,૮૯,૬૨	૨૩,૩૩,૦૨
સાંચાકામ	૧૨,૬૩,૬૭	૧૩,૬૮,૧૬	૧૪,૧૩,૮૪
ધાતુઓ તથા કાચી ધાતુ	૧૧,૩૪,૭૪	૧૨,૦૩,૩૨	૯,૬૮,૭૦
તેલ	૬,૯૭,૧૯	૭,૨૪,૫૪	૭,૨૫,૨૭
વાહનો	૬,૬૦,૦૦	૬,૯૨,૧૪	૬,૫૭,૭૮
ઑબ્જેક્ટ વિગેરે	૪,૭૨,૬૨	૫,૬૮,૦૩	૫,૧૬,૧૪
ખનાવડી રેશમ	૩,૫૯,૨૯	૩,૧૫,૭૮	૩,૮૫,૬૦
હાઈલેન્ડ	૩,૦૫,૩૦	૩,૨૬,૭૬	૨,૮૯,૩૫
સામાયણી પદાર્થો	૨,૯૨,૩૯	૩,૧૧,૯૭	૨,૭૨,૧૯
કાગળ તથા પૃષ્ઠાં	૨,૭૨,૮૨	૨,૯૯,૦૦	૨,૪૧,૮૭
દારૂ	૨,૩૫,૫૫	૨,૪૭,૫૬	૨,૩૯,૬૧
દના	૧,૯૧,૯૦	૨,૧૧,૧૭	૨,૦૭,૦૨
કાચ તથા કાચનો સામાન	૧,૩૨,૫૬	૧,૩૯,૪૦	૧,૨૭,૯૨
ગેઝનરી	૬૮,૭૦	૭૬,૧૦	૭૫,૧૭
ટાઇલ્સનો સામાન	૬૮,૦૫	૬૬,૦૬	૬૭,૨૫
સાબુ	૬૩,૨૧	૩૪,૨૭	૨૬,૮૬
તમાકુ	૬૧,૮૨	૬૧,૫૬	૮૦,૮૩
પુસ્તકો	૫૧,૮૮	૫૩,૩૧	૫૭,૦૩
રમકડાં તથા ઝમતો	૫૦,૫૫	૪૭,૫૧	૪૩,૫૩
ખુદ	૩૪,૭૭	૨૮,૭૮	૨૧,૨૯

બ્રિટિશ હિંદનો દરિયાઈ વેપાર

સાલ	કુલ આયાત (૧૦૦૦ રૂ.માં)	કુલ નિકાસ (૧૦૦૦ રૂ. માં)
૧૯૨૫-૨૬	૨,૯૧,૪૮,૯૦	૩,૯૦,૬૫,૧૪
૧૯૨૬-૨૭	૨,૮૨,૩૫,૦૫	૩,૧૩,૨૬,૧૭
૧૯૨૭-૨૮	૨,૯૬,૪૧,૯૨	૩,૩૩,૩૯,૯૮
૧૯૨૮-૨૯	૩,૦૦,૬૯,૨૨	૩,૪૫,૫૦,૩૮

હિંદનો વેપાર

૨૪૧

૧૯૨૬-૩૦	૨,૭૭,૫૩,૯૪	૩,૨૪,૧૩,૩૦
૧૯૩૦-૩૧	૧,૬૬,૬૨,૬૦	૨,૩૦,૫૦,૨૬
૧૯૩૧-૩૨	૧,૩૭,૬૧,૦૬	૨,૨૭,૧૩,૦૭
૧૯૩૨-૩૩	૧,૩૮,૦૮,૦૦	૨,૦૬,૫૯,૪૯
૧૯૩૩-૩૪	૧,૧૯,૨૬,૬૦	૨,૬૫,૮૦,૧૮

વેપારની વસ્તુઓની આયાત તથા નિકાસની કુલ કિંમત

(હજાર રૂપિયામાં)

સાલ	નિકાસ	આયાત
૧૯૩૧-૩૨	૧,૫૫,૮૮,૮૬	૧,૨૬,૩૭,૧૪
૧૯૩૨-૩૩	૧,૩૨,૨૭,૨૧	૧,૩૨,૫૮,૪૩
૧૯૩૩-૩૪	૧,૪૭,૨૫,૦૭	૧,૧૫,૩૫,૭૦
૧૯૩૪-૩૫	૧,૫૧,૬૬,૯૭	૧,૩૨,૨૬,૧૮
૧૯૩૫-૩૬	૧,૬૦,૫૨,૧૭	૧,૩૪,૩૭,૬૦

હિંદનો કાંકનો વેપાર

(આયાત અને નિકાસ હજાર રૂપિયામાં)

૧૯૨૮-૨૯	૨,૦૯,૨૬,૩૧
૧૯૨૯-૩૦	૨,૩૦,૨૫,૩૯
૧૯૩૦-૩૧	૧,૭૪,૧૬,૦૬
૧૯૩૧-૩૨	૧,૭૫,૬૪,૬૫
૧૯૩૨-૩૩	૧,૫૩,૪૬,૯૩

યુનાઇટેડ કિંગડમમાંથી આયાત (લાખ રૂપિયામાં)

૧૯૩૨-૩૩	૪૮,૮૦	૧૯૩૪-૩૫	૫૩,૭૩
૧૯૩૩-૩૪	૪૭,૫૯	૧૯૩૫-૩૬	૫૨,૧૬
૧૯૩૬-૩૭	૪૮,૦૭		

હિંદમાંથી યુનાઇટેડ કિંગડમમાં નિકાસ (લાખ રૂપિયામાં)

૧૯૩૨-૩૩	૩૪,૮૧	૧૯૩૪-૩૫	૪૮,૯૮
૧૯૩૩-૩૪	૪૩,૬૦	૧૯૩૫-૩૬	૫૧,૮૦
૧૯૩૬-૩૭	૬૫,૩૩		

જાપાનમાંથી આયાત તથા નિકાસ થયેલ માત્ર
(લાખ રૂપિયામાં)

સાલ	આયાત	નિકાસ
૧૯૧૩-૧૪	૪,૭૮	૨૨,૬૯
૧૯૩૩-૩૪	૧૬,૩૬	૧૩,૬૩
૧૯૩૪-૩૫	૨૦,૮૦	૨૪,૮૧
૧૯૩૫-૩૬	૨૧,૮૪	૨૨,૦૭
૧૯૩૬-૩૭	૨૨,૨૭	૬૫,૮૦

પરદેશ સાથેના દરિયાઈ વેપાર

આયાત

સાલ	વેપારની વસ્તુઓ (રૂ. માં)	હીરા માતી વિગેરે કિંમતી વસ્તુઓ (રૂ. માં)
૧૯૩૧-૩૨	૧,૩૦,૬૪,૨૮,૫૦૬	- ૭,૨૬,૮૦,૮૨૫
૧૯૩૨-૩૩	૧,૦૫,૦૧,૭૬,૦૫૪	૨,૯૯,૧૩,૧૮૮
૧૯૩૩-૩૪	૧,૧૭,૩૦,૪૫,૪૨૨	૧,૯૬,૧૫,૨૧૫
૧૯૩૪-૩૫	૧,૩૪,૫૮,૭૩,૨૭૭	૫,૧૯,૧૭,૧૬૫
૧૯૩૫-૩૬	૧,૩૬,૭૭,૬૮,૨૩૭	૭,૪૪,૮૮,૫૬૯

નિકાસ અને પુનર્નિકાસ

સાલ	વેપારની વસ્તુઓ (રૂ. માં)	હીરા-મોતી વિગેરે કિંમતી વસ્તુઓ (રૂ. માં)
૧૯૩૧-૩૨	૧,૬૧,૨૦,૨૨,૩૨૫	૬૫,૯૨,૮૫,૨૬૫
૧૯૩૨-૩૩	૧,૩૪,૯૩,૩૪,૧૦૯	૭૦,૬૬,૧૫,૫૨૮
૧૯૩૩-૩૪	૧,૫૧,૧૭,૧૫,૨૦૯	૬૫,૫૬,૬૩,૯૦૮
૧૯૩૪-૩૫	૧,૫૫,૪૯,૭૧,૬૪૪	૬૩,૫૦,૪૬,૧૩૯
૧૯૩૫-૩૬	૧,૬૪,૫૯,૪૯,૫૧૩	૪૫,૬૬,૮૮,૧૪૭

હિંદમાં થયેલ પીણાની આયાત

સાલ	રૂપિયા
૧૯૩૧-૩૨	૧,૮૦,૧૦,૦૩૮
૧૯૩૨-૩૩	૧,૮૦,૦૦,૦૮૦
૧૯૩૩-૩૪	૧,૭૯,૩૦,૨૨૫
૧૯૩૪-૩૫	૧,૮૫,૮૭,૭૭૪
૧૯૩૫-૩૬	૧,૯૮,૬૩,૫૦૦

તમાકુની આયાત

સાલ	રૂપિયા
૧૯૩૧-૩૨	૯૪,૩૪,૩૫૪
૧૯૩૨-૩૩	૯૬,૯૩,૫૯૬
૧૯૩૩-૩૪	૭૨,૧૪,૬૨૧
૧૯૩૪-૩૫	૬૧,૮૨,૪૩૦
૧૯૩૫-૩૬	૫૧,૫૬,૦૫૨

૧૯૩૧ની હિંદની વસ્તી-ગણતરી

	હિંદ	બ્રિટિશ પ્રાંતો	દેરી રાજ્યો
ક્ષેત્રફળ (ચો. મા.)	૧,૮૦૮,૬૭૯	૧,૦૯૬,૧૭૧	૭૧૨,૫૦૮
વસ્તી	૩૫૨,૮૩૭,૭૭૮	૨૭૧,૫૨૬,૯૩૩	૮૧,૩૧૦,૮૪૫
(અ) શહેરની વસ્તી	૩૮,૬૭૯,૨૧૧	૨૯,૬૫૨,૨૫૩	૯,૩૨૬,૯૫૮
(બ) ગામડાંની ,,	૩૧૩,૮૫૮,૫૬૭	૨૪૧,૮૭૪,૬૮૦	૭૧,૯૮૩,૮૮૭

ધર્મ પ્રમાણે ગણતરી

ધર્મ	ટકાની વધ-ઘટ	કુલ વસ્તીના ટકા
	૧૯૨૧-૩૧	૧૯૨૧-૩૧
હિંદુ	૨૩૯,૧૯૫,૧૪૦ +૧૦.૪	૬૮.૨૪
મુસલમાન	૭૭,૬૭૭,૫૪૫ +૧૩.૦	૨૨.૧૬
બૌદ્ધધર્મ પાળનારા	૧૨,૭૮૬,૮૦૬ +૧૦.૫	૩.૬૫
પહાડી ધર્મ પાળનારા	૮,૨૮૦,૩૪૭ -૧૫.૩	૨.૩૬
ખ્રિસ્તી	૬,૨૯૬,૭૬૩ +૩૨.૫	૧.૭૬
શીખ	૪,૩૩૫,૭૭૧ +૩૩.૮	૧.૨૪
જૈન	૧,૨૫૨,૧૦૫ + ૬.૨	.૩૬
ઐરાવિદ્યન	૧૦૬,૭૫૨ + ૭.૮	.૦૩
ચાદુડી	૨૪,૧૪૧ +૧૦.૯	.૦૧
નાના ધર્મો પાળનારા	૫૭૧,૧૮,૭૩૦ + ૨.૨	.૧૬

દલિત વર્ગો

અન્નમેદ-મેદવાડા	૭૬,૮૧૬	કૂર્મ	૨૪,૮૦૩
આસામ	૧,૮૨૯,૦૦૯	દિલ્હી	૭૨,૮૮૩
બખુચિસ્તાન	૫,૭૦૨	મદ્રાસ	૭,૨૩૪,૧૦૪
બંગાળા	૬,૮૯૯,૮૦૯	સમલપ્રાંત	૫,૪૬૮
બિહાર અને		પંજાબ	૧,૨૭૯,૪૫૯
ઐરાવિસા	૫,૭૪૪,૩૯૩	સચુક્તપ્રાંત	૧૧,૩૨૦,૨૮૧
સુબર્ષ	૧,૭૫૦,૪૨૪	હિંદમાં કુલ	૫૦,૧૯૫,૭૬૦
મધ્યપ્રાંત અને વરાહ	૨,૮૧૮,૩૪૬	પ્રાંતોમાં કુલ	૪૦,૨૫૪,૫૭૬

હિંદમાં યુરોપિયનોની સંખ્યા

યુરોપિયનો

૧૬૮,૧૩૩

પુરુષો

૧૧૭,૩૩૫

સ્ત્રીઓ

૫૦,૭૯૮

એન્ડો-ઈન્ડિયનો

૧૩૮,૩૯૫

પુરુષો

૭૧,૨૪૭

સ્ત્રીઓ

૬૭,૧૪૮

નોંધ—૧૯૨૧ની વસ્તીગણતરી કરતાં હિંદમાં યુરોપિયનોની વસ્તી ૧૦,૮૮૩ થતી છે અને ૧૯૦૧ની વસ્તીગણતરી કરતાં ૩,૩૦૯ થતી છે. યુરોપિયનો આખી વસ્તીના માત્ર .૦૫ ટકા છે.

ઉપરના પ્રમાંણમાં શિક્ષિતપણું

પાંચ વર્ષ અને તેની ઉપરના શિક્ષિતોની કુલ સંખ્યા
હિંદુસ્તાન ૨૮,૧૩૮,૫૫૬

પાંચ વર્ષ અને તેની ઉપરના શિક્ષિતોની
પ્રાંતવાર સંખ્યા

અજમેર-મેરવાડા	૭૫૯,૨૬૧	મધ્ય પ્રાંત અને વરાડ	૮૬૭,૭૬૫
આંધ્રાપ્રદેશ અને નિકાબાર	૪,૧૪૯	કૂર્ગ	૨૫,૩૩૬
આસામ	૬૬૬,૩૧૬	દિલ્હી	૮૯,૪૭૨
બલુચિસ્તાન	૩૫,૮૪૪	મદ્રાસ	૪,૩૧૮,૮૮૦
બંગાળ	૪,૬૬૩,૭૧૩	સરહદ પ્રાંત	૧૦૦,૩૬૬
બિહાર અને		પંજાબ	૧,૨૪૭,૭૫૭
ઓરિસ્સા	૧,૭૦૩,૮૬૬	સંયુક્ત પ્રાંતો	૨,૨૫૯,૬૩૮
મુંબઈ	૨,૦૧૧,૯૭૦	સેટ અને એન્ગ્લો	૫,૪૦૮,૪૩૫

હિંદનાં અશિક્ષિતો

૧૨૯,૮૦૮,૫૭૧ પુરુષો ૧૩૮,૩૫૪,૧૪૩ સ્ત્રીઓ

હિંદનો ધંધોરોજગાર

	કુલ	પુરુષો	સ્ત્રીઓ
હિંદુસ્તાન	૧૫૪,૩૯૦,૬૧૨	૧૦૫,૫૬૨,૪૯૪	૪૮,૮૨૮,૧૧૮
શિકાર તથા			
માછલી પકડવી	૧,૩૦૮,૨૯૨	૧,૧૪૫,૮૧૭	૧૬૨,૪૭૫

	કુલ	પુરુષો	સ્ત્રીઓ
ખેતીવાડી તથા			
ચારો ^૧	૧૦૨,૪૫૪,૧૪૭	૭૩,૭૬૩,૧૮૫	૨૮,૬૯૦,૯૬૨
ખાણ, મીઠું વિ.	૩૪૬,૦૦૦	૨૫૯,૫૮૩	૮૬,૪૧૭
દુનિયત ઉદ્યોગ ^૨	૧૫,૩૬૧,૯૩૩	૧૦,૮૦૭,૫૦૭	૪,૫૫૪,૪૨૬
અવરનવરનાં સા-			
ધનોમા સેકાયેલું	૨,૩૪૧,૪૦૬	૨,૦૯૯,૧૯૮	૨૪૨,૨૦૮
વેપાર ધંધો ^૩	૭,૯૧૩,૭૬૭	૫,૭૮૫,૮૧૬	૨,૧૨૭,૯૮૧
લશ્કર તથા નૌકાસેન્ય	૩૧૮,૦૩૬	૩૧૬,૩૦૦	૧,૭૩૬
હયાઈ લશ્કર	૧,૮૬૩	૧,૮૩૮	૨૫
પોલીસ	૫૨૧,૬૭૫	૫૧૬,૪૧૫	૫,૨૬૦
જાહેર વ્યવસ્થા	૯૯૫,૨૮૪	૯૬૨,૭૪૧	૩૨,૫૪૩
વખોયો, ગાકડરો, ગ્રીફિસરો,			
ધર્મગુરુઓ વિગેરે	૨,૩૧૦,૧૪૧	૧,૯૮૬,૨૬૦	૩૨૩,૮૮૧
ધત્તી નૌકારી	૧૦,૮૫૮,૨૫૪	૨,૦૯૪,૪૮૭	૮,૭૬૩,૭૬૭
ખાકીના	૯,૬૫૯,૭૮૪	૫,૮૨૩,૩૪૭	૩,૮૩૬,૪૩૭

૧ જમીનદારો, ખેડૂતો, ખેડૂતોના માલિકો, ખેતીના મજૂરોનો સમાવેશ થાય છે.

૨ મિલ, કપડાં, રાણગાર, લાકડા, ખોરાક, બાલકમ, ધાતુઓ, ચામડાં અને ખીલ ઉદ્યોગોનો સમાવેશ થાય છે.

૩ હોટેલ, કાફે તથા ખાદ્યખોરાકોના ખીલ ધંધા, બેક, બેકરેન્સ, વીમા વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

મોટાં શહેરોની વસ્તીની વધ-ઘટ

કલકત્તા	+ ૧૧.૯	દિલ્લી	+ ૪૪.૩
મુંબઈ	- ૧.૨	લાહોર	+ ૫૨.૫
મદ્રાસ	+ ૨૨.૮	રંગૂન	+ ૧૭.૧
સ્વામ્યાદ	+ ૧૫.૫	અમદાવાદ	+ ૧૪.૫
બેંગ્લોર	+ ૨૯.૦૬		

શહેર અને ગામડાંની વસ્તી

હિંદુસ્તાન બ્રિટિશ પ્રાંતો દેશી રાજ્યો

શહેરની વસ્તી ૩૮,૬૭૬,૨૧૧ ૨૯,૬૫૨,૨૫૩ ૯,૩૨૬,૬૫૮

ગામડાંની વસ્તી ૩૧૩,૮૫૮,૫૬૭ ૨૪૧,૮૭૪,૬૮૦ ૭૧,૬૮૩,૮૮૭

૧૯૩૧માં શહેરની વસ્તી કુલ વસ્તીના ૧૧.૦ ટકા હતી, ૧૯૨૧ની ગણતરી કરતાં આ ગણતરી ૦.૮ ટકાનો વધારો બતાવે છે. ૧૯૨૧માં આ સંખ્યા ૧૦.૨ હતી.

હિંદની ભાષાઓ

ભાષાઓ	બોલાતી ભાષાની સંખ્યા	માત્ર માતૃભાષા બોલનારાઓની સંખ્યા
અ હિંદ અને બર્માની	૧૨૫	૩૮૯,૮૮૭,૫૨૭
૧ ઓરિસ્ક ભાષાઓ		
(૧) ઇન્ડો-ચીન	૨	૬,૫૪૨
(૨) મોંખમેર	૧૦	૭૨૬,૫૭૮
(૩) મુંડા	૭	૪,૬૦૬,૫૮૮
૨ તિબેટો-ચાઇનીઝ		
(૧) તિબેટો-બર્માન	૧૨૮	૧૨,૯૮૨,૮૪૦
(૨) તાઇ-ચાઇનીઝ	૧૧	૧,૦૨૭,૬૫૬
(૩) મેન અને કરેન	૧૭	૧,૩૫૨,૨૭૮
૩ દ્રાવિડિયન		
(૧) દ્રાવિડ	૭	૪૧,૪૫૪,૫૯૩
(૨) વચ્ચલી ભાષા	૫	૩,૬૦૯,૪૧૮
(૩) આંધ્ર	૧	૨૬,૩૭૩,૭૨૩
(૪) વાયવ્ય ભાષા	૧	૨૦૭,૦૪૯

૪ ઇંડો-યુરોપિયન

(૧) ઇંગ્લિયન	૩	૨,૨૭૦,૪૬૬
(૨) ડાઉડેન્ડ	૭	૧,૫૨૨,૬૩૬
(૩) ઇન્ડો-આર્યન	૧૯	૨૫૩,૬૯૯,૪૦૩

૫ વર્ગ વિનાની

(૧) આંધ્રમાનીઝ	૨	૪૬૬
(૨) બરખસ્ટ્રી	૧	૨૬,૦૭૬
(૩) હોમીની ભાષા	૬	૨૫,૬૯૯
(૪) ચોક્કમ નામ વિનાની ભાષા -		૧,૬૧૨

૬ એશિયાના બીજા દેશો તથા

આફ્રિકાની ભાષાઓ	૧૭	૩૦૨,૩૨૪
-----------------	----	---------

ક યુરોપની ભાષાઓ	૨૦	૩૩૬,૭૦૬
-----------------	----	---------

હિંદનાં મુખ્ય દેશી રાજ્યો

એક ચોરસ માઈલે વસ્તી	છેલ્લી ગણતરી પછી વધારો	કુલ વસ્તી
પંડોહા ૨૬૬	+ ૧૪.૯	૨,૪૪૩,૦૦૭
મધ્ય હિંદ એજન્સી ૧૨૯	+ ૧૦.૫	૬,૬૩૨,૭૬૦
(૧૧ રાજ્યો)		
ગ્વાલિયર ૧૩૪	+ ૧૦.૩	૩,૫૨૩,૦૭૦
હૈદરાબાદ ૧૭૫	+ ૧૫.૮	૧૪,૪૩૬,૧૪૮
જનમુ અને કાશ્મીર ૪૩	+ ૬.૮	૩,૬૪૬,૨૪૩
મદ્રાસ રોટ એજન્સી ૬૩૧	+ ૨૩.૭	૬,૭૫૪,૪૮૪
(૫ રાજ્યો)		
કોચીન ૮૧૪	+ ૨૩.૧	૧,૨૫૦,૦૧૬
ત્રાવણકોર ૬૬૮	+ ૨૭.૨	૫,૦૬૫,૯૭૩
મલિયાર ૨૦૪	+ ૯.૭	૬,૫૫૭,૩૦૨
મળપુતાના એજન્સી ૮૭	+ ૧૪.૨	૧૧,૨૨૫,૭૧૦
પશ્ચિમ હિંદના રાજ્યો ૧૧૩	+ ૧૩	૩૯૯૯,૨૫૨

હિંદનાં શહેરો

વર્ગ	વસ્તી	શહેરોની સંખ્યા	૧૯૩૧ પ્રમાણે કુલ વસ્તી
પ્રથમ વર્ગ (૧૦૦,૦૦૦ અને તેથી વધારે)	૩૮	૮,૬૭૪,૦૩૨	
બીજો ,, (૫૦,૦૦૦ થી ૧,૦૦,૦૦૦)	૬૫	૪,૫૭૨,૧૧૨	
ત્રીજો ,, (૨૦,૦૦૦ થી ૫૦,૦૦૦)	૨૬૮	૮,૦૮૧,૨૮૮	
ચોથો ,, (૧૦,૦૦૦ થી ૨૦,૦૦૦)	૫૪૩	૭,૪૪૬,૪૦૨	
પાંચમો ,, (૫,૦૦૦ થી ૧૦,૦૦૦)	૯૮૭	૬,૮૬૨,૮૩૨	
છઠ્ઠો ,, (૫,૦૦૦ થી નીચે)	૬૭૪	૨,૨૦૫,૭૬૦	
	૨,૫૭૫	૩૮,૯૮૫,૪૨૬	

હિંદના પ્રાંતો

પ્રાંત	ચોરસમાફલે વસ્તી	૧૯૨૧ની ગણતરી પછી વધારો	કુલ વસ્તી
અગરમેર-મેરવાડા	૨૦૭	+ ૧૩.૧	૫૬૦,૨૭૨
આસામ	૧૩૭	+ ૧૫.૭	૯,૨૪૭,૮૫૭
અબુચિરતાન	૬	+ ૮.૬	૮૬૮,૬૧૭
બંગાળા	૬૧૬	+ ૭.૩	૫૧,૦૮૭,૩૩૮
બિહાર-ઓરિસ્સા	૩૭૯	+ ૧૧.૫	૪૨,૩૨૯,૫૮૩
બુંબુષ	૧૭૪	+ ૧૩.૭	૨૬,૩૬૮,૬૬૭
બર્મા	૬૩	+ ૧૧.૦	૧૪,૬૬૭,૧૪૬
મધ્યપ્રાંત	૧૩૭	+ ૧૨.૬	૧૭,૯૬૦,૬૩૭
કૂર્ગ	૧૦૩	- ૦.૩	૧૬૩,૩૨૭
દિલ્હી	૧,૧૧૦	+ ૩૦	૬૩૬,૨૪૬
મદ્રાસ	૩૨૯	+ ૧૦.૪	૪૬,૭૪૦,૧૦૭
સરહદપ્રાંત	૧૨૯	+ ૭.૭	૪,૬૮૪,૩૬૪
પંજાબ	૨૦૮	+ ૧૩.૫	૨૮,૪૯૦,૮૫૭
સંયુક્તપ્રાંત	૪૪૨	+ ૬.૭	૪૯,૬૧૪,૮૩૩

સામાજિક સ્થિતિ

	અપરિણિત	પરિણિત	વિધુર કે વિધવા
હિંદુસ્તાનમાં કુલ			
પુરુષો	૪૭૯	૪૬૯	૫૪
સ્ત્રીઓ	૩૪.૬	૪૯.૯	૧૫૫
હિંદુ			
પુરુષો	૪૬.૩	૪૮.૦	૫૭
સ્ત્રીઓ	૩૨.૪	૫૦.૭	૧૬૯
મુસલમાન			
પુરુષો	૫૦.૦	૪૫.૬	૪૬
સ્ત્રીઓ	૩૫.૮	૫૧.૩	૧૨.૯

શિક્ષિત વસ્તી

સાલ	સખ્યા	હેતુની વસ્તી ગણતરી કરતાં વધારે	કુલ વસ્તી
૧૯૨૧	૨૨,૬૨૩,૬૫૨		૭ લાં
૧૯૩૧	૨૮,૧૩૧,૫૧૫	+ ૨૪.૪	૮ લાં

૧૯૨૧-૩૦ ની સરેરાશ દર હજારે જન્મપ્રમાણ

આસામ	૩૦.૩	મધ્યપ્રાત	૪૩.૭
બંગાળ	૨૮.૫	દિલ્લી	૪૩.૫
બિહાર ઓરિસ્સા	૩૬.૩	મદ્રાસ	૩૪.૬
મુજાવ	૩૫.૯	મહારાષ્ટ્ર	૨૮.૦
બર્મા	૨૭.૮	પંજાબ	૪૨.૨
	સંકુલપ્રાત	૩૫.૧	

૧૯૨૧-૩૦નાં દશ વર્ષોમાં સરેરાશ દર હળરે મૃત્યુપ્રમાણ ૨૫૧

૧૯૨૧-૩૦નાં દશ વર્ષોમાં સરેરાશ દર હળરે

મૃત્યુપ્રમાણ

આસામ	૨૩.૮	મધ્યપ્રાંત	૩૩.૫
બંગાળ	૨૫.૩	મદ્રાસ	૨૩.૯
બિહાર-ઓરિસા	૨૬.૭	સરહદપ્રાંત	૨૩.૭
મુંબઈ	૨૬.૮	પંજાબ	૩૦.૪
બર્મા	૨૦.૯	સંયુક્તપ્રાંત	૨૭.૪

મોટાં શહેરોમાં સ્ત્રી-પુરુષોની સંખ્યા

(દર હળરે પુરુષોએ સ્ત્રીઓની સંખ્યા)

કલકત્તા	૪૬૮	અમૃતસર	૬૬૬
મુંબઈ	૫૫૪	લાખનૌ	૭૨૨
મદ્રાસ	૮૯૭	કરાંચી	૬૮૮
હૈદરાબાદ	૮૮૬	હાવગ	૫૫૦
લાહોર	૫૬૫	દાનપુર	૬૯૪
રંગૂન	૪૭૭	નાગપુર	૮૪૮
અમદાવાદ	૭૧૭	આગ્રા	૭૯૯

બનારસ

૭૯૨

ગીચ વસ્તી

દર ચોરસ માઈલે

મદ્રાસ	૩૨૯	બંગાળ	૬૪૬
બિહાર-ઓરિસા	૪૫૪	પંજાબ	૨૩૮
યુક્તપ્રાંત	૪૫૬	મુંબઈ	૧૭૭

મધ્યપ્રાંત-પરાડ

૧૫૫

હિંદની વસ્તી

સાલ	કુલ વસ્તી	હેક્ઠી મહુતી પછી વધારો
૧૮૭૨	૨૦૬,૧૬૨,૩૬૦	
૧૮૮૧	૨૫૩,૮૯૬,૩૩૦	+ ૨૩.૨
૧૮૯૧	૨૮૭,૩૧૪,૬૭૧	+ ૧૩.૨
૧૯૦૧	૨૬૪,૩૬૧,૦૫૬	+ ૨.૫
૧૯૧૧	૩૧૫,૧૫૬,૩૬૬	+ ૭.૧
૧૯૨૧	૩૧૮,૯૪૨,૪૮૦	+ ૧.૨
૧૯૩૧	૩૫૨,૮૩૭,૭૭૮	+ ૧૦.૬

મુખ્ય ભાષાઓ અને બોલનારાઓની સંખ્યા

ભાષા બોલનારાઓની સંખ્યા ભાષા બોલનારાઓની સંખ્યા

અંગ્રાણી	૫૩,૪૬૮,૪૬૯	મુજરાતી	૧૦,૮૪૯,૯૮૪
આસામીય	૧,૯૯૯,૦૫૭	પંજાબી	૧૫,૮૩૯,૨૫૪
મરાઠી	૨૦,૮૯૦,૬૫૮	મલિદારી	૨૭,૬૨૯,૫૫૯
તામિલ	૨૦,૪૧૨,૬૫૨	કુનેડી	૧૧,૨૦૬,૩૮૦
તેલુગુ	૨૬,૩૭૩,૭૨૭	ઉડિયા	૧૧,૧૯૪,૨૬૫
*પશ્ચિમની હિંદી	૭૧,૫૪૭,૬૭૧	ગુજરાતી	૧૩,૮૯૭,૮૯૬
*પૂર્વની હિંદી	૭,૮૬૭,૧૦૩	અગ્રેજી	૩૧૯,૩૪૯
મલાયલમ	૯,૧૩૭,૬૧૫	સિંધી	૪,૦૦૬,૧૪૭
પશ્ચિમ પંજાબી	૮,૫૬૬,૦૫૧	કાશ્મીરી	૧,૪૩૮,૦૨૧
પુસ્તુ	૧,૬૩૪,૪૬૦	બેંગાલી	૪,૦૩૧,૯૭૦

* વસ્તીમહુતી માટે ઉર્ફે વ્યા દિહીને દિદુસ્કનીયા નામ નીને
અનુસારા આવી લી.

૧૦૦,૦૦૦ ઉપરની વસ્તીવાળાં શહેરો

કલકત્તા	દેલાહાદ	૪૬૬,૮૯૪
(દાવરા તદિગ)	દિહી	૪૭૭,૪૪૨
મુંબઈ	લાદોર	૪૨૯,૭૪૭
મદ્રાસ	રંગૂન	૪૦૦,૪૧૫

અમદાવાદ	૩૧૩,૭૮૯	જયપુર	૧૪૪,૧૭૯
બેંગ્લોર	૩૦૬,૪૭૦	બરેલી	૧૪૪,૦૩૧
લખનૌ	૨૭૪,૬૫૯	ત્રિચિનોપલી	૧૪૨,૮૪૩
અમૃતસર	૨૬૪,૮૪૦	ઢાકા	૧૩૮,૫૧૮
કરાંચી	૨૬૩,૫૬૫	મીરાત	૧૩૬,૭૦૯
પુના	૨૫૦,૧૮૭	ઈલોર	૧૨૭,૩૨૭
કાનપુર	૨૪૩,૭૫૫	જામલપુર	૧૨૪,૩૮૨
આગ્રા	૨૨૯,૭૬૪	પેશાવર	૧૨૧,૮૬૬
નાગપુર	૨૧૫,૧૬૫	અજમેર	૧૧૯,૫૨૪
બનારસ	૨૦૫,૩૧૫	મુસ્તાન	૧૧૯,૪૫૭
અલ્હાબાદ	૧૮૩,૯૧૪	ગવળપિંડી	૧૧૯,૨૮૪
મદુરા	૧૮૨.૦૧૮	વડોદરા	૧૧૨,૮૬૦
શ્રીનગર	૧૭૩,૫૧૩	મોરાદાબાદ	૧૧૦,૫૬૨
પટણા	૧૫૯,૬૯૦	તિન્દલી	૧૦૯,૦૬૮
માંડલે	૧૪૭,૯૩૨	મલિસુર	૧૦૭,૧૪૨
શાલાપુર	૧૪૪,૬૫૪	સાલેમ	૧૦૨,૧૭૯

હિંદની જાતિઓ

હિંદીઓની મુખ્ય જાતિઓ ત્રણ છે. આર્યન, દ્રાવિડિયન અને મોંગોલોઇડ. આ ત્રણ મુખ્ય જાતિઓમાં નીચેની જાતિઓનો સમાવેશ થાય છે. દ્રાવિડિયન, તુર્કી-ઈરાનિયન, ઈડા-આર્યન, સિથા-દ્રાવિડિયન, આર્યો-દ્રાવિડિયન, મોંગોલો-દ્રાવિડિયન તથા મોંગોલોઇડ.

દ્રાવિડિયન : હિંદના પહેલા રહેવાસીઓ. આ જાતિ જૂનામાં જૂની છે. મદ્રાસ, હિંદાબાદ, મધ્યપ્રાંત, મધ્યહિંદનો મોટો ભાગ તથા હાટનાગપુરમાં એ વસે છે. તેઓની ચામડી કાળી, માથું લાંબું તથા નાક સીદીઓનાં નાકને મળતું આવે છે.

• **તુર્કી-ઈરાનિયન :** આમાં બલોચ તથા બલુચિસ્તાન અને સરહદ પ્રાંતના અફઘાનોનો સમાવેશ થાય છે. તુર્કી તથા ઈરાનીનું મિશ્રણ.

છંડો-આર્યન : આમાં ઝટ, રજપૂતો; પંજાબ, રજપૂતાના તથા કાશ્મીરના ખત્રીઓનો સમાવેશ થાય છે.

સિંધો-દ્રાવિડિયન : મગદા^૧ આદ્યજ્ઞો, પશ્ચિમ હિંદના કણ્ઠી તથા દૂર્ગલોકોનો સમાવેશ થાય છે. દ્રાવિડિયન તથા સિંધિયનનું મિશ્રણ.

આર્યો-દ્રાવિડિયન અથવા હિન્દુસ્તાની : સંસ્કૃતપ્રાંતોમાં, રજપૂતાનાના ઘર્ષ ભાગમાં તથા મિદારમાં મળી આવે છે. છંડો-આર્યન તથા દ્રાવિડિયનોનું મિશ્રણ.

મોંગોલો-દ્રાવિડિયન અથવા બંગાળી : આમાં બંગાળી આદ્યજ્ઞો, કાયસ્થ તથા પૂર્વ બંગાળના મુસલમાનો અને હિંદના આ ભાગમાં વસતી વિશિષ્ટ જાતિઓનો સમાવેશ થાય છે.

મોંગોલોઇડ : હિમાલય, આસામ તથા બર્મામાં વસતી આ જાતિઓમાં લેપક, લિંબુ, મર્મિ, ગુટુંગ તથા આસામના જૂડ તથા બર્માજી લોકોનો સમાવેશ થાય છે.

હિંદુ આરોગ્ય

હિંદમાં બાળમૃત્યુપ્રમાણ

સાલ	૧૦૦૦ બાળ	સાલ	૧૦૦૦ બાળ
	બાળમૃત્યુ		બાળમૃત્યુ
૧૯૨૧	૧૯૭.૬	૧૯૨૭	૧૬૬.૯૩
૧૯૨૨	૧૭૫.૦૯	૧૯૨૮	૧૭૨.૯૪
૧૯૨૩	૧૭૫.૫૬	૧૯૨૯	૧૭૮.૩૬
૧૯૨૪	૧૮૮.૬૬	૧૯૩૦	૧૮૦.૮૩
૧૯૨૫	૧૭૬.૪૦	૧૯૩૪	૧૮૭
૧૯૨૬	૧૮૯.૦૪	૧૯૩૫	૧૬૪

દર હજારે જન્મ તથા મરણનું પ્રમાણ

સાલ	દર હજારે જન્મના દર	સ્ત્રીઓના જન્મ સાથે પુરુષના જન્મની સરખામણીનું પ્રમાણ	દર હજારે મૃત્યુના દર	સ્ત્રીઓના મૃત્યુ સાથે પુરુષના મૃત્યુનું પ્રમાણ
૧૯૨૫	૩૩.૬૫	૧૦૮.૧	૨૮.૭૨	૧૧૧.૦૫
૧૯૨૬	૩૩.૭૭	૧૦૭.૭	૨૬.૭૬	૧૦૯.૪૦
૧૯૨૭	૩૫.૨૭	૧૦૭.૯	૨૪.૮૯	૧૦૯.૫૮
૧૯૨૮	૩૬.૭૯	૧૦૮.૦	૨૫.૫૯	૧૦૮.૪૫
૧૯૨૯	૩૫.૪૭	૧૦૭.૯	૨૫.૬૫	૧૦૮.૦૮
૧૯૩૦	૩૫.૯૯	૧૦૭.૯	૨૬.૮૫	૧૦૮.૬૪
૧૯૩૧	૩૪.૩૮	૧૦૭.૯	૨૪.૮૯	૧૦૮.૪૬
૧૯૩૨	૩૪.૦૮	૧૦૮.૧	૨૧.૮૫	૧૦૯.૮૮
૧૯૩૩	૩૬.૪૩	૧૦૮.૧	૩૨.૯૫	૧૦૭.૪૯

વસ્તીના દર હજારે મૃત્યુ

સાલ	કુલ	પુરુષો	સ્ત્રીઓ
૧૯૨૫	૨૪.૭૨	૨૫.૩૪	૨૪.૦૬
૧૯૨૬	૨૬.૭૬	૨૭.૨૩	૨૬.૨૫
૧૯૨૭	૨૪.૮૯	૨૫.૩૫	૨૪.૪૦
૧૯૨૮	૨૫.૫૯	૨૫.૬૪	૨૫.૨૩
૧૯૨૯	૨૫.૬૫	૨૬.૨૬	૨૫.૬૩
૧૯૩૦	૨૬.૮૫	૨૭.૨૪	૨૬.૪૪
૧૯૩૧	૨૪.૮૯	૨૫.૧૪	૨૪.૬૩
૧૯૩૨	૨૧.૮૫	૨૨.૨૦	૨૧.૪૮
૧૯૩૩	૨૨.૯૫	૨૩.૦૭	૨૨.૮૧
૧૯૩૪	૨૩.૬	૨૩.૯	૨૩.૩

જન્મ

સાલ	જન્મ દિવસની વસ્તીએ જન્મનું મમાલું	જન્મ દિવસની વસ્તીએ જન્મનો વધારો	જન્મ દિવસની વસ્તીએ જન્મનો મમાલું
૧૯૨૫	૩૩.૬૫	+ ૮.૮૩	૧૦૮.૧
૧૯૨૬	૩૪.૭૭	+ ૮.૦૧	૧૦૭.૭
૧૯૨૭	૩૫.૨૭	+ ૧૦.૩૩	૧૦૭.૬
૧૯૨૮	૩૬.૭૬	+ ૧૧.૧૬	૧૦૮.૦
૧૯૨૯	૩૫.૪૭	+ ૯.૫૨	૧૦૭.૬
૧૯૩૦	૩૫.૬૬	+ ૯.૧૪	૧૦૭.૬
૧૯૩૧	૩૪.૩૮	+ ૯.૪૮	૧૦૭.૬
૧૯૩૨	૩૪.૦૮	+ ૧૨.૨૨	૧૦૮.૧
૧૯૩૩	૩૬.૪૩	+ ૧૩.૪૮	૧૦૮.૧
૧૯૩૪	૩૩.૭		...
૧૯૩૫	૩૪.૯		૧૦૮

બ્રિટિશ હિંદમાં જન્મ-મરણ

સાલ	જન્મ	મરણ
૧૯૧૮	૮,૪૩૦,૫૬૦	૧૪,૮૬૫,૮૦૧
૧૯૧૯	૭,૨૧૨,૪૧૫	૮,૫૫૪,૧૭૮
૧૯૨૦	૭,૮૬૪,૨૩૨	૭,૩૫૫,૬૫૪
૧૯૨૧	૭,૭૭૪,૭૭૬	૭,૩૮૫,૧૧૨
૧૯૨૨	૭,૬૮૮,૯૫૬	૫,૮૦૦,૦૬૨
૧૯૨૩	૮,૪૬૬,૦૮૫	૬,૦૩૬,૯૩૧
૧૯૨૪	૮,૩૧૭,૪૦૩	૬,૮૭૬,૨૮૬
૧૯૨૫	૮,૧૨૫,૪૦૮	૫,૬૬૭,૬૧૮
૧૯૨૬	૮,૩૬૪,૬૭૬	૬,૪૬૦,૬૧૦
૧૯૨૭	૮,૫૧૬,૭૦૬	૬,૦૦૬,૭૨૯

સાલ	જન્મ	મરણ
૧૯૨૮	૮,૮૮૭,૫૦૩	૬,૧૮૦,૧૧૪
૧૯૨૯	૮,૫૬૫,૩૪૧	૬,૨૬૭,૩૯૧
૧૯૩૦	૮,૬૯૦,૭૧૪	૬,૪૮૩,૪૪૯
૧૯૩૧	૯,૧૦૫,૮૯૦	૬,૬૧૫,૦૮૯
૧૯૩૨	૯,૦૫૪,૫૦૬	૫,૮૦૫,૬૬૯
૧૯૩૩	૯,૬૭૮,૮૭૬	૬,૦૯૬,૭૮૭
૧૯૩૪	૯,૨૮૮ ૮૮૭	૬,૮૫૬,૭૪૪
૧૯૩૫	૯,૬૯૮,૭૬૪	૬,૫૭૮,૭૧૧

બ્રિટિશ હિંદમાં જન્મ તથા મૃત્યુની સરખામણી

સાલ	દર હજારે જન્મનું પ્રમાણ	દર હજારે મરણનું પ્રમાણ.
૧૯૨૨	૩૧ ૮૫	૨૪ ૦૨
૧૯૨૩	૨૫ ૦૬	૨૫ ૦૦
૧૯૨૪	૩૪ ૪૪	૨૮ ૪૯
૧૯૨૫	૩૩ ૬૫	૨૪.૭૨
૧૯૨૬	૨૪ ૭૭	૨૬ ૭૬
૧૯૨૭	૩૫ ૨૭	૨૪ ૮૯
૧૯૨૮	૩૬ ૭૬	૨૫ ૫૬
૧૯૨૯	૩૫ ૪૭	૨૫ ૬૫
૧૯૩૦	૩૫ ૮૯	૨૬ ૮૫
૧૯૩૧	૩૫ ૩૮	૨૪ ૮૯
૧૯૩૨	૩૩.૭	૨૧ ૬
૧૯૩૩	૩૫ ૫	૨૨ ૪

જાહેર આરોગ્યનું ખર્ચ ૧૯૩૫

રૂપિયા

હિંદી સરકાર

૧૪,૬૬,૨૭૮

અથવા પ્રાંતોમાં

૧,૫૨,૨૯,૯૨૦

ધરૂપતાલોની સંખ્યા

૧૮૩૪

૬,૬૪૧

૧૮૩૫

૬,૭૦૦

મેડિકલ કોલેજો

પંજાબ કિંગ એન્ડ મેડિકલ કોલેજ, લાહોર
 હિંદી સીઓ માટે લેડી હાર્ટિંગ મેડિકલ કોલેજ, ન્યુ દિલ્લી
 સંયુક્ત પ્રાંતો કિંગ એન્ડ મેડિકલ કોલેજ, લખનૌ
 બિહાર-ઓરિસ્સા ગ્રિન્સ ઓફ વેમ મેડિકલ કોલેજ, પંજાબ
 બંગાળ મેડિકલ કોલેજ પ્રાંતો ગવર્નમેન્ટ મેડિકલ કોલેજ
 બેંગલોર
 મુબાઈ ગ્રાન્ડ મેડિકલ કોલેજ, મુમ્બઈ શેઠ ગોવિંદદાસ સુદાદાસ
 મેડિકલ કોલેજ, મુમ્બઈ
 મદ્રાસ મેડિકલ કોલેજ મદ્રાસ મેડિકલ કોલેજ, વિજાગપટમ

મેડિકલ સ્કૂલો

પંજાબ મેડિકલ સ્કૂલ, અમૃતસર, સીઓ માટે પંજાબ મેડિકલ
 સ્કૂલ, લુધિયાણા
 સંયુક્તપ્રાંતો મેડિકલ સ્કૂલ, આગ્રા સીઓ માટે મેડિકલ સ્કૂલ-આગ્રા
 બિહાર મેડિકલ સ્કૂલ દરભંગા
 ઓરિસ્સા ઓરિસ્સા મેડિકલ સ્કૂલ, પટ્ટા
 બંગાળ કમ્પોઝિટ સ્કૂલ પ્રવક્તા લિટન સ્કૂલ, માધ્યમેનિંગ રૈનાલ્ડસ
 સ્કૂલ, બદવાન ચિત્તાલોગ સ્કૂલ, ચિત્તાલોગ નેમ્બર સ્કૂલ
 બેંગલોર બેંગલોર સમિતી સ્કૂલ નેશનલ મેડિકલ ઇન્સ્ટિટ્યુટ
 ટ્યુ પ્રાંતો, લામ મેડિકલ સ્કૂલ, લાહો કલકત્તા મેડિકલ સ્કૂલ
 સ્કૂલ ઓફ ટ્રેપિકલ મેડિસિન, પ્રાંતો
 મધ્યપ્રાંત રામદેવ મેડિકલ સ્કૂલ નાગપુર

મધ્યહિંદ : કિંગ એડવર્ડ મેડિકલ સ્કૂલ-ઈલ્લર.

મુંબઈ : બી. જી. મેડિકલ સ્કૂલ, પૂના; બી. જી. મેડિકલ સ્કૂલ
અમદાવાદ; નેશનલ મેડિકલ કોલેજ, મુંબઈ.

સિંધ : મેડિકલ સ્કૂલ, હૈદરાબાદ, (સિંધ)

આસામ : બેરી બ્લાર્કટ મેડિકલ સ્કૂલ, દિશુગંઢ.

લેબોરેટરીઝ તથા વૈદ્યકીય શોધખોળખાતાં

૧. સેન્ટ્રલ રીસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યુટ-કરાંચી.
૨. આલ ઇન્ડિયા ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઑફ હાઇજન એન્ડ પબ્લિક હેલ્થ,
કલકત્તા.
૩. સ્કૂલ ઑફ ટ્રોપીકલ મેડિસીન, કલકત્તા.
- ૪ હાંફકિન ઇન્સ્ટિટ્યુટ, મુંબઈ.
- ૫ કિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઑફ ટ્રિવેન્ડીય મેડિસીન, મદ્રાસ.
- ૬ પાસ્તર ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઑફ ઇન્ડિયા, કસાવલી.
- ૭ પાસ્તર ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઑફ સર્વન ઇન્ડિયા, ફરૂ.
- ૮ કિંગ એડવર્ડ સેન્ટ્રલ મેમોરિયલ પાસ્તર ઇન્સ્ટિટ્યુટ-શિલોંગ.
- ૯ પાસ્તર ઇન્સ્ટિટ્યુટ-કલકત્તા.
- ૧૦ પાસ્તર ઇન્સ્ટિટ્યુટ-મુંબઈ.
- ૧૧ પાસ્તર ઇન્સ્ટિટ્યુટ-પટણા.

જગતનાં જન્મ-મૃત્યુપ્રમાણ (૧૯૩૨)

દેશ	દર હજારે જન્મ	દર હજારે મૃત્યુ	૧૦૦૦ જન્મ હીઠ ખાળામૃત્યુ
બ્રિટિશ હિંદ	૩૩.૭	૨૧.૬	૧૬૯
ઇંગ્લંડ અને વેલ્સ	૧૫.૩	૧૨.૦	૬૫
યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ (અમેરિકા)	૧૭.૪	૧૦.૮	૮૬
જાપાન	૩૨.૨	૧૬.૦	૧૩૨

ધર્મિ	૨૩૮	૧૪૬	-
નેતરેન્ડ	૨૨૦	૯૦	૪૬
હગરિ	૨૩૦	૧૭૮	૧૮૬
સાન્સ	૧૭૩	૧૫૮	૭૬
ગિરુમેન્ડ	૧૬૭	૧૩૧	

હિંદુનું રાજ્યપધારણુ

ઈ સ ૧૮૧૮ના ગવર્મેન્ટ ઓફ ઈન્ડિયા પ્રેમમાં એ પ્રથમ એવી હતી કે આ (૧૮૧૮માં ચોખરેડ) રાજ્યતંત્રની દલ નઈ અજમાયરા મ્લવી અને તે દલ નઈ પછી સુધાના તનનુ મામ તપાની રાજ્યતંત્રમાં ધત્તા સુધારા વવારા ત્યા માટે પાર્લામેન્ટના મજબોનુ એક રોયલ પ્રમિશન નીમનુ એ કયમ પ્રમાણે ઈ સ. ૧૮૨૭માં પાર્લામેન્ટે મર જોન સાયમનના પ્રમુખપણા નીચે ૭ મજબોનુ એક પ્રમિશન નીમનુ એ પ્રમિશનમાં એ પશુ હિંદી ગૃહસ્થની નિમાણક ન થયેલી હોવાથી હિંદી પ્રાદેશ નાત ન થઈ અને તેનો વિરોધ થોં એનુ જ નહિ પણ તેનો હિંદુ અદિ મર થોં

હિંદી પ્રજાના વિરોધ છતાં પ્રમિશન તો જો તો કુધાની સૂચવ લિનુ ૧૫ મ્લુ અને તે બાગતનો રિજીસ્ટ્રી ની સાનિન્ટ મનક્ષ ઈ સ ૧૮૩૦માં રજૂ થોં

પિછાળ બહાર પ તા હિંદી પ્રજા અતિ નાજ થઈ ગિરિજા સરાર ને લાગ્યુ કે જો સાયમન મિશનની લનામજુ પર હિંદુનું રાજ્યપધારણુ ધનામાં આવો તો હિંદીઓ તેનો સ્વીકાર કાજે નહિ ને હિંદુમાં કાયમનો ગજાદારી અમતોર રજો તેની દિલ્લા રાજ્યતંત્ર નિરો નવેમરની વિચાર કરવાને પ્રિથિ સરમરે ઈ સ ૧૮૩૦માં રાજમાં ગેશમેન પસિદ કરી અને તમા ભાગ લેવાને હિંદુના લુદા લુદા જરીય પત્તા તેવાઓ, દેવી રાજ્યોને તથા અગેવાન હિંદીઓને આમનનુ આપુ એ પસિદમાં મેના દેવી રાજ્યોએ એકએક આખા હિંદુસ્તાનનુ ફેરેલન ધારણી ને તેમાં તખત વસાવી ઈન્દિયા ને ઇનેમની તાલિ આવી નવા રાજ્યપધારણુના નજુ સુખો નકી થયા

- (૧) હિંદુ નવું સંસ્થાન ફેડરલ (સંયુક્ત) હોવું જોઈએ.
- (૨) મંચરસ કે વડી સરકારમાં જવાબદારી.
- (૩) હિંદુને હિંદુ સંસ્થાન હોય એવી કેટલીક જાળવણી સલામતી (Safeguards)

ઈ. સ. ૧૯૩૦-૩૧માં હિંદુસ્તાનમાં અસહકારની ચળવળ પૂરે જોસમાં ચાલી રહી હતી. મહાસભાપક્ષના હજારો માણસોએ જોસના સ્થાનક ક્યો હતો. ઈ. સ. ૧૯૩૧ની શરૂઆતમાં ગાંધી-અર્વિન-કરારથી રાજદ્વારી મુદ્દા થતાં, લડત બંધ પડી અને મહાસભા ગાંધીજી, મહાસભાપક્ષના પ્રતિનિધિ તરીકે ઈ. સ. ૧૯૩૧ના સપ્ટેમ્બર મહિનામાં લંડનની ખીજી ગોળમેજી પરિષદમાં ગયા. તેમાં કોમી પ્રતિનિધિત્વ વિષે હિંદીઓમાં સમજૂતી નહિ થવાથી બ્રિટિશ સરકારે ઈ. સ. ૧૯૩૨માં કોમી ચુકાદો આપ્યો. નવા સંસ્થાન સંસ્થાન સુધાઓ હજુ વિચારાયા નહોતા તેથી ઈ. સ. ૧૯૩૨માં લંડનમાં ત્રીજી ગોળમેજી પરિષદ ભરવામાં આવી ને તેણે સંસ્થાન સંસ્થાન ૩૫ નક્કી કર્યાં. ત્યારબાદ શાહી સરકારે હિંદુના નવા સંસ્થાનની રૂપરેખા દર્શાવેલી (વ્હાઈટ પેપર) શ્વેત પત્ર પ્રગટ કર્યો ને નવા સંસ્થાનના કાયદાનો ખરડો તૈયાર કર્યો. તેને પાર્લામેન્ટમાં મંજૂરી માટે રજૂ કરવામાં આવ્યો. એ ખરડો પાર્લામેન્ટની અમીરની ને આમની સભાની એક સંયુક્ત કમિટીએ જાણીપી જાણી તેમાં સુધારા વધારાની લલામણું કરી. તે પ્રમાણે અસહકાર ખરડામાં સુધારા વધારા કરવામાં આવ્યા. છેલ્લે તેને ઈ. સ. ૧૯૩૫માં પાર્લામેન્ટે મંજૂરી આપી. એ કાયદો 'ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટ' તરીકે જાણખાય છે.

આ સંસ્થાન સંસ્થાન એ મુખ્ય ભાગો છે. એક ફેડરેશનને લગતો ને બીજો પ્રાંતિક સંસ્થાનને લગતો. પ્રાંતને લગતો ભાગ ચાલુ (૧૯૩૭) સાલની ૧લી એપ્રિલથી અમલમાં આવ્યો છે ને ત્યાં તે દિવસથી નવા સંસ્થાન પ્રમાણે સંસ્થાન શરૂ થયું છે.

હિંદી વજર અને ઇન્ડિયા કોર્પોરેશન-હિંદી વજરનું સ્થાન નવા સંસ્થાનમાં ગ્રેજી છે ખરું, પરંતુ તેની સત્તામાં કેટલોક ફેરફાર આવ્યો છે. હવેથી પ્રાંતિક ગવર્નર અને હિંદુના વાર્ષિકરોય બંધી જાળવણીમાં

તેને જવાબદાર રહેશે નહિ, પરંતુ પોતપોતાની ખાસ જવાબદારીની ખામતો પૂતા જ જવાબદાર રહેશે. ઇન્ડિયા કાઉન્સિલ બધે થશે પણ તેને બદલે હિંદી વજર પોતાને ખાટે ત્રણથી ૧૦ જેટલા સલાહકારો રાખશે.

મધ્યસ્થ સરકાર—ભૂગોળની દૃષ્ટિએ હિંદુસ્તાન એક છે, છતાં ચળકીય દૃષ્ટિએ હિંદુસ્તાન બે છે : ૧ બ્રિટિશ હિંદુસ્તાન અને ૨. દેશી રાજ્યોનું હિંદુસ્તાન. બ્રિટિશ હિંદુસ્તાન પર શહેનશાહની હકૂમત સીધી છે ને દેશી રાજ્યોપર આડકતરી છે. બ્રિટિશ હિંદમાં શહેનશાહના નામથી રાજ્ય ચાલે છે ત્યારે દેશી રાજ્યોમાં શહેનશાહના સર્વોપરિપણાનીએ દેશી રાજાઓનાં નામથી રાજ્ય ચાલે છે.

બન્ને હિંદુસ્તાનની પ્રજાનો ઇતિહાસ, સાહિત્ય, સંસ્કૃતિ તથા ધર્મ સરખાં છે. બન્ને હિંદુસ્તાન એક છે. આથી નવા રાજ્યબંધારણમાં બ્રિટિશ પ્રાંતો તથા દેશી રાજ્યોનું એક સમત્રાયતંત્ર બનાવવામાં આવ્યું છે.

સમત્રાયતંત્રમાં બ્રિટિશ મુલકનો પ્રત્યેક પ્રાંત જેમ એક એકમ (Unit) તરીકે જોડારો, તેમ પ્રત્યેક દેશી રાજ્ય કે નાનાં દેશી રાજ્યોનું બનેલું રૂપ એક એકમ તરીકે જોડારો. વડી ધારાસભામાં જેમ બ્રિટિશ પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ હશે તેમ દેશી રાજાઓના પણ હશે, એટલે હિંદની વડી સરકાર કે મધ્યસ્થ સરકારનું બંધારણ સમવાય કે ફેડરલ ધોરણે ચોખ્ખામાં આવ્યું છે.

ગવર્નર જનરલ—હાલના રાજ્યબંધારણની માફક નવા રાજ્ય-બંધારણમાં પણ મધ્યવર્તી સરકારનો મુખ્ય હકિમ ગવર્નર-જનરલ રહેશે. તે બ્રિટિશ શહેનશાહના પ્રતિનિધિનું કામ પણ કરશે. સંયુક્ત હિંદનું રાજ્યતંત્ર જુદાં જુદાં ખાતાઓમાં વહેંચી નાખવામાં આવેલું છે. કેટલાંક ખાતાઓ ગવર્નર-જનરલને હસ્તક છે ને કેટલાંક પ્રધાનોને હસ્તક છે. ગવર્નર-જનરલના કાબૂ નીચેનાં ખાતાં અનામત રાખવામાં આવ્યાં છે.

(૧) હિંદુસ્તાનનું ગ્લાણ (૨) ધાર્મિક બાબતો (૩) આંતરરાષ્ટ્રીય બાબતો તથા (૪) સંવદ્ધની કામોને લગતાં ખાતાંઓ અનામત (Reserved).

છે તે તેને માટે ગવર્નર-જનરલ પોતે જવાબદાર છે. આ ખાતાઓના કામમા મદદ કરવા એ ત્રણ સભ્યો નીમી નકે, તેમ જ જરૂર જણાય ત્યારે આ ખામતોના સબધમા પ્રધાનોની સનાહ લેની હોય તો લઈ શકે, પરંતુ એ પો નિર્ણય તો તે પોતાને યોગ્ય લાગશે તે જ કરશે.

પ્રધાનમંડળ-ફ્રેન્ચ ધાગસલામા ચૂટાઈને જે પ્રતિનિધિઓ આવેલા હશે તેમાંથી યોગ્ય જણાશે તેમને ગવર્નર-જનરલ પ્રધાન તરીકે નીમશે બધા મળીને વધારેમા વધારે ૧૦ પ્રધાનો હશે તેઓ ગવર્નર-જનરલની મરજી હશે ત્યાં સુધી પ્રધાનપદ પર રહેશે પ્રધાનો ધારાસભાને જવાબદાર રહેશે તેમને કેટલો પગાર આપવો તેનો નિર્ણય ધારાસભા કરશે, પરંતુ એ વખત પગારનો નિર્ણય થઈ ગયા પછી તેમા વધારો ઘટાડો કરી શકાશે નહિ.

ચાર અનામત ખામતો સિવાય બાકીના તમામ ખાતા પ્રધાનોને હસ્તક હોશે ખરા, છતાં એ સોંપાયેના ખાતામાંની કે-તીક બામતોમા ગવર્નર-જનરલની ખાસ જવાબદારી છે એ ખામતો નીચે પ્રમાણે છે. હિંદુસ્તાનની સુનેહશાંતિ, સમવાયનગની નાણાનિયંત્રક આનીધૂની, લઘુમતિ પ્રમોના હિતનું લાભ સનદી નોકરો તથા દશી રાબતનું નક્કી અને સ્થિતિ તથા ખર્ચા વેપાર તરફ ધારાસભાનું વિરોધી વતન-આ બધી ખામતોમા ગવર્નર-જનરલ પોતાને યોગ્ય લાગે તે પ્રમાણે વર્તી શકે અને આ બધી ખામતોની વેળા પર અગત જવાબદારી રહેશે.

આજ્ઞાપન-ગવર્નર-જનરલની જ્યારે નિમજૂક થશે ત્યારે તેને શેડેનશાહ તરફથી એક આનાપત્ર આપનામા આવશે તે પ્રમાણે જ તેને વર્તનું પડશે અમન દ મિનાન તેણે પોતાની સત્તા કઈ ઈ ખામતમા અને કેવી રીતે વાપરી તે આનાપનમા સ્પષ્ટ બતાવેનું હશે.

ગવર્નર-જનરલ પ્રધાનો ઉપગત મયલાની ખામતમા સનાહ લેના માટે એક એ-વોકેટ જનરલની પણ નિમજૂક ઈશે.

ફેડરલ ધાગસલામા-અમવાયત્રને માટે કાયદા બ-વા માટે ફેડરલ ધામમા હાની માફક બે સભાગણી થશે.

(૧) કાઉન્સિલ ઓફ સ્ટેટ (ગ્રાન્યોની સભા)

(૨) હાઉસ ઓફ એમેન્સી (અથવા ફ્રેન્ડ્સ ઓફ એમેન્સી)

કાઉન્સિલ ઓફ સ્ટેટ—તેમાં નીચે પ્રમાણે એકંદર ૨૬૦
સભાસદો હોશે.

૧૫૦ બ્રિટિશ હિંદના પ્રતિનિધિઓ

૭૫ જનરલ હિંદુઓની (હિન્દીજનની ૬ જગ્યા સાથે)

૪૯ મુસલમાન

૪ શીખ

૬ બી

૬ પછાત ક્ષેત્ર

૧૦૪ દેશી રાજ્યોના પ્રતિનિધિઓ

હૈદરાબાદ ૫, વડોદરા ૩, મદિમ્પુર ૩, કાશ્મીર ૩,
આલિપર ૩, ત્રાવણકોર ૨, દેલી ૨, ઉદિપુર ૨, જયપુર ૨,
જોધપુર ૨, સાંગલી અને સાંવતવાડી મળીને વારાકુતી ૧
તથા બીજાં નાનાં નજરો વારાકુતી ૧ પ્રતિનિધિ
મોકલી રહે છે.

૬ સભાસદોની નિમણૂક ગવર્નર-જનરલ પોતે કરશે.

૨૬૦

સભાસદની લાયકાત—બ્રિટિશ પ્રજાજન, સમવાયતંત્રમાં જોડાયેલ
ગણ કે તેનો કોઈ પ્રજાજન, કાઉન્સિલ ઓફ સ્ટેટનો પ્રતિનિધિ થઈ
શકે. તેની ઉંમર ૩૦ વર્ષની ઓછી હોવી જ જોઈએ. તે અમુક
રૂબરૂના ઈન્કમટેક્સ ભરતો હોવો જોઈએ અથવા તે જમીનદાર
હોવો જોઈએ. કાઉન્સિલ ઓફ સ્ટેટ સ્થાપી છે એટલે તેને ક્યારેય
બરખાસ્ત કરવાનાં આવશે નહિ, પણ જો ત્રણ ત્રણ વર્ષો તેના
ત્રીજા ભાગના અમુકો નિવૃત્ત થશે અને તેની જગ્યાએ તેટલા બીજા
સમુદાય ચૂંટાશે, એટલે તેમના ત્રીજા ભાગની બેઠકોની ત્રણ વર્ષ માટે
ચૂંટણી થશે અને બીજા ત્રીજા ભાગની બેઠકોની ૭ વર્ષ માટે ચૂંટણી
થશે અને બાકીના ત્રીજા ભાગની બેઠકોની ત્રણ વર્ષ માટે ચૂંટણી થશે.

આ સભા પોતાના પ્રમુખને પોતામાંથી જ ચૂની કાઢશે અને તેને 'સ્પીકર' કહેવામાં આવશે.

ફેડરેલ એસેમ્બલી—તેમાં બરા મળીને ૩૭૫ સભાસદો છે ૨૫૦ બ્રિટિશ હિંદના અને ૧૨૫ દેવી રાજ્યોના બ્રિટિશ હિંદની ૨૫૦ જગ્યામાંથી ૧૦૫ જનરલ હિંદુઓની (૮૨૧૧૦ની ૧૯ સાથે) ૬ સીમોની, ૩૨ મુસલમાનોની, ૪ એઓ-ઇન્ડિયનોની, ૮ યુરોપિયનોની, ૮ દેશી ખ્રિસ્તીઓની, ૧૧ વેપાર હિંદોગના પ્રતિનિધિઓની ૧૬ મજૂરોના પ્રતિનિધિઓની અને ૬ સ્ત્રીઓની, ૭ જમીનદારોની, ૮ દેવી ખ્રિસ્તીઓની તથા ૧૯ પછાત જાતોની છે. આ બરા સભ્યોને હિંદના જુદા જુદા પ્રાંતો નીચે પ્રમાણે મધ્યમાં ચૂનીને મોડે મુજબ ઠલાસ ૩૦, મદ્રાસ ૩૭, બંગાળ ૩૭, ન્યુન્ટ્રાતો ૩૭, પંજાબ ૩૦, બિહાર ૩૦, મધ્યપ્રાંત ૧૫, આસામ ૧૦, સીમા પ્રાંત ૫, ઓરિસા ૫ ૫ સિંધનુમિસ્તાન ૧, દિલ્હી ૨, અજમેર-મેરાઝ ૧, ફૂર્ગ ૧, પ્રાંતિક ૪

દેશી નજરો પોતપોતાની વસ્તીના પ્રમાણમાં ૧૨૫ પ્રતિનિધિઓનીમરો હિંદાબાદ ૧૬, મહિસર ૭, સાગરી અને સાનતવાડી મળીને ૧ બીજા નાના રાજ્યો વાગફરતી ૧ પ્રતિનિધિ મોકલી રાકશે

મહાની મુદત પાંચ વર્ષની છે, પણ ગનર-જનરલને ૫ વર્ષ પૂરા થતા પહેલાં એને બરખાસ્ત થવાની કે મનતની રાખવાની સત્તા છે આ મળીને પોતાનો પ્રમુખ ચૂની મહાની મળા છે

કાયદા ધડનાની રીત—જનને ધારસભાએ મળીને ફેડરલ હિંદને માટે જનરલ ૧૫૬ ધડશે નાણાને લગતાં ૧૧૧ (ખરડા) મિનામ કોર્ટ ૫૫ બિન બેમાંથી ગમે તે એક ધારસભામાં લાવી શકાય એક ધારમભામાં પસાર થયેનું બિન બીજા ધારમભામાં રજૂ થશે અને ત્યાંથી પણ પસાર થશે તો તે સમિતિને માટે ગનર-જન નથી પાને જગે ગનર-જનરલ એને રાજને નામે સમિતિ આપે કે રાજના અભિપ્રાય માટે મનતની રાખે કે ચોગ લાગે તો તેમાં ફેરફાર કરી પાછું જનને મળીને ફરી વિચાર માટે મેંની આગે જનને મળેમાંથી પસાર થઈ ગનર-જન નથી સમિતિ મળે ત્યારે બિન કેયદે ધાર છે અને ધારમભાની

વચ્ચે કોઈ બાબતમાં મતભેદ હિપન થશે ત્યારે બન્ને ધારાસભાની સંયુક્ત બેઠક થશે અને તેમાં વધુ મતે જે નિર્ણય થશે તે ઉપરનો ગણાશે. નાણાપ્રકરણને લગતું બિલ હાઉસ ઓફ એસેમ્બલીમાં જ રજૂ કરી શકાશે. તેને કાઉન્સિલ ઓફ સ્ટેટમાં રજૂ કરી શકાશે નહિ. તેમ જ નવો કર નાખવાને લગતું કોઈ બિલ હશે કે લેન લેવાને લગતું બિલ હશે તો તેને એસેમ્બલીમાં રજૂ કરવા માટે પ્રથમ ગવર્નર-જનરલની મંજૂરી મેળવવી જોઈશે. તેમની મંજૂરી મળ્યા પછી તેનું બિલ હાઉસ ઓફ એસેમ્બલીમાં દાખલ કરી શકાશે.

આવક-જનરલના અડસદ્દા-ફેડરલ સરકારનો નાણામંત્રી દર વર્ષે માર્ચ મહિનામાં આવતા વર્ષનો બેપજ-અર્થનો અડસદ્દો બન્ને ધારાસભા સમક્ષ મંજૂરી માટે રજૂ કરશે, પણ તેમાં નીચેની બાબતોના સંબંધમાં નાણામંત્રીને ધારાસભાની મંજૂરી લેવાની જરૂર નથી.

૧. ગવર્નર જનરલનો પગાર અને હાથું ૨. પ્રધાનો અને ફેડરલ કોર્ટના જજોનો પગાર ૩. અનામત ખાતાઓને લગતો ખર્ચ ૪. ગવર્નર જનરલની ખાસ જવાબદારીને લગતી બાબતોનો ખર્ચ ૫. જાહેર દેવાનું બ્યાજ.

ઉપર જણાવેલ ખર્ચ લગભગ કુલ ખર્ચનો ૮૦ ટકા જેટલો છે. એટલે ધારાસભાનો કાબૂ ફક્ત ૨૦ ટકા જેટલા ખર્ચ પર કહેવાય.

ધારાસભાના સભ્યો મળ્યતાંત્રને લગતી કોઈ પણ બાબતના સંબંધમાં પ્રધાનોને પ્રશ્નો પૂછી શકશે, હાલો પસાર કરી શકશે અને કોઈ જાહેર પ્રશ્ન એકાએક ઉપસ્થિત થયો હોય તો તેના પર વિચાર કરવા સભાનું કામ બંધ મંજૂર કરી દરખાસ્ત (Motion for adjournment) લાવી શકશે.

ગવર્નર-જનરલને કાયદા બનાવવાની ખાસ સત્તા- ધારાસભાની બેઠક ચાલતી ન હોય તે વખતે કોઈ અસાધારણ સંવેત્તો હિપન થાય અને તેને પહોંચી વળવા માટે કોઈ ખાસ કાયદાની જરૂર પડે તો તેવો કાયદો ગવર્નર-જનરલ પડી શકે અને તે કાયદો ધારાસભાએ પસાર કરેલા કાયદાના જેવો જ ગણાશે. પણ બ્યારે ધારાસભાઓની બેઠક મળે ત્યારે તેમાં તે કાયદો રજૂ કરવામાં આવશે. ધારાસભા તેને મંજૂર કરી શકે અથવા નામંજૂર પણ કરી શકે.

પ્રાંતિક રાજ્યતંત્ર

નવા રાજ્યબંધારણ પ્રમાણે બ્રિટિશ હિંદના નીચે મુજબ ૧૭ રાજકીય વિભાગો કરવામાં આવેલા છે:

૧ મુંબઈ, ૨ મદ્રાસ, ૩ આસામ, ૪ બંગાળ, ૫ બિહાર, ૬ ઓરિસ્સા, ૭ સંયુક્તપ્રાંતો, ૮ પંજાબ, ૯ સરહદનો પ્રાંત, ૧૦ સિંધ, ૧૧ મધ્યપ્રાંતો, ૧૨ દિલ્હી, ૧૩ બુધિસ્તાન, ૧૪ અજમેર-મેરવાડ, ૧૫ ફૂર્ગ, ૧૬ આંધ્રમાન તથા નિકોબાર, ૧૭ પંચ પીપાહા.

અલ્લેક્ષ હિંદથી અલગ થયો છે તેમ જ એકનતું થાણું અત્યારસુધી મુંબઈ ઈલાકાની અંદર હતું તે હવે અલગ થયું છે.

પહેલા ૧૧ પ્રાંતોનો વહીવટ ગવર્નર અને કાઉન્સિલો દ્વારા ચાલે છે ત્યારે બાકીના ૬ નાના પ્રાંતોનો વહીવટ મીક્ષ કમિશ્નરો દ્વારા ચાલે છે.

અત્યારસુધી મોટા પ્રાંતોનું રાજ્યતંત્ર બે ભાગમાં વહેંચાયેલું હતું. એટલે કે રાજ્યવહીવટનાં કેટલાંક ખાતાં સરકારી અમલદારોને હસ્તક હતાં અને બાકીનાં ખાતાં ધારસભામાં ચૂંટાઈને આવેલા પ્રજા પ્રતિનિધિઓમાંથી નીમેલા પ્રધાનોને હસ્તક હતાં.

નવા રાજ્યબંધારણમાં રાજ્યવહીવટનાં તમામ ખાતાં ધારસભાના સભ્યોમાંથી નિમાયેલા પ્રધાનો હસ્તક રહેશે. વળી રાજકીય દૃષ્ટિથી જોતાં હવે પ્રાંતોને સ્વતંત્ર બનાવવામાં આવેલ છે એટલે કે પોતાની હકૂમત તળેના પ્રદેશમાં પ્રાંતિક સરકારોને સંપૂર્ણ સત્તા મળેલી છે.

ગવર્નર-દરેક મોટા પ્રાંતના અધિકારી તરીકે એક ગવર્નર રહેશે. ગવર્નરની નિમણૂક શહેનશાહ કરે છે, નિમણૂક કરતી વખતે શહેનશાહ એને એક આજ્ઞાપત્ર (Instrument of Instruction) આપે છે. તેમાં એણે એના અમલ દરમિયાન કયા નિયમો પ્રમાણે વર્તવું તે સ્પષ્ટ રીતે જણાવવામાં આવે છે. જે વિષયને માટે એની ખાસ જવાબદારી છે તે સિવાયના બધા પ્રાંતિક વિષયોમાં એ પ્રધાનોની સલાહથી ચાલે છે.

પ્રાંતના ગવર્નર તરીકે તેની ખાસ જવાબદારી નીચેની બાબતોમાં રહેશે:

૧. નાતની રૂબેરૂ-પ્રાતિ ૨ ધર્મ-ક્ષાપ, ૩ તપુનતિ દામોના કાયદેમરે હક્કોનું ૧૫ અને ૪ જોડે નોખરી સ્વારાઓના હક્કોનું ક્ષાપ આ ચાંટે બામતોમા એ પ્રધાનોની સલાહ લેરી હોય તો લઈ રહે છે. ૫૫ જો એ સલાહ એની ખાત જ્યાં દાગીની વિન્દ હોય તો એ એ સલાહ નીની નુકસી રહે એ ઉપરાંત જ્યાં એવા મળે તો ઉચિત ધાય કે પ્રાતનુ મનમ ૧ ત્યતન ચનાવવાનું અશક્ય થઈ પડે ત્યાર તે પ્રાનો પાનેથી ગયા ખાતનો ગભ્યવીર પોતાને હસ્તક લઈ રહે કે અને પોતાને યી પડે તે પ્રાનો ન ત્યતનને ચલાવી રહે છે

ગવનર પોતાના પ્રાતનુ પ્રધાનમડગ ને છે તેનો પગાર જુદા જુદા પ્રાતોમા ઓળાવતો છે મુખર્ષ, નાસ, બગાળા ને સયુક્ત-પ્રાતો એ ચાં મોટા પ્રાનોના ૧૦૦ ને ૨૦૦૦૦ રિયા, ૫૦૦૦ ને મિદાના ગવનરને એ લાખ રિયા, નમ્યપ્રાતોના ગવનરને પોણા નાખ રિયા ને બાકીના પ્રાતોના ગવનર ને ૬૬૦૦૦ રિયા વારિ પગાર મળે છે

પ્રાનામડગ-ધા ૧૬ નાની અદન પ્રાન ત રૂથી ચૂદાર્ષને પ્રતિનિધિ તરીકે જે સન્મે આવેના હોય, તેમાથી ચોથ જણાશે તેમને ગવનર પ્રાનો તરીકે નીમને તેમો પ્રાતનો તમામ વહીવટ ચલાવશે.

મંવરતા સરખા મા જેમ કેટલાક ખાતા ગવનર ગવનરને હસ્તક અનામત ૧ ખાતા આવેન છે તેમ પ્રાતિ વહીવટમા નની રાખ્ય વનીવરને નાતા તમામ ખાતા પ્રધાનોને નોપચામા આવેના છે,

દરેક પ્રધાનને હસ્તક ગભ્યવીરને લગતા એક કે વધારે ખાતા હોય છે તે પોતાના હસ્તક ના ખાતાના રીવર અને અમનને માટે ગવનરને જેમ જવાબદાર છે, તેમ ધા ૧૬ નાને ૫૫ જવાબદાર કે વીવરને લાગી બની જાયતોમા ગવનર પ્રધાનોની સલાહ લે છે અને પ્રધાનોની સલાહપર ધા ૧૬ મા ચર્ચા થી રહે છે તેમનો ૫૦૦ નાગસખા મજૂર મળે છે તેઓ પ્રધાનપદ પર રહે ત્યાં સુધી તે પગાર કાયમ હે છે તે વગડી ઘડાતો નથી

પ્રાતિ- યાગસલા-પ્રત્યે પ્રાતમા યાગસખા છે મુખર્ષ, મનાચ મગાળા મયુક્તપ્રાત મિદાગ અને આખામની ધાવમભા

બે મળતી બનેલી છે, ત્યારે યાદીના પ્રાતોની વાનસલામા એ જ મળે છે બધા ધાગમભાના બે મળે છે ત્યાં તે નેન્ટ્રોનેગ્રિ કાઉન્સિન અને લેન્ટ્રોસેટ્રિવ એમેમની ડેવાય છે બધા એ, છે ત્યાં તે લેન્ટ્રોસેટ્રિવ એમેમની કહેનાય છે.

જ્યાં પ્રાતોની ધારાસલાનું બધાનું એમ મળ્યું નથી દરેક પ્રાતની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે જુદું જુદું છે ચૂટપીતુ ધોનું કામવાર રાખનામા આવેન છે, એટલે કે જુદી જુદી પ્રમાણે પ્રાતિક ધારામલામા તેમની વસ્તીના પ્રમાણમા જગ્યાઓ આપરામા આવી છે. દરેક પ્રમાણ વેડા પોતાની પ્રમાણ પ્રતિનિધિને જ મત આપી રહે કામો ઉપગત વેપાર ઉદ્યોગના મડગો, યુનિવર્સિટીઓ, જમીનદારો કે બીજા ખામ નર્ગો કે મળોને પણ પોતાના પ્રતિનિધિઓ ધાગમલામા મોખવાનો હક્ક છે અને તેની ચૂટપી તે તે મળે કરે છે લેન્ટ્રોનેગ્રિ કાઉન્સિનમા થોડી બેકકા તે પ્રાતનો ગનર્ગ પૂરે છે મુમમમા ૪, મદામમા ૧૦, બગાળામા ૮, આમામમા ૪, મિહારમા ૪, અને મયુન્તપ્રાતોમા ૮ બેકકા પર તે તે પ્રાતના ગનર્ગ મળ્યોને નીમે છે

પ્રાંતવાર પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા

પ્રાતનું નામ	લેન્ટ્રોસેટ્રિવ કાઉન્સિલ (પ્રતિનિધિઓની કુલ સંખ્યા)	લેન્ટ્રોસેટ્રિવ એનેમ્પલી (પ્રતિનિધિઓની કુલ સંખ્યા)
૧ મુમમ	૩૦ x	૧૭૫
૨ મદામ	૫૬	૨૧૫
૩ બગાળા	૬૩	૨૫૦

x ૨૦ જનરલ ૫ મુસનમાનો, ૧ યુરોપિયન ૪ પર ગવર્નર જે ગાઇ ગેમ કે વગેરે પ્રતિનિધિલ ત્ર મળ્યું હોય તેના પ્રતિનિધિ નીમે છે

* ૧૧૪ જનરલ હિડુઓ માટે (૧૫ હરિજનો માટે) ૧ પહાવ વર્ગ અને પહાવ ભાગને માટે, ૨ મુસનમાનો માટે, ૨ એગ્રો-ઇન્ડિયનો માટે, ૩ યુરોપિયનો માટે, ૩ ઇન્ડિયન ક્રિશ્ચિયનો માટે, ૭ વેપાર-ઉદ્યોગને માટે ૨ જમીનદારો માટે, ૧ યુનિવર્સિટી માટે ૭ મળ્યો માટે તથા ૬ સ્ત્રીઓ ૧ મુસનમાન સ્ત્રી માટે છે બીજા પ્રાતોની કાઉન્સિલોનું બધાનું લાભ સરખું છે

૪ આસામ	૨૨	૧૦૮
૫ બિહાર	૩૦	૬૫૨
૬ સંયુક્તપ્રાંતો	૬૦	૨૨૮
૭ પંજાબ	—	૧૭૫
૮ સીમા-પ્રાંત	—	૫૦
૯ સિંધ	—	૬૦
૧૦ મધ્યપ્રાંતો	—	૧૧૨
૧૧ ઓરિસ્સા	—	૬૦

ફેડરલ ધારાસભાની ચેક પ્રાંતોની લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલોની બેઠક કાયમી છે, પણ તેમાંના ત્રીજા ભાગના સભ્યો દર ત્રણ ત્રણ વર્ષે નિવૃત્ત થાય છે, અને તેમની જગ્યાએ બીજાની ચૂંટણી થાય છે.

લેજિસ્લેટિવ એસેમ્બલીની ચૂંટણી દર પાંચ પાંચ વર્ષે થાય છે. લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલના અધ્યક્ષને પ્રિસિડન્ટ કહેવામાં આવે છે, અને લેજિસ્લેટિવ એસેમ્બલીના પ્રમુખને સ્પીકર કહેવામાં આવે છે. તે તે મંડળના સભ્યો જ તેમને ચૂંટી શકે છે અને તેમને ફટલા પગાર આપવો તેનો નિર્ણય તે જ મંડળ કરે છે.

ધારાતું બિલ (બિલ) ગમે તે મંડળમાં રજૂ કરાય. જો પસાર થાય તો તે ગવર્નરની મંજૂરી માટે મોકલવામાં આવે છે. જે પ્રાંતોમાં બે મંડળો છે, ત્યાં દરેક બિલ બન્ને મંડળોમાં પસાર થવું જોઈએ, ને પસાર થયા પછી તે ગવર્નરને મંજૂરી માટે મોકલવામાં આવે છે. જો બન્ને મંડળો વચ્ચે મતભેદ પડે તો બન્નેના સલાહદો સાથે બેને ને મત આપે, ને જે નિર્ણય વધુ મતે થાય તે પ્રત્યેક મંડળનો નિર્ણય ગણાય. ગવર્નર બિલને મંજૂરી આપે કે નામંજૂર કરે કે ગવર્નર-જનરલના વિચાર માટે મુક્તથી રાખે. વળી તેમાં સુધારા સૂચવી શકું મંડળે ૫૨ વધુ વિચાર માટે મોકલી શકે. વળી શહેનશાહ ગમે તે કાયદો ગવર્નર કે ગવર્નર-જનરલે તેની મંજૂરી આપી હોય તે તારીખથી ૧૨ મહિનાની અંદર નાબૂદ કરી શકે છે.

ધારામલાનું દાર્થદોષ

પ્રાંતને માટે કયદા ધડના-ગેનો સજથ નાપુત્ર પુ સથે ન દોય એનુ ગાઇ પપુ મિત જે પ્રાનમા બે ધા નમા છે ત્યા ગમે તે એના માખન કરી રાખ છે એ સજાના મનુ થોનુ મિત બીજી સમામા દાખન થાય છે અને ત્યા પપુ મનુ થાય તો પરી તેને જવનની નનુરી માટે મો નુ પટેલ નામ રાજેશાહની ધની જવનર તેને નનુરી આો છે કે નામ નૂ મે ડ કે તેના પ ફરી મિયાઃ જ્વાને ધા રસમા પં પોતાના મદેલ માય પાતુ મો નાવે છે

એક નમામા મનુ થોનુ બીજી સમાના નામ નૂ થાય તેવે વખતે તે પ ફરી મિયાઃ જ્વાને બને ધા રસનાની એમ બે મગે હ અને તેમા થોનો નિર્ણય હેમનો લાય છે

દર વર્ષે જવનર, પ્રાંતના આનતા વાના નહેમન-ખર્ચના અડમ્બાનુ ખરોટ ધા રસમાના નજો આગળ નૂ રવે છે ગવન નો પગા અને બધુ, પ્રધાનો ને હાજીરના જતેનો પગાર, પ્રાંતિક જાગેરે વેવાનુ આ અને માતન ખિન સુવકા (Included areas) નો ખચ, એ સિવાયનો નવજો ખર્ચ નાણાંની બ ને મડગો આગળ બહારી માટે નૂ છે જે ન માતના ખર્ચ માટે ધા રસમાની નનુરી મેળવવાની દોય છે તે માતનો ખચ જરૂર ને અને વા લ્લી છે એની જાતનુ પ્રમાણુન તેને પ્રથમ જવનર ત ર્થી નગતુ જેઈએ ગવનરનુ પ્રમાણુપન મળેનુ હાય તે જ મ મનુરી માટે ધા રસમા પાતે મૂખી રામય છે બને નજો એ ખચની જુદી જુદી મન પ વિવેચન કરી રકે, પણ એવળલી એવી જ તે ન નૂ કે નાનનુર મી રકે નાપુને નગતુ મિત દમ્ત એવેળલીમા જ નારી રામય મંડિલમા તે નારી રામય નહિ

ગાઇ પ્રમગે ગવનરને એન નાગે કે, અમુક ખામન માટેની મ ધા રસમાએ નામ નૂ મેલી છે તેને પનિદામે ગવનરમા નુરવી ડની થાય તો તે મિત એવળલી પ પાતુ નો-સમાના આવે છે નાણાંન હુને લગતા મિતો નિરોધિવ એવેળલીમા જ નૂ કરી રાખ છે તે મેનિરેમિ મંડિલમા નૂ મી રામતા નારી

અસાધારણ સંજોગોમાં કાયદા બનાવવાને લગતી સત્તા—
જ્યારે જ્યારે કોઈ અસાધારણ સંજોગો ઉપસ્થિત થાય અને તે
વખતે ધારાસભાની એક ચાલુ ન હોય તો ગવર્નર-જનરલની
પરવાનગી મેળવી ગવર્નર જરૂરનો કાયદો ઘડી અમલમાં મેલી શકે છે,
પણ ત્યાર પછી જ્યારે ધારાસભાની એક થાય ત્યારે તે કાયદો તેમાં
રજૂ કરવામાં આવે છે અને ત્યાં પછી તેનો અમલ & અંવાધિયા
મુધી ચાલુ રાખવામાં આવે છે.

ધારાસભાની એક ચાલુ હોય ત્યારે પણ ગવર્નર-જનરલની
પરવાનગીથી ગવર્નર જરૂરનું ફરમાન કાઢી શકે છે, પણ તે છ
મહિના માટે જ.

વળી જ્યારે ગવ્યતંત્ર ચલાવવાનું અસક્ય થઈ પડે એના મંજોગો
ઉત્પન્ન થાય ત્યારે ગવર્નર પ્રધાનો પામેથી તમામ ખાતાનો વહીવટ
પોતાને હસ્તક લઈ શકે છે

દેશીય ધારાસભાની માફક પ્રાંતિક ધારાસભા પણ જાહેર હિતને લગતી
બાબતો મબધી પ્રધાનોને પ્રશ્નો પૂછી શકે છે, ઠરાવો પસાડ કરી
શકે છે અને કોઈ અગત્યની બાબત પર મંકારનું ધ્યાન બેચનાને
ધારામખાનુ કામ બધ ગખવાની દબાસ્ત રજૂ કરી શકે છે.

નાના પ્રાંતો

આગળ જણાવેલા ૧૧ મોટા પ્રાંતો સિવાયના ૬ પ્રાંતો વસ્તી
અને નિસ્તામી છેક નાના છે

- (૧) દિલ્હી (૨) અજમેર-મેસ્વાડ (૩) બલુચિસ્તાન
(૪) અદામાન નિક્કાવાર (૫) ફર્ગ (૬) પથ પીપોલ્ડા.

આ પ્રાંતોનો વહીવટ ધારાસભાઓ અને પ્રધાનોની મદદથી
ચલાવવા જતા અતિશય ખર્ચ લાગે તેથી તેનો વહીવટ દેશીય અરજ
નીચેની એક કમિટીને હસ્તક ન્હેરો. આ પ્રાંતોમાં ધારાસભા નહિ
હોનાથી તેને માટે જરૂરના કાયદા દેશીય સંસદનું કાયદામંડળ ઘડે,
પણ અદામાન તથા નિક્કાવાર ટાપુ અને બલુચિસ્તાનને માટે તે
કાયદા ઘડી શકે નહિ. એ બે પ્રાંતોનું ગવ્યતંત્ર ગવર્નર-જનરલની

ઈચ્છા પ્રમાણે આવશે. ઈર્ષનું સંખ્યતંત્ર જે રીતે હાલ ચાલે છે તે જ પ્રમાણે ચાલુ રાખવામાં આવશે. આ હચ્ચે પ્રાંતો પર વીક પ્રમિશનની સત્તા રહેશે.

સમવાયતંત્ર અને પ્રાંતિક સરકારો વચ્ચેના સંબંધ-સમવાયતંત્ર અને પ્રાંતિક સરકારો ઈર્ષ ઈર્ષ જામોને લગતા કાયદા ધરી શકે તથા તે દરેકને માટે જીપજને લગતી જામતોની વહેંચણી નક્કી કરવામાં આવી છે.

નવા સંખ્યગંધાનુના કાયદા ધડવાની સત્તા નીચેના અમલદારો તથા સભાઓને આપવામાં આવી છે :

(૧) ફેડરલ ધારાસભા (૨) ગવર્નર-જનરલ (૩) પ્રાંતિક ધારાસભા (૪) ગવર્નર.

સમવાયતંત્રની ધારાસભાઓ આખા હિંદને માટે કે તેના કોઈ પ્રાંતને માટે કે કોઈ એક દેશી ગત્યને માટે કાયદો ધરી શકે છે. પ્રાંતિક ધારાસભા પોતાના પ્રાંત માટે કે તેના કોઈ એક વિભાગ માટે કાયદો ધરી શકે છે. સમવાયતંત્રની ધારાસભા અને પ્રાંતિક ધારાસભાનું કાયદા બાંધવાનું ક્ષેત્ર ચોક્કસ રીતે નક્કી કરેલું છે અને તે ક્ષેત્રમાં પ્રત્યેક અતંત્ર છે, છતાં પણ થોડી એક એવી જામતો છે ખરી કે જેને લગતા કાયદા સમવાયતંત્રની ધારાસભા પણ ધરી શકે, તેમ જ પ્રાંતિક ધારાસભા પણ ધરી શકે. એવે પ્રસંગે વિરોધ હિપ્ત થાય તો સમાધાન કરવાના રસ્તા પણ મુક્ત કરવામાં આવેલ છે.

સમવાયતંત્રની ધારાસભાના વિષયો મુખ્યત્વે કરીને નીચે મુજબ છે :

૧. હિંદુસ્તાનનું સંકલ્પ ૨. પરદેશી રાજ્ય સાથે સંબંધ ૩. ચલણ ૪. રેલ્વે ૫. ટપાલ તથા તાર ૬. કર વેરા અને જકાત ૭. આવકવેરા (Income Tax) ૮. મીઠું.

પ્રાંતિક ધારાસભાની સત્તાના વિષયો મુખ્યત્વે નીચે મુજબ છે :

૧. પ્રાંતની સુગ્રેહચાંતિ ૨. રથાનિક સ્વરાજ્ય ૩. ગહેર તંદુસ્તી ૪. કેળવણી ૫. નહેર જાતું ૬. ખેતીવાડી ને જમીન-મહેસૂલ ૭. કરવેરા (ઈન્ડસ્ટ્રીસ સિવાયના).

સમવાયતંત્રની તથા પ્રાંતિક ધારાસભા-બંનેની સત્તાના વિષયો નીચે મુજબ છે :

૧ ફાળદારી કાયદો ૨ સિવિલ કાયદો ૩ કારખાના.

ત્રીજી યાદીના વિષયોમાં પ્રાંતિક ધારાસભા પોતાના પ્રાંતને માટે જ ધારા ધડી શકે. જો બેથી વધુ પ્રાંતો પ્રાંતિક વિષય માટે સમવાયતંત્રની ધારાસભાને બીનવે તો તે ધારાસભા તે પ્રાંતોને માટે ધારા ધડી શકે. ત્રીજી યાદીના કોઈ વિષયપર પ્રાંતિક ધારાસભા કાયદો ધડે તે જો સમવાયતંત્રની ધારાસભાએ પહેલાં ધડેલા કાયદાથી નિરક્ષ હોય તો બંન્નાંસુધી પ્રાંતિક કાયદાને ગવર્નર-જનરલ કે શહેનશાહની સંમતિ નહિ મળે ત્યાં સુધી તે કાયદો નહિ ગણાય ને સમવાયતંત્રની ધારાસભાને કાયદો જ અમલમાં નહો.

નના સંબંધિતમાં પ્રાંતિક સરકારો લગભગ સ્વતંત્ર છે. અમુક બાબતમાં જ તેના પર ગવર્નર-જનરલ કે હિંદી વજીરો કાબૂ છે. ફક્ત કોટાકીને પ્રસંગે કે મહામુસ્તફીનો પ્રસંગ જાહેર થાય ત્યારે જ ફેડરલ સરકાર પ્રાંતિક વિષયોને લગતા કાયદા ધડી શકે.

કારોબારી સત્તા—ફેડરેશન ને પ્રતિ વચ્ચે ધારાના વિષયોની વહેંચણી થયેલી છે, તેમ જ કારોબારી સત્તાના વિષયની પણ વહેંચણી થઈ છે. સાધારણ રીતે ફેડરલ સરકાર ને તેના અમલદારો ફેડરલ કાયદાનો અમલ કરે છે, અને પ્રાંતો અને ગણ્યો પાસે પોતાની સત્તાનો અમલ કરાવી શકે છે અથવા તેના અમલ કરવાનું તેમને સોંપી શકે છે. પણ તેમ કરતાં તેણે પ્રાંતો તથા ગણ્યોનું હિત બૂલવાનું નથી.

પ્રાંતિક સરકાર પ્રાંતિક ધારાઓના હિત માટે જવાબદાર છે.

આંતરપ્રાંતિક સંબંધ—ફેડરેશન ને પ્રાંતોની વચ્ચે પોતા-પોતાનાં કાર્યપ્રદેશ સત્તા ને અધિકાર વિષે, કાયદા કે હક્કની તકરાર હોય તો તેનો ચુકાદો ફેડરલ કોર્ટ આપે છે. બીજી કોઈ તકરારનો નિકાલ કરવાને ગવર્નર-જનરલ એક આંતરપ્રાંતિક કાઉન્સિલ નીમશે.

કોઈ બે પ્રાંતો વચ્ચે પાણી વાળવાની તકરાર ઉત્પન્ન થયે તો ગવર્નર-જનરલ પાસે ફરિયાદ થઈ શકશે. ગવર્નર-જનરલ તે બાબત

ચોગ્ય તપાસ કરીને અને જગર જાણને ત્યાં નિષ્ણાતોની મંમિતિ હાર તપાસ કરાવીને ચોગ્ય દેમણે આપશે આ દેમણે કન્યાદી પ્રાતને રચશે નહિ તો તે તજારી આમલ ઇચ્છાની સાતી મ મા પામે મુદ્દા ગવર્નમેન્ટને વિનિતિ કરશે.

મહેસલના નિયમોની વહેચણી-મધ્યમર્ગી સગાની બિયજની આમલો નીચે મુજબ છે

- ૧ આયાત-નિમન પગ જમત
- ૨ તમા, પર ને બીજી હિંદુસ્તાનમા પાટલી ને બનાવેલી-પીવાનો દાઢ, અરીજી ને દવાઓ મિલાયતી-વસ્તુઓ પગ જમત
- ૩ કારપોરેશન ટેક્સ (કંપનીઓ પાનો કર)
- ૪ ખેતીવાડીની આવક મિલાયતી આવક પગ વેરે
- ૫ ખેતીવાડીની જમીન સિવાયની મિલકતની કુલ કિંમત પગ વેરે અને કંપનીની મુડી પર વેરે
- ૬ ખેતીવાડીની જમીન મિલાયતી બીજી નિન તના વાતના પગ મુદ્
- ૭ એક હુડીઓ નિગેરે પગ રેન્ડ-યુગી
- ૮ દર્મિનન ટેક્સ, વસ્તુઓ પગ અથવા રેલવે કે એરપોર્ટમા જતા ઉના ઓ પર ને રેલવે-રૂ પર ટેક્સ

પ્રાતિઃ સગકારની મહેસલના નિયમો નીચે પ્રમાણે છે

- ૧ જમીનનું મહેસલ
- ૨ પીવાનો ના, અરીજી લાગ, આ ને નિગેરે વસ્તુઓ પર એક્સાઇઝ ડ્યુગી
- ૩ ખેતીવાડીની આવક પગ આવ વેરે
- ૪ જમીન તથા નમનો પર વેરે
- ૫ ખેતીવાડીના વાત ૫ (Succession) મુદ્
- ૬ અનિજ પદાર્થો પર મુદ્
- ૭ નાયાવેરે (Capitation Tax)

- ૮ ધધા-રોજગાર પર કર
- ૯ પશુઓ પર કર
- ૧૦ ચીજોનાં વેચાણ પર અને જાહેરખર્ચ પર કર
- ૧૧ અમુક સ્થાનિક લતામાં આવતી ચીજો પર કર
- ૧૨ સિનેમા, નાટક, શરતો વિગેરે મોજ-શોખની વસ્તુઓ પર કર
- ૧૩ ફેડરલ સિસ્ટમમાં જાણીત્યા સિવાયની બીજી સ્ટેમ્પ-ડ્યુટી
- ૧૪ દેશની અંદર જળમાર્ગે ચઢતે જનારા ઉતાડાઓ ને વસ્તુઓ પર કર
- ૧૫ નાકાવેરા

આવકવેરામાંથી અમુક વર્ષ પછી જેટલો આવકવેરા દરેક પ્રાંતમાંથી ઉધરાવાય તેમાંથી ૫૦ ટકા તે પ્રાંતને પાછો આપવાનું હતું છે. પણ પહેલાં પાંચ વર્ષ સુધી વડી સરકારની નાણાંસ્થિતિ એવી નથી કે એમાંથી ૫૦ ટકા પ્રાંતોને આપી શકે. પાંચ વર્ષ પછીનાં બીજાં પાંચ વર્ષમાં જો વડી સરકારની નાણાંની સ્થિતિ સુધરશે તો એ ભાગ અમુક પ્રમાણમાં આપવાનું શરૂ થશે ને ૧૦ વર્ષ પછી જો રેલવે-મહેસૂલમાં ઘટાડો નહિ થાય તો એ ૫૦ ટકા પ્રાંતોને મળશે.

બંગાળા, બિહાર ને ઓરિસ્સા શણની મોટી નિકાસ કરે છે, તે પ્રાંતોની શણના નિકાસવેરાની પેદાશમાંથી ૬૨½ ટકા જેટલી રકમ આપવામાં આવશે.

૫૦ ટકા આવકવેરા ૧૦ વર્ષ પછી નીચેના પ્રમાણમાં પ્રાંતોમાં વહેંચવામાં આવશે. મદ્રાસ ૧૫ ટકા, મુંબઈ ૨૦, બંગાળા ૨૦, સંયુક્તપ્રાંત ૧૫, પંજાબ ૮, બિહાર ૧૦, મધ્યપ્રાંત ૫, આસામ ૫, વાયવ્ય સંઘદેશ પ્રાંત ૧, ઓરિસ્સા ૨, સિંધ ૨.

આ ઉપરાંત વડી સરકાર તેના મહેસૂલમાંથી નીચે પ્રમાણની રકમ નીચેના પ્રાંતોને આપશે:

સંયુક્તપ્રાંતને ૨૫ લાખ પાંચ વર્ષ સુધી

આસામને ૩૦ લાખ

વાયવ્ય-સરહદના પ્રાંતને એક કરોડ પાંચવર્ગ સુધી ને ત્યાર પછી
એ ગ્રમ ફરીથી નક્કી કરવામાં આવશે.

ઓરિસ્સાને ૪૦ લાખ, પહેલે વર્ષે ૪૭ લાખ

સિંધને એક કરોડને પાંચ લાખ, પહેલે વર્ષે ૧ કરોડને ૧૦ લાખ

ફેડરલ ન્યાયખાતું, સનંદી નોકરી, પબ્લિક સર્વિસ કમિશન વિગેરે

ફેડરલ કોર્ટ—અત્યાર સુધી પ્રત્યેક મોટા પ્રાંતમાં ન્યાયની
વરિષ્ઠ અદાલત તરીકે હાઈકોર્ટ છે. તે ઉપરાંત નવા બંધાવવામાં ફેડરલ
માટે એક ફેડરલ કોર્ટ સ્થાપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. ફેડરલ
કોર્ટ એક વડા ન્યાયાધીશ તથા બીજા ૬ ન્યાયાધીશોની બનશે.
તેની નિમણૂક ના. શહેનશાહ તરફથી થશે. આ કોર્ટ હિન્દના પાટનગર
દિલ્હીમાં કે એનો વડો જજ ગવર્નર-જનરલની રજાવી ઠેરવે ત્યાં એમી
શકશે, એના જાગેના પ્રચાર ફેડરલ મહેસુલમાંથી આપનામાં
આવશે. ફેડરલ કોર્ટ કાયદાનો જે અર્થ કરે તે ધિરે ધિરે હિન્દુતાનની
ને કટલેક અરો ફેડરલમાં દાખલ થયેલાં દેશી રાજ્યની કોર્ટને માન્ય
રાખવો પડશે.

ફેડરલ કોર્ટની સત્તા નીચેની બાબતોની સ્થેશે

- ૧ સમવાયત્ર અને પ્રાતો વચ્ચે, સમવાયત્ર અને દેશી રાજ્ય
વચ્ચે કે કોઈપણ બે પ્રાતો વચ્ચે કોઈપણ કાયદેમર હક્કની
બાબતમાં તકરાર પડશે ત્યારે તેનો નિર્ણય આપવો.
- ૨ કાયદાની બારીકાને લગતી કોઈ અગત્યની બાબત હોય તો તેના
પર અપીલ સોલણી.
- ૩ અમુક બાબતોમાં એના ચુમદાની સામે છવ્યાંની પ્રિવિ કાઉન્સિલને
અપીલ કરી શકાશે.

હાઈકોર્ટો—નવા કાયદા પ્રમાણે મુજબ, મદ્રાસ, કલકત્તા, અલ્વાદા-
બાદ, લાહોર, પટણા અને નાગપુર્ની હાઈકોર્ટો, અયોધ્યાની ચીફ
કોર્ટ, અને વાયવ્ય સરહદપ્રાંતની ને ગિધની ન્યુડીરિયલ કમિશનરશિ

કોર્ટો હાઇકોર્ટો તરીકે ગણાશે. દરેક કોર્ટ એક વડો જજ ને બીજા કુટલાક ન્યાયાધીશોની બનેલી છે.

દરેક હાઈકોર્ટ પોતાના પ્રાંતમાં આવેલી સઘળી કોર્ટ પર દેખરેખ રાખે છે અને તેમનાં કામ માટે કાનૂનો ઘડી શકે છે, તેમ જ કુટલાક સંજોગોમાં એક કોર્ટમાંથી બીજી કોર્ટમાં ઘવા મોકલી શકે છે ને નીચલી કોર્ટના ચુકાદા સામે એ અપીલ સાંભળી શકે છે. એના ચુકાદાની સામે અમુક બાબતમાં ને સંજોગોમાં ફેડરલ કોર્ટને ને અમુક બાબતમાં ને સંજોગોમાં ઇંગ્લંડની પ્રિવિ કાઉન્સિલને અપીલ થઈ શકે છે.

પ્રાંતિક ખાતામાં બીજા કઈ ખાસ ફેરફારો કરવામાં આવ્યા નથી, ને તે હાલમાં છે તેવું જ રથું છે. પણ નવા કાયદા પ્રમાણે જિલ્લા જજની ફેરબદલી જે તેમના પગારની બદલી ગવર્નરના હાથમાં છે, પરંતુ એ કરવામાં એને હાઇકોર્ટની સલાહ લેવાની છે. વળી જિલ્લા જજને તાબા નીચેના જજોની નિમણૂક પ્રાંતિક પબ્લિક સર્વિસ કમિશને તૈયાર કરેલી યાદીમાંથી ગવર્નર કરે છે. તેમની ફેરબદલી તથા પગાર-બદલી હાઇકોર્ટના હાથમાં છે. નીચલી પાયરીના મેજિસ્ટ્રેટની નિમણૂક જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટની સલાહથી કરવામાં આવે છે.

સન'દી નોકરી-સન'દી નોકરી નવા કાયદા પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારની છે. આખા હિંદુસ્તાનની, મધ્યસ્થ સરકારની ને પ્રાંતિક સરકારની.

૧. આખા હિંદુસ્તાનની નોકરીમાં હિંદી વજર ત્રણ જાતના નોકરો નીમે છે

- (૧) હિંદી સિવિલ સર્વિસના (૨) હિંદી પોલીસ સર્વિસના
- (૩) હિંદી મેજિસ્ટ્રલ સર્વિસ (Civil) ના.

આ સિવાય બીજી કુટલીક મુકર જગ્યાઓ પર હિંદી વજર નિમણૂક કરે છે. આ નોકરોનાં પગાર ને પેન્શન ફેડરલ મહેસૂલમાંથી અપાય છે.

ફેડરલ પબ્લિક સર્વિસ કમિશન-મધ્યસ્થ સરકારની નોકરી, જેની કે જકાવખાતાની, ટપાલ તથા તારખાતાની ને રેલવેખાતાની. ફેડરલ કે મધ્યસ્થ નોકરીના ઉમેદવારોની પસંદગીને માટે એક ફેડરલ બહેર નોકરીનું કમિશન નીમવામાં આવ્યું છે. તે પરીક્ષા લઈ લાયક

ફોર્મમાં ઉમેદવારોની યાદી તૈયાર કરે છે. તેમાંથી ફેડરલ સરકાર નિમણૂક કરે છે.

પ્રાંતિક પબ્લિક સર્વિસ કમિશન-પ્રાંતિક નોકરીમાં પ્રાંતિક સરકાર નિમણૂક કરે છે. દરેક પ્રાંતમાં એક જાહેર નોકરી કમિશન છે. તે યોગ્ય તપાસ કરી કે પરીક્ષા લઈ લાયક ઉમેદવારોની યાદી તૈયાર કરે છે. તે તેમાંથી પ્રાંતિક સરકાર નિમણૂક કરે છે.

ફેડરલ રેલવેખાતું-નવા સંલગ્નધારત્ર્યમાં રેલવેના પદીવટને લગતું સંઘર્ષ કામ ફેડરલ રેલવે ઓથોરિટિ (Authority) ને સોંપવામાં આવ્યું છે. આ Authority નો પ્રમુખ તથા ૩/૭ સભાસદોને ગવર્નર-જનરલ નીમે છે. તેમની નોકરીની મુદત પાંચ વર્ષની છે. તેમના હાથમાં રેલવેનો સંઘર્ષ પદીવટ છે. દેશનાં ખેતી, વેપાર ઉદ્યોગ ને સામાન્ય હિત ધ્યાનમાં રાખીને તેણે રેલવેની નીતિ ઘડીને અમલમાં મૂકવાની છે. તે વિશે ગવર્નર-જનરલની જે સૂચના હોય તે લક્ષમાં રાખવાની છે. રેલવે ઓથોરિટિ ફેડરલ સરકારને દર વર્ષે અમુક સ્કમ ધારા મુજબ આપશે. ફેડરલની અને દેશી સંલગ્નોની રેલવે વચ્ચે તકમર થાય તો તેના નિકાલને માટે રેલવે ટ્રિબ્યુનલ નીમવાની છે.

હિંદી વજર (સેક્ટરી ઓફ સ્ટેટ)—હિંદી વજરનો પાર્લામેન્ટ સાથેનો સંબંધ હાલમાં છે તેવો જ કાયમ રહેશે, પણ ગવર્નર-જનરલ ને ગવર્નરે તેમની ખાસ જવાબદારીના વિષયોમાં જ હિંદી વજરને જવાબદાર રહેશે.

આજ સુધી હિંદી વજર ને સલાહ આપવા ઇન્ડિયા કાઉન્સિલ હતી તે નાંબૂદ થશે ને તેની જગ્યાએ હિંદી વજર ત્રણથી છ સલાહકારો નીમશે.

નવા સંલગ્નધારત્ર્યથી હિંદના કેટલાક મોટા અમલદારોના હોદ્દાનાં નામમાં નીચે પ્રમાણે ફેરફાર થયેલ છે:

જૂનું નામ

નવું નામ

૧. ગવર્નર-જનરલ

તાજના પ્રતિનિધિ

૨. પશ્ચિમ-હિંદ સંલગ્નોના ધી

પશ્ચિમ-હિંદ સંલગ્નોના

ઓનરેબલ એ. જી. જી

રેસિડન્ટ

જૂનું નામ

નવું નામ

૩ મધ્ય-હિંદ રાજ્યોના ધી ઓન રેખા એ. જી. જી.	મધ્ય-હિંદ રાજ્યોના રેસિડન્ટ
૪ રજપૂતાનાના ધી ઓનરેખા એ. જી. જી.	રજપૂતાનાના રેસિડન્ટ
૫ પંજાબ-રાજ્યોના ધી ઓન-રેખા એ. જી. જી.	પંજાબ-રાજ્યોના રેસિડન્ટ
૬ ગૂજરાત-રાજ્યોના ધી એ. જી. જી.	ગૂજરાત-રાજ્યોના રેસિડન્ટ
૭ મદ્રાસ-રાજ્યોના ધી એ. જી. જી.	મદ્રાસ-રાજ્યોના રેસિડન્ટ
૮ દક્ષિણ-રાજ્યોના ધી એ. જી. જી.	દક્ષિણ-રાજ્યોના રેસિડન્ટ
૯ પૂર્વ-પ્રદેશનાં રાજ્યોના ધી એ. જી. જી.	પૂર્વ પ્રદેશનાં રાજ્યોના રેસિડન્ટ

ઇન્ડિયન પોલિટિકલ ડિપાર્ટમેન્ટને હવેથી ઇન્ડિયન પોલિટિકલ સર્વિસ કહેવામાં આવશે અને તેના મુખ્ય અમલદારનું દ્રેક નામ પોલિટિકલ એક્ઝેક્ટરી રહેશે, પરંતુ સરકારી તુમાર-ગ્રામ પત્રે તેઓ નામદાર તાજના પ્રતિનિધિના મત્રી કહેવાશે.

પ્રાંતો

અજમેર-મેરવડા

રજપૂતાનાના મધ્ય ભાગમાં અિટિશયતા હેઠળનો આ નાનો ટાપુ છે. અજમેર અને મેરવડા નામના બે પ્રાંતોનાં તે બનેલો છે. રજપૂતાનાના ગવર્નર જનરલ એજન્ટ અજમેર-મેરવડાના એડસ-ઓફિશીઓ ઝીફ કમિસ્નર છે. મુખ્ય શહેર અજમેર છે. પ્રાંતનું ક્ષેત્રફળ ૨,૭૧૧ ચોરસ માઇલનું તથા વસ્તી ૫૬૦,૨૯૨ની છે.

ઝીફ કમિસ્નર ઓન. મિ. એ. મી. લોધિયન (રૂ. ૪,૦૦૦)

આગ્રા અને અયોધ્યાના સંયુક્તપ્રાંતો

આ પ્રાંતનું ક્ષેત્રફળ લગભગ ૧૦૭,૦૦૦ ચોરસ માઈલ છે. તેની બે બાજુ કુદરતી હદ—ઉત્તરમાં હિમાલય પર્વત તથા પશ્ચિમે જમના નદી આવેલી છે. તેની આસપાસના પ્રદેશો, ઉત્તરમાં તિબેટ તથા નેપાળ, પશ્ચિમે પંજાબ તથા રજપૂતાના, દક્ષિણમાં મધ્યદિંદ તથા પૂર્વમાં બિહાર આવેલાં છે. હિંદમાં યુક્તપ્રાંત જેટલું પાણી કાર્ષ પ્રાંતમાં નથી. તેને અગે તે હિંદની ખૂબ ગીચ વસ્તીવાળો પ્રદેશ છે. એકંદર હવાપાણી ખંભાળ કરતાં ઠંડાં તથા સૂકાં છે, પરંતુ ઉનાળામાં મેદાનોમાં અસહ્ય ગરમી પડે છે. યુક્તપ્રાંત ચોમાસાના પ્રદેશોની બરાબર અંદર છે અને તેથી પૂર્વ જેટલો જારે વરસાદ ત્યાં પડતો નથી. બહારનાં હિમાલય પર વરસાદ વધારે છે, પણ પ્રાંતના મધ્ય ભાગમાં લગભગ ૪૦ ઇંચ પડે છે અને ગંગા નદીના દક્ષિણના મુલકમાં ૩૦ ઇંચથી ઓછો પડે છે. કુદરતી જળમાર્ગો ખંભાળા જેટલા નથી. પરંતુ વરસાદને અગે પાણીની પડતી તળીની ખોટ નદીઓ તથા નહેરો પૂરી પાડે છે.

આ પ્રાંતમાં ખીજા કાર્ષ પણ પ્રાંત કરતાં વધારે એકરમાં ખેતી થાય છે અને તેથી તે હિંદનું મુખ્ય અનાજ ઉત્પન્ન કરનાર રાજ્ય બન્યું છે. મકાઈ અને તે જાનનાં ખીજાં અનાજ તથા ગેરડીમાં, હિંદમાં તે અપ્રસ્થાન ભોગવે છે. ખીજા પાક ધાત્ર, કોળા તથા જવના છે. અરીસુ તો આ એક જ પ્રાંતમાં ઉત્પન્ન થાય છે. વસ્તીના લગભગ ૭૨ લાખ ખેતી પર આધાર રાખે છે.

દર મોરસ માઈલે ૪૪૦ની વસ્તી છે. કુલ વસ્તીના ૮૫ લાખ હિંદુઓ અને ૧૫ લાખ મુસલમાનો છે. કુલ વસ્તી ૪૮,૪૦૮,૭૬૦ની છે. મુખ્ય ભાષા પશ્ચિમની હિંદી છે. આખી વસ્તી તે જ ભાષા બોલે છે.

ગંગા તથા તેને મળતી ખીજી નદીઓના કાંઠા પર ધનું મોટાં શહેરો આવેલાં છે. મુખ્ય શહેરો—અલ્હાબાદ, કાનપુર, આગ્રા, બનારસ, લખનૌ તથા અલિગઢ છે. પ્રાંતમાં પાંચ વિશ્વવિદ્યાલયો—અલ્હાબાદ, આગ્રા, અલિગઢ, લખનૌ તથા બનારસનાં—છે. કેટલાક પર્વત પર

આવેલ હવા ખાવાનાં સ્થળો પણ છે. મસૂરી, નૈનિતાલ, દહેરાદુન વગેરે. ગવર્નર-હિઝ એક્સેલન્સી સર હેરિહો, કે. સી. એસ. આંધ્ર. (રૂ. ૧૦,૦૦૦)

પ્રધાનમંડળ : (મહાસભાવાદી).

ઝોન. પંડિત ગોવિંદ વલ્લભ પંત, વડા પ્રધાન (સ્વદેશ, કાયદો અને વ્યવસ્થા તથા નાણાખાતું) ઝોન. મિ. સ્ત્રી અહમદ કિડવાઈ (હુન્નર ઉદ્યોગ), ઝોન. ડૉ. કે. એન. કદળુ (ન્યાય) ઝોન. મિસિસ વિજયાલક્ષ્મી પંડિત (ગૃહેર આરોગ્ય) ઝોન. મિ. પ્યારેલાલ શર્મા (કૃષિવણી) ઝોન. મિ. હારીશ મહમદ ઇબ્રાહીમ, (ગૃહેર બાંધકામ તથા અવર-જવર)

એડવોકેટ જનરલ : મી. નારાયણપ્રસાદ અસ્થાના

લેજિસ્લેટિવ એસેમ્બલીના સ્પીકર : ઝોન. મિ. પરશોત્તમદાસ ટંડન

લેજિસ્લેટિવ એસેમ્બલીના ડેપુટી સ્પીકર : અબ્દુલ હકીમ

લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલના પ્રમુખ : ઝોન. સર સીતારામ

લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલનાં ડેપુટી પ્રમુખ : બેગમ અઝીઝ રસુલ

આસામ

પહેલવહેલાં આસામ પ્રાંત ચીફ કમિશનરી સત્તા હેઠળ હતો. ૧૯૦૫માં પૂર્વ બંગાળ સાથે તેને બેળરી ઈર્ષ 'પૂર્વ બંગાળ અને આસામ' નામનો નવો પ્રાંત બનાવીને લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરી સત્તા હેઠળ મુકવામાં આવ્યો. તેની રાજધાની દાકામાં રાખવામાં આવી. ૧૯૧૨માં પૂર્વ બંગાળને ફરીથી બંગાળ સાથે જોડી દેવામાં આવ્યો અને આસામનો નવો પ્રાંત બનાવવામાં આવ્યો. ૧૯૧૬માં હિંદી-સરકારના કાયદાને અંગે તેને ગવર્નરી સત્તા હેઠળ મુકવામાં આવ્યો.

આ પ્રાંતનો વિસ્તાર ૫૫,૦૧૪ ચોરસ માઈલનો છે. તેની ઉત્તરે તિબેટ તથા શ્વેતાન, પશ્ચિમે બંગાળ અને અગ્નિ ખૂણામાં બર્મા આવેલાં છે.

આસામમાં (૧) સિલહટ અથવા મુરમાખીલુ અને ગોલપારા પરગણાં (૨) આસામ અને ક્યાર ખીલુ (૩) બ્રિટિશની હકૂમત હેઠળના ખીલુપ્રદેશો (૪) પશ્ચિમ દુઆરના ભાગો (આ ભાગો

બૂતાનની દક્ષિણે આવેલા છે, અને ૧૮૬૪ની બૂતાનની લડાઈ પછી ખાલસા દરવામાં આવ્યા છે) નો સમાવેશ થાય છે.

અરુણાચલદિત ટેકરીઓ અને બે ઉપયોગી ખીણોનો આસામ બનેલો છે. અંદર આવેલ મુલકો પૈકી આસામ ખૂબ ભેજવાળો છે. ચોમાસાના મહિનાઓમાં વરસાદ સર્વત્ર પુષ્કળ પડે છે. અને ખાસી ટેકરીઓમાં જંગલમાં સૌથી વધારે વરસાદ પડે છે.

આ અને ચોખા મુખ્ય પાક છે. આખા હિંદમાં ઉત્પન્ન થતી ચાનો બે તૃતીયાંશ લગ આસામમાં થાય છે. આખા હિંદમાં તેનાં જેટલાં કંદી પણ ન કાપવામાં આવ્યાં હોય તેવાં જંગલો નથી અને તેથી સાગ પુષ્કળ પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ખનિજોમાં, પેટ્રોલિયમ ખૂબ અગત્યનું છે. આસામની ખીણમાં કેશમ બનાવવામાં આવે છે અને રત્ન વણાટકામ મોટા પ્રમાણમાં ચાલે છે. બીનાશવાળી ગરમ હવા રજમના ઝાડને ખૂબ અતુલ પડે છે. આસામમાં મણિપુર નામનું એક ગજય છે. તે ગર્માની સરહદ પર પાર્વતીય પ્રદેશોમાં, આવી રહેલું છે. તેની રાજધાનીનું શહેર ઈમ્ફલ છે.

લોકો તિબેટ-ગર્મન જાતિના છે. આસામી અને બંગાળી ભાષા ખૂબ બોલાય છે. ખીણપ્રદેશના લોકો તિબેટ-ગર્મન ભાષા બોલે છે. વસ્તીના ૪૩ ટકા બંગાળી અને ૨૧ ટકા આસામી ભાષા બોલે છે.

વિસ્તાર ૫૫,૦૧૪ ચોરસ માઈલ

વસ્તી ૯,૨૪૭,૮૫૭

લગભગ ૫૨૦૦ લાખ હિંદુઓ અને ૨૭૦૦ લાખથી વધારે મુસલમાનો છે. દસ લાખ પર્વતમાં રહેનારી જાતિઓ છે. વસ્તીની ગીચતા ફક્ત ૧૩૭ છે.

૧૯૩૫ ના હિંદી સરકારના કાયદા મુજબ પ્રાંતના વડીવદ માટે પ્રધાનોની કાઉન્સિલ તથા કાયદા માટે બે ચેમ્બરો—લેજિસ્લેટિવ એમ્બ્લી, (નીચલી સભા) તથા લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલ (ઉપલી સભા)—રચાવામાં આવશે. નીચલી સભામાં ૧૦૮ બેઠકો તથા ઉપલી સભામાં વધારેમાં વધારે ૨૨ બેઠકો રહેશે.

ગવર્નર : હિઝ એક્ઝેલન્સી સર રોબર્ટ રીડ.

પ્રધાનમંડળ : ઓન. સર મહમદ સાદુલ્લા, વડા પ્રધાન

મિ. રાહીણી કુમાર ચોધરી

મિ. જે. જે. એમ નિકાલસરાય

મૌલવી મુનઝ્વરઅલી

મિ. અબ્દુલમાતીન ચોધરી

મિ. અક્ષયકુમાર દાસ

ઓરિસ્સા

મહાભારતમાં દર્શાવવામાં આવેલ પ્રાચીન રાજ્ય ઉત્કલનો ઓરિસ્સા એક ભાગ હતો. આ રાજ્યનો વિસ્તાર એક વખત દક્ષિણમાં ગોદાવરી અને ઉત્તરમાં ગંગા વચ્ચે આવેલ વિશાળ પ્રદેશ સુધી હતો. મોળમાં સૈદ્ધાંતી અધવચ સુધી તેનું સ્વાતંત્ર્ય જળવાઈ રહ્યું હતું. ત્યારબાદ ગોલકંડાના કુતૂબશાહી વંશે ગંગામ પરગણાના ઉડિયા ભાગ બોલતા પ્રદેશો છૂટી લીધા અને મોગલોએ ૧૫૯૨માં કટક, પુરી અને બાલાસોર પરગણાં જોડી દીધાં.

સ્વાતંત્ર્ય તથા આબાદીના આ લાંબા કાળ દરમિયાન સાહિત્ય, કળા તથા ધર્મની આબાદી થઈ અને ઉત્કલ પ્રાંત હિંદુઓનું પુણ્યધામ બન્યો. તેનું મુખ્ય શહેર પુરી હતું. પણ મુસ્લિમના વિજય પછી આવેલી ચડતી-પડતીને અંગે દેશના ભાગલા પડી ગયા. જોકે ભાષા તથા સાહિત્ય તેમના જોડાણના અંકગ ૩૫ રહ્યાં, પરંતુ લોકોએ તો આત્મભાન પણ ખોઈ દીધું તેમ દેખાય છે.

બ્રિટિશોના આગમન સાથે ઉડિયા ભાષા બોલતા જુદા જુદા પ્રદેશો જુદે જુદે સમયે તેમની સત્તા હેઠળ આબ્યા અને તેમને જુદી જુદી સત્તા હેઠળ મૂકવામાં આબ્યા હતા. આમ સંબલપુરને મધ્યપ્રાંત સાથે જોડી દેવામાં આબ્યો, ગંગામને મદ્રાસ સાથે અને કટક, પુરી, બાલાસોર તથા મિદનાપુર પ્રાંતો બંગાળામાં ગયા. મોટો ભાગ ઓરિસ્સાના રાજના ખંડિયા રાજાઓની સત્તા હેઠળ રહ્યો. મધ્યસ્થ સત્તાની પડતી સાથે તેઓ સ્વતંત્ર થઈ ગયા.

૧૯૧૩માં હિંદી સરકારે ઉડિયા પ્રદેશને ટ્રિટિય હિંદમાં એકત્ર કરવાની દરખાસ્ત કરી અને આને પરિણામે સંબલપુર પરગણા (સંદ્રપુર-પદ્મપુર તથા યુવઝરના અપવાદ સાથે) ને બંગાળા હેઠળ ઓરિસ્સામાં જોડી દેવામાં આવ્યું. પરંતુ મદ્રાસ-સરકારના વિરોધને અંગે ગંભીર તથા જોષપુર એજન્ડાની ફેરવટથી થઈ શકી નહિ. સંબલપુરને ઉડિયા સાથે એકત્ર કરવાથી ઉડિયાઓનાં હૃદયમાં આત્મા-સંચાર થયો. ૧૯૧૨ માં બિહાર અને ઓરિસ્સાપ્રાંત બનાવવાથી આ આશા મજબૂત થઈ. અત્યાર સુધી જોગલુ કરવાની જ માગણી હતી, પરંતુ જુદા રાજ્યવહીવટ માટેના પ્રશ્ન કદી ઉપસ્થિત થયો નહોતો, પણ ૧૯૧૭ માં ઉત્કલ યુનિયન કોન્ફરન્સે જુદા વહીવટની અગવળ ઉપાડી, ઉડિયાને જુદો પાડવા માટે આ કોન્ફરન્સે વાર્ષિકરૂચ તથા હિંદીપ્રધાન પર અગ્રગ્યો મોકલી, મોંટ્યુ-મેન્સફર્ડ-રિપોર્ટમાં જણાવ્યું છે કે “ઓરિસ્સા અને બિહારમાં પહેલી તક નાના નાના પ્રાંતો બનાવવાની સંભવિતતા વિશે વિચાર કરવો જોઈએ તેમ. અમને લાગે છે.”

૧૯૨૧માં બંગાળા, યુક્તપ્રાંત, બિહાર-ઓરિસ્સા અને મદ્રાસની પ્રાંતિક સરકારોએ જુદા પાડવાને પ્રશ્ન તપસ્યો અને જુદા જુદા પ્રશ્નોની ભલામણો કરવામાં આવી હતી. હવે હિંદ-સરકારે ફિલિપ-ડૅ કમિટિ નીમી. તે કમિટિએ ‘મદ્રાસપ્રાંતના ઉડિયા રહેવાસીઓને, ઓરિસ્સાપ્રાંતના જે પ્રદેશમાં તેઓ રહેતા હોય તે પ્રદેશોને જોડી દેવાના પ્રશ્ન સંબંધી મત જાણવાનો હતો.’ કમિટિએ રિપોર્ટ કર્યો કે શિક્ષિત ઉડિયાવર્ગના મનમાં ઉડિયાભાષા બોલતા પ્રદેશોને ઓરિસ્સા સાથે એક રાજ્ય-સ્વતા હેઠળ જોડી દેવાની, લાંબા સમય થયાં પ્રજા ઇચ્છા હતી.”

૧૯૨૭માં હિંદી સ્ટેચ્યુટરી કમિશનની નિમજૂક થતાં જુદા પાડવાનો પ્રશ્ન મોખરે આવ્યો.

ઉડિયા ભાષા બોલતા પ્રદેશોની પુનર્રચનાની કમિશનને એટલી બધી જરૂર જણાઈ કે મેન્જર એટલિના પ્રમુખપણા નીચે તે પ્રશ્નની તપાસને માટે સજ કમિટિ નીમવામાં આવી. આ કમિટિએ ઓરિસ્સાને જુદો પ્રાંત બનાવવાની ભલામણ કરી, તે કમિશને મંજૂર રાખી.

પરંતુ સ્ટેચ્યુટરી કમિશને તે ભલામણ મંજૂર ન કરી, તે કમિશને જણાવ્યું કે કમિશનની ભલામણ મુજબ જ્યાં પ્રાંતોમાં ઉડિયાની હાથમિતિ થતાં ઉડિયાની સ્થિતિ ખરાબ થશે, સરહદની પુનર્વચના માટે તેઓએ સરહદ-કમિશન નીમવાની સૂચના કરી.

ગોળમેજી પરિષદમાં આ પ્રશ્ન ફરીથી મોખરે આવ્યો. વડી ધારાસભામાં મિ. બી. દાસને આ બાબતનો દસવ પસાર થયો. આ રીતે સિધે તથા ઓરિસ્સાનો પ્રશ્ન સાથે સંકળાયો. સિધે અને ઓરિસ્સાની સાંકળને અંગે ઓરિસ્સાને જલદીથી નવો પ્રાંત બનાવવામાં આવ્યો.

ખેતી તથા હુન્નર-ઉદ્યોગ—ખેતીની તથા ઔદ્યોગિક દૃષ્ટિએ ઓરિસ્સા સૌથી પછાત છે. પરંતુ ત્યાં વિધિવિધ પ્રકારના ગૃહઉદ્યોગો છે. હાથવણાટ, હિંદના બીજા ભાગોની માફક ખૂબ ચાલુ છે. પિત્તળ-કામ પણ ઉચ્ચ કક્ષાએ પહોંચ્યું છે. કટકમાં રૂપેરી લેસનું કામ પણ સુંદર થાય છે. ‘એનિડ’ અને ‘લસર’ નું કામ, કટકરી તથા શીંગડાંની વસ્તુઓ પણ બને છે. કુદરતે ખનીજ અને જંગલોની મહેર ઓરિસ્સા પર વરસાવી છે. કૃત્ત્રાંક ખનીજો ખેદીને કાઢવામાં આવે છે, બીજાની શોધખોળ હજી થઈ નથી.

મુખ્ય ખનીજો, લોહ, કાલસો, મેગ્નેશિયમ તથા અખરખ છે. જંગલોમાંથી સાગ તથા વાંસ મળી આવે છે. ચામડાનો ઉદ્યોગ પણ નાના પ્રમાણમાં ચાલુ છે.

કાચું લોહું મયુરભંજ, કીઓઝાર તથા બોનાઈમાં મળી આવે છે. આ બધાં ખડિયાં રાખ્યો છે. આસપાસના પ્રદેશોમાં ખૂબ કાચી ધાતુઓ મળી આવવા સંભવ છે. હિંદમાં મળી આવતા કાચા લોહાની કુલ પેદાશના ૬૦ ટકાથી વધારે ઓરિસ્સાના ઉપલા પ્રદેશોમાંથી આવે છે. બંગાળ અને બિહાર જેવી કાલસાની વિશાળ ખાણો ઓરિસ્સામાં નથી, પરંતુ અગુલ, સંબલપુર તથા ગંગપુર, તાલ્પેર અને અથ માલિકના ખડિયાં રાખ્યોમાં કાલસો મળી આવે છે. તાલ્પેરમાં કાલસાની મોટી ખાણ છે અને તેના ઉત્પન્નમાં પ્રગતિ થયા કરે છે. ૧૯૨૮માં ૩૮,૨૩૭ ટન કાલસો મળી આવ્યો હતો ૧૯૩૪માં ૩૧૬,૫૩૬ ટનનું ઉત્પન્ન

યથું હતું, અને અત્યારે ઓરિસ્સાની ઔદ્યોગિક વૃદ્ધિવાનને પડું પડે તેટલું ઉત્પન્ન થયું છે.

માછલી પકડવાનો ધંધો પણ ઓરિસ્સાનો મુખ્ય ઉદ્યોગ છે. ચિન્ડા સરોવર તથા પુરીમાંથી વિશાળ પ્રમાણમાં માછલીઓ મળી આવે છે. સરેરાશ ૫૦,૦૦૦ મણુ તાજા માછલીઓ દર વર્ષે કલકત્તા ચલાવવામાં આવે છે.

ઓરિસ્સાના બે મુખ્ય પાક શેઝી તથા રાણુ છે. આ બન્નેનું વાવેતર વધતું જાય છે.

જંગલોમાંથી કિંમતી સાગ તથા જળીતણુ મળી આવે છે. જો બરાબર વિકાસ કરવામાં આવે તો આ પેદાશમાં ખૂબ વધારો થવાના સંભવો છે.

ઓરિસ્સામાંથી મોટા પ્રમાણમાં ચામડાની નિકાસ કરવામાં આવે છે અને જો પૂરું ઉત્તેજન મળે તો સરસ ચર્માલયો ઘર્ષ શકે તેમ છે.

પ્રાણીઓ—ઓરિસ્સામાં ખનીજો પૂરતા પ્રમાણમાં નથી તો શિકારી પ્રાણીઓ યુક્ત છે. હાથીઓ મોટા પ્રમાણમાં મળી આવે છે. ખીજો નંબરે વાઘ આવે છે. દરિયા તટક કાળિયાર મળી આવે છે. જંગલી જૂંડ પણ જોવામાં આવે છે. ચિન્ડા સરોવરમાં મર્યાં બતકાં લાખોનાં પ્રમાણમાં મળી આવે છે. નદીના મુખના પ્રદેશોમાં મગરનો શિકાર ઘર્ષ શકે છે.

પ્રાંતનું ક્ષેત્રફળ ૩૨,૦૦૦ ચોરસ માઈલ છે. વસ્તી લગભગ ૮,૫૦૦,૦૦૦ મનુષ્યોની છે.

ઓરિસ્સા પ્રાંતમાં નીચેના પ્રદેશોનો સમાવેશ થાય છે.

(૧) ખિલાર અને ઓરિસ્સાના પ્રાંતનો લાગ ને ઓરિસ્સા-વિભાગ તરીકે ઓળખાતો હતો.

(૨) મદ્રાસ ઇલાકાના અધિકારમાંથી ફેરવવામાં આવેલ પ્રદેશો:

(અ) ગંજમ એજન્સીના પ્રદેશો.

(બ) ગંજમ પ્રાંતના એજન્સી તાજામાં નહિ તેવા મુલકા, ધુમસર, અન્ક, સુરહા, કોચલા, અત્રપુર, ઇલાપુર તથા બહેચમપુર તાલુકાના કેટલાક ભાગો.

- (૩) ઉપલી સરહદમાં આવેલ પાલકીમેડી જાગીરનો ભાગ.
 (૫) વિકાગાપદમ પ્રાંતના નીચેના પ્રદેશો—જેપોર જાગીર અને તે જાગીરમાં ન આવેલ પોટગિ તાલુકાનો ભાગ.

(૩) મધ્યપ્રાંતના અધિકારમાંથી ફેરવવામાં આવેલ પ્રદેશો:

- (૧) રાયપુર પરગણાની ખરિયાર જમીનદારી.
 વિલાસપુર પરગણાનો પદ્મપુરનો મુલક

. ગવર્નર-હિઝ એકસેલન્સી સર જહોન ઓરટેન હબક કે. સી. એસ. આઇ.

પ્રધાનમંડળ—(મહાસભાવાદી) : પગાર માસિક રૂપિયા ૫૦૦, ઓન. મિ. વિશ્વનાથદાસ, વડા પ્રધાન, (કુળવણી તથા વિકાસ), ઓન. મિ. નિત્યાનંદ કાનુગિ (બાધકામ તથા સ્વદેશખાતું), ઓન. મિ. બોધરામ કુબે (કાયદો, વેપાર, જહોર આરોગ્ય, સ્થાનિક સ્વરાજ્ય તથા નાણાખાતું)

ધારાસભાના સ્પીકર : ઓન. મિ. મુકુંદપ્રસાદ દાસ (રૂ. ૪૦૦)

ધારાસભાના ડેપુટી સ્પીકર : નંદકિશોર દાસ (રૂ. ૧૫૦)

એડવોકેટ જનરલ : મિ. બી. કે. રાય

ફૂગ

ફૂગ, મહિસરના નૈઋત્ય ખૂણામાં આવેલ નાનું રાજ્ય છે. તેનું ક્ષેત્રફળ ૧૫૯૩ ચોરસ માઇલ તથા વસ્તી ૧૬૩,૩૨૭ મનુષ્યોની છે, રાજધાનીનું શહેર મર્હારા છે.

ચીફ કમિશનર—સી. ટી. સી. પ્લોડન, સી. આઇ. ઇ. (રૂ. ૪,૦૦૦)

દિલ્હી

દિલ્હી અને આસપાસના પ્રદેશને ચીફ કમિશનરની સત્તા હેઠળ મુકાને દિલ્હીને ૧૯૧૨માં જુદો પ્રાંત બનાવવામાં આવ્યો છે. તેનું ક્ષેત્રફળ ૫૭૩ ચોરસ માઇલનું તથા વસ્તી ૬૩૬,૨૪૫ ની છે. રાજધાનીનું શહેર દિલ્હી છે તેની વસ્તી ૪૪૭,૦૦૦ ની છે. ૭ જુલૈ

ભુદી રેલવે ત્યાં છે. અત્યાસ્તું શહેર બુના કેટલાયે દિલ્હીના અવશેષ પર બધાયેલું છે.

ચીફ કમિશનર—ઈ. એમ. જોન્કિન્સ, સી. એસ. આર્થ (રૂ. ૩,૦૦૦)

પંજાબ

પંજાબની પૂર્વે સંયુક્તપ્રાંત, ઉત્તરે કાશ્મીર, પશ્ચિમે સરહદપ્રાંત તથા બહુચિસ્તાન અને દક્ષિણે સિંધ અને રાજપૂતાના આવેલાં છે. પ્રાંતનું ક્ષેત્રફળ ૯૯,૨૦૦ ચોરસ માઈલ છે. પંજાબ દોઆબ તથા રણોના મુલક છે. જમણા પગ કરતાં ડાબા પગ વધારે લાંબા હોય તેવો આ પ્રાંત દેખાય છે. પંજાબના ત્રણ ભાગ પડે છે (૧) ઉત્તરમાં તથા ઈશાન ખૂણામાં આવેલ પર્વતોના પ્રદેશ, (૨) વાયવ્ય ખૂણામાં આવેલ પર્વતોના પ્રદેશ તથા (૩) પૂર્વ તથા પશ્ચિમમાં આવેલ મેદાનો. હાથની આંગળીઓ માફક સિંધુ નદીની પાંચ શાખાઓ આખા પ્રાંતમાં ફરી વળે છે.

સુક્રી હવાને અગે ઉનાળામાં સખત ગરમી તથા શિયાળામાં સખત ઠંડી પડે છે. પંજાબ ખસ ચોમાસાના પ્રદેશના બહાર હોવાને અગે વરસાદ બહુ થોડો—લાહોરમાં લગભગ ૨૦ ઇંચ અને પશ્ચિમે તથા દક્ષિણે જતાં તેથી ઓછો—પડે છે. વરસાદને અલાવ, કુદરતી જળમાર્ગોની ખામી, સુક્રી હવા તથા પ્રાંત દૂર હોવાથી તે નહેરોનો પ્રદેશ બન્યો છે. પંજાબ જેટલી નહેરો જગતના કોઈ પણ દેશમાં નથી.

પંજાબની જમીન ફળદ્રુપ છે. ધર્ડ, જવ, આજરો, રૂ, તમાકુ, શેરડી તથા કાંબાખીજીમાં આનું વાવેતર કરવામાં આવે છે. છેલ્લાં થોડાં વર્ષો થયાં જગતમાં પંજાબ જેટલા ધર્ડ કેઈ દેશમાં થતા નથી.

વસ્તીના ૫૭ લાકા 'મુસલમાનો' તથા ૨૭ લાકા હિંદુઓ છે. પંજાબ તથા પંજાબનાં રાજ્યોમાં શીખની વસ્તી ૪,૦૭૨,૦૦૦ની છે. સરેરાશ વસ્તી દર ચોરસ માઈલે ૧૮૫ છે.

મુખ્યભાષા પંજાબી છે. બીજી બોલાતી ભાષા ઉર્દૂ છે.

વસ્તી

૧૯૩૧

૧૯૩૨

૨૩,૫૮૦,૮૫૨

૨૦,૬૮૫,૪૭૮

ગવર્નર — હિઝ એક્સેલન્સી સર હર્બર્ટ વિલિયમ્ એમસૉન, કે. સી. એસ. આર્ષ.; સી. બી. ઈ.; આર્ષ. સી. એસ. (૩. ૮, ૩૩૩).

પ્રધાનમંડળ : ઓન. સર સિકંદર હયાતખાન, નાઈટ (વડા પ્રધાન કાયદો અને વ્યવસ્થા), ઓન. સરદાર સર સુંદરસિંઘ મજઠિયા (મહેસૂલ), ઓન. રાવબહાદુર ચૌધરી સર છોટુરામ (ખીલવણી), ઓન. મિ. મનોહરલાલ (નાણાખાતુ), ઓન. નવાબઝાદા મલિક ખત્રીર હયાતખાન તિયાના (ભંડેર ખાંધકામ), ઓન. મિયાં અબ્દુલ હયે (કબાલણી)

ધારાસભાના પ્રમુખ : ચૌધરી સર શાહમુદ્દીન

ધારાસભાના ઉપ્રમુખ : સરદાર સુંદરસિંઘ

બલુચિસ્તાન

બલુચિસ્તાન હિંદની છેક પશ્ચિમે આવેલું છે અને તેને હિંદની બહાર ગણી શકાય. તેના મુખ્ય ભાગો નીચે મુજબ છે.

(૧) પ્રાંતના ઈશાન ખૂણામાં આવેલો તથા બ્રિટિશ મુલક

(૨) ખિલાત અને લાસ્બેલાનાં રક્ષિત દેશી રાજ્યો.

(૩) તાયફાવાળાના અર્ધ-સ્વતંત્ર પ્રદેશો, જે પોલીટીકલ એજન્ટની સત્તા હેઠળ છે.

બલુચિસ્તાનમાં પર્વતો ઘણા છે. કેટલાક ભાગો ઉત્તર છે.

બલુચિસ્તાન વસ્તીવાળા પ્રદેશની બહાર હોવાથી ત્યાં વસ્તી યતો નથી, તેથી હવા ધણી સુકી છે. શિયાળામાં સખત ઠંડી પડે છે. ઘઉં, બાજરો, ખારેક તથા દ્રાક્ષ મુખ્ય પાક છે.

કુલ વસ્તી ઘણી ઓછી છે. લોકો મુસલમાન છે તથા જૂનાં રીતરિવાજોને વળગી રહે તેવા છે.

ચીફ કમિશ્નર તથા એજન્ટ ટુ ધી ગવર્નર-જનરલની તેના પર સત્તા ચાલે છે. મહેસૂલની વ્યવસ્થા માટે એક રેવન્યુ અધિકારી પણ છે. તે પ્રાંતનાં બલુચિસ્ટાન કમિશ્નર તરીકે હાઈકોર્ટનું કામ કરે છે. અંદર અંદરના કબજાની પતાવટ માટે જુદો જ મંડળ હોય છે, તેને જરગા કહે છે. તે અંદર અંદરના કબજાની પતાવટ કરે છે.

પ્રાંતનું ક્ષેત્રફળ ૧૩૪,૬૩૮ ચોરસ માઇલનું તથા વસ્તી ૮૬૮,૬૧૭ની છે. ૧૯૩૫ના મે મહિનાની એક રાત્રે હિંદમાં અગાઉ કદી ન આવી હોય તેવી, કુદરતી આફત બહુચિસ્તાન ઉપર ઊતરી, ધસ્તીકંપથી કંવેટાનો નાશ થયો અને ૭૦,૦૦૦ની વસ્તીમાંથી ૩૦,૦૦૦ મૃત્યુ મુલ્ય પામ્યાં.

ચીફ કમિશ્નર : એન. લેફ. કર્નલ એ. ઈ. બી. પાર્સન્સ (૪,૦૦૦૩.)

બિહાર

બિહાર પ્રાંતમાં બિહાર તથા હાટાનાગપુરનો સમાવેશ થાય છે. ૧૯૧૨માં બંગાળાની પુનર્રચના થઈ ત્યાંસુધી આ પ્રાંત બંગાળા અને સબલપુરના ભાગરૂપ હતા. ૧૯૦૫માં મધ્યપ્રાંતની સત્તામાંથી સબલપુરને બંગાળા નીચે મૂક્યું. ઓરિસ્સા પણ તાબાનો પ્રાંત હતો, તેને હવે જુદો પ્રાંત બનાવવામાં આવ્યો છે. બિહારની ઉત્તરે નેપાળ, પશ્ચિમે સંયુક્ત પ્રાંતો, મધ્ય. હિંદ તથા મધ્યપ્રાંતો, દક્ષિણમાં ઓરિસ્સા તથા પૂર્વમાં બંગાળા છે.

આ પ્રાંતની હવા ખૂબ ગરમ તથા ખૂબ ઠંડી છે. અનેક જાતનાં ફળો તથા શાકભાજી ત્યાં થાય છે. કાંકાપર વસ્સાદ બહુ સખત પડે છે, પણ બિહાર અને હાટાનાગપુરમાં ઘણો ઓછો પડે છે. બંગાળાની માફક ચોખાનો પાક મોટા પ્રમાણમાં થાય છે. ખેતીને લાયક જમીનના લગભગ અર્ધા ભાગમાં ચોખાનું વાવેતર કરવામાં આવે છે. મકાઈ, શેરડી, મા, ગળી, તેલી બીયાં તથા તમાકુનું વાવેતર કરવામાં આવે છે. સિગારેટના કારખાનાને અગે તમાકુના વાવેતરને ઉત્તેજન મળ્યું છે. મોંઘીસું સિગારેટનું કારખાનું જનતમાં સૌથી મોટું છે.

હિંદમાં ચર્તા દાલસ તથા અખરખ મોટા પ્રમાણમાં આ પ્રાંતની ખાખે- માંથી મળી આવે છે. લોહું પણ મળી આવે છે અને જમશેદપુરમાં લોહાનું તથા ગોલાદનું મોટું કારખાનું છે. દાલનો નિર્દિદ્ધમાંથી તથા બાંગ રથજોરેંડી તથા અખરખ દમરીગામમાંથી મળે છે. હાટાનાગપુરમાંથી તાંબુ, મેંગ્રોનીઝ તથા એલ્યુમિનમ મળી આવે છે. ૧૯૧૯ સુધી આ પ્રાંત લેફ. નર્નર તથા તેની કન્વિસન્ટની સત્તા હેઠળ હતો, પણ ૧૯૨૧થી ૧૯૩૫ સુધી ગવર્નર અને તેની ધાયસના તેનો ગદીરદ કનાં

હતાં. તેમાં ૨૬ ખંડિયાં રાજ્યોનો સમાવેશ થાય છે. ગંગા નદીના કંઠિ આવેલ પટણા મુખ્ય શહેર છે. મોંઘીર તથા ભાગલપુર ખીન્ન અગત્યનાં શહેરો છે. ગયાં યાત્રાનું મુખ્યધામ છે. બુદ્ધિસ્ત કોલેજની અવશેષો ત્યાં છે. છોટાનાગપુરની વસ્તી બહુ ઓછી છે. તેનાં બે શહેરો જ કંઈક મહત્વનાં છે—રાંચી અને હજારીબાગ. રાંચી ઉનાળાનું રાજધાનીનું શહેર છે. બિહારમાં અનેક જાતના લોકો વસે છે, બાપાઓ પણ ઘણી બોલાય છે. તેમાં પશ્ચિમહિંદી મુખ્ય છે. ૧૯૩૧ માં વસ્તી ૪૨,૦૦૦,૦૦૦ની હતી.

ગવર્નર : હિઝ એક્સેલન્સી એમ. જી. હેલેટ, આઇ. સી. એસ.

પ્રધાનમંડળ : મહાસલાવાદી છે.

વડાપ્રધાન : એન. મિ. શ્રીકૃષ્ણ સિંહા (સ્વદેશખાતું તથા મહેસૂલ, જેમાં જેલ, ન્યાય તથા કાયદાખાતાનો સમાવેશ થાય છે.)

પ્રધાનો : એન. મિ. અનુમહનારાયણસિંહ, (નાણાખાતું તથા સ્થાનિક સ્વરાજ્ય, જાહેર બાંધકામ તથા વેપારખાતા સહિત) રૂ. ૫૦૦; એન. ડૉ. સૈયદ મહમદ (કૃષિવણી તથા વિકાસખાતું) રૂ. ૫૦૦; એન. મિ. જગલાલ ચૌધરી (આબકારી તથા જહેત-આરોગ્ય) રૂ. ૫૦૦.

ધારાસભાના સ્પીકર : એન. મિ. રામદયાલસિંઘ (રૂ. ૫૦૦)

ધારાસભાના ડેપુટી સ્પીકર પ્રો. અબ્દુલ બારી (રૂ. ૨૫૦)

ધારાસભાના પ્રમુખ : એન કુમાર રાજવનારાયણસિંઘ (રૂ. ૫૦૦)

ધારાસભાના ડેપુટી પ્રમુખ : નાક ઇમામ (રૂ. ૨૫૦)

એડવોકેટ જનરલ : મિ. બલદેવ સહાય

બંગાળા

બંગાળા બ્રિટિશ હિંદનો એક મોટો પ્રાંત છે. તેની દક્ષિણે બંગાળાનો અખાત, પશ્ચિમે નેપાળ, બિહાર અને ઓરિસ્સા, ઉત્તરે સિક્કિમ અને બૂતાન અને પૂર્વે આસામ અને જર્મા આવેલાં છે. તેમાં બદવાન, રાજસાહી ઈલાકા, દાકા અને ચિત્તાગૌંઝ અને કૂચબિહાર તથા ત્રિપુરાનાં અર્ધ-સ્વતંત્ર હિંદી રાજ્યોનો સમાવેશ થાય છે.

પહેલ વહેલાં તે તેમાં ઉત્તર તથા મધ્યદિંદનો ધણે' ખરે. ભાગ
જાવી જતો. તેથી તે ખૂબ મોટો હતો. પાછળથી તેમાં બંગાળા,
ખિહાર, ઓરિસ્સા અને છોટાનાગપુરનો સમાવેશ થતો હતો. ૧૯૦૫માં
સંબલપુર પરગણાને મધ્યપ્રાંતમાંથી લઈ બંગાળા સાથે મેળવવામાં
આવ્યું અને રાજશાહી, 'દાકા અને ચિત્તાગોંગને જુદાં પાડીને
આસામ સાથે હિમેત્સામાં આવ્યાં. આ ભાગલા ૧૯૧૧માં ૨૬
કસામાં, આવ્યા અને ૧૯૧૨માં બંગાળાની પુનરંગના કરવામાં આવી.
ખિહાર, ઓરિસ્સા અને છોટાનાગપુરનો જુદો પ્રાંત બનાવવામાં આવ્યો.
તે જ વર્ષમાં બંગાળાના લેફ. ગવર્નરને ગવર્નર બનાવવામાં આવ્યો.

તેમની સદીની શરૂઆતમાં મુસલમાનોએ બંગાળા જીતી લીધું.
મુસ્લિમ શહેનશાહોએ નીમેલા ગવર્નર પહેલાં તે તેના પર અમલ
ચલાવતા હતા. ત્યારપછી ખસો વર્ષ સુધી ગવર્નરોએ સ્વતંત્ર સત્તા
ચલાવી. ૧૫૭૬માં તે મહાન મોગલ સામ્રાજ્યનો ભાગ બન્યો અને
ત્યારપછીનાં ૨૦૦ વર્ષો સુધી મોગલ ગવર્નરોએ તે પર શાસન
ચલાવ્યું. ૧૭૬૫માં તે ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીના તાબામાં આવ્યો. આ
કંપનીએ ૧૬૩૩માં પોતાની ટાઈઓ બંગાળામાં નાખી હતી. ૧૮૫૮માં
તે સત્તા શહેનશાહને સુપ્રત કરવામાં આવી. ઓગસ્ટીસમી સદીની
શરૂઆતમાં આ પ્રાંતમાં આસામ તથા અત્યારે યુક્તપ્રતિ તરીકે
ઓળખાતા પ્રદેશનો સમાવેશ થતો હતો. ૧૮૩૬માં આ પ્રાંતને
જુદી રાજ્યવ્યવસ્થા હેઠળ મૂકવામાં આવ્યા અને ૧૮૭૪માં આસામને
જુદો પાડવામાં આવ્યો. ૧૯૦૫માં ફરી એકવાર પુનરંગના કરવામાં
આવી. પૂર્વ બંગાળાને આસામ સાથે જોડી દઈ તેને લેફ્ટેનન્ટ
ગવર્નરની સત્તા હેઠળ મૂકવામાં આવ્યો અને બંગાળા અને મધ્ય-
પ્રાંત વચ્ચે પ્રાંતનો અલ્લોખલો કરવામાં આવ્યો. ૧૯૧૨ માં પૂર્વ
બંગાળાને ફરીથી બંગાળા સાથે જોડી દેવામાં આવ્યો અને આસામનો
જુદો પ્રાંત બનાવવામાં આવ્યો. બંગાળાને ગવર્નરની સત્તા હેઠળ
ઈલાકા બનાવવામાં આવ્યો.

૧. બંગાળાનું ક્ષેત્રફળ અત્યારે ૮૨,૨૭૭ ચોરસ માઈલનું છે. તેમાંથી
૭૬,૮૪૩ ચોરસ માઈલનો બ્રિટિશ મુલક છે. જમીન ખસે ફાદુપ છે.
ઉત્તરમાં હિમાલય નજીક સિંગલીલા પર્વતની ઢાલ ૧૨,૦૦૦ ફીટની

જિંચાઈએ આવેલ છે. ચિતાગોંગ પર્વતનાં પ્રદેશો ૪,૩૦૦ ફીટ છે, અને ટિપેરા-ટેકરી ૩,૦૦૦ ફીટ છે. બંગાળા જળમાર્ગો માટે ખાસ જાણીતું છે. ગંગા-બ્રહ્મપુત્રા નદીને અંગે જ તેનું અસ્તિત્વ છે. બન્ને નદીનાં મુખ વચ્ચેનો ભાગ, ઇન્ડ અને વેલ્સના ક્ષેત્રફળ નોટલી જમ્યા રોકે છે.

બંગાળાનો મુખ્ય ઉદ્યોગ શણનો છે. હુગલીના બન્ને કાંઠા પર કુલ ૯૨ મિલો આવેલ છે. રૂની ૧૯ મિલો છે. આ ઉદ્યોગ ધીકતો થતો જાય છે. કાલસાની ખાણનો ઉદ્યોગ પણ મોટો છે. બર્ધવાન નિલ્લામાં આવેલ રાણીગંજ કાલસાનું મુખ્ય સ્થળ છે. આ ઉત્પન્ન કરવાનો તો જાણે બંગાળાએ ઈન્જરો રાખ્યો છે. દાર્જિલિંગ અને જલપૈગુરી પ્રાંતમાં તે જાગે છે. બીજા ઉદ્યોગોમાં-કુલ્દીના લોહું તથા પોલાદના ઉદ્યોગો, કાગળની મિલ, તેલની મિલ, સાકરનાં કારખાનાં વિગેરેને ગણી શકાય.

ચોખાનો પાક મુખ્ય છે. ખેડાયેલી જમીનના ૪/૫ ભાગમાં તેની ખેતી થાય છે, પર્યમાં ત્રણ પાક જિતરે છે. શણ, તમાકુ, સાકર, તેલીબિયા તથા ૩ પણ ઉગાડવામાં આવે છે અને ઉત્તર તથા પૂર્વમાં ચાના મોટા બગીચાઓ છે. હાવરા શણનું મુખ્ય મથક છે. ત્યાં ઘણાં કારખાનાં છે. ઢાકામાં રત્નું વણાટકામ કરવામાં આવે છે. ઢાકા મલમલ માટે એક વખત પ્રસિદ્ધ હતું. રેશમ ત્રણ ચાર સ્થળોએ બનાવવામાં આવે છે. મુખ્ય ખનીજ કાલસા છે. બિહારની સરહદ પર આવેલ રાણીગંજમાં સૌથી મોટી ખાણ આવેલી છે. લોહું, તાંબું તથા મીઠું પણ મળી શકે છે. કુદરતી વસ્તુઓ પુષ્કળ પ્રમાણમાં મળી આવે છે અને ઉપર દર્શાવ્યા ઉપરાંત ગળી, લાખ, ખસખસ, તીખાં, ક્ષીનાઈન, સુંઠ, તેળના, ઔષધિઓ, સાગ વિગેરે પુષ્કળ પ્રમાણમાં મળી આવે છે. મનુષ્યજીવનને આવશ્યક એવી દરેક વસ્તુ મળી આવે છે. નદીમાં તથા દૂર કાંઠા પર માછલાં પકડવાનો ધંધો ખૂબ ચાલે છે. એક વખત ગીચ જંગલવાળા પ્રદેશોમાં અત્યારે ખેતરો ખેડાઈ સ્થાં છે, છતાં હજી ૧૨,૦૦૦ ચોરસ માઈલમાં જંગલો છે. આ જંગલો ૧૮૫૪થી બંગાળાના જંગલખાતાની દેખરેખ હેઠળ છે અને તેમાંથી ખૂબ આવક થાય છે.

હાથી, જંગલી બેંસ, વાધ, ચિત્તા, ગેંડા, રીંછ, વઠ અને બીજાં જંગલી પ્રાણીઓ આગળ જેટલા પ્રમાણમાં મળી આવતાં નથી, પણ દરના પ્રદેશોમાં હલ્લુ તે મળી આવે છે. બંગાળનાં હવાપાણી, ગરમ તથા ભિનાશવાળાં છે. બંગાળમાં વરસાદ ખૂબ થાય છે, પણ જુદા જુદા પ્રાંતો તથા જુદી જુદી ઋતુઓ પ્રમાણે તેમાં ફેરફાર થાય છે. ચોમાસુ એટલું અનિયમિત છે કે કોઈ વાર બચકર પૂર આવે છે તો કોઈ વાર અનાવૃષ્ટિ હોય છે. ધસ્તીકેપ પ્રસંગોપાત થાય છે અને વાવાઝોડાથી કોઈ વાર મોટું નુકસાન થાય છે. બંગાળમાં સરેરાશ વાર્ષિક ૬૦ ઈંચ વરસાદ પડે છે. હુગલી નદીના કડિ આવેલ કલકત્તા મુખ્ય શહેર તથા બંદર છે. બ્રહ્મપુત્રા પર આવેલ દકા તથા કલકત્તાની સામે આવેલ હાવરા એ અગત્યનાં શહેરો છે. કલકત્તા પછી બીજો નંબરે ચિત્તારંગમાં રેલવેની બહુ સગવડ છે. નદીઓ તથા નહેરોનો જળમાર્ગ અમૂલ્ય છે અને રસ્તાઓ પણ એકંદરે સત્ત્વ છે. મોટી નદીઓમાં નિયમિત રીતે ઉતારુઓને લઈ જવાની સીમરની સગવડ છે અને સમુદ્રમાં ફત્તી સીમરો કલકત્તાને નજીકનાં તથા દૂરનાં બંદરો સાથે જોડે છે.

૧૯૩૧ની વસ્તી-ગણતરી પ્રમાણે કુલ વસ્તી ૫૦,૧૨૨,૫૫૦ની છે. તેમાં મુસલમાનો ૨૭,૫૭૦,૩૨૧, હિંદુઓ ૨૧,૫૩૭,૬૨૧, બૌદ્ધ-ધર્મ પાળનારાઓ ૩૧૫,૮૦૧, ખ્રિસ્તીઓ ૧૮૦,૫૭૨ તથા સમ્રહદની જાતિઓની સંખ્યા ૫૨૩,૦૩૭ની છે. આખા હિંદમાં બંગાળા જેટલી ગીચ વસ્તી ક્યાયે નથી. એક ચોરસ માઇલે ૬૧૬ છે. ૧૯૨૧ની વસ્તી-ગણતરીની સરખામણીમાં ૭૦૩ ટકાનો વધારો થયો છે.

હિંદી સરકારના નવા કાયદા હેઠળ બંગાળમાં રાજ્યવહીનટ માટે પ્રધાનમંડળ તથા લેજિસ્લેટિવ એસેમ્બલી (નીચલી સભા) તથા લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલ (ઉપલી સભા) મળશે. નીચલી સભામાં ૨૫૦ સભ્યો તથા ઉપલી સભામાં ૬૫ થી વધારે નહિ તેટલા સભ્યો રહેશે.

ગવર્નર : હિઝ એક્સલેન્સી રાષ્ટ્ર ઓન લેડ્સ એબોર્ન, કે. સી. આર્ચ. ઈ. એમ્. સી.

પ્રધાનમંડળ : ઓન. એ. કે. ફ્રાન્સિસ હક, વડાપ્રધાન (કેબલેટી-ખાતુ), ઓન. મિ. એન. આર. સરકાર (નાણાખાતુ), ઓન. ખ્યામ

સર નાઝીમુદ્દોન (સ્પેશિયલ કમિશનર અને વ્યવસ્થા), ઓન. સર વિજય પી. સિંગરોય (મહેસૂલ) ઢાકાના નવાબ બહાદુર (ખેતીવાડી અને હુન્નર-ઉદ્યોગ), કાસિમ બઝારના ઓન. મહારાજા શિરીયુદ્ધ નંદિ (અવરજવરખાતુ), ઓન. મિ. એચ. એસ. સુહરાવદિ (વિપાર અને મળૂરખાતુ), ઓન. નવાબ મથુરુદ્ધ હુસેન (ન્યાય તથા કાયદાખાતુ), ઓન. મિ. પી. ડી. રાઈકુટ (જંગલ અને આબકારી), ઓન. મિ. મુકુંદગિહારી મલિક (સરકારી ખાતુ).

ધારાસભાના પ્રમુખ : ઓન. મિ. સત્યેન્દ્રચંદ્ર મિત્ર

ધારાસભાના ડેપુટી પ્રમુખ : હમિદુલ્લ હક ચોધરી

સ્પીકર : ખાનબહાદુર અઝીઝુલ્લ હક

ડેપુટી સ્પીકર : અસરુલ્લહ ચોધરી

ગૃહર નેઠરીનું કમિશન : એફ. ડબ્લ્યુ. રૉબર્ટ્સન, સર હસન સુહરાવદિ, એસ. એમ. બોઝ

મદ્રાસ

લગભગ આખો ઈલાકો કૃષ્ણા તથા તુંગભદ્રા નદીની દક્ષિણે આવેલો છે. આખા ઈલાકામાં દરિયામાં ફરતાં વહાણોની સગવડ કરે તેવું એક પણ કુદરતી બંદર નથી.

પશ્ચિમઘાટ (કોમોરિન) કન્યાકુમારી લુશિરના પશ્ચિમ-કાંઠે આવેલ છે. આ ઘાટમાં ૭,૦૦૦ ફીટની જિંચાઈનો નીલગિરિપર્વત આવેલ છે. તેનું જિંચું શિખર દોઢખેડા ૮,૬૪૦ ફીટ છે. નીલગિરિની બરાબર દક્ષિણે પાલઘાટ આવેલ છે. તે મલબાર અને કર્ણાટક વચ્ચેનો ઘાટ છે. તે ૧,૦૦૦ ફીટ જિંચો તથા ૨૦ માઈલ પહોળો છે. પૂર્વઘાટ તો ખરી રીતે છોટાનાગપુરના ઉચ્ચ પ્રદેશોનું અનુસંધાન છે.

મુખ્ય નદીઓ, ગોદાવરી, કૃષ્ણા, ઉત્તર પેન્નાર, પલાર, દક્ષિણ પેન્નાર અને કાવેરી છે.

હવાપાણી સખતાર્થમાયી મુક્ત છે.

ચોખ્ખા ગોદાવરી, કૃષ્ણા તથા કાવેરીના પ્રદેશોમાં તથા પશ્ચિમ-કાંઠા પર ઉગાડવામાં આવે છે. બાજરી, રગી, તથા કોળ પણ

ઉગાડવામાં આવે છે. તિનવેથી, દાર્ધમ્બદુર તથા બેસારિની કાળા જમીનમાં ૩ ઉગાડવામાં આવે છે. તમાકુ મદુરા તથા દાર્ધમ્બદુરમાં ઉગાડવામાં આવે છે. આ નીલગિરિમાં ઉગાડવામાં આવે છે. તેજના છેદ દક્ષિણમાં ઉગાડવામાં આવે છે.

લોહા દ્રાવિડી છે અને દ્રાવિડી ભાષાઓ-દક્ષિણમાં તામિલ તથા ઉત્તરમાં તેલુગુ-બોલે છે. મદ્રાસની ઉત્તરે થોડા માર્ગ દૂર આવેલ પ્રતાપી ચર કરી, મદ્રાસના પૂર્વ ભાગના દક્ષિણ છેડા સુધી તેલુગુ ભાષા બોલવામાં આવે છે. પશ્ચિમ-કિનારા પર મલાયલમ ભાષા બોલાય છે.

ત્રાવણકોર, કેમ્પીન તથા મલબાર-કાંઠામાં મલાયલમ બોલાય છે. વસ્તીનો ૯/૧૦ ભાગ હિંદુઓ છે. દેશી રાજ્યો સહિત મદ્રાસમાં, આખા હિંદના ખ્રિસ્તીઓની લગભગ ૨/૩ વસ્તી છે. મદ્રાસની વસ્તી ૪૭,૦૦૦,૦૦૦ ની છે. એક ચોરસ માર્ગલે ૨૭૯ ની વસ્તી છે.

નીચે આપેલ વિગતપરથી ઠઈ ભાષા બોલાય છે તે સમજાશે:

ભાષા	બોલનાર લોકો
દ્રાવિડી	
તામિલ	૧૮,૮૬૬,૭૧૮
તેલુગુ	૧૭,૭૮૨,૮૬૮
મલાયલમ	૮,૭૨૭,૨૫૪
કનેડી	૧,૬૮૫,૫૪૩
ઇંગ્લીશ-આર્યન	
ઉડિયા	૧,૮૪૭,૪૪૯
હિંદુસ્તાની	૧,૨૩૦,૩૧૩

ગવર્નર : રાઈટ એન. હિઝ એક્સેલન્સી લૉડ અસિફન.

પ્રધાનમંડળ (મદ્રાસભાષાવાદી) : એન. મિ. ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચારીઅર, વડા પ્રધાન (પોલીસ અને નાણાખાતુ), એન. મિ. ડી. પ્રકાશમ (મહેસૂલ), એન. મિ. યાદુચ દસન (બહેર બાંધકામ), એન. ડૉ. પી. મુદ્દામન (ફળવણી તથા કાયદો) એન. ડૉ. ડી. એસ. રાજન (બહેર આરોગ્ય), એન. મિ. વી. જી. મુનિસ્વામી મિલે (ખેતીવાડી

તથા ગ્રામ્યસુધારણા), ઓન. મિ. વી. વી. ગિરિ (મજૂર અને દુગ્ધર-
ઉદ્યોગ), ઓન. મિ. એસ. રામનાથ પિલે (પ્રકાશનખાતુ), ઓન. મિ. કે.
રામન મેમન (કાંદો તથા કદખાતી), ઓન. મિ. બી. ગોપાલ રેડિ
(સ્થાનિક સ્વરાજ્ય).

લેનિસ્ટેટિવ એસેમ્બલીના સ્પીકર : ઓન. મિ. બલુસુ સાંખમૂર્તિ
લેનિસ્ટેટિવ એસેમ્બલીનાં ડેપુટી સ્પીકર : મિસિસ રૂકિમણી લક્ષ્મી
લેનિસ્ટેટિવ કાઉન્સિલના પ્રમુખ : ઓન. ડૉ. પદ્મ. યુ. રામરાવ
લેનિસ્ટેટિવ કાઉન્સિલના ડેપુટી પ્રમુખ : કે. વેંકટસ્વામી નમ્બુ

મધ્યપ્રાંત અને વરાહ

૧૮૧૮ની પિંઢારા લડાઈ પછી સિધિયા તથા નાગપુરના ભોંસલે
પાસેથી મગર તથા નર્મદાપ્રદેશ તરીકે બાણીતા કૃતલાક પ્રાંતોને
બ્રિટિશોએ પોતાના મુલક સાથે જોડી દીધા. રાજની સગીર અવસ્થા
દરમિયાન ભોંસલેના ખાડીના રાજ્યનો વહીવટ પણ બ્રિટિશ કરતા હતા.
રાજા નિઃસંતાન ગુજરી જતાં નાગપુરપ્રાંત સરકારે ખાલસા કર્યો.
૧૮૦૫માં ન્યારે પૂર્વ બંગાળ તથા આસામનો નવો પ્રાંત બનાવવામાં
આવ્યો ત્યારે હિંદી ભાષા બોલતાં હિંદીનાગપુરમાં આવેલાં પાંચ
હિંદી રાજ્યોનો વહીવટ બંગાળામાંથી લઈને મધ્યપ્રાંતમાં ફેરવવામાં
આવ્યો. ખીજા બાળુએ મદ્રાસની સરદાર પર આવેલા મધ્યપ્રાંતના
પૂર્વના ભાગના ઉડિયા ભાષા બોલતા પાંચ દેશી રાજ્યોને ઓરિસ્સા
વિભાગમાં મૂકવામાં આવ્યાં. ૧૮૩૬ના હિંદી સરકારના કાયદાની
રૂએ રાયપુર તથા વિલાસપુર પરગણાના કૃતલાક ભાગો ઓરિસ્સાના નવા
પ્રાંતમાં બદલાવવામાં આવ્યા છે.

વરાહ ૧૮૫૩ થી બ્રિટિશ સરકાર નીચે છે. તે વર્ષમાં હૈદરાબાદના
નિઝામ સાથે થયેલા કરારની રૂએ નિઝામ રાજ્યના રક્ષણ માટે
'હૈદરાબાદ કોન્ટિનન્ટ' નામનું લશ્કર રાખવાનું બ્રિટિશ સરકારે માથે
લીધું. તેના બદલામાં તે લશ્કરના નિભાવ માટે હૈદરાબાદના નિઝામે
બ્રિટિશ સરકારને વરાહપ્રાંત આપી દીધો. ૧૯૦૨માં લોડ કમીશનના
સમયમાં નવી શરતો કરવામાં આવી. તેમાં દરવર્ષે ૨૫ લાખ રૂપિયા લેવાની

શરતે નિઝામે હમેશને માટે : વરાડપ્રાંત સરકારને પટે આપ્યો. આ ક્ઝન-શરતો મુજબ વરાડ ઉપર નિઝામની નામની સત્તા રહેવાની હતી, રાજ્યવહીવટ તો સરકારે કરવાનો હતો. આ શરતો તથા ગોડવલુના પત્રિકામે હૈદરાબાદ રાજ્યમાં અસતોષ વધતો ગયો.

૧૯૩૬માં નામદાર શહેનશાહ તથા નામદાર નિઝામ વચ્ચે નવી શરતો કરવામાં આવી છે. લોર્ડ ક્ઝને કરેલ શરતોને બદલે નવી થતો અમલમાં આવશે અને તેથી ઉત્તરોત્તર વધતો જતા અસતોષનો અંત આવશે. આ નવા કરારમાં વરાડ ઉપર નિઝામની સત્તાને સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. આ સત્તાને અંગે ના. નિઝામ તથા તેમના વંશજો હૈદરાબાદ તથા વરાડના નિઝામ તરીકે ઓળખાશે. ગાદીવારસ વરાડના શાહજાદા તરીકે ઓળખાશે. જ્યારે તે એક બ્રિટિશ-પ્રાંત હોય તેમ પ્રદેશની વ્યવસ્થા કરવાનું મધ્યપ્રાંત અને વરાડમાં અત્યાંની માફક રહેશે. નિઝામને નીચે પ્રમાણે હક્ક પણ આપવામાં આવ્યા છે. (૧) મધ્યપ્રાંત તથા વરાડના ગવર્નરની નિમણૂક કરતી વખતે નિઝામની સલાહ લેવામાં આવશે. (૨) બ્રિટિશ પ્વજની સાથે નિઝામનો પ્વજ ઉડાડવામાં આવશે. (૩) વરાડમાં દસ્ખાર ભરવાનો તથા ખિતાબો આપવાનો હક્ક, વાર્ષિકરોયની સંમતિ સાથે, નિઝામને રહેશે. (૪) મધ્યપ્રાંત અને વરાડની ગળધાનીમાં નિઝામનો એજન્ટ રહેશે. (૫) અત્યારે મળે છે તેમ નિઝામને બ્રિટિશ સરકાર તરફથી ૨૫ લાખ રૂપિયા મળે જશે.

મધ્યપ્રાંત અને વરાડની જમીન ખૂબ ફળદ્રુપ છે. સુવંશવેતર ખૂબ કર્તવામાં આવે છે. વરાડ તો તેલું કેન્દ્ર છે. ખીજા પાક ચોખા, બાજરી, તેલીખીયાં અને ઘઉં છે. નાગપુત્રી દક્ષિણે વરોરામાંથી કાલસા મળી આવે છે. વરાડ કપાસનું ઘર છે અને હિંદમાં તે ખીજે નંબરે આવે છે. વરાડની કાળા જમીન રૂને ખૂબ અનુકૂળ છે. બે કે તે જમીન ફક્ત ૧૭,૮૨૪ ચોરસ માઈલ છે, પણ વેપારી-દરિયા તે ખૂબ ઉપયોગી છે. ખેતી કરેલ જમીન ૪૬ લાકા ૩ આપે છે. જુવાર, ધઉં અને તેલીખીયાં ઉત્પન્નમાં ત્યારપછીના અનુક્રમમાં આવે છે.

હિંદુધર્મ પ્રવર્તે છે. ૮૦ લાકા લોકો હિંદુ છે. વસ્તીની સંખ્યા ૧૭,૯૬૦,૬૩૭ ની છે. જૂના-પ્રેતને આનનારા ખીજોમાંના ગોંડ અને

બીન-મોટી સખ્યામાં છે. ઉત્તરમાં મુખ્ય ભાષા હિંદી છે અને દક્ષિણ તથા પશ્ચિમમાં મરાઠી ભાષા છે.

પ્રાતના વહીવટ માટે પ્રધાનોની સલા છે અને ખીજા મોટા પ્રાંતોથી વિરુદ્ધ ત્યા એક જ સલા-ધાનસલા-૧૧૨ સભ્યોની છે.

ગવર્નર-હિજ એક્સેલન્સી સર હાઇડ કયેરન્ડ ગોવેન, કે સી એસ આઇ, સી આઇ. ઇ., આઇ. સી. એસ.

પ્રધાનમંડળી (મહાસભાવાદી) : એન. પડિત રવિરાકર શુક્ર (વડાપ્રધાન), એન. પડિત હાસકાપ્રસાદ, મિથ (સ્થાનિક અનુજ્ઞ), એન. મિ. દુર્ગાશકર કૃપાશકર મહેતા (નાણાખાતુ તથા કાયદાખાતુ), એન. મિ. જગનનાથ જયદેવપ્રસાદ ભગત (અર્થશાસ્ત્ર તથા ગૃહ ખાતુ), એન. મિ. સખાજીગવ વિનાયક ગોખલે (મહેસૂલ તથા જીવણીખાતુ).

લેજિસ્લેટિવ એસેમ્બલીના સ્પીકર. આન. મિ. જી. એસ. ગુપ્તા

નેજિસ્લેટિવ એસેમ્બલીના ડેપુટી સ્પીકર : મિસિસ અનમુયાબાઈ મલે

મુખર્દ

મુખર્દ ઈલાકા ખૂબ પશ્ચિમમાં આવેલો તથા ખૂબ નાનો ઈલાકા છે તેમાં બ્રિટિશ-પ્રાંતો તથા ગવર્નરની સત્તા હોવાના હિંદના રાજ્યોનો સમાવેશ થાય છે મુખર્દનો ટાપુ હિંદના મુલક તરીકે પહેલવહેલો બ્રિટિશોના તાબામાં આવ્યો હતો કેમકે ૧૬૬૧માં ખીજા બાર્ડેના પોર્ટુગીઝ શાહજહા કચ્છાર્જન સાથે લાગુ થતા કરિયાવરમાં તે આપવામાં આવ્યો હતો પછીથી તે ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને આપવામાં આવ્યો. ૧૮મા સદીમાં આ ઈલાકા ધીમે ધીમે બ્રિટિશોના તાબામાં આવ્યો. ૧૯ મરાઠા-વિગ્રહ પછી નવો મુલક તેમાં ઉમેરાતો ગયો. આ પ્રાંતમાં ચાર કમિશ્નરો છે તથા ૨૬ પ્રાંતો છે ૧૯ વિભાગો નીચે મુજબ છે (૧) ઉત્તરભાગ અથવા ગુજરાત (૨) મધ્ય અથવા દક્ષિણ વિભાગ (૩) દક્ષિણ અથવા ક્વર્ણાટક હિંદી રાજ્યો મુખર્દના ગવર્નરની દેખરેખ હેઠળ છે અને તેના ઐતિહાસિક તથા ભૌગોલિક

દષ્ટિએ બે વિભાગ પડે છે. (૧) ઉત્તર અથવા ગુજરાત વિભાગમાં વડોદરા, કચ્છ, પાલણપુર, રેવાકાંઠા આવે છે. (૨) દક્ષિણ અથવા મરાઠા વિભાગમાં ડાહ્યાપુર, અકલકાટ, સાંવતવાડી, સતાગ તથા મગદા-નગીરો આવે છે. મુખ્ય પર્વતોમાં પશ્ચિમધાટ, વિધ્યાચળ તથા સાતપુડે છે. મુખ્ય નદીઓમાં તાપી, નર્મદા તથા લુલ્લી છે. દક્ષિણ વિભાગમાં કૃષ્ણા અને કાવેરીની શાખાઓ છે. હવાપાણી ખૂબ ફેરફારવાળાં છે.

મુખર્ષમાં વસ્સાદ લગભગ ૭૫ ઈંચ પડે છે. ઘાટની પૂર્વના કસ્તાં પશ્ચિમમાં ઘણો વધારે વસ્સાદ પડે છે. કચ્છ તથા ગુજરાતમાં ગરમી સખત પડે છે. દક્ષિણનાં હવાપાણી એકંદરે ખુશુભા છે. મરાઠા-પ્રદેશની પણ તે જ સ્થિતિ છે. મુખર્ષના ટાપુમાં દરિયાની ઠંડી લહેરો આવવા છતાં બે તથા ઓછેબરમાં સખત ગરમી પડે છે.

ગુજરાત જ હિંદનો એવો ભાગ છે કે જેમાં સિંદ મળી શકે છે.

મુખર્ષ શહેરમાં હિંદના પાસીઓની અર્ધી સખ્યા વસે છે. મુખ્ય ભાષાઓ મરાઠી તથા ગુજરાતી છે.

મુખર્ષ ઈલાકાની વસ્તી ૨૬,૩૯૮,૯૯૮ની છે. કુલ વસ્તીના ૮૦ ટકા હિંદુઓ છે. ૧૭૬ ટકા મુસલમાનો, ૧ ટકા જૈન અને ૧૬ ટકા ખ્રિસ્તીઓ છે. ચાર મુખ્ય ભાષાઓ-સિંધી, ગુજરાતી, મરાઠી તથા કાનડી-બોલવામાં આવે છે.

મુખ્ય ધર્મો ખેતીનો છે. પણ રૂના કાપડ માટે આખા હિંદમાં મુખર્ષ પહેલું આવે છે.

૧૯૩૫ના હિંદી સરકારના કાયદા હેઠળ પ્રાંતના ચાલુકાવટ માટે પ્રધાનોની સભા તથા બે ચેમ્બર્સ-લેજિસ્લેટિવ એન્ડેમ્બલી (નીચલી સભા) તથા લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલ (ઉપલી સભા)-મુખર્ષનાં બેઠે નીચેની સભામાં ૧૭૫ સભ્યો તથા ઉપલી સભામાં ૩૦ થી વધારે નહિ તેટલા સભ્યો બેસશે.

ગવર્નર : હિઝ એક્સેલન્સી ચર્ચિલ બાન. લોરેન્સ રોબર્ટ બુલ્કિ.

પ્રધાનમંડળ : (મહાસભાવાદી)

વડાપ્રધાન : ઓન. ડૉ. બી. જી. ખેર (કુળવણી અને સામાન્ય-ખાતુ) રૂ. ૫૦૦

પ્રધાનો (દરેકને રૂ. ૫૦૦) ઓન. મિ. એ. બી. લડે (નાણાખાતુ) ઓન. ડૉ. એમ. ડી. ગિલ્ડર (આબકારી તથા બહાર આરોગ્ય), ઓન. મિ. કે. એમ. મુન્શી (કાયદો, વ્યવસ્થા તથા સ્વદેશખાતુ), ઓન. મિ. મોતારજી આર. દેસાઈ (મહેસૂલ તથા ગ્રામ્ય-વિકાસ), ઓન. મિ. એલ. એમ. પાટિલ (પ્રાંતિક સ્વરાજ્ય તથા પરચુરણ), ઓન. મિ. એમ. વી. વૃદી (બહાર બાંધકામ).

લેન્ડિસલેટિવ એસેમ્બલીના સ્પીકર-ઓન. મિ. જી. વી. માવલંકર (રૂ. ૫૦૦)

લેન્ડિસલેટિવ એસેમ્બલીના ડેપ્યુટી સ્પીકર. મિ. નાસાયણુરાવ બેશી (રૂ. ૫૦૦)

લેન્ડિસલેટિવ કાઉન્સિલના પ્રમુખ : ઓન મિ. મંગળદાસ પકવાસા (રૂ. ૫૦૦)

લેન્ડિસલેટિવ કાઉન્સિલના ડેપ્યુટી પ્રમુખ : મિ. આર. જી. સોમન (રૂ. ૨૦૦)

પ્રધાનો, સ્પીકરો તથા પ્રમુખને ધરભાગના રૂ. ૧૯૦ તથા મોટર-ભાગના રૂ. ૧૫૦ મળે છે.

સરહદપ્રાંત

ઉત્તરમાં ચિત્રાલથી માંડીને દક્ષિણમાં વઝીરિસ્તાન સુધીની સરહદની એજન્સીઓને પંજાબની સરહદના પ્રાંતો સાથે ભેળવીને એક સત્તા હેઠળ મૂકી ૧૯૦૧માં આ પ્રાંત બનાવવામાં આવ્યો. આ પ્રાંતના ચાર વિભાગ છે. (૧) દરાજત સરહદ (૨) કુરમ ખીણ (૩) પેશાવર સરહદ (૪) ચિત્રલ.

આખા દેશમાં પુષ્કળ પર્વતો છે. સિંધુ નદીની શાખાઓ પૂર્વથી પશ્ચિમ વહે છે. મુખ્ય નદીઓ ચાર છે. તે બધી સિંધુની શાખાઓ છે-કાબુલ, કુરમ, તોચિ, અને ગોમલ. પર્વતોમાં હિંદુકુશ, સેઈફુડ્ડાહ તથા સુલેમાન પર્વત છે.

હવાપાણી જુદા જુદા પ્રકારનાં છે. દેરા-ઈસ્માઈલિયાન જેટલી ગરમી આપ્યા હિંદમાં ક્યાંયે પડતી નથી. ઉનાળામાં આ મ્યાનની ગરમી ૧૧૩ ડિગ્રીથી ૧૧૮ ડિગ્રી સુધી ચડે છે. આખો પ્રાંત ચોમાસાના માર્ગની બહાર છે. વરસાદ ખુબી થોડો છે અને ટેકરીઓ સિવાય ખેતીવાડી નહિ જોવી ચાય છે. ફળો મોટા પ્રમાણમાં ઉગાડવામાં આવે છે.

વસ્તી ૨,૪૨૫,૦૭૬ની છે. ૧૯૨૧ની વસ્તી-ગણતરી સાથે સરખાવતાં તેમાં ૭.૭ ટકાનો વધારો થયો છે. પ્રાંતનું ક્ષેત્રફળ ૧૩,૫૧૮ ચોરસ માઈલનું છે.

વસ્તીનો મોટો ભાગ પદાર્થોનો છે. તેઓ પુસ્તુ બાપા બોલે છે. વસ્તીના ૯૦ ટકાથી વધારે મુસલમાનો છે. મોટા ભાગ ખેતીવાડી કરે છે. અફઘાનિસ્તાન તથા મધ્યહિંદ સાથે સંબંધિત રસ્તાને જોડતો હોર્ષ આ પ્રાંત વેપારી-દ્રષ્ટિએ અત્યંત સ્થાન ભોગવે છે. આ પ્રાંત ચીફ કમિશનરી સચા હેબ્બ હતા, પણ ૧૯૩૨માં તેને ગવર્નર અને તેની ધારાસભા નીચે મુકવામાં આવ્યો.

વસ્તીને મુખ્ય આધાર ખેતીવાડી પર છે. કાંઈપણ જાતનાં કાગખાનાં નથી.

ગવર્નર : હિઝ એક્ઝેલન્સી સર લ્યોર્ડ કનિંગહામ, કે. સી. આર્ચ. ઈ.; સી. એસ. આર્ચ.; એ. બી. ઈ. (૫,૫૦૦ ર.) એપ્રિલ ૧૯૩૭થી

પ્રધાનમંડળ : (મહાસભાનાદી) વડાપ્રધાન. એન. હે. ખાનસાહેબ (રાજકીય, સ્વદેશ તથા બહાર બાંધકામખાતુ), એન. કાઝી અતૌલા (કૃષિવર્ધિ), એન. મિ. ભંજુગમ ગાંધી (નાણાખાતુ), એન. ખાન અબ્બાસખાન (હુસ્ત-ઉદ્યોગ).

એડવોકેટ જનરલ. એસ. રુમસિંગ. એમ. એ.; એલ. એન. બી.

ધારાસભાના સ્પીકર : મલિક જુદાબક્ષ ખાન

ધારાસભાના ડેપુટી સ્પીકર : ખાન મહમદ મર્ઝ-તલિર ખેલિ

સિંધ

મુંબઈ ઈલાકા સાથે લગભગ એકમો વર્ષ રહીને ૧૯૩૬ના એપ્રિલની ૧લી તારીખે સિંધને જુદો પ્રાંત બનાવવામાં આવ્યો છે.

તાજેતરની શોધખોળ પરથી જણાય છે કે પ્રાચીન કાળમાં સિંધ સંસ્કૃતિનું ધામ હોવું જોઈએ. સિંધના લાસખાના પરગણામાં મોહન-જો-ડોરોમાં મહાન સિંધુ નદીની ખીણની સંસ્કૃતિના અવશેષો મળી આવ્યા છે. જે નામથી આખા હિંદને પાત્રિમાત્ર્ય લોકો ઓળખે છે તે નામ ગ્રીક લોકોને સિંધમાંથી મળી આવ્યું હતું. સિકંદરે સિંધને જીત્યો. ઈસ્લામનો પ્રવેશ પણ સિંધમાં જ થયો હતો. આક્રમા સૈકામાં મહમદ-ખીન-કાસમે આહલજુવંશને હરાવ્યો હતો. હુમાયુ જ્યારે આશ્રય માટે રખડતો હતો ત્યારે સિંધના રણમાં ઉમરકોટમાં મહાન અકબરનો જન્મ થયો હતો.

ધણા ફેરફારો પછી ૧૮૪૩માં સર ચાર્લ્સ નેપિયરની સરદારી હેઠળ મુંબઈની દુકડીએ આ પ્રાંતને બ્રિટિશ મુલક સાથે જોડી દીધો. થોડા સમય સુધી સિંધને મિલિટરી ગવર્નર નીચે રાખ્યો અને ત્યારપછી મુંબઈ ઈલાકા સાથે બેળવી દેવામાં આવ્યો.

સિંધનાં હવાપાણી આકર્ષાં છે. હિનાળામાં સખત ગરમી પડે છે તથા શિયાળામાં સખત ઠંડી પડે છે. બીનાશના અલાવને આ આભારી છે. દિવસના ભાગમાં સુકકી રેતી ગરમી સાથે ભળી જાય છે ને ગરે તેટલી જ ઝડપથી ગરમીને છૂટી કરે છે. સિંધમાં દરવર્ષે ફક્ત ૪ ઇંચ વરસાદ પડે છે. ચોમાસામાં વરસાદ નહિ જોવો પડે છે. સિંધનાં મુખ્ય શહેરો—સક્કર, શિકારપુર, હેદાબાદ અને કરાચી છે. કરાચી ખંદર તરીકે વિકાસ પામતું જાય છે. પંજાબનાં ધઉં તથા ખીયાનો વેપાર એટલી હદે વધ્યો છે કે છેલ્લાં થોડા વર્ષોમાં કરાચીની અગત્ય વેપારી-દૃષ્ટિએ ખૂબ વધી છે.

આ પ્રાંતનું ક્ષેત્રફળ ૪૬,૩૭૮ ચોરસ માઈલનું છે અને તેની વસ્તી ૩,૮૮૭,૦૭૦ની છે.

૭૩ ટકા લોકો મુસલમાન છે. મુખ્ય ભાષા સિંધી છે.

સિંધુ નદીમાંથી આવતી રેલ પર ખેતીવાડીનો આધાર છે. મુખ્ય પેદાશ ધઉં તથા જવની છે. અલગત તે શિયાળામાં વાવવામાં આવે છે.

ગવર્નર : ફ્રિઝ એકમેનસી .સર લેન્સલોટ શેલમ, કે. સી. એસ. આઇ.; ટ. સી. આઇ. ઇ. (રૂ. ૫,૫૦૦)

પ્રધાનમંડળ : બોન. સર ગુલામહુસેન દિદાયતુલ્લા, નાઇટ, વડાપ્રધાન (નાણાખાનું, સ્વદેશ તથા રાજકીય ખર્ચા તથા પસ્યુનલ) બોન. ડો. એચ. સ્વામીનાથન (જાહેર આરોગ્ય), બોન. મીર જદેઅલીખાન તાલપુર (મહેસૂલ, ખેતીવાડી, જંગલ, સડકારી મંડળી, આખકારી) ઉપ્યુટી સ્પીકર-ખાનસાહેબ ગબોલો.

પોટુગીઝ હિંદ

પોટુગીઝ હિંદમાં ગોવા (મુખ્ય શહેર નોવાગોવા અથવા પંથમ) તથા આંગિદિય, સામોન્તેગે તથા મોન્તેગોસના ટાપુઓ, ગુજરાતના કિનારે આવેલ દાદરા તથા નાગરઅવેલી પ્રતિ સહિત દમણ, તથા કાઠિયાવાડ હીપકલપના કિનારે આવેલ ગોંડાલા તથા સાંખોર-પ્રતિ સહિત દીવનો સમાવેશ થાય છે. સંસ્થાનેલું ક્ષેત્રફળ ૧,૬૩૭ ચોરસ માઇલ તથા ૧૯૩૧ની વસ્તી-ગણતરી પ્રમાણે વસ્તી ૫૭૬,૯૬૬ની છે. તેમાં ૫૦૭ મીડાનાં કારખાનાં તથા ૨૧ મેગેનીઝની ખાણો છે. મુખ્ય નિકાસ નાળિયેર, માછલી, તેળના, મીઠું, કાપડું.

ફ્રેન્ચ હિંદ

ફ્રેન્ચ સંસ્થાનોમાં નીચે મુજબ સમાવેશ થાય છે. દારોમાંસ-કંકા પર આવેલ પોંડિચરી, કારિકલ, ચંદ્રનગર, માહી તથા માનન. આ પાંચે પ્રતિનાં સંસ્થાનનો વહીવટ ચૂંટાયેલ ધારાસભા કરે છે. ગવર્નર પોંડિચરીમાં રહે છે. પાર્સિની પાર્લામેન્ટમાં એક એનેટ તથા એક ઉપ્યુટી આ સંસ્થાનોની વતી બેસે છે. મુખ્ય પાક ચોખા તથા મગફળી છે. મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતીવાડીનો છે. મુખ્ય નિકાસ તેલીબીયાની છે. પોંડિચરીમાં રૂની પાંચ મિલો છે.

ઈ. સ. ૧૬૭૪મા ફ્રેન્ચ ઇસ્ટ ઈન્ડિયા કંપનીએ પોહિચરીની સ્થાપના કરી. આઠ વખત હાથ-બદલો કર્યા પછી ૧૮૧૪મા આખરે તે ફ્રાન્સની સત્તા હેઠળ આ-તુ.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો સુવર્ણ મહોત્સવ

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાને ૧૮૮૫મા સ્થાપાયાને પચાસ વર્ષો પીટી ગયા છે આ પચાસ વર્ષો દરમિયાન તેને ઘણી ચીની-મુની લેરી પડી છે મહાસભાની ઉત્ક્રાંતિનો ઇતિહાસ દેવની ગળકાપ પ્રગતિનો સ્મદાયક ઇતિહાસ છે

મહાસભાનો ઇતિહાસ માત્ર દેવની ગળકાપ ઉત્ક્રાંતિનો ઇતિહાસ જ નથી, પરંતુ આર્થિક, આઘોગિક તથા રૂબરૂવિવિધ પ્રગતિનો વ્યવસ્થિત દાખલો છે. હિંદના સપુતોની મહેનત અને આત્મભોગ પર ચણાયેલ એ એક સ્તભ છે.

મહાસભા ચરઆતમા નહુ નાની સસ્થા હતી અને નાન ગણ્યા-ગાંધ્યા શિક્ષિતો તેનો લાભ લેતા, પણ અત્યારે તો તે શિક્ષિત હિંદુ એક જ રાજકીય ‘એક્સેક્ચુટિવ’ ની ગર્ભ છે

મહાસભાની રજઆતનો ઇતિહાસ બાપુવા જેવો છે હિંદની રાષ્ટ્રીય પ્રગતિના જનક થવાનું એક અગ્રેજ અધિકારી-એનન એક્ઝેક્યુટિવસ બુમ-ના લાગ્યમા લખાયેલું હતું

૧૮૮૩ ના માર્ચની ૧ લી તારીખે કલકત્તા વિશ્વવિદ્યાલયના સ્નાતકોને લખેલા ખુલ્લા પત્રમા લુમે રાષ્ટ્રીય સસ્થાની સ્થાપનાની આગાહી કરી હતી પત્રમાં લખ્યું હતું કે “હુ તમને જણાવી ગયો તેમ તમે દેશની આત્મા છો અને તમારા જેવા શિક્ષિતોમાથી આત્મ-ભોગ, પૂર્ણ પ્રેમ, દેશપ્રિયતા અને માયા મિત્રવાર્યા સ્વદેશપ્રેમવાળા અને જરૂર પડે તો જીવન અર્પણ કરવાની લાવનાવાળા ક્ષમા પચાસ મનુષ્યો ન મળે તો હિંદ માટે કંઈ પણ આશા નથી પરંતુ રાજ્ય-કર્તાઓના હાથમા હિંદના પુરો અસહાય સમકક્ષ જેવા માત્ર રહેશે.

દરેક પ્રજા, જેની સરકારને તે લાયક હોય તેવી સરકાર ખરોબર તે મેળવે છે”

દેશના શિક્ષિતવર્ગને ક્ષત્રવેદ આ અખીલની સંસ્થા પર તાત્કાલિક અસર થઈ, પરિણામે હિંદના પ્રાંતનાં મુખ્ય મુખ્ય શહેરોમાં મહાસભા-સમિતિની સ્થાપના થઈ. એક મધ્યસ્થ સમિતિ નીમવામાં આવી. મહાસભાના સામાન્ય મંત્રી તરીકે હુમની નિમણૂક થઈ અને તે જગ્યા પર તે આગણીય વર્તે રહ્યા.

મહાસભાની ચર્યાતમાં જે જે અગ્રેજોએ તેની પ્રગતિ સાધવામાં અવિરત થમ કર્યો તેના પ્રતિ અગ્રે આભારની લાગણી દર્શાવવી અગ્યાને નથી. હુમ, સર વિલિયમ વેડર્નર્ન, જ્યોર્જ મુલ અને બીજા પણાઓ આ દેશમાં કોંગ્રેસની ચર્યાતથી મુખ્ય સ્તંભો હતા. લંડનમાં સ્થપાયેલી કોંગ્રેસની સિટિય કમિટિ, સર વિલિયમ વેડર્નર્નને આભારી હતી.

મહાસભાની પ્રથમ બેઠક મુંબઈમાં મિ. ડબ્લ્યુ. સી. બોનરજીના પ્રમુખપણા નીચે ભરવામાં આવી હતી. તેમાં માત્ર ૭૩ ડેલીગેટ હતા. ૧૯૦૬માં દાદાભાઈ નવરોજીના પ્રમુખપણા હેઠળ ભરાયેલ કલકત્તા મહાસભામાં આ સંખ્યા વધીને ૧૬૬૩ થઈ હતી. ત્યારપછીના વર્ષોમાં તે સંખ્યા વધીને ૫,૦૦૦ પર પહોંચી હતી. જૂની મહાસભાની નીતિ અરજી અને, માગણીઓ કરવાની હતી. ને તે મમયે સરકાર-નિરોધી ચળવળ નહોતી, કોંગ્રેસના આવ પ્રણેતાઓ એમ માનતા હતા કે અરજી તથા માગણીઓથી તેઓ સિટિય સરકારને પોતાના પક્ષમાં લઈ શકશે.

મહાસભાની બંધી બેઠકમાં નીચેના હાલો ખાસ ધ્યાન ખેંચતા હતા :

(૧) તાજ પ્રત્યે વફાદારી.

(૨) હિંદમાં સત્યઅવસ્થા માટે તપાસ કરવા ચાહી કમિશનની નિમણૂક.

(૩) ધારાસભામાં ચૂંટણીના તત્ત્વો ધોગણ ઘખવ કરવું.

(૪) હિંદી કાલિન્મિત્ર મદી નાખવી.

(૫) સનદો નોકરી માટે હિંદ તેમ જ ઇન્ડિયા એક્ટી માથે પરીક્ષા.

(૬) લશ્કરી ખર્ચ સામે વિરોધ.

(૭) જમીન-મહેસૂલમાં ઘટાડો.

(૮) કારોબારી તથા ન્યાયખાતાને ભુદાં પાડવાં.

મહાસભાની સ્થાપના અધિકારીઓને ગમી નહિ, પરંતુ શરૂઆતમાં ખાસ વિરોધ જણાયો નહિ. 'તુમ્હ અદ્ધમતિ' ગણીને લોડ' ડફરીને તેની હાંસી કરી હતી. અલ્લાહાબાદમાં મહાસભાની ચોથી બેઠક વખતે સરકારી વિરોધ દેખાઈ આવ્યો. સુલેહ બળવવા કેટલાક પ્રતિનિધિઓ પામે જમીનગીરી માગવામાં આવી હતી, તથા સરકારી અમલદારોની હાજરી પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો.

લોડ' કર્ઝને મહાસભાના પ્રતિનિધિમંડળને મળવાની ના પાડી, પણ પછીનાં વર્ષોમાં સહેજ ફેરફાર થયો જણાયો. કેમકે ૧૯૧૧માં લોડ' હાડિંગ મહાસભાના પ્રતિનિધિમંડળને મળ્યા અને ૧૯૧૪માં મદ્રાસના ગવર્નર લોડ' પેન્ટલેન્ડે મહાસભાની મદ્રાસની બેઠકમાં હાજરી આપી.

સમય જતાં મહાસભાએ 'ધીમે ધીમે અચ્છઓ તથા વીનવણી' કરવાની રીતનો ત્યાગ કર્યો અને સરકારી કાર્યોની સખત ખબર લેવાનું શરૂ કર્યું. આ ફેરફાર ધણાં કારણોને આભારી હતો.

સામાજિક અને જાહેર કાર્યોમાં હિંદમાં રંગબેદ, મહાસભા પ્રત્યે 'લોડ' કર્ઝનનો છૂપો તિરસ્કાર, બંગાળના આગલા, અંદર અંદર ફાટફૂટ પગપવાની નીતિ, યુનિવર્સિટી-એક્ટ-આ બધાં મહાસભાની નીતિ ફેરવવામાં કારણભૂત હતાં.

મહાસભાના આગલા પ્રમુખોના જણાવ્યા પ્રમાણે મહાસભાનો શરૂઆતનો આદર્શ એ હતો કે અંગ્રેજ લોકો સાથે યોગ્ય વર્તન ચલાવવામાં આવે તો તેઓ ન્યાયી છે. તેઓ સત્યના માર્ગથી કદી અલિત થતા નથી અને બ્રિટિશ-અધારણુ જાહેર સ્વતંત્રતાનો સ્તંભ છે. ઇ. સ. ૧૮૯૦માં સર ફ્રિડોન્સ શા મહેતાએ જાહેર કર્યું હતું કે "બ્રિટિશ સરનીતિ બંધારે આપણી માંગણીઓ પૂરી કરશે તે બાબતની અને જરા પણ શંકા નથી." આરમી મહાસભામાં એમ. આર. સયાનીએ કહ્યું હતું કે "અંગ્રેજ પ્રજા કરતાં વધારે પ્રમોશિક તથા મહેનતુ પ્રજા અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી."

૧૮૯૯ની લખનૌની મહાસભાએ “ હિંદી સામ્રાજ્યના લોકાનુ-
હિત કાયદેસર સાધનોથી આગળ ધપાવવાનો હિંદી મહાસભાનો હેતુ”
ઝાહેર કર્યો. યદ્યપ્તાતના તબક્કામાં મહાસભાની માન્યતા તથા આદર્શ
શું હતાં તે આ સ્પષ્ટ બતાવે છે.

૧૯૦૬માં દાદાભાઈ નવરોજીના પ્રમુખપણા નીચે કલકત્તામાં
મહાસભા ભગલૂં ત્યારે આ માન્યતા તથા આદર્શો સામે વિરોધ જાણ્યો.
બગભગની તથા બહિષ્કારની ચળવળ આખા દેશમાં પ્રસરી ન્હી હતી.
વાઝા અને સર ફિરોજશા મહેતા જેવા જદ્દ આગેવાનોના વિરોધ
છતાં બહિષ્કારનો ઘસાર પસાર થયો. મહાસભાની લડાયકકૃતિનાં
ખીજ આ રીતે નખાયાં.

૧૯૦૬ની કલકત્તા-મહાસભામાં ઉદ્દામપક્ષના અસ્તિત્વની જાણ
અર્થ. આ પક્ષના નેતાઓ બાલ ગંગાધર તિલક, બિપિનચંદ્ર પાલ, અર-
વિંદ ધોપ, ડૉ. મુંજે, લાલા લજપતરાય ને ખીજાઓ હતા. મહાસભાની
આગેવાની કમા પક્ષે લેવી તે નક્કી કરવા બન્ને-ઉદ્દામ તથા વિનીત-પક્ષે
સૂરત મહાસભામાં મળ્યા. સૂરતની મહાસભામાં કેવી રીતે બંગાળ
પ્રાયુ' તે દરેક જાણુની માહિતીનો વિષય છે. મહાસભાના બંગાળ
પક્ષી સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ મૃત્યુગીત ગાયું કે ‘મહાસભા મૃત્યુ પામી
છે, મહાસભા ધણું જીવે !’

પરંતુ મહાસભા તદ્દન મૃત્યુ પામી નહિ. ગ્રેખલે, મહેતા, વાઝા અને
પ્રમિત માલવિયાના યત્નોથી તે જીવી અર્થ. આ આગેવાનોએ
મહાસભાની નીતિ નક્કી કરી. મહાસભાના દરેક સભ્યે તેના પર સહી
કરવાની હતી. વિનીત આગેવાનોની આ રીતથી ૧૯૧૬ સુધી ઉદ્દામ-
પક્ષવાદીઓ મહાસભાથી દૂર રહ્યા. તેમને વિનીતોની આ નવી રીત
પસંદ પડી નહિ.

ઉદ્દામપક્ષના નેતાઓ ગયા પછી દેશમાં મહાસભાનો પ્રભાવ
ઓઠો થવા લાગ્યો. સૂરતના બંગાળ પહેલાં ૧૯૦૬માં કલકત્તામાં
પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ૧૬૬૩ હતી, પરંતુ ૧૯૦૯માં આ સંખ્યા
ઘટીને ૨૪૩ અને ૧૯૧૨માં ૨૦૭ અર્થ. આ સમય દરમિયાન પ્યાલ
જેએ તેવું કાર્ય તો લખનૌ મુકામે મહાસભા અને મુસ્લિમ-લીગ
સહી કરેલ લખનૌના કચર હતા.

આ વખતે મિસિસ એનિ ખિસટની હોમરૂની ચળવળ આખા હિંદમાં પ્રસરી સ્તી હતી. તિલક અને તેમના પક્ષે આ ચળવળમાં સક્રિય ભાગ લેવા માગ્યો. વિશ્વયુદ્ધમાં હિંદે આપેલા ભોગ માટે બ્રિટિશ પ્રત્યે યોગ્ય બદલો આપવો જોઈએ તેવી આશા મર્વા દર્શાવવામાં આવતી હતી. આખો દેશ નિરાશ દેખાતો હતો, પણ ગોખલે, મહેતા અને સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી જેવા વિનીત આગેવાનોને મિસિસ ખિસટની હોમરૂની ચળવળ પસંદ પડી નહિ. પરંતુ મિસિસ ખિસટના પ્રયાસને અગે મદ્રાસમાં ૧૯૧૪માં ઉદ્ભવ અને વિનીત આગેવાનો વચ્ચે કામચલાઉ મુલેહ થઈ. હોમરૂની ચળવળને અગે મિસિસ ખિસટને કેદ કરવામાં આવ્યા, પરંતુ જ્યારે તેમને મુક્ત કરવામાં આવ્યા ત્યારે ‘રાષ્ટ્રીય વીરાગના’ તરીકે તેમને વખાવવામાં આવ્યા. હોમરૂમાં માનનારાઓના બળની ખીજ કસોટી શરૂ થઈ. તિલકના પક્ષ માટે વાતાવરણ ખૂબ અનુકૂળ હતું. ૧૯૧૭ની કલકત્તાની મહાસભાના પ્રમુખ તરીકે એનિ ખિસટની વરણીમાં સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીની આગેવાની નીચેના વિનીતપક્ષનો, સી આર. દાસના હાથે સખત પરાજય થયો. રાજકારણમાં પ્રવેશ કરવા માટે મિ દાસને આ અમૂલ્ય તક મળી વિનીતોએ મોટેચુ-ચેમ્સફર્ડ-સુધાગનો સ્વીગર કર્યો અને હોમરૂરોએ તેનો તદ્દન અસ્વીગર કર્યો.

૧૯૧૮માં વિનીતોએ મહાત્મા છોડી અને ‘નેશનલ લિબરલ ફેડરેશન’ નામક નવી સંસ્થાની સ્થાપના કરી.

હવે મહાસભા રાષ્ટ્રીયપક્ષના સંપૂર્ણ કાબૂમાં આવી આખા દેશમાં મહાસભાની આજુ વર્તાવા લાગી હવે તો તે લોકિયાઈ દૂર રહેવાને બદલે તેમાં ભળી ગઈ. ધીમે ધીમે તેનું વલણ અસહકાર તરફ હળવા લાગ્યું. આ માટે કેટલાક કારણો હતા, જેવા કે જલિયાવાલાની કતલ, રૌલેટ કાયદો, ખિલાફત-ચળવળ અને મોટેચુ-ચેમ્સફર્ડ-રિપોર્ટ. મહાસભા મહાત્મા ગાંધીની સીધી દેખરેખ નીચે આવી. તેમની પ્રતિભા, ત્યાગ તથા અસાધારણ પ્રભાવથી મહાસભાની ચળવળનો આખો રાહ બદલી ગયો. મત્યાગ્રહ અને અહિંસા કોંગ્રેસ-ચળવળનું ધ્યેય થયા. ૧૯૨૦ ની નાગપુર-મહાસભામાં કોંગ્રેસનું ધ્યેય બદલાયું, “હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનું ધ્યેય, બધા બંધાત્વપૂર્વક અને શાંતિમય

સાધનોથી હિંદની યુગ માટે સ્વરાજ્ય મેળવવાનું છે." હાથકંતામણ અને હાથવણાટ બંધા મહાસભાવાદીઓ માટે મુખ્ય હતાં. ચાર આંતોનો મતાધિકાર દાખલ કરવામાં આવ્યો અને મહાસભાના પ્રતિની ભાષાવાર વહેંચણી કરવામાં આવી.

૧૯૨૦ની કલકત્તાની ખાસ મહાસભાએ મહાત્મા ગાંધીની આગેવાની હેઠળ અસહકારની ચળવળ શરૂ કરી. શાળા તથા પાઠશાળાઓનો બહિષ્કાર, સરકારી નોકરીઓનો ત્યાગ, સરકારી માનચાંદનો ત્યાગ, કોર્ટ અને કાઉન્સિલનો ત્યાગ—આ અસહકારની મુખ્ય આગતો હતી. આ અસહકાર પછી અમદાવાદની મહામભામાં સચિનયભંગની ચળવળ શરૂ થઈ. મહાત્મા ગાંધીને મહાસભાના સરમુખત્યાર નીમવામાં આવ્યા. પરંતુ ચોરીચોરાના બનાવથી સચિનયભંગની ચળવળને સખન ધક્કો લાગ્યો અને મહાત્માજીએ તે ચળવળ મોકૂફ રાખી.

આ મમયે રાજદ્રોહના આરોપસર મહામભાજીને ૭ વર્ષની સજા થઈ. કુદરતી રીતે તેની અસર રાજકીય વાતાવરણ પર થઈ. મહાસભાના ફરીથી બે ભાગવા પડ્યા. નાફેરવાદી અને સ્વરાજવાદી. નાફેરવાદીઓના મત પ્રમાણે, ચાલતી આવતી નીતિમાં કશો ફેરફાર કરવાનો નહોતો. અનહકાર તથા ધારાસભાનો બહિષ્કાર ચાલુ રાખવાનો હતો. સ્વરાજ પક્ષનો મત, અંધાણ તોડી પાડવા માટે ધારાસભામાં જવાનો હતો. આ પક્ષના આગેવાનો પડિત મોતીલાલ નેહરુ તથા મી. આર. દાસ હતા. ૧૯૨૩માં મૌલાના મહમદઅલીના પ્રમુખપણા હેઠળ મળેલી દિલ્હીની ખાસ મહાસભાની બેઠકમાં સ્વરાજપક્ષને ધારાસભામાં પ્રવેશ કરવાની સંમતિ મળી.

સ્વરાજપક્ષ દરેક ચૂંટણીમાં બહુમતિ મેળવી અને લગભગ બધી જગ્યાઓ મેળવીને મધ્યપ્રાંત તથા બંગાળમાં બધાચલુને તોડી પાડવામાં વિજયી નીવડ્યો.

અસહકાર પાછો ખેંચી લેવાયો અને મહાત્મા ગાંધીના જેલજવાથી મુક્તિ મેળવ્યાન મહાસભામાં દેખીતી મુશ્કેલી આવી, પણ અસહકારની દિલચાલ અંગેના પ્રયોગો બેઠા તથા આરંભેલી જેલ સ્થળોએ ચાલી રહેલા હતા.

આ સમયે સર્વ શ્વેત-સંખ્યોવાળા સાર્થમન કમિશનની નિમણૂક જાહેર કરવામાં આવી. આની સામે સખત વિરોધ જાણ્યો. આ વિરોધમાં સર્વ પક્ષો જોડાયા. મદ્રાસની મહાસભાએ આ કમિશનનો ડગલે ને પગલે અહિંકાર જાહેર કર્યો. જ્યાં જ્યાં કમિશન ગય ત્યાં હડતાલ પાડવામાં આવતી હતી.

સાર્થમન કમિશન અને લોડ અર્કનહેડના આહવાનના જવાબ રૂપે સર્વપક્ષપરિપક્ષ મેળવવામાં આવી. તેણે અધારણનો ખરડો તૈયાર કર્યો, જે 'નેહરુ રિપોર્ટ' તરીકે જાણીતો છે. પણ નેહરુ રિપોર્ટ સફળ થયો નહિ "કુમિનિયન સ્ટેટ્સ"ના મહાસભાના ધ્યેયથી અસંતુષ્ટ પક્ષ તરફથી આ રિપોર્ટ સામે ખરો વિરોધ જાણ્યો. તે પક્ષને તો સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા જોઈતી હતી. તેને અંગે મહાસભાપક્ષમાં બીજો કલહ ઉત્પન્ન થયો. પરંતુ ૧૯૨૮ની કલકત્તાની મહાસભામાં મહાત્મા ગાંધીએ સમાધાની કરી કે ૧૯૨૯ ના ડિસેમ્બરની ૩૧ મી તારીખે-અગર તે પહેલાં જે નેહરુ રિપોર્ટનો સ્વીકાર ન થાય તો-મહાસભા અસહકારની ચળવળ શરૂ કરશે અને સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યની ઘોષણા કરશે.

પડિત જવાહરલાલ નેહરુના પ્રમુખપણા હેઠળ મળેલ લાહોર મહાસભામાં કટોકટીની સ્થિતિ ઉપસ્થિત થઈ. પડિત નેહરુએ જાહેર કર્યું કે "સ્વાતંત્ર્યનો અર્થ એ કે બ્રિટિશ-સત્તા અને બ્રિટિશ-સામ્રાજ્યવાદમાંથી સંપૂર્ણ મુક્તિ."

લાહોરની મહાસભાએ મહાસભાની નીતિમાં ફેરફાર કર્યો એટલું જ નહિ, પણ અસહકારની બીજી ચળવળ ચલાવવાનો તથા ધારાસભા-અહિંકારનો ઠરાવ કર્યો. આને અંગે મહાસભાવાદીઓ ધારાસભામાંથી નીકળી ગયા. મીઠાનો કાયદો તોડવાને મહાત્મા ગાંધીએ વાઈસરોય લોડ ઈરવિનને એક ઐતિહાસિક પત્ર લખ્યો. દેશભરમાં મીઠાના કાયદાની ચળવળ જોસબેર ચાલી અને ઘણાં સ્થળોએ હિંસાનાં હમકલાં થયાં.

આ સમયે સાર્થમન કમિશનનો રિપોર્ટ બહાર પડ્યો અને આખા હિંદમાં તે માટે નાપસંદગી દર્શાવવામાં આવી. સાર્થમન કમિશનના રિપોર્ટની અવગણના કરવામાં આવી. પરંતુ ગોળમેળ પરિવર્તની જાહેરાત કરવામાં આવી. મહાસભાની ગેન્ઢાજીને અંગે પહેલી ગોળમેળ

પરિષદ નિષ્ફળ નીવડી. પરંતુ જ્યારે બીજી પરિષદની જાહેરાત કરવામાં આવી ત્યારે સર તેજબહાદુર સપ્ત અને શ્રી. એમ. આર. જયકર્ણા યત્નોને અંગે સરકાર સાથે સમાધાની થઈ, અને પરિણામે ગાંધી-ધરવિન કરાર થયા. સવિનયલગ્નની ચળવળ પાછી ખેંચી લેવામાં આવી અને મહાસભાએ ગોળમેજી પરિષદમાં ભાગ લેવાનું કમ્પ્યુલ ક્યું. પરંતુ કોમી પ્રતિનિધિત્વ માટે સમાધાન ન થઈ સકવાથી બીજી પરિષદ વધારે નિષ્ફળ નીવડી. બીજી પરિષદમાંથી મહાત્માજી પાછા ફર્યા ત્યારે રાજકીય પરિસ્થિતિ વધારે ખરાબ હતી. ગાંધી-ધરવિન કરારની ઘસ્ટોનો સરકારે જંગ ક્યોલું મહાસભાએ જાહેર ક્યું. મહાસભાની સંઘણી ચળવળ દાખી દેવા માટે સરકારે સંખ્યાબંધ ઓડિંગ્સ કાઢ્યા. લાલ ખમીર (Red Shirts)ની ચળવળ દાખી દેવામાં આવી. સુલેહની ઘસ્ટો માટે મહાત્મા ગાંધીને મળવાની લોડ વિલિંગ્સને ના પાડી. બંધી મહાસમિતિઓ ગેરકાયદેસર ફગાવવામાં આવી, બંધી સભાઓ પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો અને દેખીતી રીતે મહાસભાને સરકારે દાખી દીધી, છતાં લોકો ફરો તેનો કાબૂ નેવો ને તેવો હતો. પ્રતિબંધ છતાં મહાસભાની ૧૯૩૨ અને ૧૯૩૩ની બેઠકો પશ્ચ લેવામાં આવી હતી.

સરકારી કડક પગલાંને લઈ મહાસભાની બંધી પ્રવૃત્તિઓ થંભી ગઈ. જે વર્ષ સુધી હિંદમાં મહાસભાનું કંઈ કામ થયું નહિ.

જેમ જેમ આગેવાનો કમનસૂઈમાંથી મુક્ત થતા ગયા તેમ તેમ મહાસભાની નીતિમાં ફેરફાર કરવાનું તેમને સમજાયું. મહાસભાએ સવિનયલગ્ન પાછા ખેંચી લીધા અને સરકારે મહાસભા સામેના બધા પ્રતિબંધો પાછા ખેંચી લીધા. તેથી ૧૯૩૫માં બાબુ ચન્દ્રપ્રસાદના પ્રમુખપણા હેઠળ મહાસભાની રીતસરની બેઠક મુંબઈમાં મળી ચડી. મહાસભાના બધારણુમાં ખૂબ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો. પ્રતિનિધિઓની ચૂંટણીમાં મહાસભાસમિતિના તથા કાર્યવાહક સમિતિના બધારણુમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યા. કોમી સુકાદા સંબંધી મહાસભાએ તટસ્થતા જાળવી.

મહાસભા સંબંધી જાણવાજેવી જાળતો

મહાસભાના સુવર્ણ મહોત્સવને અંગે વાંચકને આ હકીકતો જાણવાનું કીક પડશે :

“પહેલી મહાસભામાં પ્રતિનિધિની સંખ્યા ૭૨ની હતી.

“દાદાભાઈ નવરોજી મહાસભાના ત્રણ વખત પ્રમુખ થયા હતા.

“નીચેના આગેવાનો મહાસભાના બે વખત પ્રમુખ થયા હતા:

“ડબલ્યુ. સી. ખોનરજી, સર સુરેન્દ્રનાથ ખેનરજી, પંડિત મદનમોહન માલવિયા, પંડિત મોતીલાલ નેહરુ અને સર વિલિયમ વેકર્ફર્ન.

“મુસલમાન પ્રમુખો આઠ થયા છે. ખી. તૈયબજી, એમ. સયાની, હસન ઈમામ, અબુલ કલામ આઝાદ, હકીમ અઝમલખાન, મૌલાના મહમદઅલી અને ડૉ. એમ. એ. અન્સારી.

“પારસી પ્રમુખ બે થયા છે. દાદાભાઈ નવરોજી અને સર ફિરોજશા મહેતા.

“બંગાળીમાંથી દસ પ્રમુખ થયાં છે: ડબલ્યુ. સી. ખોનરજી, આનંદમોહન બોઝ, રમેશચંદ દત્ત, લાલમોહન ઘોષ, રાસબિહારી ઘોષ, જ્યોત્સ્નાનાથ બસુ, સર સત્યેન્દ્ર પ્રસન્ન સિંહા, અંબિકા ચર્યુ મહુમદાર, ચિત્તરંજન દાસ અને મિસિસ સરોજિની નાર્મકુ.

“સંયુક્ત પ્રાંતમાંથી ચાર પ્રમુખ થયા છે :

“મિશન નારાયણ ધાર, પંડિત માલવિયા, પંડિત મોતીલાલ નેહરુ અને પંડિત જવાહરલાલ નેહરુ.

“બિહારમાંથી બે પ્રમુખ થયા છે. હસન ઈમામ અને બાશુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ.

“પંજાબમાંથી એક—લાલા લજપતરાય.

“મધ્યપ્રાંતમાંથી એક—મુલોલકર.

“ગુજરાતમાંથી બે—મહાત્મા ગાંધી ને સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ.

“મુંબઈમાંથી નીચેના પ્રમુખો થયા છે:

“તૈયબજી, સયાની, સર ફિરોજશા મહેતા, ડી. ઈ. વાચા, જી. કે. ગોખલે, સર એન. જી. ચંદાવરકર.

“મદ્રાસમાંથી ચાર થયા છે. આનંદ ચાલુ, સર રાંકરન નાયર, સી. વિજયગ્રાધવાચારિ અને શ્રીનિવાસ આયંગર.

“ખેંજીઓ પ્રમુખપદે આવી છે. મિસિસ એનિ મિસ્ટ અને મિસિસ સરોજિની નાઈકુ.

“નીચેના યુરોપીઅનેને પણ તે માનામયું છે

“જ્યોજ યુલ, એ. વેન, મર મિલિયમ વેડર્ન અને સર હેવિ કોટન.

**૧૯૩૮ના ફેબ્રુઆરીમાં હરિપુરામાં બરાયેલ
૫૧ મી' મહાસભાના ઠરાવો**

આ મહાસભા—

૧. શ્રી સ્વરૂપગણી નેહરુ, શ્રી. જગદીશચંદ્ર બોઝ, ડૉ. શસ્ત્રચંદ્ર નેટરજી, શ્રી. હરેન્દ્ર મુનશી, શ્રી. સદાશિવરાવ વિગેરેના અવસાન માટે શોક વ્યક્ત કરે છે.

૨. આમામની ગહાદુર ચણી ગુપ્તદાલોની તાત્કાલિક મુક્તિ કરવા જણાવે છે.

૩. પટેલમા વમતા દિંદીઓની મુશ્કેલીઓ પ્રત્યે નહાલુભૂતિ દર્શાવે છે ને જણાવે છે કે દિંદ આઝાદ થશે ત્યારે જ તેમની તમામ મુશ્કેલીઓનો અંત આવશે.

૪. દિંદ દાર્ઢ પશુ ચાલીવાદી યુદ્ધમાં લાગ ન લઈ શકે તેની જાહેગત કરે છે ને દિંદમાં યુદ્ધ વાતાવરણ જીભું કંવા લશ્કરી કનાયતો ને હનાઇ હુમલા સામેની સાવચેતીના દેખાવો થાય છે તેને છેક જ નાપસદ કરે છે. દિંદને યુદ્ધમાં મડોવવાના પ્રયત્નો સખ મામનો કરવામાં આવશે.

૫ સિવોનમાં ગ્રેતા દિંદીઓ સામે બેદરબાવ ઉત્પજ કરનાર કાયદા નહિ કરવામાં આવે તેવી આશા ગુમે છે અને આવા ચયેલા કાયદાઓ રદ કરવામાં આવશે દિંદી તથા સિવોનની સરકારો લુદી હોવા છતાં જાને પ્રજા તો એક જ છે

૬. ઝંઝીમારના અદના તેમ જ ગહાના વેપાર વિષેના દિંદીઓના દક્ષ પર માવ્યમાં આવેલી તતપતું સમાધાન થા નથી

તેથી ઝાંઝીબાસા લર્વીંગનો ખર્ચિયાર, ચાલુ રાખવા પ્રગતે આગ્રહ કરે છે.

૭. પૂર્વ આફ્રિકાની સરકાર કુનિયામાં વસતા હિંદીઓના હક્ક પર વધુ તરાપ માસ્વાનાં પગલાં ભરી રહી છે તેનો સખ વિરોધ કરે છે ને બ્રિટિશ સરકાર હજુ આ નિર્વજ્જ લૂટ અને હિંદીઓના હક્કના વિનાશની નીતિ બધે કરવાનો હુકમ કરશે તેવો વિશ્વાસ રાખે છે.
૮. ચીન ખત્તા જાપાનીઝ હુમલાને વખોડી કાઢે છે ને જાપાનીઝ માલનો ખર્ચિયાર કરવાનું જણાવે છે.
૯. પેકેસ્ટાઇનના હાગલા પાઝ્વાની બ્રિટિશ સરકારની નીતિનો વિરોધ કરે છે ને આર્યોની લડત પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવે છે.
૧૦. અજમેર-મેરવાડાનાં કુટલાંક ગામો દેશી રાજ્યોને સોંપવાનાં હિંદી સરકારનાં પગલાંનો વિરોધ કરે છે ને તેને પ્રગતના આત્મનિર્ણયના હક્ક ખત્તા તરાપ ગણે છે.
૧૧. નવા બંધારણ પ્રમાણે બાકત રાખવામાં આવેલા વિલાગોની સરકારી નીતિ પ્રત્યે સખ વિરોધ કરે છે અને તે મુલકોને આઝીના હિંદી સમાન રાખવાનું જણાવે છે.
૧૨. ખગાળામા મિદનાપોર જિલ્લામા ૧૧૦ મહાસભા-સમિતિઓ ૫૦ હજુ ચાલુ રાખવામા આવેલા પ્રતિબધને વખોડી કાઢે છે અને મહાસભા-સમિતિઓને અત્યાચારવાદીઓના સ્થાન તરીકે વર્ણવે છે તે કથનને તદ્દન નાપાયાફર જાહેર કરે છે.
૧૩. મહાસભા કિસાનોના પોતાની વર્ગીય સમ્બાઓ સ્થાપવાના હક્કને તથા મહાસભાના ઉદ્દેશ અને કાર્યક્રમ સાથે અચડામણમા ન આવે તેવી સલાઓમા ક્રમ કરવાના મહાસભાવાદીઓના હક્કનો સ્વીકાર કરે છે.
૧૪. મહાસભા જાહેર કરે છે કે સપૂર્ણ આઝાદીનું મહાસભાનું 'યેય દેશી રાજ્યો સહિત સમગ્ર હિંદને માટે છે. મહાસભાને

એવી જાતનું જ સમૂહતંત્ર 'સ્વીકાર્ય' છે કે જેમાં દેશી રાજ્યો સ્વતંત્ર એકમે તરીકે ભાગ લે ને તેની સ્વતંત્રતા હોય. આ ધ્યેય માટે કામ કરવું તે મહાસભાને મન તેની ફરજ ને હક્ક છે, પરંતુ હાલની સ્થિતિને લઈને તેમ શક્ય નથી.

વળી દેશી રાજ્યોમાંની મહાસભા-સમિતિઓ અસરકારક રીતે કામ ન કરતી હોય છતાં તેને. ચાલુ રાખવી ને રાષ્ટ્રધ્વજ પ્રત્યેનાં અપમાન 'સહી લેવાં' તે મહાસભાની પ્રતિજ્ઞા માટે યોગ્ય નથી. માટે હવેથી દેશી રાજ્યોમાં મહાસભાના નામે કે આશ્રય નીચે પાર્લામેન્ટરી પ્રવૃત્તિ કે સીધી લખત ન ચલાવવા જણાવે છે.

૧૫. મહાસભા નવા બંધારણ પ્રમાણેના સમૂહતંત્ર સામેનો પોતાનો મૂળ વિરોધ જાહેર કરે છે. મહાસભા સમૂહતંત્રની કલ્પનાની વિરોધી નથી, પરંતુ સમૂહતંત્ર એવું હોવું જોઈએ કે જેમાં સમાન નાગરિક-હક્કો ને સ્વતંત્રતા ભોગવતા એકમે હોવા જોઈએ, તેથી સમૂહતંત્રમાં ભાગ લેનારાં દેશી રાજ્યોમાં પ્રજાપ્રતિનિધિત્વ ધરાવનાર સંસ્થાઓ જોઈએ.

તેથી મહાસભા સમૂહતંત્ર અટકાવવા મહાસભા-સમિતિઓ, પ્રજાજનો તથા પ્રતિનિધિનાં મંડળોને વિનંતિ કરે છે ને યોગ્ય પગલાં લેવા સમિતિને સત્તા આપે છે.

૧૬. સંયુક્તપ્રાંતો તથા બિહારમાં રાજદારી કેદીઓના છૂટકારા સંબંધમાં ત્યાંના મહાસભાવાદી-પ્રધાનમંડળોએ આપેલાં રાજીનામાને બહાલી આપે છે ને ગવર્નર-જનરલે કરેલાં દબાવને વખોડી કાઢે છે, અને તે પર ફરી વિચાર કરવા ગવર્નર-જનરલને જણાવે છે.

આમ છતાંયે મહાસભા ખીજ પ્રતિનાં પ્રધાનમંડળોને હાલ તુરંત રાજ્યામાં આપવાનું જણાવતાં અચકાય છે. પરંતુ આ સંબંધી પગલાં લેવાની મહાસભાની કારોબારીને સત્તા આપે છે ને જરૂર જણાય તો મહાસમિતિની સલાહ લેવાનું જણાવે છે.

૧૭. હિંદની આઝાદી પ્રાપ્ત કરવા હિંદુસ્તાન તમામ વર્ગો તથા કોમોની એકતાને આવકારે છે ને ગયા વર્ષ દરમિયાન મહાસભામાં જોડાયેલા મુસ્લિમોને ખાસ આવકારે છે. મહાસભા ખાત્રી આપે છે કે સ્વતંત્ર હિંદમાં તમામ લઘુમતી કોમોને પોતાના વિકાસ માટે સંપૂર્ણ ક્ષેત્ર રહેશે અને આર્થિક, રાજકીય તથા સાંસ્કૃતિક જીવનમાં સંપૂર્ણ છૂટથી લાભ લઈ શકશે.
૧૮. વર્તમાન શિક્ષણપદ્ધતિ નિષ્ફળ નીવડી છે ને તેનો ઉદ્દેશ રાષ્ટ્ર તથા સમાજ-વિરોધી છે, તેથી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની નવા પાયા પર રચના થવી જોઈએ.

(૧) રાષ્ટ્રવ્યાપી ધોરણે સાત વર્ષ સુધી મફત ને ફરજિયાત જળવણી આપવી જોઈએ (૨) માતૃભાષા દ્વારા જ જળવણી આપવી જોઈએ. તથા (૩) શિક્ષણ કોઈ શારીરિક કે ઉત્પાદક કામની આસપાસ કેન્દ્રસ્થ થવું જોઈએ.

૧૯. મહાસભાનું આગામી અધિવેશન મહાકોશલ-મધ્યપ્રાંતમાં-ભરવાનું આમંત્રણ સ્વીકારવામાં આવે છે.

રમતગમત-નિભાગ

હિંદી ટેનિસ ચેમ્પિયન્સ

પુરુષો-સૌગત

૧૯૧૦ ઈ. એમ. એટકિન્સન	૧૯૨૫ ઈ. બી. એ.
૧૯૧૧ એચ. ડબ્લ્યુ. ટેવિસ	૧૯૨૬ ઈ. વી. બૉબ
૧૯૧૨ એચ. ડબ્લ્યુ. ટેવિસ	૧૯૨૭ ઈ. વી. બૉબ
૧૯૧૩ ઈ. એમ. એટકિન્સન	૧૯૨૮ અધૂરું
૧૯૧૪ ઈ. એમ. એટકિન્સન	૧૯૩૦ ઈ. વી. બૉબ
૧૯૧૬ નાગુ	૧૯૩૧ ડી. એન. કપુર
૧૯૨૦ એસ. એમ. જોક્ય	૧૯૩૨ ડી. એન. કપુર
૧૯૨૧ એસ. ડબ્લ્યુ. બૉબ	૧૯૩૩ ડી. એન. કપુર
૧૯૨૨ એમ. સ્લીગ	૧૯૩૪ સેલ્ડનસાલ
૧૯૨૩ એસ. કે. મુખર્જી	૧૯૩૬ આર. મેન્ડેલ
૧૯૨૪ ઈ. બી. એન્ડ્રુ	૧૯૩૭ ઈ. વી. બૉબ

સ્ત્રીઓ-સૌગત

૧૯૧૦ મિસિસ કેન્ડલ	૧૯૨૬ મિસિન મેકેના
૧૯૧૧ મિસ વાઈટન	૧૯૨૭ મિસ મેન્ડિમન
૧૯૧૨ મિસિસ એડ્ગ્સ	૧૯૨૮ અધૂરું
૧૯૧૩ મિસ વાઈટન	૧૯૨૯ મિસ મેન્ડિમન
૧૯૧૪ મિસસ લેસ્લિયોન્સ	૧૯૩૦ મિસ મેન્ડિસન
૧૯૧૬ મિસિસ ડિકન્સ	૧૯૩૧ મિસ લીલા રાવ
૧૯૨૦ મિસિસ ક્રિસ્ટી	૧૯૩૨ મિસ મેન્ડિસન
૧૯૨૧ મિસિસ કેમ્પબેલ	૧૯૩૩ મિસ મેન્ડિસન
૧૯૨૨ મિસિસ ક્રોવેલ	૧૯૩૪ મિસ મેન્ડિમન
૧૯૨૩ મિસિસ ક્રિસ્ટી	૧૯૩૫ મિસ મેન્ડિમન
૧૯૨૪ મિસ મેકેના	૧૯૩૬ મિસ લીલા રાવ
૧૯૨૫ મિસિસ મેકેના	૧૯૩૭ મિસ લીલા રાવ

પુરુષો—૬ખલ

- ૧૯૩૪ એસ. એલ. આર. સોહનિ અને એમ. લંડરી
 ૧૯૩૫ કે કુલ નેવિક અને રોફ્ટ (યુગેસ્લેવિયા)
 ૧૯૩૬ આર. મેન્ડેલ અને એલ. હેક્ટ
 ૧૯૩૭ ડી. એન. કપુર અને વાય. સિંઘ

સ્ત્રીઓ—૬ખલ

- ૧૯૩૪ મિસ જેનિ સેન્ડિસન અને મિસ હાવે જહોન્સ્ટન
 ૧૯૩૫ " " " " " "
 ૧૯૩૬ મિસ ગિમ્સન અને મિસ હાવે જહોન્સ્ટન
 ૧૯૩૭ મિસ લીલા ગુપ્તા અને મિસ કુબૂદ

મિડલ્સ—૬ખલ

- ૧૯૩૪ એલ. પ્રક એડવર્ડઝ અને મિસ જેનિ સેન્ડિસન
 ૧૯૩૫ એન. કૃષ્ણસ્વામી અને મિસ જેનિ સેન્ડિસન
 ૧૯૩૬ હોબ્સ અને મિસ ગિમ્સન
 ૧૯૩૭ એચ. એલ. માર્શલ અને મિસિસ લેઈકમેન

હિંદના પહેલા દર ૧૯૩૬

(અખિલ હિંદ લૉન-ટેનિસ એસોસીએશન ૫૨થી)

૧ એસ. એલ. આર. સોહનિ	૭ એન. કૃષ્ણસ્વામી અને
૨ સોહનલાલ	એચ. એલ. સોની
૩ ધોસ મકમલ	૮ વાય. સિંઘ.
૪ બી. ખલેઈક	૯ એસ. એ. આશ્રિમ.
૫ ઈ. વી. બાબ	ડી. એ. હોબ્સ અને
૬ જે. કૌલ	ડબ્લ્યુ. મિચેલ મોર

ઉત્તરહિંદ એમ્પાયનશીપ ૧૯૩૬

પુરુષો-૬ખલ : એસ. એલ. આર. સોહનિ અને એચ. એલ. સોની
 સ્ત્રીઓ-૬ખલ : લેડી એડિસન અને મિસિસ કુચ

મિથ જન એમ એલ આર મોહન અને લેડી એસિસન
પુરુષો-સોગવ એસ એલ આર મોહન
સ્ત્રીઓ-મોગવ મિસ દુબાર

સ્ત્રીઓનું 'રેન્ડિંગ લિસ્ટ' ૧૯૩૫-૩૬

(અખિન હિંદ લેન ટેનિસે પ્રગટ કરેલું)

૧ નિસિમ ખોનેડ (મિથગડિસન)	૪ મિસ એચ હાવે' જરેન્ડન
૨ મિમિમ આર મેન્નિમ	૫ મિસ. વુ. ડે
૩ મિમ લીલા રાન	૬ મિમ આર ગિન્સન
૭ મિમ દોરા વુડવિચ	

ઈંગ્લેન્ડમાં અખિલ હિંદ ટેસ્ટ-મેચો

૧૯૩૨ ઇંગ્લેન્ડ ૨૫૯ (ડી. આર જાડિન ૭, આમિસ ૬૫, નિસાર ૮૩ અને ૫ વિકેટ) અને ૮ વિકેટ ૨૭૫ મરી દાવ છોડી દીધો (જાડિન ૮૫ નોટ આઉટ, પેન્ટર ૫૪, જહાંગીરખાન ૪ વિકેટ ૧૦ રન) હિન્ના ૧૮૮ (મી ૩ નાર્થકુ ૪૦, ખેનિસ ૪ વિકેટ ૪૮ રન વોચ ૩ વિકેટ ૨૩) અને ૧૮૭ (અમ સિંગ ૫૧ હેમન્ડ ૩ વિકેટ ૮૩) ઇંગ્લેન્ડી ૧૫૮ રને જીત

૧૯૩૬ (લોડર્જમાં) ઇંગ્લેન્ડ ૧૩૪ (લીનેન્ડ ૬૦, અમ સિંગ ૬ વિકેટ ૩૫) અને ૧ વિકેટ ૧૦૮ (હાન્સલેટ ૬૭ નોટ આઉટ નિસાર ૧ વિકેટ ૨૮ રનમાં) હિંદ ૧૪૭ (મચેન્ડ ૩૫ જી ઓ એન ૫ વિગ ૩૫ નમાં) અને ૮૩ (હિન્ડેકર ૧૭ એન ૫ વિગ્ટ ૪૩ રમાં વેરીટી ૪ વિકેટ ૧૭ રનમાં) ઇંગ્લેન્ડી ૮ વિકેટવી જીત

માયેસ્ટ્રોમાં-ઇંગ્લેન્ડ ૮ વિકેટ ૫૭૧ રન કરી દાવ છોડી દીધો (હેમ ૬ ૧૬૭ હાડર્યાદ ૮૪ વર્ધિગ્ડન ૮૭ વેરીંગ ૬૬ નોટ આઉટ સી ૩ નાર્થક અમ સિંગ અને નિસા -ટરેક બે.)

વિકેટ લીધી. સ્ત્ર અનુક્રમે ૮૪, ૧૨૧, ૧૨૫ આપ્યા) અને
હિંદ ૨૦૩ (વજીરઅલી ૪૨, સમસ્વામી ૪૦, મર્યાન્ટ ૩૩;
વેરીટીએ ૪ વિકેટમાં ૪૧ સ્ત્ર આપ્યા) અને ૫ વિકેટે
૩૯૦ (મર્યાન્ટ ૧૧૪, મુસ્તાફઅલી ૧૧૨, સમસ્વામી ૬૦,
અમરસિંગ ૪૮ નોટ આઉટ. રોગિન્સે ૩ વિકેટમાં ૧૦૩ સ્ત્ર
આપ્યા) પરિણામ ૩૧.

ઓવલમાં-ઇંગ્લેન્ડ આઠ વિકેટે ૪૭૧ સ્ત્ર કરી દાવ પડતો મૂક્યો.
(હિમન્ડ ૨૧૭, વર્થિંગ્ટન ૧૨૮) અને ૧ વિકેટે ૬૪. હિંદ ૨૨૨
(મુસ્તાફઅલી ૫૨, દિલાવરહુસેન ૫૨, વેરીટી ત્રણ વિકેટે ૩૬
સ્ત્ર આપ્યા, સિંગે ૫ વિકેટ લઈ ૭૩ આપ્યા) અને ૩૧૨
(એક્લને ૭ વિકેટે ૮૦ સ્ત્ર આપ્યા) ઇંગ્લેન્ડની ૯ વિકેટે જીત.

હિંદમાં

સુબર્બમાં ૧૯૩૩-૩૪માં : ઇંગ્લેન્ડ ૪૩૮ (બી. એચ. વેલન્ટાઈન
૧૩૬, સી. એફ. વોલ્ટર્સ ૭૮, ડી. આર. ગાર્ડિન ૬૦, નિસારે
૫ વિકેટે ૯૦ સ્ત્ર આપ્યા) અને ૧ વિકેટે ૪૦ સ્ત્ર. હિંદના
૨૧૯ (અમરનાથ ૩૮, લેંગરિજ, વેરીટી તથા નિકોલસ દરેકે
૩ વિકેટ લઈ અનુક્રમે ૪૨, ૪૪ અને ૫૩ સ્ત્ર આપ્યા) અને
૨૫૮ (અમરનાથ ૧૧૮, સી. કે. નાથુ ૬૭, નિકોલસે ૫
વિકેટે ૫૫ સ્ત્ર આપ્યા) ઇંગ્લેન્ડ ૯ વિકેટે જીત્યું.

કલકત્તામાં : ઇંગ્લેન્ડ ૪૦૩ (લેંગરિજ ૭૦, ડી. આર. ગાર્ડિન ૬૧,
વેરીટી ૫૫ નોટઆઉટ; અમરસિંગે ૪ વિકેટે ૧૦૬ સ્ત્ર આપ્યા)
અને ૨ વિકેટે ૭ સ્ત્ર, હિંદના ૨૪૭ (દિલાવરહુસેન ૫૯,
મર્યાન્ટ ૫૪, વેરીટીએ ૪ વિકેટ લઈ ૬૪ સ્ત્ર આપ્યા) અને
૨૩૭ (દિલાવરહુસેન ૫૭, જી. નાથિમલ ૪૩, વેરીટીએ ૪ વિકેટ
લઈ ૭૬ સ્ત્ર આપ્યા) પરિણામ ૩૧.

મદ્રાસમાં : ઇંગ્લેન્ડ ૩૮૫ (બ્લેકવેલ ૮૫, ડી. આર. ગાર્ડિન ૬૫, સી.
એફ. વોલ્ટર્સ ૫૯. અમરસિંગે ૭ વિકેટ લઈ ૮૬ સ્ત્ર આપ્યા)
અને ૭ વિકેટે ૨૬૧ સ્ત્ર કરી દાવ પડતો મૂક્યો. (સી.
એફ. વોલ્ટર્સ ૧૦૨, નાઝીઅલીએ ૪ વિકેટ લઈ ૮૩ સ્ત્ર

આપ્યા) હિંદના ૧૪૫, (મર્યાન્ટ ૨૬, વેરીટીએ ૭ વિદ્યુત લક્ષ
૪૯ સ્ત આપ્યા) અને ૨૪૯ (પતિમાળાન, યુવરાજ ૬૦, લેંગ-
રિજે ૫ વિદ્યુત લક્ષ ૬૩ સ્ત આપ્યા) ઇર્ષાડ ૨૦૨ સ્તે જીયું.

બેટિંગ

નામ	પતિ.જી	ફેટલી વખત નોંધવાઉદ્ગ	વધારામાં વં- ધારા પતિ.જી	ફુલ	સુધારા
વી. એમ. મર્યાન્ટ	૪૨	૬	૧૫૧	૧,૭૭૪	૪૯.૨૭
દિલાવરહુમેન	૧૬	૩	૧૨૨	૬૧૮	૪૭.૫૩
એસ. વઝીરઅલી	૩૧	૬	૧૫૫	૮૫૬	૩૪.૨૪
અમરસિંગ	૧૧	૧	૭૭	૩૩૩	૩૩.૩૦
સી. રામસ્વામી	૩૧	૫	૧૨૭	૭૮૩	૩૦.૧૧
એલ. અમરનાથ	૨૨	૧	૧૩૦	૬૨૭	૨૯.૭૫
મુસ્તાફઅલી	૪૫	૧	૧૪૧	૧,૧૬૧	૨૬.૩૮
સી. કે નાર્ઝકુ	૪૨	૦	૮૩	૧,૧૦૨	૨૬.૨૩
એલ. પી. ગર્ઘ	૨૩	૨	૮૫	૫૪૨	૨૫.૮૦
બાકા જીલાનીખાન	૨૧	૩	૧૧૩	૩૩૮	૧૮.૭૭
અમીરુલ્લાહી	૨૧	૩	૪૮	૩૩૦	૧૮.૩૮
એસ. બેનરજી	૩૦	૮	૪૭	૩૯૨	૧૭.૩૬
પી. ઈ. પાલિયા	૨૨	૨	૬૩	૩૩૨	૧૬.૬૦
વિજિયાનગદના					
મહાગજકુમાર	૪૩	૫	૬૦	૬૦૫	૧૫.૯૨
એમ. જહાંગીરખાન	૨૩	૨	૮૦	૩૦૯	૧૪.૭૧
એમ. જી. ગોપાલન	૧૧	૩	૨૫	૧૧૩	૧૪.૧૨
સી. એસ. નાર્ઝકુ	૧૯	૩	૫૮	૨૨૧	૧૩.૮૧
ડી. આર. હિંડલેકર	૨૫	૦	૮૦	૩૪૫	૧૩.૮૦
એમ. એન. હુમેન	૧૮	૨	૫૫	૧૭૧	૧૦.૬૮
એમ. એમ. નિસાર	૩૧	૬	૪૨	૧૯૫	૭.૮૦
કે. આર. મેહેરોમજી	૯	૨	૧૭	૪૫	૬.૪૨
એસ. એમ. હેડિએ પલુ દાવ લાધો હતો				૩-૦-૫-૫	

બોલિંગ

નામ	વિકેટ	રન	સરેરાશ
એલ. અમત્તાય	૩૩	૭૬૧	૨૩.૦૬
અમરસિંગ	૨૬	૬૧૧	૨૩.૫૦
એસ. એમ. નિસાર	૬૬	૧,૬૫૯	૨૫.૧૩
એસ. બેનરજી	૫૧	૧,૩૧૭	૨૫.૨૨
એમ. જહાંગિરખાન	૪૦	૧,૦૪૫	૨૬.૧૨
સી. એસ. નાઇકુ	૩૬	૧,૧૦૧	૩૦.૫૮
સી. કે. નાઇકુ	૫૧	૧,૬૨૧	૩૧.૭૮
વી. એમ. મરચન્ટ	૧૮	૬૧૮	૩૪.૩૩
અમીરહલાહી	૨૧	૭૯૩	૩૭.૭૬
પી. ઈ. પાલિયા	૭	૨૬૫	૩૭.૮૫
બાકા જુલાનીખાન	૧૧	૪૫૭	૪૧.૫૪
મુસ્તાફઅલી	૮	૫૪૧	૬૭.૬૨
એમ. જી. ગોપાલન	૬	૪૧૧	૬૮.૫૦

નીચેનાઓએ પણ બોલિંગ કરી હતી. વિજિયાનગરના મહારાજકુમારે ત્રણ વિકેટ ૧૧૬, એલ. પી. બાઇએ એક વિકેટ ૪૧, સી. સમસ્વામીએ એક પણ વિકેટ વિના ૩૧ તથા વઝીરઅલીએ એક પણ વિકેટ વિના ૯ રન આપ્યા હતા.

પરિણામ પર દૃષ્ટિપાત

હિંદીઓના ૨૨૯ અને ૧૩૦, વુસેસ્ટર શાયરના ૨૪૮ તથા ૭ વિકેટ ૧૩૪. ત્રણ વિકેટની હાર.

હિંદીઓના ૩૫૨ તથા ૫ વિકેટ ૧૦૩. ઑક્સફર્ડ યુનિવર્સિટીના ૨૦૨ તથા ૨૦૭. ડ્રો.

હિંદીઓના ૨૨૮ અને ૩૫૬. સમર્સેટના ૪૯૬ તથા ૧ વિકેટ ૮૯. ૯ વિકેટની હાર.

હિંદીઓએ ૯ વિકેટ ૪૦૫ રને દાવ પડતો મૂક્યો. નોર્થન્ટસન ૨૪૨ તથા એક વિકેટ ૨૭૫. ડ્રો.

હિંદીઓના ૧૮૫ અને ૨૩૦. એમ. સી. સી. ના ૩૮૨ અને એક પણ વિકેટ વિના ૩૬. ૧૦ વિકેટની હાર.

હિંદીઓએ ૪૨૬ ૧ તથા ૬ વિકેટે ૧૭૧ સ્ક્રી દાવ પડતો મૂક્યો. લિસેસ્ટર સાયરના ૩૨૭ તથા એક પણ વિકેટ વિના ૪૭. ડ્રો.

હિંદીઓના ૧૧૦ અને ૧૫૮. મિડલ્સેક્સના ૧૭૩ અને ૬ વિકેટે ૯૬. ૪ વિકેટની હાર.

હિંદીઓના ૧૮૪ અને ૨૨૭. ઇમેક્સના ૩૫૧ અને ત્રણ વિકેટે ૬૧. ૭ વિકેટની હાર.

હિંદીઓના ૧૬૧ અને એક પણ વિકેટ વિના ૩. ક્વિન્સ યુનિવર્સિટીના ૨૧૭. ડ્રો.

હિંદીઓના ૮૬ અને ૧૧૫. યૉર્કશાયરના ૩૫૨. એક ઇનિંગ્સ અને ૧૫૨ સ્ક્રી હાર.

હિંદીઓના ૧૭૪ અને ૩ વિકેટ ૨૦૩ કરી દાવ પડતો મૂક્યો. હર્મના ૧૭૬ અને પાચ વિકેટે ૨૦૩. પાચ વિકેટની હાર.

હિંદીઓના ૧૨૪ નોટસના ૨ વિકેટે ૧૫૪. ડ્રો

હિંદીઓએ ૪૦૨. માઈનર કાઉન્ટીઓના ૨૮૬ અને ૪૨. એક ઇનિંગ્સ અને ૭૪ સ્ક્રી હાર.

હિંદીઓના ૨૨૬ અને ૫ વિકેટે ૪૨૧ કરી દાવ પડતો મૂક્યો. સરેના ૪૫૨ અને ૩ વિકેટે ૫૨. ડ્રો.

પહોલી ટેસ્ટ—

હિંદીના ૧૪૭ અને ૯૩. ઇંગ્લેન્ડના ૧૩૪ અને એક વિકેટે ૧૦૮. ૯ વિકેટની હાર.

હિંદીઓના ૪૦૫, લેકેસાયરે ૮ વિકેટે ૪૩૫ કરી દાવ પડતો મૂક્યો. બીજી ઇનિંગ્સમાં ૧ વિકેટે ૨૫. ડ્રો.

હિંદીઓના ૧૫૦ અને એક પણ વિકેટ વિના ૧૩૧. આયર્લેન્ડના ૧૭૧ અને ૧૧૯. ૧૦ વિકેટની હાર.

હિંદીઓના ૨૭૧ અને ૧૬૧. લેફ્ટનાયન્ટ (વૃણતા મેયમાં) ૨૩૪ અને ૧૧૪. ૮૪ એ હત.

હિંદીઓએ ૨૨૮ અને ૭ વિકેટ ૨૩૨ કરી દાવ પડતો મૂક્યો, ડાર્લિંગાવર ના ૧૬૦ અને ૨ વિકેટ ૧૬૯. રૂ.

બીજી ટેસ્ટ-

હિંદીના ૨૦૩ તથા ૫ વિકેટ ૩૦૯. ઇંગ્લેન્ડે ૮ વિકેટ ૫૭૧ કરી દાવ પડતો મૂક્યો. રૂ.

હિંદીઓના ૧૧૨ અને ૧૧૪, એમોર્ગનના ૨૩૮. એક ધનિગ્ગ તથા ૧૨ રનની હાર.

હિંદીઓના ૨૪૬ અને ૩ વિકેટ ૫૪. વૅલિફિયાવરના ૧૮૧ અને ૩ વિકેટ ૨૧૯. રૂ.

હિંદીઓના ૧૫૪ અને ૨૬૦. ગ્લુસેસ્ટર સાયનના ૧૮૧ અને ૩ વિકેટ ૨૧૯. રૂ.

ત્રીજી ટેસ્ટ-

હિંદી ૨૨૨+૩૧૨. ઇંગ્લેન્ડે ૮ વિકેટ ૪૭૧ કરી દાવ પડતો મૂક્યો, બીજી ધનિગ્ગમાં ૧ વિકેટ ૬૪. ૬ વિકેટની હાર.

હિંદીઓના ૧૭૩+૧૪૮. કેન્ટના ૫૨૩. એક ધનિગ્ગ અને ૨૨૦ રનની હાર.

હિંદીઓના ૩૦૬+૨૩૯, સમેક્સના ૪૭૬ અને ૨ વિકેટ ૭૧. આઠ વિકેટની હાર.

અખિલ હિંદીના ૩૭૨ તથા ૧ વિકેટ ૧૫૨. ઇંગ્લેન્ડે ૩૭૫ તથા ૩ વિકેટ ૨૧૨ કરી દાવ પડતો મૂક્યો. રૂ.

હિંદીઓએ ૬ વિકેટ ૨૪૨ કરી દાવ પડતો મૂક્યો. સર જહોન કુનની ટીમના ૬ વિકેટ ૧૩૩. રૂ.

હિંદીઓના ૩૩૩ અને ૫ વિકેટ ૧૪૬. મિ. લેવેસન ગોવર્સની ટીમના ૨૨૫+૩૨૯. રૂ.

હિન્દીઓની સદી (Century)

મુસ્તાફઅલી (૪)

માઈનોર કાઉન્સિલ સામે	૧૩૫
સરે સામે	૧૪૧
બીજી ટેસ્ટમાં	૧૧૨
મી. લેવેસન ગ્રાવસની ટીમ સામે	૧૪૦

એલ. અમરનાથ (૩)

નોર્થન્ટસની સામે	૧૧૪ (નોટ આઉટ)
મસેકસ સામે	૧૩૦ અને ૧૦૭

વી. એમ. મર્થન્ટ (૩)

અમર્થેટ સામે	૧૫૧
લેક્ષાયર સામે (વજીતા મેચમાં)	૧૩૫ (નોટઆઉટ)
બીજી ટેસ્ટમાં	૧૧૪

એસ. વજીરઅલી (૨)

હર્મિ સામે	૧૩૯ (નોટ આઉટ)
ઈંગ્લંડની ટીમ સામે	૧૫૫ (નોટ આઉટ)

દિલાવરહુસેન (૨)

વારિક્ષાયર સામે	૧૦૧ (નોટ આઉટ)
મસેકસ સામે	૧૨૨

બાકા ઝીલાનીખાન : લીન્સ્ટ્ર મામે

૧૧૩

સી. રામસ્વામી. : લેક્ષાયર સામે

૧૨૭ (નોટ આઉટ)

આમાપક્ષની સદી (Century)

હુમંડ (૨)

બીજી ટેસ્ટમાં	૧૬૭
ત્રીજી ટેસ્ટમાં	૨૧૭

એમિસ (૨)

કેન્ટ	૧૪૫
ધર્મગાંધી ટીમ	૧૦૭
ગિમ્મલેટ (સમમેન્ટ)	૧૦૩
એકવેલ (નોર્થન્ટસ)	૧૦૦ (નોટ આઉટ)
સી. એચ. હુમન (એમ. સી. સી.)	૧૧૫
કટમાર (ધમેક્સ)	૧૩૭
જે. સિમથ (ધમેક્સ)	૧૦૫
સેન્ડહામ (સર)	૧૦૫
વોશાપ્પુક (લેન્થાપર)	૧૧૩
આલ્ફ્રીડ (લેન્થાપર)	૧૦૭
વર્થિંગ્ટન (ત્રીજી ટેસ્ટ)	૧૨૮
એરાડાઉન (કેન્ટ)	૧૧૭
ફ્રેમ (કેન્ટ)	૧૭૨
જહોન લેંગરિજ (સમેક્સ)	૧૬૮
એ. મેલવિલ (સમેક્સ)	૧૫૨
બી. એચ. વેલન્ડાર્થન (ધર્મગાંધી ટીમ)	૧૧૫

ઓસ્ટ્રેલિયન ક્રિકેટ-ટુર

ઓસ્ટ્રેલિયનોના ૩૩૪. ઓલ-સિલોનના ૯૬+૧૧૧. એક ધર્મગાંધી ૧૨૭ રન થી હત.

ઓસ્ટ્રેલિયનોના ૧૯૭ તથા ૪ વિકેટ ૫૪. વેસ્ટર્ન ધર્મગાંધી રોટસના ૧૫૪ તથા ૯૬. ૬ વિકેટ હત.

ઓસ્ટ્રેલિયનોએ ૯ વિકેટ ૩૧૫ રન કરી દાવ પડતો મૂક્યો. જામનગલના ૧૫૮ તથા ૬ વિકેટ ૧૨૮. ફો.

ઓસ્ટ્રેલિયનોએ ૪ વિકેટ ૩૦૦ રન કરી દાવ પડતો મૂક્યો. ગુજરાતના ૧૨૧+૯૩. એક ધર્મગાંધી તથા ૮૬ રને હત.

ઓસ્ટ્રેલિયનોના ૧૪૯ તથા ૩ વિકેટ ૧૦૧. રાજપુતાના તથા મધ્યહિંદના ૧૩૧+૧૧૮. ૭ વિકેટ હત.

ઓસ્ટ્રેલિયાના ૨૯૪. સિધેના ૭૯+૧૨૫ એક ધનિંઝ અને ૬૦ સ્ત્રી હતી.

ઓસ્ટ્રેલિયનોએ ૪ વિકેટ ૩૪૯ સ્ત્રી કરી ઘણ પડતો મૂક્યો. મહાગજની ૨૦૫ અને ૧ વિકેટ ૪૨. ફો.

ઓસ્ટ્રેલિયનોએ ૮ વિકેટ ૪૬૮ કરી ઘણ પડતો મૂક્યો. મુન્ડર્નના ૨૪૧ તથા ૭ વિકેટ ૧૭૧. ફો.

ઓસ્ટ્રેલિયનોના ૨૬૮ તથા ૧ વિકેટ ૫૯. અખિલ હિંદના ૧૬૩+૧૬૩. ૬ વિકેટની હતી.

ઓસ્ટ્રેલિયનોના ૮૯. સંયુક્તપ્રાંતના ૧૩૭. ફો.

ઓસ્ટ્રેલિયનોના ૨૨૨+૨૭૨. મધ્યહિંદના ૩૮૦ અને ૧ વિકેટ ૫૫. ફો.

ઓસ્ટ્રેલિયનોના ૩૫૧. મધ્યપ્રાંત અને વરાહના ૧૨૧+૧૨૩. એક ધનિંઝ અને ૧૦૭ સ્ત્રી હતી.

ઓસ્ટ્રેલિયનોએ ૬ વિકેટ ૨૧૧ સ્ત્રી કરી ઘણ પડતો મૂક્યો. કૃષ્ણ-ખિહારની દીમના ૨ વિકેટ ૧૦૧. ફો.

ઓસ્ટ્રેલિયનોના ૩૦૮ અને ૧ વિકેટ ૧૩. અંગાળ અને આસામના ૧૩૬+૧૮૪. ૬ વિકેટની હતી.

ઓસ્ટ્રેલિયનોના ૬૬ તથા ૨ વિકેટ ૮૦. અખિલ હિંદના ૪૮+૧૨૭. ૮ વિકેટની હતી.

ઓસ્ટ્રેલિયનોના ૩૪૦. દક્ષિણ પંજાબના ૧૬૩+૧૧૫. એક ધનિંઝ અને ૬૨ સ્ત્રી હાર.

ઓસ્ટ્રેલિયનોના ૧૬૬+૨૧૬ અખિલ હિંદના ૧૪૯+૩૦૧. ૬૮ સ્ત્રી હાર

ઓસ્ટ્રેલિયનોના ૪૮૪. પતિયાળાના ૩૫૨ તથા ૩ વિકેટ ૭૭. ફો.

ઓસ્ટ્રેલિયનોના ૨૬૮ હિંદની ક્રિકેટ-કલ્પના ૧૬૭ તથા ૬ વિકેટ ૮૧. ફો.

ઓસ્ટ્રેલિયનોના ૧૪૪+૧૫૪ નવાજ મોહમ્મદસાહની દીમે ૫ વિકેટ ૪૧૩ સ્ત્રી કરી ઘણ મૂક્યો. એક વિકેટને ૧૧૫ સ્ત્રી હાર

ઑસ્ટ્રેલિયનોના ૪૭ તથા ૯ વિકેટ ૨૬૨. મદ્રાસના ૧૪૨+૧૬૫.
એક વિકેટની છત.

ઑસ્ટ્રેલિયનોના ૧૬૨+૧૦૭ અખિલ હિંદના ૧૮૯+૧૧૩.
૩૩ રનની છત.

ઑસ્ટ્રેલિયનોના ૩૬૨. મહિષદીપીમના ૨૧૬ તથા ૩ વિકેટ
૧૨૭. ડ્રો.

ઑસ્ટ્રેલિયનોની સદી (Century)

વેન્ડલ ખિલ ઓલ-સિંગ્લેન સામે	૧૦૧
સી. જે. મેક્કાર્થને જામનગર સામે	૧૦૬
જે. એસ. રાઇડર ગુજરાત સામે	૧૩૯ (નોટઆઉટ)
જે. એસ. રાઇડર મહારાષ્ટ્ર સામે	૧૦૧ (નોટ આઉટ)
વેન્ડલ ખિલ મુંબઇ સામે	૧૦૭
એફ. બ્રાયન્ટ મુંબઇ સામે	૧૫૫
જે. એસ. રાઇડર અખિલ હિંદ સામે	૧૦૪
આર. ડી. મોરિસિય મધ્યપ્રાંત અને વરાહ સામે	૧૧૯
જે. એસ. રાઇડર દક્ષિણ પંજાબ સામે	૧૧૫
વેન્ડલ ખિલ પતિયાળા સામે	૧૧૮
આર. ડી. મોરિસિય પતિયાળા સામે	૧૪૪

ઑસ્ટ્રેલિયનોની વિરુદ્ધમાં સદી (Century)

એમ. એમ. નાયક (મહારાષ્ટ્ર)	૧૨૪
એલ. પી. જાઈ (મુંબઇ)	૧૧૫
જે. એન. ભાયા (મધ્યહિંદ)	૧૦૬
એસ. વઝીરઅલી (પતિયાળા)	૧૩૨
એલ. અમરનાથ (મોહનુદૌલાહની ટીમ)	૧૪૪

અખિલ હિંદ એમેરચોર ખિલિયર્ડ એમ્પાયન્સ

~ ૧૯૩૧	એમ. એમ. બેગ	૧૯૩૪	મૉ. ખાસિન
૧૯૩૨	પી. ડેબ	૧૯૩૫	પી. ડેબ
૧૯૩૩	એમ. મીડ	૧૯૩૬	પી. ડેબ
	૧૯૩૭	એમ. એમ. બેગ	

અખિલ હિંદ પ્રોફેશનલ બિલિયર્ડ એમ્પાયન્સ

૧૯૩૪	માર્ક ઇલિઆસ	૧૯૩૬	ઈ. મન્ડ.
૧૯૩૫	માર્ક ઇલિઆસ	૧૯૩૭	ગ્રેગ પેટુ

અખિલ હિંદ બેડમિન્ટન

૧૯૩૫	વી. મડગાવર (મુંબઈ)
૧૯૩૬	છ. હુર્ (લાહોર)

અખિલ હિંદ લેડીઝ બેડમિન્ટન

૧૯૩૬	મિસ બોલંડ (સિંગલ)
૧૯૩૬	મિસ બોલંડ અને મિસ ફેરેરાન (ડબલ્સ)
૧૯૩૭	મિસ પર્ડ ગોસ (સિંગલ)

આખિલ હિંદ વજન ઉપાડનારા એમ્પાયન્સ

૧૯૩૪	અમરદાસ (બંગાળ)
૧૯૩૫	એ વીક (બર્મા)
૧૯૩૬	એ વીક (બર્મા) કુલ ૬૯૦ સ્લેગ
૧૯૩૭	ગાનદાસ (બંગાળ) ૬૫૩ સ્લેગ

અખિલ હિંદ ૩૦ માઈલ તરવાની હરીફાઈ

(જમતમાં લાંબામાં લાંબુ તરવાની હરીફાઈ)

૧૯૨૫	છ. રાય	૧૯૩૩	હરીફાઈ બધે નહી
૧૯૨૬	છ. રાય	૧૯૩૪	એન. પી. મેનુદા
૧૯૨૭	જે. સી. ચેટ્ટરજી	૧૯૩૫	આર. મુકરજી (બનારસ)
૧૯૨૮	જે. મી. ચેટ્ટરજી		૫ ક. ૪૧ મિ.
૧૯૨૯	એન. ની. મલિક	૧૯૩૬	એન. સી. મલિક
૧૯૩૦	એન. સી. મલિક		૪ ક. ૩૬ મિ.
૧૯૩૧	એસ. કે. ઘોષ	૧૯૩૭	એસ. કે. કુમુદ
૧૯૩૨	એસ. કે. ઘોષ		૪ ક. ૫૫ મિ. ૫ સેકન્ડ

ચતુરંગી ક્રિકેટ

૧૯૩૬ માં મુજબ ખાતે રમાયેલી ચતુરંગી ક્રિકેટ ટૂર્નામેન્ટમાં હિંદુઓ ઇંદીવાર-સૌથી વધારે વાગવિજેતા થયા છે ૧૯૧૯ માં પ્રથમવાર વિજેતા થયા પછી તેમણે ૧૯૨૩, ૨૫, ૨૬, અને ૨૯ માં તે માન મેળવ્યું હતું આ કોમી મેચોની શરૂઆત ૧૮૯૨ માં થઈ હતી મુજબના ગ્રન્ટ લોડ હેરિંગે આની શરૂઆત કરી હતી. ૧૯૦૬ સુધી આ મેચ ફ્રાંસ યુરોપિયનો અને પારસીઓ વચ્ચે રમાતી ત્યારપછી તે દિરંગીમાંથી ત્રિરંગી બની અને હિંદુઓને તેમાં સ્થાન મળ્યું ૧૯૧૨ માં તે ચતુરંગી બની ત્યારપછીના પચીસ વર્ષમાં તે એકવીસ વાર આઈ ચૂકી છે દેરાભરના નગકીડાં આદિઓના જ્યારે સર્વને સ્પર્શ ચૂક્યા હતા ત્યારે આ મેચ પણ ૧૯૩૦, ૩૧, ૩૨, ૩૩ એમ ચાર વર્ષ સુધી ખોરબે પડી હતી આ ચતુરંગીએ સારામાં સારા ખેલાડીઓ જન્માવ્યા છે, જેમાંના ધણા આજે હિંદુસ્તાન અને પશ્ચિમમાં મુખિયાત છે.

સર ઈસાહિમ રહિમતુલ્લાના પ્રાસથી ૧૯૧૨ માં મુસ્લિમો દાખલ થયા અને આ સ્વતંત્ર ચતુરંગી બની ત્યારથી તે આજ સુધીના વિજેતાઓની વર્ગણી આ નીચે આપી છે

ચતુરંગી ક્રિકેટના વિજેતા

૧૯૧૨	પારસીઓ	૧૯૨૩	હિંદુઓ
૧૯૧૩	ડો	૧૯૨૪	મુસ્લિમો
૧૯૧૪	વરમાદથી અનોક્સ	૧૯૨૫	હિંદુઓ
૧૯૧૫	યુરોપિયનો	૧૯૨૬	"
૧૯૧૬	ડો	૧૯૨૭	યુરોપિયનો
૧૯૧૭	ડો	૧૯૨૮	પારસીઓ
૧૯૧૮	યુરોપિયનો	૧૯૨૯	હિંદુઓ
૧૯૧૯	હિંદુઓ	૧૯૩૦ થી ૧૯૩૩	અધ ગેહરી
૧૯૨૦	ડો	૧૯૩૪	મુસ્લિમો
૧૯૨૧	યુરોપિયનો	૧૯૩૫	"
૧૯૨૨	પારસીઓ	૧૯૩૬	હિંદુઓ

ક્રિકેટ-રેકર્ડ

પ્રથમ વર્ગ

વ્યાજગત ફાળો : ૧૯૨૮ના જાન્યુઆરીમાં એડમેન ૪૫૨ રન કરી
'નોટ આઉટ' રહ્યો.

વધારેમાં વધારે ઇનિંગ્સ : ૧૯૨૬માં વિક્ટોરિયા અને ન્યુ સાઉથ
વેલ્સ વચ્ચે ૧૧૦૭

પહુલી વિકેટની ભાગીદારી : ૧૯૩૨માં ઇમેક્સ સામે સ્ટ્રાન્ડિશ
અને હોમ્સ. ૫૫૫ રન.

ત્રીજી વિકેટની ભાગીદારી : ૧૯૩૪માં એમ. સી. સી. સામે ૪૭૩
રન પોન્સફર્ડ (૨૮૧ નોટ આઉટ) અને મેકેન (૧૬૨)

વધારેમાં વધારે 'ટેસ્ટ-સેડોર' : ૧૯૩૩માં ઓક્લંડમાં ઇંગ્લંડ અને
ન્યુઝીલેન્ડની વચ્ચે હેમન્ડ (ઇંગ્લંડ) ૩૩૬ દડાના ફટકા મારીને
નોટ આઉટ રહ્યો.

ટેસ્ટ-મેચ રેકર્ડ

વધારેમાં વધારે ઓસ્ટ્રેલિયન ઇનિંગ્સ : ૬ વિકેટ દાવ મૂકી
દેતાં ૭૨૯. ૧૯૩૦માં લોર્ડ્સમાં.

વધારેમાં વધારે ઇંગ્લિશ ઇનિંગ્સ : ૫૭૬, ઇનિંગ્સ ઓવલ
૧૮૯૯

ઓછામાં ઓછી ઓસ્ટ્રેલિયન ઇનિંગ્સ : ૩૬ એગ્રેસ્ટન ૧૯૦૨

ઓછામાં ઓછી ઇંગ્લિશ ઇનિંગ્સ : ૫૩ લોર્ડ્સ ૧૮૮૮

ઓસ્ટ્રેલિયનામાં સૌથી વધારે રન કરનાર : ડી. જી. એડમેન
૩૩૪. લીડન ૧૯૩૦

ઈંગ્લંડમાં સૌથી વધારે રન કરનાર : સી. પી. મીડ ૧૮૨.
ઓવલ ૧૯૦૧

ઇંગ્લાંડમાં સારામાં સારી ભાગીદારી : હોન્ન અને રોડ્ઝ ૩૨૩.
મેન્મેન ૧૯૧૧-૧૨

વધારેમાં વધારે કુલ રન : ૨૬ મિટે ૧૬૦૧ લોડ્ઝ ૧૯૩૦

ઓછામાં ઓછા કુલ રન. ૪૦ વિકેટ ૨૬૧ લોન્ડ ૧૮૮૮

વ્યક્તિગત વધારેમાં વધારે રન

૪૫૨ નોટ આર્ટ, ડી. જી. બ્રેમેન ૧૯૨૬-૩૦

૪૩૭ ડમ યુ એચ. પેન્ટનડ ૧૯૨૭-૨૮

વધારેમાં વધારે કુલ રન

૧૧૦૭ વિક્ટોરિયા વિરુદ્ધ ન્યુ માઉથે સ ૧૯૦૬-૨૭

૧૦૫૯ મિટે નિા વિરુદ્ધ દાન્ન નિા ૧૮૨૨-૨૩

પહેલી વિકેટની ભાગીદારી.

૫૫૫ મુગ્લિશ (૩૧૩) અને હોન્ન (૨૨૪) ૧૯૩૨

બીજી વિકેટની ભાગીદારી.

૪૫૧ બ્રેડમેન અને ડમ યુ એચ. પેન્ટનડ ૧૯૩૪

રમતમાં જગતનો રેકર્ડ

રમત	વિજેતા	સમય
૧૦૦ મીટર દોડવાની શત*		
(૧૦૮ વા ૧૩ ૧૩૬૪) ઈટાન (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ)	૧૦,૩૦ સેકન્ડ	
૨૦૦ મીટર દોડવાની શત*		
(૨૧૮ વાર ૨૨ી ૨૪) " "	૨૧૬ "	
૪૦૦ મીટર દોડવાની શત*		
(૪૩૭ વા ૩૩ ૪૩૬૪) ડમ યુ કાર (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ)	૪૬૬ "	
૫૦૦ મીટર	બેન બ્રેડમેન (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ)	૧ મિ ૨૫ સે

૪૦૦ મીટર રેલે*		
(૪×૧૦૦)	યુનાઇટેડ રોટમ	૪૦ મેક-ડ
૧૬૦૦ મીટર રેલે*		
(૪×૪૦૦)	યુનાઇટેડ રોટમ	૩મિ ૮૬ ^૧ / _૮ મે.
૮૦૦ મીટર દોડવાની શક્ત*		
(૮૭૪વા. ૨૪ી. ૮ફેઇ.)	દિ. હોમ્પન (મેટ્રિકલ)	૧મિ ૪૬ ^૧ / _૮ મે.
૧૫૦૦ મીટર દોડવાની શક્ત*		
(૧૬૪૦વા. ૧ફ. ૪ફેઇ)	એલ. બેકવિ (મટ્રિકલ)	૩મિ. ૫૧ ^૧ / _૮ મે.
૫૦૦૦ મીટર દોડવાની શક્ત	એચ. લેથિનન (ફિ-લેન્ડ)	} મિ. ને. ૧૪-૩૧ ^૧ / _૮
(૩મા. ૧૮૮વા. ૮ફેઇ.)	નુર્મિ (ફિ-લેન્ડ)	
	બનેનો મરખો સમય	
૧૦૦૦૦ મીટર દોડવાની શક્ત*		મિ. સે.
(૬મા. ૩૭૬વા. ૧ફ. ૨ફેઇ)	જે. કુમ્મિસ્ટ્રિક (પોસ્ટ-ડ)	૩૦-૧૧ ^૧ / _૮
મેરથોન	એચ. ડમ્પુ. પેઇન	
(૨૬મા. ૩૮૫વા.)	(મેટ્રિકલ)	૨૬. ૩૦મિ. ૫૭ ^૧ / _૮ મે.
૫૦૦૦૦ મીટર ચાલવાની શક્ત	દિ. ડમ્પુ. ગ્રીન	
(૩૧મા. ૧૨૦વાર)	(મેટ્રિકલ)	૪૬. ૧૦મિ. ૧૦મે.
૪૦૦ મીટર હર્ડલ્સ	એલ. હાડિંગ	
(૪૩૭વા. ૧ફ. ૪ફેઇ.)	(યુનાઇટેડ રોટ)	૫૦ ^૧ / _૮ મે.
૧૧૦ મીટર હર્ડલ્સ	એસ. મેલિંગ (યુ. ઓ)	
(૧૧૬વા. ૨૪ી. ૬ઇ)	(બાગવા રેકડ જોટલો)	૧૪ ^૧ / _૮ મે.
૧૬૦૦ મીટર રિલે*	યુનાઇટેડ રોટમ	૩મિ. ૮૬ ^૧ / _૮ મે.
હાઈ જમ્પ	ડમ્પુ. માટિ (યુ. ઓ)	૬૪ી. ૬ફેઇ.
લોગ જમ્પ	સી. નામ્બુ (જાપાન)	૨૬૪ી. ૨ફેઇ.
હોપ રોપ જમ્પ	સી. નામ્બુ (જાપાન)	૫૧૪ી. ૭ઇ.
પોલ વોલ્ટ	ડમ્પુ. ગાર્ન (યુ. ઓ)	૧૪ ૪ી. ૪ફેઇ.
વેઇટલિફ્ટ (વગન)	એલ. સેક્ટન (યુ. ઓ)	૫૨ ૪ી. ૬ ^૩ / _૮ ઇ.
ડિસ્ક	એચ. એન્ડ-અન	
જેવેલિન	(સ્ટીડ) ૧૭૧ ^૧ / _૮ ૪ી. ૧૨ ^૩ / _૮ ઇ.	
	એમ. જાવિનન	
	(ફિ-લેન્ડ) ૨૪૬ ૪ી. ૮ ઇ.	

ગ્રોઇગ ધી હેમર	પી. ગાયન (યુ. ૨૨)	૧૮૯ શી-૬૬ ઇ.
ડીકા-ચન	એચ. સીવર્ટ (જર્મની)	૮,૭૬૦,૪૬ શીટ
પુટ્ટીંગ ધ સોટ	જે. ટોરેન્સ (યુ. ૨૨)	૫૭ શી-૧ ઇ.
એક માઇલ દોડનાની ચત્ર	ક્રિંગમ્બાન (યુ. ૨૨)	૪ મિ-૬૩ ને
બે માઇલ " "	હિમ્પ્ટ (ફિ-નેડ)	૮ મિ-૫૭૩ ને.
ત્રણ " " "	" "	૧૪ મિ-૧૧૬ ને.
ચાર " " "	" "	૧૯ મિ-૧૫૩ ને.
૬૦ " " "	પિ નુમિ (૧૮૭૮)	૫૦ મિ-૧૫ ને.
૧૦૦ વાર દોડનાની ચત્ર	જે. એવેન્સ (યુ ૨૨)	૬૩ ને.
૨૦૦ વાર " "	સી. ડગ્લસ પેડક	
	(યુ ૨૨)	૧૬ સે.
અર્ધો માઇલ " "	જે. એ. પેટ્ટર	
	(ઇસ્ટ)	૧ મિ-૫૧૩ ને
૨૫ માઇલ " "	એમ ફેનેરિ (ઇટાલી)	૨૬. ૨૬મિ ૧૦૬૩.

* આ રેકર્ડ્સ એન્ટ્રિપ્સ સ્મતોમા થયા છે

તરવાના રેકર્ડ્સ

પુરુષો

વાર અથવા મિટર	નામ	દેશ	મિ. ને.	અથવા
૧૦૦ વાર	જે. વીકમુન્ડ	યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ	૦-૫૧	એનિઆર્ગર
૧૦૦ મિટર	પી. ફિક	" "	૦-૫૬ ૪	
૨૦૦ વાર	જે. વીકમુન્ડ	" "	૨-૬	એનિઆર્ગર
૩૦૦ મિ	જે. આર ગિલ્ડ	" "	૩-૨૫ ૪	ડિટ્રોઇટ
૨૫૦ વાર	જે. મેડિઝા	યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ	૩-૭૬	ચિમગો
૪૪૦ વાર	જે. આર. ગિલ્ડ	યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ	૪-૪૮ ૬	ડિટ્રોઇટ
૫૦૦ વાર	જે. મેડિઝા	" "	૫-૨૬ ૬	ડિટ્રોઇટ
૮૦૦ વાર	સી. કેન	યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ	૧૦-૨૦ ૩	લોગનીય
૮૮૦ વાર	જે. મેડિઝા	યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ	૧૦-૧૫	ચિમગો
૧૦૦૦ વાર	આર્નબોર્ગ	સ્વિડન	૧૧-૫૫ ૩	સિ. નિ
૧૦૦૦ મિ	મી. મેડિઝો	જાપાન	૧૦-૫૪ ૭	એનિઆર્ગર

વાર અથવા

મિટર	નામ	દેશ	મિ. સે,	સ્થળ
૧૫૦૦ મિ.	આર્નૅબૅર્ગ	સ્વિડન	૧૯—૭૬	બોલોબા
૧ માઇલ	„	„	૨૧—૬૬	આસ્ટ્રેલિયા
૮૦૦ મિટર	રેલે	જાપાન	૮—૫૧.૫	

બ્રેસ્ટ સ્ટ્રોક

૧૦૦ મિ.	જે. કારોનેટ	ફ્રાન્સ	૧—૧૩૬૬	પારિસ
૨૦૦ વાર	ડબલ્યુ. સ્પેન્સ	યુનાઇટેડ સ્ટેટસ	૨—૨૫૬૬	ન્યુયૉર્ક
૨૦૦ મિ.	ઈ. સિટાસ	જર્મની	૨—૪૨૬૬	ચિકાગો
૪૦૦ મિ.	ઈ. રેકડમેકર	જર્મની	૫—૫૦૬૬	ન્યુહેવન
૫૦૦ મિ.	ટિ. રિગોસ્ટ	ફિન્લેન્ડ	૭—૩૬૬૬	હોન્સિન્ક

બેકસ્ટ્રોક

૧૦૦ મિ.	જી. ગ્રોન્ક	યુનાઇટેડ સ્ટેટસ	૧—૮૬	આમ્સ્ટર્ડામ
૧૫૦ વાર	„	„	૧—૩૭૬૬	ન્યુહેવન
૨૦૦ મિ.	„	„	૨—૩૨૬	ન્યુહેવન
૪૦૦ મિ.	ટાશિયો હરિયે	જાપાન	૫—૪૨	

આંચા (ફી સ્થાપન)

૧૦૦ વાર	ડબલ્યુ. ડેનકિંગન	ડચ	૦—૫૬૬૬	
૧૦૦ મિ.	„	„	૧—૬૬૬૬	ઓસ્ટન
૧૫૦ વાર	„	„	૧—૩૮	સિટક
૨૦૦ મિ.	„	„	૩—૩૪૬૬	સેન્ટ ઓગસ્ટાઇન
૨૦૦ વાર	„	„	૨—૩૪૬૬	સિટક
૩૦૦ વાર	„	„	૩—૩૮	સિટક
૩૦૦ મિ.	„	„	૩—૩૮૬૬	સિટક
૪૦૦ મિ.	„	„	૫—૨૮૬૬	લોસ એન્જલિસ

૮૮૦ વાર	એચ. માગ્સિન	યુનાઇટેડ સ્ટેટસ	૧૧—૪૧૬૬	
૧ મા.	„	„	૨૪—૩૪૬૬	

વાર અથવા

મિટર	નામ	દેશ	મિ. સે.	સ્થળ
૧૦૦૦ વાગ	એચ. માડિસન	યુનાઇટેડ સ્ટેટસ	૧૩-૨૩૬	ન્યુયોર્ક
૧૦૦૦ મિ	" "	"	૧૪-૪૪૬	"
૧૫૦૦ મિ	" "	"	૨૩-૧૭૬	"
૧૭૬૦ વાગ				
(૧ માર્ચલ)	" "	"	૨૪-૭૪૬	લોગ ખીચ
૪૪૧૦૦ મિટર				
રિપે	યુનાઇટેડ સ્ટેટસ	"	૪-૩૮	લેસ એન્જિલિસ

ફ્રી સ્ટાઇલ

૧ માર્ચલ	જેક મેડિન	યુનાઇટેડ સ્ટેટસ	૨૦ મિ. ૫૭ સે.
----------	-----------	-----------------	---------------

એસ્ટ સ્ટ્રોક

૧૦૦ મિટર મિસ એચ હોલ્ઝર	જર્મની	૧-૨૪ ૫	સ્ટોકહોમ
૨૦૦ વાર છ. ગેનેનર	જર્મની	૨-૪૪ ૯	કોપનહેગન
૪૦૦ મિટર મિસ જે કેસી	હોલડ	૬-૩૮ ૬	આમ્સ્ટર્ડામ
૫૦૦ મીટર એમ મી વેસ્ટનલેમ	ગ્રેટ બ્રિટન	૮-૨૩ ૬	માન્યેસ્ટર

બેક સ્ટ્રોક

૧૦૦ મિટર મિસ હોમ	સ્ટોકહોમ	૧-૧૮ ૬	નોનમીય
૨૦૦ મિટર આર રાસ્ટનલુક	હોલડ	૨-૪૯ ૬	વેલેસિ
૪૦૦ મિટર	"	૬-૫	વેલેસિ

સ્વીઓના રેકર્ડ

હાર્ષ જમ્પ	છન સિલે (યુ સ્ટે)	૫ શી. ૫ ૬ ઇ.
લોગ જમ્પ	કે હિયોમિ	૧૯ શી ૧૧ ૬ ઇ
૧૦૦ મિટર તસ્વાલુ	ડેનુડન (હોલડ)	૧ મિ ૭ ૬ સે. ,
(ફ્રીસ્ટાઈલ)		
૧૦૦ મિટર દોડવાની	સ્ટેના વૉલ્સ (પોલડ)	૧૧ ૬ સે.
શન્ટ		

ડીઝેલ ઓઇલ	લિલિયન ક્રાપલેન્ડ (યુ. સ્ટે)	૧૩૩ ફી. ૧ ઇન્.
જેવેલિન ઓઇલ	મિલિટ્રી ડિસ્ટ્રિબ્યુટ (યુ. સ્ટે)	૧૮૪ શી. ૪ ઇન્.
૧૦૦ વાર તળવાલું	ડેનુન્ડા (યુ. સ્ટે)	૫૯૬ મે.
૪૦૦ વાર	"	" ૧૯૩૧ ૫ મિ. ૩૯૬
એક માઈલ	પી. ડેવર (કનેક્ટ)	૨૩ મિ. ૩૨૬ મે.
૮૦ મિટર હાર્ડસ્ટન	મિમ ડિસ્ટ્રિબ્યુટ (યુ. સ્ટે)	૧૧૬૦ સે.
૪૦૦ મિટર ગ્લે	યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ (અમેરિકા)	૪૭ મેકંડ
(૪×૧૦૦)		
૨૦૦ મિટર દોડવાની		
અન્ત	સ્ટેલા વોલ્ફ	૨૬ મેકંડ (૧૯૩૪)

કૂટ બોલ-હિંદી વિરુદ્ધ યુરોપિયનો

૧૯૨૦	યુરોપિયનોએ હિંદીઓને હરાવ્યા	૪-૧
૧૯૨૧	હિંદીઓએ યુરોપિયનોને હરાવ્યા	૧-૦
૧૯૨૨	યુરોપિયનોએ હિંદીઓને હરાવ્યા	૧-૦
૧૯૨૩	" " "	૨-૧
૧૯૨૪	હિંદીઓએ યુરોપિયનોને હરાવ્યા	૩-૧
૧૯૨૫	" " "	૨-૦
૧૯૨૬	" " "	૨-૦
૧૯૨૭	" " "	૨-૦
૧૯૨૮	" " "	૧-૦
૧૯૨૯	યુરોપિયનોએ હિંદીઓને હરાવ્યા	૨-૦
૧૯૨૯	હિંદીઓએ યુરોપિયનોને હરાવ્યા	૩-૦
૧૯૩૦	મેચ રમ્યા નહિ	
૧૯૩૧	યુરોપિયનોએ હિંદીઓને હરાવ્યા	૩-૦
૧૯૩૨	હિંદીઓએ યુરોપિયનોને હરાવ્યા	૫-૦
૧૯૩૩	હિંદીઓએ યુરોપિયનો હરાવ્યા	૨-૧

અગાળા બધા રેકર્ડ ૧૯૩૨ની ઓલિમ્પિક રમતો વખતે કરવામાં આવ્યા હતા.

* ૧૯૨૭નો બીજો મેચ અસ્તુતોપ-રમ્યા-ફૂટની મદદ માટે રમવામાં આવ્યો હતો.

૧૯૩૪	યુરોપિયનોએ હિંદીઓને હરાવ્યા	૪-૦
૧૯૩૫	યુરોપિયનોએ હિંદીઓને હરાવ્યા.	૨-૦
૧૯૩૫+	હિંદીઓએ યુરોપિયનોને હરાવ્યા	૩-૧
૧૯૩૬	હિંદીઓ અને યુરોપિયન વચ્ચે ડ્રો	૩-૩
૧૯૩૭	હિંદીઓએ યુરોપિયનોને હરાવ્યા	૧-૦

હરબીની શરત

(૧ માર્ચ ૪ ક્લોગ ૨૯ વાર)

૧૯૨૭	ફાલ્ગોય	૧૯૩૨	એગ્રિસ ધી ક્લિક્ચ
૧૯૨૮	ફેલ્ટેડ	૧૯૩૩	હિપોદિઅન
૧૯૨૯	ટ્રિગો	૧૯૩૪	વિન્ડસર લેડ
૧૯૩૦	બ્લેન્ડિમ	૧૯૩૫	મહરામ
૧૯૩૧	ક્રેમેરોમિયન	૧૯૩૬	મહમુદ
	૧૯૩૭	મિડ ડે સન	

અખિલ હિંદ રેકર્ડ

૭ માર્ચ દોડવાની શરત	ખાખરામ (લાહોર)	૩૩ મિ. ૪૧ ફે. સે.
હાપ-સ્ટેપ-જમ્પ	મહેસ્યંદ (પંજાબ)	૪૬ ફી. ૧૦ ફે. ઇ.
પોલ વોલ્ટ	અબ્દુલશરીખાન (પંજાબ)	૧૨ ફી. ૩ ફે. ઇ
હેમર ઓ	એ. ફ્રાન્ક (પંજાબ)	૧૨૮ ફી. ૧ ફે. ઇ.
લોંગ જમ્પ	નિરંજનસિંઘ (પંજાબ) (૧૯૩૪)	૨૨ ફી. ૧૦ ફે. ઇ
હાઈ જમ્પ	દિલબાગસિંઘ (પંજાબ)	૬ ફી. ૬ ઇ.
નોનસ્ટોપ ક્લમ્પ		
સ્વિમિંગ	અલિહુસેન શિકારી	૬૩ ફે. કલાક
નોનસ્ટોપ સ્વિમિંગ	આર. ચેટરજી (અલ્લાહાબાદ)	૮૮ ક. ૧૨ મિ.
૪૪૦ વાર (ફી. ઓફિસ)	એમ. ઓગન	૬ મિ. ૪૧ ફે. સે.
૨૨૦ વાર તરવાનું	એ. ફ્રાન્ક	૩ મિ. ૩૫ ફે. સે.
૧૦૦ વાર તરવાનું		
બેકસ્ટ્રોક	બક્ષી રજુવીર	૧.મિ ૨૫ ફે.સે.

ડીસ્ટ્રિક્ટ ડ્રો+	નિલિયન ડ્રોપનેડ (યુ ૨૦)	૧૩૩ ફી ૧ ઇ.
એવેલિન ડ્રો+	મિલિયન ડ્રોપ્સ (યુ ૨૦)	૧૮૪ ફી. ૪ ઇ
૧૦૦ વાર તરવાનું	ડેનુન્ડ (ડય)	૫૬૬ મે.
૪૦૦ વાર	"	" ૧૬૩૧ ૫ મિ. ૩૯૩
એક માઈલ	પી ડેવર (કેનેડા)	૨૩ મિ ૩૭૬ મે.
૮૦ મિટર હાર્ડસ્ટ+	મિમ ડિટ્રીક્ટમન (યુ ૨૦)	૧૧૬૦ સે
૪૦૦ મિટર નિ	યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ (અમેરિકા)	૪૭ મેકડ
(૪x૧૦૦)		
૨૦૦ મિટર દોડવાની		
વસ્ત	એના વોલ્ફ	૨૬ મેકડ (૧૬-૪)

ફૂટ બોલ-હિંદી વિરુદ્ધ યુરોપિયનો

૧૯૨૦	યુરોપિયનોએ હિંદીઓને હરાવ્યા	૪-૧
૧૯૨૧	હિંદીઓએ યુરોપિયનોને હરાવ્યા	૧-૦
૧૯૨૨	યુરોપિયનોએ હિંદીઓને હરાવ્યા	૧-૦
૧૯૨૩	" " "	૨-૧
૧૯૨૪	હિંદીઓએ યુરોપિયનોને હરાવ્યા	૫-૧
૧૯૨૫	" " " "	૨-૦
૧૯૨૬	" " " "	૨-૦
૧૯૨૭	" " " "	૨-૦
૧૯૨૮	" " " "	૧-૦
૧૯૨૯	યુરોપિયનોએ હિંદીઓને હરાવ્યા	૩-૦
૧૯૨૯	હિંદીઓએ યુરોપિયનોને હરાવ્યા	૩-૦
૧૯૩૦	મેચ આપેલ નહિ	
૧૯૩૧	યુરોપિયનોએ હિંદીઓને હરાવ્યા	૩-૦
૧૯૩૨	હિંદીઓએ યુરોપિયનોને હરાવ્યા	૫-૦
૧૯૩૩	હિંદીઓએ યુરોપિયનો હરાવ્યા	૨-૧

+આ બધા રેકર્ડ ૧૯૩૨ની ઓલિમ્પિક રમતો વખતે કરવામાં આવ્યા હતા.

*૧૯૨૭નો બીએ મેચ અસુનોવ-રમરક-ફુલી મલ્ટ નામે રમવામાં આવ્યો

૧૯૩૪	યુરોપિયનોએ હિંદીઓને હરાવ્યા	૪-૦
૧૯૩૫	યુરોપિયનોએ હિંદીઓને હરાવ્યા.	૨-૦
૧૯૩૫+	હિંદીઓએ યુરોપિયનોને હરાવ્યા	૩-૧
૧૯૩૬	હિંદીઓ અને યુરોપિયન વચ્ચે ડ્રો	૩-૩
૧૯૩૭	હિંદીઓએ યુરોપિયનોને હરાવ્યા	૧-૦

હરબીની શરત

(૧ માર્ચ ૪ ફર્નાંગ રહ વાર)

૧૮૨૭	ક્રાનમોય	૧૯૩૨	એગ્રિન ધી ફિક્થ
૧૯૨૮	રે-રેડ	૧૯૩૩	હિપેન્થિન
૧૯૨૯	ટ્રિગો	૧૯૩૪	પિન્ડસ લેડ
૧૯૩૦	બ્લેન્ડિમ	૧૯૩૫	મહરામ
૧૯૩૧	ક્રેમરેમિયન	૧૯૩૬	મહમુદ
	૧૯૩૭	મિ. ડે સન	

અખિલ હિંદ રેકર્ડ

૭ માર્ચ દો-નાની ચ ત બાણુરામ (નાહોર)	૩૩ મિ ૪૧ ફે સે.
હોપ-રેટ-૫-૪૫ મહેસ્યદ (પળમ)	૪૬ શી ૧૦ ફે ઇ
પોલ વો ટ અન્ડુલશરીખાન (પળમ)	૧૦ શી ૩ ફે ઇ
હેમર થો એ ફ્રમન્ડ (પળમ)	૧૨૮ શી ૧ ફે ઇ
લોગ જમ્પ નિરજનસિંગ (પળમ)(૧૯૩૪)૨૦	૧૦ ફે ઇ
હાઈ જમ્પ દિલમાચમિંગ (પળમ)	૬ શી ૬ ઇ.
નોનરોપ ડનમ સ્વિન્ગિંગ અલિ-સેન શિકારી	૬૩ ફે ઇલાક
નોનરોપ ટ્રિમિંગ આર ચેટરજી (અલ્લાહાબાદ)	૮૮ ક ૧૨ મિ.
૪૪૦ વાર (ફ્રી ટાઈન) એમ ષોગન	૬ મિ ૪૭ ફે સે.
૨૦૦ નાર તપાલુ એ ફુન્ન	૩ મિ ૩૫ ફે સે.
૧૦૦ વાર તરનાલુ	
રેકર્ડોફ બહી તથુનીર	૧ મિ ૨૫ ફે મે.

મેક રોકમેવિંગ	૧૯૩૦-૩૨	મેક્સ બેર	૧૯૩૪-૧૯૩૫
નેક ચાકિ'	૧૯૩૨-૩૩	ને. પ્રેડોક	૧૯૩૫-૧૯૩૭
ગ્રાઇમો 'કાનેન્સ	૧૯૩૩-૩૪	ને હુર્ષ	૧૯૩૭—

ટેબલ-ટેનિસ (પિંગ-પોંગ)

જગતના ચોમ્પયન્સ

સિંગલ્સ

૧૯૦૭ :	આર્ જોમાનિ (હંગરી)
૧૯૨૮ .	ડેડ મેલોવિન્સ (હંગરી)
૧૯૨૯	ફેડ પેરિ (ઈંગ્લેન્ડ)
૧૯૩૦ .	વી બાર્ના (હંગરી)
૧૯૩૧ .	એમ ઝાઝુડાસ (હંગરી)
૧૯૩૨-૩૫	વી. બાર્ના (હંગરી)
૧૯૩૬	એલ કોનર (ઝિકામ્બોવેકિયા)

દ્વેશી

૧૯૨૭-૩૧ હંગરી	૧૯૩૩-૩૫ હંગરી
૧૯૩૨ ઝિકામ્બોવેકિયા	૧૯૩૬ બોસ્નિયા

એસ એમ્પિયન્સ

એફ એ ડી. રિવિંગ (ફ્રેન્ચ)	૧૭૪૫-૧૭૮૫
એવ સી એમ. દવા જુનિ (ફ્રેન્ચ)	૧૮૩૪-૧૮૪૦
જી એ. એન્ડ્રોન (જર્મની)	૧૮૫૧-૧૮૫૮
પોલ મિક્સિંગ (અમેરિકા)	૧૮૫૮-૧૮૬૩
અલ્ફ્રેડ નિલિટ (ઓસ્ટ્રિયા)	૧૮૬૬-૧૮૮૪
ઈમેન્યુઅલ લસકર (જર્મની)	૧૮૮૪-૧૯૨૧
ને. આર. કેપાન્સે-ગ (રુમાન)	૧૯૨૧-૧૯૨૭
અલેક્ઝાન્ડર એન્ડ્રિયન (રશિયા)	૧૯૨૭-૧૯૩૪
અલેક્ઝાન્ડર એન્ડ્રિયન (રશિયા)	૧૯૩૪-૧૯૩૫
પી. યુવે (રુમાન)	૧૯૩૫

૧૯૩૬ના ઓલિમ્પિક રેકર્ડ્ઝ

- ૧૦૦ મિટર-જે. ઓવેન્સ (યુ સ્ટે અમે) ૧૦ ૩ સેકન્ડ (જગતના રેકર્ડની બનામર)
- ૨૦૦ મિટર-જે. ઓવેન્સ (યુ સ્ટે અમે) ૨૦ ૭ સેકન્ડ (ઓલિમ્પિક રેકર્ડ)
- ૪૦૦ મિટર-એ. એફ વિનિયમ્સ (યુ સ્ટે અમે) ૪૬ ૫ સેકન્ડ
- ૮૦૦ મિટર-જે. વુડરફ (યુ સ્ટે અમે) ૧ મિ ૫૨ ૯ સેકન્ડ
- ૧૫૦૦ મિટર-જે. ઈ. લાન્સ (ન્યૂઝીલેન્ડ) ૩ મિ. ૪૭ ૮ સે. (જગતનો રેકર્ડ)
- ૩૦૦૦ મિટર-ગીપી નેન્સની ઈમિ-લો-લો (ફિન્લેન્ડ) ૬ મિ ૩ ૮ સે. (ઓલિમ્પિક રેકર્ડ)
- ૫૦૦૦ મિટર-જી હોપ્કિન્સ (ફિન્લેન્ડ) ૧૪ મિ ૨૦ ૨ સે (ઓલિમ્પિક રેકર્ડ)
- ૧૦,૦૦૦ મિટર-આર્લ સાન્મિનેન (ફિન્લેન્ડ) ૩૦ મિ. ૧૫ ૪ સે
- ૧૧૦ મિટર-હર્ડલ્સ એફ હાઉસ (યુ સ્ટે અમે) ૧૪ ૨ સેકન્ડ
- ૪૦૦ મિટર-હર્ડલ્સ-જી હાઉસ (યુ સ્ટે અમે) ૫૨ ૪ સેકન્ડ
- ૪૦૦ મિટર-સ્ટેલે યુ સ્ટે અમે (જે ઓવેન્સ, આર મેન્કાફ, એફ. રૂપર અને એ. વાર્થકાફ) ૩૯ ૮ સેકન્ડ (જગતનો રેકર્ડ)
- ૧૬૦૦ મિટર-રિને ગ્રેટબ્રિટન (એફ એફ. વોલ્ફ, જી એન. રેન્બોર્ગ, ડમલ્યુ રામર્ટસ અને એ જી ડે બ્રાઉન) ૩ મિ ૬ સે.
- મેરેથોન કે મોન (જાપાન) ૨ ૫-૦૮ મિ ૧૯ ૨ સે.
- ૫૦ મીનોમીટર ચાનવાનુ એચ એચ નિર્દોષક (ગ્રેટબ્રિટન) ૪ ૫ ૩૦-મિ ૪૧ સે (ઓલિમ્પિક રેકર્ડ)
- હાઈજમ્પ સી જહોન્સન (યુ સ્ટે અમે) ૨ ૦૩ મિટર (૬ ફી ૮ ઇ)
- લોંગજમ્પ જે ઓવેન્સ (યુ સ્ટે અમે) ૮ ૦૬ મિટર (૨૬ ફી ૧ ફૂ ઇ) (ઓલિમ્પિક રેકર્ડ)
- પોનવોલ્ટ ઈ મેડેઝ (યુ સ્ટે અમે) ૪ ૩૫ મિટર (૧૪ ફી ૩ ફૂ ઇ આશરે) (ઓલિમ્પિક રેકર્ડ)
- પુર્ગિંગ ધી શાટ એચ વિલ્ક (જર્મની) ૧૬ ૨૦ મિટર (૫૩ ફી ૧ ફૂ ઇ) (ઓલિમ્પિક રેકર્ડ)
- ગ્રોઈંગ ધી હેમર કે લીન (જર્મની) ૫૬ ૪૮ મિટર (૧૮૫ ફી ૪ ૬ ઇ) (ઓલિમ્પિક રેકર્ડ)

જેવલિન ઓ	ઈ. બ્રાઉનર (પંજાબ)	૧૮૩ શી. ૨ ફી. ૬ ઇ.
સોટ-પુટ	ઝહર અહમદ (પંજાબ)	૪૩ શી. ૬ ફી. ૬ ઇ.
૪૪૦ વાર દોડવાની		
શરત	આનવંદ લલ્લા (પંજાબ-૧૯૩૪)	૫૦ સેકન્ડ
એક માઈલ	ગનર ટેનિક	૪ મિ. ૩૧ સે.
૨૧૦ વાર હાંલ્સ	એમ. સટ્ટન (બંગાળ-૧૯૩૪)	૧૫૬ સે.
આલ ઇન્ડિયા લીફ્ટિંગ		
વેઈટ	જે. દત્ત	
૧૦૦ વાર દોડવાની		
શરત	ઈ. બ્રાઉનર (પંજાબ)	૬૬ સે.
૪૪૦ વાર હાંલ્સ	અશગર (પંજાબ-૧૯૩૪)	૫૮૬ સે.
૮૮૦ વાર દોડવાની	જી. પી. લલ્લા (બિહાર	
શરત	ઓરિસ્સા)	૧ મિ. ૫૬ સે.
૨૨૦ વાર „ „	બ્રાઉનર સાઈડ ૧૯૩૬	
અર્ધ માઈલ તરવાની		૨૨૬ સે.
શરત	ડી. દાસ (કલકત્તા)	૦ ૨૮૬
ફિફ્થ ઓ	ગુરદત્તસિંગ (પતિયાળા)	૧૧૩ શી. ૧ ફી. ૬ ઇ.
૩ માઈલ ક્રાઈનલ	ચનનસિંગ (પંજાબ)	૧૫ મિ. ૩ મે.
૨૨૦ વાર (એક્સટ્રોક્)	દેવઅલી (૧૯૩૭)	૩ મિ. ૨૩ મે.
૧૦૦ વાર (એક્સટ્રોક્)	બક્ષી રજુદિ (પંજાબ)	૧ મિ. ૨૫ મે.

સ્ત્રીઓ

હાઇ જમ્પ	મિસ બેદિ એવર્ડઝ (બંગાળ)	૪૨ શી. ૫ ઇ.
૧૦૦ વાર દોડવાની શરત	મિસ ધરિસ જોનિંગ્સ	૧૧૬ સે.
જેવલિન ઓ	બી. ટિલ્લ	૭૮ શી. ૭ ઇ.
૮૬ વાર હાંલ્સ	બી. એવર્ડઝ	૧૩૬ સે.

વાઇસરોય ઓરેઇઝ ટ્રોફી

૧૯૩૨ ડો. સ્કુલ (ગિપ્સીમાથ)		
૧૯૩૩ કેપ્ટન રિલે (માથ)	૬૯૯ માઈલ. દર ક્લોક મરેગરા ૧૧૫.૬	
માઈલની ઝડપ.		

૧૯૩૬ લેફ. મિશ્રિયંદ (મોય) ૧૫૨૦ માઇલ દર કલાકે ૧૧૬.૫
માઇલની ઝડપ.

૧૯૩૭ સરત બંધ કરવામાં આવી. પરંતુ આખા વર્ષ દરમિયાન જીવ્યાનો
સરસ રેકર્ડ કરનાર હિંદી પાર્ટિકલ પી. ડી. સર્માને કપ
આપવામાં આવ્યો.

આગાખાન કપ (હોકી)

૧૯૩૪ મુંબઈ કર્મચ ૧૯૩૬ મુંબઈ કર્મચ

૧૯૩૫ ,, ,, ૧૯૩૬ લાહોર યંગ મેન્સ ક્રિકિયન એસોસીએશન

બોલિંગ ચેમ્પિયન્સ

ફાઇવવેઇટ (૧૧૨ સ્તલ) જે. પ્રાઉન (ઇંગ્લંડ)

બેન્ટમવેઇટ (૧૧૮ ,,) સિરેટા એરેન્ઝાર (મેક્સિકો)

ફોર્થવેઇટ (૧૨૬ ,,) એચ. આર્મ સ્ટ્રોંગ (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અમેરિકા)

લાઇટવેઇટ (૧૩૫ ,,) લો એન્ગેસ (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અમેરિકા)

વેલ્ટરવેઇટ (૧૪૭ ,,) બાર્નિસ (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અમેરિકા)

મિડલવેઇટ (૧૬૦ ,,) ફ્રેડ સ્ટીલ (કાન્સ)

લાઇટ હેવીવેઇટ (૧૭૫ ,,) જહોન લુઇ (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અમેરિકા)

હેવીવેઇટ (૧૭૫ સ્તલથી વધારે) જે. લુઇ. (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અમેરિકા)

હેવીવેઇટ ચેમ્પિયન્સ

ટોમ હિઅર ૧૮૪૧-૧૮૪૯ જહોન એલ. સુલિવાન ૧૮૮૨-૧૮૯૨

ચાર્લિ સુલિવાન ૧૮૪૯-૧૮૫૩ જેમ્સ જે. કોર્બેટ ૧૮૯૨-૧૮૯૭

જહોન મોરિસ ૧૮૫૩-૧૮૫૭ ફ્રાન્ક ફિટ્ઝસિમન્સ ૧૮૯૭-૧૮૯૯

જહોન સી. હીનન ૧૮૫૭-૧૮૬૩ જેમ્સ જે. જેક્સ ૧૮૯૯-૧૯૦૫

જો કોર્બેટ ૧૮૬૩-૧૮૬૫ માર્વિન હાર્ટ ૧૯૦૫-૧૯૦૬

જેમ્સ ઝ ૧૮૬૫-૧૮૬૬ ટોમિ બર્ન્સ ૧૯૦૬-૧૯૦૮

માઇક મેકડૂલ ૧૮૬૬-૧૮૬૯ જેક જહોન્સન ૧૯૦૮-૧૯૧૫

ટોમ એથન ૧૮૬૯-૧૮૭૬ જેસ વિલ્ડ ૧૯૧૫-૧૯૧૮

જો ગોસ ૧૮૭૬-૧૮૮૦ જેક રેમ્પિ ૧૯૧૯-૧૯૨૬

પોડિ સ્થિન ૧૮૮૦-૧૮૮૨ જેને ટીન ૧૯૨૬-૧૯૨૮

ઑર્ધ્વ ધી ડ્રિફ્ટ : કે. કાર્પેન્ટર (યુ. સ્ટે. અ.) ૫૦.૪૮ મિટર
(૧૬૫ શી. ■ ઇ. આશરે) (ઓલિમ્પિક રેકર્ડ)

ઑર્ધ્વ ધી નેવેલિન : જી. સ્ટ્રિક (જર્મની) ૭૧.૮૪ મિટર (લગભગ
૨૩૫ શી. ૮૩ ઇ.)

હૉપ, સ્ટેપ અને જમ્પ : એન. તાઇમા (જાપાન) ૧૬ મિ. (૫૨ શી.
૫૩ ઇ.) (જગતનો રેકર્ડ)

ઉકાથિયન : જી. મોરિસ (યુ. સ્ટે. અ.) ૭,૯૦૦ પોઇન્ટ્સ

તરવાનું

૧૦૦ મિટર ફ્રી સ્ટાઇલ : એફ. ઓસિક (હંગેરિ) ૫૭.૬ મેક'ડ

૧૦૦ મિટર બેકસ્ટ્રોક : એ. ડીકર (યુ. સ્ટે. અ.) ૧ મિ-૫.૯ મે.
(ઓલિમ્પિક રેકર્ડ)

૪૦૦ મિટર ફ્રીસ્ટાઇલ : જી. મેડિસા (યુ. સ્ટે. અ.) ૪ મિ. ૪૪.૫ મે.
(ઓલિમ્પિક રેકર્ડ)

૨૦૦ મીટર બ્રેસ્ટ સ્ટ્રોક-ટી. હમ્બોરો (જાપાન) ૨ મિ. ૪૨.૫ મે.
(ઓલિમ્પિક રેકર્ડ)

૧૫૦૦ મિટર ફ્રી સ્ટાઇલ : એન ટેરાડા (જાપાન) ૧૯ મિ. ૧૩.૭ મે.

૮૦૦ મિટર સ્ટિલે : જાપાન ૮ મિ. ૫૧.૫ મે. (જગતનો રેકર્ડ)

હાર્ષ બોર્ડ ડાઇવિંગ : એમ. વેર્ધનિ. (યુ. સ્ટે. અ.)

રિશ્મંગબોર્ડ ડાઇવિંગ : ડિ. ટીજનર (યુ. સ્ટે. અ.)

વોટર પોલો : જર્મની

ઝાડિસંગ (સુક્ષ્મ બાણ)

ફ્લેચવેર્ષટ : એ. ક્રેમેનોવાસ (આર્જેન્ટિના)

ફ્લાર્ષવેર્ષટ : ડબલ્યુ કૈઝર (જર્મની)

બેન્ટમવેર્ષટ : યુ. સર્ગો (ઈટલિ)

લાર્ષટવેર્ષટ : આર્થ. હરગિ (હંગેરી)

વેલ્ટરવેર્ષટ : એસ. સુવિથો (ફિલેન્ડ)

મિડલવેર્ષટ : જી. હેપો (ફ્રાન્સ)

લાર્ષટ હેવીવેર્ષટ : આર. મિશેલોટ (ફ્રાન્સ)

હેવીવેર્ષટ : એચ. રુન્ડ (જર્મની)

મહાકુસ્તી

કેચ-એચ-કેચ-કેન :

- ફેધરવેઈટ : કે. પિહલાગમાઈ (ફિન્લેન્ડ)
 બેન્ટમવેઈટ : એ. અમ્બોરી (હંગરી)
 લાઈટવેઈટ : કે. કર્પટિ (હંગરી)
 વેલ્ટરવેઈટ : એફ. ડબ્લ્યુ. લુધ (યુ. સ્ટે. ઓ)
 મિડલવેઈટ : ઇ. પોર્ષવે (ફ્રાન્સ)
 લાઈટહેવીવેઈટ : કે. ક્રિસ્ટ (સ્વીડન)
 હેવીવેઈટ : કે. પાલુસલુ (એસ્ટોનિયા)

ગ્રેકો-રોમન

- ફેધરવેઈટ : વાય. એકર્ન (સ્વીડન)
 બેન્ટમવેઈટ : એમ. લિરિક્ઝ (હંગરી)
 લાઈટવેઈટ : એલ. કોસેલા (ફિન્લેન્ડ)
 વેલ્ટરવેઈટ : આર. સ્વેડબર્ગ (સ્વીડન)
 મિડલવેઈટ : આર્થ. જોહન્સ (સ્વીડન)
 લાઈટ હેવીવેઈટ : એ. ફ્રેડરિક (સ્વીડન)
 હેવીવેઈટ : કે. પાલુસલુ (એસ્ટોનિયા)

સાઈકલની શરત

- ૪,૦૦૦ મિટર પશુટ : ફ્રાન્સ
 ૧,૦૦૦ મિટર ટાઈમ-ટાયલ : એ. જી. વાન વિલેટ (હોલેન્ડ)
 ૧ મિ. ૧૨ સે (ઓલિમ્પિક રેકર્ડ)
 ૨,૦૦૦ મિટર ટેન્ડેમ : જર્મની
 ૧૦૦ કીલોમિટર સ્તાની શરત : આર. એપેન્ટિયર ૨ ક. ૩૩ મિ.
 ૫ સે. ફ્રાન્સની ટીમ.

બીજી રમતો

- પોલો : આર્જેન્ટીના
 હોકી : હિંદ

એસોસીએશન ફૂટબોલ : ઇટલિ

બાસ્કેટ બોલ : યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ (અમેરિકા)

હૅન્ડ બોલ : જર્મની.

મોડર્ન પેન્ટથ્લોન : લેક્ટેનન્ટ જી. હેન્ડ્રીક (જર્મની)

છેવટનું પરિણામ

ખર્જિનની ઓલિમ્પિક રમતોમાં જુદા જુદા દેશોએ નીચે પ્રમાણે 'પોઈન્ટ' મેળવ્યાં છે. તથા પોઈન્ટ સર્વજન્યંદ્રક, જે પોઈન્ટ રૂપાનો ચંદ્રક તથા એક પોઈન્ટ કાંસાનો ચંદ્રક મળે છે.

જર્મની	૧૮૧	નોર્વે	૧૧
યુ. સ્ટે. (અમેરિકા)	૧૨૪	ધનિષ્ઠ	૧૦
ઈટલિ	૪૭	પોલૅન્ડ	૯
ફિન્લેન્ડ	૩૯	ડેન્માર્ક	૭
ફ્રાન્સ	૩૯	તુર્કસ્તાન	૪
હંગેરિ	૩૭	હિંદ	૩
સ્વીડન	૩૭	ન્યુઝીલૅન્ડ	૩
જાપાન	૩૪	લેટવિયા	૩
હોલૅન્ડ	૩૩	મેક્સિકો	૩
ગ્રેટબ્રિટન	૨૯	યુગોસ્લેવિયા	૨
ઑસ્ટ્રિયા	૨૭	રમાનિયા	૨
સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડ	૨૬	દક્ષિણ આફ્રિકા	૨
ગ્રેકસ્લેવેકિયા	૧૯	બેલ્જિયમ	૨
રુમેનિયા	૧૪	આસ્ટ્રેલિયા	૧
આર્જેન્ટિના	૧૩	ફિલિપાઈન્સ	૧
એસ્ટોનિયા	૧૩	પોર્ટુગલ	૧

ઓલિમ્પિક હાકી

૧૯૦૮ ગ્રેટબ્રિટન

૧૯૨૮—હિંદ

૧૯૨૦ ગ્રેટબ્રિટન

૧૯૩૨—હિંદ

૧૯૩૬ અખિલ હિંદ હાકી ડીમે જર્મનીને ૮-૧થી હરાવી હતી મેળવી.

આધુનિક ઓલિમ્પિક રમતો ક્યાં ક્યાં રમાય ?

૧૮૯૬	આથેન્સ	૧૯૧૬	ક્યાથે નહિ
૧૯૦૦	પારિસ	૧૯૨૦	એન્ટવર્પ
૧૯૦૪	મેટ લુઈ	૧૯૨૪	પારિસ
૧૯૦૬	આથેન્સ	૧૯૨૮	આમ્સ્ટર્ડામ
૧૯૦૮	લંડન	૧૯૩૨	લોસ એન્જલિસ
૧૯૧૨	સ્ટોકહોમ	૧૯૩૬	બર્લિન
૧૯૪૦	ટોકિયો		

કેટલાક જાણવા-જોગ રેકર્ડ

સૌથી ઝડપી રેલ્વે

પરાજયી ચાલતી 'સીકવર જ્યુબિલી,' એન. એન. ઇ આર. ટ્રેને ૧૯૩૬મા ન્યુકેમલથી લંડન કલકે ૧૧૩ માઇલની ઝડપે જઈ પરાજયી ચાલતી ટ્રેનનો નવો રેકર્ડ નોંધાવ્યો છે. યુનિયન રપેમિક્સિક એલ્યુમિનમ સ્ટ્રીમલાઇન ડીઝલ પાવર ટ્રેને લોમ એન્જિલિસથી ચિકાગો ૮૪ માઇલની ઝડપે દોડી આતર્દેશીય રેકર્ડ તોડ્યો છે.

પેરેશનમાંથી ધૂબકો

વિમાની જેવડો કિનોસ, પેરેશનની દોરી એવ્યા પહેલા ૨૦,૦૦૦ ફૂટથી નીચે પડ્યો. ત્યારપછી તે ૨૦૦૦ ફીટ ધીમે ધીમે પૃથ્વી પર આવ્યો આ જગતનો રેકર્ડ છે.

સ્ટ્રેટોરિક્સરનું અવતરણ

૧ સોવિયેટ સ્ટ્રેટોરિક્સર બલૂન

'ઓસોનિએબિમ' સિરિયસ (મન્યુ. ૩૦ ૧૯૩૪) ૧૦-૮ માઇલ

૨ સોવિયેટ બલૂન યુ એસ. એમ. આર. (સપ્ટે. ૧૯૩૩)
૧૧૬ માઇલ

૩. જ. ડી મેટલ (અમેરિકન વિમાની) (નવે ૧૯૩૩) લગભગ
૧૧૬ માઇલ

૪ પ્રોફેમર પિકડ' (૧૯૩૨) ૧૦.૧૨ માઇલ

જગતની ત્વરિત નૌકા

ગારયૂડે (અમેરિકા) ૧૯૩૨ના સપ્ટેમ્બરમાં ક્લાકે ૧૨૪.૯૧ માર્શલ નૌકા ચલાવીને પ્રથમ ૫૬ મેળવ્યું છે. ત્યાર પહેલાં કાયેડોને (ઇંગ્લંડ) 'મિસ ઇંગ્લંડ ત્રીજી' ને ૧૧૯.૮૧ માર્શલ ચલાવી હતી.

ઝડપી વીજળી-ટ્રેન

ડીક્સ-વીજળીથી ચાલતી એ ડબ્બાની ગાડી 'ફ્લાઇંગ હાઇવે', બર્લિન અને હામ્બર્ગ વચ્ચે ચાલે છે. તે જગતમાં સૌથી ઝડપી આગગાડી છે. ૧૭૮ માર્શલનો સ્ત્રોત તે ૨ ક. ૧૮ મિનિટમાં કાપે છે. એટલે ક્લાકે સરેરાશ ૭૭.૪૬ માર્શલ થયા.

મોટર-સાઈકલનો રેકર્ડ

અત્યારે જગતનો મોટર-સાઈકલનો રેકર્ડ અર્નેસ્ટ હેને (હંગરી) ક્લાકે ૧૫૧.૮૬ કર્યો છે. આગલો રેકર્ડ ઇંગ્લંડના બે એસ. રાઈટનો હતો. તેણે ક્લાકેના ૧૫૦.૭ માર્શલ મોટર-સાઈકલ ચલાવી હતી.

સમુદ્રના તાળિયાનો રેકર્ડ

બમ્બુડામાં નોનસથ ટાપુ પાસે પોતાના બેથિસ્કાયરમાં અમેરિકાના પ્રેફેસર બેમે દરિયાની તળે ૨,૨૦૦ ફીટ પહોંચ્યા હતા. ૧૯૩૪ માં પોતાના બેથિસ્કાયરમાં ૩,૦૨૮ ફીટની જાંઘાઈએ પ્રેફેસર સાહેબ પહોંચ્યા છે.

રિક્ક જમ્પ

૧૯૩૫ના માર્ચની ૧૭ મીએ યુગોસ્લાવિયામાં પ્લેનિકા ખાતે રીડર એન્ડેસને ૩૧૧.૬૦ ફીટ કૂદીને નવો જગત-રેકર્ડ સ્થાપ્યો છે.

લોડાની ઝડપ

'કોલબોય' અને 'ફેસ્ટડ' (૩૫૧ ૧ માર્શલ ૪ ફર્થિંગ ૨૬ વાર) ૨ મિનિટ.

મોટરની ઝડપ

ઇંગ્લંડના સર માલ્કમ કેમ્પબેલે પોતાની મોટર 'બ્લ્યુબ્લ' ફોરિગના ડોના બીચપર હાંકીને જગતનો જમીનપરનો રેકર્ડ તોડ્યો. તેને

આગેનો રેકર્ડ પ્રલાકના ૨૭૨.૧૦૮ માર્શનનો હતો. આ નવો રેકર્ડ કનાકના ૨૭૬.૮૧૬ માર્શલનો ૧૯૩૫ ના માર્ચની ૭ મી તારીખે થયો.

સર માલકમ કમ્પબેને ૧૯૩૫ના મપ્ટેબ્રુઆરી ૩ જી તારીખે નવો રેકર્ડ સ્થાપ્યો. અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના સોલ્ટ લેઇક સીની પામે પોતાની મોટર બ્લુમ્બમાં ૧૧ ૮૩ મેટ્રમાં ૧ માર્શન પૂરો કર્યો. આ રીતે કનાકની સરેરાશ ઝડપ ૩૦૪ ૩૧૧ માર્શલની થઈ.

આ બધા રેકર્ડો ક્રેપ્ટન જી ઈસ્ટને પોતાની બે એન્જિનવાળા રોલ્સ રોયસ 'થ્રુર બોલ્ટ'માં કનાકે ૩૧૨.૨૦ માર્શન કરી તોડ્યા છે. તેની ઉત્તર દિશાની ગતિ ૩૦૫ ૫૬ માર્શન તથા દક્ષિણ તરફની ૩૧૬ ૧૧ માર્શલની હતી (૧૯ નવેમ્બર ૧૯૩૭)

તરવાનો રેકર્ડ

રવિન ચેટ્ટરજી (અલ્લાહાબાદ) એ પાણીમાં ૮૮ ક્યાક ૧૨ મિનિટ રહીને જગતનો તરવાનો રેકર્ડ તોડ્યો. આગલો રેકર્ડ બુએનોસ-એયર્સના પેટ્રો ક્રિસ્ટોબોનો ૮૭ ક ૧૯ મિ. નો હતો. પી. કે. વોલ (કલકત્તા) નો રેકર્ડ ૭૯ ક ૨૪ મિનિટનો તથા જમન બાગા રુથ વિટ્ટેરજિંગ નો ૭૯ કલામનો રેકર્ડ હતો.

હાથકડી પહેરીને તરવાનો રેકર્ડ

હાથકડી પહેરીને ૭૧ ૫ ૧૩ મિ. સુની પાણીમાં રહેવાનો રેકર્ડ પ્રદુલ્લ વોષે સ્થાપ્યો, રવિન ચેટ્ટરજીએ ફરીથી ૭૨ ક ૨૫ મિ. (૮-૬-૩૬ ના રેકર્ડ) પાણીમાં રહી પોતાનો રેકર્ડ ફરીથી પ્રાપ્ત કર્યો.

મોટર-સાઇકલ રસ્તે દોડાવવાની શરત

આયર્લેન્ડના સ્ટેન્લિ વુડ્ઝે વાકાચૂમ સ્તાવાળા ૨૬૪ માર્શલના સાત ભાગ ૩ ક્યાક ૧૫ મિ. ૩૫ સેકન્ડમાં ફરીને 'ડુરિસ્ટ ટ્રોરી' મેળવી. તેની ઝડપ ક્યાકે ૮૧ ૦૪ માર્શનની હતી.

લાંબા સમય સુધી સાયકલ ચલાવવાનો રેકર્ડ

ઓસ્ટ્રિયાના ઓસિનિક્સને એકી સાથે ૩૬૫ દિવસ સાઇકલ ચલાવીને ૪૩,૦૦૦ માર્શલની મુસાફરી કરી નવો રેકર્ડ સ્થાપ્યો.

અડપના રેકર્ડ

દર ક્લાકે માઈલ

મોટરકાર	ક્રેટન જી. ઈસ્ટન	૩૧૨ ૨૦
મોટરબોટ	ગાર્બુડ (મિસ અમેરિકા દશમી)	૧૨૭.૩૩
મોટર-સાઈકલ	અર્નેસ્ટ હેન	૧૫૧.૮૬
મોટર-બેબીકાર	જ્યોર્જ ઈસ્ટન	૧૨૦.૫૬
ગી-પ્લેન	વૉરન્ટ ઓફિર એન્જેલો (ઇટલિ)	૪૩૭.૩
રેલ્વે ટ્રેન	ગ્રેટ વેસ્ટર્ન રેલ્વે	૮૧.૬
પૃથ્વીનું પરિભ્રમણ		લગભગ ૧૦૦૦
અવાજ		લગભગ ૭૪૦
પિસ્તોલની ગોળા		૫૪૫.૫
સાંધકાળની ગોળા (સિમ્પ્લિફાઇડ ગોળા)		૧૦૦૦ વારે ૧૨૭૦
દોડતો ઘોડો	કેમલપોન ૧ મિ. ૩૨૬ સેકન્ડે	૧ માઈલ
દોડવું	જે. લેકુમુગ ૪ મિ. ૮૨ મે.	૧ માઈલ
આલવાનું	જી. એન. ગુરિડેંગ ૬ મિ. ૨૫૬ સે.	૧ માઈલ
તરવાનું	આર્નબોર્ગ ૨૧ મિ. ૪૧૬ સે.	૧ માઈલ

કુસ્તીના ઉત્તાદો

હિંદમાં	ઈમામખાં
જગતમાં	ગામા

આઈ. એફ. એ. શીલ્ડ

સાલ	એન્ડી	સાલ	એન્ડી
૧૮૯૩ નાયલ આઈરિશ	૧૩	૧૮૯૬ સાઉથ લેકેધાયર	
૧૮૯૪ નાયલ આઈરિશ	૧૫	રેન્ડમેન્ટ	૧૪
૧૮૯૫ નાયલ વેલ્શ		૧૯૦૦ કલકત્તા એફ. સી.	૧૩
ફ્યુઝિલિયર્મ	૧૧	૧૯૦૧ નાયલ આઈરિશ	
૧૮૯૬ કલકત્તા એફ. સી.	૧૨	સાઈફ્સ	૧૪
૧૮૯૭ રેલ્વેસી એ. સી.	૧૩	૧૯૦૨ ૯૩મી હાયલેન્ડર્સ	૧૩
૧૮૯૮ યુનિવર્સલ રેન્ડમેન્ટ	૧૧	૧૯૦૩ કલકત્તા એફ. સી.	૧૨

સાલ	એન્ટ્રી	સાલ	એન્ટ્રી
૧૯૦૪ કલકત્તા એફ. સી.	૧૨	૧૯૨૨ કલકત્તા એફ. સી.	૨૪
૧૯૦૫ હેલ્ડાહિસી એ. સી.	૧૨	૧૯૨૩ " "	૨૬
૧૯૦૬ કલકત્તા એફ. સી.	૧૧	૧૯૨૪ " "	૧૯
૧૯૦૭ હાઇવેન્ડ હાઇટ ઇન્ફન્ટ્રી	૧૫	૧૯૨૫ બીજી બેટેલિયન રાયલ	
૧૯૦૮ ગોડન્સ	૧૫	સ્કોટ્સ ફ્યુઝિલિઅર્સ	૨૪
૧૯૦૯ ગોડન્સ	૧૧	૧૯૨૬ બીજી બેટેલિયન શેરવુડ	
૧૯૧૦ ગોડન્સ	૧૪	ફોર્સેટ્સ	૩૧
૧૯૧૧ મોહનબેગન એ. સી.	૨૦	૧૯૨૭ બીજી બેટેલિયન શેરવુડ	
૧૯૧૨ રાયલ આર્મ્સ રાઇફલ્સ	૧૮	ફોર્સેટ્સ	૩૨
૧૯૧૩ " "	૨૨	૧૯૨૮ " "	૩૬
૧૯૧૪ કિંગ્સ ઓન રેજીમેન્ટ	૨૫	૧૯૨૯ બીજી બેટેલિયન રાયલ	
૧૯૧૫ કલકત્તા એફ. સી.	૨૨	અલ્ટર રાઇફલ્સ	૩૬
૧૯૧૬ બીજી નૉર્થ રોફાઇઝ	૩૫	૧૯૩૦ બીજી બેટેલિયન	
૧૯૧૭ ૧-૧૦મી મિડલસેક્સ	૩૭	સિક્કિયો ટાઇલેન્ડર્સ	૨૮
૧૯૧૮ ટ્રેનિંગ રિજર્વ		૧૯૩૧ બીજી બેટેલિયન હાઇ-	
બેટેલિયન નં. ૭	૩૬	વેન્ડ હાઇટ ઇન્ફન્ટ્રી	૩૫
૧૯૧૯ પહેલી બેટેલિયન બ્રેક-		૧૯૩૨ બીજી બેટેલિયન	
નોક સાયર	૩૧	ઇસ્ટર્સ રેજીમેન્ટ	૩૯
૧૯૨૦ પહેલી બેટેલિયન		૧૯૩૩ ડી. સી. એલ. આઇ.	૩૪
બેલેકવાય (આર.		૧૯૩૪ રમત પડગી મુશ્ક	
એચ.)	૨૭	૧૯૩૫ ઇસ્ટ યોર્ક્સ	૩૮
૧૯૨૧ ત્રીજી બેટેલિયન વુલ્ફરેટર		૧૯૩૬ મોહમેદન સ્પોર્ટિંગ	૪૫
સાયર રેજીમેન્ટ	૨૫	૧૯૩૭ હટ્ટી ફિલ્ડ ગ્રિગેડ	૫૧

ફૂટબોલ-લીગ એન્ડ પચન્સ-પ્રથમ વિભાગ

૧૮૯૮ ફોર્ટ ઓર્ટ્સ	૧૯૦૨ કિંગ્સ ઓન સ્કોટિશ
૧૮૯૯ કલકત્તા	બોર્ડર્સ
૧૯૦૦ રાયલ આર્મ્સ ગ્રાઇફ્સ	૧૯૦૩ ૯૩મી હાઇવેન્ડર્સ
+૧૯૦૧ " " "	૧૯૦૪ કિંગ્સ ઓન લેફ્ટનન્ટ

+ ૧૬૬

૧૯૦૫ કિંગ્સ ઓન લેફ્ટર	૧૯૨૨ કલકત્તા
૧૯૦૬ હાઇલેન્ડ લાઇટ ઇન્ફન્ટ્રી	૧૯૨૩ કલકત્તા
૧૯૦૭ કલકત્તા	૧૯૨૪ કેમેરાન હાઇલેન્ડર્સ
૧૯૦૮ બીજી ગાર્ડન હાઇલેન્ડર્સ	૧૯૨૫ કલકત્તા
૧૯૦૯ " " "	૧૯૨૬ પહેલી હુકડી નોર્થ સ્ટ્રેફર્ડ-
*૧૯૧૦ ડેલાઉસી	શાયર રેજમેન્ટ
૧૯૧૧ ૭૦ કો. આર. જી. એ.	૧૯૨૭ " "
૧૯૧૨ ૫૧ બ્રેક વાય	૧૯૨૮ ડેલાઉસી
૧૯૧૩ " " "	૧૯૨૯ ડેલાઉસી
૧૯૧૪ ૯૧મી હાઇલેન્ડર્સ	૧૯૩૦ બીજી હુકડી ગેયલ રેજ.
૧૯૧૫ ૧૦ મી મિડલમેક્સ	મેન્ટ
૧૯૧૬ કલકત્તા	૧૯૩૧ ડર્હામ લાઇટ ઇન્ફન્ટ્રી
૧૯૧૭ પહેલી હુકડી લિંકનીસ	૧૯૩૨ " "
૧૯૧૮ કલકત્તા	૧૯૩૩ " "
૧૯૧૯ બારમી સ્પેસિયલ સર્વિસ	૧૯૩૪ મોલમેન્ટ સ્પેસિયલ
હુકડી	૧૯૩૫ " "
૧૯૨૦ કલકત્તા	૧૯૩૬ " "
૧૯૨૧ ડેલાઉસી	૧૯૩૭ " "

હુકડે ડુર્નામેન્ટ

૧૯૨૦ બ્રેક વાય	૧૯૨૭ ચાર્ક અને લેફ્ટર
૧૯૨૧ ચાર્ક પુર્મેન્ટર્સ	૧૯૨૮ શેલ્વુડ ફોર્સેટર્સ
૧૯૨૨ લેફ્ટાયર ફ્યુઝિલિયર્સ	૧૯૨૯ ચાર્ક અને લેફ્ટર
૧૯૨૩ ચેશાયર્સ	૧૯૩૦ " "
૧૯૨૪ ફર્સ્ટ પુર્મેન્ટર્સ	૧૯૩૧ ટેવનશાયર રેજમેન્ટ
૧૯૨૫ શેલ્વુડ ફોર્સેટર્સ	૧૯૩૨ કિંગ્સ ઓપ શાયર્સ
૧૯૨૬ ડર્હામ	૧૯૩૩ " "

* સરેરાશ એક પર જીવ નક્કી થયે કલકત્તા કુટુંબ સાથે ફરી-રમવામાં આવે.

૧૯૩૪ 'બી' ડ્રા સિમેલ્સ	૧૯૩૬ બીજી બેટેલિયન આર્ટીલ
૧૯૩૫ બીજી બેટેલિયન બોર્ડર	અને સંધર્ભેન્ડ હાઈલેન્ડર્સ
રેજીમેન્ટ	૧૯૩૭ બીજી બેટેલિયન બોર્ડર
	રેજીમેન્ટ

એઈટન-કેપ (હુકી)

૧૯૯૫ નેવય વોલટિયર્સ	૧૯૧૬ બી. વાઈ. એમેસીએશન
૧૯૯૬ " "	(લખનૌ)
૧૯૯૭ એમ. પી. જી. મિશન	૧૯૧૭ રેન્જર્સ
૧૯૯૮ " " "	૧૯૧૮ બી. વાઈ. એમેસીએશન
૧૯૯૯ રેન્જર્સ	(લખનૌ)
૧૯૦૦ સેન્ટ જોન્સ રૂઢી	૧૯૧૯ એવેરિયન્સ
૧૯૦૧ રોયલ આર્મ્સ સર્કલ્સ	૧૯૨૦ આસાન્સોલ ક્લબ
૧૯૦૨ " " "	૧૯૨૧ બી. ઈ. કોલેજ શિવપુર
૧૯૦૩ એમ. પી. જી. મિશન	૧૯૨૨ ઈ.બી. આર. રિપોર્ટ્સ ક્લબ
(રાયી)	૧૯૨૩ લખનૌ વાઈ. એમ. એ.
૧૯૦૪ હોનેટમ એ મી	૧૯૨૪ સી. એફ સી
૧૯૦૫ બી. ઈ. કોલેજ	૧૯૨૫ કસ્ટમ્સ
શિવપુર	૧૯૨૬ " "
૧૯૦૬ એસ. પી. જી. મિશન	૧૯૨૭ એવેરિયન્સ
(રાયી)	૧૯૨૮ ટેલિગ્રાફ રેકોર્ડ્સ
૧૯૦૭ " " " "	૧૯૨૯ ઈ. આઈ આર. રિપોર્ટ્સ
૧૯૦૮ કસ્ટમ એ સી	ક્લબ
૧૯૦૯ " "	૧૯૩૦ કસ્ટમ્સ
૧૯૧૦ " "	૧૯૩૧ " "
૧૯૧૧ રેન્જર્સ	૧૯૩૨ " "
૧૯૧૨ કસ્ટમ એ સી	૧૯૩૩ નામી હીરોઝ
૧૯૧૩ રેન્જર્સ	૧૯૩૪ રેન્જર્સ
૧૯૧૪ એમ. એ. ઓ. કોલેજ	૧૯૩૫ કસ્ટમ્સ
૧૯૧૫ રેન્જર્સ	૧૯૩૬ બોમ્બે કસ્ટમ્સ

રોવર્સ કંપ

૧૯૩૨ ફાયવ આઈરિશ ફ્યુઝિવિયમ

૧૯૩૩ કિંગ લિવિયુવ રેલમેન્ટ

૧૯૩૪ સેન્ટ્રલ ફોરેસ્ટર્સ

૧૯૩૫ કિંગ લિવિયુવ રેલમેન્ટ

૧૯૩૬

૧૯૩૭ બેંગ્લોર મુસ્લિમ

ઉદ્યુનના રેકર્ડ

બલૂન (લાખો સમય) : એચ. કોલેન, ૧૩-૧૭ ડિસેમ્બર
૧૯૧૩ ૮૭ કલાક.

લોન્ડોન રેકર્ડ : મોરિયેટ બ્રૂનવાલો ૫૯,૦૦૦ શીટ (૧૧૫ માર્ચલ)

એરશીપ (લાખી મુમાફરી) : જર્મનીથી ટાકિયો ૧૫-૧૯
ઓગસ્ટ ૧૯૨૯ આફ એપ્રિલ ૭૫,૦૦ માર્ચલ

એરોપ્લેન (પટેનું એરોપ્લેન) : ૧૯૦૮ના ડિસે ૧૭મી તારીખે
ઓવિયનવર્ધ પટેલવહેલાં એરોપ્લેનમાં ડાડ્યો.

અટક્યા વિનાનું લાંબું ઉદ્યુન

માઇકલ ગ્રાવરે નોવિયેટ વિમાનના ઉત્તર ધ્રુવ મારફત મોરોક્કોથી
સાનફ્રાન્સિસ્કો જવા ૧૨મી જુલાઈ ૧૯૩૭ના રોજ નીકળી ૧૪મી
જુલાઈએ સાનફ્રાન્સિસ્કો પહોંચી, જમતનો લાગ્યા અત્યંત રેકર્ડ
તોડ્યો. આગળે રેકર્ડ ૧૯૩૪માં ફ્રેન્ચ વિમાની કોસ્ટ અને મેસિએ
૫,૬૭૫ માઈલનો સ્થાપ્યો હતો. તેઓ ન્યુયોર્કથી મિનિયામા આવેલ
ચાક નુર્સી ૫૪ કલાક ૪૫ મિ.માં ડાડ્યા હતા.

હવામાં વધારેમાં વધારે સમય રહેવાનો રેકર્ડ

ફ્રેડ કીડ અને એલડીડ નામના લાઈએન્સે હવામાં ૨૭ કલાક
રહીને ડેઈલ અને જોક્નનનો ૬૪૭ કલાકનો રેકર્ડ તોડ્યો છે.

અટક્યા વગરનું ઉદ્યુન

અમેરિકાના વોલ્ટર લીઝ અને એફ. ઓગ્નિ ૧૯૩૧ ના ૨૮મી મે
એ ૮૪ કલાક ૩૩ મિનિટ ડાડ્યા.

ઉંધુંચતું ઉડુચન

ઈટાલિયન પાઈલટ ફ્લીટ લેફ્ટેનન્ટ બોસ્કોલાએ રોમની નજીક હવામાં ૫ ક. ૫૧ મિ. ગુલાંટ ખાતાં સ્લીને રેકડં તોડયો છે.

ધ્રુવ તરફ બીડીને જવું

કમાન્ડર બ્યર્ડ એરોપ્લેનમાં બીડીને દક્ષિણ ધ્રુવમાં પહોંચવહેવા પહોંચ્યા છે.

સીપ્લેઇન મારફત જગતની પરિક્રમા

અમેરિકાના મિ. વિનીપોસ્ટે જગતની ચારે બાજુનું ઉડુચન ૭ દિ. ૧૮ ક. ૪૯ મિ. માં પૂરું કર્યું. તેણે ૧૬,૦૦૦ માઈલની સુસાફરી કરી.

હિંચાઇ

લેફ. એમ. જી. એડમ્સ એ. આર. એ. એફ. એરોપ્લેન ૫૩,૯૩૭ ફીટ અથવા ૧૬,૪૪૦ મિટર, ૧૯૩૭ના ૩૦મી જૂને પહોંચ્યું. આ રેકડં ઇટાલિયન પાઈલટ લેફ. કર્નલ મેરિયોપાટિસના ૧૯૩૭ના મેના રેકડં કરતા ૩,૫૭૫ ફીટ બિચો છે.

ઝડપ

દર કલાકે ૪૦૭.૫ માઈલ બીડીને સ્ટેન્ફોર્થે બ્રિટિશ રેકડં સ્થાપ્યો હતો. ઇટલિયા વોરન્ટ ઓફિસર એન્જેલોએ મિનિટે લગભગ ૭ માઈલ બીડીને ૧૯૩૪માં રેકડં તોડયો છે.

લંડન-મેલ્બોર્ન હવાઈ હરીફાઈ

ઇંગ્લીશ એરમેન સી ડબલ્યુ. એ. સ્કૉટ તથા ટી. કે.પબ્લે ૨ દિ ૨૩ ક ૧૮મેકંડમાં બીડીને આ હરીફાઈનું ૧૦,૦૦૦ પૌંડનું પારેલું ઈનામ જીતી ગયા છે.

લપસવાનો રેકડં

વખૂત

૩ રિમટ (જર્મની) ૧૯૩૮ના ઓગસ્ટમાં ૩૬ ક. ૩૭ મિ.

અંતર

એચ ગિટમાર ૧૯૩૪ના જુલાઈની ૨૮મી-૨૩૫ માઈલ. ૬ ક. ૨૫ મિ. માં

૩૩૫

એફ. ગુલ્ડ (જર્મની) ૧૯૩૪ના ફેબ્રુઆરીની ૧૯મી. કલાકે
૩૩૫ માઈલ.

ઊંચાઈ

ડિટમેન (જર્મની) ૧૯૩૪ના ફેબ્રુઆરીની ૧૯મી; ૧૩,૬૫૦ ફીટ
મોટામાં મોટું દરિયાઈ વિમાન (Seaplane)

જર્મનીનું ડે એક્સ જગતમાં મોટામાં મોટું દરિયાઈ વિમાન
છે, તેમાં ૧૭૦ ઉતાડૂઓની સગવડ છે.

ઈંગ્લેન્ડ-ઓસ્ટ્રિયા રેકર્ડ

ક્રાઈસ્ટમથ (૧૯૧૯)	૨૮ દિવસ	સ્કોટ	(૧૯૩૨) ૮ દિ. ૨૦ ક.
બર્ટ ક્રિંકલર (૧૯૨૮)	૧૫ ફે દિ.	ક્રિંચ્સફર્ડ સ્મિથ (૧૯૩૩)	૭ દિ. ૪ ક.
ક્રિંચ્સફર્ડ સ્મિથ (૧૯૨૯)	૧૨ દિ ૧૪ ક.	ઉલ્મ	(૧૯૩૩) ૬ દિ. ૧૭ ક.
ક્રિંચ્સફર્ડ સ્મિથ (૧૯૩૦)	૯ દિ. ૨૧ ક.	સ્કોટ	(૧૯૩૪) ૨ દિ. ૪ ક.
સ્કોટ	(૧૯૩૧) ૬ દિ. ૪ ક.	જન બીટન (૧૯૩૭)	૫ દિ. ૧૮ ક.
બટલર	(૧૯૩૧) ૬ દિ. ૨ ક.		૬ મિ.

શ્રીઓના ઉડ્ડયનના રેકર્ડ

અટક્યા વિનાનું ઉડ્ડયન

૧૯૩૨ ના મેની ૨૦-૨૧ તારીખે આટલાંટિક આરપાર, અટક્યા
વિના ૨,૦૨૬.૫ માઈલ જાડી ને મિસિમ એમેલિયા ઇન્વન્ટાઈ
પુટનામે રેકર્ડ નોંધાવ્યો છે.

ઊંચાઈના રેકર્ડ

મિસ રથ નિઝાએ ૧૯૩૧ ની ૬ ટી. માએ ૨૮,૭૪૩ ફીટ જાએ
જાડીને જગતમાં શ્રીઓના રેકર્ડ નોંધાવ્યો. ખીન્ને રેકર્ડ ૧૯૩૩માં
મિલિ દિદે ૧૪,૩૧૦ મિટલી જાએષએ સ્કીને કર્યો.

આટલાંટિકનું ઉડ્ડયન

૧૯૩૨ ના ૨૦-૨૧ મી મેએ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની મિસલ એમે-
લિયા ઇન્વન્ટાઈ પુટનામે હાર્બરમેઈસથી આયલાંડ, આટલાંટિકની
આરપાર એકવા જાડીને શ્રીઓમાં અમપદ મેજન્યું.

જિંથે વધારે સમય રહેવું

મિસ. ઈ. દ્રાહ્ટ અને મે એ ક્વિટ્કોનિયામાં હવામાં ૧૨૩ કલાક રહીને જગતનો સ્ત્રીઓ માટેનો રેકર્ડ નોંધાવ્યો.

પેરેશૂટમાં અવતરણ

રેને મિશેનોડે (૧૯૩૨ ક્રાન્સ) ક્રાન્સમાં ૨૫,૫૬૦ ફીટથી એરોપ્લેનમાંથી નીચે કૂદકા માર્યો.

જગતનું ઝડપી પરિક્રમણ

આખી પૃથ્વીનું પરિક્રમણ ૭ દિ ૧૮ ક. ૪૯૬ મિ.માં કરીને અમેરિકન ઉડ્ડયન ક્લાર વિલિ પોસ્ટે, એકલા જીડીને જગતના જમીન, દરિયાઈ તથા હવામાર્ગના બધા રેકર્ડો તોડ્યા. તે ન્યુયૉર્ક સહેરના રજવેલ્ટ ફિલ્ડમાંથી ૧૯૩૩ના ૧૫ મી જુલાઈએ નીકળ્યો હતો. તેણે આશરે ૧૫,૫૬૬ માઈલની મુસાફરી કરી હતી.

અગાઉની જગતના પરિક્રમણની યાદી નીચે મુજબ છે:

વિમાનદ્વારા

આગ. મેયુલારિ ૧૯૨૬માં ન્યુયૉર્કથી પૂર્વ દિશામાં ૩૪ દિ. ૨ ક.

જહાન હેન્નિ મીઅર્સ અને ફ્રેડન. સી. સી. બી. ડી. ફાલિયર ૧૯૨૮ માં ૨૩ દિ. ૧૫ ક. ૨૧ મિ.

એડવર્ડ એસ. ઇમાન્સ અને લિંકન ઓ. વેલ્સ ૧૯૨૬માં ૨૮ દિ. ૧૪ ક. ૩૬ મિ. ૫૧ મે.

જહાન હેન્નિ મીઅર્સ ૧૯૧૩માં ૩૫ દિ. ૨૧ ક. ૩૬ મિ.

એન્ડ્રુ છગર શિગટ ૧૯૧૧માં ૩૯ દિ. ૪૨ મિ. ૩૮ સે.

ટ્રેન અને વહાણદ્વારા

કર્નલ બર્નલે-ક્રમ્પએલ ૧૯૦૭માં ૪૦ દિ. ૧૦ ક. ૩૦ મિ.

હેન્નિ ફ્રેડરિક ૧૯૦૩માં ૫૪ દિ. ૭ ક. ૪૨ મિ.

જે. ડબલ્યુ. એયર ૧૯૦૩માં ૫૪ દિ. ૯ ક. ૪૨ મિ.

ચાલસં ફિલ્મ મોરિસ ચિત્રગો. ૧૯૦૧માં ૬૦ દિ. ૧૩ ક. ૨૬મિ
 ન્યૂન એફ. ડ્રેન ૧૮૯૦માં ૬૭ દિ. ૧૨ ક. ૩ મિ.

નેલિ બ્લાઇ (મિસિસ નેવિ સીમેન) ૧૮૮૯માં ૭૨ દિ. ૬ ક. ૧૨મિ.

વહાણમાં

૧૫૧૬માં માગેવન એનના એનિલગામમાથી ૫ વહાણુ લઈને
 નીકળ્યો. ૧,૦૮૩ દિવસ પછી માન એક વહાણુ પાછું આપ્યું.

હિંદમાં રમતગમતો

૧૯૩૬ની સીઝનમાં ત્રીજી હિંદી ટીમે ઇન્ડિયા પ્રવાસ કર્યો પણ
 રેકૉર્ડની અથવા વિજયની દૃષ્ટિએ ૧૯૩૨ પ્લતા ટીમે નિષ્ફળતા પ્રાપ્ત
 કરી છે. મખત ઉનાળો, નાશ બોલરોનો અભાવ તથા અંદરના કંલહો
 હિંદના પગલુ માટે જવાબદાર હતા. પશ્ચિમની દૃષ્ટિએ જોતા પણ
 અમરનાથને હિંદ પાઠો મોકનાના નિર્ણયથી હિંદી ટીમને સહન કર્યું
 પડ્યું તથા ટીમની આગરને પણ ઘણો પહોંચ્યો. ૧૯૩૨ની ટીમના
 મહારથીઓ સી. કે. નાયકુ તથા એમ. વઝીઅલી પેતાના જૂના
 સ્વરૂપમાં પ્રકાશી રહ્યા નહિ અને કાર્ક પણ હિંદી બોલરે ૧૦૦ વિકેટ
 લીધી નહિ, તેમ જ કાર્ક પણ બોલની સરેરાશ ૨૦વી ઓગી આવી
 નહિ. બીજે પક્ષે ટીકાગરોએ વી એમ. મર્ચન્ટ જગતની કાર્ક પણ
 ટીમમાં પહેલો જવાને યોગ્ય છે તેમ નહીં કર્યું.

હિંદી ટીમના ઇન્ડિયા પ્રવાસના સમય દુરકા નીચે મુજબ છે.

મર્ચન્ટ બેટિંગના પહેલો આવ્યો કુલ ૧,૭૭૪ રન કરી તેણે
 સરેરાશ ૪૯ રાજની નેજવી. અમરનાથ બેટિંગમાં પહેલો આવ્યો.
 ૩૩ વિકેટ તેણે મરેતલ ૨૩૦૬ની નેજવી, પણ આ આગતનું
 માન નિમારને લાગે જુ લેખએ તેણે વિષ્ટોની ઓગી નવ્યા ૬૬ની
 લીધી. તેની સરેરાશ ૨૩.૧૮ની હતી.

આ પ્રવાસ દરમિયાન ટીમના માત્ર ત્રણ જ મળ્યો ૧,૦૦૦ રનના
 આડે પડોવી સકયા પહેલો મર્ચન્ટ, બીજો નાયકુ અને પછી
 મુસ્તાકઅલી આ પ્રવાસમાં કોષ્ટએ ૧૦૦ વિકેટ લીધી નથી નિમારનો
 ૬૬નો આવ્યો સૌથી વધારે છે ૧૯૩૨માં અમસિહે ૧૩૧ તથા

નિમારે ૯૫ વિકેટ લીધી હતી ૧૮૧૧માં પી બાબુએ ૧૧૪ તથા જી. એસ. વોડને ૯૪ વિકેટ લીધી હતી. પ્રવાસી ટીમના ૧૬ જણાઓએ ૧૦૦ રન કર્યા હતા લીસ્ટરશાયરના મેચમાં હિદીઓનો સૌથી વધારે કુલ ફાળો ૪૨૬નો થયો હતો અને વધારે ફાળો બીજા ટેસ્ટ મેચમાં ૬૭૧૩ મામે ૮ વિકેટે ૫૭૧ રનનો થયો હતો ૨૮ ફર્સ્ટ ક્લાસ મેચમાં હિદે ફક્ત ૪ મા વિજય મેળવ્યા, ૧૨માં હારી તથા બાબીની ૧૨ ડ્રા થઈ હતી

બર્લિનની ઓલિમ્પિક રમતોમાં હિદના ખેલાડીઓ તદ્દન નિષ્ફળ નીવડ્યા નિષ્ફળતા સિવાય બીજી કશું પ્રાપ્ત થવાનો સંભવ જ નહોતો આ મહોત્સવની અદર હિદ એક પણ વિજેતા મેળવી શક્યું નહિ હિદના ચારે-શરતોના ખેલાડી-બ્રાઇટમાઇડ, રાજીમસિંગ, જી પી ભના અને સ્વામી નિષ્ફળ નીવડ્યા તેની જ રીતે હિદી મલ્લો વડોદરાનો ચોર, લખનાનો અનર અને પ્રીમ સુલ પણ નિષ્ફળ નીવડ્યા આ નિષ્ફળતાના મજ્જો નીચે મુજબ આપી શકાય તેમને નિયમિત તાલીમ મળી નહોતી પ્રથમ વર્ગનું શિક્ષણ તેમને મળ્યું નહોતું અને રમત શરૂ થયા પહેલા તેમને હવાપાણી પૂરેપૂરા માફક આપ્યા નહોતા જે લાવિષ્યમાં હિદનું નામ ઉજાવવા કરવું હોય તો જુદા જુદા પ્રાંતના ખેલાડીઓના અધિગરીઓએ તેમને યોગ્ય તાલીમ આપી રહી પ્રાંતિક ઓલિમ્પિક મંડળો મોટા મોટા ભાગો આપી આત્મપ્રશંસા કર્યા કરે અને દરેક વર્ષમાં પોતે સર્વોત્તમ પ્રગતિ કરે છે તેમ માની લે તેનો ઠંઠ અર્થ નથી ફક્ત હોખીમાં હિદની ઓલિમ્પિક ટીમે ૬૫૪ ફરકતો રાખ્યો છેદની રમતમાં જનનીને ૮-૧થી હરાવીને હિદીઓ ત્રીજી વખત વિજેતા થયા

ફૂટબોલમાં કનકત્તાની મોહમેદન સ્પોર્ટિંગ ક્લબે ઉપરાઉપરી ત્રીજી વાર કલકત્તા ફૂટબોલ-ફિલ્ડે હરાવી થોડા વર્ષ પહેલા ઝહમિ લાખટ ઇન્ડિયો મેળવેન રેન્ડ તેણે મેળ થો છે છેવા થોડા વર્ષોમાં હિદી ટીમે મહાન વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હોય તો તે મોહમેદન સ્પોર્ટિંગ ક્લબે એવેન્જ શીલ્ડ જીતી ને હિદી ફૂટબોલની જરુ રિન-ડ' પ્રાપ્ત કરનાર આ બીજી હિદી ટીમ છે

હિંદી સનંદી નોકરીના ઉમેદવારો

૧૯૩૬ના જુલાઈની આખરે તથા ઓગસ્ટની શરૂઆતમાં લંડનમાં હિંદી સનંદી નોકરીની લેવાયેલી પરીક્ષામાં ૧૪૫ યુરોપિયનો અને ૨૪૮ હિંદીઓ ભેગા છે. લંડનના છેલ્લાં અગિયાર વર્ષોના આંકડાનીએ મુજબ છે. તે વખતે એમ નહીં થયું કે લંડન તથા ટ્રિવિમાં પરીક્ષા લખને નોકરી માટે દર વર્ષે હિંદી તથા યુરોપિયનોની સંખ્યા સંખ્યા દાખલ કરતી :

સાલ	યુરોપિયનો	હિંદીઓ
૧૯૨૫	૭૧	૬૨
૧૯૨૬	૯૩	૯૦
૧૯૨૭	૧૧૨	૧૨૪
૧૯૨૮	૧૨૧	૧૧૭
૧૯૨૯	૧૧૬	૧૬૬
૧૯૩૦	૧૦૩	૨૧૧
૧૯૩૧	૧૦૬	૧૬૩
૧૯૩૨	૧૦૨	૨૦૯
૧૯૩૩	૯૬	૨૨૯
૧૯૩૪	૮૫	૨૬૨
૧૯૩૫	૮૩	૨૫૧

હિંદી સનંદી નોકરી માટે યુરોપિયનોની સંખ્યા ઓછી આવતી હોવાથી હિંદી પ્રધાને એવી દરખાસ્ત કરી છે કે, આ વર્ષથી લેખિત પરીક્ષા સિવાય થોડા ઉમેદવારોને પરીક્ષા કરવા. ઉમેદવારો સ્થિતિ પ્રમાણ

મિત-એશિયાટિક હોવો જોઈએ. તેની ઉંમર ૨૧ અને ૨૪ વર્ષની વચ્ચે હોવી જોઈએ તથા પસંદ કરેલ યુનિવર્સિટીની ડીગ્રી માન સહિત મેળવેલ હોવી જોઈએ, પસંદગી શ્રીને નિમણૂક કરાવવા માટે યોગ્ય લાયકાતવાળા યુરોપિયનો ઉમેદવાર હતા.

હિંદુ નહેરુકામ

હિંદી સરકારે પ્રગટ કરેલ આકાંક્ષા પરથી જણાય છે કે હિંદની બધી અન્યબીઓમા નહેરુકામ, દરેક દલિતિદુથી-બાધકામ, આર્થિક, ખેતીનાડી તથા રાષ્ટ્રધડતરના દલિતિદુથી-પ્રથમ પદ લે છે આ આકાંક્ષા હિંદના નહેરુકામના ૧૯૩૪-૩૫ના વર્ષના છે તેમા દરેક પ્રાતની પ્રગતિની ટૂંકી નોંધ છે

(અ) સરકારી નહેરુકામ ક્ષેત્રકળા કુલ ૨૯,૮૮૮,૦૦૦ એકરુ છે આ સખ્યા બ્રિટિશ હિંદની યાવેતરને લાયક જમીનનો સાતમો ભાગ છે નહેરુના પાણીથી થતો પાક કુદત્તીપાણી પર આધારરાખતા પાક કરતા વધારે સારો તથા વધારે પોષણદાયક છે તે વાત સ્મરણમા રાખવી જોઈએ

(બ) નહેરુકામ તથા દરિયાના કામમા સીધી યા આડખતરી રીતે રોકાયેલ કુલ મૂડી રૂપિયા ૧૫,૦૮૯ લાખની છે

(ગ) વર્ષ દરમિયાન ૧,૨૩૪ લાખની કુન આનક થઈ હતી અને ખર્ચ ૪૬૨ લાખનુ થતાં, મૂડી પરુ બચાજ ૪૯ ટકા આવ્યુ હતુ. (આ વર્ષે સક્કર ખેરેજમાથી કષ્ટઆવક થઈ નહોતી અને કાવેરી મેતુરમાથી માત્ર ૫૯૮,૦૦૦ની આનક થઈ હતી)

(ડ) આ ઉપરાત રાજ્યના નહેરુકામથી પાકનો ૯.૧૧ લાખ રૂ ની કિમતનો વધારો થયો તેમ અડસરો ખસામા આવ્યો છે તેટલા પૂરતો હિંદને લાભ મળ્યો ગણી શકાય

અત્યારની નહેરુ—બ્રિટિશ હિંદમા ૩૦૦થી વધારે નહેરુ છે. અને આ ૩૦૦માંથી ૭૦ તો મોગી છે છેલ્લા પચાસ વર્ષમાં બ્રિટિશ

હિંદમાં નહેરુ પાણી મળે તેની જમીન ૧૦,૫૦૦,૦૦૦ એકરથી વધીને ૩૦,૦૦૦,૦૦૦ એકર થઈ છે.

પ્રાંત	૧૯૪૧-૪૨માં નહેરુના પાણીમાં નહેરુના પાણી મળેલ હોય તેવી સરેરાશ જમીન	૧૯૩૪-૩૫માં નહેરુના પાણી મળેલ હોય તેવી જમીન	કેલ જમીનના ફેદલા દકાને નહેરુના પાણી મળે છે?	૧૯૩૪-૩૫ની આખરે નહેરુના પાણી મળેલ હોય તેવી જમીન (લાખ ચોરસ ફીટ)
મદ્રાસ	૭,૪૫૬,૬૩૦	૭,૩૦૨,૩૬૦	૧૬.૪	૨,૦૩૪
મુંબઈ (દક્ષિણ)	૩૭૮,૦૭૨	૩૮૭,૮૧૩	૧.૪	૧,૦૬૮
સિંધ	૩,૬૧૫,૨૪૦	૪,૦૬૬,૩૫૬	૬૭.૧	૩,૦૨૧
અંગાળ	૫૫,૬૧૪	૧૨૬,૮૬૬	૦.૫	૫૩૧
સંયુક્તપ્રાંતો	૩,૭૩૭,૫૧૬	૩,૮૨૭,૩૫૧	૧૦.૬	૨,૬૧૮
પંજાબ	૧૦,૬૪૩,૭૨૬	૧૦,૪૮૫,૧૪૬	૩૫.૧	૩,૪૫૧
અર્મી	૨,૦૭૭,૬૬૫	૨,૦૫૪,૦૭૮	૧૧.૩	૧૮૮
ગિલ્ગત-બોલિસ્ટાન	૮૮૦,૦૨૩	૮૫૨,૭૨૭	૨.૬	૬૨૮
મધ્યપ્રાંત				
(વરાહ સિંધાયા)	૩૮૧,૩૬૩	૩૨૨,૮૬૨	૧.૬	૬૮૫
સરહદપ્રાંત	૩૬૩,૦૬૬	૪૦૬,૫૭૨	૧૬.૦	૩૦૨
રજપુતાના	૨૮,૨૪૬	૨૬,૫૩૭	૫.૬	૩૬
અબુચિસ્તાન	૨૦,૬૬૮	૨૦,૫૩૩	૫.૦	૩૬

* આગલા વર્ષોની માફક પંજાબપ્રાંતમાં મૂકી પસું વધારેમાં વધારે વ્યાજ ૧૪.૪ ટકા બેંકમાં હતું. સરહદ પ્રાંતમાં ૮ ટકા, મદ્રાસમાં ૭.૬ ટકા, અર્મીમાં ૫ ટકા અને સંયુક્તપ્રાંતમાં ૪.૭ ટકા વ્યાજ બેંકમાં હતું.

* પટ્ટરપુર નહેરુ પાણી મેળવતી ૩૧,૪૬૬ એકર જમીન આમાં અણવામાં આવી નથી અને આરે આવાજવકાને દિશાબ હવુ મુખી રાખવામાં આવેલ નથી.

જગતમાં માહુન—ઝૌથી મોળી યોજનામાં લોર્ડ (સક્કર) બેરેન્ડ અને કેનલ્સ કન્સ્ટ્રક્શન યોજના—જગતની સૌથી મોળી યોજના તરીકે પહેલી આવે છે આખી યોજના પૂરી થતા, ખર્ચ ૨,૦૦૦ લાખ રૂપિયા (૧૫,૦૦૦,૦૦૦ પૌડ)નું થશે. આમાં ૬,૪૦૦ માર્કલની નહેર થશે, ૭૫,૨૦,૦૦૦,૦૦૦ નનકૂટ જમીન ખાતલો, ૧૯૦૦ પૂલો બંધાશે.

૧૯૩૪ થી ૧૯૩૭ ના બનાવો

૧૯૩૪

- જાન્યુ. ૮ મનમતામાં ઇંગ્લેન્ડ અને હિંદ વચ્ચેની ખીણ ટેસ્ટ મેચ.
- ” ૧૦ રિસ્પેન્ડની આગ મબંધમાં દેહાતલડ પામેલા વાન્ડેર લુમેને ફાસી અપાઈ
- ” ૧૨ વિજ્યાનગરની ગીમને હાલે એમ સી સીએ હિંદમાં પહેલી વાર ૧૪ રૂનની હાર ખાધી
- ” ૧૫ આજ બપોરના ૨-૪૦ ઉત્તર હિંદમાં ધગતીક પતો સખત આચળ હાગ્યો તે પાચ મિનિટ આચ્યો અને બિહારમાં જનમાલનું પારાવાર તુકશાન થયું.
- ” ૨૩ મસ્મીર—મતાધિકાર—મિટિનો રિપોર્ટ મહાર પડ્યો રાજ્ય-સભામાં ૭૫ સભ્યો રહે તેમાં ૧૬ સ્ટેટની કાઉન્સિલના સભ્યો, ૧૨ અધિશરીઓ તથા ૩૩ ચૂંટાયેલા રહે
- ફેબ્રુ. ૭ પાગ્મિમાં મોટું ડુનડ સ્ટેવિસ્કિના ગોરાળા સબંધમાં ચયેલી બહેરાતને પરિણામે સરકાર સામે પ્રજાક્રોધ લાગણી ઉત્કેરતા ફ્રેચ પ્રધાન મોસ્યુ ડેવેડિનરનું રાજીનામું
- ” ૧૨ અલ્પાહવાદ ખાતે પગિ જવાહરલાલ નેહરૂની ધરપકડ થઈ.
- માર્ચ ૧ મચુના પહેલા શહેનશાહ તરીકે દેની પુચી ને ગાદીએ બેસાડનામાં આચ્યો

માર્ચ ૧૬. 'આનંદજાગર પત્રિકા'માં પ્રગટ થયેલ લેખ સન્નિધમાં
સ્થાનિક સંગ્રહે ૨,૦૦૦ રૂ.ની જામીનગીરી જપ્ત
કેરન તે કુલ કન્યાની હાઇકોટે નંદ કર્યો.

૨૭ : આખી નત મેનીને ધારામળાએ 'હિન્દિયન ફાઇનેન્સ
મિન' પમાર કર્યું.

એપ્રિલ ૧ : સ્વનંત્ય-પહાને મજબૂત કરવાનું તથા ધાનસભાની
ચૂં. ગ્રીમા ડિભા જેવાનું દિલ્હીમાં ભેગા થયેના કોંગ્રેસ-
પક્ષના માણુઓએ નક્કી કર્યું.

૭ : સ્વનંત્ય માટેનો સત્યાગ્રહ ગાંધીજીએ મોકૂફ રાખ્યો,
પોતાની મયાદથી જે લોકોએ દિનચાલમા ભાગ
લીધો હોય તે સર્વને તે અટકાવવાનું કર્યું.

૧૬ : ન્યુ દિલ્હીમાં દિલ્હી અને જાપાનીઝ પ્રતિનિધિઓ વચ્ચે
હિંદ-જાપાન-વેપારની સંધિની મત્રપા થઈ.

૨૩ : મુ. ૧૦ની રૂ.ના કોપરની મિલોમાં સામુદાયિક હુન્નાવ
જાકેટ રૂ. ૧૩૫૦ મચૂરો તેમાં સંગ્રહવાયા.

૮ : સે. બોર્ડની શરતોમાં જમાણાના ગરનનું સર જહોન
એન્સન પર બે ક્રાંતિકારોએ રિવોલ્વર લઈને હુમલો
કર્યો, મવર્તન બની ગયા.

૧૬ : ૮૫ વિરુદ્ધ ૩૨ મતે આનંદ હિન્દિયા કોંગ્રેસ કમિટીની
પટણાની સભાએ, ધારામળામાં કોંગ્રેસવાદીઓને જવા
દેનાનો અને કોંગ્રેસ વતી સભ્યોને ધાનસભામાં મોકલ-
વાના નિયમન માટે ૨૫ સભ્યોની વધારે નદિ તેવી
કોંગ્રેસ પાર્ટીમેન્ટરી બે. ૩ સ્થાપવાનો હતવ પમાર કર્યો.

જૂન ૬ : સહવા પ્રાંત સિનાય દિલ્હી મહાનગર કલેજ સકારે
મૃત્યુ પ્રતિનિધિ ખેંચી લેવાયો.

૨૫ : પુનાની સભામાં મદ્રાસમાં ૭૨ બોય ફેક્ટોનો પ્રયાસ.

જૂન ૨૯ : પુના અને મુંબઈ વચ્ચે કામરોટ પાસે ગાંધીજીની ગાડી પાટાપટ્ટી ઉતારી મૂક્યાનો ગઈ કાલે પ્રયાસ થયો.

જુલાઈ ૪ : મિ. એન. આર. સરકાર કલકત્તાના મેયર ચૂંટાયા.

„ ૪ : રેગિમના સહશોધક માદમ ક્યુરિનું મૃત્યુ.

„ ૨૦ : નંગાપર્વત (૨૬,૬૨૦ ફીટ) પર પહોંચવાની હેઝમર્કની આગેવાની હેઠળ દિમાલય પર જતી જર્મન ટોળાનો કરુણ દેજ. મકે અને તેના બે સાથીઓ :મૃત્યુ પામ્યા.

„ ૨૭ : હિંદની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી પર સરકારે પ્રતિબંધ મૂક્યો અને તેની સમાને ગેરકાયદેસર દરાવી.

ઓગસ્ટ ૬ : બંગાળ કીમીનલ લો એમેન્ડમેન્ટ વધારના કાયદાના નામ હેઠળ ધારાસભાએ કાયદો પસાર કર્યો.

„ ૭ : વર્ધા આશ્રમમાં સવારના ૬ વાગે મહાત્મા ગાંધીજીએ સાત દિવસના અપવાસ શરૂ કર્યા. અનમેન્ડ સનાતની હિંદુ આગેવાનના ખરાબ વર્તનના પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે આ અપવાસ કર્યો.

„ ૧૮ : નવા રાષ્ટ્રીય પક્ષની સ્થાપના થઈ તથા પંડિત માલવિયાજીને પ્રમુખ ચૂંટયા.

„ ૨૩ : મંદિરપ્રવેશ-બિલ પોતાની સિલેક્ટ કમિટિને સોંપવાની દરખાસ્ત રંગા આયરે પાછી ખેંચી લીધી.

„ ૨૧ : મદ્રાસના ગવર્નર સર જ્યોર્જ સ્ટેન્લિએ મેતુર-બંધ ખુલ્લો મૂક્યો. જગતમાં તે મોટા બંધ માહિનો એક છે.

સપ્ટે. ૨૧ : મદ્રાસભાનું ધ્યેય 'સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય' છે અને તે મેળવવાના સારામાં અહિંસક તથા સત્યાગ્રહના બોધે તે પર વર્કિંગ કમિટિએ ખાસ ભાર મૂક્યો.

„ ૧૨ : લેબોર્ગ અત્યાચાર કેસની ખાસ ટ્રિબ્યુનલે ચુકાદો આપ્યો. ત્રણ અત્યાચારીઓને મૃત્યુદંડ, ૨ ને ૧૪ વર્ષની તથા ૧ ને ૧૨ વર્ષની સંજ્ઞા સજ્યા કરી.

સુટે. ૧૪ : દલકતા અને મુ મર્ત વચ્ચે-પૂર્વમા લાગામા લાગા અતર વચ્ચેના-ટેનીફાનની વરઆત થઈ

ઓ.કે. ૨૩ આગેવાનોની વિનંતિ છતાં મહામલાની આગેવાનીવી મુક્ત થવાનો નિર્ણય માધીએ પ્રથમ રાખ્યો.

ડિએ. ૪ . જ્ય એરમેઈવનાની ડમડમ ખાતે ઊભરતા જ સુલાત-ચંદ્ર ખોઝ ૫૦ ની બહાર ન જવાનો હુકમ.

„ ૬ . પટલામા મળેલી વર્ગીય મિમિડિ તથા અગ્રેમ પાલાનેન્ડરી બોર્ડની મયુક્ત સમાએ બેઠન્ટ મિમિડિના રિપોર્ટની અવગણના કરી.

„ ૭ . મુખ્યમા કચેર લાતલુ નાટે સરહદના આગેવાન ખાન અમ્દુલમક્કાખાનની નસીમા ધરપકડ

„ ૯ લેમોગ અત્યાચાર ન મધી હાઈકોર્ટનો નિર્ણય

„ ૧૨ હિંદી બંધાતલુની તુષાણના પયા તરીકે મીનેલ્ડ કમિમિની લાગમલુનો આનની મલાએ ૪૧૦ વિરુદ્ધ ૧૨૭ મને સ્વીકાર કર્યો.

„ ૧૫ રાજકોહના આગેપસર ખાન અમ્દુલમક્કાખાનને બે વર્ગની મખત કેદની નજર થઈ

„ ૨૦ આનની સક્ષામા 'નમેન્ટ આફ હિંડિયા ખીન' નાખત કલામા આન્યુ

૧૯૩૫

જાન્યુ. ૭ મયમત મા નેવનન હસ્તિયુદ્ધ બોફ માયન્ડીક બોફ હિંડિયાની સ્થાપના.

„ ૮ કતવીથી ૧૦ માઈન ૨૨ દમ નદિમા મા ૧૫૨ વિન ૧ તૂરી પાસને પાંચાએ ૪/૧૦ મયુન હુમ્મીના ૧૫ મા મુને નાર્યા નયા તથા ૧૧ થયવ રુલ

„ ૧૫ તાર પ્રેલના જર્નનીને કુલ મતના ૬૦ ૮ ૮૫ નાયા.

બાન્યુ, ૨૪ : ધારાસભાના પ્રમુખ તરીકે સર અબ્દુર રહીમની ચૂંટણી થઈ.

„ ૩૧ : કલકત્તા હાઈકોર્ટ સેશન્સમાં વીમાની છાદના કેસમાં આઠ આરોપીઓને એકથી ત્રણ વર્ષની સજાત સજા થઈ.

ફેબ્રુ, ૧૧ : મન્નૂર-પક્ષનો સુધારો ૪૦૪, વિરુદ્ધ ૧૩૩ મતે જીટી જતાં આમની સભામાં ઈન્ડિયા-બિલનું બીજું વારનું વાચન પાસ થયું.

„ ૧૪ : લિંડબર્ગના બાળકના ખૂન માટે જુની હોપ્ટમેન દોષિત ઘોષી.

„ ૧૬ : પાકુર ખૂન-કેસમાં બિનોએન્ડ પાડે તથા તારાનાથ ભટ્ટાચાર્યને દેહાંત દંડની શિક્ષા થઈ અને ડી. આર. ધાર અને શિનપદ ભટ્ટાચાર્યને છોડી મૂકવામાં આવ્યા.

„ ૨૩ : ૧૯૩૯થી મેટ્રિક્યુલેશનના સર્ટિફિકેટની પરીક્ષા ઉમેદવારની માતૃભાષામાં લેવાનું કલકત્તા યુનિવર્સિટી સેનેટે નક્કી કર્યું.

„ ૨૭ : સમવાયતંત્ર સંબંધમાં હિંદી રાજ્યોના મતની ચર્ચા માટે હિંદી બીલની ચર્ચા આમની સભામાં મુલતવી રાખવાની બિ. વિન્સ્ટન ચર્ચિલની દરખાસ્ત ૨૮૩ વિરુદ્ધ ૮૯ મતે જીટી ગઈ.

માર્ચ, ૧ : સાર પ્રદેશ જર્મનીને સોંપવાની ક્રિયા સારક્ષકનમાં ૧ લી માર્ચે થઈ.

„ ૩ : સિયામના રાજાનો ગાદીત્યાગ.

„ ૧૬ : મહાત્મા મહાત્મા બક્ષી-ઈન્દુના ઉત્સવ પ્રસંગે હાજરી આપતી વખત હાજરના રાજા ઈન્દુ સુદ તથા પાટવી અમીર સુદને મારી નાખવાનો પત્ત કરવામાં આવ્યો.

„ ૧૯ : ખુલ્લી દોરમાં હિંદુનું ખૂન કરવા માટે કરાચીમાં મુસતમાનને ફારસી અપાતાં દુલ્લક થયું. તેમાં લોકો પર ગોળીબાર કરવાની ફરજ પડી. પરિણામે ૧૦૦ માણસો ધવાયા ને ૩૫ મરણ પામ્યા.

એપ્રિલ ૮ : 'અમૃત જ્યાર પત્રિકા'માં લેખ પ્રગટ કરી કોર્ટનો તિસ્કાર કરવા માટે, અધિપતિ ડી. કે. ધોપને કલકત્તા હાઈકોર્ટની ટુલ બેન્ચે ત્રણ મહિનાની સાદી કેદની સજા કરી.

„ ૩૦ : કલકત્તાના મેયર એન. આર. સરકાર સામે પ્રેક્ટિસર પ્રમથ સરકારે અભિયારનો આરોપ મૂક્યો તેમાં તે નિર્દોષ હતો; એ. કે. ફરુખ હજીને રૂઠું દાવ કલકત્તાના મેયર ચૂંટી કાઢવામાં આવ્યા.

મે ૧૭ : કેદી-દિન (૧૯ મે સંવિવાન) સંજયમાં કોર્મિષયુ જાતના ખમર પ્રગટ ન કરવાની જંગાળ સરકારે ચાલી પ્રસિદ્ધ કરી.

„ ૧૮ : દુનિયાનું મોટું એર-લાઈનર 'મેક્સિમ ગોર્કી' મોસ્કો નજીક ખીજા વિમાન સાથે ભટકાતાં ૪૮ માણસો મરણ પામ્યા.

„ ૩૧ : કવેટામાં ભયંકર ઘટીકેપ થયો.

જૂન ૬ : આમની સભામાં હિંદી ખંડો ત્રીજી વાર્તા વાચનમાંથી પસાર થયો.

„ ૨૧ : પેશાવર શહેરમાં ભયંકર આગ લાગી, આગને આગળ ન વધવા દેવા માટે મકાનોને ઉગાડી દેવાની જરૂરિયાત ઉપરિચત થઈ.

જુલાઈ ૫ : એમરાખાદમાં આગથી આખી હિંદી જગત તારાજ થઈ.

„ ૨૬ : ત્રણ વર્ષ અટકમાં રાખ્યા પછી મિ. શરત એજનો આજ છુટકાવે થયો.

„ ૩૧ : નવા હિંદી બધારણુ નીચે હોદાસ્વીકારના પ્રસનો નિર્ણય કરવાનો હજુ વખત આવ્યો નથી તેમ મકાસજાની કાર્યવાહક સભાએ નક્કી કર્યું.

ઓગ. ૨ : હિંદી ખીજને ઘાલી સંમતિ મળી.

„ ૧૬ : જગત પર એ વખત ઉડ્યન કરેલ વીડીપોસ્ટ તથા હાઝલ્ટ નિવરોજસ અમેરિકાનાં દવાઈ રિમાન વડી પડતાં મૃત્યુ પામ્યા.

સાષ્ટ. ૨ : ધારાસભાની બેઠક સીમલામાં શરૂ થઈ અને નવો ફોજદારી કાયદો સુધારવાનું બીજા ધારાસભામાં દાખલ કરવામાં આવ્યું.

„ ૩ : આલ્મોરા કારાગૃહમાંથી પડિત જવાહરલાલ નેહરુને મુક્ત કર્યા.

„ ૧૨ : નવો ફોજદારી કાયદો સુધારવાના બીજા પર ચર્ચા ચલાવવાની ધારાસભાએ ૭૧ વિરુદ્ધ ૬૧ મતે ના પાડી.

„ ૧૬ : વાઇસરોયે ભલામણ કર્યા મુજબ ઉપલો કાયદો ફરી દાખલ કરવાની વડી ધારાસભાએ ૬૯ વિરુદ્ધ ૫૭ મતે ના પાડી.

ઓક્ટો. ૧૪ મુંબઈની દલિત વર્ગની ટ્રાંચિસે હિંદુઓથી તફાત જુદા પડવાનો કથાવ પસાર કર્યો.

„ ૨૮ : સર્વાંગ રીતે બ્રિટિશ પદ્ધતિ પર ચાલતી હિંદી પહેલી ગઢેર શાળા વાઇસરોયે દહેરાદૂન ખાતે ખુલ્લી મૂકી.

૧૬૩૬ના મહત્વના બનાવો

હિંદભરમાં રામકૃષ્ણ શતાબ્દિ જીજ્ઞવવામાં આવી.

દિલ્હીમાં હવાઇયાન શીખવવા માટે કેન્દ્ર ખુલ્લું મુકાયું.

મિસિસ કમળા નેહરુનું મૃત્યુ.

ફૈઝપુરમાં પહેલી ગ્રામ્ય મહાસભા ભરાણી.

સિંધ અને ઓરિસ્સાના બે નવા હિંદી પ્રાંતો કરવામાં આવ્યા.

હિંદની ક્રિકેટ-ટીમનો ઇંગ્લંડનો પ્રવાસ.

રેરિક બોર્ડ કાઢી નાખવામાં આવી.

બર્મિંગહામમાં હિંદી હોટી-ટીમનો વિજય.

દક્ષિણ આફ્રિકાના શુભેચ્છક પ્રતિનિધિમંડળની હિંદની મુલાકાત.

મુંબઈમાં મારતી મદિરમાં સલામંડપ બાંધવા માટે દ્રમી હુલ્લડ.

દિલ્હીમાં નવું ખેતીવાડી સંસોધક ખાતું સ્થાપવામાં આવ્યું.

પાંચ જાપાની શોધકો દિમાલયના ૨૨,૫૩૦ ફીટ ડાંચા શિખર નંદકોટ પર પહોંચ્યા.

ત્રાવલુકોરમાં અસ્પૃશ્યો માટે જ્યાં મંદિરો ખુલ્લાં મુકાયા.

ઝરીઆમાં પોષઘાટ ખાતે કાલસાની ખાલુમાં ધડાટો. ૨૦૯ માણસોના છવ ગયા.

શહેનશાહનું મૃત્યુ

વર્ષની શરૂઆત શહેનશાહ પાંચમાં જ્યોત્સના મૃત્યુથી થઈ થોડા દિવસની માંદગી પછી ૧૯૩૬ના જાન્યુઆરીની ૨૦મી તારીખે એન્ડ્રિગદામ ખાતે તેમનું મૃત્યુ થયું. તેમના મોટા પુત્ર પ્રિન્સ એફ વેલ્સ એડવર્ડની ૪૧ વર્ષની ઉંમરે, ૨૨મી જાન્યુઆરીએ, શહેનશાહ આંદમા એડવર્ડ તરફ જહેરાત થઈ.

જર્મનો હાઈનલેન્ડમાં પ્રવેશ કરે છે

૭મી માએ જર્મન લશ્કરોએ હાઈનલેન્ડમાં દૂર કરી. વર્મેનલેન્ડ સીધથી આ પ્રદેશને બિનલશ્કરી જાહેર કરવાનાં આગ્યો હતો. હાઈનલેન્ડ જર્મન લશ્કર અથવા જર્મન કિલ્લાઓથી મુકા રહેવું જોઈએ તે ફ્રેન્ચ રાજ્યનીતિનું મુખ્ય બિંદુ હતું, અને તેથી આ કાર્યનો જવાબ માગવા માટે આખા ક્રાન્મમાં માગણીઓ થઈ હતી. આથી આખા યુરોપમાં ધમાલ મચી નહીં અને લંડનમાં ગપ્પસંઘની તાકીદની મહા બેલાવવામાં આવી. સક્ષા કાંઈ પણ નિર્ણય પર આવી નહિ આ વસ્તુ હજી મોઢમ સ્થિતિમાં છે.

બજેટની વાત બહાર પડે છે

બ્રિટિશ બજેટની વાત આગળથી બહાર પડી છતાં તે બાબતની તપાસ આજી. ટ્રિબ્યુનલે જરૂરિયાત કે સંસ્કરણાદ્યો મંત્રી બિ. ને. એચ. ટોમસે બજેટ સંબંધી સર આલ્ફ્રેડ બટને વાત કરી હતી. બિ. ટોમસે પ્રધાનમંડળમાંથી તથા સર આલ્ફ્રેડ બટે પાર્લિમેન્ટમાંથી સંજ્ઞામાં આપ્યાં.

એગ્રિસીનિયન-ઘટાલિયન યુદ્ધ

વર્ષની શરૂઆતમાં આ યુદ્ધ બેરૂથી ચાલતું હતું, તે પછી મે-સુધી ચાલ્યા ક્યું. ઘટાલિયનો ધીમેધીમે વિજય મેળવતા હતા. પછી મેએ રાજધાનીના શહેર એડિસઅબાબાનો તેમણે કબ્જો લીધો. ચોડા દિવસો પહેલાં એગ્રિસીનિયાના શહેનશાહ હેઝલ સેલાસિએ દેશનો ત્યાગ કરી, ઇજ્ઝંડ જતાં પહેલાં, પેલેસ્ટાઇનમાં આશ્રય લીધો હતો.

પછી મેએ ઘટાલિના વડા પ્રધાન તથા સરમુખત્યાર સિનેર સુસોલિનિએ જાહેર ક્યું કે લડાઇનો અંત આવ્યો છે અને હવેથી એગ્રિસીનિયા ઘટલિના સામ્રાજ્યમાં ભળી ગયું છે.

ફ્રાન્સમાં સમાજવાદી સરકાર

ફ્રાન્સમાં ચૂંટણી વખતે પ્રજાકીય પક્ષે ફેસિસ્ટ તથા બીજા પક્ષોને હાર આપી. સમાજવાદી આગેવાન લીઓ બ્લુમ મુખ્ય પ્રધાન થયા. સમાજવાદી પ્રધાનમંડળ દેશમાં પહેલી જ વખત સ્થપાયું.

રૂયેનનો આંતરવિગ્રહ

વર્ષના ઉત્તરાર્ધમાં રૂયેનમાં આંતરવિગ્રહ જાળ્યો. જુલાઇની ૧૮ મી તારીખે રૂયેનિશ મોરોક્કોમાં પ્રજાસત્તાક સામે બળવો જાળ્યો. તે દેશબરમાં પ્રસરી રહ્યો, અને સરકારી તથા સરકાર વિરોધી લશ્કરો વચ્ચે ગંભીર રમખાણ થયું. લશ્કર તથા દરિયાઈ લશ્કરના દરેક વિભાગમાં બળવો ફાટી નીકળ્યો અને જનરલ ક્રાકોની સરકારી હેઠળ બળનાખોરાએ દેશનાં મુખ્ય શહેરો પર હુમલા કર્યા. કમળાગે મુદ્દમાં જન્મે પક્ષો ખૂબ ફૂટતા આવડતા હતા, જર્મની તથા ઘટાલિએ સિનેર કેએલેરોની સ્થાપિત સત્તાનો સ્વીકાર કરવા કરતાં જનરલ ક્રાકોની સરકારનો સ્વીકાર કર્યો.

અમેરિકન પ્રમુખની ચૂંટણી

અમેરિકાના મુનાઇટેસ્ટેડમાં આખું વર્ષ પ્રમુખની ચૂંટણીની ધમ્મલમાં ગયું હતું. મિ. ફ્રેન્કલિન રૂઝવેલ્ટની ચૂંટણીમાં ચાર વર્ષો પૂર્વે થતા આવ્યાં હતાં અને તે જગ્યા માટે પાંચ ઉમેદવારો બહાર પડ્યા હતા. મિ. રૂઝવેલ્ટ (પ્રજાતંત્રવાદી) પોતે, જર્મનર આલ્ફ્રડ લેન્ડન (પ્રજામતવાદી)

નોર્મન ટોમસ (સમાજવાદી), વિલિયમ લેક (યુનિયન પક્ષ) તથા અલ્ફ્રાડિયર (કોમ્યુનિસ્ટ). પહેલેથી જ નક્કી થઈ ગયું હતું કે મિ. રજવેસ્ટ તથા ગવર્નર લેન્ડન વચ્ચે સમાજસી થશે, ૩ છ નવેમ્બરે મતગણતરી થઈ અને યુનાઇટેડસ્ટેટસના કોષ પશુ પ્રમુખને અગાઉ ન મળી હોય તેવી બહુમતી રજવેસ્ટને મળી. ૪૮ રાજ્યોમાં થી ૪૬ રાજ્યોમાં મિ. રજવેસ્ટની ચૂંટણી થઈ. બાકીનાં બેએ ગવર્નર લેન્ડન માટે, મત આપ્યો. મતગણતરી નીચે મુજબ હતી.

રજવેસ્ટ..... ૨૫,૯૩૬,૨૭૭

લેન્ડન.....૧૫,૮૩૯,૬૦૯

બાકીના ત્રણને દસ લાખ મત પશુ મળ્યા નહોતા.

એન્ડ્રો-ઇન્ડિયાન સમાધાન

ઓગસ્ટની ૨૬મીએ એન્ડ્રો-ઇન્ડિયન સંબંધની નવી કિંમત પ્રગટી. તેમાં એમ દાવવામાં આવ્યું કે બ્રિટિશ લશ્કરે તે ખાલી કરવું. સુએઝની નહેરના બ્રિટિશ હિતને સંમતિ આપવી અને લગ્ન અથવા આંતર-રાષ્ટ્રીય આદત બપોતે બન્ને દેશોએ પરસ્પર સહાય કરવી, ઈન્ડિયને રાષ્ટ્ર-સંઘના સભ્ય થવા માટે આરજી કરવી. દેશમાં બ્રિટિશ એલમીની નિમણૂક કરવામાં આવે છે. આ નવી સંધિને ઈન્ડિયનમાં આપવામાં આવેલ આવકારથી ગ્રેટબ્રિટન સાથેના સંબંધનું બાપિ ઉજ્જવળ લાગે છે.

આરબ-પાલુદી તકરાર

ઈરાની શરઆતથી જ પેલેસ્ટાઈનમાં ખૂબ મુશ્કેલી ઉપસ્થિત થઈ હતી. મે માસમાં આરબ અને પાલુદીઓ વચ્ચે ટુલ્સા થયાં. આરબ નેતાઓએ જોરસંઘેમમાં હડતાલની જાહેરાત કરી. જ્યાંસુધી પાલુદીઓનો પરદેશવાસ બ્રિટિશ સરકાર અટકાવે નહિ ત્યાં સુધી હડતાલ બંધ ન પાડવાની તથા પાલુદીઓને જમીન વેચાણ ન કરવાની આજ્ઞાએ જાહેરાત કરી, તથા રાષ્ટ્રીય સરકારની સ્થાપના કરી. હડતાલ દિન પ્રતિ-દિન હિંમત રૂપે ધકાતી ચાલી જઈ રહી છે. ઓગસ્ટમાં આનો અંત લાવવા માટે બ્રિટિશ સરકારે મોટું લશ્કર મોકલ્યું. જનરલ ટ્રિલની સરદારી હેઠળ પચીસ લશ્કરી ટુકડીઓને પેલેસ્ટાઈન મોકલ-

વામાં આવી અને ઘોડી ઝપાઝપી બાદ ઓકટાબરમાં આરબ-કમિટિએ હડતાલ ખોલી નાખી. બ્રિટિશ શાહી કમિશન આરબ-મુસ્લિમોનો નિવેડો લાવશે તેવી તેમની શ્રદ્ધા હતી. લોર્ડ પીલના પ્રમુખપણા હેઠળ કમિટિ નવેમ્બરમાં પેલસ્તાઇનમાં ગઈ. કમિટિનો હેતુ આરબોની ફરિયાદોની તલસ્પર્શી તપાસ કરવાનો હતો, પરંતુ કમલાએ કમિશનને બોર્ધ એ તેલો આવકાર મળ્યો નહિ.

રશિયામાં ફાંસી

સોવિયેટ રશિયા સામે, દેશનિકાલ થયેલ ટ્રેડરિની સાથે મળી જઈને કાવતરું કરવા માટે ઝિનોવિવ તથા બોશ્ચેવિક આલગાડના ખીળ સભ્યોની મોસ્કોમાં તપાસ ચાલી. ઝિનોવિવ, કેમેનેવ અને ખીળઓને દેહાંતદંડ દેવામાં આવ્યો. સોવિયેટ વેપારસંધના આગલા આગેવાન ટોરિસ્કએ તપાસ દરમિયાન આપઘાત કર્યો.

બેલ્જિયમની તટસ્થતા

બેલ્જિયમના રાજા લિયોપોલ્ડ બેલ્જિયમનું બળગાપણું જાહેર કર્યું. તેણે જાહેર કર્યું કે 'બેલ્જિયમ યુદ્ધ પૂર્વેની, યુરોપના ગજકંઠણમાં, તટસ્થતાની નીતિ ધારણ કરશે.' લોકાર્નો તથા ખીજ સંધિની શરતોથી આ પગલું પિરુદ્ધ ગણવામાં આવે છે. સુલેહની શરત મુજબ જર્મની હુમલો કરે તો ફ્રાન્સને મદદ આપવાનું તેણે માથે લીધું હતું.

તુર્કીનું સમાધાન

ડાડેનહસને ફરી સળંગ કરવાની તુર્કીની માગણીનો શાંતિભર્યો નિવેડો આવી ગયો હતો. આ માગણી રાષ્ટ્રસંધને મોંપવામાં આવી હતી અને તેની મદદથી તેનું શાંતિમય સમાધાન થઈ ગયું હતું.

અંગ્રેજ રાજાનો ગાદીત્યાગ

ઇંગ્લંડના રાજા આઠમા એડવર્ડે, પોતાના લગ્નને લીધે ઊભી થયેલ પરિસ્થિતિને અંગે, પોતાના નાનાભાઈ ડ્યુક ઓફ યોર્કની તરફથી ૧૦ મી ડિસેમ્બરે ગાદીત્યાગ કર્યો. ૧૯૩૬ના ૧૨મી ડિસેમ્બરે ડ્યુક ઓફ યોર્કને શહેનશાહ ફ્રાન્સોઈ તરીકે ઇંગ્લંડના રાજા જાહેર કરવામાં આવ્યા.

રમત-ગમત અને ઉડુપન

મિ. જેમ્સ મોલિસન ન્યુ ફાઉન્ડેશનથી આટલાંટિક આરપાર ચર્ચને ફાયડન ૧૩ ક. ૧૭ મિનિટના ટૂંક સમયમાં આગ્યા. તેની પત્ની મિસિસ એમિ મોલિસને. એવસેન્ડથી ફેટાઉન ૩ દિ. ૬ ક. ૨૬ મિ. માં આવી રેકર્ડ સ્થાપ્યો. ઓકટોબરમાં પોર્ટસ્મથથી બેલ્ટ્સ-બર્ગની હવાઈ ધરત ચર્ચ. તેમાં ૯ વિમાનીઓએ ભાગ લીધો, પરંતુ તેમાંથી એક જ મિ. સી. ડબ્લ્યુ. એ. રોટ વિજથી નીવડ્યો. તેણે ૨ દિ. ૪ ક. ૫૬ મિ. માં તે અંતર કાપ્યું. મિસ ઇન બેટને પણ નોંધપાત્ર ઉડુપન કર્યું. તે લિમ્પથી ઓક્ટાંડ ૧૧ દિ. ૫૬ મિ. માં ગાડી ઇન્ડાંથી દક્ષિણ પ્રદેશમાં આ પહેલું ઉડુપન હતું.

પર્વનો અતિ અમત્યનો બનાવ કનાડાં વ્હાર્ટિ ગ્લારાકર્નની જંગી સ્ટીમર 'કવીનમેરી'ની પ્રથમ સફર હતી. ઓગસ્ટમાં તે સ્ટીમર પૂર્વ અને પશ્ચિમના સાગરોને રેકર્ડ વખતમાં ઓગળીને આટલાંટિકની બંધુ રિમન્ડ ફરીથી મેળવી. તેની ઝડપ અનુક્રમે ૩૦.૧૪ તથા ૩૦.૬૩ દરિયાર્ધ માર્પલની હતી 'બંધુ રિમન્ડ' તે પહેલાં ફ્રેન્ચ સ્ટીમર 'નોર્મન્ડિ' પાસે હતી.

રેલ્વેની ઝડપમાં પણ નવો રેકર્ડ, નોંધાયો હતો. લંડન અને નોર્થ હમ્પ્ટન રેલ્વેની મીન્ગર બુગીચિ ટ્રેને કલાકના ૧૧૪ માર્પલની ઝડપ મેળવી હતી.

દર ચાર વર્ષે રમાતી ઓલિમ્પિક રમતો ઓગસ્ટમાં બર્લિન ખાતે રમવામાં આવી હતી. આ રમતનાં ૪૩ રાષ્ટ્રોએ ભાગ લીધો અને ઘણા નવા રેકર્ડ સ્થાપ્યા હતા. નીચે દેડનાર જેસે એવેન્સનું કાપ અતિ પ્રશંસાપાત્ર હતું. હરદિમાં સુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ, જાપાન તથા જર્મની ખૂબ વિજથી ર્યાં હતાં.

હિંદ

હિંદને લાગે વળગે છે ત્યાં સુધી ખાસ મહત્વનો ટ્રાઈ રાજકીય કે બીજો બનાવ જન્યો નહોતો. આખા વર્ષ દરમિયાન મહાસભાના પ્રમુખ પંડિત જવાહરલાલ નેહરુ આખા દેશમાં ફરી વચ્ચા હતા.

ધારાસભામાં દાખલ થવાના મહાસભાના નિર્ણયને અંગે ચૂંટણી માટે મહાસભાએ ખૂબ તૈયારી કરી.

વર્ષ દરમિયાન હિંદના વાર્ષિકરોયમાં ફેફસર થયો. નવા વાર્ષિકરોય હોડ લિન્લિથગોએ ગ્રામ્ય ઉદ્ધારના કાર્યમાં રસ ખાતગો.

૧૯૩૬ના બનાવો

જાન્યુ. ૭ : બેંગ્લ ગામમાં તોફાન મચાવવા માટે દશ બ્રિટિશ સૈનિકોને ચણેલી સળ સામેની અપીલ રદ કરી, પણ એકની સળમાં ઘટારો થયો.

„ ૮ : નાગપુરમાં મંચપ્રાંતની હાઈકોર્ટની સ્થાપના.

„ ૧૭ : આગલા કોમ્યુનિસ્ટ, પાલમિન્ટના સભ્ય શાપ્પરજી સકલાત-વાળાનું મૃત્યુ. મિસ મેયોના નવા પુત્ર “ધી ફેસ ઓફ મધર ઇડિયા” પર સી-કસ્ટમ્સ એક્ટ હેઠળ હિંદમાં પ્રતિબંધ મુકાયો.

„ ૧૮ : મિ. રૂયાડ કિપલિંગનું મૃત્યુ

„ ૩૦ : ઝરિયાની લોયબાદ કોલમાની ખાણમાં ભૂગર્ભઅગ્નિને અંગે ૨૦૦ હિટોઓ મૃત્યુ પામ્યા.

ફેબ્રુ. ૩ : સ્વ. શકેનશાહ જ્યોર્જ પાંચમાને ધારાસભામાં સર એન. એન. સરકારે અંગતિ આપી.

„ ૮ : અખિલ હિંદની ટીમે ઓસ્ટ્રેલિયનોને મદ્રાસમાં ૩૩ રનથી હરાવ્યા.

„ ૧૧ : હિંદના ઈસ્લામ ખૂણાના મોટા પ્રદેશોમાં ધરતીકંપના અંચક લાગ્યા.

„ ૧૫ : લેફ. મિથિચંદ ન્યુ ફિલ્ડી ખાતે વાર્ષિકરોય કપ હવાઈ હરીકામમાં જીત્યા. હિંદનું આધુનિક હવાઈ સ્ટેશન વાર્ષિકરોયે દિલ્હી ખાતે ખુલ્લું મૂક્યું.

„ ૧૭ : ન્યુ ફિલ્ડીમાં બન્ને ધારાસભામાં રેલ્વે-અન્ડેટ રજૂ કરવામાં આવ્યું.

સ્ત્રીઓ સામે થતા મંબીર યુના માટે સખત શિક્ષા કરવા ચાલુક મારવાનું ખીલ ખંગાળાની ધારાસભાએ પસાર કર્યું.

ક્રેશ્ન. ૧૮ : મહાસભાના સૌથી વૃદ્ધ આગળા પ્રમુખ સર દિનશા વાઘજાનું મૃત્યુ.

” ૨૬ : રોકિયોમાં લશ્કરી બળવાને અંગે ત્રણ બપોળના રાજદારી પુરુષો તથા ખીલ બહેર કાર્યકર્તાનાં ખૂન થયાં. અનિષ્ટનાં મૂળ દૂર કરવાને લશ્કરના યુવાન અધિકારીઓએ બળવો કર્યો હતો.

” ૨૭ : ધારાસભાએ રેલવે બજેટની બધી માગગીઓ કબૂલ રાખી.

” ૨૮ : આજ સવારે જનિવા ખાતે મિસિસ કમળા નેદરુ મૃત્યુ પામ્યા.

એમિલ ૧ : ઓલિમ્પા તથા સિધના નવા પ્રાતો આગથી જુદા પાડવામાં આવ્યા.

” ૬ : ના. સર જહાન એન્ડર્સને કૂચબિહારમાં હત્યા કરી, કૂચબિહારના મહાસભાને મતા સુપ્ત કરી

” ૭ : રાજકીય ક્ષેત્રોને ઓડી મુકવાનો મિ. સેકસેનાનો ફરાવ ધમખામાં પડતો મુકાયો.

” ૮ : ૧૮૧૮ ના ત્રીજા કાયદા હેઠળ મુલાખયદ બોઝની મુબર્કના કિનારે બતરતા ધરપકડ થઈ.

” ૧૧ : મહાસભાની વિશ્વવિચારીણી સમિતિએ, ગરમેન્ડ ઓફ દિન્ડયા એક્ટને વખોડી કાઢતો તથા હોદ્દાસ્વીકારના પ્રશ્નને મુલતવી રાખવાનો વર્કિંગ કમીટીનો ફરાવ સ્વીકાર્યો.

” ૧૩ : નવા બધારણના અસ્વીકારનો તથા સબ્યોએ હોદ્દા સ્વીકારવાનો પ્રશ્ન મુલતવી રાખવાનો મહામભાએ ફરાવ પસાર કર્યો.

” ૧૮ : ન્યુ દિલ્હીમાં માકિર્વસ ઓફ વિન્ધિયનોએ વાઇસરોય તરીકેના સોગદ લીધા.

- એપ્રિલ ૨૩ : પુનામાં કોમી કુલ્લડ થતાં જે નાની મરિજદો તથા ૫ હિંદુ :
 દેવળ બાળી નખાયાં અને ૧૯૦ માણસોને ઇગ્ન થઈ.
- „ ૨૯ : કલકત્તાના મેયર તરીકે સર એચ. એસ. પોલ ચૂંટાયા.
- „ ૫ : ઇટાલિયનોએ એડિસઅબાબામાં પ્રવેશ કર્યો.
- „ ૮ : ઇશ્વંડ-૬૫ હિંદુયનનો રેકર્ડ મિસ એમિ મોલિસને તોડ્યો.
- „ ૧૦ : હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાના આગલા પ્રમુખ ડૉ. એમ.
 એ. અન્સારીનું મૃત્યુ. ઇન્દિયામાં નહાસપાયાએ
 પ્રધાનમંડળ રચ્યું.
- „ ૧૫ : સર આર. એન. મુકરજીનું કલકત્તામાં ૮૨ વર્ષે મૃત્યુ.
- „ ૧૯ : એમ. સી. સી. એ હિંદી ફિક્ટ-ટીમને લોર્ડઝ ખાતે
 ૧૦ વિકેટની હાર આપી.
- „ ૨૫ : શહીદગંજની મરિજદો કંબળે લેવાનો તથા ત્યાં
 નિમાજ પઢવાનો લાહોરના મુસલમાનોએ કરેલો
 દીવાની દાવો નીકળી ગયો.
- જૂન ૧૮ : પ્રખ્યાત રશિયન નવલકથાકાર તથા સુધારક મેકસિમ
 ગોર્કીનું ૬૮ વર્ષની ઉંમરે મૃત્યુ.
- જુલાઈ ૧૪ : એસેસોલ નજીક કાલસાની ખાણમાં ધડાકો થતાં જે
 યુરોપિયનો માર્યા ગયા અને ત્રણ હિંદીઓને ઈજા થઈ.
- „ ૧૫ : પ્રખ્યાત લેખક તથા અંધકર્તા ધનગોપાલ મુકરજી
 ન્યૂયોર્કમાં તેના અમેરિકન ધર્મમાં ગળે ફાંસો ખાઈ
 લટકતાં જણાયા.
- „ ૧૬ : સહેનશાહની જિંદગી લેવાનો લંડનમાં. યત્ન કરવામાં
 આવ્યો. એક માણસે ત્રણ ઉપર સિલ્વર ફેંકી.
- ઓગસ્ટ ૨૪ : ઐતિહાસિક ભોવાલી કેસ પર પડો પડ્યો. સંન્યાસીને
 ભોવાલ રાજના બીજા કુમાર તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યો.
- „ ૨૯ : હિમાલયના શિખર નંદાદેવી (૨૫,૬૬૯ ફીટ) પર
 પહેલું આક્રમણ ગ્રે. ગ્રેહામ બ્રાઉનના નેતૃત્વ હેઠળ
 સંયુક્ત બ્રિટિશ અમેરિકન ટુકડીએ કર્યું.

ઓગસ્ટ ૩૧ : ઇંગ્લિશ કંપનીઝ (એમેન્ડમેન્ટ) બીલ પરનો સીલેક્ટ કમીટીનો રિપોર્ટ કાયદાખાતાના સભ્યે ધારાસભ્યમાં રજૂ કર્યો.

સપ્ટે. ૨૦ : હિંદે રાષ્ટ્રસંઘમાંથી નીકળી જવાનો રાજસભાએ ઠરાવ પસાર કર્યો.

„ ૨૮ : પેલેસ્ટાઈનમાં ચલાવાતી કઝક બ્રિટિશ નીતિમાં સુધારો કરવાને મુસ્લિમ-પ્રતિનિધિમંડળે વાઇસરોયને અરજી ગુમરી.

„ ૨૯ : ઠલકતા જવા માટેનું ઇમ્પીરીઅલ એર વેઝનું વિમાન 'એથેના' દિલ્હી એરોડ્રોમ પાસે સળગી ગયું.

ઓક્ટો. ૧૫ : હિંદુ મંદિરમાં સભામંડપ બાંધવા સંબંધી મુસલમાનોએ વાંધો ઉઠાવતાં મુંબ-માં હિંદુ-મુસલમાન રમખાણ થયું.

„ ૨૭ : અસતોપકારક કામકર્મને અંગે પંજાબ સરકારે લાહોરની મ્યુનિસિપાલિટીને સત્પેન્ડ કરી.

નવે. ૨ : વાઇસરોયે ગ્વાલિયરના મહારાજાને કુલ સત્તા મુખત્ત કરી.

„ ૧૪ : મુંબઈમાં આર્યસમાજ-મંદિરમાં મિ. હરિલાલ ગાંધીએ ફરીથી હિંદુ-ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો.

„ ૨૬ : સરહદ પ્રાંત પર સરકારી લશ્કર અને ટેરિબેલ 'વઝીરો' વચ્ચે થયેલ બપોરની ૧૭ સેનિકા મરાયા અને ૭૭ ધાયલ થયા.

ડિસે. ૪ : મોટેશુ-એમ્સફડ-મુધારા હેઠળ સ્થપાયેલ બંગાળની ધ.રા-સભા છેવટને માટે બંધ પડી.

„ ૧૦ : મિસિસ સિમ્પ્સન સાથે કરના ધારેલ લગ્નને અંગે ઉપ-સ્થિત થયેલ બંધારણની મુશ્કેલીને અંગે રાજ્ય એડવર્ડ આત્માએ ગાદીત્યાગ કર્યો. ડયુક ઓફ યોક' દ્વારા ન્યૂયોર્ક તરીકે ગાદીએ આબ્યા.

„ ૧૪ : હિંદનાં મુખ્ય શહેરોમાં ૨ જા દહા ન્યૂયોર્ક ગદીએ આબ્યાની ગલેગત કરવામાં આવી.

દિસે. ૧૮ : બંગાળામાં પોષકિહની કાલસાની ખાણમાં થયેલ ધડાકાને અંગે લગભગ ૨૦૦ માણસો મૃત્યુ પામ્યા.

” ૨૭ : ફ્રાંસમાં હિંદી ગૃહીય મહાસભાની ૫૦મી બેઠક.

૧૯૩૭ના અગત્યના બનાવો

હિંદી સરકારના નવા કાયદા હેઠળ અખિલ હિંદમાં ચૂંટણી.

દિલ્લીમાં અખિલ હિંદ સ્કાઉટ જન્મપૂરી.

હૈદરાબાદના નિઝામના રાજ્યનો સુવર્ણમહોત્સવ.

બર્મા હિંદથી છૂટ પડ્યું.

એક સાથેના કારોબારી સંબંધ હિંદથી ભુટા પડ્યો. એક કાઉન કોલોની થયું.

૧ લી એપ્રિલે બંગા પ્રતિભા પ્રાંતિક સ્વાયત્ત શાસનની શરૂઆત.

વર્જીરીસ્તાનમાં સરહદ પર રમખાણ.

બે લાખ મજૂરોની મિલની હડતાલ.

મહાસભાનો હોદ્દારનીકાર.

પટણા નજીક ખીટા પાસે પંચાંગ એક્સ્પ્રેસનો ભયંકર અકસ્માત.

૧૦૪ માણસોના જાનની ખુવારી.

આંદામાનના રાજદ્વારી કેદીઓની જુખમગની હડતાલ તેમની મુક્તિ માટે અખિલ હિંદમાં ચળવળ.

હિંદમાં દારૂ-ગંધી, ૧ લી ઓક્ટોબરથી સાલેમમાં દારૂની દુકાનો બંધ થઈ.

આખા હિંદમાં મજૂર-અસાતિનું મોજું ફરી વળ્યું.

હિંદની ફેડરલ કોર્ટની ઉદ્ઘાટનક્રિયા.

૧૯૩૭ના બનાવો.

જાન્યુ. ૩ : વાઈ. એમ. સી. એ. (યંગ મેન્સ ક્રિશ્ચિયન એસોસીએશન) ની જગતપ્રસિદ્ધ માધ્યોરમાં ખુલ્લી મુઠ્ઠામાં આવી.

એશિયાની શ્રમિ પર આવી પરિવહ ભરાવાનો આ પહેલો પ્રસંગ હતો.

જાન્યુ. ૧૬ : મહાસભાની ચૂંટણીના પ્રચાર અર્થે પંડિત જવાહરલાલ નેહરુ દિલ્હીથી. પંજાબ એરોપ્લેનમાં ગયા.

” ૧૮ : નવા અધિસ્થ પ્રભાણે બંગાળમાં સામાન્ય ચૂંટણીની ચરચાત થઈ.

” ૨૫ : વડી ધારાસભાની બજેટની બેઠક ચર થઈ.

ફેબ્રુ. ૩ : વાઈસરૉય અને લોડ્ઝ બેઝ પોવેલની હાજરીમાં રાકાઉટ જમ્મૂરી ખુશી મુકવામાં આવી.

” ૫ : હિંદુસ્તાનની ખાણોમાં જમીન નીચે સ્ત્રીઓને ૧ જુલાઈથી કામે રોકવા અટકાવવાના ગર્વનર-જનરલ-ધર્મ-કાઉન્સિલે ધારા બહાર પાડ્યા.

” ૮ : શાસનના પહેલા વર્ષ દરમિયાન બ્રિટનમાં ગેરહાજર રહેવાનું અશક્ય હોવાથી શહેનશાહે દિઃડી-દરબાર ભવિષ્ય પર મુક્તતરી રાખ્યો.

” ૧૦ : બંગાળ-નાગપુર-દેશવેની હયાત ૬૦ મે દિવસે પાછી ખેંચી લેવામાં આવી.

” ૧૧ : દિવાળી તથા વસંતના ના. નિઝામ સરકારના રજાત-મહેત્સવનો પ્રારંભ.

” ૧૬ : વડી ધારાસભામાં રમૂ કરવામાં આવેલ રેલવે-બજેટમાં વધારો થવાનો અડસડો.

” ૨૦ : પ્રસિદ્ધ વાયુચત્રી કર્નલ ત્રિંગ્લર્ જનરલ-પરિશ્રમણ માટે નીરજનાં પોતાના ખાનગી એરોપ્લેનમાં કરાચી ગિતયાં.

” ૨૫ : કલકત્તામાં સર બી. એન. મિસ્ત્રું મરણ. બજેટનું રહસ્ય બહાર પાડવા માટે સરકારી અધિકારીને લાંચ આપવાના કહેવાતા યત્ન માટે શ્રીમંત મિત્રભાઈક તથા વડી ધારાસભાના સભ્ય રાવજહાનુર રોક ભાગ્યદં સોનીની ધરપકડ કરવામાં આવી.

માર્ચ ૧ : રામકૃષ્ણ-મહોત્સવને અંગે વિશ્વધર્મપરિષદ કલકત્તામાં ખુલ્લી મૂકવામાં આવી.

” ૪ : બંગાળ-ધારાસભાના મહાસભા-પક્ષના નેતા શ્રી. એસ. સી. બોઝ પ્રધાનમંડળી સ્થાપના માટે સુર જહાન એન્ડરસનને મળ્યા.

” ૧૩ : ગઈ કાલે મળેલ બંગાળ પ્રાંતિક સમિતિએ હોદાસ્વીકાર વિરુદ્ધ નિર્ણય કર્યો.

” ૧૬ : શરતી અધિકારસ્વીકારની બહામણ કરતો દરાવ મહાસભાની વર્કોંગ કમિટિએ પસાર કર્યો.

” ૧૭ : સુભાષચંદ્ર બોઝને આજે છૂટા કરવામાં આવ્યા.

” ૧૮ : જે જે પ્રાંતોમાં મહાસભાની બહુમતિ હોય ત્યાં ત્યાં શરતી પ્રધાનમંડળ સ્થાપવાનો આખિલ હિંદ મહાસભા સમિતિએ ૧૭૨ વિરુદ્ધ ૭૦ મતે દરાવ પસાર કર્યો.

” ૨૭ : હોળીના વરઘોડાને અંગે પાણીપતમાં થયેલ હિંદુ-મુસ્લિમ-હુલ્લડને દાખી દેવા માટે પોલીસે કરેલ ગોળીબારમાં ૧૪ માણસો મળ્યા.

એપ્રિલ ૧ : નવા બંધારણના વિરોધ તરીકે આખા હિંદમાં આજે હડતાલ પાડવામાં આવી.

” ૩ : ધાગસભા અયોજ્ય સુદત સુધી મુલતવી રહી.

” ૧૦ : વિરુદ્ધ પક્ષના તામકાવાળાઓએ કરેલા હુમલાને અંગે ૧૬ સિટિસ અધિકારીઓ મરાયા અને પાચ ધાયલ થયા.

” ૧૪ : શાંતિનિકેતનમાં ચીનની સંસ્કૃતિ તથા શિક્ષણનો હોલ ખુલ્લો મૂકવામાં આવ્યો. હિંદ-ગ્રામ્યનના વેપારી કમરો આજે પૂરા થયા.

” ૧૯ : બંગાળની ધારાસભાના સ્પીકરની ચૂંટણી કાયદેસર થઈ નથી તેમ દરાવવા માટે હાઈકોર્ટમાં દંતકેશન આપવા માટે અરજી કરવામાં આવી.

એપ્રિલ ૨૯ : જંગમગાની ધારસભાના રીકર તરફ ખાનખદાદુર
એપ્રિલ હક્કને કામ કરતા અટકાવવાની મિ. ડી. સી.
ગોસ્વામીની અરજી કલકત્તા હાઈકોર્ટ કાઢી નાખી.

મે ૧૦ : સહુની મિત્રોની હડતાલ આજે અંધ પડી. રાજેન્દ્રાહના
રાત્ર્યાલિંગેકમહોત્સવમાં જા.ગ ન લેવાનો કલકત્તા
કારપોરેશને નિર્ણય કર્યો.

મે ૨૩ : એક વખત જગતના સૌથી શ્રીમંત ગણાતા મિ. જે.
ડી. રોકફેલ્ડનું અવસાન થયું.

જૂ ૨૮ : મિ. બાર્ડવિને વડા પ્રધાન તરીકે રાજીનામું આપ્યું અને
મિ. નેવિલ ચેમ્બર્લેન પ્રધાન થયા.

જૂન ૩ : યુકે ઓફ વિંડસર અને મિસિસ વૉલિસ વૉર્ફિલ્ડનાં
આજે કાન્સમાં લગ્ન થયાં.

જૂ ૫ : ૧૦૦,૦૦૦ પૌંડના ખર્ચે લંડનમાં બંધાવાની નવી
મરિજાદનો પાયો વસાડના શ હજમદાએ નાખ્યો. આ
મરિજાદ માટે ના. નિજાને ૬૦,૦૦૦ પૌંડ આપ્યા.

જૂ ૧૭ : જગતના પરિશ્રમજુ માટે નીકળેલ એમિલિયા હઅરફાઈ
ડમડમ ખાતે બેઠી.

જૂ ૧૮ : અમૃતસરમાં થયેલ શિખ-મુસ્લિમ-હુદુદ લાખી દેવા
માટે બ્રિટિશ લશ્કરને બોલાવવું પડ્યું.

જૂ ૧૯ : 'પીટર પેન'ના સર્જક તથા પ્રખ્યાત લેખક સર જેમ્સ
બેરુલિંગ મૃત્યુ.

જૂ ૨૦ : નંગા પર્વત પર ગયેલ જર્મન હુકડીના માણુઓમાંથી
સાત તથા નવ યુરપા મળૂરો મૃત્યુ પામ્યા.

જૂ ૨૧ : કાન્સના વડા પ્રધાન મોં. બુએ રાજીનામું આપ્યું.

જૂ ૩૦ : ફ્લીટ લેફ. એમ. જે. એડમના એ. આર. એ. એફ. પ્લેને
૫૭,૬૮૭ શીટની લેઆઈએ બેઠીને જગતનો રેકર્ડ તોડ્યો.

જુલાઈ ૧ : કાન્સે સેનાનું ધોરણ ઊંચું.

ઉસાઇ ૭ : મહાસભાની વર્કિંગ કમિટિની સલાએ હોદ્દાસ્તીકાગો નિર્ણય કર્યો.

” ૧૪ : મદાસ તથા મેંયપ્રાંતમાં મદાસબાના પ્રધાનોએ આજે મોગંદ લીધા.

” ૧૭ : પટણા નજીક પંજાબ-હાવત એક્સપ્રેસ પાટા પડી ગતરી પડતાં ૧૦૪ માણસો મગયા તથા લગભગ ૨૦૦ પાયલ થયા. હિંદની રેલવેના ઇતિહાસમાં આ અકસ્માત લખ કરે હતો.

” ૩૦ : આંદામાનના રાજકીય કેદીઓએ કરેલ અમુક માગ-જુઓનો અસ્વીકાર થતાં, તેઓએ બૂખમગની હડતાલ શરૂ કરી.

ઓગસ્ટ ૮ : મહાત્મા ગાંધીજી આજે લોડ' નિવિધનોને મર્યા.

” ૧૪ : કનકતામાં આંદામાન કેદીઓના દિસને અંગે તીકરેલા સંસ્થાને ટ્રેડ ગેડ પર લાકીમાગ પડ્યો.

” ૨૩ : મહાસભાનાં અને ખીન મડગોને એકત્રિત્વે રાણે દુકમ રદ કરવાનો સંહદ પ્રાતની સમગ્રે નિર્ણય કર્યો.

” ૨૯ : માત મિનાયના આદામાનના બધા કેદીઓએ બૂખમગની હડતાલ બંધ કરી.

સપ્ટે. ૧૬ : લાહોરમાં કતલખાનુ બાધવાની ચોટના દિની સમગ્રે પડતી મુઝી.

” ૨૪ : ઓરિસ્સાની ધાનમળાએ ગજધાનીના વહેનો નિર્ણય કરાની તરફમા કર્યો.

” ૩૦ : ૧૧૦ મિ. ૨૭ મતે મનાગાની ધનમગ એ 'ટેનસી એક્ટ (એગેન્સ-૯) મિ. ૧' પસાર કર્યું. મહાવશા-પદે મત આપ્યા નહિ. મગ દારૂનિષેધનું મિ. ૧ બંને સભાએ પસાર કર્યું.

- ઝોડો ૨ : હિદમનમા મહાત્મા ગાધીજીનો ૬૮મો જન્મ દિવસ ઉજવાયો મદ્રાસ પ્રાતમા સાનેમના દાઝનિવેધની શરૂઆત થઈ મધ્યમ સલાજે 'વીમા જીન' પસાર કર્યું
- „ ૧૫ ગોન્યામાગતિ દેવગ મનષ્યમા પુનામાં હિદુઓ અને મુમનાનો વચ્ચે સમાધાની થઈ
- „ ૨૪ કોર્કપણ સખામા ભાણુ ન મગ્યના પેલીસ-દુમના લગ માગે મિ નરીમાનની બેગનોતમા ધરપકડ થઈ
- „ ૨૯ અખિન હિં મહાત્મા સમિતિની બેઠક કનકતામા મગી
- નવે ૧૮ મહાત્મા ગાધીજીની દરમિયાનગિરીને લઈ મગાગાની સરકારે અમ્રાયતના ગખેડ કેનીઓને ઝાડી મૂકવાની જહેરાત કરી.
- ૧ ૨૩ મગ જહોન એન્ડર્સને બગાગાની વિવિધ લીલી પ્રમિદ્ધ વિજ્ઞાનવેત્તા સગ જગદીયચદ્ર બોઝનુ મૃત્યુ

શાહી કુટુંબ (વિંડસર વંશ)

રાજા—નામદાર જ્યોર્જ ફ્રાંસિસની કૃપાથી ઐટલિટન, આયલેન્ડ અને દરિયાપાસના ક્ષિટિય મુલકોના રાજા, ધર્મના રક્ષક, હિંદના ચહેનસાહ. જન્મ ૧૪ ડિસેમ્બર ૧૮૬૫. રાજા જ્યોર્જના બીજા પુત્ર. મોટાભાઈ એડવર્ડ આઠમાના માદી-ત્યાગથી ૧૯૩૬ના ૧૨મી ડિસેમ્બરે રાજા થયા. તેમનું લગ્ન નામદાર મહારાણી ઇલિઝાબેથ સાથે ૧૯૨૩ના ૧૬મી એપ્રિલે થયું છે. નામદાર મહારાણીનો જન્મ ઈ. સ. ૧૯૦૦ના ઓગસ્ટની ૪થી તારીખે થયો છે.

રાજાની પુત્રીઓ—હર રોયલ હાઈનેસ પ્રિન્સેસ ઇલિઝાબેથ અલેક્ઝાન્ડ્રા મેરી. જન્મ ૧૯૨૬ના એપ્રિલની ૨૧મી. હર રોયલ હાઈનેસ પ્રિન્સેસ માર્ગરેટ રોઝ. જન્મ ૧૯૩૦ના ઓગસ્ટની ૨૧મી તારીખે.

રાજાનાં ભાઈ-બહેનો—ગમ્બા જ્યોર્જના મોટાભાઈ ડ્યુક ઓફ વિંડસર, આગલા રાજા એડવર્ડ આઠમા, ૧૯૩૬ના નવન્યુ-આરીની ૨૦મી તારીખે માદીએ આત્મ્યા, પરંતુ લગ્નના પ્રશ્નને અંગે પોતાના નાનાભાઈની તરફેણમાં ૧૯૩૬ના ૧૦મી ડિસેમ્બરે માદીત્યાગ કર્યો.

હિઝ રોયલ હાઈનેસ ડ્યુક ઓફ ગ્લોસ્ટેસ્ટર-જન્મ ૩૧ માર્ચ ૧૯૦૦. ૧૯૩૫ના નવેમ્બરની ૬મી તારીખે લેડી એલિસ મોટગુ ડગલાસ સ્ટ્રોટ, ડેસ ઓફ ગ્લોસ્ટેસ્ટર, સાથે લગ્ન થયું. ડેસને જન્મ ૧૯૦૧ની ડિસેમ્બર ૨૫.

હિઝ રોયલ હાઉસ ડયુક ઓફ કેન્ટ-જન્મ ૧૮૦૨ના ડિસેમ્બરની
૨૦ની. લગ્ન ૧૮૩૪ના નવેમ્બરની ૨૮મીએ હર રોયલ
હાઉસેમ ગ્રીમ અને કેમ્બ્રિજના પ્રિન્સેસ મેના સાથે

હર રોયલ હાઉસેમ પ્રિન્સેસ રોયલ ક્રિસ્ટિન ઓફ હોર્સ-
જન્મ ૧૮૮૭ના એપ્રિલની ૨૬મી લગ્ન ૧૮૨૨ના ફેબ્રુઆરીની
૨૮નીએ વાઇકાઉન્ટ લેસિનિસ, અત્યારે હેલ્ડના ૬૧ અને
સાથે થયા બે પુત્રો, ઓન જ્યોર્જ ટેનિસન લેસિનિસ તથા
ઓન ગિરાર્ડ ટેનિસ લેસિનિસ.

પ્રિન્સ જોહાન-જન્મ ૧૮૦૫ના જુલાઈ ૧૨ મૃત્યુ ૧૮૧૨ના
જાન્યુઆરી ૮

બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટ

બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટના બે વિભાગ છે અમીસના યુનાઈટેડ
કિંગડમના ઉપર, લાઈ સુપ્રીમ, આર્મિસનો, સુપ્રીમ, ના ક્વિનો,
અર્લો તથા વાઈકાઉન્ટી અને કીંગ ઓફ ઓર્લેન્ડો તથા બેનેને
તથા આર્લોન્ડના ૨૮ ઉપર બેનેને બિલ્ડી માટે તથા ગ્રાન્ડના ૧૬
ઉપર બેનેને પાર્લામેન્ટ આગતી હોય ત્યાંથી ચૂની મહામા આવે
છે અમીસનાના ૩૧ સભ્યોની સંખ્યા લગભગ ૭૪૦ની છે.

આમસનામા ૧૧૫ સભ્યોને બેનેથી ચૂની મહામા આવે છે
છેડના ૪૮૫ સભ્યો છે પાર્લામેન્ટ આગત રહે ત્યાં સુધી ગ્રાન્ડ
પ્રાટેમાર્લો ૬૧૫ સભ્યોને બેનેથી ચૂની મહામા આવે છે
છેડના ૪૮૨ સભ્યો, વેસના ૩૬, ગ્રાન્ડના ૭૪, તથા ઉપર
આર્લોન્ડના ૧૩ સભ્યો હોય છે આમસનામા સભ્યોને ૪ સ.
૧૯૧૧વી વારિસ ૪૦૦ પૌંડ આપવામા આવે છે

બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળ

વડા પ્રધાન તથા ફર્સ્ટ લોર્ડ	નેવિલ ચેમ્બર્લેન (વાર્મિસ)
આફ ફ્રેન્ચી	પૌંડ ૧૦,૦૦૦
લેડ ઓફ નેવે	વાર્મિસ ૮ લેસિનિસ
નેવેના આફ એન્ડેર	લગ્ન હોલ સાર્વજનિક

ગૃહખાતાના મુખ્યમંત્રી	સર સેમ્યુઅલ હોર
પેટ્રોલ-ખાતાના	લોર્ડ હાલિફાક્સ
મુલકાના	માલ્કમ મેકડોનલ્ડ
સંસ્થાનોના	ડબ્લ્યુ ઓન્ઝર્બર્ગિર
લડાર્થ-ખાતાના	એલ. હોર બેલિથા
હિંદી પ્રધાન	માર્કિવેસ ઓફ ઝેલેન્ડ
હવાઈ-ખાતાના પ્રધાન	વાઈટક્રાઉન્ટ સ્વિન્ટન
ફર્ટ લોર્ડ ઓફ એડમિરલ્ટી	એ. ડક ક્રૂપર
ઓર્ડ ઓફ ટ્રેઈના પ્રમુખ	ઓલિવર રોન્લિ
લંડુસ્તી-ખાતાના પ્રધાન	સર ફ્રિન્સિસ વૂડ
સ્કોટલેન્ડ માટેના પ્રધાન	વોલ્ટર. ઈ. ઈલિયટ
ફિનલેન્ડ-ખાતાના પ્રમુખ	લોર્ડ રોન્ડોપ
લોર્ડ પ્રીવી સીલ	લોર્ડ ટ લા વોર
મશૂર-ખાતાના પ્રધાન	અર્નેસ્ટ બાઉન
બચાવ-ખાતાના પ્રધાન	સર ટોમસ ઈન્સિપ
અવર-જવર ખાતાના પ્રધાન	ડૉ. ઈ. એલ. બર્ગિન
બેતીવાડી-ખાતાના પ્રધાન	ડબ્લ્યુ. એસ. મોરિસન

(પ્રધાનમંડળના સભ્યોનો વાર્ષિક પગાર ૫,૦૦૦ પૌંડ હોય છે)

હિંદ માટેની ઓફિસ

હિંદી પ્રધાન : મોસ્ટ આન. ધી માર્કિવેસ ઓફ ઝેલેન્ડ, પી. સી.,
જી. સી. આઇ. ઇ., કે. સી. આઇ. ઇ.

કાયમના નાયબ હિંદી પ્રધાન : સર એક. સ્ટુઅર્ટ, જી. સી. આઇ. ઇ.

પાર્લામેન્ટરિ નાયબ પ્રધાન : લોર્ડ એનથી

હિંદી પ્રધાનના સહાયકો : સર એ રમલામી મુન્સલિયર, સર
હોરસ વિલિયમ્સન, સર જી. એમ. કલે, સર હેન્રી સ્ટ્રેકેથ,
સર આર. ગ્લાન્સિ, ખાનખાદુર સર અબ્દુલ કાદિર, સર
એલન પાર્સન્સ, સરદાર ખાદુર મોહનસિંગ

હિંદના હાઇ કમિશનર : સર ફિરોજખાન નૂન, નાઈટ

હિંદના હાઈ ડેપુટી કમિશનર : બી. રામગવ
હિંદ માટેના ટ્રેડ કમિશનર—એ. ડી. બી. મીક

૧૯૦૧ થી હિંદી પ્રધાનો

સર જહોન પ્રોટ્રિક	૧૯૦૩	વાઈસરોય પીઠ	૧૯૨૨
જહોન મોલિ	૧૯૦૫	સર એસ. આલિવર	૧૯૨૪
અર્લ ઓફ ક્યુ	૧૯૧૦	અર્લ ઓફ બર્કનહેડ	૧૯૨૪
વાઈસરોય મોલિ	૧૯૧૧	વાઈસરોય પીઠ	૧૯૨૮
અર્લ ઓફ ક્યુ	૧૯૧૧	ડબ્લ્યુ. વેન્નુડબેન	૧૯૨૬
ઓરિન્ટલ એગ્રીમેન્ટ	૧૯૧૫	સર એસ. હોર	૧૯૩૧
ઈ. એસ. મોરિયુ	૧૯૧૭	માર્કિસ ઓફ એલેન્ડ	૧૯૩૫

હિંદી સરકાર

હિંદ એકમેન્ટની ધી મોસ્ટ ઓનરેબલ ધી માર્કિસ ઓફ
લિન્કિયગો પી. સી. કે. ટી. જી. એમ. એસ. આઈ., જી. એમ.
આઈ. ઈ., ઓ. બી. ઈ. ડી. એલ. ટી. ડી. (૩ ૨૦,૬૦૦)

હિંદી સેનાધિપતિ

હિંદ એકમેન્ટની જનરલ સર રોબર્ટ એ. કેસલ, જી. સી. બી.
સી. એસ. આઈ., ડી. એસ. બી. (૩ ૮૩૩૩-૫-૪)

કારોબારી સલાતા સંસ્થા (ફેબ્રુ ૬, ૧૯૧૭ ૨)

ધી ઓનરેબલ ટી. એ. રુબર્ટ સી. એસ. આઈ., એપ્રિલ
૧૯૩૩થી (ઉદ્ઘોષણાત્મક)

ધી ઓન. સર એન. એન. સરકાર, કે. સી. એસ. આઈ. નર્થ
પ્રેસિડેન્સી (કાયદાખાતું)

ધી ઓન. સર જોસ ઓગ કે. સી. બી., કે. સી. એસ. આઈ.,
(મહેસૂલ)

ધી. ઑન. સર હેન્રી કેમ્ક, બેરોનેટ, કે. સી. એસ. આઈ., આઈ. સી. એસ. (ગૃહમંત્રી)

ધી ઑન. કુંવર સર જગદીશ પ્રસાદ નાઈટ, સી. એસ. આઈ., સી. આઈ. ઈ., ઓ. બી. ઇ. (કૃષ્ણવણી, આરોગ્ય તથા જમીન)

ધી ઑન. સર મહમદ અફસરવાદખાન નાઈટ, બેરિટર (રેલવે તથા વેપાર)

હોમ ડિપાર્ટમેન્ટ

ઑન. મિ. આર. એમ. મેક્સવેલ આઈ. સી. એસ., સી. આઈ. ઈ. મંત્રી

જે. એ. થોર્ન, સી. આઈ. ઇ., આઈ. સી. એસ., જોડિયા મંત્રી

આઈ. એમ. સ્ટીવન્સ, સી. આ. ઇ. ડિરેક્ટર આફ પબ્લિક પ્રન્ફમેંશન્સ.

પોલીટીકલ ડિપાર્ટમેન્ટ .

ઑન. સર ઓર્ટોન્ડ ગ્લાન્સિ, કે. સી. આઈ. ઈ. મંત્રી.

સી. એલ. ક્રાફ્ટ્સ, સી. આઈ. ઈ. જોડિયા મંત્રી.

પરદેશ સાથેના સંબંધનું ખાતું

સર ઓથ્રે મેટકાફ, કે. સી. આઈ. ઇ., સી. આઈ. ઇ. એમ. વી. ઓ. મંત્રી.

મહિસૂલ-ખાતું

એ. જે. રિસસેન. સી. આઈ. ઇ., આઈ. સી. એસ. મંત્રી,

ઇ. ટી. ક્રાઉસ આઈ. સી. એસ. જોડિયા મંત્રી.

જે. ડબ્લ્યુ કેલિ. કન્ટ્રોલર ઓફ કરન્સી

સર અર્નેસ્ટ બર્ડોન. કે. સી. આઈ. ઇ., આઈ. સી. એસ. ઓડિટર જનરલ.

એમ. આર. દ્રાબ્બી, ઓ. બી. ઇ. મિલિટરી એકાઉન્ટન્ટ જનરલ.

(ટીફેન્સ) રક્ષાપુખ્તાવ

૩૩ એમ ૭. ઓગિલિ આદ તી એસ સેક્રેટરી ડીફેન્સ
ડિપાર્ટમેન્ટ

વાઇસ એમિરલ એ ઇ. એફ બે ફડ, આર એન ફોર્ગ આફિ-
સ ફનાન્ડીંગ ડાયન ઇન્ડિયન નેવી

લે, જનરલ નર ૭૧ ૩ એચ બારોનોન્યુ નીફ આફ ૧૧
જનરલ ૨૫૬

મિગેડિયર એ ૭ એ મેઇન, ડીરેક્ટર આફ મિનિસ્ટ્રી આપેલ સ
એ ૩ ૬ ટેલિ ૧૨૨

લે, જન ૩ સર જનરલ વિ. ડી એસ એ એડ ૧૫૦૦
જનરલ ૬૧ ૬૧૫૫

મિગેડિયર એન એમ વિલ્સન ડી એસ એ ડીરેક્ટર આફ
પર્સનલ સર્વિસીઝ

મિગેડિયર એન. એમ પી. જનર એડવોકેટ જન ૩ ૬૧ ૬૧૫૫

મે ૧૨ જન ૧ ડી એસ રેક્રૂટ ની બી ડી, એસ. એ.
ડીરેક્ટર મેડિ ૩ સર્વિસીઝ ૬૧ ૬૧૫૫

મે ૧૨ જનરલ સર આર્થર મોએન્સ ડી એમ એ ૩૧૫૨
માસ્ટર જનરલ ૬૧ ૬૧૫૫

મે ૧૨ જનરલ ૪ એમ. સ્ટુઅર્ટ ડીરે ૧૨ આફ નેપ્લાઇઝ એન્ડ
ફાન્ડેપોર્ટ

મે ૧૨ જનરલ એચ. એમ ગેન્કેન ડી એમ એ એન્જિનીઅર-
ઇન-ચીફ

મિગેડિયર એચ ની ડિમેન, ડીરેક્ટર વેનરરી સર્વે

લેફ જનરલ, સર હેનરિ ૬ એચ રાઇઝ પ્રાઇસ, માસ્ટર જન ૩
આફ ૫૧ એડનન્સ ૬૧ ૬૧૫૫

મે ૧૨ જન ૧ એન ૧ એનેગલન મિનિસ્ટ્રી સેક્રેટરી

એર માર્શલ સર ઇ. આર. લડલો લુએટ, ડી. એસ. એ. એમ.
સી., એર ઓફિસર, કમાન્ડીંગ રૉયલ એર ફોર્સ ઇન ઇન્ડિયા.

કાયદાખાતું.

જી. એચ. સ્પેન્સ, આઈ. સી. એસ. મંત્રી.
જે. પાર્ટલિ, આઈ. સી. એસ. જોડિયા મંત્રી અને ક્લાર્કસમેન.
ડી. એન. મિતર, હિંદી સરકારના સેલિમીટર
સર બ્રિજેન્દ્ર મિતર, કે. સી. એસ. આઈ. ફેડરલ એડવોકેટ, જનરલ.

વેપારખાતું

એ. જી. કલો, આઈ. સી. એસ. વેપારખાતાના મંત્રી.
ડૉ. જે. મથાઈ, વેપારખાતાના, ખનન તથા આંદાજના
ડીરેક્ટર જનરલ.

રેલવે-બોર્ડ

સર ગુધ્રિ રમેલ. રેલવેના ચીફ કમિશનર (રૂ. ૫૦૦૦)
એ. ઈ. ટિલડેન પેટનસન, રેલવે-બોર્ડના સભ્ય.
જે. સી. હિગ્ગેટ. રેલવે-બોર્ડના સભ્ય.
બી. એલ. ફેમેરોન રેલવે-બોર્ડના મંત્રી.
બી. એન. મિત્ર, રેલવેના ઓડિટ ડીરેક્ટર
એચ. બી. નોર્થરિ. રેલવેના હિમાબખાતાના કન્ટ્રોલર
બી. એમ. સ્ટેગ આઈ. સી. એસ. ફિનેન્સિયલ કમિશનર
ડી. એસ. શંકર આચર. ડીરેક્ટર ઓફ ફાઇનેન્સ.

કેળવણી, આરોગ્ય તથા જમીનખાતું

સર. જી. એસ. બાબપાઈ કેળવણીખાતાના મંત્રી
જે. ઈ. પાર્કિન્સન આઈ. ઈ. એસ. હિંદના કેળવણી-કમિશનર
સી. જી. ટ્રેસ જંગલખાતાના ઈન્સ્પેક્ટર જનરલ.

મેનર જનરલ ઈ. ડબ્લ્યુ. સી. એગ્રિફિટ આર્ષ. એમ. એસ.
હિંદી તંબીખીખાતાના ડીરેક્ટર જનરલ.

લેફ. કર્નલ એ. જી. એચ. રમેલ આર્ષ. એમ. એસ. હિંદીના
નહેર આરોગ્યખાતાના કમિસ્નર.

પ્રિંગેડિયર એચ. જી. કુચમેન હિંદીના સર્વેયર જનરલ.

જી. એફ. બ્લેકિસ્ટન હિંદીના શૌધખોળખાતાના વડા.

વેણીપ્રસાદ. ડી. એસ. સી. ડીરેક્ટર જ્યોલોજીકલ સર્વે.

સી. સી. કેડર. ડીરેક્ટર પ્રોટેનિકલ

હુનર-ઉદ્યોગખાતું

એસ. એન. રાય. વેપાર તથા હુનર-ઉદ્યોગખાતાના મંત્રી

લેઓનલ ફિલ્ડન, પ્રોડક્ટરિંગના કન્ટ્રોલર.

એફ. ટિમ્સ એમ. સી. હિંદીના સિવિલ એવિએશનના ડીરેક્ટર

કે. રામ પર્ષ. પેટન્ટ અને ડિઝાઈનના કન્ટ્રોલર

આર. એસ. પર્સલ સી. આર્ષ. ઈ. ટપાલ તથા તારખાતાના
ડીરેક્ટર જનરલ

જી. પીસ સગળી બહે તેવા પદાર્થોના ચીફ ઈન્સ્પેક્ટર.

સી. એફ. વીકફી, છાપખાનાં તથા રેશનરીના કન્ટ્રોલર.

સી. ડબ્લ્યુ. ખી. નોર્મંડ. આબજવેશન ખાતાના ડીરેક્ટર જનરલ.

સર જેમ્સ પિટકીથલિ, ગેસના ચીફ કન્ટ્રોલર.

એ. એમ. હેરોન, એફ. જી. એસ. હિંદીના શ્વેતર-ખાતાના ડીરેક્ટર

ડી. પેન્મેન, સી. આર્ષ. ઈ. ખાણ-ખાતાના ઈન્સ્પેક્ટર.

વહી ધારાસભા-ખાતું

મિયાં મહમદ રફી, મંત્રી

સુધારા-ઓફિસ

ડબ્લ્યુ. એચ. લૂઈ, આર્ષ. મી. એસ., સી. આર્ષ. ઈ. સુધારા-
ખાતાના કમિસ્નર

ઈ. કેપન નિમય, આર્ષ. સી. એસ. બેડિયા-મંત્રી

મહેસાણાની સેન્ટ્રલ બોર્ડ

એ. એચ. લોપડ આઇ. સી. એસ. સભ્ય :

જે. એફ. શેફિ, આઇ. સી. એસ. „

ફેરલ્ડ બહિર નોકરીનું કમિશન

ઇ. ગોર્ડન, આઇ. સી. એસ. (પ્રમુખ)

એ. એફ. રહેમાન, એચ. એસ. , કોસ્થવેષ્ટ આઇ. સી. એસ.,
રાયબહાદુર પી. એલ. ધવન (સભ્યો) એચ. હેમિલ, આઇ.
ઇ. એસ. મંત્રી.

ટેરિફ બોર્ડ

સર જી. પ્રેક્ટન કે. સી. આઇ. ઇ. પ્રમુખ

ફાઇલ ઇન્સાઇમ રિફિન્ટુલા, સભ્ય

ડૉ. એલ. સી. જૈન, પી. એચ. ડી., ડી. એસ. સી. સભ્ય

કે. બી. લાટિયા આઇ. સી. એસ. મંત્રી

ચેમ્બર ઓફ પ્રિન્સિપલ

ચેન્સેલર પતિયાળના મહાગણ

પ્રો. ચેન્સેલર નવાનગરના જામસાહેબ

સ્ટેન્ડીંગ કમિટી-લાવલપુર, કુંગરપુર, બિલાસપુર, વાંકાનેર, મડી,
બિકાનેર, જોધપુર, સચીન અને સાગલીના રાજ્યકર્તાઓ

હિંદનું ન્યાયખાતું.

હિંદની ફેરલ્ડ કોર્ટ

હિંદ માટે વડા જજ : સર મોન્સિ ગ્વાયર, કે. સી. એસ. આઇ.
(રૂ. ૭,૦૦૦)

જજ : એમ. આર. જયકર (રૂ. ૫,૫૦૦) સર શાહ મહંમદ
સુલેમાન નાઈટ (રૂ. ૫,૫૦૦)

એડવોકેટ જનરલ : સર જજેન્દ્રલાલ મિતલ, કે. સી. આઇ. ઇ.

હાઇકોર્ટના વડા જજો

કનકતા : ઑન સર હેરોલ્ડ ડર્બીશાયર કે. સી. (વાર્ષિક ૭૨,૦૦૦ ર.)
 મુખ્ય : ઑન સર જજ્ઞાન થોમસ કે. સી (વાર્ષિક ૬૦,૦૦૦ ર.)
 મદ્રાસ ઑન એચ. એચ. એલ. લીચ (વાર્ષિક ૬૦,૦૦૦ ર.)
 પટણા . ઑન સર કુર્ટનિ ટેરન નાઇટ (વાર્ષિક ૬૦,૦૦૦ ર.)
 અલ્મોહામાદ . મર જજ્ઞાન ટોમસ નાઇટ (વાર્ષિક ૬૦,૦૦૦ ર.)
 નાગપુર . ઑન મર ગિ'મટ' સ્ટોન (વાર્ષિક ૫૦,૦૦૦ ર.)
 અયોધ્યા (શિક્ક કોર્ટ) ઑન. રિશ્વેશ્વરનાથ શ્રીવાસ્તવ (રૂ. ૪,૦૦૦)

ચુનિ જજો

ઠસકતા (દરેકને રૂ. ૪,૦૦૦)

મુખ્ય (દરેકને રૂ. ૪,૦૦૦)

ઑન સર વિયોનાડ. જે. કાસ્ટેલો	ઑન મિ સી પી બ્લેકવેન
ઑન મિ જે. લોર્ડ-રિલિયમ્સ	" " એસ. એસ. રામણુમ્
" " આર ઇ જેક	" " આર એમ જુમરી'ડ
" " એસ ઇ. વોર	" " કે ડમ'યુ. ખાર્શી
" " એચ આર પેકરિજ	" " બી જે. વાડિયા
" " ડી સી પેટર્સન	" " એચ. વી દિવેટિયા
" " જી. અમી અલી	" " એ એસ. આર મેકિનન
" " એમ સી ઘેપ	" " કે. ડમ'યુ વામુદેવ
" " સી. ખાર્ટનિ	" " કે ની સેન
" " જી ડી મેકનેર	" " એન. જી એન્ડ્રિનીઅર
" " એસ. નાસિમઅલી	" " એમ. એ સોમજી
" " એ. જી. આર હેન્ડર્સન	" " ડી આર નોર્મન
" " આર સી મિતલ	" " જી એન. હોકાર
" " એન. જી. એ એન'લિ	" " એચ જે. કલિયા
" " બી. કે મુકરજી	" " એન. જે. વાડિયા
" " એન એ ખુડર	લાહોર (દરેકને રૂ. ૪,૦૦૦)
" " ગી મી રિખાસ	ઑન સર જે. એડિસન

ઑન.	મિ.	બક્ષી ટેકચંદ
"	"	જે. ફ્રાન્કડરટ્રીમ
"	"	જયલાલ
"	"	કુંવર દલીપસિંહ
"	"	જે. એચ. મનરો
"	"	એફ. ડામ્પુ. રોકમ્પ
"	"	એમ. વી. બીડે
"	"	અબ્દુલ રશીદ
"	"	એસ. દીનમહમદ

પટણા (દરેકને રૂ. ૪,૦૦૦)

ઑન.	મિ.	એ. ડામ્પુ. ઈ. વોટ
"	સર. ડી. એસ. મેકફર્સન	
"	મિ. એમ. ફ્રાન્કીઅલી	
"	"	ખવાન એમ. નૂર
"	"	જે. એફ. ડામ્પુ. જેમ્સ
"	"	એસ. બી. ધવલે
"	"	સી. એમ. અમરવાલા
"	"	એસ. પી. વર્મા
"	"	એફ. છ. રોલંડ
"	"	એફ. એફ. માદન

મદ્રાસ (દરેકને રૂ. ૪,૦૦૦)

ઑન.	સર.	એમ.	વેંકટસ્થા રાવ
"		મિ.	સી. માધવન નેર
"		"	એસ. વર્દાચાર
"		"	એચ. ડી. ફાર્નિશ
"		"	કે. પી. લક્ષ્મણરાવ
"		"	વી. પાંડુરંગરાવ
"		"	એ. જે. પ્રાં

ઑન.	મિ.	એ. જે. પ્રીમ
"	"	એફ. છ. જેન્ટલ
"	"	કે. પી. લક્ષ્મણરાવ
"	"	વી. મોરિટ
"	"	એસ. વર્ડજવર્થ
"	"	એન. એસ. મેનન
"	"	જે. સી. રોડ્ડ
"	"	પી. વેંકટરમણ નવ
"	"	એફ. ડામ્પુ. જેન્ટલ
"	"	એલ. સી. હોર્વિલ

અહલાપાખાદ (દરેકને રૂ. ૪૦૦૦)

ઑન.	મિ.	સી. નિયામતુલ્લા
"	"	ઈ. બેનેટ
"	"	ઈકબાલ આદમદ
"	"	એ. ડી. હેરિસ
"	"	રાજપાણસિંગ
"	"	યુ. એસ. અજપાર્થ
"	"	એચ. જે. ફ્રાન્કિસ્ટર
"	"	જે. જે. એલેક્ષ
"	"	આર. એલ. ચોર્કી
"	"	એ. એચ. હેમિલ્ટન
"	"	ગંગાનાથ

નાગપુર (દરેકને રૂ. ૩,૩૩૩-૫-૪)

મિ.	એલ. લુઈ
"	બી. એસ. નિયોબી
"	આર. ઈ. પોલોક
"	વિવિયન બોઝ
"	એચ. છ. ગ્રીનર

જાએની સંખ્યા

કોટ	વધારેમાં વધારે સંખ્યા
મદરાસ હાઈકોર્ટ	૧૫
મુંબઈ "	૧૩
કલકત્તા "	૧૯
અલ્હાબાદ "	૧૨
લાહોર "	૧૫
પટણા "	૧૧
નાગપુર "	૭
અયોધ્યા ચીફ કોર્ટ	૭
મીથિના જ્યુડીશિયલ કમિશનરી કોર્ટ	૫ આસિસ્ટન્ટ જ્યુડીશિયલ કમિશનર
સરહદ પ્રાંતના જ્યુડીશિયલ કમિશનરી કોર્ટ	૨ આસિસ્ટન્ટ જ્યુડીશિયલ કમિશનર

મુખ્ય દેશી રાજ્યો

નામ	વાર્ષિક સરેરાશ આવક રૂપિયા	સરકારને અંશુદી રૂપિયા
કચ્છ (બ્રુચિસ્તાન)ના ખાન	૧૪,૪૬,૦૦૦	...
બૂતાનના મહારાજા મધ્યહ્ન—	૪,૦૦,૦૦૦
બોપાળના નવાબ દેવાસ (હિનિયર)ના મહારાજા	૮૦,૦૦,૦૦૦	૧,૬૧,૨૬૦-૫-૦
દેવાસ (હિનિયર)ના મહારાજા	૬,૩૦,૦૦૦	૧૪,૨૩૭-૪-૭
દેવાસ (હિનિયર)ના મહારાજા	૫,૨૮,૦૦૦	૬૪,૨૩૭-૪-૭
નગસિંહગઢના રાજા	૮,૦૬,૦૦૦	...
દતિયાના મહારાજા	૧૪,૩૩,૦૦૦	...

પન્નાના મહારાજ	૧૨,૬૫,૦૦૦	૬,૮૫૫-૦-૦
ઝોરઝાના મહારાજ	૧૩,૦૯,૦૦૦	...
ઈદરના મહારાજ	૧,૨૪,૨૧,૦૦૦	...
રેવાના મહારાજ	૬૦,૦૦,૦૦૦	...
અગ્વાણીના રાજા	૧૦,૩૧,૦૦૦	૩,૩૮૯-૦-૦
ધારના મહારાજ	૧૭,૬૦,૦૦૦	૬,૬૦૧-૦-૦
જયગના નવાબ	૧૨,૯૬,૦૦૦	૧,૩૭,૧૨૭-૦-૦
રત્નામના મહારાજ	૧૦,૦૦,૦૦૦	૪૨,૦૦૦-૦-૦
જાલ્હાપુરના મહારાજ	૭૭,૦૦,૦૦૦	...
ભોરના રાજા	૬,૭૧,૦૦૦	૪,૬૮૪-૦-૦
જાજીરના નવાબ	૯,૩૫,૦૦૦	...
સાંગલીના રાજા	૧૫,૪૧,૦૦૦	...
માંવતનાડીના રાજા	૬,૪૩,૦૦૦	...
ઈલહાદીના મહારાજ	૬,૩૫,૦૦૦	૧૬,૦૦૦-૦-૦
મયુરભજના મહારાજ	૨૬,૬૦,૦૦૦	૧,૦૬૮-૦-૦
પેટણના મહારાજ	૮,૫૬,૦૦૦	૧૩,૦૦૦-૦-૦
વડોદરાના ગાયકવાડ	૨,૬૦,૦૯,૦૦૦	...
વાસદાના રાજા	૭,૩૮,૦૦૦	૧૫૪-૦-૦
બારીયાના રાજા	૧૧,૭૮,૦૦૦	...
ખંભાતના નવાબ	૧૦,૧૯,૦૦૦	૨૧,૬૨૪-૦-૦
હોટાહિપુરના રાજા	૬૩,૧૦,૦૦૦	૭,૮૦૬-૦-૦
ધરમપુરના રાજા	૧૦,૨૭,૦૦૦	૯,૦૦૦-૦-૦
રાજપીપળાના મહારાજ	૨૪,૬૫,૦૦૦	૫૦,૦૦૧-૦-૦
ગાલિયરના મહારાજ	૨,૪૧,૭૯,૦૦૦	...
હૈદરાબાદના નિઝામ	૭,૯૮,૯૦,૦૦૦	...
જમ્મુ અને કાશ્મીરના મહારાજ	૨,૨૩ ૨૯,૦૦૦	જે કાશ્મીરી શાલ ત્રણ ઉમાલ
કાશ્મીરના મહારાજ	૯૦,૦૯,૦૦૦	૨,૦૦,૦૦૦-૦-૦
પુટુકોટાના રાજા	૨૨,૮૮,૦૦૦	...
ત્રાવણકોરના મહારાજ	૨,૪૪,૦૨,૦૦૦	૭,૯૬,૪૩૦-૦-૦
માઈસોરના મહારાજ	૩,૪૫,૨૭,૦૦૦	૨૪,૫૦,૦૦૦-૦-૦

ભાવલપુરના નવાખ	૪૫,૫૦,૦૦૦	...
ફરીદકોટના રાગ	૧૭,૨૨,૦૦૦	...
જાંદના મહારાગ	૨૪,૦૦,૦૦૦	...
કપુરથલાના મહારાગ	૩૬,૦૦,૦૦૦	...
માલરોટકોટના નવાખ	૮,૫૦,૦૦૦	...
મંડીના રાગ	૧૨,૫૮,૦૦૦	૧,૦૦,૦૦૦-૦-૦
નભાના મહારાગ	૨૫,૫૫,૦૦૦	...
પતિયાળાના મહારાગ	૧,૪૫,૦૦,૦૦૦	...
ખેમ્બુના મીર	૧૫,૦૦,૦૦૦	...
ભરતપુરના મહારાગ	૩૧,૬૭,૦૦૦	...
જાંદના રાગ	૧૭,૩૫,૦૦૦	૧,૨૦,૦૦૦-૦-૦
ધોલપુરના મહારાજ રાણા	૧૬,૭૮,૦૦૦	...
કોટના મહારાજ	૫૧,૭૧,૦૦૦	૪,૨૪,૭૨૦-૦-૦
અલવંતના મહારાગ	૩૭,૦૦,૦૦૦	...
જયપુરના મહારાગ	૧,૨૦,૦૦,૦૦૦	૪,૦૦,૦૦૦-૦-૦
કિશનગઢના મહારાગ	૭,૫૦,૦૦૦	...
ટોંકના નવાખ	૨૧,૬૮,૦૦૦	...
ઉદેપુરના મહારાગ	૬૭,૩૧,૦૦૦	...
ભોધપુરના મહારાગ	૧,૪૨,૦૮,૦૦૦	૨,૧૩,૦૦૦-૦-૦
પાલલપુરના નવાખ	૧૦,૮૧,૦૦૦	...
ખિકાનેના મહારાગ	૧,૨૧,૦૦,૦૦૦	...
શિરોલીના મહારાજ	૧૦,૦૩,૦૦૦	...
સિદ્ધિમતા મહારાગ	૪,૮૬,૦૦૦	...
ભાવનગરના મહારાગ	૧,૫૦,૦૮,૦૦૦	૧,૨૮,૦૬૦-૦-૦
કચ્છના મહારાજ	૩૧,૨૭,૧૯૧	૮૨,૨૫૭-૧૫-૦
ધ્રાંગધ્રાના મહારાગ	૨૫,૦૦,૦૦૦	૪૦,૭૬૧-૦-૦
ગોંડલના મહારાગ	૫૦,૦૦,૦૦૦	૪૦,૦૯૬-૦-૦
ઈડરના મહારાગ	૨૧,૦૦,૦૦૦	...
ભૂનાગઢના નવાખ	૮૦,૦૦,૦૦૦	૨૮,૩૯૪-૦-૦
લીંબડીના કોન્સ્ટાબલ	૯,૧૩,૦૦૦	૫૪,૫૧૭-૧-૦

મોરખીના મહારાજ	૪૭,૧૩,૦૦૦	૯,૨૬૩-૦-૦
નવાનગરના મહારાજ		
જમસાહેબ	૯૩,૪૭,૦૦૦	૫૦,૮૧૨-૦-૦
પાલીતાણાના ઠાકોર સાહેબ	૧૩,૧૮,૦૦૦	...
પોરબંદરના મહારાજ		
રાણાસાહેબ	૨૧,૭૫,૦૦૦	૨૧,૨૦૨-૦-૦
રાધનપુરના નવાબ	૧૦,૦૦,૦૦૦	...
રાજકોટના ઠાકોર સાહેબ	૧૦,૭૬,૦૦૦	૧૮,૯૯૧-૦-૦
મણિપુરના મહારાજ	૭,૪૧,૦૦૦	૫,૦૦૦-૦-૦
મૂંચબિહારના મહારાજ	૨૫,૮૪,૬૯૭	૬૭,૭૦૦-૧૫-૦
ત્રિપુરાના મહારાજ	૩૦,૮૬,૦૦૦	...
ખનારસના મહારાજ	૧૭,૯૮,૭૭૧	૨,૧૯,૦૦૦-૮-૦
રામપુરના નવાબ	૪૯,૧૭,૦૨૩	...
તેહરી-ગઢવાલના રાજા	૧૯,૦૧,૦૦૦	...

હિંદના મુખ્ય રાજ્યકર્તાઓ

૨૧ તોપની સલામી

વડોદરાના મહારાજ ગાયકવાડ
 જ્વાલિયન્ના મહારાજ સિંધિયા
 દિવાળાદના નિઝામ
 જમ્મુ અને કાશ્મીરના મહારાજ
 માધ્યમોરના મહારાજ

૧૯ તોપની સલામી

બોપાળના નવાબ
 ઇલિના મહારાજ હોલ્કર
 ખિલાતના ખાન (વલી)
 કાલ્હાપુરના મહારાજ
 ત્રાવણકોરના મહારાજ
 હિંદપુરના મહારાજ

૧૭ તોપની સલામી

ભાવલપુરના નવાબ
 ભરતપુરના મહારાજ
 મુંદીના મહારાવ રાજા
 કાન્વીનના મહારાજ
 કચ્છના મહારાવ
 જયપુરના મહારાજ
 કરૌલીના મહારાજ
 કોટાના મહારાવ
 બેઘપુર (માસ્તાડ)ના મહારાજ
 પતિયાળાના મહારાજ
 રેવાના મહારાજ
 રોંકના નવાબ

૧૫ તોપની સલામી

અશ્વરના મહારાજ
 ખૂતાનના મહારાજ
 ખંસવાડાના મહારાજ
 દાતિયાના મહારાજ
 દેવાસ (સિનિયર)ના મહારાજ
 દેવાસ (લુનિયર)ના મહારાજ
 ધારના મહારાજ
 ધોલપુરના મહારાજ ગણ
 ડુંગરપુરના મહારાજ
 ઈડના મહારાજ
 જિલ્લામીરના મહારાજ
 ખરપુરના મીર
 દિશનગના મહારાજ
 ઝોરઝાના મહારાજ
 પ્રતાપગઢના મહારાજ
 રામપુરના નવાબ
 સીકીમના મહારાજ
 શિરોહીના મહારાજ

૧૩ તોપની સલામી

ખનારસના મહારાજ
 બાવનગરના મહારાજ
 ક્યુમિદાના મહારાજ
 પ્રાંગના મહારાજ
 જાવરાના નવાબ
 જાલાવાડના મહારાજ ગણ
 ઝીંદના મહારાજ
 જૂનાગઢના નવાબ
 કપુરથલાના મહારાજ
 નમાના મહારાજ

નવાનગરના મહારાજ
 પાલનપુરના નવાબ
 પોરમંદના મહારાજ
 રાજપીપળાના મહારાજ
 રતલામના મહારાજ
 ત્રિપુરાના મહારાજ

૧૧ તોપની સલામી

અજયગઢના મહારાજ
 અલિરાજપુરના રાજા
 બહીનીના નવાબ
 બરવાણીના ગણ
 બિજાવના મહારાજ
 બિજાસપુરના રાજા
 ખંભાતના નવાબ
 ચંબાના રાજા
 ચરખરીના મહારાજ
 ચતરપુરના મહારાજ
 ફરીદકોટના રાજા
 ગોંડાના હકીર સાહેબ
 જંજીરાના નવાબ
 જાણુઆના રાજા
 માલરકોટલાના નવાબ
 મંડીના રાજા
 મણિપુરના મહારાજ
 મોરબીના હકીર સાહેબ
 નરસિંગગઢના રાજા
 પાનાના મહારાજ
 પુલકોટાના રાજા
 રાધનપુરના નવાબ
 રાજમઢના રાજા

સલિયાનાના રાજા
અંધારના રાજા
સીરમુરના મહારાજા
સીતામલિના રાજા
સુકેતના રાજા
તેહરીના રાજા

૯ તોપાની સલામી

વાહસિનોરના નવાબ
અમનપેલના નવાબ
વાંસદાના રાજા
વરાંધના રાજા
બોરના પંતસચિવ
છોટાઉદેપુરના રાજા
દાંતાના મહારાજા
ધરમપુરના રાજા
દ્રોળના ઠાકોર સાહેબ
ફદ્દથલીના સુલતાન
સીપદના સા બાવા
જોહરના રાજા
કમ્હાંદીના રાજા
કુંકુંડુગના સા બાવા
ખિલ્તપુરના રાવબહાદુર

કીશન અને સોકોદ્રાના સુલતાન,
લેહજના સુલતાન
લીંબડીના ઠાકોર સાહેબ
લોહારના નવાબ
લુધ્યાવાડાના રાજા
મૈહરના રાજા
મયુરભંજના મહારાજા
મોંગેરના સા બાવા
મુધોલના રાજા
નાગોડના રાજા
પાલીતાણાના ઠાકોર સાહેબ
પટનાના મહારાજા
રાજકોટના ઠાકોર સાહેબ
સચીનના નવાબ
સાંગલીના ચીફ
સાંતના રાજા
સાવંતવાડીના સર ટેસાઈ
શાહપુરના રાજા
રોહર અને મોકલ્લાના સુલતાન
સોનપુરના મહારાજા
વઢવાણના ઠાકોર સાહેબ
વાંકાનેરના રાજાસાહેબ
યાંગેરના સા બાવા

ગવર્નર-જનરલ અને વાઈસરોય

ખંગાળાના ગવર્નર-જનરલ
૧૭૭૪ વોલન હેસ્ટિંગ્સ
૧૭૮૫ સર જી. મેકડોર્સન
૧૭૮૬ અર્ચ બ્રાન્વાલિસ
૧૭૯૩ સર જોન રોબર

૧૭૯૮ સર આલ્ફ્રેડ ક્લાર્ક
૧૭૯૮ લોર્ડ વેલેસલિ
૧૮૦૫ લોર્ડ ક્રાન્વાલિસ
(ખીજ વખત)
૧૮૦૭ અર્ચ બ્રાન્વાલિસ મિન્ટો પહેલો

૧૮૧૩ લોર્ડ હેસ્ટિંગ્સ (અર્લ ઓફ મોર્ચી)	૧૮૬૩ સર વિલિયમ ડેનિસન
૧૮૨૩ જોન એડમ	૧૮૬૪ સર જહોન લોરેન્સ
૧૮૨૩ અર્લ આમ્હસ્ટ	૧૮૬૯ અર્લ ઓફ મેયો
૧૮૨૮ ડબલ્યુ. ખી. બેઇલિ	૧૮૭૨ સર જહોન રટ્ટેચિ
૧૮૨૯ લોર્ડ ડબલ્યુ. ફેવેન્ડેશ બેન્ટિક	૧૮૭૨ લોર્ડ નેપિયર
હિંદના ગવર્નર-જનરલ	૧૮૭૨ લોર્ડ નોર્થબ્રુક
૧૮૩૩ લોર્ડ ડબલ્યુ. ફેવેન્ડેશ બેન્ટિક	૧૮૭૬ અર્લ ઓફ સિટન
૧૮૩૫ સર ચાર્લ્સ મેટકાફ	૧૮૮૦ લોર્ડ રિપન
૧૮૩૬ લોર્ડ આર્કહેન્ડ	૧૮૮૪ અર્લ ઓફ ડફ્ફિન
૧૮૪૨ લોર્ડ એલનબરો	૧૮૮૮ લોર્ડ લેન્સડાઉન
૧૮૪૪ સર હેનરી હાડિન્ગ	૧૮૯૪ અર્લ ઓફ એલિંગન બીજો
૧૮૪૮ અર્લ ઓફ ડેવહાઉગી	૧૮૯૯ લોર્ડ કર્ઝન
૧૮૫૬ લોર્ડ ફર્નિંગ	૧૯૦૪ લોર્ડ એમ્પથિલ
ગવર્નર-જનરલ અને વાઇસરોય	૧૯૦૪ લોર્ડ કર્ઝન
૧૮૫૮ લોર્ડ ફર્નિંગ	૧૯૦૫ અર્લ ઓફ મિંટો બીજો
૧૮૬૨ અર્લ ઓફ એલિંગન પહેલો	૧૯૧૦ લોર્ડ હાડિન્ગ
૧૮૬૩ સર રોબર્ટ નેપિયર	૧૯૧૬ લોર્ડ મેગરફર્ડ
	૧૯૨૧ લોર્ડ મીડિંગ
	૧૯૨૬ લોર્ડ ઇલીન
	૧૯૨૯ લોર્ડ ગોરેન
	૧૯૩૧ લોર્ડ વિલિંગ્ડન
	૧૯૩૬ અર્લ ઓફ લિન્લિથગો

હિંદમાં મતાધિકાર તથા ચૂંટણી

હિંદમાં નોંધાયેલ મતદારોની સંખ્યા લગભગ ૩૨,૦૦૦,૦૦૦ છે. ધારાસભાની હેઠલી ચૂંટણી વખતે બંગાળમાં ૬,૬૬૨,૬૫૪ મતદારો હતા. તે મતદારોની કુલ સંખ્યાના માત્ર ૧૩.૩ ટકા જ હતા.

આખા હિંદના પ્રાંતોની ચૂંટણીના આંકડાઓથી જણાય છે કે અગિયાર પ્રાંતોમાં બને સભાઓમાં મળી મહાસભાપક્ષને ૭૬૧ તથા મિનમહાસભાવાદી પક્ષને ૧૦૪૯ નજ્યાઓ મળી હતી. ઉપલી

ધારાસભામાં મહાસભાપક્ષને ૬૫ તથા બિનમહાસભાવાદીઓને ૬૦ જગ્યા મળી. નીચલી ધારાસભાઓમાં મહાસભાને ૬૦૬ તથા બિન-મહાસભાવાદી પક્ષને ૮૮૯ જગ્યાઓ મળી.

વધારેમાં વધારે મતની સંખ્યા

હિંદમાં વધારેમાં વધારે મત મેળવનારાઓ અત્યાર સુધી બે જણા નીકળ્યા છે. એક તો મજૂરપક્ષના મિ. નિહરિન્દુ દત્ત મહામંદાર (૫૧,૫૨૬ મત) તથા નારંગેલના રાજા (૬૪,૯૩૨ મતો)

હિંદની ૧૯૩૭ ની ચૂંટણી

મત આપનાગઓની સંખ્યા	લગભગ ૩૨,૦૦૦,૦૦૦
ઉમેદવારો	૭,૦૦૦
ચૂંટાયેલા સભ્યો	૨,૦૦૦

સંયુક્ત પ્રાંતની ચૂંટણી

યુક્તપ્રાંતમાં ૧,૦૬,૨૪૮ ચોરસ માઈલના વિસ્તારમાં ફેલાયેલ ૫૫,૦૦,૦૦૦ મતદારો હતા. ૨,૪૯૫ મત આપવાનાં સ્થળો હતાં, તથા તે ૫૨ દેખરેખ ગણવા માટે ૧૦,૦૦૦ અધિકારીઓ હતા.

પ્રધાન અને પક્ષો

ચાર બિનમહાસભાવાદી પ્રાંતોનાં પ્રધાનમંડળને અધિકારી ભાષામાં સંયુક્ત પ્રધાનમંડળ કહેવામાં આવે છે. કુલ ૬૬ પ્રધાનો છે. દરેક પ્રાંતના વડા પ્રધાનને 'ચીફ મીનિસ્ટર' કહેવામાં આવે છે. દરેક પ્રાંતમાં ત્યાંના વડા પ્રધાનને 'પ્રીમિયર' કહેવામાં આવે છે તે કરતાં આ સમૂહ વધારે યોગ્ય છે.

૬૬ પ્રધાનોનાવી ૪૧ પ્રધાનો સાથે મહાસભાવાદી પ્રાંતોના સંયુક્ત મંડળમાં છે. માત્ર પાંચ પ્રાંતો—આસામ, બંગાળા, મધ્યપ્રાંત, સરહદપ્રાંત અને ઓરિસ્સા—માં પાર્લામેન્ટરી મંત્રી નથી.

ધારાસભામાં પક્ષની સ્થિતિ

પ્રાંતિક ધારાસભાઓની ચૂંટણીનાં પરિણામો જોતાં જણાય છે કે બિહાર, એસિસા, સંયુક્તપ્રાંત, મધ્યપ્રાંત અને મુંબઈ-એમ ૭ પ્રાંતોમાં બીજા પક્ષોના સંયુક્ત મતો કરતાં મહાસભાપક્ષની બહુમતિ છે.

પરંતુ મુંબઈમાં ૧૭૫ સભ્યોમાં માત્ર એકની જ બહુમતિ છે અને એક્કસપણે બહુમતિ, મેળવરા માટે મહાસભાને બીજા પક્ષનો ટકા મેળવવો પડે છે.

બંગાળ તથા આસામમાં એક પક્ષ તરીકે મહાસભાવાદીઓ મોટા પ્રમાણમાં છે, પરંતુ બાંખી સભામાં બહુમતિમાં છે. સરહદ પ્રાંતમાં મહાસભાનું પ્રતિનિધિત્વ ૧૯ છે, ન્યારે કાર્ગ પશુ પક્ષદિતના મુસલમાનો ૨૧ છે. પંજાબમાં ૧૭૫ સભ્યોમાં મહાસભાવાદીઓની સંખ્યા માત્ર ૧૮ની છે અને સિંધમાં સિંધ સંયુક્ત પક્ષના ૧૮ સભ્યોની સામે મહાસભાવાદીઓની સંખ્યા માત્ર આઠની છે.

મદ્રાસ ખૂબ નિર્ણયાત્મક હોવાનું માન ધરાવે છે. ત્યાં નીચલી સભામાં ૨૧૫ માંથી ૧૫૯ જગ્યાઓ મહાસભાવાદીઓએ કબજો કરી છે. તેમના નજીબા હરીફ જાટિસ-પક્ષને માત્ર ૧૬ જગ્યાઓ મળી છે. બીજી બહુમતિ પંજાબમાં છે, ત્યાં ૧૭૫ માંથી યુનિયનિસ્ટોએ ૯૯ જગ્યાઓ મેળવી છે, અને સંયુક્ત પ્રાંતમાં ૨૨૮ જગ્યાઓમાંથી મહાસભાએ ૧૩૩ મેળવી છે.

સરહદ પ્રાંત પશુ હવે તો મહાસભાવાદી પ્રાંત બન્યો છે. ત્યાં ફરલાક ચૂંટાયેલા સભ્યો મહાસભામાં ઘણાવ થયા છે.

જે ૭ પ્રાંતોમાં મહાસભાવાદીઓની બહુમતિ છે તેમાંથી મરહદ પ્રાંત બાદ કરતાં બહુમતિમાં વિશેષતઃ દિંદુઓ જ છે.

પક્ષોની સ્થિતિ નીચે મુજબ છે

આસામ		સંયુક્તપક્ષના	૩
મહાસભાવાદી	દિંદુઓ	૩૫	આસામની ખીજુનો મુસ્લિમ-૫૬૧
સ્વતંત્રપક્ષના	..	૧૦	સુમતી .. ૫

મુસ્લિમ-લીગ	૯	એંગ્લો ઇન્ડિયન	૧
સ્વતંત્રપક્ષના મુસલમાનો	૧૪	હિંદુસભા	૧
યુરોપિયનો	૯	સ્વતંત્ર પક્ષ	૧૪:
ગ્રન્થપક્ષ	૧		
હિંદી ખ્રિસ્તીઓ	૧		૧૧૨
સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર પક્ષ	૧	ચરહદ પ્રાંત	
પણાત વર્ગની જાતિઓ	૪	બિનપક્ષી મુસ્લિમો	૨૧
પણાત પક્ષ-ટેકરીઓનો	૫	મહાસભાવાદી	૧૯
હિંદી વાવનારાઓ	૨	હિંદુ શીખ-ચમ્પૂવાદી	૭
મળૂર	૪	મુસ્લિમ સ્વતંત્ર પક્ષ	૨
		બિનપક્ષી હિંદુ	૧
	૧૦૮		

બિહાર ૫૦

મહાસભા	૯૫	પંજાબ	
બિનપક્ષના	૨૭	સંયુક્તવાદી	૯૯
સ્વતંત્ર મુસ્લિમ	૧૫	મહાસભા	૧૮
સંયુક્ત મુસ્લિમ-પક્ષ	૬	અકાલી મહાસભા	૧૧
યુરોપિયન	૪	ખાસસા રાષ્ટ્રીય પક્ષ	૧૩
બંધારણવાદી	૨	હિંદુ ઇલેક્શન બોર્ડ	૧૨
એંગ્લો ઇન્ડિયન	૧	અહરાર પક્ષ	૨
હિંદી ખ્રિસ્તી	૧	મુસ્લિમ-લીગ	૧
વકાદાર	૧	મહાસભા રાષ્ટ્રીય પક્ષ	૧
		ઈતિહદ-ઈ-મિસ્લત	૧
	૧૫૨	સ્વતંત્ર પક્ષ	૧૧

મધ્યપ્રાંત ૧૭૫

મહાસભા	૭૧		૧૭૫
મુસ્લિમ	૧૪	સિંધ	
અબ્દાલજી	૩	સિંધ સંયુક્ત પક્ષ	૧૮
આંબેડકર-પક્ષ	૪	મહાસભા	૮
ચમ્પૂવાદી	૨	હિંદુસભા	૧૧
રાગ-પક્ષ	૧	અર્જદ પક્ષ	૩
યુરોપિયન	૧	સિંધ મુસ્લિમ-પક્ષ	૪

હિંદુ-સ્વતંત્રપક્ષ	૨	સ્વતંત્રપક્ષ આકીના	૨૨
મુસ્લિમ ,,	૯	યુરોપિયન, એંગ્લો ઇન્ડિયન	
મજૂર-પક્ષ	૧	અને ખ્રિસ્તીઓ	૮
ખિનપક્ષી	૪	સ્વતંત્ર મજૂર-પક્ષ	૧૨
		અગ્રાહણ	૮
	૬૦	ડેમોક્રેટીક સ્વગૃહ-પક્ષ	૫
અંગાણ		ખેડૂત-પક્ષ	૨
મહાસભાવાદી	૫૫		૧૭૫
(૧ સ્વતંત્ર મહાસભાવાદી તથા		મદ્રાસ	
બે બીઓ મળી		મહાસભા	૧૫૬
મહાસભા ૪૪		ગવર્નિસ-પક્ષ	૧૬
શીડયુલ જાતિના ૭		પ્રગ-પક્ષ	૧
તથા મજૂર-પક્ષના ૪)		મુસ્લિમ-લીગ	૧૦
સ્વતંત્ર મુસ્લિમ	૪૧	પ્રોગ્રેસીવ પક્ષ મુસ્લિમો	૧
પ્રોગ્રેસીવ	૪૦	ખિનપક્ષી	૮
મુસ્લિમ-લીગ		યુરોપિયનો	૭
(બે બીઓ સહિત)	૩૯	હિંદી વેપારીવર્ગ	૧
યુરોપિયનો	૨૫	એંગ્લો ઇન્ડિયન	૨
સ્વતંત્ર શીડયુલ જાતિ	૨૩	ખીનપક્ષી	૧૦
સ્વતંત્ર કાગ્ડ હિંદુ	૧૫		
એંગ્લો ઇન્ડિયન (બી સહિત) ૪			૨૧૫
હિંદુ મજૂરવાદી	૩		
હિંદુસભા	૦	ઓરિસ્સા	
હિંદી ખ્રિસ્તી	૨	મહાસભા	૩૬
		સ્વતંત્ર પક્ષ	૧૧
	૨૫૦	સંયુક્ત પક્ષ	૫
મુખ્ય		ગાંધીય	૪
મહાસભાવાદી	૮૮	અકાર તંદ્રથી નિભાવેલ	૪
મુસ્લિમ-લીગ	૨૦		
સ્વતંત્ર મુસ્લિમ-પક્ષ	૧૦		૬૦

સંયુક્ત પ્રાંતો

મહાસભાવાદી	૧૩૩	યુરોપિયનો	૩
સ્વતંત્ર મુસ્લિમ	૨૯	હિંદુ ખ્રિસ્તી	૨
મુસ્લિમ-લીગ	૨૭	એંગ્લો-ઇન્ડિયન	૧
રાષ્ટ્રીય બેડૂતપક્ષ	૧૮	હિંદુ સભા	૦
સ્વતંત્ર હિંદુઓ	૯		
જમીનદારો	૬		૨૨૮

પ્રાંતિક બજેટોનું વિહંગાવલોકન

ચાલુ વર્ષના અડેસટ્ટા

ધ. મ. ૧૯૩૭-૩૮ માટેના અગિયાર સ્વાયત્ત શાસનવાળા પ્રાંતોના બજેટના આ અડેસટ્ટા છે. પહેલું બજેટ પંજાબમાં જૂનની ૧૭મી તારીખે રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. છેલ્લું બજેટ મધ્ય પ્રાંતોમાં ૧૦મી સપ્ટેમ્બરે રજૂ થયું હતું.

આસામ		બિહાર	
આવક	૨,૮૪,૭૪,૦૦૦	આવક	૪,૬૫,૦૦,૦૦૦
ખર્ચ	૨,૮૨,૪૮,૦૦૦	લેનની આવકનો	
વધારો	૨,૨૬,૦૦૦	વધારો	૧૧,૦૦,૦૦૦
એરિરેસા		કુલ	૫,૦૬,૦૦,૦૦૦
આવક	૧,૮૯,૫૭,૦૦૦	ખર્ચ	૫,૦૩,૩૪,૦૦૦
ખર્ચ	૧,૮૪,૩૭,૦૦૦	વધારો	૨,૬૬,૦૦૦
વધારો	૫,૨૦,૦૦૦	બંગાળ	
(પરંતુ ખરી રીતે તો અર્ધા લાખની ખોટ હતી.)		આવક	૧૨,૫૫,૦૩,૦૦૦
પંજાબ		ખર્ચ	૧૨,૨૧,૦૫,૦૦૦
આવક	૧૦,૯૦,૩૯,૦૦૦	વધારો	૩૩,૯૮,૦૦૦
ખર્ચ	૧૦,૮૮,૬૭,૦૦૦	મદ્રાસ	
વધારો	૧,૭૨,૦૦૦	આવક	૧૫,૯૩,૭૩,૦૦૦
		ખર્ચ	૧૫,૯૩,૬૭,૦૦૦
		વધારો	૬,૦૦૦

મધ્યપ્રાંત		ખર્ચ	૧,૮૫,૩૧,૦૦૦
આવક	૪,૭૪,૮૪,૦૦૦	ખોટ	૫,૬૨,૦૦૦.
ખર્ચ	૪,૭૪,૫૩,૦૦૦	સુચુક્તપ્રાંત	
વધારો	૩૧,૦૦૦	આવક	૧૨,૫૪,૦૭,૦૦૦
મુખ્ય	-	ખર્ચ	૧૨,૬૬,૭૫,૦૦૦
આવક	૧૧,૯૯,૫૫,૦૦૦	ખોટ	૧૨,૬૮,૦૦૦
ખર્ચ	૧૨,૧૭,૨૨,૦૦૦	સિંધ	
ખોટ	૧૭,૬૭,૦૦૦	આવક	૩,૪૭,૫૦,૦૦૦
સરહદપ્રાંત		ખર્ચ	૩,૪૭,૦૧,૦૦૦
આવક	૧,૭૯,૬૯,૦૦૦	વધારો	૪૯,૦૦૦

સુધારાનો ઇતિહાસ

૧૯૩૭ માં પ્રાંતોમાં દાખલ કરવામાં આવેલ સુધારાના બીજા ૧૯૧૯ના હિંદી સંસ્થાના કાયદામાં, નાખવામાં આવ્યા હતાં. ત્યાર બાદ તે કાયદાને બદલે ૧૯૩૫નો કાયદો થયો. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે દાખલ કરવામાં આવતી દિમુખી સત્તા ફક્ત સંકલિત કાળ માટે જ છે. તેમાં એમ પણ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે દર વર્ષની અંદર એક રેટેન્યુટરી કમિશન નિમાવું જોઈએ. ૧૯૨૭ના નવેમ્બરમાં કમિશનના સભ્યોની જાહેરાત થઈ અને સર જહોન સાઇમન પ્રમુખ નિમાયા.

મહાસભાએ જો કે બહિષ્કાર કર્યો હતો, છતાં કમિશન હિંદમાં ફર્યું અને હિંદી કાયદાશાસ્ત્રીઓના મંડળે તેને મદદ કરી. તેના રિપોર્ટ પર પાછળથી હિંદુઓ અને લડનમાં ચર્ચા થઈ. તેના સામે મહાસભાએ બીજી બધાસુ-નેહરુ રિપોર્ટ બહાર પાડ્યું. લોડ ઇવિંગ્સના સમાધાનભર્યા વલણને અંગે છેલ્લે જાળમેજી પ્રસિદ્ધમાં મહાસભાનો સાથ મળી શક્યો.

કમિશને તો તેને રિપોર્ટ ૧૯૩૦માં બહાર પાડ્યો હતો. પરંતુ સર્વેશ્વર કમિશન તથા તેના રિપોર્ટ સામે હિંદુઓમાં જાગૃતિ વધે અને તેને પાર્લામેન્ટના રીતરિવાજો લાગુ પાડવામાં આવ્યા નહિ.

સર જહોન સાઈમને પોતે જ સૂચના કરી હતી કે 'કોન્ફરન્સ જેવું કંઈક થવાની જરૂર છે.....અને આ કોન્ફરન્સમાં હેલ્થી દરખાસ્તોને બની શકે તેટલો વધારે ટેકા મળી શકે તે ખાતર શહેનશાહની સરકાર બ્રિટિશ હિંદના તથા દેશી રાજ્યોના પ્રતિનિધિઓને મળે."

પહેલી કોન્ફરન્સ ૧૯૩૦ના નવેમ્બરની ૧૨મી તારીખે રાજ પંચમ જ્યોત્ષી ખુલ્લી મૂકી અને મુખ્ય પ્રધાન મિ. રાસે મેકડોનાલ્ડે પ્રમુખ-સ્થાન લીધું. તે કોન્ફરન્સમાં અખિલ હિંદ ફેડરેશનના આદર્શ તથા પ્રાપ્તિની જાહેરાત થઈ.

પહેલી અને બીજી ગોળમેજી વચ્ચેના વખતમાં શહેનશાહની સરકારે કોમી પ્રશ્ન પર ચુકાદો આપ્યો.

પહેલી ગોળમેજીની બર્મા સબ-કમિટીએ બર્માને જુદું પાડવાની દરખાસ્તનો સ્વીકાર કર્યો અને તેને અંગે લંડનમાં ૧૯૩૧ના નવેમ્બરમાં બર્મા ગોળમેજી પરિષદ મળી.

હિંદી સરકારના બધાસૂચિ સુધારાની અંતિમ દરખાસ્તો પ્રસિદ્ધ શ્વેત પત્રમાં હતી. આ બધી દરખાસ્તોનો સંયુક્ત પાર્લામેન્ટરી કમિટીએ સ્વીકાર કર્યો.

૧૮ મહિનાની મંત્રણાઓ, ૧૫૯ મીટીંગ તથા ૧૨૦ સાક્ષીઓની જુખાની લીધા બાદ સિલેક્ટ કમિટીએ ૧૯૩૪ના નવેમ્બરમાં પોતાનો રિપોર્ટ રજૂ કર્યો.

હિંદી સરકારના બિલને ૧૯૩૫ની ૨જી ઓગસ્ટે શાહી સમતિ મળી અને તે કાયદો થયો.

હિંદનું પશુધન

૧૫૯,૯૩૫,૦૦૦ ટોન

હિંદને પશુધનની કેવી આવશ્યકતા છે તે સરકારે તાજેતરમાં બહાર પાડેલ જાનવરોની સંખ્યાના અડસદાથી સમજી શકારો.

આ અંકડા ૧૯૩૪-૩૫ના વર્ષના છે. તેમાં ગાય, બળદ તથા બેસોની સંખ્યા બ્રિટિશ હિંદમાં ૧૫૯,૯૩૫,૦૦૦ની જણાવેલ છે.

તેમાં ઘેટાં-બકરાંની સંખ્યા ૬૧,૧૫૭,૦૦૦ની છે અને ઘોડા, ટટુઓ, અન્યર, ગધેડાં તથા બેટની સંખ્યા ૩,૮૦૧,૦૦૦ની છે.

હળની કુલ સંખ્યાનો અડસટ્ટો ૨૫,૫૭૬,૦૦૦નો તથા ગાડાનો અડસટ્ટો ૬,૮૭૬,૦૦૦નો કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રાંતોમાં, સંયુક્ત પ્રાંતોમાં ગાય બળદ વિગેરે પ્રાણીઓની મોટામાં મોટી સંખ્યા ૩૨,૪૭૦,૦૦૦ની છે. બંગાળા ખીજે નંબરે આવે છે, તેની સંખ્યા ૨૫,૨૮૭,૦૦૦ની છે. મદ્રાસ ત્રીજે નંબરે છે, ત્યાં ૨૪,૬૦૭,૦૦૦ની સંખ્યા છે. ખીજા પ્રાંતોના આંકડા નીચે મુજબ છે :

બિહાર-ઓરિસ્સા ૨૧,૩૦૮,૦૦૦ પંજાબ ૧૫,૮૪૦,૦૦૦

મધ્યપ્રાંત-વરાડ ૧૩,૮૪૪,૦૦૦ મુંબઈ ૧૨,૫૦૬,૦૦૦

સંયુક્તપ્રાંતમાં હળની સંખ્યા સૌથી વધારે, ૫,૧૯૬,૦૦૦ની છે. ખીજે નંબરે બંગાળામાં ૪,૫૬૨,૦૦૦ની છે.

મદ્રાસમાં સૌથી વધારે ગાડાં ૧,૧૯૪,૦૦૦ છે. મધ્યપ્રાંત તથા વરાડમાં ૧,૧૪૭,૦૦૦ છે,

વાવેતર કરાતી જમીનના ૧૦૦ એકરે તથા વસ્તીના ૧૦૦ માણસો દીક હરેક પ્રાંતમાં કેટલાં ગાય, બળદ વિગેરે પ્રાણીઓ છે તેના આંકડા નીચે મુજબ છે :

પ્રાંત	૧૦૦ એકર જેટલા જમીને	૧૦૦ માણસ દીક વસ્તીના
અજમેર-મેરવાડા	૧૩૪	૮૬
આસામ	૧૦૦	૬૯
બંગાળા	૧૦૮	૫૨
બિહાર-ઓરિસ્સા	૮૮	૫૭
મુંબઈ	૩૮	૬૦
બર્મા	૩૪	૪૨
મધ્યપ્રાંત વરાડ	૫૬	૮૯
કૂચ	૧૦૦	૮૪

દિલ્હી	૭૫	૨૪
મદ્રાસ	૭૫	૫૮
સરહદપ્રાંત	૫૦	૪૪
પંજાબ	૬૦	૬૭
સંયુક્તપ્રાંત	૯૧	૬૭

શેરડીના ચિચોડા (યાંત્રિક તથા બળદોથી ચાલતા) નહેર માટે ચલાવાતાં પંપવાળાં ઓષલ-એન્જિનો, ટયુબ કૂવા માટે તથા ટ્રેક્ટરો માટે વીજળીના પંપની સંખ્યા અનુક્રમે ૪૫૭,૦૦૦, ૧૦,૦૦૦ તથા ૭,૦૦૦ ની હતી.

આગલી વસ્તીગણતરીમાં દેશી રાજ્યોમાં ૫૦ ટકા રાજ્યોના આંકડા મળી શક્યા હતા. આ વખતે લગભગ ૬૬ ટકાના આંકડા મળી શક્યા છે. એટલે દેશી રાજ્યો સંબંધી હકીકત હલુ અંધૂરી છે.

અત્યારની ગણતરી પ્રમાણે દેશી રાજ્યોમાં લગભગ ૫૪,૫૦૦,૦૦૦ ગાયની જાતિનાં પ્રાણીઓની સંખ્યા હતી, તેમાં લગભગ ૪૨,૦૦૦,૦૦૦ બળદો, ૧૨,૫૦૦,૦૦૦ બેસો, ૧૮,૦૦૦,૦૦૦ ઘેટાં તથા ૧૫,૫૦૦,૦૦૦ થી થોડાં વધારે બકરાં, લગભગ સાડાસાત લાખ ઘોડા તથા ટફ્ફો, લગભગ ૧૩,૫૦૦ ખચ્ચર, પાંચ લાખથી વધારે ગધેડાં તથા લગભગ પાંચ લાખ જિંટ હતાં. દેશી રાજ્યોમાં હજારની સંખ્યા ૬,૫૦૦,૦૦૦ની, ગાડાંની સંખ્યા ૨,૦૦૦,૦૦૦થી થોડી વધારે, શેરડી પીલવાના સંખ્યા લગભગ પાંચ લાખ, નહેર માટે પંપવાળાં ઓષલ-એન્જિન લગભગ ૩,૦૦૦, ટયુબ કૂવા માટે વીજળીના પંપ લગભગ ૧૨૦૦ અને ટ્રેક્ટરની સંખ્યા પણ ૧૨૦૦ની હતી.

હિંદમાં શોધખોળ

પેટ્રન્ટ ઓફિસના ૧૯૩૬ના વાર્ષિક રિપોર્ટમાં આ શોધખોળની નોંધ કરવામાં આવી છે. વર્ષ દરમિયાન પેટ્રન્ટ મેજનવા માટે ૧,૦૬૮ અરજીઓ કરવામાં આવી હતી, તેમાં ૨૭૫ હિંદમાંથી થઈ હતી. બંગાળમાંથી વધારેમાં વધારે-૯૬-અરજીઓ થઈ હતી. મુંબઈમાંથી ૫૩, પંજાબમાંથી ૩૩, સંયુક્ત પ્રાંતોમાંથી ૩૧ અને મદ્રાસમાંથી ૨૬ થઈ હતી. બાકીની બીજા પ્રાંતોમાંથી તથા દેશી રાજ્યોમાંથી થઈ હતી.

પેટન્ટની અગ્રજોનો મોટા ભાગ વીજળીક દિલોગને અંગે હતો.

હિમાલય પર આક્રમણ

હિમાલય પર આક્રમણ કરવાનો પહેલો ચત્ર ૧૮૦૪માં કરવામાં આવ્યો હતો. તેમાં કર્ષ વ્યવસ્થા નહોતી. પૂરેપૂરી જાંચાઈની ખજૂર નહોતી અને કુદસ્તી રીતે જ આ ગેરવ્યવસ્થાને અંગે ચત્ર છોડી દેવામાં આવ્યો.

૧૮૨૮નું ઇરાડંની આગેવાની હેઠળ બીજો ચત્ર ૧૮૨૮માં કરવામાં આવ્યો અને આ ટુકડી લગભગ ૧૬,૦૦૦ શીટની જાંચાઈએ પહોંચી.

૧૮૮૩માં વિલિયમ ગ્રેહામે ત્રીજો ચત્ર કર્યો, તે ૨૪,૦૦૦ શીટની જાંચાઈએ ચડ્યો. તે વખતે આ જાંચાઈને રેકડં જાંચાઈ ગણવામાં આવી હતી. ૧૮૯૨માં બે ઓસ્ટ્રિયનો, કાન્વે અને ઓન્સ્ટીને ચત્ર કર્યો પણ તેઓ ૨૩,૦૦૦ શીટથી વધારે જર્ષ શક્ય નહિ. આ બે ઓસ્ટ્રિયનોના વિજયથી પ્રખ્યાત અંગ્રેજ મમરિને ખૂબ ગ્રાત્સાહન મળ્યું. તેણે આ જહાડુરીજરેલ ચત્રમાં પોતાનું ઇવન ખતમ કર્યું. હિમાલયની જાંચાઈએ પહોંચવામાં મુશ્કેલીવનનો આ પહેલો ભોગ લેવાયો.

૧૯૦૩માં માદમ યુલોક નામની સ્ત્રીએ પોતાના પતિની મદદથી હિમાલય પર આક્રમણ કરવાનો ચત્ર કર્યો. તે પહેલાં તો ૧૬,૦૦૦ શીટની જાંચાઈએ પહોંચી, પણ પોતાના ધૈર્ય અને હિંમતથી ૨૨,૦૦૦ શીટ સુધી પહોંચી ગઈ.

૧૯૦૪માં બે ચત્રો કરવામાં આવ્યા હતા, તે બન્ને નિષ્ફળ ગયા. એક તો કાંચનગંધા પહોંચવા મારેનો ચત્ર હતો. આ ટુકડીનો નેના એક મિલમોટ હતો, પણ તેનો ચત્ર નિષ્ફળ નીવડ્યો અને તેના મંડળનો એક સમય ગુમ થઈ ગયો. એ લેંગરટાફની આગેવાની હેઠળની બીજી ટુકડીએ ગુર્વામાંધાતા પહોંચવાનો ચત્ર કર્યો, પણ તેઓ ફક્ત ૨૦,૦૦૦ શીટ સુધી જ પહોંચી શક્યા.

પરંતુ ૧૯૦૯માં ઇટલિના રાજના કાકાના દીકરા એલુગ્રીના ડ્યુકે આગલા બધા રેકર્ડો તોડ્યા. કારકોરમના કન્યાશિખર પર તે ૨૪,૭૦૦૦ ફીટની ઊંચાઈએ પહોંચ્યો હતો.

લડાઈ દરમિયાન હિમાલય પર આક્રમણ કરવાના પ્રયત્ને અલસાઈ પર ચડાવી દેવામાં આવ્યો, પરંતુ પાછળથી આ પ્રયત્ન રાખલ જ્યોઝોફિલ સોસાયટીની દેખરેખ હેઠળ આવ્યો. સર ફ્રાન્સિસ યંગહસનના પ્રમુખપણા હેઠળ એક કમિશન નીમવામાં આવ્યું હતું અને હિમાલય પર ફરીથી આક્રમણ કરવાનો સ્વાનુમતે ઠગવ કરવામાં આવ્યો. સરકારની સક્રિય મદદથી હિમાલય પર ફરીથી આક્રમણ કરવાને ફરીથી દુકડી મોકલવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. ૧૯૨૧ની ૧૮મી મેના દિવસે ચેમલ જ્યોઝોફિલ સોસાયટીના આશય હેઠળ એક પાર્ટી દાર્જિલિંગ ગઈ. ઉત્તરેતર કૂચ કરીને પાર્ટી ૧૬,૦૦૦ ફીટ સુધી પહોંચી. જ્યારે તેઓ કંપા ઝોંગ (Kampa Dzong) પહોંચ્યા ત્યારે તેઓ એવરેસ્ટ પહોંચવાની અણી પર હતા. પરંતુ, માંદગી, ઘાક અને ઠંડીથી આખી પાર્ટી પટકાઈ પડી.

પાર્ટીના ડો. કેલસ મરી ગયા અને ત્યારપછી બીજા સભ્ય હેરલ્ડ રેબર્ન માંદા પડ્યા અને ચલ્લ છોડી દેવા પડ્યો. આ પાર્ટીના આક્રમણનું એક પરિણામ એ આવ્યું કે એવરેસ્ટના સીધા રસ્તા ચાલવાની અથવા ઉત્તર કોલ ઘાટની મેક્લરિએ શોધ કરી.

જનરલ જુસની આગેવાની હેઠળ બીજી પાર્ટી તૈયાર કરવામાં આવી. જનરલે ખૂબ મજબૂત માણસો બેગા કર્યા. ૧૯૨૨ના માર્ચની ૨૬મી તારીખે તેઓએ દાર્જિલિંગ મૂક્યું. મેક્લરિ, નોર્ટન અને સોમર્વેલ ૨૬,૯૮૫ ફીટની ઊંચાઈએ પહોંચ્યા. કિન્ચ અને જોફ્રી જુસ ૨૭,૩૦૦ ફીટ પહોંચ્યા. પણ જૂનની ૭મી તારીખે આ ચલ્લનો અંત આવ્યો. ગરમ પવનથી નોર્થકોલના જરફના પહાડ ધસી આવ્યા અને સાત મજૂરોને મારી નાખ્યા. તેમનાં શરીરો પતો ન લાગ્યો. આ ચલ્લ પણ નિષ્ફળ ગયો.

૧૯૨૪ના માર્ચની ૨૫મીએ જ્યારે જનરલ જુસ ત્રીજી પાર્ટી - દાર્જિલિંગથી ઉપાડી ત્યારે વિજય મેળવવાને દરેક શક્ય વસ્તુ કરવામાં

૧૯૩૬મા દિમાલખના નવ વી પર આક્રમણ ૩ ત્ર નાટે ચિટિલ-
અમેરિકા મધુકા દુકાની નીચી તેના આગેવાન ગ્રેફેસર પ્રેદામ
આગિન હતા ગઢવાલ પરગણામા નદાદેરીની જિયાઈ ૨૫ ૧૬૦ રીટના
હે પ્રેદામ આગિનની દુકાની ૨૫,૬૬૦ શીટની ડાયારીએ ચડી રાખી
૧૯૩૬મા મિ હેલાની આગેવાની હે જ પહેલી જાણીસ દુકાની નદ-
કોટ પરત ૫૦ જવાને નીકળી આ મડળી ફોટોગ્રાફ થઈ અને મિ
હોલ તથા તેમની મળી ૨૨,૫૧૬ રીટ જિયુ આ ચિખર ચડી રાખી

૧૯૩૮ના વર્ષ દરમિયાન ભુદી ભુદી પંદેરી દુકાનીઓએ આ મથ
મુલે વીધુ હનુ જર્મન ઓસ્ટ્રિયન આલ્પાર્ન મારની વતી હે માર
વીન અને તેની દુકાનીએ નગાપર્વત પર ચડવાનો ચલ કર્યો હતો
કેસી દિમાલખ-આરોહણની દુકાની એક સમય ચિટ્ટને કાગડોમ
પરત પર ચડવાની યોજના કરી

દિમાલખના આ આગરોમા જા. લેનાર સિમથ, ડોના બે ૫
મ્વા મારે ભુતાર્નની સરઆતમા ગઢવાન તથા કુનાકિન મયો. બૌદ્ધિક
તત્ત્વનના ગ્રેફેસર ડૉ. ટમ્સિ ૫૫ દરિયાન મેથા એરોમીના
આશ્રય હે જ શોધખોળ કરના આબે ત્યા હતા.

માની-દિમાલખનુ અત્યુચ્ચ ચિખર નગાપર્વત જગતના ચિખરોમા
નરમુ કે દસમુ આવે છે. તે હનુ જિતાયુ નથી.

હે માર્કવીનની દુકાનીમા નાત પદાડી માપનો હતા. આ દુકાની
પણ મરણુ અશ્વમ આગેવા વતનો પદાક પાં આવા ન ત નડ-
નાત તથા નવ ગુ ખા મળૂલ ન જુ પાન્યા.

ઓનરેબલ કોણ કહેવાય ?

નીનેના અમરારોને નોકરીના કોય ત્યાનુંથી 'આનરેબલ'
ખિતાબ અપવાની પદેનલ્લ પત્તાન ॥ નાપી છે

માન — ૧૧ વર્ષી મરોબારી-સલામ નમ્મે, ૪ જસલામ નમુખ,
દિદી માનન તથા નમુમે, ૬૪૪ કે દેના વડ ન્યાપાલીક તથા ના ૫
પાગો, માર્કડ દાખાઈ ॥ ૫૩૩ જાને તથા પુને જાને, નામ

ગનન રો તથા પ્રધાનો, પ્રાતિક ધારાસભાના પ્રમુખો, પ્રાતિક ધારાસભાના સ્પીકરો, અધ્યક્ષાની ચીફ કોર્ટના વડા ન્યાયાધીશ તથા બીજા ન્યાયાધીશો, સિંધના તથા સરહદપ્રાંતના જ્યુડિશિયલ કમિશ્નર અને તેમની કોર્ટોના ન્યાયાધીશો તથા રાજસભાના સભ્યો.

પરદેશમાં હિંદીઓ

દક્ષિણ આફ્રિકામાં ૨૦૦,૦૦૦ હિંદીઓ છે, પણ હિંદમાં દક્ષિણ આફ્રિકાવાસીઓની સંખ્યા ૧૦૦થી ઓછી છે.

પરદેશમાં વસતા હિંદીઓની સંખ્યા ત્રેવીશ લાખથી વધારે છે, પણ હિંદવી બર્મા જુદું પડતા તે સંખ્યામાં દશ લાખનો ઉમેરો થયો છે.

બર્માને બાદ કરતા, પરદેશનાસી હિંદીઓના આ પ્રમાણે વિભાગ પાડી શકાય (૧) બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની બહાર પણ સામ્રાજ્યની અંદર રહેતા (૨) સ્થાનો તથા પરદેશોમાં રહેતા. પરદેશમાં રહેતા હિંદીઓની સંખ્યા ૧૦૦,૦૦૦ની છે, તેમના ૫૦,૦૦૦ ડચ પૂર્વ આફ્રિકામાં, ૩૫,૦૦૦ મુરીનામમાં તથા લગભગ ૧૫,૦૦૦ અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં, માડાગાસ્કરમાં, રિયુનિયન, મોઝામિક તથા ઈરાનમાં નહે છે. બર્માને બાદ કરતા બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં વસતા હિંદીઓની સંખ્યા છેલ્લા આઠડા પ્રમાણે ૨,૨૩૨,૬૭૬ની છે, તેમાંથી ૧૨૨,૯૧૧ કેનેડામાં લગભગ ૨,૦૦૦ ઓસ્ટ્રેલિયામાં, ૧,૬૬૬ ન્યુઝીલંડમાં તથા ૧૭૩,૪૪૯ દક્ષિણ આફ્રિકામાં છે.

આ પ્રમાણે બહાર વસતા સાડાબાવીસ લાખ માણસોમાંથી ૩૦૦,૦૦૦ કુમિનિયનની અંદર તથા ૧૬૦૦,૦૦૦ સ્થાનોમાં છે. આ બધા સ્થાનોમાં ઓળખતા પ્રમાણમાં સ્વરાજ છે, પણ 'કુમિનિયન' જેટલું નહિ 'કુમિનિયન' તથા 'સ્થાનો' (Colonies) વચ્ચેનું સ્પષ્ટ અતઃ સમજવું જોઈએ.

ગ્રેટબ્રિટનમાં હિંદી વિદ્યાર્થીઓ

આવી હતી તેમ લાગતું હતું. મેક્સરિ, નોર્ટન, સોમવેલ અને બેફે જુસ
જેવા રીડા તથા અનુભવી માણસો તેમાં હતા.

તિબેટના મેદાન પરતું ફેરિ હજુ તેઓએ લાગ્યે જ છોડ્યું હતી.
એટલામાં જુસ તાવથી મૃત્યુ પામ્યો. તેના પછી અતુલ જળવાળા
નોર્ટને તેની જગ્યા લીધી. ૨૧,૦૦૦ શીટની જિંચાર્થએ ત્રણ નંબરનો
કેમ્પ નાખવામાં આવ્યો. પણ પરન, વસ્સાદ તથા બરફના તોફાનને
અંગે નીચેના કેમ્પ પર કુટલીયે વાર પાછું ફરતું પડ્યું હતું. જૂનની
૧લી તારીખે મેક્સરિ અને જુસે પહેલું આક્રમણ કરી ૨૫,૨૦૦ શીટ
પર પાંચમો કેમ્પ નાખ્યો. ત્યારબાદ નોર્ટન અને સોમવેલે ૨૬,૮૦૦
શીટ પર છઠો કેમ્પ નાખ્યો. જૂનની ૪થી તારીખે આ લોકોએ આગળ
ફર ચાલે રાખી, પરંતુ બરફના પહાડ પરની મહેનતે તેમની તબિયત
પરંપ્રસર કરી હતી. સોમવેલે તો ૨૮,૦૦૦ શીટની જિંચાર્થએ પહોંચતાં
ચાકી ગયો, મિ. નોર્ટનને બરફને અંગે અધાપો આવવા લાગ્યો, પરંતુ તેણે
એકલાએ ચલ ચાલુ રાખ્યો, પરંતુ આખરે તેને પણ અટકી જવું
પડ્યું. પાછળથી ધીઓડેલાષ્ટ (ત્રિકોણ મિતિમાં અંતર માપવાનું
દૂરબીન)થી આ જિંચાર્થ ૨૮,૧૦૦ શીટથી વધારે હોવાની ગણતરી
કરવામાં આવી હતી.

પણ હજુ અંત આવ્યો નહોતો. બરફથી તદ્દન આંધળા બની
ગયેલ નોર્ટનને ઉત્તર કોણમાં છોડી દઈ, મેક્સરિ અને અર્વિંગે છેલ્લો
ચલ કર્યો. હવે સરસ હતી. તેમનો બીજો સાથી ઓડેલ હતો. ઓડેલ
પાર્ટી સાથે ૨૭,૦૦૦ શીટ પહોંચ્યો. આમાંથી મેક્સરિ અને અર્વિંગ
આગળ વધ્યા, પરંતુ આ બે ઘસ્ટીરો બરફના તોફાનની આંધીમાં અદૃશ્ય
થઈ ગયા. ખૂબ તપાસ કર્યા છતાં તેમનો પતો મળ્યો નહિ, અને ઓડેલે
જ નંબરના કેમ્પમાંથી પાછા ફરીને નીચેના માણસોને આ જોડાઈને
ખબર આપ્યા. આ રીતે એવરેસ્ટે બે વધારે બોગ લીધા.

ફરીથી આઠ વર્ષ પછી તિબેટની સરકારે પરવાનગી આપી અને
એક નિશ્ચિત સનદી નોકર મિ. લુ એલેગની આગેવાની હેઠળ એક પાર્ટી
તૈયાર કરવામાં આવી. પાર્ટીના બધા સભ્યો ક્રિસ્ટિય હતા. પાર્ટીમાં
કેમલ પર્વતના શિખરે જઈ આવેલ સિમ્ચ, શિપ્ટન તથા વિન હેન્ડ

સતો સમાવેશ થતો હતો પણ તેમના ચલો નિષ્ફળ નીવડ્યા એન-
રેસ્ટની હવાએ તેમને પરાજિત કર્યા. તેઓએ ૨૧,૦૦૦, ૨૫,૭૦૦
તથા ૨૭,૪૦૦ શીટની ડાયાઈએ પડાવ નાખ્યા હતા આગળના ટાઈ
પણ કેમ ક્રતા આ ૬૦૦ શીટ વધારે લેયા હતા પણ ૫૨૬ પવન,
હવાનું તોફાન, ઢીન તથા તેમનું પોતાનું અધ પતન-આ બધાં પ્રજોથી
તેમનો ચલ નિષ્ફળ નીવડ્યો.

૧૯૩૬મા લુ સ્ટેજની આગેવાની હેળ જોડો ચલ કરનામા
આબ્યો, પરંતુ આક્રમણ કરનાગઓ ન્યારે ઉચ્ચ મિલ્ડુએ પટોન્યા
ત્યારે ચોમાસુ એવું સખત હતું અને પર્વત પર એટલો મધો મન્દ
હતો કે આગળ જવાનો વિચાર છોડી દેવો પડ્યો

હિમાલયની બીજી બાજુએ પહેલું જર્મન-અમેરિકન આક્રમણ
જર્મન ડાક્ટર વિલિ મર્કની આગેવાની હેઠળ ૧૯૩૨ના મેમા કરવામા
આવ્યું તેનો હેતુ ૨૬,૫૦૦ શીટ લેવા નગપવતના શિખરને
પહોંચવાનો હતો.

નગપર્વતની તળેલીમા પ્રહોયતા તેમને માન એ જ મહિનો
લાગ્યો લુનાઈની આખરે હવાની પરિસ્થિતિને અંગે વિલિ મર્કને
પોતાનો ચલ છોડી દેવો પડ્યો

બે વર્ષ પછી ૧૯૩૮મા વિલિ મર્ક ફરીથી ચલ ચો તેઓ તેમના
ધ્યેયથી માત્ર ૩૦૦ વાર જ દૂર હતા, એવામા કરણાજનક બનાવ
બન્યો ચોમાસુ ધાર્યા ક્રતા વહેતું બેમી ચૂક્યું અને તેમા શોધકો
સપ્તાર્ધ ગના મર્કનું મિનતારી યત્ર બગડી જવાથી ચોમાસુ વહેતું
બેસી ગયાની ચૂસના તેને મળી શકી નહિ આગેવાન મર્ક અને તેના
ત્રણ દેશમધુએનો કર્ત પણ પત્તો લાગ્યો નહિ

૧૯૩૯મા એનરેસ્ટ જીતવાનો એક વધુ ચલ કરવામા આવ્યો
હતો અને તેના પાંડુચન રૂઝિ આ ચલ મફળ બનાવવામા આવ્યો
હતો ૧૯૩૩ના એપ્રિલની ૩૭ તારીખે બે વિમાનો, ધી વોલેસ અને
હુસ્ટન, પ્રુલિંવાથી નીમ્યા. એક ક્રતા પછી આ ચલને એનરેસ્ટની
ધાર પર ૧૦૦ શીટ ઉચે લેતા હતા કલાકના ૫૦ માર્કલિના ઝડપવાળા
પવનનો તેમને આમનો ક્રવો પડ્યો હતો

૧૮૩૬માં દિમાપયના નવોની પઠ આક્રમણ = ૧૧ માટે વિગ્રિય-
અમેરિકન મયુક્ત દુષ્ટી નીચી તેના આગેવાન પ્રો. સર મેડામ
આઉન હતા ગઢનાથ પગણામા નદદેરીની બચાઈ ૨૫,૬૬૦ રીટના
છે મેદાન આઉનની દુષ્ટી ૨૫,૬૬૦ રીટની બચાઈએ ચડી રાખી
૧૮૩૬માં મિ હોટાની આગેવાની હે જ પહેલી જાપાનીસ દુષ્ટી નદ
કોટ પરંતુ પઠ જવાને નીચી આ મળી ફોર્ટ મદદ થઈ અને મિ
હે જ તથા તેમની મડાઈ ૨૨,૫૬૬ રીટ બચુ આ વિખર ચડી રાખી.

૧૮૩૮ના વર્ષે જનિયાન જુદી જુદી પદેથી ટકીઓએ આ માર્ગ
માટે લીધું હતું જર્મન ઓસ્ટ્રિયન આસ્પાર્ટન મંચની વતી એ માર્ગ
વીન અને તેની દુષ્ટીએ નગાપર્વત પઠ ચડવાનો યત્ન થયો હતો
ડેલી દિમાપય-આરોહણની દુષ્ટીના એક સમય વિષ્ટને કારકિર્મી
પર્વત પર ચડવાની યોજના કરી.

દિમાપયના વહા આગેહરોમા હાલ લેનાર રિનથ ડોડના ભેગા
કન્યા માટે જુનાઈની શ આતમા ગઢવાન તથા મુઠાઉન ગયો. ઔષિક
તત્ત્વનાનના પ્રેરેમર એ. દર્મિસ પદુ દર્શનિયન ગયન એકેડેનીય
આશ્રય દે જ શોધખોળ કરવા આવે ગયા હતા.

મામ્મી-દિમાપયનુ અત્યુ-અ વિખર નગપર્વત જગતના વિખરોમા
નનમુ કે દમમુ આવે છે તે હતું નિતાયુ નથી.

ડો માર્ગ વીનની દુષ્ટીમા માત પહાડી માણસો હતા આ દુષ્ટીના
પણ મરણુ અજમ આવ્યો. મરણુ પહાડ ધની આવતા સાત ચડ
નાર તથા નવ ગુ આ મજૂરો નહી પામ્યા.

ઓનરેબલ કોણુ કહેવાય ?

નરિયા અમરદેસને તોપરીમા હોય ત્યાંથી 'ઓનરેબલ'નો
ખિતાબ પ્રપચની ઘટેનવાહે પચાન ની આપી છે.

ગવર્ન-જન-વની મરોબારી-સગાના મજૂરો, જ નસલાના પ્રમુખો,
લિદી ધાત્રમલાના પ્રમુખો, દેખર કોર્ટના વા. ન્યાયાધીશ તથા ન્યાયા
ધીશો, ચાર્ટર્ડ હાઈકોર્ટના વડા જ ને તથા પુનિ જને, પ્રાતના

અવર્નરો તથા પ્રધાનો, પ્રાંતિક ધારાસભાના પ્રમુખો, પ્રાંતિક ધારાસભાના સ્પીકરો, અધ્યોધ્યાની ઓફ કોર્ટના વડા ન્યાયાધીશ તથા બીજા ન્યાયાધીશો, સિધના તથા સરહદપ્રાંતના ન્યુડિશિયલ કમિશ્નર અને તેમની કોર્ટોના ન્યાયાધીશો તથા રાજસભાના સભ્યો.

પરદેશમાં હિંદીઓ

દક્ષિણ આફ્રિકામાં ૨૦૦,૦૦૦ હિંદીઓ છે, પણ હિંદમાં દક્ષિણ આફ્રિકાવાસીઓની સંખ્યા ૧૦૦થી ઓછી છે.

પરદેશમાં વસતા હિંદીઓની સંખ્યા ત્રીજા લાખથી વધારે છે, પણ હિંદથી બર્મા જુદું પડતાં તે સંખ્યામાં દશ લાખનો ઉમેરો થયો છે.

બર્માને બાદ કરતાં, પરદેશવાસી હિંદીઓના આ પ્રમાણે વિભાગ પાડી શકાય (૧) બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની બહાર પણ સામ્રાજ્યની અંદર રહેતા (૨) સંસ્થાનો તથા પરદેશોમાં રહેતા. પરદેશમાં રહેતા હિંદીઓની સંખ્યા ૧૦૦,૦૦૦ની છે, તેમાંના ૫૦,૦૦૦ ડચ પૂર્વ આફ્રિકામાં, ૩૫,૦૦૦ સુરીનામમાં તથા લગભગ ૧૫,૦૦૦ અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં, માડાગાસ્કરમાં, રિયુનિયન, મોઝામ્બિક તથા ઈરાનમાં રહે છે. બર્માને બાદ કરતાં બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં વસતા હિંદીઓની સંખ્યા છેલ્લા આંકડા પ્રમાણે ૨,૨૩૨,૬૭૬ની છે, તેમાંથી ૧૨૨,૯૧૧ કેનેડામાં લગભગ ૨,૦૦૦ ઓસ્ટ્રેલિયામાં, ૧,૬૬૬ ન્યુઝીલેન્ડમાં તથા ૧૭૩,૪૪૯ દક્ષિણ આફ્રિકામાં છે.

આ પ્રમાણે બહાર વસતા સાડાબાવીસ લાખ માણસોમાંથી ૩૦૦,૦૦૦ હુમિનિયનની અંદર તથા ૧,૯૦૦,૦૦૦ સંસ્થાનોમાં છે. આ બંધાં સંસ્થાનોમાં ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં સ્વરાજ છે, પણ 'હુમિનિયન' નેટલું નહિ. 'હુમિનિયન' તથા 'સંસ્થાનો' (Colonies) વચ્ચેનું સ્પષ્ટ અંતર સમજવું જોઈએ.

ગ્રેટબ્રિટનમાં હિંદી વિદ્યાર્થીઓ

૧૯૩૫-૩૬

૧૯૩૪-૩૫

૧,૩૫૦

૧,૩૬૧

૧૯૩૭ના રમત-ગમત તથા ઉદ્યુનના રેકર્ડ

માચની ૩૦મી તારીખે મેલ્બર્નમાં ઇંગ્લંડને હેલ્લી ટેસ્ટ મેચમાં ૧ ધનિંઝ તથા ૨૦૦ રનથી હરાવીને ઓસ્ટ્રેલિયા ત્રણ મેચ હાર્યું તેથી તેણે 'એશિઝ' (Ashes) રાખી લીધું.

મિસ સેસિલિયા ક્રાલેજે ઇંગ્લંડના એમ્પાયર સ્ટેડિયમમાં સ્ત્રી માટેની ખર્ચ પર લપસવાની હરીફાઈમાં પહેલી આવી. તેણે ૨,૫૨૮.૬ પોઈન્ટ મેળવ્યાં હતાં.

માચની ૨૨મી તારીખે સ્ટીમર 'નોર્મનિડ'એ આફ્રિકાનિકની ખુલ્લું દિશ્યું મેળવી. ત્રણે વર્ષે 'ક્રીન. મેરી' તે છતી ગઈ હતી.

યુનિવર્સિટી રેલ્સ બોટ ૨૪મી તારીખે થઈ, તેમાં ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટીએ છત મેળવી. ક્રિશ્ચિયન ક્લેબ તેણે ત્રણ પોઈન્ટ વધારે મેળવ્યાં. ૧૪ વર્ષમાં ઓક્સફર્ડે આ પહેલી છત મેળવી.

જાપાનના મોનોપ્લેન 'ડિવાઈન વિન્ડ' (દિવી પવન)માં બે જાપાનીઝો, જાપાનના ટોકિયોથી ઇંગ્લંડના કોવેન્ટ્રી સુધી ૯,૯૦૦ માર્શલ ત્રણ દિવસ ૨૨ કલાક તથા ૧૮ મિનિટમાં પહોંચ્યા.

ઉચ્ચ ઉદ્યુનમાં જગતનો રેકર્ડ કર્નલ મેરિયો પેરીએ ૭મી મેએ તોડ્યો. તે ૧૫,૬૫૫ મિટર (૫૧,૩૬૧ ફીટ અથવા ૯૩ માઈલ) સુધી જાંચે ગડ્યો. ૧૯૩૬માં સ્વેડેન લીડર સ્વેર્ડને સ્થાપેલ રેકર્ડ કરતાં આ રેકર્ડ ૪૭૨ મિટર વધારે હતો.

ત્રણ ગ્રીશિયન જાન્યુઆરિએ મોસ્કોથી, આર્ટિક પ્રદેશમાં થઈને, સાન્ક્રાન્સિસ્કો સુધી ૬,૦૦૦ માઈલનું ઉદ્યુન ૧૭ મી જૂને રાત્રે થયું. ઉત્તર ધ્રુવમાં થઈને ૨૦મી જૂને તેઓ વાનકુવર ગિલયાં. તેઓ તેમના ધ્યેયથી ૫૮૦ માર્શલ દૂર હતા, પરંતુ 'પ્રમથન' અંગે તેમ કરવું પડ્યું હતું. મોસ્કોથી તેમને નીકળ્યાને ૬૩ ક.-૧૭ મિનિટ થઈ હતી. જૂનની ૧૦મીએ રાયલ એર-ફોર્સવાળા ફ્લાઈટ લેફ. એડને એરોપ્લેન-ઉદ્યુનનો નવો રેકર્ડ સ્થાપ્યો. તે ૫૩,૬૩૭ ફીટ (૧૦૬ માઈલ) જાંચે ગડ્યો હતો. કર્નલ મેરિયો પેરીના રેકર્ડથી આ રેકર્ડ વધી ગયો.

પ્રિઓદા સ્મિટ ૨૩ કલાક ૪૦ મિનિટ દરમિયાં સ્કીને સ્ત્રીઓ માટે નવો રેકર્ડ સ્થાપ્યો.

✓ સોવિયેટ ઊડનારાઓએ તેમનું મોનોપ્લેન ‘એન્ટ ૨૫-૧’ને જુલાઈની ૧૪ મી તારીખે સાન્ફ્રાન્સ્કોની જમીન પર ઉતાર્યું. તેઓ મોસ્કોથી લગભગ ૬,૭૫૦ માઈલ દૂર ઊડ્યા હતા. ઉત્તર ધ્રુવથી યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઊડનાર એક જ મહિનામાં આ ખીલું વિમાન હતું. ઊડનારાઓ હવામાં ૬૨ કલાક ૧૭ મિનિટ રહ્યા હતા.

। વધારે ભાર ઉપાડનાર જગતના એમ્પિયન જો લૂંછએ વેલ્સના ટોમી ફેરને ન્યુયોર્કમાં ૧૧ એગસ્ટ ૧૯૩૭ના રોજ હગવ્યો.

સર માલ્કમ કમ્પબેલની જોટ ‘બ્લ્યુ ગ્રેડ’ જોટની ઝડપનો રેકર્ડ તોડ્યો. તેની મરેશા ઝડપ ૧૨૫.૩૨૫ માઈલની હતી. સપ્ટેમ્બરની ૨ જી તારીખે સર માલ્કમ કમ્પબેલે ૧૨૬.૫૦ માઈલ પહોંચીને પોતાનો રેકર્ડ તોડ્યો.

જગતના ભાગીદારો

વસ્તીવાળા ગોળાર્ધના ૭૫ ટકા પર ૭ પ્રમુખ શાસન ચાલે છે. આફ્રીના ૨૫ ટકા ૬૦ દેશો વચ્ચે વહેંચાઈ ગય છે. પૃથ્વીની સપાટી કુલ ૫૭,૦૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઈલ અથવા ગોથા ભાગની જ છે. જમીનની માલિકી સંબંધમાં સોવિયેટ રશિયાનો અનુક્રમ ખીલો આવે છે. તેની જમીન ૮,૧૪૪,૦૦૦ ચો. મા. અથવા પૃથ્વીનો સાતમો ભાગ છે. ફ્રાન્સના તાબા હેઠળ લગભગ ૫,૦૦૦,૦૦૦ ચો. મા. અને ચીન હેઠળ ૪,૨૫૦,૦૦૦ ચો. મા. છે. ત્યાર બાદ બ્રાઝિલ તથા યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ આવે છે. તે દરેકની જમીન ૩,૦૦૦,૦૦૦ ચો. મા. હોઈ પાંચમા સ્થાન માટે હરીફાઈ કરે છે.

આયુષ્યમર્યાદા

દેશ	વય	દેશ	વય
ઓસ્ટ્રેલિયા	૬૧	હોલેન્ડ	૫૨
ન્યુઝીલેન્ડ	૬૦	સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ	૫૧
ડેન્માર્ક	૫૭	ફ્રાન્સ	૫૦
નોર્વે	૫૭	જર્મની	૪૬
સ્વીડન	૫૭	જાપાન	૪૪
ઇંગ્લેન્ડ	૫૩	હિંદ	૨૩

હિંદની ખનીજ-દોલત

૧૯૩૬માં હિંદમાં (ખર્ચા સહિત) ઉત્પન્ન થયેલ ખનીજની કુલ કિંમત લગભગ ૧૯,૫૦૦,૦૦૦ પૌંડ હતી. આ આંકડા મયા વર્ષના કરતાં લગભગ ૮૧,૦૦૦ પૌંડનો વધારો બતાવે છે.

ખનીજ ઉત્પન્ન કરવામાં વર્ષ દરમિયાન રોકાયેલા માણસોની દમેદારી સરેરાશ સંખ્યા ૩૮૫,૦૦૦ની હતી. જે આગલા વર્ષ કરતાં ૧૩,૫૦૦નો વધારો બતાવે છે.

હિંદનાં બે મુખ્ય ખનીજો કાંચ તથા પેટ્રોલિયમ છે. દરેકની પેદાશની કિંમતમાં ઘટાડો થયો હતો. કાંચમાં ૪.૨ ટકા તથા પેટ્રોલિયમમાં ૭.૭ ટકા બે કે ઉત્પન્ન થયેલ પેટ્રોલિયમ વધીને ૩૩૫,૦૦૦,૦૦૦ ગેલન થયું હતું. આટલું ઉત્પન્ન અગાઉ કદી થયું નહોતું.

ખીજ ૧૩ ધાતુઓના ઉત્પન્નમાં વાર્ષિક ૧૦૦,૦૦૦ પૌંડનો કિંમતમાં વધારો આ પ્રમાણે થયો હતો: કાંચી મેંગેનિઝ (૪૬.૩ ટકા) સીસું તથા કાંચી ધાતુ (૨૫.૬ ટકા) અગરથ (૧૪.૨ ટકા) લોહું કાંચી ધાતુ (૧૩.૨ ટકા) જસત (૬.૨ ટકા) નીકલ (૫.૬ ટકા) ટંગ-સ્ટન (૩.૭ ટકા) ક્રાઈ (૨.૩ ટકા) સોનું (૦.૭ ટકા). આ ધાતુઓના ઉત્પન્નમાં ઘટાડો થયો હતો: ચાંદી (૩૨.૬ ટકા) મીઠું (૧૪.૯ ટકા) મકાન બાંધવામાં ઉપયોગમાં લેવાતી વસ્તુઓ (૭.૯ ટકા) તાંબું કાંચી ધાતુ અને મેટે (Matte) (૨.૧ ટકા).

કોલસો ખૂબ ઉપયોગી છે

હિંદનાં ખનીજોમાં કોલસાનું સ્થાન પ્રથમ આવે છે, બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં કોલસાના ઉત્પાદક તરીકે સુગ્રામિટડ કિંગડમ પછી હિંદનું સ્થાન આવે છે અને જગતમાં હેતું સ્થાન ત્રીજું છે. વર્ષ દરમિયાન કોલસાનું ઉત્પન્ન ૨૨,૫૦૦,૦૦૦ ટન કરતાં સહેજ વધારે હતું. (જ્યાંમાં ૧.૮ ટકાનો ઘટાડો) તેની કિંમત લગભગ ૬૨ કરોડ ૫૦ લાખ રૂપિયા (૪,૭૦૦,૦૦૦ પૌંડ) થતી હતી.

ખાણમાંથી નીકળતા કાલસાની ટનની કિંમત ૧૯૩૫ માં રૂ. ૨-૧૩-૪ હતી, તે ધટીને ૧૯૩૬માં રૂ. ૨-૧૨-૩ની ચતાં કિંમતમાં તેર પાઈનો ધટાડો થયો હતો. ઝરિયાની કાલસાની ખાણોમાંથી હિંદની કુલ પેદાશના ૩૯.૦૫ ટકા, રાણીગંજની ખાણમાંથી ૨૨.૩૧ ટકા, બેકારોની ખાણમાંથી ૬.૨૭ ટકા, પેંચવેલીની ખાણમાંથી ૫.૫૭ ટકા, ગિરિડિની ખાણમાંથી ૩.૦૯ ટકા તથા બીજી ખાણોમાંથી દરેકમાંથી ત્રણ ટકાથી ઓછો નીકળે છે.

૫૫^મ દરમિયાન કાલસાની ખાણમાં કામ કરતા માણસોની દૈનિક સરેરાશ ૧૮૨,૦૦૦ માણસોની હતી. ઉત્પન્નમાં ૧.૮ ટકાનો ધટાડો થવા છતાં માણસોની સંખ્યામાં સહેજ વધારો-૧.૪ ટકાનો-થયો હતો, એટલે ૧૯૩૪માં કામ કરતા દરેક માણસ દીઠ સરેરાશ ઉત્પન્ન ૧૩૦.૨ ટન હતું, જે ૧૯૨૯ના ૫૫^મ જેટલું હતું. ૧૯૨૯માં ૧૩૦ ટન હતું. ૧૯૩૬માં તે ૧૨૪.૪ ટન થઈ ગયું.

કાલસાની ખાણમાં અકસ્માતથી થયેલ મૃત્યુની સંખ્યા ૪૩૫ ની હતી. એટલે દર હજારે ૨.૩૯ ની. ૫૫^મ દરમિયાન જે મોટા અકસ્માતો-એક રાણીગંજની ખાણમાં પોઈડિમાં તથા બીજો ઝરિયામાં લોયાબાદ ખાતે-થયા હતા. તેને અંગે અનુક્રમે ૨૦૯ તથા ૩૫ મૃત્યુ થયાં હતાં.

હિંદી કાલસાના ઉદ્યોગમાં મંદી આવવાનું ખરું કાળુ તો હિંદની જરૂરિયાતના પ્રમાણમાં કાલસાની ખાણનો વધારે પડતો વિકાસ છે. અત્યારે મળી આવતી એક પણ નવી ખાણ મંદીમાં વધારો કરે છે.

ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ પેટ્રોલિયમનો અનુક્રમ બીજો આવે છે, છતાં આખા જગતના ઉત્પન્નના ૦.૬૪ ટકા હિંદમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ છે. જગતના તેલની પેદાશમાં હિંદનો નંબર તેમજો છે, ૩૩૫,૦૦૦,૦૦૦ ગેલનની કુલ પેદાશમાંથી ૬૫,૦૦૦,૦૦૦ ગેલન આસામમાં ૪,૪૦૦,૦૦૦ પંજાબના અત્તક પ્રાંતમાંથી અને બાકીનું જર્મમાંથી ઉત્પન્ન થયું હતું. ૧૯૬,૦૦૦,૦૦૦ ગેલન કેરોસીન તથા બાળવાના તેલની આયાત કરવામાં આવી હતી.

માનમૂલ નિલ્લામાં સોનાની પેદાશમાં થોડા વધારો થયો હતો. પંચજ તથા યુક્ત પ્રાંતની પેદાશમાં નજીવો વધારો થયો હતો. એકંદરે બર્મિનું ઉત્પન્ન થયું હતું, તોપણ ચાન સ્ટેટસમાં ઉત્પન્ન સહેજ વધ્યું હતું. હિંદના કુલ ઉત્પન્નના ૯૯.૫ ટકા ડાલસી ખાણોમાંથી નીકળે છે તે બોતાં આ આંકડા અતિ તુચ્છ લાગે છે.

સોનાની પેદાશ વર્ષ દરમિયાન ૩૩૩,૩૮૫.૬ ઔંસ હતી. તે ૧૯૩૩ કરતાં ૨૭૨૩ ઔંસ ઓછી હોવા છતાં તેની કિંમત ૩,૦૬,૦૦,૦૦૦ રૂપિયા (લગભગ ૨,૩૦૦,૦૦૦ પૌંડ) થઈ હતી, જે રેકર્ડ પર વધારેમાં વધારે કિંમત છે. ડાલસી મેનાની ખાણમાં ૨૫,૦૦૦ ઔંસથી વધારે રૂપિયા ઉત્પન્ન થયું હતું. તેની કિંમત ૩૪,૦૦૦ રૂપિયા (લગભગ ૨,૫૦૦ પૌંડ) થઈ હતી.

પેદાશ ઓછી થઈ છે.

કાલસાની માફક લોહાની કાચી ધાતુનાં ઉત્પન્નમાં હિંદ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં બીજું તથા જગતમાં ત્રીજું આવે છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટસ તથા ફ્રાન્સની પેદાશ પાસે હિંદની પેદાશ નજીવી લાગે છે, પણ આખા યુનાઈટેડ સ્ટેટસના અડસદો કરવામાં આવેલ કાચી ધાતુના જથ્થા કરતાં હિંદનો અનામત જથ્થો ૩/૪ કરતાં ઓછો નથી. લોહના ઉત્પન્નમાં હિંદ આગળ પડતું સ્થાન લેશે તેવી દરેકની આશા છે.

વર્ષ દરમિયાન કાચા લોહની પેદાશ ૨,૫૦૦,૦૦૦ ટન કરતાં વધારે હતી. તેની કિંમત લગભગ ૪૦ લાખ રૂપિયા (૩૦૦,૦૦૦ પૌંડથી વધારે) હતી. આ ખાણો મેટા લાગે સિંગલુમ, મિહાર, અને કંડાર તથા મયુરભંજ રાજ્યમાં છે.

પિગ આયર્નના ઉત્પન્નમાં વધારો થયો હતો. વર્ષ દરમિયાન તે ૧,૫૦૦,૦૦૦ ટનથી વધારે હતું. નિકાસમાં સારા જેવા વધારાને અંગે આ વધારો થયો હતો. ૧૯૩૫ માં ૪૭૩,૦૦૦ ટન માલ પરદેશ ચડ્યો હતો. તેને જલ્દી ૧૯૩૬માં ૬૦૬,૦૦૦ ટન ચડ્યો હતો. હિંદના પિગ આયર્નનું મુખ્ય ગ્રાહક જાપાન છે. ૧૯૩૫માં ૭૦.૮ ટકા થી ૧૯૩૭માં ૬૦.૬ ટકા પ્રમાણ આપ્યું હતું, જે કે ખરી રીતે તો ૯૯ ટકા જથ્થામાં વધારો થયો હતો. યુનાઈટેડ કિંગડમ તથા

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં થયેલી નિકાસમાં મોટો વધારો થયો હતો, પરંતુ ચીનની નિકાસ અર્ધાં અર્ધ ગઈ હતી.

વર્ષ દરમિયાન સીસાની પેદાશ ૭૩,૦૦૦ ટનથી વધારે હતી (તેમાં સુરમાના સીસાના ૧૨૪૦ ટનનો સમાવેશ થાય છે) તેની કિંમત લગભગ ૧,૭૨,૦૦,૦૦૦ રૂપિયા હતી. આ સીસાની કાચી ધાતુ ખોડવિનમાંથી લગભગ ૪૬૯,૦૦૦ ટન મળી હતી.

શાન સ્ટેટ્સમાંથી લગભગ ૬,૦૦૦,૦૦૦ ઓંસ રૂપું મળ્યું હતું. તેની કિંમત લગભગ ૬૯ લાખ રૂપિયા થાય છે, તે ચીનપોની ખાણોમાંથી લગભગ ૪૦ લાખ રૂ. નું ૭૭,૦૦૦ ટન જસત, લગભગ ૧૫ લાખ રૂપિયાની કિંમતનું ૪૩૨૫ ટન નીકલ, તથા ૨૦ લાખ રૂપિયાની કિંમતનું ૭૬૦૦ ટન તાંબું મળી આવ્યું હતું.

મિહારમાં ઘટસિલાની ખાણમાંથી કાચું તાંબું ૭૨૦૦ ટન મળ્યું હતું.

મેંગેનીઝ લગભગ ૮૧૩,૦૦૦ ટન મળી આવ્યું હતું. તેની કિંમત સાગખાર લાખ રૂપિયા થતી હતી. હિંદનાં પોલાદનાં કારખાનાંઓમાં ૪૬૦૦૦ ટનથી વધારે મેંગેનીઝ વપરાયું હતું અને ૭૪૩,૦૦૦ ટન યુનાઇટેડ કિંગડમ, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, જાપાન, ફ્રાન્સ તથા બેલ્જિયમમાં મોકલવામાં આવ્યું હતું. હિંદ અને રશિયામાં જ મેંગેનીઝ ધાતુ ઉત્પન્ન થાય છે, પણ મેંગેનીઝ જેટલી મંદીની અસર હિંદમાં બીજી કોઈ ધાતુના ઉદ્યોગને થઈ નથી.

અખરખ

વર્ષ દરમિયાન લગભગ ૮૭,૦૦૦ હંદવેટ અખરખ ઉત્પન્ન થયું હતું. તેની કિંમત લગભગ ૩૨૩ લાખ રૂપિયા (૨૪૪,૦૦૦ પૌંડ) થાય છે, પરંતુ ઉત્પન્નના આંકડા અપૂર્ણ છે અને નિકાસનો આંકડો ૧૭૮,૦૦૦ ટનનો છે, જેની કિંમત ૯૨ લાખ રૂપિયા (૬૯૦,૦૦૦ પૌંડ) થાય છે. તેનાથી તે ઉદ્યોગના મહત્ત્વનો ખ્યાલ આવશે. વીજળીની બનાવટમાં અખરખ અતિ આવશ્યક છે અને તેના ઉત્પન્ન માટે હિંદ પર આધાર રાખવો પડે છે. અખરખનો મોટો ભાગ યુનાઇટેડ કિંગડમ તથા યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં મોકલવામાં આવે છે. તેમાં અનુક્રમે ૫૧.૮ ટકા તથા ૨૪.૨ ટકાનો ઉલ્લેખ થયો હતો.

‘ધર્મેનાઇટ’ નામની બીજી ધાતુમાં પણ હિંદુ’ સ્થાન અંગ્રેજ છે. ત્રાવલુકોર રાજ્યમાં તે મળી આવે છે. ૧૪૦,૦૦૦ ટન માલ ઉત્પન્ન થયો હતો, તેની કિંમત ૬૨,૫૦૦ પૌંડ થાય છે. બે વર્ષમાં તેા ઉત્પન્ન બેવડું થયું છે. આ ધાતુની રંગ માટે ખાસ માગણી છે.

ટિન અને વોલ્ફ્રેમ બર્મામાં સાથે સાથે એટલા પ્રમાણમાં મળી આવે છે અને આ બન્ને ખનીજોનું ઉત્પન્ન વર્ષ દરમિયાન અપૂર્વ હતું.

કિંમતી જવાહરિયામાં, પત્રા રાજ્યમાં હીરાનું ઉત્પન્ન થોડું વધીને ૧,૪૫૭ ફરેટ થયું હતું. તેની કિંમત ૬૭,૧૭૧ રૂ. (૪,૬૭૫ પૌંડ) છે. બર્મામાં મેગ્નેઝમાં ૯૭,૧૦૩ રૂ. (૭,૩૦૧ પૌંડ) ની કિંમતની ૧૫૫,૩૮૧ ફરેટ માણેક અને ૨૪૨ રૂ. (૧૮ પૌંડ) ની કિંમતનાં ૧૭૨ ફરેટ નીલમ મળી આવ્યાં હતાં. અપર બર્મામાં ૩૨.૪ હંદ્રવેટ ફેરબા મળી આવ્યાં હતાં. અજમેરમાં ૯૮ ટન લસણિયાં મળી આવ્યાં હતાં. આ સિવાય પણ હિંદમાં બીજાં અનેક ખનીજો ઉત્પન્ન થાય છે.

વેળવૂડ તપાસ-કમિટી

હિંદી રેલવેની તપાસ-કમિટી (વેળવૂડ કમિટી)ના રિપોર્ટમાં હિંદનાં બધાં ક્ષેત્રોની રેલવેની તપાસ કરેલી છે.

કમિટીમાં સર રાજ્ વેળવૂડ, (લંડન અને નોર્થ ઈસ્ટર્ન રેલવેના ચીફ જનરલ મેનેજર) તથા નિ. ડબ્લ્યુ. એ. સ્ટેનિયર (લંડન, મિડ-લેન્ડ અને સ્કોટિશ રેલવેના મુખ્ય મિકેનિકલ એન્જિનીઅર) હતા,

કમિટીની મદદમાં મિ. એ. ફ્રાન્સ (ચીફ જનરલ મેનેજરના મદદનીશ) મિ. એલ. એચ. કટનીમ (રેલવે બોર્ડના મંત્રી) અને મિ. બી. એમ. સ્ટ્રાઉસ હતા.

રિપોર્ટમાં વધારે કરકસર કરવા માટે, તથા આવક વધારવા માટે બલામણા તથા સુચનાઓ કરવામાં આવી છે.

કમિટીનો એવો અભિપ્રાય છે કે ગભરવી માલિકીની રેલવેની આર્થિક સ્થિતિ બીજી રેલવેની મરખામણીમાં વધારે સારી છે. ત્યારે કામકાજના આંકડા બતાવે છે કે ૧૯૩૦ થી આર્થિક મંદી યર

યર્ષ ત્યારપછી કાર્યદક્ષતામાં પ્રગતિ યર્ષ છે તથા વ્યવસ્થામાં કચકસર યર્ષ છે.

સાથેસાથ કમિટીનો એવો અભિપ્રાય છે કે કેટલીક દિશામાં હજી સુધારાને સ્થાન છે. તેમની લલામણોમાં અનુત્પાદક પ્રાન્ય લાઈનો ખર્ચ કરવાની, વિશાળ જાહેરાતની તથા જનતા સાથે નિકટનો સંસર્ગ સાધવાની સૂચનાઓ છે.

લવિષ્ય માટે કમિટી એમ ધારે છે કે ફૂપલ ફૂંડ ખાતે લઈ જવાની રકમ બાદ કરતાં, કંપની વર્ષો સુધી ચોંટાતી મૂડીના વ્યાજથી વધારે કમાઈ શકે તેમ દેખાતું નથી.

કર માટે રેલવે તરફ નજર ન નાખવાનું કમિટી ધારે છે. રેલવે પૂરેપૂરી સફર રહે તે માટે હરેક રીતે યત્ન કરવો જોઈએ.

સ્તાની હરીફાઈને અંગે રેલવેની વાર્ષિક આવક ૪૬ કરોડ ઘટી ગઈ છે. આર્થિક મોટો લાભ થાય તેવી કોઈ સૂચના કરવામાં આવેલ નથી. પરંતુ પગારમાં સામાન્ય ઘટાડો કરવા સામે સખત વિરોધ દર્શાવાયો છે.

વધારે રેલવેનું જોડાણ થવાથી વ્યવસ્થા વધારે ગૂંચવણવાળી થશે તેમ કમિટી ધારે છે.

કમિટીની ખાસ લલામણુ તો કાલસા ઉપરનો વધારાનો આજ્ ૧૨૬ ટકાથી ૧૫ ટકા કરવાનો છે.

લલામણો

ધણીખરી પ્રાન્ય લાઈનોમાથી ફર્ટ કલાસની સગવડ કાઢી નાખવી. અત્યારની રિયતિમાં, અમારી ધારણા પ્રમાણે કચકસર માટે મજૂરી તથા પગારમાં સામાન્ય ઘટાડો યોગ્ય નથી.

અમે લલામણુ કરીએ છીએ કે કાલસા પરનો વધારાનો દર ૧૨૬ ટકાથી વધારીને ૧૫ ટકા કરવો. દન પર વધારેમાં વધારે રૂ. ૧ વધવો જોઈએ. સ્તાની હરીફાઈને પહોંચી વળવા લાગ્યામાં ઘટાડો કરવાનું અમને યોગ્ય લાગતું નથી.

અમે ધારીએ છીએ કે રેલવેનું જોડાણ જે વધારે પડતું થશે

તો વ્યવસ્થાનું કાર્ય મુશ્કેલ બનશે. એટલે અને ઈસ્ટર્ન બેંગાલ રેલવેને આસામ બેંગાલ રેલવે સાથે તથા મદ્રાસ અને સંધર્ન મદ્રાસ રેલવેને સંધર્ન દિન્ડિયા રેલવે સાથે જોડતી દેવા પૂતલી ભલામણ કરીએ છીએ.

સામાન્ય કરવેરામાંથી સહત મેળવવાનું સક્રમ સાધન રેલવે છે તે દૃષ્ટિએ તે જોવાની ન બેઠીએ, પણ રેલવેની સહસ્ત્ર જાગવવા માટે હરેક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

રેલવે-બજેટ

૧૯૨૬-૩૦ પછી પહેલી જ વાર રેલવેના બજેટમાં પુરાંત હોવાની આશા રાખવામાં આવે છે. ૧૯૩૬-૩૭ તથા ૧૯૩૭-૩૮ હરેક વર્ષમાં ૧૫ લાખ રૂપિયાના વધારાની આશા રાખવામાં આવે છે.

એમ ધારવામાં આવતું હતું કે ૧૯૩૬-૩૭ના વર્ષની આખરે ૩,૪૪ કરોડ રૂપિયાની ખોટ આવશે, પણ પાછળના અડસટ્ટાથી ૩,૫૬ કરોડનો વધારો જાણાયો છે. ગયા વર્ષની સાથે સરખાવતાં ખરેખર વધારો ૩,૯૫ કરોડનો છે.

હિસાબની નવી પ્રથા લાખવ કરવાથી ચોખ્ખી આવકમાં ૩૬ લાખનો તફાવત પડ્યો છે.

૧૯૩૬-૩૭માં ફક્ત આવક ૯૫ કરોડની થશે. તે ગયા વર્ષ કરતાં ૪૬ કરોડ વધારે છે. આપુ ખર્ચ, આજ વિગેરે બાદ કરતાં ૧૫ લાખનો વધારો રહેશે, તે રૂબરૂ ફંડમાંથી લેવાયેલ લેન પેટે ભરવામાં આવશે.

બસની હરીફાઈ

ઉત્તરુએના લાગતની થતી આવકનો ઘટાડો બસની હરીફાઈને આભારી હતો.

આથી ગાંધી માવના જાગતની આવકમાં ગયા વર્ષની સરખામણીમાં ૪ કરોડ (અગમ ૭ લા)નો વધારો થવાની આશા હતી. બજેટના અડસટ્ટા સાથે સરખાવતાં આ રકમ ૪૬ કરોડનો વધારો જાણવાની હતી.

૧૯૩૭-૩૮ની ફક્ત આવક બર્મા રેલવેને બાદ કરતાં ૯૦ કરોડની ધારવામાં આવે છે. બર્મા રેલવે ખોટમાં ચાલતી એટલે તે જુદી યાવથી દિંદી રેલવેની આધિક સિધ્ધિ મુશ્કેલે તેમ માનવામાં આવે છે.

પોલીસનું ખર્ચ

૧૯૩૭-૩૮માં ખર્ચ ૧૬ લાખ રૂપિયા વધશે તેમ માનવામાં આવે છે, કેમકે નવા બંધારણ હેઠળ રેલવે-હદમાં બંધાયેલ જાળવણી માટે જોઈતી પોલીસનું ખર્ચ પ્રાંતિક સરકારોને રેલવેએ આપવું પડશે. આ રીતે વર્ષની ચોખ્ખી આવક ૨૯૬ કરોડ રૂપિયા થશે. બ્યાજ તો તેટલું જ ભરવાનું રહેશે. એટલે પરિણામે ૧૫ લાખનો વધારો રહેશે, જે સામાન્ય મહેસૂલમાં ભેળવાઈ જશે.

૧૯૩૬-૩૭ની આખરે હૂબત ફંડમાંથી લેવાયેલ કુલ લોન ૩૧૬ કરોડની રહેશે અને સામાન્ય મહેસૂલમાં ન ભરાયેલી રકમ ૩૦૬ કરોડની થશે. એટલે રેલવેની કુલ જોખમદારી ૬૨ કરોડ રૂપિયાથી વધી જશે.

પુનઃસંકલન ઓ

૧૯૩૭-૩૮ની શરૂઆતમાં, ખર્ચ રેલવેનો ભાગ ખર્ચ સરકારને આપ્યા બાદ, હૂબત ફંડ ૧૩૬ કરોડ રૂપિયાનું રહેશે. વર્ષની આખરે તે વધીને ૨૦૬ કરોડનું થશે,

હૂબત ફંડની સિલિક, અકસ્માત જરૂરિયાતને માટે પૂરતી હોવાથી, હૂબત ફંડની બધી લોન તથા સામાન્ય મહેસૂલનું ૧૯૩૬-૩૭ સુધીનું દેવું માંડી વાળવાની તથા નવા વર્ષમાં નવીન શરૂઆત કરવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવી છે.

રેલવે-બજેટ પર દ્રષ્ટિપાત

૧૯૩૫-૩૬

(ખર્ચ આંકડા)

આવક ૮૦,૬૫,૦૦,૦૦૦

ખર્ચ ૮૪,૬૪,૦૦,૦૦૦

ખાટ ૩,૯૯,૦૦,૦૦૦

૧૯૩૬-૩૭

(સુધારેલ અંકસંદેહ)

આવક ૮૫,૦૦,૦૦,૦૦૦

ખર્ચ ૮૪,૮૫,૦૦,૦૦૦

વધારો ૧૫,૦૦,૦૦૦

૧૯૩૬-૩૭

(બજેટ અંકસંદેહ)

આવક ૮૧,૨૫,૦૦,૦૦૦

ખર્ચ ૮૪,૬૯,૦૦,૦૦૦

ખાટ ૩,૪૪,૦૦૦૦૦

૧૯૩૭-૩૮

(બજેટ અંકસંદેહ ખર્ચ બાદ કરતાં)

આવક ૮૦,૭૫,૦૦,૦૦૦

ખર્ચ ૮૦,૬૦,૦૦,૦૦૦

વધારો ૧૫,૦૦,૦૦૦

યુદ્ધવિરામ પછી થયેલ લડાઈઓ

લડાઈ બંધ પાળાને ૧૯ વર્ષો વીતી ગયાં છે, ત્યાંમુંઘીમાં જગતના બધા ભાગોમાં ૧૭ વધારે લડાઈઓ થઈ છે, ચીનનું યુદ્ધ છેલ્લું છે, જ્યારે ૧૬મું સ્પેનનું યુદ્ધ હજી ચાલે છે.

૧૯૧૪-૧૮માં અપાયેલ મોગલી મરકરી ફ્લો યાદી તીથે મુખ્ય છેઃ
ગ્રેલેશિયા, ૧૯૧૮-૧૯ : પૂર્વ ગ્રેલેશિયાની આશિષી માટે પોલ લોડા
તથા યુક્રેનિયન લોડા ઝગા. તેમાં પોલ્ડને તે પ્રદેશ મળ્યો.
આયલેન્ડ, ૧૯૧૯-૨૧ : રિપબ્લિકન્સ તથા શ્રિષ્ટિય 'બ્રેક અને ટેન'
વર્મ્સનું લોડીતસ્થુ યુદ્ધ.

રશિયા, ૧૯૧૯ : રૂઝ રશિયનોએ બ્લાષ્ટ રશિયનોને દાખી દીધા. બ્લાષ્ટ
રશિયનોની આગેવાની સાધખીશિયામાં એડમિરલ ક્રાસ્ચેકે,
દક્ષિણમાં જનરલ ટેનિફિને તથા એસ્ટોનિયામાં જનરલ યુકેનરિએ
લાંધી હતી. બધાને મિત્રતાન્યોનેય ટેકા હતો.

મોરોક્કો, ૧૯૧૯-૨૨ : મોરોક્કોના રિફ પ્રદેશમાં સ્પેનિય યુદ્ધ.

અરબસ્તાન, ૧૯૧૯-૨૬ : હમ્ન સાહિદ તથા રાગ દુસેન વચ્ચે
લડાઈ, રાગ દુસેનને ગાદી પડતી ઉઘડી મુકવામાં આવ્યો.

પોલંડ, ૧૯૨૦ : રશિયાએ પોલંડ પર દુમલો કર્યો અને વાસ્તો ને
ધમકી આપી. પોલ લોડાએ દુમલાખોરોને સખત હરથ્યા.

આર્મિનિયા, ૧૯૨૧ : તુર્કસ્તાને આર્મિનિયાના પ્રજાસત્તાક ચલ્ન
પર દુમલો કર્યો અને રશિયા માટે સંધો હતો ખુલ્લો કર્યો.

ચીન, ૧૯૨૦-૨૬ : ચીનના હરીફ સ્લદારો તથા લસ્કરો વચ્ચે લડાઈ.

એગિયા માઈનર, ૧૯૨૧-૨૨ : ગ્રીક લોડાએ એશિયા માઈનર પર
હલ્લો કર્યો. એક મહિનાની સખત લડાઈ પછી તુર્કોએ તેમને
હરાવ્યા. આ સમય દરમિયાન રમનાનો નાશ ફત્વામાં આવ્યો,
આને અંગે ૫૦,૦૦૦,૦૦૦ પૌંડના નુકસાનનો આદમ્મરો ફત્વામાં
આવ્યો છે. હમરો લોડાને રહેતી નાખવામાં આવ્યા હતા.

સિરિયા, ૧૯૨૫ : ફ્રેન્ચ-સત્તા સામે સિરિયામાં ફૂંઝ જગવો.

દક્ષિણ અમેરિકા, ૧૯૨૫-૩૫ : બ્રેઝિલના મુલકના અધિપત્ય માટે
બોલિવિયા તથા પેરુએ વચ્ચે લાંબો સમય લડાઈ ચાલી.

ચીન, ૧૯૨૬-૨૮ : ચીનમાં ફરીથી લગ્ગર્થ થઈ. પરિણામે ચીન પ્રગ્નસતાક થયું.

મંચુરિયા, ૧૯૩૧-૩૨ : જાપાને મંચુરિયા પર હલ્લો કરી ચીનના સરદાર માર્ચલ પેંગ સિઆનો લિંગ્યાગને હાંકી કાઢ્યો તે બધી સત્તા હાથમાં રાખી, પૂતળા જેવા ચહેનસાહેને ગાદીએ બેસાડ્યો.

ચીન, ૧૯૩૨ : શાંધાઇ પાસે જાપાન તથા ચીનના લશ્કર વચ્ચે યુદ્ધ. ચહેને ૭૦,૦૦૦,૦૦૦ પૌંડ્રું નુકસાન થયું.

એખિસીનિયા, ૧૯૩૫-૩૬ : ઇટલિએ એખિસીનિયા પર હલ્લો કર્યો.

સ્પેન, ૧૯૩૬ : સ્પેનિશ આંતરયુદ્ધ હજુ ચાલુ છે.

ચીન, ૧૯૩૭ : શાંધાઇ તથા ઉત્તર ચીનમાં, ચીન અને જાપાન વચ્ચે લગ્ગર્થ ચાલુ છે.

તમે જાણો છો ખરા ?

બ્રિટિશ સૈનિકને દર મહિને અપાતા લઘ્યાનું સરેરાશ ખર્ચ ૭,૨૭,૦૦૦ રૂ. છે, તેમાં ૧,૦૦,૦૦૦ રૂ. લમનું લઘ્યું, ૩,૭૦૦ રૂ. હમેશનું લઘ્યું, ૩,૭૦,૦૦૦ રૂ. જમવાના ખર્ચના, ૬,૦૦૦ રૂ. કુળવણીની ગ્રાન્ટના તથા ૧૦,૦૦૦ રૂ. ભુદા પડવાના ખર્ચના.

આની સામે હિંદી સૈનિકને દર મહિને અપાતા લઘ્યાનું ખર્ચ ૩,૮૭,૦૦૦ રૂ. છે. તેમાં ૭૬,૦૦૦ રૂ. જમવાના ખર્ચના, ખાટલાના લઘ્યાના રૂ. ૩,૮૦૦ તથા કપડાંના રૂ. ૩૦૦,૦૦૦ અને કુળવણીની ગ્રાન્ટના રૂ. ૬,૪૦૦નો સમાવેશ થાય છે.

અત્યારે હિંદમાં બ્રિટિશ અને હિંદી સૈનિકાની માસિક સરેરાશ સંખ્યા અનુક્રમે ૫૨,૪૬૬ અને ૧,૨૨,૫૩૧ની છે. તેમનો માસિક સરેરાશ કુલ ખર્ચ ૩૮,૭૬,૧૨૫ રૂ. તથા ૨૭,૦૮,૮૧૫ રૂ. છે.

જો બ્રિટિશ સૈનિક ૧૯૩૬ના ઓક્ટોબરથી ૨૬મી તારીખ પહેલાં દાખલ થયેલ હોય તો તેને માસિક ઓછામાં ઓછા રૂ. ૬૨-૧૧-૯ અને વધારેમાં વધારે રૂ. ૭૯-૧૩ મળે છે. તે તારીખ પછી તેના ઓછામાં ઓછા ખર્ચ રૂ. ૪૫-૧૦ અને રૂ. ૫૭-૦-૬ થયો છે.

હિંદી સૈનિકને માસિક રૂ. ૧૬ મળે છે.

મોટાં શહેરના મેયરો

મુંબઈ : ડૉ. ઈ. મોઝીઝ

કલકત્તા : સનત કે. રાય ચોધરી

દરંચી : દુર્ગાદાસ અડવાણી

અહલાહાબાદ : આર. કે. અસુ

વર્ષ દરમિયાન જાણીતાં મૃત્યુ

લાલા હરકિશનલાલ (પંજાબ)

સર બી. એન. મિત્ર ઇન્ડિયાના હાઇ કમિશ્નર

અલ્લરના મહાનગર

સર નોરાબજી પોચખાનાનાળા (નિરુદ્ધ બેદરાળા)

ડૉ. સૈયદ રાય મસૂદ

કે. પી. જયરવાલ (પટણા)

સર જગદીશચંદ્ર બોઝ

બી. કે. બસુ કલકત્તાના આગલા મેયર

સર અબ્દુલ ક્યુમ (પિશાવગ)

દેશી રાજ્યોના વડા પ્રધાનો

અલ્લર : મેજર પ્રાયર

હૈદરાબાદ : સર અકબર હૈદરી, પી. સી.

માધ્યસાર : સર મિર્જા કમ્બાર્જી

કોચીન : સર આર. કે. વડમુખમ ચેટ્ટી

દાશમીર : દિવાન બહાદુર એન. ગોપાળસ્વામી આયંગર

ચંડેદરા : સર દી. કૃષ્ણાચારી

પતિયાળા : સર સિયામલ દયાલપાન

ટૂંકી ચરિતાવલિ

અલે—એમ. એસ : બી. એ. એલ. એવ. બી. જન્મ ૧૮૮૦
 વડી ધાગસભાના ત્રણ વખત સભ્ય. ૧૯૩૦માં મવિનપલંગની
 લડતમાં જોડાયા. કેદમાં ગયા. એલ ઈન્ડિયા કોંગ્રેસ કમિટીના
 સભ્ય. નર્સન કમિટીના સભ્ય. મહાસભાના સંપૂર્ણ પદના
 આગળ પડતા સભ્ય.

અન્સારી—ડૉ. એમ. : એ. જન્મ ૧૮૮૦. ૧૯૦૦માં ગ્રેજ્યુએટ
 થયા. એડિન્બર્ગ યુનિવર્સિટીની M. B. C. H. M. ની
 ડીગ્રી લીધી. ૧૯૧૨-૧૩માં તુર્કિસ્તાનમાં એલ ઈન્ડિયા મેડિકલ
 મિશન મોકલવાની વ્યવસ્થા કરી. ૧૯૨૦માં મુસ્લિમ-લીગના
 પ્રમુખ, ૧૯૨૭માં મહાસભાના પ્રમુખ, મુસ્લિમ સંપૂર્ણ પદના
 એક આગેવાન દેશને માટે કેદમાં ગયા હતા કોંગ્રેસ પાર્ટીમેન્ટરી
 બોર્ડના પ્રમુખ હતા.

અસદુલ્લી એનિલ જન્મ ૧૮૮૮ દિલ્લીમાં કુળવણી લાંબી.
 મહાસભાને અગે અનેકવાર કેદમાં ગયા છે. પંદેશમાં ખૂબ
 દુર્ગા છે. મુસ્લિમ સંપૂર્ણ પદના આગળ પડતા સભ્ય;
 વડી ધાગસભામાં દિંદી તરફથી ૧૯૩૪માં ચૂંટાયા છે.

આયર-રામસ્વામી સર, સી. પી કે. સી આઇ. ઇ. જન્મ ૧૮૭૬.
 દિંદના પ્રખ્યાત ધાસતાઓ, આગળ પડતા લિગલ આગેવાન;
 માત્ર ૨૪ વર્ષની ઉંમરે મદ્રાસમાં વકીલાત શરૂ કરી.
 મદ્રાસ યુનિવર્સિટીના તથા મદ્રાસ કોર્પોરેશનના ફેલો થયા.
 ૧૯૧૭-૧૮માં મહાસભાના સામાન્ય મંત્રી નિમાયા.
 ૧૯૨૦માં મદ્રાસના એડવોકેટ જનરલ થયા. ૧૯૨૩-૨૮
 સુધી મદ્રાસની કારોબારી સભામાં કાયદાના સભ્ય હતા.
 દિંદી ગોળમેજી પરિષદના એક સભ્ય, દિંદી સંસ્કારમાં
 એન્ડ્રીયુનીવ કાઉન્સિલર તરીકે અનેક વખત કામ કર્યું છે.

આલમ-ડૉ. એસ. મહમદ : બેસ્તિઝ. જન્મ ૧૮૯૨. પંજાબના આગેવાન મુસ્લિમ નેતા. મહાસભાના કાર્યકર્તા. અસહકારની દિલ્લાલમાં દાખલ થઈને ૧૯૨૧માં વડીલાત હોદી અને કાગી વખત કેદમાં ગયા. મહાસભાની વર્કિંગ કમિટીના સભ્ય હતા. પંજાબની ધારાસભાના સભ્ય તથા રાષ્ટ્રીય મુસ્લિમ-પક્ષના સભ્ય. સદીદગંજ મસ્જિદની વળતણ વખતે મહાસભામાંથી નીકળી ગયા, પરંતુ ૧૯૨૭માં ફરીથી દાખલ થયા છે. અત્યારે પંજાબની ધારાસભાના સભ્ય છે.

આહમદ-ડૉ. ઝિયાયુદ્દીન. એમ. એ (ફિઝી) પી. એચ. ડી. (ગોલ્ડિંગ) જન્મ ૧૮૭૮, અલિગઢ, અફઘાણાબાદ, કશ્મીર અને કેન્દ્રિયની ટ્રિનિટી કોલેજમાં. કેળવણી લાંબી. ફાયલ એરટોનોમિકલ સોસાયટીના ફેલો તથા લંડન મેથેમેટિકલ સોસાયટીના સભ્ય. ૧૯૦૭માં અલિગઢની એમ. એ. એ. કોલેજના પ્રોફેસર. ૧૯૧૬માં કલકત્તા યુનિવર્સિટી કમિશનના સભ્ય. ૧૯૧૮માં એમ. એ. એ. કોલેજના પ્રિન્સિપાલ. ૧૯૨૧માં મુસ્લિમ યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર પ્રો. વાહિદ-ચેન્સેલર. સંયુક્ત પ્રાંતની સેનિયરમેટર કોલેજના સભ્ય. ૧૯૧૯-૧૯૩૩ માં વડી ધારાસભાના સભ્ય. પ્રખ્યાત મહિત-શાહી. અત્યારે અલિગઢની મુસ્લિમ યુનિવર્સિટીના વાઈસ ચેન્સેલર.

આંબેડકર-ડૉ. બી. આર : પી. એચ. ડી. ડી. એમ. સી. બાર-એટ લો. જન્મ ૧૮૯૩. દલિત વર્ગના હિંદુ મહાર. કાલમિયામાં અર્થશાસ્ત્ર તથા સમાજશાસ્ત્રના અભ્યાસ માટે વોટરના ના. ગાયકવાડ સરકારે ; શિખરતિ આપી. પરીક્ષાએ પસંદ કર્યા પછી ઇન્ડિયા ઓફિસના પુસ્તકાલયમાં શોપબેગલ્ડ કામ એક વર્ષ લંડનમાં કયું. ૧૯૧૭માં કિંગ્ડમ પાઠા ૧૫૧. અર્થશાસ્ત્ર તથા જાતિત્રય પર પુસ્તકો લખ્યાં છે. દલિતવર્ગના ઇન્ટરડ્યુટના સ્થાપક. અરુણ-વર્ગના ઉદ્ધારની દિલ્લાલમાં અગ્ર ભાગ લે છે. મુંબઈની ધારાસભાના સરકારનિયુક્ત સભ્ય. ૧૯૩૦-૩૨ની ગ્રામનેષ્ટ પરિહારના સભ્ય. ૧૯૩૨ની બેલ્ટ પાઝનેટરી કમિટીના સભ્ય. દલિતવર્ગો પર ૬૫૫

જીવનને અંગે ધર્માંતર કરવાની જાહેરાતથી તેમણે ખૂબ ખળભળાટ મચાવ્યો છે.

કુકમાલિ—સર મહુમદ : જન્મ ૧૮૭૭. મદ્રાસ ઉર્દૂ કવિ, લાહોર તથા ફ્રેન્ચિઝમાં શિક્ષણ લીધું. યુનિયન યુનિવર્સિટીએ પી. એચ. ડી.ની ડીગ્રી આપી. થોડો સમય લંડન યુનિવર્સિટીમાં અરેબિકના પ્રોફેસર. મુસલિમ રાજદ્વારી નેતા. કૌમીવાદના ચુસ્ત દિમાયતી. ગોળમેજી પરિવર્તન સમયે પંજાબની ધારાસભાના સભ્ય હતા.

એન્ડ્રુઝ-સી, એફ : જન્મ ૧૮૭૧; ખર્મિંગહામની કિંગ એડવર્ડઝ સ્કૂલ તથા ફ્રેન્ચિઝની પેમથ્રોક કોલેજમાં શિક્ષણ લીધું; ૧૮૯૬માં પેમથ્રોક કોલેજ મિલનના ઉપરી નિમાયા; ૧૯૦૪ ફ્રેન્ચિઝ માતૃમંડળમાં જોડાયા અને દિલ્હીની સેન્ટ સ્ટીફન્સ કોલેજમાં પ્રોફેસર નિમાયા. પંજાબ યુનિવર્સિટીના ફેલો ૧૯૦૮-૧૩; ટાગોરના શાંતિનિકેતનમાં જોડાયા અને સ્મદસ-ગાંધી-કરાર કરાવવા દક્ષિણ આફ્રિકા ગયા; મહાત્મા ગાંધીજીની ચળવળના સંસર્ગમાં આવ્યા; પરદેશના હિંદીઓની સ્થિતિ સુધારવા આખા જગતમાં ફરી વળ્યા. મદ્રાસ લેખક તથા લાપલુકર્તા; ગાંધી, ટાગોર અને હિંદ સંબંધી ઘણાં પુસ્તકો લખ્યાં છે.

એરન્ડેલ—જ્યોર્જ એસ : ડૉ. ડિ. લિટ્. એમ. એ. એસ. એલ. બી. જન્મ ૧૮૭૮, ફ્રેન્ચિઝ યુનિવર્સિટીની ઉચ્ચ કારકિર્દી સાથે તે ૧૯૦૩માં સ્વ. ડૉ. એની બિસન્ટ સાથે હિંદમાં આવ્યા અને કાશીની સેન્ટ્રલ હિંદુ કોલેજમાં પ્રિન્સિપાલ થયા. કાશ્મીરની કેળવણી-પદ્ધતિ પર તેમણે રિપોર્ટ લખ્યો છે; પાછળથી હોલર રાજ્યમાં એક વર્ષ માટે કેળવણી-ખાતાના વડા તરીકે હોદ્દો ભોગવ્યો. વર્ષો સુધી તે એલ ઇન્ડિયા હોમરલ લીગના ઓર્ગેનાઇઝીંગ સેક્રેટરી હતા અને ૧૯૧૭માં હિંદ-સ્થાનના કાયદા હેઠળ મિસિસ બિસન્ટ સાથે કેદ પડ્યા. હિંદની સ્વતંત્રતા તથા પુનરુદ્ધાર માટે તે સતત કાર્ય કર્યા કરે છે. તેમની હિંદી પત્નીનું નામ શ્રીમતી રુકિમણી

છે. ડૉ. એન્ડ્રેસ નીચે મુજબ ડીઝીઓ ધરાવે છે. એમ. એ. એલ. એસ. બી. (ફેન્ટ) ડી. લિટ્ઃ એફ. આર. (હિસ્ટરિ) એસ. અત્યારે તે ટીઓએફિક્સ એસાયટીના પ્રમુખ છે.

ઉદયશંકર : ઈ. સ. ૧૯૦૦ ની ૧૫ મી ડિસેમ્બરે ઉદયપુરમાં તેમનો જન્મ થયો છે. સ્વતંત્ર વર્ષની ઉંમરે ચિત્રકળાના અભ્યાસ માટે મુંબઈની જે. જે. સ્કૂલ ઓફ આર્ટમાં તેમને મોકલવામાં આવ્યા. પાછળથી લંડનની રોયલ કોલેજ ઓફ આર્ટ્સમાં તેમણે અભ્યાસ કર્યો. પ્રખ્યાત રશિયન નર્તિકા પાવલોવાને હિંદી નૃત્યમાં તેમના સહકારી જરૂર હોવાથી તેની સાથે તે જોડાયા. પાવલોવાની સાથે અમેરિકાની મુલાકાત કરી. આ પછી ૧૯૨૫માં તેણે પારિસમાં નૃત્યકાર તરીકે દેખાવ દીધો અને તેમને તરત જ ફતેહ મળી. ૧૯૨૭માં તેમણે બર્લિન, પારિસ, વિયેના, બ્યુડાપેસ્ટ વિગેરે સ્થળોએ અપૂર્વ ફતેહ પ્રાપ્ત કરી. ૧૯૨૯માં હિંદમાં આવ્યા કરીને દલિતતામાં-તેમને મોટું માન મળ્યું. ત્યાંથી તે યુરોપ અને અમેરિકામાં શ્રીમત બેલાડીઓને લઈ જપડી ગયા. ૧૯૩૩માં હિંદ પાછા ફરતાં ફરીથી તેમનો બધે ફેલાણે પ્રેમલયો સંકાર થયો.

ઉરમાન-સર મહમદ : કે. સી. આર્ષ. ઈ. ૧૮૮૪. ૧૯૩૪માં મદ્રાસના કામચલાઉ ગવર્નર નિમણાયા. મદ્રાસની કારોબારી સંસ્થાના સભ્ય. વડી ધારસભાના સભ્ય ૧૯૨૦. મદ્રાસના મેજિસ્ટ્રેટ ૧૯૨૪. મદ્રાસ કોર્પોરેશનના પ્રમુખ ૧૯૨૪-૨૫. મદ્રાસ, આંધ્ર અને અજમલાઈ યુનિવર્સિટીના ચાન્સેલર. ૧૯૨૮ના વર્ષમાં નાઈટ થયા.

ફ્રીન્સ-જેમ્સ હેન્રિ : આયરિશ કવિ, નાટ્યકાર, વિવેચક, ફગન-ગીતકાર અને તત્ત્વવિદ. આયર્લેન્ડમાં ફગન-ગીત લીધી. ત્યાંના આગેવાન સાહિત્યકાર થયા. મિલિસ એની બિસન્ટની પ્રેરણાથી 'ન્યુ ઇન્ડિયા' ના મદદનીશ તરીકે તરીકે હિંદમાં આવ્યા. ટીઓએફિક્સ કોલેજ (મદ્રાસપેલ્લ)ના પ્રિન્સિપાલ થયા. હિંદના સમાજના વિશ્વ-વિદ્યાલયોનાં બાહ્યે આપ્યાં છે. પછાં પુસ્તકો લખ્યાં છે.

‘બેન્ડિઝ ઓફ યાઓમોરી,’ ‘રેનેસન્સ ઓફ ઇન્ડિયા’ ‘દિલોસ્પરી ઓફ બ્યુટી’ ‘વોન્ડરીંગ હાઈ’ વિગેરે

હિડયાઈ-રેડ્ડી આહમદ : જન્મ ૧૮૯૪. એમ. એ. ઓ. કોલેજમાં શિક્ષણ લીધું છે. બાગમંડી પ્રાંતના જમીનદાર. યુક્ત પ્રાંતના ચુગ્ત મહાસભાનાદી સુસ્થિત. ૧૯૨૧થી મહાસભાની ત્રણ ચળવળમાં સક્રિય ભાગ લીધો છે. સ્વરાજ-પક્ષના સભ્યમાં પડિત મોતીલાલ નેહરુ સાથે જોડાયા હતા. મધ્યસ્થ ધારાસભાના સભ્ય. ધારાસભામાં તે પક્ષના ‘વિદ્યુત’ પડિત મોતીલાલ નેહરુના મંત્રી હતા. યુક્ત પ્રાંતની પ્રાતિક મહાસભા કમિટીના આગ્રવા પ્રમુખ. યુક્ત પ્રાંતની મહાસભાના પાર્લામેન્ટરી પક્ષના પ્રમુખ. મહાસભાની હેન્ડી ચૂંટણી દરમિયાન ખૂબ બપરથા જાગરી હતી. હાલમાં તે પ્રાંતના પ્રધાન છે,

કૃષ્ણસ્વામી આયર-સર અલાદિ : જન્મ ૧૮૮૩. મદ્રાસની ક્રિશ્ચિયન કોલેજમાં કળાગ્રી લીધી. ૧૯૦૭માં એડવોકેટ થયા; મદ્રાસ યુનિવર્સિટી સીનિયોરના સભ્ય, ૧૯૩૦માં દિનાન બહાદુર થયા. ૧૯૨૯ માં મદ્રાસના એડવોકેટ જનરલ નિભાયા. ૧૯૩૧માં નાઈટ થયા. મદ્રાસની ધારાસભાના મરકાનિયુક્ત સભ્ય. આદિ તથા અન્યને યુનિવર્સિટીને મોટી ગ્રામો આપી છે,

કેલકર-નરસિંહ ચિતામણુ : પતકાર. જન્મ ૧૮૭૯. બાલગગાધર તિલકના રાજકીય શિષ્ય. મુંબઈ પ્રાતિક પરિવહના પ્રમુખ ૧૯૨૦. ૧૯૨૩ તથા ૧૯૨૬માં વડી ધારાસભાના સભ્ય હતા. પૂના યુનિવર્સિટીના પ્રમુખ (૧૯૧૮, ૧૯૨૨-૨૪) ઇંગ્લાંડ ગયેલ હોમરલ ડેવીઝેશનના સભ્ય. સ્પોર્ટ્સમેન પક્ષના અગ્રણ્ય સભ્ય. હિંદુ મહાસભાના પ્રમુખ હતા. ખીજી ગોળમેજી પરિવહના સભ્ય. ‘કેસરી’ના અધિપતિ.

ખરે-ડૉ. નારાયણ લાસ્કર : જન્મ ૧૮૮૪. નાગપુરની મરકારી કોલેજમાંથી ૧૯૦૨માં આતક થયા. મરકારી શિષ્યવ્રતિ મેળવીને લાહોર મેડિકલ કોલેજમાં દાખલ થઈ ૧૯૦૭માં ડીગ્રી

લીની અને વિશ્વવિદ્યાવ્રયમાં પહેલા, આવ્યા. મધ્યપ્રાંતના વેદકીય ખાતામાં નિભાયા. એસ. ડી. ની ડીપી મેજરી. સરકારી નોકરી છોડી દર્ધને રાજકારણમાં પડ્યા. ૧૯૩૫માં મધ્યસ્થ સભામાં ચૂંટાયા. ૧૯૩૫થી ૩૭ મુધી નાગપુર પ્રાંતિક મહા-સભા સમિતિના પ્રમુખ. મહાસભાએ હોદ્દા સ્વીકારતાં પ્રાંતના વડાપ્રધાન થયા હતા. મહાસભા સામે બળવો પોકારતાં શિસ્તસંગ માટે મહાસભાની કાર્ષીપણ પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવા માટે એ વર્ષ માટે પ્રવેગબંધી કુઆવવામાં આવી છે.

ખાન અબ્દુલગદારખાન : સરહદના ગાંધી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. પેશાવરના ઉત્તમજે ગામમાં ૧૮૯૧માં જન્મ. પ્રવેશક ધોરણ મુધીનો અભ્યાસ કર્યો છે. ૧૯૦૯માં લસ્કરમાં હિંદી કમિશન આપવામાં આવ્યું પણ તેનો અસરકાર કર્યો. ૧૯૧૨માં જાહેર પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવો શરૂ કર્યો. પોતાના જ ગામમાં રાષ્ટ્રીય શાળાની સ્થાપના કરી પણ ૧૯૧૫માં તે શાળાને બંધ કરી દેવામાં આવી. રેલેટ કાયદાની ચળવળમાં અમ્ર ભાગ લીધો. અસહકારમાં ભાગ લેના માટે તેમને પકડીને ૧૯૨૨માં ત્રણ વર્ષની સખત કેદની સજા કરવામાં આવી. ૧૯૨૮માં લખનૌમાં ગાંધીજીના અંગત પરિચયમાં આવ્યા. ૧૯૨૯માં અફઘાન જીર્ગની સ્થાપના કરી અને ખુદાઈ ખિદમતચાર તરીકે જાણીતા થયેલ લાલ ખમીશ-વાળા અવધમેવકાની દુકાડી ઝિલી કરી. સામાન્યતઃ ઝૂલી ગણાતા અફઘાનેને અહિંમાના માર્ગે વાળવામાં તેણે અમૂતપૂર્વ વિજય મેળવ્યો છે. મહાસભાની સરિતયક્ષગની ચળવળમાં પેશાવરમાં બનેલા બનાવમાં તેમણે આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો. એ વર્ષની કેદ તેમણે ભોગવી છે.

ખાન-નેક નામદાર આગાખાન : જી. સી. આઈ. ઇ, જી સી. એસ. આઈ., જી. સી. વી. એ. એવ. એલ. ડી. (કમિશન) જન્મ ૧૮૭૫. યુરોપમાં ફળવસ્ત્રી લીધી છે. ૧૮૮૬માં તેમને His Highnessનો અંગત ખિતાબ મળ્યો. ૧૮૭૯માં કે. સી. આઈ. ઇ., ૧૯૦૨માં જી. સી. આ. ઇ. અને ૧૯૧૨માં જી. સી. એસ. આઈ. ના ખિતાબ મળ્યા. ૧૯૧૧માં કમિશન

યુનિવર્સિટીએ તેમને એલ. એચ. ડી. ની માનદ પદવી આપી. સાદી ધાતુસભાના સંસ્કરણનિયુક્ત સભ્ય; મુસલમાનોના હર્તમાઇવી પંથના ધર્મચુર; તેમની પાસે પ્રખ્યાત શક્તિના ઘોડા છે. ડર્મી સીઝરેવિચ, એક્સ તથા સેન્ટલેગરની શરતો તે જીત્યા છે. ૧૯૨૯માં એક ફ્રેન્ચ સ્ત્રી સાથે તેમણે લગ્ન કર્યું. જોળમેજી પરિવહના એક આગેવાન સભ્ય.

ખાન-સર રાજેન્દ્ર આહુમદ : જન્મ ૧૮૮૩. મુસલમાનોની સરકારી શાળામાં, ડિપ્લોમાની ટ્રિનિટી કોલેજમાં તથા લંડનની યુનિવર્સિટીમાં ફેળવણી લીધી છે. અસ્લાહાબાદ યુનિવર્સિટીમાં આધુનિક ઇતિહાસના પ્રોફેસર; ૧૯૩૦-૩૨ માં જોળમેજી પરિવહના સભ્ય; અખિલ હિંદ મુસ્લિમ-પરિવહના પ્રમુખ ૧૯૩૩-૩૪. પ્રખ્યાત ઇતિહાસજ્ઞ, ધર્મી પ્રતિનિધિત્વના ચુસ્ત દિમાયતી, ઇતિહાસનાં ધણાં પુસ્તકોના લેખક.

ખાનસાહેબ, -ડો : સરહદ પ્રાંતના મહાસભાવાદી વડાપ્રધાન; 'સરહદના ગાંધી' ખાન અબ્દુલરશીદખાનના મોટાભાઈ. વૈદકીય ફેળવણી ઇંગ્લેન્ડમાં લીધી. લરહમાં કમિશનર ઓફિસર તરીકે જોડાયા; ભાઈને મદદ કરવા મહાસભામાં તથા લાલ ખમીશની ચળવળમાં જોડાયા. અસહકારની ચળવળ વખતે તેમના ભાઈ સાથે તેમને અટકાયતમાં રાખવામાં આવ્યા હતા. વર્ષો સુધી વડી ધારાસભાના સભ્ય હતા.

ગાયકવાડ-નામદાર મહારાજા સર સયાજીરાવ ત્રીજા : જી. સી. એસ. આર્ટ્સ, જી. સી. આર્ટ્સ, એલ. એલ. ડી. જન્મ ૧૦મી માર્ચ ૧૮૬૩. ૧૮૮૧ માં રાજ્યવહિવટ હાથમાં લીધો. પ્રગતિશીલ રાજની. દિંદના રાજ્યોમાં તેમના જેટલા સુધારક કાર્યો દાખલ કર્યા નથી. ધણાં પુસ્તકો લખ્યાં છે. આખા જગતમાં ખૂબ મુસાફરી કરી છે. ૨૧ તોપોની સલામી.

ગાંધી-મોહનદાસ કરમચંદ : જન્મ ૧૮૬૯ના ઓક્ટોબરની ખીજ તારીખે. રાજકોટ, ભાવનગર તથા લંડનમાં ફેળવણી લીધી. દક્ષિણ આફ્રિકામાં વડીલાત કરી. દક્ષિણ આફ્રિકામાં જોગર

કોલેજમાં ઉચ્ચ ફળવણી લીધી. ૧૮૮૭માં બી. એ. ની પરીક્ષા માન સાથે પસાર કરી. ૧૮૮૯માં એમ. એ.ની પરીક્ષા પહેલા વર્ગમાં માન સાથે પસાર કરી. 'ધર્મબંધુ'ના તંત્રી તથા 'દિનિ-યન પેસેન્જર'ના ઉપતંત્રી તરીકે કામ કર્યું. ખૂબ વિગ્રાવાળા બંગાળી માસિક 'પ્રદીપ'ની સ્થાપના કરી તથા તંત્રી તરીકે ચલાવ્યું. ૧૮૯૫ના ઓક્ટોબરમાં અલ્લાહાબાદની કાયરથ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ નિમાયા. અલ્લાહાબાદ યુનિવર્સિટીના ફેલો નિમાયા હતા. સંયુક્તપ્રાંતની માધ્યમિક ફળવણી-મુધારણા-કમિટીમાં સર એન્યની મેકડોનલે તેમની નિમણૂક કરી હતી. ૧૯૦૧માં અલ્લાહાબાદથી 'પ્રવાસી' (બંગાળાનું અગ્રગણ્ય માસિક) શરૂ કર્યું. સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૬માં કાયરથ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ તરીકે ચંછનામું આપ્યું. ૧૯૦૭ના જન્યુઆરીમાં 'મોડર્ન સ્કિયુ' શરૂ કર્યું. ૧૯૦૮ના એપ્રિલમાં કલકત્તા આવ્યા ત્યાંથી ત્યાંથી 'મોડર્ન સ્કિયુ' તથા 'પ્રવાસી' ચલાવે છે. હિંદનાં માસિકમાં 'મોડર્ન સ્કિયુ'નું સ્થાન અનોખું છે. તેના હિંદમાં ખૂબ ફેલાવો છે. ફોર્મી સુસાધના કટ્ટર દીકાર. હિંદુ મહાસભાના ઉપપ્રમુખ. ખૂબ પ્રભાવશાળી હિંદી પત્રકારો માહેના એક.

ચેરરથ-શરતચંદ્ર: ડી. લિટ. (દાકા) પ્રખ્યાત બંગાળી નવલકથા-લેખક હુગલિ પરમણામાં ૧૮૭૬ના ૧૮મી સપ્ટેમ્બરે જન્મ. સાધનના અભાવે બાળપણમાં ફળવણી મળી નહિ. પિતા પાસેથી સાહિત્યનો રસ વારસામાં મળ્યો. સત્તર વર્ષની ઉંમરે વાર્તાઓ લખવાનું શરૂ કર્યું, પછી લેખનપ્રવૃત્તિનો વિચાર માંડી વાળી બર્મામાં સરકારી ઓફિસમાં ધણું વર્ગો નોકરી કરી. ૧૯૧૩માં લખાણથી અચાનક પ્રસિદ્ધ થયા. તેમની નવલકથાઓમાં આધુનિક બંગાળી જીવનના સામાજિક પ્રશ્નો ચર્ચાયા છે. હિંદના વર્તમાન સંજ્ઞાસ્થિતિના ઉલ્લેખને અંગે 'પધિર દમ્બી' સંસ્કારે જન્મ કર્યું છે. તે હાલમાં જ મૃત્યુ પામ્યા છે. તેમનાં પુસ્તકોનાં જુદા જુદા ભાષાઓમાં ભાષાંતર થયાં છે.

ચેરરથ-સર અતુલ—કે. મી. એસ. આર્ષ, ડે. સી. આર્ષ. ઈ. જી. સી. આર્ષ. ઈ., આર્ષ. સી. એસ. (નિવૃત્ત). જન્મ

૧૮૭૪ના નવેમ્બરની ૨૪ મી તારીખે આઈ. સી. એસ ની પરીક્ષામાં પહેલા આવ્યા. ૧૯૨૫ થી ૧૯૩૧ સુધી હિંદના હાઇ કમિશનર. ૧૯૬૬માં સનદી નોકરીમાં દાખલ થયા અને ત્યારથી હિંદી સરકારના બુદ્ધિ બુદ્ધિ ખાતામાં નોકરી કરે છે. ધણા મહત્ત્વના પ્રસંગોએ હિંદી મુક્તિના પ્રતિનિધિ તરીકે કામ કર્યું છે-ખાસ કરીને વાંચિયન અને ઇતિવાની આત્મ-સંપૂર્ણ પતિત્વ તથા લંડનની નૌકાપત્રિકામાં. ૧૯૩૨માં આગાખાના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળના આગેવાન, ઇન્ડિયા કોન્સિલના સભ્ય

અદ્યોપાધ્યાય-કમળાદેવી - માગલોગમાં ૧૯૦૩માં જન્મ દક્ષિણ કાશીમાં પ્રખ્યાત સારસ્વત કુટુંબમાંથી જન્મી આવેલ છે તેની નાતિમાં તેનું બાળવયમાં લગ્ન થયું પણ મદ્રાસની, કર્ણાટકની મેરી કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા હતા ત્યારે તેના પતિનું મૃત્યુ થયું. અઘારમાં તે સંગેનિની નાઈકુના લાઈ તથા મનિ હરીન્દ્રનાથ અદ્યોપાધ્યાયને મળ્યા અને મને વચ્ચે મેંત્રી થઈ પશ્ચિમે બનેલું લગ્ન થયું. મહાન વક્તા ઇસ્ટ અને બીજા દેશોની મુલાકાત કરી છે ૧૯૨૨થી મહાસલામી પ્રતિજ્ઞામાં લાગ લેવાની રાજ્યાત કરવાને અને એકવી પધારે વખત દેશમાં ગયેલ છે.

જયકર-મુકુન્દ રામરાવ જેસ્ટર બાલગંગાધર તિલકના નાજીય શિષ્ય તેમના મૃત્યુ પછી મહાત્મા ગાંધીજી માથે જોડાયા. ૧૯૨૩માં મુખ્ય ધારાસભામાં દાખલ થયા. વડી ધારાસભામાં રંગગ-પક્ષના આગેવાન તરીકે ખૂબ પ્રસિદ્ધ થયા. ૧૯૨૫માં 'રિસ્પોન્સિવિસ્ટ' પક્ષના આગેવાન સભ્ય થયા તે મહાસભામાંથી નીકળી ગયા. ૧૯૩૦ના જૂનમાં મહાસભા અને સંગ્રામ વચ્ચે સાતિ સ્થાપવા ખૂબ મહેનત કરી પણ નિષ્ફળ થયા. ગોળમેજી પતિલના તથા ૧૯૩૩માં લગ્નમાં લાગેલી હિંદી સુનાત માટેની જોઈન્ટ સિલેક્ટ કમિટીના સભ્ય હિંદી ફ્રેન્ચ ટ્રાંસના જન્મ ૧૯૩૭

જહાંગીર-સર કાવસજી (ખેરેતેટ) - જન્મ ૧૮૭૯. મુખ્ય અને કમિશનની સેટ જોન્સ કોલેજમાં શિક્ષણ લીધું. મુખ્ય કાર-

લગાઈ તથા ઝૂનુ લગાઈ રખતે દિદી એન્થુનમ કુટી તેનના તામાના હતી. ૧૯૧૫-૧૯ના સ્તયાપ્રહની ચગત ૨૩ ફ્રી ૧૯૨૦ મા અન્ધાર, ૧૯૨૨ માં રાજ્યદોહ માટે ૭ નાંની સાદી કેદની સજા થઈ. મહાસજાના પ્રમુખ ખાદીના ચુલ દિમાયતી. નાદીમા મીમાના કાયદાને બગ કરીને અવિનય જાગની વળતરા ૧૯૩૦ મા ચડ કરી. ગાધી-ઈર્દિન ફરતનાના નાટે તે જવાનગ દત્ત. બીજી ગોળમેજી પરિવદના મદાલમાના પ્રતિનિધિ તરીકે લાગ તિવો. વડાપ્રધાનના ફોની ચુકદા લામે બપનામ ચડ કર્યા. પનિચામે પૂનાના પ્રવો થયા. અત્યારે દુર્નિનઉદ્ધાની પ્રતિમા રામાયના કે. પ્રામ્યોદાર માટેબધો મમય આપવા માટે ૧૯૩૫ થી નજકાન્ધુમા તથા મહામલામા સક્રિય ભાગ નેવાનુ મધે ક્યું, મગાગાના ડજકેદીએમાના મોટા ભાગને મુક્ત પ્રવવામા ફતેહમદ થયા.

ગિહનિ-સગ હુલિ નાઈટ (૧૯૩૧) લેફ કર્નલ આઈ. એન. એમ. જન્મ ૧૮૭૩, મ્લકતા, આક્રમ્હઈ તથા રિગિજમા કેગવજી લીધી. ૧૮૯૮મા આઈ એમ એન, મા દાખલ થતા, ૧૯૧૮થી 'એએો દુનિયન અને રોર્નિનિસાઈઝ્ડ યુરોપિયન એમોસીએલન'ના પ્રમુખ ગોળમેજી પરિવદના સભ્ય. ૧૯૨૧થી નદી ધાતસમાના સભ્ય.

ગૌર-સગ હુનિસિહ કિ નિઠ એન. એન. ડી. બેનિટ એટ લો. જન્મ ૧૮૭૦ નામપુન્ની હિલ્લોપ ડાયેજ તથા રિગિજ ઈન્ટરમપના પ્રાવજી લીધી. નાગપુર બુનિમિપાલિટીના પ્રમુખ, ૧૮૮૮-૨૨ વડી ધાતસમાના ચૂગનેલ ઉપુગી પ્રેસિડન્ટ, લેર્ન્ટ પાનમિન્ટી મિગીના પ્રતિનિધિ, દિદી સુવાગતી લેર્ન્ટ સિનેટ મિગીના સભ્ય (૧૯૩૩) દિલ્હી બુનિવલિંગીના પહેલા વાર્ડ એન્ને-ર, અનેક પ્રનાપુનૂલ મયદાના પુત્તકોના નેપક (પીન-કોડ, ટ્રાન્ક્ર આફ પ્રાપર્લ એક્ટ લિગેરે) નાગપુર બુનિવલિંગીના વાદન એન્ને-ર.

ગૌબા-ખલિહ લતીફ જન્મ ૧૮૯૯ મેનિગ, પાનેના હિદુ હતા ત્યારે મ્નિયાલાય ગોના તરીકે ઓળખાતા. ૧૯૩૨મા ઈસ્લામ

ધર્મ અગીયાર ક્યો ક્રમિકામાં વિદ્યુ રિધુ છે, ધર્મી
ધર્મીઓના કિરેષ્ટર મિત્ર મેયોના પુત્રક 'મધ્ય ઇન્ડિયા'ના
ઉત્તરે 'અમ્ય સેમ' ગ્રામ શ્રી અગમગાટ મયાન્વે.

ધોષ-અરવિદ ૧૮૭૨માં કનકતામાં જન્મ, માત વાંની ઉનરે
તેના માતાપિતા તેને ઇંગ્લેન્ડ લઈ ગયા. મેટપોન રાજા તથા
ક્રિસ્ટીની કિન્ડ મેલેજમાં કેળવણી રીધી તથા 'પ્રવાસિકલ
ટ્રીપો'માં પહેલા વર્ગમાં આન્યા સનદી નોમ્મીની પરીક્ષા
પસાર શ્રી પણ ૧૮૯૦માં પોસ્ટમાસ્ટરીની પરીક્ષામાં નિષ્ફળ
નીવડ્યા વગેરતામાં નોમ્મી ક્યો પછી બગાળામાં પાછા આવી
ગજકીય ચગવગમાં જોડાયા તે મમયના ખૂમ દેલાવે પામેલા
ગજકીય દૈનિક 'વ દેમાતરમ'ના પહેલા તરી અનીપોઝ બોમ
પ્રેસમાં પડ્યાયા, પરંતુ ક્રાંતિકારી ચગવગ માટે હથિયાળ ખૂસ
પાડનાના કાવતના તહેમતમાંથી તે છૂટી ગયા. જ્યોત્સી
લખાણુ માટે તેમને પડ્યા માટે ૧૮૧૦ના વોટ નીચાપુ
પણ તે દેવ્ય મુત્રક પોલીસરીમાં પટોની ગયા ગજકા છુતો
સત્તર ત્યાગ કરી આજ સુધી ઇશ્વરની શોધમાં સમય ગાળે
છે પોલીસરીમાં આશ્રમ ધ્યાપો છે. જ્ઞાતિપિપાસુઓ ત્યા
મોળી સખ્યામાં જાય છે તેમજે વચ્ચા ધાર્મિક પુત્રના
લખ્યા છે

ચિતામણિ-સી વાય જન્મ ૧૮૮૦ના એપ્રિલની ૧૦, અન્નાબ માં
ના લીડા પતના મુખ્ય તરી મુખ્યપ્રાતની ધારાસલાના ધૂનખત
સભ્ય ૧૯૨૧-૨૩માં મુખ્યપ્રાતના મેળવણી તથા નવ ઉદ્યોગ
ખાતાના પ્રધાન બીજી ગોળમેળ પાલના પ્રતિનિધિ નાટ્યીય
નિમ ન પક્ષના અગ્રગણ્ય સભ્ય મુખ્યપ્રાતની લિમ લ એમોસીએ
શનના પ્રમુખ હિદના નિમલ ફેડરેશનના બેરખત પ્રમુખ

ચેટરજી-નમાન દ મો.નં રિધુ તથા 'પ્રનામી'ના તરી પ્રમિદ્ધ
અધ્યાપકોના કુદબમાં બાડામાં ૧૮૬૫ના મે નામમાં જન્મ,
બાડા જિલ્લાની શાળામાં કેળવણી ૧૮૮૮ની પ્રવેશ પરીક્ષામાં
નોંધે નમરે આયા પ્રેસિડેન્ટ, મેટ એનિયર અને મોળી

પોરેશનના સભ્ય ૧૯૦૪-૨૧. મુંબઈ કોરોરેશનના પ્રમુખ ૧૯૧૯-૨૦; મુંબઈની ધારાસભાના સભ્ય, થોડા સમય મુંબઈની કોરોઆરી સભાના સભ્ય. વડી ધારાસભાના સભ્ય ૧૯૩૦. કાવસજી જહાંગીર એન્ડ કંપની લીમીટેડના ભાગીદાર.

લેટરી—એન. એમ. : જન્મ ૧૮૭૯, પૂનામાં કૃષ્ણવલ્લી લઈ બી. એ. થયા. વડી ધારાસભાના સભ્ય. હિંદ-ગેવક-સમાજના અગ્રગણ્ય સભ્ય ૧૯૧૯-૨૩. મુંબઈ કોરોરેશનના સભ્ય ૧૯૨૧, ૧૯૨૫, ૧૯૨૭, ૧૯૩૧ અને ૧૯૩૫માં વડી ધારાસભામાં સરકાર-નિયુક્ત મજૂરોના પ્રતિનિધિ. ૧૯૨૯-૩૧માં મજૂરો માટેના શાહી કમિશનના સભ્ય. ૧૯૩૦-૩૨માં ગોળમેજી પરિષદના સભ્ય, જનિવામાં ભરાયેલ આંતરરાષ્ટ્રીય મજૂર-પરિષદમાં હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે ધનુષી વખત ગયા છે.

ઝીણા—મહુમદઅલી : બેરિસ્ટર. કરાંચીમાં ૧૮૭૬માં જન્મ. સર દિનયા પીટીટનાં પુત્રી સાથે લગ્ન. મુંબઈ હાઈકોર્ટના પ્રસિદ્ધ વકીલ (૧૯૦૬). અત્યારે અગ્રગણ્ય ગજનીતિજ તથા મુસલમાનોના પ્રસિદ્ધ નેતા. ૧૯૧૦ થી વડી ધારાસભાના સભ્ય. હાદાભાઈ નવરાજના ૧૯૦૬માં નોકેટરી હતા. તેમની પાસેથી રાજકારણની દીક્ષા મળી. શાહી વડી ધારાસભાના સભ્ય ૧૯૧૦. હિંદી મહાસભામાં જોડાઈને તેના અગ્રગણ્ય સભ્ય થયા. સરકારના કડક દીકાકાર. રોલેટ કાયદો પસાર થવા સામે વિરોધ દર્શાવવા ધારાસભામાંથી રાજીનામું આપ્યું. મહાસભાની નીતિ સાથે મતભેદ થવાથી તેનો ત્યાગ કર્યો. અખિલ હિંદ મુસ્લિમ-લીગના આગળ પડતા સભ્ય. કોમીયાદના કટ્ટર વિરોધી હતા પણ પોતાના ૧૪ મુદ્દા બહાર પાડી તે તરફ વળણુ દર્શાવ્યું છે. ગોળમેજી પરિષદના સભ્ય. મુસ્લિમ-લીગના પ્રમુખ ૧૯૩૪.

ટાગોર—અમરતીન્દ્રનાથ : સી. આર્થ. ઈ. કળાકાર. બંગાળની કળાના પુનરુદ્ધારના નેતા. હિંદી કળાકારોના અગ્રણી. જન્મ ૭ મી ઓગસ્ટ ૧૮૬૧. રાજ્ય હારકાનાથ ટાગોરના પૈત્ર અને સ્વ. બાપુ ગુણેન્દ્રનાથ ટાગોરના ત્રીજા પુત્ર. કવિ સ્ત્રીન્દ્રનાથ ટાગોરના

ભગીન. કલકત્તાની સરકાર કલેજમાં તથા ઘેર ખાનગી શિક્ષણ લીધું. ઇંગ્લાંડમાં કળાકાર મિનોર ગિન્ટાર્ડ તથા મિ. પામર પાસેથી યુરોપિયન કળા શીખ્યા. પણ થોડા સમય પછી યુરોપિયન દેશનાં ચિત્રો છોડી દઈ પ્રાચીન હિંદુ તથા મોગલ કળાએ અભ્યાસ કરી તેનો ઉદ્ધાર કર્યો. તેમની વિરુદ્ધ ખુબ દીકાઓ ચર્ચા હતી. તેમનું મુખ્ય કાર્ય હિંદી કળાનો પુનરુદ્ધાર કરવાનું છે. ૨૦૦ થી વધારે ચિત્રો દોર્યાં છે તેમાં કદાચ નીચેનાં ત્રણ ખુબ પ્રસિદ્ધ છે “દિલી યદ્દા” ‘શાદજ્જાનનું’ મૃત્યુ’ તથા ‘અગ્રેકની રાણી.’ તેમને ઘણા શિષ્યો છે. તેમાંના મુખ્ય નંદલાલ ખોડા ડૉ. સીમલા, મુંબઈ, દિલ્હી, લાહોર, મગલ, કલકત્તા, લંડન તેમ જ પારિસમાં તેમનાં ચિત્રોનું પ્રદર્શન લશ્કરમાં આપ્યું છે. ઘણાં ચંદ્રકા તથા પહેલાં ધર્માનો મળ્યાં છે. ૧૯૦૫ થી ૧૬ સુધી કલકત્તાની સરકારી આર્ટ-સ્કૂલના વાઈસ પ્રિન્સિપાલ તથા પાછળથી પ્રિન્સિપાલ હતા. ૧૯૧૨માં ડી. આર્ટ. ઈ. નો ઇન્કાર મળ્યો. પૌર્વાત્ય કળાની હિંદી સંસાધનીના સ્થાપક. પુસ્તકો, લાલિત સિદ્ધ (અંગાળી) રાજકલાશ્રી, (રાજસ્થાનના ઇતિહાસની આકર્ષક ટૂંકી વાર્તા), શિરેર પુત્ર, શકુન્તલા, બ્રૂતપત્રી અને નાલક (અંગાળી આજકાલ માટે વાર્તાઓ) ‘આર્ટિસ્ટિક એનેટોમી’ (૧૯૧૬).

રાગોર-સર રવીન્દ્રનાથ : નાઈટ. ડી. લિટ્, કવિ. જન્મ કલકત્તામાં ૬ મે ૧૮૬૧. મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથ રાગોરના સૌથી નાના પુત્ર તથા દ્વારકાનાથ રાગોરના પૌત્ર. થોડો સમય કલકત્તાની ઓરિયન્ટલ કોલેજમાં તથા સેન્ટ એલિયસની શાળામાં અભ્યાસ કર્યા પછી ઘેર ખાનગી શિક્ષણ લીધું. સત્તરમા વર્ષે પહેલી વાર ઇંગ્લંડ ગયા અને ત્યાં થોડો સમય લંડનની યુનિવર્સિટી કોલેજમાં અભ્યાસ કર્યો. કવિતા, નવલકથાઓ, નવલિકાઓ, સાહિત્ય ઉપર નિબંધો તથા ધર્મ, કળા, રાજકારણ, કળાગી પર અનેક પુસ્તકો લખ્યાં છે. ઉપરાંત ૧૮૯૪માં માસિક વિગેરેમાં અસંખ્ય ગીતો તથા પૌર્વાત્ય શોધગોળ પર લેખો લખ્યાં છે. ત્રણ અંગાળી માસિક ‘લાસી’, ‘સાધના’ તથા ‘અંગદર્શન’ના અધિ-

પતિ હતા. ૧૯૦૦માં જોતપુર દાગાની ન્યાયના કરી. બંગાળની
ગૃહીય દિવસાવના આગ પ્રેર. પહેલી બંગાળી સાહિત્યપરિષદના
પ્રમુખ ૧૯૦૬ બંગાળ પ્રાતીય (ચાન્ડીય) પરિષદના પ્રમુખ
૧૯૦૭. ૧૯૧૨માં ઇન્ડિયન ગયા અને પેતાના ગીતોનું
'ગીતાવલિ' નામથી અંગ્રેજી ભાષામાં પ્રગટ થયું. ૧૯૧૩ના
નવેમ્બરમાં સાહિત્ય માટેનું નોમેન પરિષદમાં મળ્યું. ૧૯૧૮માં
કલકત્તામાં સુનિર્ધારિતીએ 'ગ્રામર ઓફ હિન્દુ ઇન્ડિયન'ની માનદ
પદવી આપી તે જ વર્ષમાં સંગ્રહિતે તેમને નાદર બનાવ્યા.
૧૯૧૫-૧૬માં જાપાન અને અમેરિકાના જર્જ લાગોડો
આપ્યાં. તેમણે યુરોપ, અમેરિકા, જાપાન, ડચ ઇસ્ટ ઇન્ડિઝ,
જર્મન, ચીન અને જર્મનના બીજા લાગોડો મુલાકાત લીધી છે.
તેમનાં કાવ્યો તથા લખાણોનું જર્મનની બંગાળી ભાષાઓમાં
ભાષાંતર થયું છે. ૧૯૩૧ના ૭૦માં જન્મ દિવસે જર્મન-જર્મનીથી
તેમને મુનાઝકનાદીના સરદાર મળ્યા હતા અને આખા દિવસ
ગીન્ડ-જયંતિ ડ્રેગવવામાં આવી હતી.

ટૅરેલ-સર ફ્રેડેરીક : જન્મ ૧૮૮૧ માર્ચ ૩૧. પ્રખ્યાત વકીલ ટોમસ
ટૅરેલના પુત્ર હાઇલેન ગ્રામર સ્ટુડનના કેળવણી લીધી. ત્યાંથી
મેટ્રીક થયા. ગ્રેજ છંદમાં કાયદાનો અભ્યાસ કર્યો. ૧૯૦૨ના મે
માસમાં એલિટ થયા. તેમની વકીલાત ધીકતી ચાલવા લાગી
અને ઇંગ્લંડના પ્રસિદ્ધ વખીનોમાં ગણના થવા લાગી. પદાદુ
હાઇકોર્ટના વકીલ જગ્ગ તરીકે જન્મ લીધા પહેલાં એલિટ
તરીકે વકીલાત કરી. યુદ્ધ દરમિયાન ખૂબ આગળ પડેલા ભાગ
લીધો. મહાન વકીલ હોવા કિપનાત, વૈદ્યવ્યવહાર, એલિટની-બીજી,
કોટામાંથી વિગેરેનું સંગ્રહ જ્ઞાન ધન્યવે કે. ઇન્ડિયન
હતા ત્યાંથી જ હિંદ બાબતમાં ગ્રેજ નેતા હતા. પૂર અને
પશ્ચિમનો સુમેળ સાધવા માટે લૉડ રીડિંગે આપેલ મોસાઈકી
સાથે તે સંકળાયેલ હતા. તેમના પુત્ર-ટૅરેલ જોન પેટરન્સ,
નોટ્સ જોન ગિલ્ડેરી મેપ્સ.

દાદાભાઈ . જોન. સર. એમ. બી. નાદર જન્મ ૧૮૬૫ સેલ
એનિયર કાલેજમાં કેળવણી લીધી. ૧૮૮૭માં એલિટ (મિડલ-

ટેન્પલ) થયા. મુંબઈ હાઈકોર્ટના એડવોકેટ ૧૮૮૭ મુંબઈ
પ્રતિરોધનના સભ્ય ૧૮૮૮-૯૦, નાગપુરમાં સરકારી એડવોકેટ
૧૮૯૧ ફિઝકલ કમિશનના સભ્ય ૧૯૨૧. હિંદિયામણ અને
મહેસૂલ નબીના યાદીકમિશનના સભ્ય ૧૯૦૫-૨૬ ઇમ્પિરિ-
યલ બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયાના મગ્ગરનિયુક્ત મેનર. વાઈસરોયની
ધારાસભાના સભ્ય ૧૮૦૮-૧૨, ૧૯૧૪-૧૭, રાજ્યમંત્રી-
મંડળના ચૂંટાયેલ સભ્ય જોગમેજ પમિલના સભ્ય
૧૯૩૧ જૂની જાહેર પંખીઓના ડીરેક્ટર, રાજ્યમંત્રીમંડળના
પ્રમુખ

દેસાઈ-ભુલાભાઈ જે. એમ એ. એન. એન બી જન્મ ૧૮૮૭.
મેં ગઈમાં કૃષ્ણનગી બીધી એલિફન્ટ કોલેજમાંથી એલ્યુએટ
થયા. એડવોકેટ થયા. થોડો વખત એડવોકેટ-જનરલ રહ્યા
હતા ૧૯૨૬. ૧૯૦૮માં બારડોલી સત્યાગ્રહ વખતે જુમફિલ્ડ
કમિટી મમલો ખેડૂતો તરફથી હાજર થયા હતા ૧૯૩૨માં
સનિય ભગની ચળાળમાં જોડાયા ને રૂ. ૧૦,૦૦૦ નો
ફંડ તથા મગ્ગ થઈ પાર્લામેન્ટરી બોર્ડ સ્થાપવામાં સક્રિય ભાગ
લીધો. બોર્ડના સામાન્ય મંત્રી તથા ખમનચી થયા ગુજરાત
તરફથી વડી ધાગસભામાં ચૂંટાયા. વડી ધારાસભામાં
વિરોધ-પક્ષના નેતા, કેબિનેટ પાર્લામેન્ટરી બોર્ડના પ્રમુખ.

દુલીપસિંહજી-કુમારશ્રી . જન્મ ૧૯૦૫ના જૂનની ૧૩મી તારીખે.
પ્રખ્યાત ક્રિકેટર નાનાગરના સ્વ. જમસાહેબ ગ્લુજતસિંહજીના
ભત્રીજા. જગતના 'બેટ્સમેન'માંહેના એક. આત્યાગ્ર સુધી
તેમનો ૫૦ સદી નોંધાવી છે. ૧૯૩૧માં ઉપરાઉપરી ૪ તથા
એક ૫મી એક ઇનિંગમાં બે વખત ત્રણ સદી નોંધાવી છે.
તમ ૧૧ વધારેમાં વધારે, સ્કોર્ડમાં ૧૯૩૦માં નોર્થન્ટસ
સામે એક દિવસમાં ૩૩૩ થયા હતા. ૧૯૨૯માં દક્ષિણ
આફ્રિકા સામેના ફર્સ્ટ ટેસ્ટમાં તે પ્રથમવાર રમ્યા પછીના
વર્ષે ઓસ્ટ્રેલિયાના સામે તે ૪ ટેસ્ટમાં રમ્યા તેમાં પહેલા
સોર્ડજી ખાતેના મેચમાં ૧૭૩ સ્કોર્ડ. ૧૯૩૧માં તે સમેકસના
કેપ્ટન થયા પણ ૧૯૩૨ની આખરે માદગાને ગયે તે જગ્યા

છોટી દીધી. હવે તો તે ગોઠસપણે પ્રથમ પંક્તિની કિટ્ટમાંથી નિવૃત્ત થયા છે.

નરીમાન-કે. એફ. : પરદયા નથી. ૧૮૮૫માં થાણા (મુંબઈ)માં મધ્ય સ્થિતિના પાસ્તી કુટુંબમાં જન્મ. ટ્રેન્યુએટ થયા પછી પોલીસ-કોર્ટમાં દુભાષિયા તરીકે જીવન ચર કર્યું. કાયદાની ડીગ્રી મેળવ્યા પછી ફોજદારી વકીલ તરીકે જીવન ચર કર્યું. થોડાં વર્ષો પછી મુંબઈ ફાર્માસેયનમાં સભ્ય ચૂંટાયા. ૧૯૨૪-૨૫માં ધારાસભાની ચૂંટણીમાં જામા રજા ને બધા ઉમેદવાગેમાં પહેલા આવ્યા. મુંબઈ સ્વરાજ્ય-પક્ષના આગેવાન થયા. મુંબઈના ખીલચંદીખાતામાં થયેલ લાંચ-સ્થપતિના તેમણે મૂકેલા આરોપો માટે સરકારે તેમની સામે કામ ચલાવ્યું અને હાજે નરીમાન કેસથી ખુબ પ્રસિદ્ધ થયા. તેમાંથી તે માનસહિત છૂટી ગયા. ૧૯૨૪-૨૫માં મુંબઈમાં યુવકસંઘની સ્થાપના કરી. ૧૯૨૮માં અખિલ હિંદ યુવક પરિષદની પ્રથમ બેઠકના પ્રમુખ ચૂંટાયા. ૧૯૨૯થી રાષ્ટ્રીય મહાસભામાં સક્રિય ભાગ લેવાનું શરૂ કર્યું અને તે જ સાલમાં મુંબઈ પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટીના પ્રમુખ ચૂંટાયા. ૧૯૩૦માં સવિનયભંગની ચળવળમાં ભાગ લીધો અને પોતાની ધીકતી વકીલાત થોડા સમય માટે છોટી દીધી. તેમને પકડીને અનેક વખત કામ ચલાવવામાં આવ્યું છે. કરાંચી મહાસભામાં તે વર્કિંગ કમિટીના સભ્ય ચૂંટાયા. ૪૮મી હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની મુખર્ષીની બેઠકમાં સ્વાગત-પ્રમુખ હતા. ૧૯૩૫માં મુખર્ષીના મેયર ચૂંટાયા.

નવાબ-પરાહીડીના : જન્મ ૧૯૧૦માં. કિટ્ટની આલમની પ્રખ્યાત વ્યક્તિ. લાહોરની ચીફસ કોલેજમાં કુળવણી લઈ ૧૯૨૭માં એકસ્ટ્રા ચૂંટાયા. ત્યાં 'બેચુ' મેળતી છે. હોટી અને બિલિયર્ડમાં પણ 'બેચુ' મેળતી છે. ૧૯૩૪માં ઓસ્ટ્રેલિયા સામેના એક ટેસ્ટમેચમાં રમ્યા છે. વુસ્ટેસ્ટરશાયર ક્રિકેટ ક્લબના સભ્ય. ટેસ્ટમેચમાં ઇન્વેન્ડ વતી રમ્યા છે. ૧૯૩૪માં પહેલી ઇંગ્લિશ ક્રિકેટ એવરેજમાં ૧૦૨ રન કર્યા છે. ૧૯૩૬ની ઇન્ડિયન હિંદી ટીમના કેપ્ટન.

નવાખ-ભોપાળના (નામદાર સિક્કદર માવત નવાખ ઈ ક્ષિતકર્ય-મુલક મહમદ હનીફુ' નાખાન બહાદુર છ. ની. આઈ. ઈ.) મે ૧૯૨૬માં તેમની માતા નામદાર નવાખ મુલ્તાના જહાન બેગમના સ્વૈચ્છિક ગાદીત્યાગને અંગે તે ગાદી પર આન્યા. જન્મ સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૪. હિદી ગલ્લેના લોપ્રિય વાસકેશભાઈના એક. ગોળમેળ પરિવ્રજા હિંદુ-મુસલમાનના મતનેદનો નિવેડો લાવના માટે ખુબ ચત્ન ધર્મો. અચ્છા ખેનાડી.

નવાઝ બેગમ-જહાનશાહ : મુસતમાન જન્મ એપ્રિલ ૧૮૯૬. મ. મહમદ ચરીના પુત્રી. ક્વીન મેરી કોલેજ લાહોરમાં ફળવણી લીધી ૧૯૦૭થી જગતના ખનાવોમાં ભાગ લેવો સર કર્યો. અખિન હિદ મુસ્લિમ-રીતી કાઉન્સિલમાં સ્ત્રીમતિના પહેલા મુસતમાન પ્રતિનિધિ. ૧૯૩૦-૩૨માં ગોળમેળ પરિવ્રજા સ્ત્રી-પ્રતિનિધિ. લાહોર મ્યુનિસિપલ મંત્રિના પહેલા મુસ્લિમ સ્ત્રી-મંત્ર્ય. જોઈન્ટ સિવિલ કમીટીના મંત્ર્ય. ૧૯૩૨માં રાષ્ટ્રસભા મહામંડળમાં તરીકે આમંત્ર્ય આપ્યું હતું.

નાઈડુ-મિસિસ સરોજિની હિંદુ ગણના ઈ સ. ૧૮૭૯ના ફેબ્રુઆરીમાં દક્ષિણ હિંદમાં જન્મ લડન અને કેન્થિજમાં શિક્ષણ લીધું. મહામહાના પહેલા હિદી સ્ત્રી-પ્રમુખ હિદની સ્ત્રી-ગણગણા આગેવાન દેવને માટે અનેક વખત જેલમાં ગયા છે હિદી મગદારે દક્ષિણ આફ્રિકા મોકલેન પ્રતિનિધિ-મહાના એક સભ્ય ૧૯૩૦ દેશમાં જળપ્રત્ય વખતે ગૂંહત આપવા કરેલ કાર્ય માટે સહેનશાહ એડવર્ડ ફ્રેન્ચ હિદનો સોનાનો ચાદ આપ્યો હતો મહાન દલિયિની તેના પુસ્તકોના અનેક ભાષામાં ભાષાતર થયા છે. 'બર્ડ ઓફ ટાઈમ' તથા 'ગોડન પ્રેસો ડ' જેવા અનેક પુસ્તકોના લેખક ૧૯૩૧ની ગોળમેળ પરિવ્રજા પ્રતિનિધિ. ગાયન નોમાયગી ઓફ લિટરેચરના ફેલો (૧૯૧૪). રાષ્ટ્રીય મહાસભામાં ૧૯૧૫માં દાખલ થયા. મહાત્મા ગાંધીના સુત્ર અનુયાયી. હિદના એક પ્રસિદ્ધ સ્ત્રી

નાયડુ-મેજર કોટરી ડનકેયુ જન્મ ૧૮૯૫ના ઓક્ટોબર ની ૩૧મી તારીખ જન્મતના આગળ પત્ની બેસમેન માહેના એક. 'ઈડિન

બ્રેડમેનનો ખિતાબ મેળવ્યો. ૭ તેમની ક્રિકેટની રાજઆતની પ્રતિ નાગપુની દિસોપ ડાહ્યોત્તમા ધર્મ આ માણુ ક્રિકેટન-૫૬ તેમણે જરા મોડુ રીધુ અને તે જ સમયે મોદી ક્રિકેટ ક્લબની આગેવાની રીધી ૧૯૧૬થી તે મુમર્દની ચતુરગી મેચમા અગ્રી ગણાય છે અને તે મેચોમા ૧૦૦૦ નો આકરો મેળવનાર તે પહેલા હતા આ ઉપગત તે મધ્યપ્રાત તથા મત્રાસ તરફની જગા છે અને રિજિસ્ટ્રારનમ્ દીમ સાથે મુસાફરી કરી છે ૧૮૩૨મા દિદી છમખાનાની દીમ તેમની આગેવાની હેઠળ ઇ.સ. ૧૮૩૨ ગર્મ અને ૧,૦૦૦થી વધારે જા કયા થીજે વપે અખિન હિદ પાર્ગ તરફથી તે ઇ.સ. ૧૮૩૨ ત્યારે ત્યાની પરિસ્થિતિથી તે મપૂર્ણ રીતે વાકેફ હતા ધણા ખગ મેચોમાં ક્રિકેટની જવાદારી તેમના પગ પડતી અને તેમણે ૧૮૪૨ જાનો નોધા મે, તેમા ૬ મદીનો સમાવેલ થનો હનો એ.સ. તરીકે તેમણે અસાધારણ કુશળતા બતાવી અને ૭- વિકેટ રીધી તેમની મ.કી.દ. દરમિયાન તેમણે ૧૦૦ મદી નોધારી છે ઇ.સ.ના નકારાળા હોદ્દાના એ.ડી. મા છે હોળી ગેનિમ, એ.ક્રિમ.મ. ફૂ.મો.ન તથા બિલિયર્ડમા તેમણે આગળ હનો લાગ રીના છે નૃત્ય તેમનો પ્રિય વિષય ■

નાટેસન—જી. એ. ૧૪મહાદુર જ.મ. ૧૮૭૪ જી એ નાટેસન પ્રપનીના માલિક ‘ઈન્ડિયન ટ્રિબ્યુ’ના અધિપતિ મત્રામ યુનિવર્સિટીના રો તથા મત્રાસ કોલેજોરેશનના ૨૫ વરથી નબ્બ ૧૮૨૧-૨૫, ૧૮૨૭-૧૮૩૧, ૧૮૩૩મા સંજ્ઞાના સ કોર નિયુક્ત સભ્ય હિદના નેશનલ નિગરવ ફેડરેશનના નેડિયા મ.ની ક્લકલાની ટેરિફ બોર્ડના સભ્ય ૧૮૩૩-૩૪

નિઝામ-હૈદરાબાદ તથા વરાહના નામદાર જી સી. એસ આર્થ (૧૮૧૧) જી બી. હ (૧૮૧૭) જ.મ. ૧૮૮૬ દિ.ના આગેવાન ૧૭ ૭૧ તેઓની સનામી મળે છે મુલકનો વિસ્તાર ૮૩૦૦૦ ચોરસ માઈલ જાન્યમા ધણા સુધારા કર્યા છે ઉમાનિયા યુનિવર્સિટી સ્થાપી છે, તમા દેશી લાપા હા ।

શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. ગયા વિશ્વવિદ્યાલયમાં લગભગ ૨ કરોડ રૂપિયાનો ફાળો આપ્યો હતો.

નૂન-મલિક સર ફિરોઝખાન : નાઈટ : જન્મ ૧૮૮૩, લાહો-
ની એલ્ફિન્સન ચીફ્સ કોલેજમાં તથા એલ્ફિન્સનની વાણિજ્ય
કોલેજમાં શિક્ષણ લીધું, બેરિસ્ટર થયા. નવ વર્ષ વખતે વકીલાત કરી.
૫૬મી પંજાબ સરકારના પ્રધાન નિમાયા ૧૯૨૭. ત્યાં ૧૯૩૬
સુધી રહ્યા. ૧૯૨૦થી પંજાબની ધારાસભાના ચૂંટાયેલ સભ્ય;
કુશળ ગોળીખાન છે. ગોલ્ડ અને ટેનિસ રમે છે. અત્યારે
હિંદના લાર્ડ કમિશ્નર છે.

નેહરુ-પરિત જવાહરલાલ : જન્મ ૧૮૮૯. હેરો રફ્લ તથા
કૃષિજની ટ્રિનિટી કોલેજમાં કૃષિજની લીધી છે. બેરિસ્ટર.
મહાસભાના સામાન્ય મંત્રી હતા. ૧૯૨૯-૩૦માં મહાસ-
ભાના પ્રમુખ. ૧૯૧૮ થી અખિલ હિંદ મહાસભા મંડળના
સભ્ય. યુરોપ અને સોવિયેટ રશિયામાં ખૂબ ફર્યા છે; મહા-
સભા તથા અસહકારની ચળવળને અગે અનેક વખત જેલમાં
ગયા છે. રાષ્ટ્રીય મહાસભાની ૧૯૩૫ તથા ૧૯૩૬ની બેઠકના
પ્રમુખ. સિત્તાયું-આનંદ ભુવન, અસ્લાહાબાદ.

પટેલ-વલ્લભભાઈ સરદાર : નડિયાદમાં મેટ્રિકની પરીક્ષા પસાર
કર્તા બાદ યુનિવર્સિટીની કૃષિવણી લખીને ડીસ્ટ્રિક્ટ પ્લીડર થયા
અને પંચમહાલ પ્રાંતના ગોધરા શહેરમાં વકીલાત શરૂ કરી.
ઇંગ્લંડ ગયા અને બેરિસ્ટર થઈને હિંદ પાછા આવ્યા.
અમદાવાદમાં વકીલાત કરતાં મહાત્મા ગાંધીના સદવાસમાં
આવ્યા અને તેમના જીવનમાં પસંદ થયા. તેમણે ધરૂ
રાષ્ટ્રીય લડતોમાં લાગ લીધો છે, એટલું જ નહિ પણ
અન્યથા બ્યવસ્થાશક્તિને અગે વિજય પ્રાપ્ત કર્યો છે. દા. ત.
બેડા સ્ત્રીઓ, નાગપુર ધ્વજસ્ત્રીઓ, બોસ્સની ના-કરની
લડત અને છેલ્લે બારોડાની ના-કરની લડત. અમદાવાદ શહેર-
સુધારણામાં તથા ગુજરાતની રેલ વખતે રચનાત્મક કાર્ય કર્યું
છે. હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની ૪૫ મી બેઠકના પ્રમુખ ધણી
ખત જેલમાં ગયા છે.

પતિયાળાના મહારાજા : લેફ્ટેનન્ટ જનરલ નામદાર ફર્જિ-ખાસ, દૌલતે ઇંગ્લિસિયા, મન્સુર અલ હમાન અગીર ઉલ ઉમરા મહારાજાધિરાજ રાજરાજેન્દ્ર શ્રી મહારાજા રાજગણુ સર બુપીન્દર સિંઘ મોહીન્દર બહાદુર ચક્રવર્તી પતંત્ર ભટ્ટી કુલ-બ્રાણુ, જી. સી. એસ. આર્ષ., ડી. સી. આર્ષ. ઈ., જી. સી. વી. એ. જી. બી. ઈ. એ. ડી. સી. જન્મ ૧૮૯૧, કાયમતે માટે ૧૬ તોપેલી સલામી મળે છે. ૧૯૧૮ના જૂનમાં યાદી યુદ્ધ-કેપિનેટમાં હિંદના રાજાઓના પ્રતિનિધિ. ૧૯૨૫ માં રાષ્ટ્ર-સંઘમાં હિંદી રાજાઓના પ્રતિનિધિ. ૧૯૨૬, ૧૯૨૭, ૧૯૨૮ ૧૯૨૯, ૧૯૩૦ તથા ૧૯૩૩ માં ચેમ્બર ઓફ પ્રિન્સિપાલ યાન્સેન્દર ચૂંટાયા હતા. રાજ્યની કુલ આવક દોઢ કરોડ રૂપિયાની છે.

ચેટ્ટો-સર એ. પી. : (નાર્થ ૧૯૨૪) મદ્રાસની ધારાસભાના સભ્ય ૧૯૨૧. દક્ષિણ હિંદ સિબરલ પરિષદના પ્રમુખ ૧૯૨૭. અખિલ હિંદ જસ્ટિસ-પક્ષના પ્રમુખ; જસ્ટિસ-પક્ષના મદ્રાસના આગેવાન. મદ્રાસ સરકારના પ્રધાન (૧૯૨૧-૨૭). ૧૯૩૦ની દિલ્લી એક્ય-પરિષદના પ્રમુખ. ગોળમેજી પરિષદના પ્રતિનિધિ ૧૯૩૧-૩૨. લેફ્ટેનન્ટ સિલેક્ટ કમિટીના સભ્ય ૧૯૩૩. ગૃહસંઘમાં ગયેલ પ્રતિનિધિ ૧૯૩૧.

પન્નિરસેવલમ-રાવબહાદુર એ. ટી. : જન્મ ૧૮૮૮. તાંજોરમાં પશ્ચિમ પ્રાસિક્યુટર નિમાયા; ગોળમેજી પરિષદના સભ્ય ૧૯૩૦થી મદ્રાસની ધારાસભાના સભ્ય; હાલમાં મદ્રાસ સરકારના કાયદાના સભ્ય.

પુરુષોત્તમસ ઠાકુરદાસ : સર સી. આર્ષ. ઈ., એમ. બી. ઈ. જન્મ ૧૮૭૧ના મેની ૩૦મી તારીખે; મુંબઈની ઓર્થોડોક્સ કોલેજમાં કુળવધી લીધી છે. નાની વયથી મુંબઈના બહોર જીવનમાં ભાગ લેવાની શરૂઆત કરી. ૧૯૧૧માં કેસરે હિંદનો આદિ મત્થો. ૧૯૨૮માં સી. આર્ષ. ઈ. થયા અને ૩ વર્ષ પછી નાર્થ થયા. અનેક ધધાદારી પ્રગતિમાં રોકાયેલ છે. ઈસ્ટ ઇન્ડિયા

કોલન એસોસીએશનના પ્રમુખ હતા. રિઝર્વ બેંકના ડીરેક્ટર. ૧૯૩૦માં મુંબઈના ચેરીફ હતા.

ચોચખાનાવાલા-સર એસ. એન. : નાઈટ (૧૯૩૪) જન્મ ૧૮૮૧. મેન્ટ્રલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયાના મેનેજિંગ ડીરેક્ટર. ૧૯૩૪ના સીનિયર બેંકીંગ કમિશનના પ્રમુખ. થોડા માસ પહેલાં લંડનમાં હિંદી એક્સ્ચેન્જ બેંકની સ્થાપના કરી હતી. તેમના મૃત્યુ બાદ તે બેંક બીજી બેંક સાથે જોડાઈ ગઈ છે.

પ્રકાશમ-દી. : બાર-એટ-લૉ. આગેવાન અસહકારી. અસહકારની ચળવળને અંગે ધીકતી પ્રેક્ટીસ છોડી દીધી. ૧૯૨૬માં વડી ધારાસભાના સભ્ય. ૧૯૩૦માં તે જગ્યાનું રાજીનામું આપ્યું. અનેક વખત કેદ પકડાયા છે.

પ્રાંજપે-આર. પી. : જન્મ ૧૮૭૬ના ફેબ્રુઆરી ૬. એમ. એ. (કેન્ટબ) ડી. એસ. સી. (ઓનર્સ, કલકત્તા) લખનૌ યુનિવર્સિટીના વાઈસ ચેન્સેલર. પૂનાની ફર્ગ્યુસન કોલેજ નયા ટ્રગિયજની મેન્ટ જહોન્સ કોલેજમાં ડેન્ટલથી લીધી. ૧૮૯૯માં ટ્રગિયજમાં સિનિયર રેગ્યુલર; ૧૯૦૨-૨૬ ફર્ગ્યુસન કોલેજના પ્રિન્સિપાલ અને પ્રોફેસર; ૧૯૨૧-૨૩ અને ૧૯૨૬માં મુંબઈમાં ફર્ગ્યુસીખાતાના પ્રધાન. ઇન્ડિયન નેશનલ ફેડરેશનના પ્રમુખ. ૧૯૦૫-૨૭ મુંબઈ યુનિવર્સિટીના ફેલો. ૧૯૧૩-૧૬ મુંબઈની ધારાસભાના સભ્ય ૧૯૨૭-૩૨ ઇન્ડિયા કાઉન્સિલના સભ્ય.

પંડિત-મિસિસ વિજયાલક્ષ્મી : પંડિત જવાહરલાલ નેહરુનાં બેન. સંયુક્ત પ્રાંતનાં પહેલાં સ્ત્રી-પ્રધાન, હિંદુસ્તાનમાં પણ પહેલાં સ્ત્રી-પ્રધાન. ચુસ્ત સમ્પ્રવાદી હોઈ ૧૯૩૦ તથા ૧૯૩૨માં મહાસભામાં સક્રિય ભાગ લીધો હતો. અલ્લાહાબાદમાં સ્ત્રી-સ્વયંસેવિકાઓની યોજના કરી અને ચળવળ દરમિયાન પિકેટીંગ કર્યું. ૧૯૩૦ તથા ૧૯૩૨ની ચળવળ વખતે તેમને બે વખત કેદમાં પૂરવામાં આવ્યાં હતાં. સંયુક્ત પ્રાંતના પ્રધાનમંડળનાં પહેલાં સ્ત્રી-પ્રધાન હોઈને હિંદનાં પહેલાં સ્ત્રી-પ્રધાન હોવાનું માન ધરાવે છે.

પરમાનંદભાઈ : પંજાબ યુનિવર્સિટિમાં ડગલણી લીધી છે. મહાન આર્યસભાજી. બ્રિટિશ સંસ્થાનોમાં તથા દક્ષિણ અમેરિકા જઈ આવ્યા છે. હિંદ છોડીને જતાં પહેલાં ગદર ચળવળમાં ભાગ લેવા માટે પકડવામાં આવ્યા અને બ્રિટિશર દેશનિકાલની સજા કરવામાં આવી. ૧૯૨૦ સુધી આંદામાનમાં કેદી હતા. હિંદુ-મહાસભાના પ્રમુખ. હિંદુસંગઠનના સુરત હિમાયતી.

પંત-પડિત ગોવિંદ વલ્લભ : યુક્તપ્રાંતની ધારસભામાં મહાસભાપક્ષના નેતા અને હાલમાં તે પ્રાંતના વડાપ્રધાન. ૭ વર્ષ સુધી યુક્તપ્રાંતની ધારસભામાં સ્વરાજ્યપક્ષના આગેવાન હતા. ૧૯૨૩ની અસહકારની ચળવળમાં ભાગ લીધો. ૧૯૩૦ની સત્યાગ્રહની હિલચાલમાં સક્રિય ભાગ લીધો. ૧૯૩૫માં મધ્યસ્થ ધારસભામાં ચૂંટાયા. તે હોલિયાર વહીવટ છે, પણ નાગકારણમાં સક્રિય ભાગ લેતા હોવાથી વહીવટમાં પેસા મેળવી શક્યા નથી; આત્મસાગને અંગે તે સદા ગરીબ જ રહ્યા છે અને શિસ્તપાલનના તેમના પ્રેમને અંગે મહાસભાની હિલચાલમાં તે મોખરે રહ્યા છે.

ફેઝલુલ હુક-એ. કે. : ખારીશ્વાર તથા કલકત્તામાં ડગલણી લીધી છે. કલકત્તામાં હાર્ડ કોર્ટમાં વહીવટ શરૂ કરી, પરંતુ કેપ્ટુરી મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે નિમજૂક થઈ. ત્યારબાદ જમ્યાનું રાજનામું આપીને ફરીથી હાર્ડ કોર્ટમાં દાખલ થયા. પાછળથી બંગાળની ધારસભામાં ચૂંટાયા. ૧૯૧૪માં હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભામાં દાખલ થયા. અખિલ હિંદ મુસ્લિમ-લીગમાં પણ સક્રિય ભાગ લેતા હતા. ૧૯૨૪માં બંગાળના પ્રધાન નિમાણ, પરંતુ તે જ વર્ષમાં રાજનામું આપવું પડ્યું. પહેલી ગોળમેજી પરિષદમાં પ્રતિનિધિ તરીકે ગયા. ૧૯૩૪માં વડી ધારસભામાં તે ચૂંટાયા અને તે પછીના વર્ષમાં કલકત્તાના મેયર નિમાયા. બંગાળના પ્રજાનીય પક્ષના નેતા. અત્યારે બંગાળ સરકારના વડાપ્રધાન છે.

બાગપાઈ-સર જી. એસ. : જન્મ ૧૮૮૧. અલ્લાહાબાદમાં તથા ઓરિસ્સાની મેગ્સન કોલેજમાં ડગલણી લીધી. ૧૯૧૫માં આઈ. એસ. નિયુક્ત થયા, દિલ્લી સર્વેઈ નોકરીના સમય (૧૯૧૫)

હિંદી સરકારના કેળવણીખાતાના મંત્રી. કેનેડા, ઓસ્ટ્રેલિયા અને ન્યુઝીલેન્ડમાં હિંદીઓની સ્થિતિ તપાસના ઉપચારનમાં ગયા હતા. ૧૯૨૫-૨૬ના દક્ષિણ આફ્રિકાના પ્રતિનિધિમંડળના મંત્રી. ૧૯૨૯-૩૦ના જર્મનના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળના સહાયમંત્રી. ગોળમેજી પરિષદના બ્રિટિશ હિંદ પ્રતિનિધિમંડળના જોઈન્ટ સેક્રેટરી. વાઈસરોયની કારોબારી સભાના કામચલાઉ સભ્ય (૧૯૩૫).

1 ગિરલા-જી. ડી. જયપુર રાજ્યમાં ૧૮૯૧માં જન્મ. ગિરલા જયપુર મિલ્સના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર. આખા હિંદમાં તેમની ૩ની મિલો, સાકરના કારખાના તથા જમીનદારી છે. ૫ડી ધારાસભાના સભ્ય. કલકત્તાના હિંદી વેપારીમંડળના પ્રમુખ ૧૯૨૪. ફેડરેશન ઓફ ઇન્ડિયન એમ્પ્લોયી પ્રમુખ ૧૯૨૯. હિંદી ફિઝિકલ કમિશનના સભ્ય. મજૂરો માટેના શાહી કમિશનના સભ્ય ૧૯૩૦. જીનિવાની આંતરરાષ્ટ્રીય મજૂરપરિષદમાં પ્રતિનિધિ ૧૯૨૭ બીજી ગોળમેજી પરિષદના સભ્ય. ખૂબ પ્રનાસ કર્યો છે

બોઝ-સર જગદીશચંદ્ર નાઇટ સી એસ. આર્થ, સી આર્થ. ઈ, એમ. એ (કેન્ટો) ડી એસ સી (લંડન) એફ આર. એસ. કલકત્તાની પ્રેસિડેન્સી કોલેજમાં પદાધિવિજ્ઞાનના એમેરિટસ પ્રોફેસર જન્મ દોકાના રરિ રખાન ગામમાં. કેમ્બ્રિજી કલકત્તા તથા કુમિશનની કાઇરો કોલેજમાં. લંડનની યુનિવર્સિટીના ડૉક્ટર ઓફ સાયન્સ. હિંદ પાઠા કૃત્તા પ્રેસિડેન્સી કોલેજમાં પદાર્થ-વિજ્ઞાનના પ્રોફેસર નિઆયા વેજાનિક શોધખોળ માટે પાર્લામેન્ટની ગ્રાંટ આપનામાં આવી ૧૯૦૦માં પામ્પિમાં જરાયેલ આંતરરાષ્ટ્રીય વિજ્ઞાનપરિષદમાં હાજરી આપી મરકારના પ્રતિનિધિ તરીકે યુરોપની અનેક વખત મુલાકાત કરી છે તથા ઇંગ્લાન્ડના રોયલ ઇન્સ્ટિટ્યુટ તથા બીજા વિદ્વાનમંડળો સમક્ષ પોતાની શોધખોળ વિશે લાખો આપ્યા છે. ૧૯૦૩માં સી આર્થ. ઈ તથા ૧૯૦૭માં સી. એસ આર્થ યથા. ૧૯૧૪-૧૫-માં સરકારી પ્રતિનિધિમંડળમાં યુરોપ તથા અમેરિકા ગયા. ઇંગ્લેન્ડમાં રોયલ ઇન્સ્ટિટ્યુટ, ઇમ્પિરિયલ કોલેજ ઓફ સાયન્સ,

રોયલ મોસાયટી ઓફ મેગિસિન તથા ઓક્સફર્ડ તથા કૅમ્બ્રિજની યુનિવર્સિટી સમક્ષ અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ તથા અમેરિકામાં હાર્વર્ડ, કોલમ્બિયા, યિક્સગો તથા વિસ્કોન્સિન યુનિવર્સિટી સમક્ષ તથા બીજી વૈજ્ઞાનિક સંસ્થાઓમાં ભાષણો આપ્યાં છે. વનસ્પતિશાસ્ત્રની તેમની હેલ્લી શોધખોળોનો અમેરિકન તથા યુરોપિયન વૈજ્ઞાનિકોએ સ્વીકાર કર્યો છે, તેને અંગે તે જગતવિખ્યાત થયા છે. પદાર્થવિજ્ઞાનના અમેરિકન પ્રોફેસર તરીકે પ્રેસિડેન્સ કોલેજમાંથી ૧૯૧૫માં નિવૃત્ત થયા. શોધખોળની પ્રયોગશાળા માટે સરકારે તેમને મોટી રકમ આપી તથા વનસ્પતિશાસ્ત્રની શોધખોળ માટે કલકત્તા નજીકના ગામડામાં ગંગા નદીના કાંઠે એક મોટી વાડી આપી. ૧૯૧૭માં સ્ટ જગદીશચંદ્રે વૈજ્ઞાનિક શોધખોળ માટે પોતાની પ્રયોગશાળા તથા ભાષણોનો હોલ રાષ્ટ્રને અર્પણ કર્યો. મૃત્યુ ૨૩ નવેમ્બર ૧૯૩૭.

બોઝ-મુલાપચંદ્ર : પ્રેસિડેન્સ કોલેજ યુનિયનના મંત્રી ૧૯૧૩-૧૪. બી. એ. ૧૯૧૯ (પ્રથમવર્ષ, તત્ત્વજ્ઞાનમાં બીજા)માં સ્કોટિશ મર્થ કોલેજમાંથી થયા. ૧૯૧૯-૨૧ કૅમ્બ્રિજમાં અભ્યાસ. ૧૯૨૦માં અનંદીની નોકરીની પરીક્ષામાં ચોથે નંબરે ઉત્તિર્ણ થયા. અગ્રેજીલખાણમાં પહેલા અબ્યા. બી. એ. (ફિન્ટબ) ૧૯૨૧. લંડનમાં જ સનદી નોકરીમાંથી રાજીનામું આપ્યું. ૧૯૨૨માં ઉત્તર બંગાળના પૂર વખતે સહતકામ તેમની દેખરેખ નીચે હતું. ૧૯૨૩માં ફાર્વર્ડના મેનેજર. ૧૯૨૪માં કલકત્તા કોરપોરેશનના ચીફ એક્ઝીક્યુટીવ ઓફિસર. ૨૫ દેશનંદુ દાસના જમણા હાથ. સુવાન રાજનીતિ પુરુષોમાં કદાચ પહેલા. બંગાળમાં મહાસલાના નેતા. અનેક વાર નજરકેદ થયા છે તથા જેલમાં ગયા છે. યુરોપ જવાની ધરતે ખસાજ તબિયતને લઈ હોડી મૂકવામાં આવ્યા. ૧૯૩૪ના ડિસેમ્બરમાં હિંદમાં પાછા ફર્યા અને ઘરમાં નજરકેદ રાખવામાં આવ્યા. ફરીથી યુરોપ ગયા અને દેશમાં આવતાં ફરીથી નજરકેદ થયા. ૧૯૩૮માં હસ્તિના મહાસલાના પ્રમુખ.

મનહરલાલ જન્મ ૧૮૭૬. શિક્ષણ પંજાબ વિશ્વવિદ્યાલયમાં લીધું છે. કોલ્ડન સ્કૉલર કેમ્બ્રિજ, ૧૯૦૯-૧૨માં કલકત્તા વિશ્વ-વિદ્યાલયમાં અર્થશાસ્ત્રના મિન્ટો પ્રોફેસર, પંજાબની ધારાસભાના સભ્ય. ૧૯૨૭-૩૦માં પંજાબના કૃષિ-પ્રજાતાના પ્રધાન. અત્યારે પંજાબમાં નાણાપ્રજાતાના પ્રધાન

મર્થન્ટ-વી. એમ. જન્મ ૧૯૧૧ના ઓક્ટોબરની ૧૨ મી તારીખે. મુંબઈમાં માન આર વર્ષની ઉંમરે પોતાની ભડા હાઈસ્કૂલ વતી રચ્યા. ૧૪ વર્ષની ઉંમરે પહેલી સદી નોંધાવી. ૧૯૨૮માં ૫૦૭ રન કર્યા અને ૧૯૨૯માં મુંબઈ યુનિવર્સિટી તરફથી પંજાબ યુનિવર્સિટી સામે ગમતા બે સદી નોંધાવી. ૧૯૩૩માં રૂબ ૧૭૦૦ રન કર્યા તેમાં મુંબઈની આર સદીનો સમાવેશ થાય છે જાડિંગની એમ મી સી. સામેની નણે ટેસ્ટ મેચોમાં તેમની પસંદગી કરવામાં આવી હતી ૧૯૩૬માં હિદી ટીમ ઇંગ્લંડ ગઈ તેમાં તે ખૂબ આગળ પડતા હતા અને શત્રુઆતના દાન લેનાર તરીકે તેમની સર્વન પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી હતી. હિદની બેટિંગની સરેરાશમાં તે પહેલાં આવ્યા ૩૮ ઇનિંગ્સમાં તેમના મરેગશ રન ૫૩૬૦ હતા. હિદમાં લોડ ઇનિંગ્સન માથે નમવામાં આવેલ મેચોમાં તે કેપ્ટન હતા.

મહુમદ-ડો સૈયદ જન્મ ૧૮૮૫ બેરિટર તથા પી એચ ડી. ૧૯૦૧માં મહાસભામાં દાખલ થયા. રાજદ્રોહ માટે સજા પામ્યા મેન્ટ્રલ ખિલાફત કમિટીના મંત્રી મહાસભાના જનરલ મેકેટરી ૧૯૩૦માં ખીજ વખત જેનમાં મુખ્ય, શિક્ષક, ધર્મીક પરિવારજનમાં અગ્રગણ્ય લાગ લીધો. અત્યારે મહાસભાવાદી સંગઠનમાં કૃષિ-પ્રજાતાના પ્રધાન.

મહુતા-જમનાદાસ એમ. એ એન. એન ખી. બેરિટર જન્મ ૧૮૮૦. મુંબઈની મ્યુનિસિપલ કોરપોરેશનના સભ્ય ૧૯૨૩-૨૯ વડી ધારાસભાના સભ્ય અખિલ હિંદુ રાજ દેડરેશનના પ્રમુખ. મુંબઈ કોંગ્રેસ કમિટીના પ્રમુખ ૧૯૨૮-૩૦, અખિલ

હાંદ મહાસભા સમિતિના સભ્ય ૧૯૨૧-૩૧; નેશનલ ટ્રેડ યુનિયન ફેડરેશનના પ્રમુખ ૧૯૩૩-૩૫. ૧૯૩૪ની આંતર-ગૃહીય મજૂર-પરિષદમાં કામદારોના પ્રતિનિધિ. મુંબઈના મેયર ૧૯૩૬. ૧૯૩૭માં મુંબઈના કામચલાઉ પ્રધાનમંડળમાં મહેસૂલી પ્રધાન.

મહેતા-સર હોમી : રિઝર્વ બેંકના ડિરેક્ટર. એચ. એમ. મહેતાની કંપનીના વડા ભાગીદાર. વિક્ટોરિયા તથા ન્યુઝિલેન્ડ મિલોના માલિક. સ્ટેટ કાઉન્સિલના નિરૂપિત સભ્ય. રાષ્ટ્રસંઘની સભામાં બીજાને બદલે મોકલાયેલ પ્રતિનિધિ.

માલવિયા-પંડિત મહત્ત મોહન : જન્મ ૧૮૬૧ના ૨૫મી ડિસેમ્બર. અલ્લાહાબાદની મૂર સેન્ટ્રલ કોલેજમાં કુળવણી લઈ બી. એ થયા. પ્રાતિક ધારાસભાના સભ્ય ૧૯૦૨-૧૨. ચાહી વડી ધારાસભાના ધૂંગી વખત સભ્ય હતા. વડી ધારાસભાના સભ્ય (૧૯૨૪-૩૦). ચાહી પસંદગી સામે વિરોધ દર્શાવ્યા તેમથી રાજીનામું આપ્યું. બનારસ હિંદુ વિશ્વવિદ્યાલયના સ્થાપક તથા ૧૯૧૬થી વાર્ષિક ચેન્સેલર. હિંદુ મહાસભાના પ્રમુખ. ૧૯૦૬ તથા ૧૯૧૮માં દિલ્લી રાષ્ટ્રીય મહાસભાના પ્રમુખ. બીજી ગોળમેજી પરિષદમાં પ્રતિનિધિ. પૂના-કરાંચ તથા ઐક્ય-કો-ફેસનમાં આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો. સવિનયભંગની દિલ્હીમાં વર્ષોથી બે વખત જેલમાં ગયા હતા. કોમી સુધ્ધાનો સામનો કર્યા ગૃહીય પદની સ્થાપના કરી.

મિત્ર-સર ભુપેન્દ્રનાથ : કે. સી. એસ. આઈ., કે. બી. આઈ. ઈ. જન્મ ઓક્ટોબર ૧૮૭૫. કલકત્તાની પ્રેસિડેન્સી કોલેજમાં કુળસ્કી લીધી. હિંદના હાર્ષ કમિશનર ૧૯૧૫માં કન્ટ્રોલર ઓફ વોર એકાઉન્ટસ; ૧૯૧૯માં મિલિટરી એકાઉન્ટન્ટ જનરલ. ૧૯૨૪માં કારેવ્હારી સભાના સભ્ય. ૧૯૨૫માં મહેસૂલ-ખાતાના સચિવ.

મિરજા-મહમદ ઇસ્માઈલ, સર : બી. એ, બી. આઈ. ઈ., ઓ. બી. ઈ. જન્મ ૧૮૮૩ના ઓક્ટોબરની ૨૩મી. ૧૯૨૬થી

માઈસોરના દીવાન. ૧૯૦૫મા મદદનીશ પોલીસ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ તરીકે દાખલ થયા. ૧૯૨૨મા મહારાજાના ખાનગી મંત્રી થયા. હિંદના દક્ષિણના ગળ્યોના પ્રતિનિધિ તરીકે પહેલી, બીજી તથા ત્રીજી ગોળમેજી પરિષદમાં ગયા હતા બેઈન્ટ સિયેક્ટ કમિટીમાં પ્રતિનિધિ ૧૯૩૩.

મિત્ર-સત્યેન્દ્ર ચંદ્ર નોઆખલી પ્રાતના રહેવાથી, જાણીતા મહાસભાવાદી. ૧૯૧૪મા ૧૮૧૮ના ત્રીજા કાયદા હેઠળ તેમને પકડીને પદ્મા નદી પાસેની 'ચા' જાગીર'માં ૧૯૧૯ સુધી ગાખનામાં આબ્યા સ્વ. સી આર દામે સ્વરાજ-પક્ષની આગેવાની લીધી ત્યારે બગાલની વડી ધારાસભાના સભ્ય હતા ૧૯૨૪ના ઓક્ટોબરમાં તે જ કાયદા હેઠળ તેમની ફરીથી ધરપકડ કરવામાં આવી અને ૧૯૨૭ના ડિસેમ્બર સુધી તેમને 'રાજ-કેદી' તરીકે માડલેની જેલમાં રાખવામાં આવ્યા તે નજર-કેદી હતા ત્યારે જ ધારાસભામાં સ્વરાજ-પક્ષના સભ્ય તરીકે તેમની ચૂટણી થઈ. મહાસભાના આદેશ અનુસાર ૧૯૨૦મા પોતાની બેઠકનું ગણનામું આપ્યું ૧૯૩૦મા સ્વતંત્ર પક્ષના ઉમેદવાર તરીકે તેમની ફરીથી ચૂટણી થઈ અને ૧૯૩૪ સુધી સભ્ય તરીકે રહ્યા ૧૯૩૭મા આડકતરી ચૂટણીથી બગાળની ધારાસભામાં તે ચૂટાયા અને પાછળથી પ્રમુખ તરીકે ચૂટાયા.

મીરાંબેન મીરાંબેનનું અંગ્રેજી નામ મિમ માંડેલિન સ્લેડ છે. તે એડમિટલ સર એડમડ સ્લેડનાં પુત્રી થાય. ૧૯૧૦મા એડમિ- રલની છૂટ ઇડિઝ રોશન પર નિમણૂક થઈ હતી પ્રખ્યાત ફ્રેચ લેખક રોમે રોલાનું પુસ્તક 'મહાત્મા ગાંધી' જપાતુ હતું ત્યારે મીરાંબેન તેમના પરિચયમાં આવ્યા. તે પુસ્તક વાંચ્યા પછી તેમને વાળ્યું કે મહાત્માજીની લડત માટે સર્વસ્વનો ત્યાગ કરો તે જ ચેતા માટે ચોગ્ય છે ગાંધીજીએ તેમને પુત્રી તરીકે રાખ્યા અને ત્યારપછી તેમનો ધણે વખત 'ગાંધીજીની જન સેવામાં જાય છે આખા હિંદમાં તેમણે મુસાફરી કરી હ. હાથકંતામણી તથા હાથવણાટના તે ચુસ્ત હિમાયની કરી.

મનિયલગની વગવગમા તેમને મે વખત જ્યેમા મોકલનામા આગ્યા હતા એક વખત નશુ મહિના માટે તથા બીજી વખત એક વર્ષ માટે

સુરેશ્વ-સર મન્મથનાથ જન્મ ઓક્ટોબર ૨૮, ૧૮૭૪. ઇન્ટર્ન બેચાલ પંચેના એન્જિનીયર સ્વ બાબુ અનાલિનાથ મુકરજીના બીજા પુત્ર મરુત્તીદાસ મેનરજીની પુત્રી સાથે લગ્ન થયા છે. પ્રવ્રતાની પ્રસિડન્સ કોનેલમાથી ગ્રેજ્યુએટ થયા ૧૮૯૫મા એમ એ તથા ૧૮૯૭મા બી એન થયા. કનકતા હાઈકોર્ટના સિનિયર ગવર્નેન્ટ પ્લીકર મિ ગમચદ્ર મિતર સાથે એ વખતે મમ કર્યા પછી ૧૮૯૮ના ડિસેમ્બરની ૨૨મી તારીખે વકીલાત રા કરી લગ્નગ બે દવસ સુધી તેમણે ફોજદારી કેસોમા નામના મેગસ્ટ્રેટ હાઈકોર્ટમા માથુ દાશરથિ સન્યાવના ભાગમા ફોજદારી કેસો ચલાવતા હતા ૧૮૨૩ના ડિસેમ્બરમા તેમને જજ નીમનામા આગ્યા વડા જજ તરીકે ચોરે વખત મમ પુરું હતું ૧૮૩૫મા નાઈલ થયા.

સુરેશ્વ-રથામપ્રસાદ એમ એ બી એન. બેચેસ્ટ એ પા જન્મ જુલાઈ ૧૮૦૧ સ્વ મન્મથસુતોર મુકરજીના બીજા પુત્ર ભરાનીપુરની મિત્ર ઈન્ડિયન તથા પ્રેસિડન્સ કોનેલમા કેગબી નીધી ૧૮૨૧મા બી. એ. તથા ૧૮૨૩મા એમ. એ થયા ૧૮૨૪મા પ્રવ્રતા મુનિસિપીના ફેલો ચૂંટાયા ૧૮૨૮મા મહાસભાના ઉમેદવાર તરીકે બગાળની ધારાસભામા સભ્ય ચૂંટાયા મહાસભાએ ધારાસભાનો મહિષકાર કરતા ગજનામુ આપ્યું, પરંતુ ૧૮૩૦મા ફરીથી ચૂંટાયા ૧૮૩૪મા વાર્ષિક ચાન્સેલર નિમ્યાયા

સુજે-ડો બી. એસ. હિંદુ બ્રાહ્મણ હિંદુ મહાસભાના આગેવાન. રિપોનિસિવિટ પદના અગ્રણી સભ્ય માવનયલગમા ભાગ લેવા દૂક વખતની કેદની સજા ચર્ષી હતી. હિંદુ મહાસભાના પ્રસિદ્ધ સભ્ય, તેના પ્રમુખ પપ્પ હતા હિંદુઓને તકાયદ તારીખ આપવાની ગોવણુ ગવામા ખૂબ મ લે છે

મુન્શી-કનૈયાલાલ માણેકલાલ : જન્મ ૧૮૮૭ના ડિસેમ્બરમાં વડોદરા તથા મુબઈમાં કુળવણી લીધી. ૧૯૧૩માં હાઈકોર્ટના એડવોકેટ થયા. ૧૯૧૫માં 'યંગ ઇન્ડિયા'ના બેડિયા તંત્રી. ૧૯૧૯-૨૦માં મુબઈ હોમરુલ લીગના મંત્રી; મુબઈ યુનિવર્સિટીના ફેલો. મુબઈની ધારાસભાના સભ્ય. ૧૯૩૦માં કેદમાં ગયા, એલ ઇન્ડિયા કોંગ્રેસ કમિટીના સભ્ય. મહાન ગુજરાતી લેખક. અત્યારે કાયદો અને વ્યવસ્થાના મુબઈના મહાસભાના પ્રધાન.

ઝાદી-સર એચ. પી. : એમ. એ. એલ. એલ. બી. જન્મ ૧૮૮૧. મુબઈ યુનિવર્સિટી કારપોરેશનના સભ્ય. ૧૯૨૭, ૧૯૨૯ તથા ૧૯૩૪માં મુબઈના મિલમાલિકાની મંડળીના પ્રમુખ હતા. હિંદી વેપારીમંડળના ૧૯૨૮-૧૯૨૯માં પ્રમુખ. ૧૯૩૩થી હિંદના 'એમ્પ્લોયર્સ ફેડરેશન'ના પ્રમુખ છે. ગાળમેળ પરીવહમાં ગયા હતા. વડી ધારાસભાના સભ્ય. તાતા સન્સ લીમિટેડના ડીરેક્ટર. અનેક પુસ્તકોના કર્તા.

રમણ-સર ચંદ્રશેખર વેંકટ : એમ. એ. એલ. એલ. ડી. (ક્લાસગો) ડી. એસ. સી. (કલકત્તા) એફ. આર. એસ. નાઇટ. ૧૮૮૮ના નવેમ્બરમાં ત્રિચિનોપલિમાં જન્મ. મદ્રાસની પ્રિન્સિપાલ કોલેજમાં શિક્ષણ લીધું. ડીગ્રી મેળવ્યા પછી ૧૯૦૭માં હિંદી સરકારના મહેસૂલ-ખાતામાં દાખલ થયા. ૧૯૧૭માં કલકત્તા યુનિવર્સિટીમાં પદાર્થવિજ્ઞાનના પલિત પ્રોફેસર તરીકે નિમાયા. યુરોપ જતાં રસ્તામાં સમુદ્રના વિવિધ રંગોનું નિરીક્ષણ કરતાં તેજના પૃથક્કરણ વિશે શોધ કરવાની ઇચ્છા થઈ અને પરિણામે 'રમણ ઇફેક્ટ'ની શોધ થઈ, ૧૯૨૮-૧૯૨૯માં નાઇટ હતા. પેસેડોનાના કોલિફોર્નિયા ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ ટેકનોલોજીના રિસર્ચ એસોશિયેટ ૧૯૨૪. મેન્ડેલેફ કોંગ્રેસના લેક્ચરર ૧૯૨૫. રોમના મેટ્યુકિ મેડેલિસ્ટ ૧૯૨૯. રાયલ સોસાયટીના હ્યુજસ મેડેલિસ્ટ ૧૯૩૦. ૧૯૩૦માં પદાર્થવિજ્ઞાનની અમૂલ્ય શોધખોળ માટે નોબેલ પારિતોષક મળ્યું. એફ. આર. એસ. પણ છે. બેંગલોરના ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ સાયન્સના ડિરેક્ટર.

રાહિમ—સર અબ્દુર કે. સી. એસ. આર્થ. વડી ધારાસભાના પ્રમુખ (૧૯૩૫) કલકત્તાની પ્રેમિયન્સ કોલેજમાં કળતરૂી લીધી છે. બેસિટ્ટ. ૧૯૧૩-૧૫ બહેન નોકરીના કમિશનના સભ્ય. મદ્રાસ હાઈકોર્ટના જજ. બંગાળની કારોબારી સભાના સભ્ય ૧૯૨૦-૨૫. બંગાળના પ્રધાન. ૧૯૮૧માં વડી ધાગ-મહામા અત્યંત પદ્મના આગેવાન.

રાહમતુલ્લા—સર ઇબ્રાહીમ : જન્મ ૧૮૬૨. ૧૮૭૯માં મેટ્રીકમાં નિષ્ફળ જતા શાળાની કળતરૂીનો અંત આવ્યો. શાળા છોડ્યા બાદ તેમના ભાઈના ધોધમાં જોડાયા. ૧૮૯૨માં મુબર્ક મુનિમિયન કારપોરેશનના મજૂર થયા અને ૨૬ વર્ષ સુધી સભ્ય તરીકે રહ્યા. ૧૮૯૯માં કારપોરેશનના પ્રમુખ થયા. ૧૮૯૯માં ધાગસભાના સભ્ય થયા ને ૧૯૦૯ સુધી સભ્ય રહ્યા. ૧૯૧૧માં નાઇટ થયા. ૧૯૧૮માં કળતરૂી તથા અસંખ્યખાતાના પ્રધાન નિભાયા. ૧૯૨૨ માં રાહી ધારાસભાના મજૂર થયા અને મુબર્ક ધારાસભાના પ્રમુખ ચૂંટાયા (૧૯૩૨). ૧૯૩૧માં વડી ધાગસભાના સભ્ય તરીકે ચૂંટાયા ને તે જ વર્ષમાં તેના પ્રમુખ થયા. નાફુન્ન તમિયતને અંગે ૧૯૩૩માં નિવૃત્ત થયા.

ગજગોપાલાચારી—સી. . જન્મ ૧૮૭૬. મદ્રાસની પ્રેસિડન્સિ તથા લો કોલેજમાં શિક્ષણ લીધું. ૧૯૦૦માં નકીલાત શરૂ કરી પરંતુ ૧૯૧૯માં અસહકારની ચળવળ શરૂ થતા વકીલાત છોડીને ચળવળમાં જોડાયા. અનેક વખત જેલમાં જઈ આવ્યા. ગાંધીજીના 'યંગ ઇન્ડિયા'નું તરીપદ મલાયુ મહા-મહાના મંત્રી ૧૯૨૧-૨૨ વર્ષિય મનિજીના નબંધ અમરૂપતા-નિવાસીની ચળવળમાં રોકાયે છે. મદ્રાસના પ્રધાનમંત્રીમાં રાજપ્રધાન.

રાજા-એમ સી. જન્મ ૧૮૮૩. દલિત વર્ગના પ્રતિનિધિ તરીકે વડી ધા.સભાના નિયુક્ત નબંધ મદ્રાસની ક્વિથિયન કોલેજમાં કળતરૂી લીધી છે. મદ્રાસ યુનિવર્સિટી એવોર્ડના સભ્ય. અખિલ હિંદ દલિત વર્ગની પ્રેમિય પ્રમુખ ૧૯૨૮. ૧૯-૧ જૂના

કતાન્ના મહી કરનાર અખિનહિદ હિદ્દુ મહાસલાના ઉપ-પ્રમુખ.
ગોળમેજી પસિદના સભ્ય. દલિત વર્ગના અગ્રણી દલિત વર્ગ
ધર્માત્મ કરવુ તેની ડો. આખેડકરની પ્રવૃત્તિના વિશેષી

રાજેન્દ્રપ્રસાદ બિહારના સારણુ પ્રાતમા જીરેદી ગામમા ૧૮૮૪ના
એપ્રિલની ૩જી એ જન્મ ૧૯૦૨મા કનકતા યુનિવર્સિટીની
પ્રવેશક પરીક્ષામા પહેલા આબ્યા કલકત્તાની પ્રેસિડન્સિ
કોલેજમા અભ્યાસ કર્યો. ઈન્ટરમિડિયેટ વર્ગમા ફરીથી પહેલા
આબ્યા. ૧૯૦૬મા બી એ ની પરીક્ષામા પણ પહેલા
આબ્યા ૧૯૦૭મા એમ. એ તથા ૧૯૧૦મા બી એલ થયા.
બિહારની યુવક-ચળનળના આગળ પડતા સભ્ય અને બિહારી
વિદ્યાર્થી-પસિદના મોવડી પ્રિવીકાઉન્સિલના કેસને અગે ૧૯૨૮-
મા ઇન્વોડ ગયા ૧૯૨૬ સુધી કલકત્તા હાઈકોર્ટમા વકીનાત કરતા
હતા, પણ ત્યારપછી નવી સ્થપાયેલ પટણા હાઈકોર્ટમા
વકીનાત કરનારુ થઈ ગયું. ૧૯૨૫મા એમ એન ની પરીક્ષા
આપી પહેલા વર્ગમા પહેલા આબ્યા થોડા સમય માટે
યુનિવર્સિટી લો કોલેજમા પ્રોફેસર તથા બિહારના બહો
જીવનમા પ્રવેશ કર્યો સેનેટમા દાખલ થયા અને ૧૯૧૭મા
પટણા યુનિવર્સિટીની સ્થાપના થતા સીનિ-કોર્ટમા દાખલ થયા
અ પારલ્યની ખેડૂત-ચળનળમા ૧૯૧૭મા ગાંધીજી માથે જોડાયા
૧૯૨૦મા અસહકારની ચળનળમા જોડાયા અને ધીકતી
વકીનાત છોડી દીધી મહાસલાના સામાન્ય મત્રી હતા
વર્કીંગ મિનિના સભ્ય સવિનય કાયદાલગની ચળનળને અગે
અનેક વખત જલમા ગના છે ૧૯૩૫મા મહાસલાના
પ્રમુખ હતા

ગાંધીજી-સર એસ. : એમ. એ ડી લિટ (ઓનર્સ) ૧૯૩૧થી આજ
યુનિવર્સિટીના વાર્ષિક ચેન્સેલર જન્મ ૧૮૮૮ના સપ્ટેમ્બર ૫મી
દલિત હિદ્દમા તિરુતનીના વતની વેવેર અને મદ્રાસની મિશ
નરી સરચાઓમા કુળવણી લીધી મદ્રાસ, માઇસોર તથા કલ-
કતામા તત્ત્વજ્ઞાનના શિક્ષક હતા ૧૯૨૧-૩૧ સુધી કલકત્તા
યુનિવર્સિટીમા કિંગ જ્યોર્જી ટ્રસ્ટિય એ ઈન ફિલોસોફીમા

નિમાયા, હતા. તેમની શિક્ષણ, ભાષણ તથા લખવાની શક્તિએ સમગ્ર જગતનું ધ્યાન ખેંચ્યું છે અને ઇંગ્લેંડ અને અમેરિકામાં ભાષણ આપવાનું તેમને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. ૧૯૨૯-૩૦માં 'આદર્શવાદીનું' જીવનનું દૃષ્ટિબિંદુ' ઉપર ભાષણ આપવા દિબટ લેકચર તરીકે તેમની નિમણૂક થઈ. આ સ્થાને કોઈ પણ હિંદીની અગાઉ નિમણૂક થઈ નહોતી. ઓકસફર્ડની માન્ચેસ્ટર કોલેજમાં પણ થોડો વખત કામ કર્યું. ૧૯૨૬માં ઓક્સફર્ડમાં અપ્ટન લેકચર. ૧૯૨૬માં ચિકાગો યુનિવર્સિટીમાં હેન્કલ લેકચર. તેમનાં પુસ્તકો તત્ત્વજ્ઞાન વિશે છે. ગાંધીયસંઘના વિજ્ઞાન સહકારી મંડળના તે સભ્ય છે. સિસ્તામું વોલ્ટર.

પુસ્તકોનાં નામ : જીવનનું, હિંદુનું દૃષ્ટિબિંદુ; ધી ટ્રિફ; હિંદી તત્ત્વજ્ઞાન (૨ ભાગ); આદર્શવાદીનું જીવનનું દૃષ્ટિબિંદુ.

૨-પ્રદુલ્લભચંદ્ર : સી. આર્થ. ઈ., ડી. એસ. બી. (એગ્રિ-બર્ગ), પી. એચ. ડી. (કલકત્તા), ડી. એસ. સી. (ડર્હામ), રસાયણશાસ્ત્ર (બે ભાગ) ના કર્તા; ન્સેસર (હવે ખુલ્લા) પરમણુના સરખી ગામમાં ૧૮૬૧ના ઓગસ્ટની બીજી એ જન્મ. ત્રણ વર્ષ સુધી ગામની હાઈસ્કૂલમાં તથા ત્યારપછી કલકત્તામાં હેરરફલ તથા આલમટ રફલમાં શિક્ષણ લીધું. ૧૮૭૯માં પ્રવેશક પરીક્ષા આપ્યા પછી મેટ્રોપોલિટન ઈન્સ્ટીટ્યુટ તથા પ્રિન્સિપલ કોલેજના વિદ્યાર્થી થયા. એગ્રિ-બર્ગ યુનિવર્સિટીમાં દાખલ થઈ ૧૮૮૬માં બી. એસ. સી.ની ડિગ્રી લીધી અને ૧૮૮૭માં હોપ પ્રાઇઝ મેળવ્યું. ૧૮૮૮માં હિંદમાં પાછા ફર્યા અને પ્રિન્સિપલ કોલેજમાં રસાયણશાસ્ત્રના પ્રોફેસર નિમાયા. ૧૯૧૬ સુધી ત્યાં કામ કર્યું. નિવૃત્ત થતી વખતે રસાયણશાસ્ત્રના સિનિયર પ્રોફેસર હતા. કલકત્તા યુનિવર્સિટી સાયન્સ કોલેજમાં પવિત્ર પ્રોફેસર થયા. ૧૮૯૨માં બંગાલ ક્રમિકલ અને ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસની સ્થાપના કરી અને અત્યારસુધી તેના આત્મા રહ્યા છે. બંગાલની એશિયાટિક સોસાયટી સમક્ષ પોતાનો પહેલો નિબંધ વાંચ્યો. ૧૮૯૫માં ખાદ્ય તથા નાઈટ્રિક એસિડ વિશે સોધખોળ

સારે મરી ૧૮૦૭ મા કનકતા યુનિવર્સિટીએ પી એચ
ડી ની માનદ પદવી આપી સામ્રાજ્યની યુનિવર્સિટીની
દાયેસમા ખ્યાતિ યુનિવર્સિટીના પ્રતિનિધિ તરીકે અનેક વખત
ગયા છે. ૧૮૧૨ મા ડહામ યુનિવર્સિટીએ ડી. એસ સી ની
માનદ પદવી આપી અને તેજ વખતે સી આર્થ. ઈ થયા
લડનની કેમિ ન મોસાયની ફેલો. બંગાળની એશિયાટિક
મોસાયની ફેલો હિંદી સ્નાત્કોત્તરશાસ્ત્રીઓના સમૂહના સ્થાપક
તેમના વણા ખૂબ વિખ્યાત છે ખાદીના ચુસ્ત હિમાયતી

પુસ્તકો હિંદુ સ્માયણશાસ્ત્ર (બે ભાગ), બંગાળી
માયણશાસ્ત્રીનું જીવન તથા અનુભવ (બે ભાગ) અતિ
વિખ્યાત ગ્રંથોમાં મરકયુરસ નાઈટ્રાઈટ

અવ-રાધેન્દ્ર બેન્ડ્રી પ્રાતિક દાયેસ પ્રમુખ મધ્ય
પ્રાતની ધારસભાના સભ્ય અંગ્રજ-પાર્સી સભ્ય
મધ્ય પ્રાતના સરખ નિયુક્ત પ્રધાન ૧૮૩૦ મા કારોનારી મહાના
સભ્ય નિમાયા ૧૮૩૬ મા મધ્ય પ્રાતના ગવર્નર તરીકે થોડો
અમય માત્ર થું મહાસભાએ હોદ્દાની પ્રતી ના પાડી તે વખતે
તે મધ્ય પ્રધાન નિમાયા હતા

રેય-એમ એન બંગાળના ગામજાના એ શિક્ષકના પુત્ર ખુરુ
નામ નરેન્દ્રનાથ લદાવારી ૧૮૦૩ મા કાલિમરી અળવળમા
ભાગ લીધો ઢાકા અનુલીનન અભિતિના અગ્રગણ સભાસદ
૧૮૦૬ મા રાજકીય ધાડ પાડના માટે કામ ચલાવવામા
આન્યુ. ૧૮૦૮ મા હાવરા કોરિપસી કેસમા તથા ૧૮૧૪ મા
'ગાડન રીય'ની ધાડમા પણ સડોવાયા હતા લડાઈ બગતા
ગદર પાર્ટીમા દાખલ થના અને ૧૮૧૪-૧૫ મા હિંદમા
હયિયાર લાવવા માટે જમની સાથેની મળણમા આગળ
પડતો ભાગ લીધો આ નિષ્ફળતા પછી અનેક કૃત્રિમ નામો
ધારણ કરીને હિંદમાથી ચાલ્યા ગયા અને ચીન જઈ ડો સુન
ચાટ-સેનની મદદ માગી. અમેરિકા જઈને એમ એન રાયનુ
નામ ધારણ કર્યું અને ચુસ્ત પ્રમ્યુનિસ્ટ થયા મેક્સિકોમાં
જઈને ત્યાં કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની સ્થાપના મરી અને દક્ષિણ

અમેરિકાનાં સંસ્થાઓમાં કોમ્યુનિસ્ટ-સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કર્યો. લડાઈ શરૂ થયા પછી લેનિનના બોલાવવાથી રશિયામાં ગયા અને ત્યાં 'કોમ્યુનિસ્ટ ઈન્ટરનેશનલ'ના આગેવાન સભ્ય થયા. હિંદ અને એશિયાના ખીજ દેશો સાથેના આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યવહાર માટે આંતરરાષ્ટ્રીય ખાતાના વડા નિમાયા. ૧૯૨૨થી ૧૯૨૮ સુધી 'વાન્ગાર્ડ' અને 'માસિક'ના તંત્રી તરીકે કામ કર્યું. ૧૯૨૭ની શરૂઆતમાં 'ઈસ્ટર્ન યુનિવર્સિટી'ના હિંદી વિભાગના આગેવાન થયા. કોમ્યુનિસ્ટ ઈન્ટરનેશનલે રાંધેને ચીનમાં ત્યાંના કોમ્યુનિસ્ટ-પક્ષને સલાહ આપવા મોકલ્યા, પરંતુ રશિયાના કોમ્યુનિસ્ટ આગેવાન બોરોડિન સાથે તકરાર થતાં ચીનનું કામ પડતું ચૂકતું પડ્યું. ૧૯૨૬ની જાન્યુઆરી આંતર-રાષ્ટ્રીય કોમ્યુનિસ્ટ કોંગ્રેસની ૬મી બેઠકમાં તેમણે તદ્દન લિનન કાર્યપ્રણાલીની દિશાવશ્ત કરી અને પસાર થયેલા ઠરાવો પર ટીકા કરતાં 'કોમ્યુનિસ્ટ ઈન્ટરનેશનલ'માંથી તેમને હાંકી કાઢવામાં આવ્યા. ત્યાર બાદ જર્મની તથા ફ્રાંસમાં આવ્યા. પંદર વર્ષના દેશવટા પછી ૧૯૩૦માં મુંબઈના કિનારે જીર્તર્યા. ૧૯૩૧માં મુંબઈમાં ધરપકડ થઈ અને કાનપુરમાં તપાસ ચાલી ૭ વર્ષની સખત કેદની સજા થઈ. ૧૯૩૬માં છૂટ્યા પછી હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભામાં બેઠાયા. 'ઈન્ડિયા ઈન ટ્રાન્ઝિશન' 'ફ્યુચર ઓફ ઈન્ડિયન પોલિટિક્સ' વિગેરેના લેખક, માસિકના સિદ્ધાંતો પર આધારભૂત ગણાય છે. ૧૯૩૭માં અમેરિકન બાર્થ સાથે લગ્ન કર્યાં છે.

સિદ્ધાંત હયાતખાન-નવાખ, સર : પતિયાળા સંસ્થાના પ્રધાન; જન્મ ૧૮૮૭. ખાનગી શિક્ષણ લીધું છે. પંજાબના પોલીસ-ખાતામાં દાખલ થયા. પંજાબ પોલીસખાતાના ડેપુટી સુપ્રિ-ન્ટેન્ડન્ટ, ૧૯૧૦માં કિંગ્સ પોલીસ મેડલ મળ્યો. ૧૯૨૩માં એ. બી. ઈ. થયા; ૧૯૨૪માં પતિયાળા સંસ્થામાં ગૃહમંત્રી થયા. ૪૩ વર્ષની ઉંમરે પતિયાળા સંસ્થાના મુખ્ય પ્રધાન થયા. ૧૯૩૧ની ગ્રામમેજ પરિવહન સભ્ય. ગોર્ડન પાર્લામેન્ટરી કમિટીના સભ્ય.

વિજય સઘવાચારી—દીવાન બહાદુર, સર : જન્મ ૧૮૭૫. ૧૯૧૭-૧૮મા બોર્ડ ઓફ રેવન્યુના સેક્રેટરી. ૧૯૧૯-૩૨ કોચીનના દીવાન. ૧૯૨૨-૨૫ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના પ્રદર્શનમા હિંદી કમિશનર. ૧૯૨૮-૨૯ ગહર નોકરીના કમિશનના સભ્ય. ખેતીવાડીના સરોધનની શાહી કાઉન્સિલના ઉપપ્રમુખ.

શાદીલાલ-સર પી. સી. જન્મ ૧૮૭૪ લાહોર અને ઓક્સ-ફર્ડની બેલિયલ કોલેજમા શિક્ષણ લીધું. કાયદાના ડગલપણી-મંડળના નામાકિત પુરુષ લાહોર વકીલ-મંડળના પ્રેસિડેન્ટ. લાહોર હાઈકોર્ટના જજ નિમાયા હતા. ૧૯૨૦-૩૪મા કાયમી પહેલા હિંદી ચીફ જસ્ટિસ. ૧૯૧૦ તથા ૧૯૧૩માં પંજાબ ધારાસભાના સભ્ય હતા. ૧૯૩૪માં પ્રિવીકાઉન્સિલના સભ્ય નિમાયા.

શાસ્ત્રી-ધી રાઈટ એન. ઓનિવાસ પી. સી. હિંદુ, શિક્ષણ. જન્મ ૧૮૬૬ના સપ્ટેમ્બર ૨૨મી તારીખ. ૧૯૦૭મા હિંદ-મેવ-સમાજમા જોડાયા અને સ્વ. શ્રી. જી. કે. ગોખલે પછી તેના પ્રમુખ થયા ૧૯૧૩-૧૬મા મદ્રાસ ધારાસભાના સભ્ય, શાહી ધારાસભાના સભ્ય ૧૯૧૬-૨૦. ૧૯૧૮મા મિ. મોટેગુના હિંદી પ્રવાસ સમયે તેમના ખૂન સળધમા હતા. ૧૯૨૧મા શાહી પસિદમા હિંદના પ્રતિનિધિ તે જ વર્ષમા ગબ્ટ્રસધમા તથા વોશિંગ્ટન પસિદમા હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી આપી પ્રિવીકાઉન્સિલર નિમાયા તથા ૧૯૨૧મા તેમને લડન શહેરુ ત્યાતમ બક્ષવામા આવ્યુ ૧૯૨૨મા હિંદી મરકાલના પ્રતિનિધિ તરીકે 'હુમિનિયન્સ'મા મુસાફરી કરી. તાજમત્રીમડળના સભ્ય ચૂંટાયા ૧૯૨૧-૨૪. ૧૯૨૭-૨૯મા દક્ષિણ આફ્રિકામા હિંદી સસાન્યા એજન્ટ. ૧૯૩૦-૩૧મા ગોળમેજી પસિદના સભ્ય, બ્રિટિશ કમિશનના સભ્ય.

શાહની-ડૉ. બીરખલ પંજાબમા ૧૮૯૧મા જન્મ. લાહોરની ગવર્મેન્ટ કોલેજ તથા ક્રિસ્ટિયનમા શિક્ષણ લીધું. લખનૌ યુનિવર્સિટીમા વનસ્પતિશાસ્ત્રના પ્રોફેસર. સાયન્સની ફેકલ્ટીના

૦ ડીન પાન્સિમા ૧૯૩૫મા ઉજવાયેલ નેચરલ હિસ્ટરી મ્યુઝિયમની
રીંગ શતવર્ષ મહેત્ત્વ પ્રમણે હિંદના પ્રતિનિધિ. આમ્સ્ટર્ડામમાં
આત્મસ્થાપીય વનસ્પતિશાસ્ત્ર કોલેજમાં પોતાની મુનિવર્સિટીના
પ્રતિનિધિ ૧૯૩૬મા ગાયલ મોસાયરીના ફેલો ચૂટાયા

શૌકતઅલી-મોલાના રામપુર રોટમાં ૧૮૭૩ મા ૦૮મ્.
અલિગઢની એમ. એ. ઓ કોલેજમાં ફળવશ્ચી લીંડી. મરાઠી
અરીજુખાતામાં ૫૬૦ વર્ષ નોકરી કરી લગ્ન દરમિયાન
નજરેદ થયા. ખિવાફત તથા અસહકારની ચળવળના જાણીતા
આગેવાન કોલેજમાંથી નીકળી ગયા અખિન હિંદ મુસ્લિમ-
પરિષદના અધ્યક્ષી નેતા. ગોળમેજી પરિષદના સભ્ય, મુસ્લિમ-
એકઠ-સંઘના સભ્ય, વડી ધારમલાના સભ્ય ૧૯૩૪

પા.મુખમ ચેટ્ટી-સર આર. કે. ૦૮મ્ ૧૭ ઓગ્ટોબર ૧૮૯૨
મદ્રાસની ક્રિશ્ચિયન કોલેજમાં ફળવશ્ચી લીંડી ૧૮૨૦માં ૨૮
વર્ષની ઉંમરે મદ્રાસની ધારમલામાં ચૂટાયા ૧૯૨૩માં વડી
ધારમલાના સભ્ય થયા. ૪૨૫૬માં હિંદ મોકલેન નેતાન
ફનેન્સનના સભ્ય હતા સામ્રાજ્ય પાનમેન્ટરિ એમેરીએશન-
ના હિંદી પ્રતિનિધિ તરીકે ઓગ્ટેવિયા ગયા હતા આત્મ-
ગણીય મનુ-પરિષદમાં હિંદી માળેના પ્રતિનિધિ
તરીકે હિંદના મોખરામાં આયા હતા. ધારમલાના ડેપુટી
પ્રેસિડન્ટ થયા ૧૯૩૨ની યોગનાની આર્થિક પતિનના
હિંદી મન્ગળ પ્રતિનિધિ હતા ૧૯૩૦માં મનુચ્ચ સભાની
પ્રાપકૂપ પ્રમિતિના સભ્ય ૧૯૩૧માં ધારમલાના ડેપુટી
પ્રેસિડન્ટ થયા વડી ધારમલાના પ્રમુખ ચૂટાયા, ધારમલાની
ઠેલી ચૂટાણીમાં નિષ્ફળ નીવડ્યા ૧૯૩૫માં અનીનના
દીવાન નિમાયા.

સકંસેના-મોહનલાલ એન. એસ. ની, એન. એન. મી. એન.
એન. બી. ની પરીક્ષા પસાર કર્યા ૧૯૧૮માં લખનામાં
વકીલાત શરૂ કરી. ૧૯૨૧થી મદ્રાસનાના નજરકારખામાં
સકિન ભાગ લે છે. ૧૯૨૧ મા વકીલાત બંધ કરી અને
મદ્રાસનાની ચળવળને અંગે આત્મ પત્ત જેમાં જર્જ આયા

છે, ૧૯૨૪-૨૬ માં સયુક્ત પ્રાતની ધારાસભાના મધ્ય હતા અને ૧૯૩૪ થી લખનૌ વિભાગના મિન-મુસલમાન મતદારો તરફથી મધ્યસ્થ સભાના સભ્ય; કોકોરી કાવત્રા કેસમાં અચાવ-પક્ષ તરફથી જોભા ગ્રહા, બંગાળના નજરકેદીઓના કેસની તપાસ ચલાવના મહાસભાની વર્કીંગ કમિટીએ તેમની નિમણૂક કરી હતી પરંતુ બંગાળ સરકારે તેમને અટકાવ્યા, નજરકેદીઓ તથા નજરકેદીઓનું હિત તેમના હૃદયે છે

સાથમૂર્તિ-એસ : બી. એ. બી. એચ. જન્મ ૧૮૮૭ મદ્રાસની ધારાસભાના મધ્ય હતા. મહાસભાનાદી દક્ષિણમાં મહાસભાની ચળવળના આગેવાન, મહાસભાના પ્રતિનિધિમંડળના સભ્ય તરીકે ૧૯૧૯ માં ઇંગ્લેન્ડ ગયા મદ્રાસ યુનિવર્સિટીની મેનેજના સભ્ય મદ્રાસ કોન્ફેરેન્સના ધરૂં વખત સભ્ય થયા છે રાષ્ટ્ર માટે અનેક વાર ઝેદમાં ગયા છે વડી ધાનસભાના ચૂંટાયેલા મધ્ય ૧૯૩૫.

સમુ-મગ તેજમહાદુર, નાઈટ : જન્મ ડિસેમ્બર ૧૮૭૫ સયુક્ત પ્રાતની ધારાસભાના સભ્ય, ૧૯૧૦ ની હિંદી નાજીય મહાસભાના મંત્રી શાહી ધાગસભાના સભ્ય હિંદી મગમના કાયદાના સભ્ય ૧૯૨૦-૨૨ વિમલ (ઉદ્ધગ મતનાદી) પક્ષના આગેવાન સભ્ય પહેલી, બીજી તથા ત્રીજી ગોળમેજી પરિષદના મધ્ય ત્રિનીકાઉન્સિલના મધ્ય

સરકાર-સર જુનુનાથ નાઈટ, સી બાઈ ઇ, એમ એ. (૧૮૬૨- મા પ્રથમ વર્ગમાં અંગ્રેજીમાં પહેલા કોઈએ ન મેગવેન માર્ક મેળવ્યા) મુનર્ણચક્રકા તથા હનામો મેગવ્યા છે. પી આર. એમ. (અને મોનેટ ચક્ર મેળવનાર) ૧૮૯૭ પ્રોફેસર મેટ્રોપો-લિટન મસ્થા ૧૮૯૩ બંગાળના કૃષ્ણાપીખાતામાં પ્રેસિડન્સ કોલેજના પ્રોફેસર (૧૮૯૮ના જૂનથી ૧૮૯૯ના જૂન સુધી અને ફરીથી ૧૯૦૧ના જૂનથી ડિસેમ્બર સુધી) પદવું મેળેજ ૧૮૯૯-૧૯૧૭ કાશી વિદ્યાપીઠમાં હિંદના કલિહાન ખાતાના વડા ૧૯૧૭-૧૯૧૯ હિંદી કૃષ્ણાપીખાતામાં ૧૯૧૮. કટકની રેવન્યુ કોલેજના પ્રોફેસર ૧૯૧૯-૧૯૨૬. ફરીથી

પદ્મ કોલેજ ૧૯૨૩-૧૯૨૬. સી. આઈ. ઇ. ૧૯૨૬. કનકતા યુનિવર્સિટીના વાર્ષિક ચાન્સેલર ૧૯૨૬-૨૭. રૉયલ એશિયાટિક મોસાયટીના માનદ ફેલો. હિસ્ટોરીકલ ટેકેડઝ કમિશનના સભ્ય. મદ્રાસ યુનિવર્સિટીમાં સર વિલિયમ માન્સ લેકચરર, હાંદના ઇતિહાસમાં મોગલ સમય વિશે પ્રમાણભૂત ગણાય છે. 'ઔરંગઝેમ', 'શિવાજી', 'મોગલ સામ્રાજ્યની પડતી' વિગેરેના લેખક.

સરકાર-સર એન. એન. કે. સી. એસ. આઈ., બેરિસ્ટર. જન્મ ૧૮૭૬ કનકતાની મેટ્રોપોલિટન શાળા તથા પ્રેસિડન્સી કોલેજમાં ગિલ્લુ લીધું. ૧૮૯૪ માં ગણિત, રસાયણશાસ્ત્ર તથા પદાર્થવિજ્ઞાનમાં માન સાહિત ગ્રેજ્યુએટ થયા. પ્રેસિડન્સી કોલેજમાંથી રસાયણશાસ્ત્ર લર્ડ એમ. એ. થયા. ૧૮૯૭માં રિપન કોલેજમાંથી કાયદાની પરીક્ષા પસાર કરી ભાગ્યપુત્રી ડીસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટમાં જોડાયા. ૧૯૦૨માં મુન્બઈ નિમાયા ૧૯૦૫-માં નોકરીનું ગળનામું આપ્યું. તે જ વર્ષે છૂટકડા ગયા ને ૧૯૦૭માં બેરિસ્ટર થયા, અને કનકતા હાઈકોર્ટમાં દાખલ થયા. ૧૯૨૮માં બંગાળનાએડવોકેટ જનરલ નિમાયા ૧૯૩૧ માં નાર્ટિ થયા. માદાતમાં ગાંધીની મરિનયલ મળી ચળવળ માંમે શહેરી-રહાયુસધની ન્યાયાની પ્રી ૧૯૩૨માં ત્રીજી ગોળમેજી પત્રિકામાં ભાગ લેવાનું આમનણ મળ્યું હતું. ગોર્કન્ટ પાર્લામેન્ટરી કમિટીમાં પ્રતિનિધિ હતા કોની નુમોફે કેન્વેનાને ખૂબ મહેનત પ્રી અત્યાગે દિદી મગ્ગન્ય પ્રાયદાના સભ્ય છે.

સરકાર-નલિની રજાત માર્કમેન્સિંગ પરગણાના રોજેના ગામમાં ૧૮૮૮માં જન્મ ન્દેશી ચળવળની સ આત થતા અભ્યાસ ડોડી દીધો અને નાજીવ કેળવણીમાં દાખલ થયા. નણા તા'ની કાયદાઓ-તી અનનિદ વોલ, શ્રીયુત મિપિત-ચદ્ર પાન, રપામસુદ ચક્રવર્તી, વિગરજન દાસ અને ખીમજોના સમગમમાં આન્યા પિતાના મૃત્યુને અગે દિદુસ્થાન કોઓપરેટિવ ઇન્ડ્યુગ્ગ્મ કંપનીમાં મામૂતી મારકુન તરીકે દાખલ થતા પેતાના શુદ્ધિકૃષ્ટ રયા મેનેજરની પળ્લો પ્રાપ્ત કરી.

૧૯૨૩માં સ્વરાજ્ય-પદ્ધતિની સ્થાપના થતાં તેમને 'વિદ્યુત' તરીકે ચૂંટી કાઢવામાં આવ્યા. માધ્યમિક તરફથી બંગાળની ધારા-સલામાં ચૂંટાયા. ૧૯૩૨માં બંગાળના રાષ્ટ્રીય વેપારીમંડળમાં પ્રમુખ ચૂંટાયા. ૧૯૩૩ તથા ૩૪માં ફરીથી ચૂંટાયા. કલકત્તા પોર્ટ ટ્રસ્ટમાં મંડળના પ્રતિનિધિ તરીકે છે. બોર્ડ ઓફ ઇન્ડસ્ટ્રી તથા બોર્ડ ઓફ ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરમાં પણ પ્રતિનિધિ છે. ઇન્ડિયન સેન્ટ્રલ બેન્કિંગ ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર કમિટીમાં ફેડરેશનના પ્રતિનિધિ તરીકે ૧૯૨૬માં ચૂંટાયા. છેલ્લા હિંદી બંધન વેપારી-કરાર વખતે હિંદી પ્રતિનિધિમંડળના બેન-અધિકારી સલાહકાર. ૧૯૩૩ માં હિંદી વેપારીના મંડળના ફેડરેશનના પ્રમુખ. ૧૯૩૧માં રેલવેમાં કાપકૂપ કરવા નિમાયેલ કમિટીના સભ્ય. ૧૯૩૧-૩૨ અખિલ હિંદી બેન્કની વીમાના મંડળના પ્રમુખ. ૧૯૩૪-૩૫માં કલકત્તાના ચૂંટાયેલ પ્રમુખ. તાજેતરમાં યુરોપની મુસાફરી કરી આવ્યા છે.

સર શાહમહમદ મુલેમાન, નાઇટ : ૧૮૮૬ના ફેબ્રુઆરીની ત્રીજી તારીખે બુઆનપુરમાં જન્મ. બુઆનપુર તથા અલ્લાહાબાદમાં તેમની કારકિર્દી અસામાન્ય હતી. અલ્લાહાબાદ યુનિવર્સિટીના ઇન્જિન્યરીમાં તે પહેલે નંબરે આવ્યા હતા. રાજ્યની શિષ્યવૃત્તિ મેળવીને આગળ અભ્યાસ કરવા ઇંગ્લંડ ગયા તે ટ્રિનિટીમાં કાર્પેન્ટ કોલેજમાં દાખલ થયા. હિંદમાં ૧૯૧૧માં આવતાં પહેલાં ઇંગ્લંડમાંથી ડોક્ટર ઓફ લેઝની પદવી મેળવી. ૧૯૧૨-માં અલ્લાહાબાદમાં વકીલાત શરૂ કરી અને સત્વર અગ્રણી વકીલ થઈ પડ્યા. ૧૯૨૦માં હાઈકોર્ટના કામચલાઉ જજ નિમાયા. ૧૯૨૩માં સર મહમદ સીક્રીની જગ્યાએ કાયમ જજ થયા. ૧૯૨૮માં વડા જજ તરીકે કામ કર્યું અને સર ત્રીવુડ મીઅર્સની જગ્યાએ ૧૯૩૨ના માર્ચની ૧૬ મી તારીખે આ પ્રાંતના પહેલા હિંદી વડા જજ થયા. વડા જજ તરીકે દાવાના તાત્કાલિક નિકાલ માટે તેમણે કેટલાક સુધારા દાખલ કરાવ્યા. અલિગઢ અને અલ્લાહાબાદ યુનિવર્સિટીના કામકાજમાં ખૂબ રસ લે છે. 'કોપિટેશન ટ્રિબ્યુનલ'ના સભ્ય

હતા. ૧૮૨૮માં નાર્કટ થયા. વિજ્ઞાનમાં તેમણે જન્મીતી ગોધે કરી છે. અત્યારે હિંદી ફેડના કોર્ટના જજ છે.

સારણ—હવે વિલાસ અજમેરમાં ૧૮૬૭ ના જૂનમાં જન્મ. અજમેરની સરકારી ગલેજમાં પ્રથમ વર્ગ સુધીનું શિક્ષણ લીધું અને ૧૮૮૮માં આગ્રા કોલેજમાંથી કલકત્તા યુનિવર્સિટીની બી.એ.ની પરીક્ષા અંગ્રેજીમાં માન અદ્વિત પસાર કરી. ૧૮૮૮માં અજમેરની મરમરી કોલેજમાં મિનિપર શિક્ષક તરીકે નિમાય. ૧૮૮૨માં અજમેર મેં વાજના ન્યાયખાતામાં મળી થઈ. ૧૮૮૫માં જેમલમીના મહારાજના ગાર્ડિયન નિમાયા. ૧૮૦૨માં ન્યાયખાતામાં ધાણ ફર્યા. તે થોડાં વર્ષ વધારાના ઈ.એ.સી. તથા અજમેરના ફર્સ્ટ ક્લાસ સમ જજ હતા. પાછળથી અજમેરની રમેલ મઠ કોર્ટના જજ નિમાયા. ૧૮૨૨માં અજમેર-મેલવાના વધારાના ડીસ્ટ્રિક્ટ તથા નાન્સ જજ તરીકે મમ કરું આ વર્ષ સુધી અજમેરના મ્યુનિસિપલ મિશનર હતા. ગઈ મહાન લડાઈ વખતે અજમેર-મેલવાના પ્રમુખખાતામાં માન મળી હતા. ૧૮૨૩માં સરકારી નોટરી માની નિયત થયા. ૧૮૨૪ના જાન્યુઆરીમાં ધારાસભાના મમ્મ ચૂંટાયા. ૧૮૨૫માં જોધપુરની મુખ્ય કોર્ટના મેજસ્ટ્રેસ જજ નિમાયા. ૧૮૨૬ના મિખરમાં ધારાસભામાં ફરીવાર ચૂંટાયા. ૧૮૨૫ના જાન્યુઆરીમાં તેમણે માસિક-મિલ રજૂ મ્યુ. તે સયોગવશાત્ ૧૮૨૮ના મધ્યેખરમાં પસાર થયું અને તે જ વર્ષના ઓક્ટોબરની પહેલી તારીખે તેણે મયદાનુ અવધીનું ૧૮૩૦માં ધારાસભામાં નીજવાર ચૂંટાયા. હિંદુ નેતા નામક પ્રસિદ્ધ પુસ્તકના તે લેખક છે.

સાનર-૨—વિનાયક જન્મ ૧૮૮૩ મેરિસ્ટર નાની ઉંમરમાં જ રાષ્ટ્રીય વિન્યાસમાં જોડાયા સ્થામજી કૃષ્ણ વર્મા તથા માતામ મામળી હેડગ હિંદી રાજકીય પ્રવૃત્તિ માટે કાર્ય મ્યુ. નાસિક કાવતરા કેસ માટે ઇંગ્લેન્ડમાં તેમની ધરપકડ થઈ, પરંતુ માસેલ્સ પાને રૂમ માધી નાસી છૂટ્યા પરંતુ ફરીથી પકડીને જીવન ભર દેશનિકાલ મામા આગ્યા ૧૮૧૧-૨૪ ૧૮૨૪માં ગતા

ગિરિમાં નજરકેદ રાખવામાં આવ્યા, પરંતુ તાજેતરમાં તેમના પત્ના બધા પ્રતિબદ્ધો દૂર કરવામાં આવ્યા છે.

સાહુ—મેઘનાદ : ડી. એમ. સી., એફ. આર. એમ. અલ્લાહાબાદ યુનિવર્સિટીમાં પદાર્થશાસ્ત્રખાતાના વડા. જન્મ ૧૮૯૩ ખી. એમ. મી. ૧૯૧૩ [પ્રથમ વર્ગ સી. ૧૯૧૫ (પ્રથમ વર્ગ મિશ્ર ગણિતમાં ખીલે નબર) પી. આર. એમ. ગણિતમાં ખીલે નંબર] એમ. એમ. ડી. એસ. સી. ૧૯૧૯ લંડન અને બર્લિનની શાહી કોલેજમાં કામ કર્યું છે. કલકત્તા યુનિવર્સિટીની માયન્સ કોલેજમાં લેક્ચરર. ૧૯૨૧-૨૩ માં કલકત્તા યુનિવર્સિટીમાં પદાર્થશાસ્ત્રના ષૈર પ્રોફેસર. અલ્લાહાબાદ યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર ૧૯૨૩. રાયલ એમાયટીના ફેલો. દિલ્લી વિજ્ઞાનપરિષદના પ્રમુખ ૧૯૩૪. જર્મન એકેડેમી ઓફ સાયન્સના કોરસ્પોન્ડિંગ મેમ્બર. ૧૯૩૫-૩૬ કાર્નેગી રિસર્ચ રૅફરેન્સ. આધુનિક સમયના એક વિખ્યાત વૈજ્ઞાનિક. પદાર્થશાસ્ત્રના જગતમાં આંતરરાષ્ટ્રીય કીર્તિ સંપાદન કરી છે. વિજ્ઞાન ઉપર અનેક લેખો તથા પુસ્તકો લખ્યા છે.

સિંકર હયાતખાન—સર, નાઈટ જન્મ ૧૮૯૨. એમ એ. એ. કોલેજ અલિગઢ તથા લંડનની યુનિવર્સિટી કોલેજમાં શિક્ષણ લીધું છે. લગાર્ડ દંભિયાન રેક્રુટીંગ ઓફિસર હતા. પગલમ ધારાસભાના સભ્ય. ૧૯૩૦માં પગલમ મરકારના મહેસૂલખાતાના સભ્ય. ૧૯૩૨ અને ૧૯૩૪ માં પગલમ પ્રાંતના કામચલાઉ ગવર્નર નિમાયા હતા. અત્યારે પગલમ સરકારના વડાપ્રધાન.

સિંગ—શ્રી કૃષ્ણ . જન્મ ૧૮૮૮ ના ઓક્ટોબર ૨૧. પટણા કોલેજમાં કેળવણી લીધી. ૧૯૧૫માં વકીનાતની પરીક્ષા પસાર કરી ૧૯૨૧માં વકીલાત છોડી દર્ઠ રાજકારણમાં પડ્યા. ૧૯૨૭માં મિહાડ અને ઓન્ડિસા કાઉન્સિલના ચ્વરાજ-પદના નેતા નિમાયા, ૧૯૩૪ના ધરતીકંપ દંભિયાન મુકદ્દરપુર અને ખીજાં સ્થળોએ ખૂબ ગહતકાર્ય કર્યું મધ્યસ્થ ધારાસભામાં મહાસભાના સભ્ય હતા. મોર્ગી ડીપ્ટ્રેટ્ટ બોર્ડના પ્રમુખ. બે વર્ષ જ્યેમ રહ્યા. મિહાડમાં મહાસભા-પ્રધાનમંડળના મુખ્ય

પ્રધાન, રાજદારી કેદીઓને છોડવા માટે ગવર્નર ના પાડતાં રાજીનામું આપ્યું હતું.

સિંધ—સર ગણેશદાસ, નાઇટ : ૧૯૨૩થી બિહાર અને ઓરિસ્સાના

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય ખાતાના પ્રધાન. જંમીનદાર, જન્મ જાન્યુ-
આરી ૧૮૬૮. ૧૮૭૬માં રૂકિમણિ કુમારી સાથે લગ્ન થયાં.
પટણા કોલેજિયેટ સ્કૂલમાં તથા પટણા કોલેજમાં શિક્ષણ લીધું.
૧૮૯૧માં મેટ્રિક, ૧૮૯૫માં બી. એ., ૧૮૯૭ બી. એસ. થયા.
૧૮૯૮માં સ્થાનિક વકીલ-મંડળમાં દાખલ થયા. ૧૯૦૪માં
કલકત્તા હાઈકોર્ટમાં તથા ૧૯૧૬માં પટણા હાઈકોર્ટમાં દાખલ
થયા. ૧૯૨૧માં પૂર્વ પટણા તરફથી વગર વિરોધે ચૂંટાઈ
ગયા. પશ્ચિમ મુઝફ્ફરપુર તરફથી ૧૯૨૩ તથા ગયા તરફથી
૧૯૨૬માં ચૂંટાયા. ૧૯૨૨માં ધારાસભા માટે સંઘર્ષ સમય
વ્યતીત કરવા માટે વકીલાત છોડી દીધી. ધારાસભાની અગત્યની
કમિટીઓમાં સંસ્કારનિયુક્ત સભ્ય. ‘પાટલિપુત્ર હાઈસ્કૂલ’
નામની પટણામાં હાઈ ઇંગ્લિશ સ્કૂલની સ્થાપના કરી. બિહારના
જંમીનદાર-મંડળના મંત્રી ૧૯૧૭-૧૯.

સિંહા—સચ્ચિદાનંદ, બેરિસ્ટર : હિંદી વડી ધારાસભાના પહેલા
ચૂંટાયેલ પ્રમુખ. બિહાર તથા ઓરિસ્સા સરકારના પહેલા હિંદી
ફાર્મનેન્સ મેન્જર ૧૯૨૧-૨૬. ધારાસભાના પ્રમુખ ૧૯૨૧-૨૨.
પટણા યુનિવર્સિટીના વાર્ષિક-એન્સલર ૧૯૩૬. જન્મ ૧૮૭૧
૧૦ મી નવેમ્બર. લાહોરના સ્વ. સેવાગમનાં પુત્રી સ્વ. શ્રીમતી
રાધિકા સાથે લગ્ન થયાં. પટણા કોલેજ તથા કલકત્તાની સીટી
કોલેજમાં કળવણ લીધી. ૧૮૯૩માં બેરિસ્ટર થયા. કલકત્તા હાઈ-
કોર્ટના એડ્વોકેટ ૧૮૯૩. અલ્લાહાબાદ હાઈકોર્ટ ૧૮૯૬.
પટણા હાઈકોર્ટ ૧૯૧૬. ૧૮૯૯-૨૧ ‘હિંદુસ્તાન રિવ્યૂ’ની
સ્થાપના કરી તથા ચલાવ્યું. ચાહી ધારાસભામાં બે વખત
સભ્ય ચૂંટાયા. વડી ધારાસભામાં ચૂંટાયા ૧૯૨૦. ૧૯૨૧ના
ફેબ્રુઆરીમાં પહેલા ડેપ્યુટી પ્રમુખ ચૂંટાયા. પોતાની પત્નીના
સ્મરણાર્થે રાધિકા સંઘ્યા સ્થાપી તથા અર્પણ કરી. તેમાં
પટણાનો વિશાળ હોલ આવેલો છે. ઉપરાંત સચ્ચિદાનંદ

- સિંહા પુસ્તકાલય આવેલું છે. તેમાં ઉત્તમ અંગ્રેજી પુસ્તકોનો સંગ્રહ છે. ૧૯૨૬ માં 'હિંદુસ્તાન રિયુ'નું તંત્રીપદ ફરીથી લીધું. ૧૯૩૧માં પટણાના 'ઈન્ડિયન નેશન'ના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર થયા. ૧૯૩૩માં બેઈન્ટ પાલમિન્ટરી કમિટી સમક્ષ હાજર થયા. ૧૯૩૫માં લખનૌ યુનિવર્સિટીના પદવીદાન સમારંભનું ભાષણ આપ્યું.

પુસ્તકો : 'બંગાળના ભાગલા' 'સચ્ચિદાનંદ સિંહાનાં ભાષણો ને લેખો' સિસ્નામું. પટણા-બિહાર.

સીલ—પ્રિન્સેન્ડનાથ : એમ. એ. પી. એચ. ડી. પ્રખ્યાત વિદ્વાન-જન્મ કલકત્તામાં ત્રીજી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૪. પ્રવેશક પરીક્ષા પસાર કર્યા બાદ 'જનરલ એસેમ્બલિઝ ઇન્સ્ટિટ્યુશન' (હવે રોક્રોફિશ ચર્ચિઝ કોલેજ)માં દાખલ થયા ૧૮૭૮. બી. એ. માં પ્રથમ વર્ગમાં માન સહિત પસાર થયા ૧૮૮૩. ૧૮૮૪માં તત્પર્યાન સહિત એમ. એ. માં પહેલા આવ્યા. ૧૮૮૬માં કુચબિહાર કોલેજના પ્રિન્સિપાલ નિભાયા. ૧૮૮૯માં રોમમાં ભરાયેલ પૌર્વાત્મીની આંતરરાષ્ટ્રીય પરિષદમાં હિંદી-વિભાગ ખોલ્યો. ઇંગ્લંડ, ઈટલિ, ફ્રાન્સ તથા બીજા દેશોની મુલાકાત લીધી. ૧૯૦૫-૦૬. ૧૯૧૧માં લંડનમાં આંતરરાષ્ટ્ર ગતિ-પરિષદમાં ચર્ચા કરી. ૧૯૧૨માં યુરોપની ફરીથી મુલાકાત લીધી. ૧૯૧૩માં કલકત્તા યુનિવર્સિટિમાં કિંગ ઝ્વોર્ડ ધી ફિફ્થ ગ્રેડેસર ઓફ ફિલોસોફી નિભાયા. વર્ગો સુધી માધ્યમર યુનિવર્સિટીના વાઈસ ચેન્સેલર.

મુહતાન આહમદ સર : પટણા હાઈકોર્ટના જજ. ગવર્નમેંટી કારોબારી સલાના સભ્ય તથા પટણા યુનિવર્સિટીના વાઈસ ચેન્સેલર હતા. ગોળમેળ પરિષદના સભ્ય. મુસ્લિમ-લીગની સ્થાપના સાથે સંકળાયેલ છે. અત્યારે વાઈસરોયની કારોબારી સલાના વેપાર-ખાતાના સભ્ય તરીકે કામ કરે છે.

મુહરરાવદિ-લેફ્ટેનન્ટ કર્નલ હસન : નાઇટ, ઈસ્ટ ઇન્ડિયા રેલવેના પ્રથમ હિંદી તળીળી અધિકારી. નવી સ્થપાયેલ મેડિકલ

- કાઉન્સિલ ઓફ ઇન્ડિયાના પહેલા મુસલમાન વાર્ડસ ચેન્બેલર. અંગાળની ધારાસભાના ડેપુટી પ્રેસિડન્ટ હતા.

હુમિયુદ્દા,—સર મહંમદ : કે. સી. એસ. આર્થ. કે. સી. આર્થ. ઈ. એલ. એલ. ડી. જન્મ ૧૮૬૯. ૧૮૮૮માં વકીલાત શરૂ કરી. ૧૯૦૯-૧૨ માં ધોગસભાના સભ્ય. ૧૯૨૦ મદ્રાસ કોરપોરેશનના સભ્ય. ૧૯૧૯માં મદ્રાસની કારોબારી કાઉન્સિલના કામચલાઉ સભ્ય. મદ્રાસની કારોબારી કાઉન્સિલના બે વખત સભ્ય; ૧૯૨૫-૩૦ વાર્ડસરોયની કારોબારી કાઉન્સિલના કેળવણી-ખાતાના સભ્ય. ૧૯૨૬ માં દક્ષિણ આફ્રિકા ગયેલ હિંદી પ્રતિનિધિમંડળના આગેવાન. ૧૯૨૯માં રાષ્ટ્રસંઘમાં ગયેલ હિંદી પ્રતિનિધિમંડળના આગેવાન. ત્રાવલુકોરના દીવાન ૧૯૩૪.

હુસ્સૈન—સર કૈલાસ નારાયણ : નાઇટ, સી. આર્થ. ઈ. ૧૮૭૬માં જન્મ. અસ્તાદ્યાપાદ તથા ગ્વાલિયરમાં શિક્ષણ લીધું. મહારાજા બિંધિયાના ખાનગી મંત્રી. ગોળમેજી પરિષદના સહાધનિયુક્ત સભ્ય. ગોળમેજી પરિષદમાં ગયેલ હિંદી નામીના પ્રતિનિધિમંડળના મંત્રી. બીજી ગોળમેજી પરિષદમાં કારમીર સભ્યના પ્રતિનિધિ.

હિંદાયતુલ્લાહ—સર ગુલામ હુસૈન : જન્મ ૧૮૭૮. ડી. બે. સિંધ કોલેજ તથા ગવર્નમેન્ટ લે. સ્કૂલમાં કેળવણી લીધી. ૧૯૨૧થી ૧૯૨૮ સુધી મુંબઈ સરકારના પ્રધાન. મુંબઈ સરકારની કારોબારી સભાના સભ્ય. ગોળમેજી પરિષદના સભ્ય. સિંધની સલાહકાર કમિટીના પ્રમુખ. અત્યારે સિંધના વલ્લભાધાન.

હૈદરી—સર અકબર, નાઇટ પી. સી. એલ. એલ. ડી. જન્મ ૧૮૬૯. હૈદરાબાદના મહેમુલખાતાના સભ્ય. મુંબઈની ગ્વાલિયર કોલેજમાં કેળવણી લીધી. ૧૮૮૮માં સરકારી મહેમુલખાતામાં દાખલ થયા. ૧૯૦૫માં હૈદરાબાદ જીલ્લાના એકાઉન્ટન્ટ જનરલ. ૧૯૨૦માં મુંબઈના એકાઉન્ટન્ટ જનરલ. હૈદરાબાદ રાજ્યની કારોબારી સભાના મહેમુલ તથા રેલવેખાતાના સભ્ય ૧૯૨૧. અખિલ હિંદ મુસ્લિમ-કેળવણીપરિષદના પ્રમુખ ૧૯૧૭.

વર્ણાનુક્રમણી

અ. અા.		પ્રમંડ ઓસ્ટ્રીયા રેકડ	૩૫૮
અર્ધા અકરમાતો	૧૮૮	ધમ્પિરિયન બેક ઓફ	
અખિન હિંદ એમેચ્યોર		દિનિયા	૧૮૮
મિનિયડ એમ્પિયન્સ	૩૪૨	ધમ્પિતાલોની મંજા	૨૫૮
અખિય હિંદ ૩૦ માર્ચન		ઉ. ડી.	
તગ્વાની હન્કાઇ	૩૨	ઉડ્ડનના રેકડ	૩૫૬
અખિન હિંદ પ્રોફેશનલ		" " (ઝીઓના)	૩૫૮
મિનિયડ એમ્પિયન્સ	૩૪૨	ઉતાડુઓ (રેવેના)ની	
અખિન હિંદ એકમિન્ટન	૩૩૨	સખ્યા	૧૮૭
" " રેકડ	૩૪૧	ઉપયોગી સંજ્ઞાઓ	૧૨૪
" " લેડીઝ એકમિન્ટન	૩૩૨	ઉજ્જવાના માપનુ કોષ્ટક	૧૧૯
" " વજન ઉપાડનની		ઉજ્જવામાપ (હિંદુસ્તાનનુ)	૧૨૭
એમ્પિયન્સ	૩૩૨	ઉચ્ચાર્થ તથા વજન	
અરીણુની આનક		(વરેગથ હિંદીનુ)	૧૪૭
તથા ખચ	૨૧૩	ઉચ્ચ મકાનો અને ટાવર	૭૮
અનુગમ	૪૨૫	ઉચ્ચમા ઉચ્ચ પડતો	૪૬
અમેઝિના પ્રમુખો	૬૧૭	એ. એ. એ.	
અશિક્ષિતો (હિંદી)	૨૪૫	એક લાખ ઉપની	
આગાખાન કપ (હોડી)	૩૪૩	વસ્ત્રીયાના શહેરો	૨૫૨
આધુનિક ઓનિગ્નિષક રમતો		એક્સચેન્જ બેક	૧૮૯
ઠવા રમાઈ ?	૫૪૮	ઓનરેમન કાણુ કરેવાય ?	૪૧૮
આયપત વેરો (પ્રાતોમા)	૨૧૯	ઓનિગ્નિષક રેકડ ૧૯૩૬	૩૪૫
આયપત વેરો (હિંદમા)	૨૧૯	" હોડી	૩૪૯
આયુધ્યમયાંત	૪૨૧	ઑસ્ટ્રેલિયન ફિટ્-ટૂ	૩૨૯
આદામાનમા કેદીઓ	૨૩૩	ઑસ્ટ્રેલિયનોની નિરુદ્ધમાં	
ઈ		સદી	૩૩૧
ઇન્ડોન્સ અને સુપરેકમનો		ઑસ્ટ્રેલિયનોની સદી	૩૩૧
સન્વાળો	૨૧૯	ઔચોગિક તકરારો (હિંદમા)	૨૨૯

ક		ખાણુ અને ખતીજ	૨૯
કન્યાઓની કુળવગી		ખાડ	૨૦૯
(ચિટિશ હિદમા)	૧૭૭	ખેતી (હિદની)	૨૦૦
કરનો ખોતે	૨૦૯	ખેતીવાડી	૨૬
કર (માથા દીક-હિદમા તથા		ગ	
ખીમ દેશોમા)	૨૩૩	ગમીની અમર (બુદા બુદા	
કર (ચિટિશ હિદમા		પદાર્થો પગ)	૧૨૦
માથા દીક)	૨૩૭	ગર્ભ-જનન અને	
કાગળની જાતોના નામ	૧૨૨	વાર્ષમરોય	૪૦૩
ગાગળુ ઝાઝક	૧૨૩	ગીવ વસ્તી	૨૫૧
કારખાના (હિદમા)	૨૦૩	ગુસ્ત (વિશિષ્ટ)	૧૨૦
કારીગરોને અપાયેલ		ગ્રીન્વિચથી અક્ષાંશ-રેખાંશ	૫૬
બદલો (હિદમા)	૨૩૨	ગ્રામિણમા હિદી વિદ્યાથાઓ	૪૧૯
જાળચક્ર	૮૦	ધ	
કાઠાના વેપાર (હિદમા)	૨૨૧	ધટ મોટા	૭૫
કુળવગીવિચય		ચ	
અખિલ હિદુ ખર્ચ	૧૮૦	ચતુરગી ક્રિકેટ	૩૩૩
ગળવણીનિયત સંસ્થાઓ		ચતુરગી ક્રિકેટના નિગેતા	૩૩૩
અને નિદાથાઓ	૧૭૮	ચાનુ ઉત્પન્ન (ચિટિશ	
(કુળવગી) પ્રાત્નર ખર્ચ	૧૭૮	હિદમા)	૧૮૮
કારી	૨૧૨	ચેન્ડ્રીઅન્ન	૧૮૬
કાનમાની ખાણો	૨૧૧	ચેપી દોઈ	૧૪૬
કાલસાનુ ઉત્પન્ન (હિદમા)	૨૧૧	ચેમ ચેમિયન્સ	૩૪૪
કાલસાનો માથા દીક વારિષ્ઠ		ચદ્ર વિશે જાણનાજેગ	૩૭
ઉપયોગ	૨૧૨	ચાદીની આયાત નિકામ	૨૦૮
કાનમો ખૂબ ઉપયોગી છે	૪૨૨	છ	
ગાઝક (બુદા બુદા)	૧૩૨	છાપખાના વતમાનપત્રો	
ક્રિકેટ-રેન્ડ	૩૫૪	તથા પ્રગટ થયેલ પુસ્તકો	૨૨૦
ખ		છાપવાના મગજની સાઈઝ	૧૨૨
ખતીજોની પેટા		છાપવાના મીઠા	૧૨૧
(ચિટિશ હિદમા મુખ્ય)	૨૩૫	છેલના ૧૫૦ વર્ષના પોપ	૬૯

છેનટનું પરિણામ	૩૪૮	ગાણવાગેવું	૭૯
છોકરા છોકરીઓની		ગાણવાભેગ તારીખો	૧૬૩
કુળવણીની પ્રગતિ	૧૭૭	ગતિઓ (હિંદની)	૨૫૩
જ		ગુપ્તાનમાંથી આચાર તથા	
જકાતના આંકડા (હિંદની)	૨૨૦	નિકાસ થયેલ માત્ર	૨૪૨
જગતનાં અતિ ઉપ્યુ તથા		ગહેર આરોગ્યનું ખર્ચ	૨૫૭
શીતળ સ્થાનો	૩૮	ગહેર દેવું (હિંદનું)	૨૧૪
જગતના ઇતિહાસની		લુદા લુદા પદાર્થો પર	
રૂપરેખા	૧૬૫	ગરમીની અસર	૧૨૦
જગતનાં જન્મ-મૃત્યુપ્રમાણ	૨૫૮	લુદા લુદા રાષ્ટ્રની દૂધ-	
જગતના ધર્મો	૪૯	ઉત્પત્તિ	૯૪
જગતના ભાગીદારો	૪૨૧	જેઠમાં દેહીઓની સંખ્યા	૨૩૩
જગતનાં મુખ્ય શહેરો	૪૫	જોઈન્ટ સ્ટોક બેંકો	૧૯૦
જગતનાં મોટાં શહેરો	૫૫	જોઈન્ટ સ્ટોક બેંકોનાં દેવાળાં	૧૯૨
જગતના શ્રીમંત મનુષ્યો	૭	જોવાલાયક સ્થળો (હિંદનાં)	૧૪૦
જગતની અગાધખીઓ	૧૧૬	જંગલની મુખ્ય પેદાશ	૨૭
જગતની મોટી નદીઓ	૭૩	જંગલી પશુઓ	૨૮
જગતની મોટી સ્ટીમરો	૭૨	જંગલો	૨૭
જગતની પાર્લામેન્ટનાં નામ	૮૬	જન્મ (દસ વર્ષના)	૨૫૬
જગતની ભાષાઓ	૯૨	જન્મ તથા મરણનું પ્રમાણ	
જગતની વસ્તીના આંકડા	૪૦	(દર હજારે)	૨૫૫
જગતનું ઝડપી પરિક્રમણ	૩૫૯	જન્મ તથા મૃત્યુની સર-	
જગતનું મોટું જૂથ	૭૨	ખામણી (ચિ. હિંદમાં)	૨૫૭
જગતનું સરેરાશ સૈન્ય	૮૬	જન્મપ્રમાણ (સરેરાશ)	૨૫૦
જગતનો સ્થળચર્ચાનકાશ	૧૫૫	જન્મ મરણ (ચિટિસ	
જગવિખ્યાત હીરા	૧૧૯	હિંદમાં)	૨૫૬
જમીન	૫૧	જાણામુખી પર્વતો	૪૬
જમીનના માપનું કોષ્ટક	૧૩૭	ઝ	
જમીનના વર્ગ	૨૦૪	ઝડપના રેકર્ડ	૩૫૨
જમીનનું માપ	૧૩૫	ઝડપી મોટી સ્ટીમરો	૭૩
જળધોધ (અખ્યાત)	૭૪		

૨

૩

ટૂંકી ચરિતાવલિ	૪૩૩	યર્મોમિટર	૧૩૭
ટનિસ ચેમ્પિયન્સ (હિંદી)	૩૨૧		૬
ટેમ્લ ટનિસ	૩૪૪	દરિયાઈ માર્બલ	૧૩૫
ટેસ્ટ પહેલી	૩૨૬	દરિયાઈ વેપાર	
ટેસ્ટ ખીજી	૩૨૭	(બ્રિટિશ હિંદનો)	૨૪૦
ટેસ્ટ ત્રીજી	૩૨૭	દરો (ચિપી)	૧૪૬
ટેસ્ટ મેચ રેકર્ડ	૩૩૪	દલિત વર્ગો	૨૪૪
ટેસ્ટ મેચો (અખિલ હિંદ)		દુનિયાની રેલવેની લંબાઈ	૧૧૪
દાંડમાં	૩૨૨	દુષ્કાળનિવારણ માટે ખર્ચ	૨૨૪
” ” હિંદમાં	૩૨૩	દૂધ-ઉત્પત્તિ	
ટંકશાળમાં પાડેલ સિક્કાની		(બુદ્ધાં બુદ્ધાં રાષ્ટ્રોની)	૯૪
કિંમત	૨૨૪	દેશી ગભરો (હિંદનાં મુખ્ય)	૨૪૮
ટ્રેડ યુનિયનો (બ્રિટિશ		દેશી રાજ્યોના વડાપ્રધાનો	૪૩૨
હિંદમાં)	૨૨૯	દેશોનાં રાષ્ટ્રીય નામો	૬૩

૬

૭

ડરબીની શરત	૩૪૧	ધર્મ તથા સંસ્કૃતિના વિભાગ	૨૫
ડીસ્ટ્રિક્ટ અને લોકલબોર્ડો	૨૨૪	ધર્મ પ્રમાણે ગણતરી	૨૪૪
કુરંડ કનમિન્ટ	૩૫૪	ધારાસભાનું કાર્યક્ષેત્ર	૨૭૨

૮

૮

તમાકુની આયાત	૨૪૩	ધૂવના શોધકો	૮૨
તમે જાણો છો ખરા?	૧૪૩	ધંધો રાજ્યાર (હિંદનો)	૨૪૫
તરવાનું	૩૪૬		૧
તરવાના રેકર્ડ	૩૩૭	નદીઓ	૫૨
તાજહીન રાજ્યો	૬૨	નદીઓ (જગતની મોટી)	૭૩
તાસ્તરમાં બનેલા રાજ્યીય		નવું બંધાણ	૨૪
બનાવો	૧૬૧	નહેરુકામ (હિંદુ)	૨૩૧
તારાની સંખ્યા	૩૪	નિકાસ અને પુનર્નિકાસ	૨૪૩
તંદુરસ્તી તથા આરોગ્ય-		નોટનો ફેલાવો (હિંદમાં)	૧૧૪
સંસ્કૃત્ય	૧૪૪	નોટનો કુલ ફેલાવો	૨૧૫
		નોબેલ પારિતોષિક	૯૫

નોએલ પારિતોષિક		પ્રમુખો	૬૭
મેળવનારાઓની યાદી	૯૬	પ્રમુખો (અમેરિકાના)	૬૭
પ		પ્રસૂતિનો કોઠો	૧૪૭
પગારો મોટા	૮૭	પ્રાચીન વિશ્વવિદ્યાલયો	૭૬
પરદેશમાં વસાહત	૨૧૭	પ્રાંત વાર ખર્ચ ('કુળવંશીનું')	૧૭૯
પરદેશમાં હિંદીઓ	૪૧૯	પ્રાંતિક બજારોનું	
પરદેશ સાથેનો દરિયાઈ વેપાર	૨૪૨	વિહંગવલોકન	૪૦૯
પરિણામ (મેચોના) પર		પ્રાંતિક મહેસૂલ ૧૯૩૧-૩૩	૨૦૭
દૃષ્ટિપાત	૩૨૫	પ્રાંતિક રાજ્યતંત્ર	૨૬૭
પર્વતો	૪૭	પ્રાંતો	૨૮૧
પશુઓ	૨૮	અજમેર-મેરવાડા	૨૮૧
પશુઓની જીવનમર્યાદા	૯૦	આત્રા અને અધોધ્યા	૨૮૨
પહેલો નંબર	૭૬	આસામ	૨૮૩
પાલ્લો (જગતની)નાં નામ	૮૬	ઓરિસ્સા	૨૮૫
પાળેલાં પશુઓ	૨૯	કૂચ	૨૮૯
પાંચ વર્ષ ઉપરના શિક્ષિતોની		દિલ્લી	૨૮૯
પ્રાંતવાર સંખ્યા	૨૪૫	પંજાબ	૨૯૦
પાંચ મોટી ખેડો	૧૯૧	બાલુવિસ્થાન	૨૯૧
પીણાની આયાત		બિહાર	૨૯૨
(હિંદમાં થયેલ)	૨૪૩	બંગાળ	૨૯૩
પુસ્તકાલયો (મોટા)	૮૫	મદ્રાસ	૨૯૭
પોપ (હેલ્થ ૧૫૦ વર્ષના)	૬૯	મધ્યપ્રાંત અને વસર	૨૯૯
પોર્ટુગીસ (હિંદના)	૨૨૩	સુબહ	૩૦૧
પોલીસ (હિંદની)	૨૨૯	સરહદપ્રાંત	૩૦૩
પોલીસનું ખર્ચ	૪૨૯	સિંધ	૩૦૫
પ્રખ્યાત જળપ્રોધ	૭૪	પોર્ટુગીઝ હિંદ	૩૦૬
પ્રખ્યાત પુસ્તકો	૫૮	ફ્રેન્ચ હિંદ	૩૦૭
પ્રચલિત અંગ્રેજી		પ્રાંતો (હિંદના)	૨૪૯
રાજકીય શબ્દો	૧૪૧	પ્રાંતોમાં આવપતપેરો	૨૧૯
પ્રમુખ ગામડામાં વસે છે	૧૧૭	પ્રીવિઠલિસલ્લરો (હિંદી)	૮૯
પ્રધાનમંડળ (મદ્રાસભાલુ)	૧૧૧	પૃથ્વીવી પીગ્ગા પ્રદેશનું અંતર	૩૫
		પૃથ્વીનાં નીચાં મિંદુઓ	૫૧

પૃથ્વીના વિલાસો	૩૮	શ્રાવિત પેપરની સામગ્રી	૧૨૩
૩		બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળ	૩૮૮
ફિલ્મ-રટારના પગાર	૮૭	બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટ	૩૮૮
ફૂટબોલ-લીગ એમ્પાયન્સ	૩૫૩	બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટના	
ફૂટબોલ-હિંદી વિરુદ્ધ		હિંદી સભ્યો	૮૯
યુરોપિયનો	૩૪૦	બ્રિટિશ પ્રધાનો ૧૮૦૧ થી	૬૮
ફેડરલ ન્યાયખાતું, સનંદો		બ્રિટિશ સભ્યના હિંદી કિમસવ	૯૦
નોકરી વિગેરે	૨૭૮	બ્રિટિશ હિંદમાં કન્યાઓની	
બ		કળવણી	૧૦૭
બદલાયેલાં ભૌગોલિક નામો	૬૨	બ્રિટિશ હિંદમાં ચાતું ઉત્પન્ન	૧૯૮
બનાવો ૧૯૩૦ થી ૧૯૩૭		બ્રિટિશ હિંદનો દરિયાર્થ	
સુધીના	૩૬૫	વેપાર	૨૪૦
બાળમૃત્યુપ્રમાણ (હિંદમાં)	૨૧૪	બ્રિટિશ હિંદમાં માથા દોઠ કર	૨૨૬
બીજી રમતો	૩૪૭	બ્રિટિશ હિંદમાં મુખ્ય	
બેટિંગ	૩૨૪	ખનીએની પેદાશ	૨૩૧
બેરોન્ટ હિંદી યુનાઈટેડ		બ્રિટિશ હિંદમાં સહકારી	
ક્રિંગ્ડમનાં	૮૯	મંડળાઓ	૨૨૬
બોકિસંગ	૩૪૬	ભ	
બોકિસંગ એમ્પાયન્સ	૩૪૩	ભાષાઓ (જગતની)	૯૨
બોલિંગ	૩૨૫	ભાષાઓ (મુખ્ય) અને	
(બંગાળતુ) મહેસૂલ		બોલનારાઓની સંખ્યા	૨૫૨
તથા ખર્ચ	૨૦૭	ભૌગોલિક ઉપનામો	૬૧
બંદરો (હિંદનાં મુખ્ય)નો		મ	
વેપાર	૨૨૪	મકાનો (બેંચાં) અને ટાવર	૭૮
બાંધકામ (હિંદનાં અદ્ભુત)	૧૨૫	મધ્યસ્થ સરકારની મહેસૂલ-	
બાધેલ પુસ્તકની સામગ્રી	૧૨૩	આવક	૨૦૬
બ્રેકટન કપ (હોકી)	૩૫૧	મનુષ્યની જાતિઓ	૩૭
બેંકનો દર	૧૯૬	મલ્લકુસ્તી	૩૪૭
બેંકોની સંખ્યા (હિંદમાં)	૧૯૬	મહાસભા (હિંદી રાષ્ટ્રીય)	૧૦૯
બેંકોને મળેલી ડીપોઝીટ	૧૯૭		

મહાસભાનું પ્રધાનમંડળ	૧૧૧	મોટાં ચહેરના મેયરો	૪૩૨
મહાસભા (હરિપુરા)માં		મોટાં ચહેરો	૨૫
ચયેલ દરાવો	૩૧૬	મોટાં ચહેરો (જગતનાં)	૫૫
મહાસભાનો સુવર્ણ મહોત્સવ	૩૦૭	મૃત્યુપ્રમાણ (દર હમરે)	૨૫૧
મહાસાગરો તથા સમુદ્રોનું		મૃત્યુ (વસ્તીના દર હમરે)	૨૫૫
ક્ષેત્રફળ તથા જંગમ	૫૩	મ્યુનિસિપાલિટીઓ (હિંદની)	૨૨૬
મહાસાગરોની જંગમ	૩૮	યં	
મીઠું	૨૧૦	યુદ્ધવિરામ પછી ચયેલ	
મીઠાનો ઉપયોગ (દુનિયામાં		લગાઈઓ	૪૩૦
માથા દીક)	૨૧૦	યુનાઈટેડ કિંગડમના હિંદી	
મુખ્ય દેશી રાજ્યો	૩૯૮	બેરોનેટ	૮૯
મુખ્ય પ્રધાનો	૬૫	યુનાઈટેડ કિંગડમમાંથી	
મુખ્ય રાજ્યો	૫૧	આયાત	૨૪૧
મુખ્ય હિંદી પ્રાંતો	૫૮	યુનાઈટેડ કિંગડમમાંથી	
મુસલમાનોની બહુમતી	૬૧	નિકાસ	૨૪૨
મેટ્રીક સીસ્ટમ	૧૩૬	યુનિવર્સિટીના આકિડાઓ	
મેટ્રિકલ કોલેજો	૨૫૮	૧૯૩૪-૩૫	૧૭૬
મેટ્રિકલ સ્કૂલો	૨૫૮	યુનિવર્સિટીમાં નોંધાયેલાની	
મોટર દીક રહેવાશીઓની		સંખ્યા	૧૭૫
સંખ્યા	૧૧૭	યુરોપનાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યો	૬૪
મોટરોની કુલ સંખ્યા	૧૧૮	યુરોપિયનોની સંખ્યા	
મોટરોની સંખ્યા		(હિંદમાં)	૨૪૪
(હિંદમાં પ્રાંતવાર)	૧૧૮	૨	
મોટરો (હિંદમાં)	૨૧૩	૨મર	૨૧૫
મોટા ધંદ	૭૫	સ્મતગમત તથા ઉત્પન્નના	
મોટા ટાપુઓ	૫૪	રેકડ (૧૯૩૭)	૪૨૦
મોટા પગારો	૮૭	સ્મતમાં જમતનો રેકડ	૩૩૫
મોટી શાધબિજા અથવા ચર્ચ	૮૩	સ્તાનો અપદ્વાર (હિંદને)	૨૨૮
મોટાં પુસ્તકાલયો	૮૫	સ્લેવખર્ચ (લુદા લુદા	
મોટાં બંકરો	૫૫	દેશોનું)	૨૨૮
મોટાં રજુ	૫૫	સમગ્રીય ક્ષત્રાઓ	૬૯

રાજ્યપ્રધાનશ્રી (હિંદુ)	૨૬૦	લપસવાનો રેકર્ડ	૩૫૭
રાષ્ટ્રસંઘ	૧૦૩	લસ્કરી ખર્ચ (હિંદુ)	૧૧૨
રાષ્ટ્રીય આવક અને દોલત	૮૮	લસ્કરી ખર્ચની સરખામણી	૧૧૩
રાષ્ટ્રીય પ્રુપસંજ્ઞા	૧૧૭	લસ્કરી બોન્ડે	૧૧૪
રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા	૧૯૨	લીપ ધર	૧૧૪
રૂ	૨૧૬	લેબોરેટરીઝ તથા વૈદ્યકીય	
રૂની શાળા તથા ત્રાકા	૨૧૭	શોધબોજખાતાં	૨૫૯
રૂપિયાની લોન (હિંદી		લોડાનું કસ્ટ	૨૨૧
સરકારની)	૨૩૦	લોડું (કચી ધાતુ)	૨૧૧
રેકર્ડ-કેટલાકે જાણવાબેગ	૩૪૯	લાંબામાં લાંબાં રેલવેનાં	
રેલવે	૨૫	પ્લેટફોર્મો	૭૧
રેલવેના (લાંબા) પુલ	૧૩	લાંબામાં લાંબાં રેલવેનાં	
રેલવેનાં પ્લેટફોર્મો (લાંબાં)	૭૧	બોગદાં	૭૧
રેલવેનાં બોગદાં (લાંબાં)	૭૧	લાંબી નહેરો	૭૦
રેલવે (દુનિયાની)ની લંબાઈ	૧૧૪		
રેલવે (હિંદી)ની લંબાઈ	૧૧૩	વ	
રેલવે પહેલી ખુશ્લી મુકાયાની		વખતનું કોષ્ટક	૧૧૫
તારીખ	૧૮૫	વર્ષ દરમિયાન જાણીતાં	
રેલવે-બજેટ	૪૨૮	મુલ્ય	૪૩૨
રેલવે બજેટ પર દૃષ્ટિપાત	૪૨૯	વસ્તીગણતરી (હિંદી	
રેલવે મારફત મોકલાયેલ		૧૯૩૧)	૨૯૩
માલનું વજન	૧૮૮	વસ્તી (શહેર અને ગામડાંની)	૨૪૭
રેલવે-સ્ટાફ	૧૮૭	વસ્તી (હિંદી)	૨૫૨
રેમન આંકડા	૧૧૫	વસ્તીના પ્રમાણમાં	
રેવર્સ કપ	૩૫૬	વિદ્યાર્થીઓના ટકા	૧૭૮
રોયલ સોસાયટીના હિંદી		વસ્તીની વધવટ (મોટાં	
સભ્યો	૮૯	શહેરોની)	૨૪૬
		વિક્ટોરિયા ક્રોસ મેળવનારા	
લ		હિંદીઓ	૮૮
લખવાના તથા રૂઢિંગ		વિટિમિન્સ	૧૫૦
પેપરનું માપ	૧૨૨	વિદ્યાર્થી દીઠ કુલ ખર્ચ	૧૮૦

હિંદુ નહેરુકામ	૧૨૩૧	હિંદમાં સમત-ગમતો	૩૬૦
" " "	૩૬૩	હિંદમાં વીમો	૧૯૭
હિંદુ પશુધન	૪૧૧	હિંદમાં સિક્ષિતોનું પ્રમાણ	૧૭૯
હિંદુ રાજ્યબંધારણ	૨૬૦	હિંદમાં શોધગોળ	૪૧૩
હિંદુ લક્ષરી ખર્ચ	૧૧૨	હિંદ સંબંધી બાલુવાબોગ	
હિંદુ સ્થાન	૨૩	હકીકત	૩૦
હિંદનો સ્વતંત્ર વ્યવહાર	૨૨૮	હિંદી અને અંગ્રેજી	
હિંદનો વેપાર	૨૩૮	સેનિકનું ખર્ચ	૧૧૩
હિંદ પર દૃષ્ટિપાત	૧૭	હિંદી ઉમરાવ (બ્રિટિશ	
હિંદ મોટોની ઓફિસ	૩૮૯	રાજ્યના)	૯૦
હિંદમાં આયપતવેરો	૨૧૯	હિંદીઓની સદી	૩૨૮
હિંદમાં ઔદ્યોગિક તકરારો	૨૨૯	હિંદી ટેનિસ ચેમ્પિયન્સ	૩૨૦
હિંદમાં કારીગરોને અપાયેલ		હિંદીની સરેરાશ જીંઘાર્થ	
ખદ્દો	૨૩૨	તથા વજન	૧૪૭
હિંદમાં તથા બીજા દેશોમાં		હિંદી પ્રધાનો (૧૯૦૧થી)	૩૯૦
માયા દીક કર	૨૩૩	હિંદી ગ્રીવિ કાઉન્સિલરો	૮૯
હિંદમાંથી સોનાની		હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભા	૧૦૯
આયાત નિકાસ	૨૦૮	હિંદી સનદી નોકરીના	
હિંદમાં નોટનો ફેલાવો	૧૧૪	ઉમેદવારો	૩૬૨
હિંદમાં પાકેલા રૂપિયા	૧૧૫	હિંદી સરકાર	૩૯૦
હિંદમાં પ્રાંતવાર મોટરોની		હિંદી સરકારની રૂપિયાની	
સંખ્યા	૧૧૮	લોન	૨૩૦
હિંદમાં (તાજેતરમાં) બનેલા		હિંદી સરકારની સર્વિંગ લોન	૨૩૨
રાજકીય બનાવો	૧૬૧	હિંદી સરકારનું બ્યાલુ દેવું	૨૧૫
હિંદમાં બાળમૃત્યુપ્રમાણ	૨૫૪	હિંદીઓની બહુમતી	૬૦
હિંદમાં મતાધિકાર તથા		હિંદુસ્તાનનું ઉષ્ણતામાપ	૧૨૭
ચૂંટણી	૪૦૪	હેરી વેષ્ટ ચેમ્પિયન્સ	૩૪૩

ગૂજરાતભરની સસ્તામાં સસ્તી, સૌથી બહોળો
ફેલાવો પામેલી અને ઉત્ક્રાંતિના વિચારો ફેલાવતી

અં જ લિ ગ્રં થ મા ળા

- જેનો હેતુ નૂતન ગૂજરાતની સ્થનામાં પોતાનો હિસ્સો આપવાનો છે.
- જેનો હેતુ જીવનનાં વિવિધ ક્ષેત્રો ઉપર ક્રાંતિકારી અસર મૂકવાનો છે.
- જેનો હેતુ શિષ્ટ, સુંદર અને ઉપયોગી સાહિત્ય અત્યંત સસ્તા મૂલ્યે આપવાનો છે.

આ ગ્રંથમાળાના તમે આહુક છો ? એલું એકમ પ્રકાશન તમે જોયું છે ? એની યોજના વિશે કશું જાણો છો ? એની પ્રગતિથી અને લોકપ્રિયતાથી તમે વાકેફગાર છો ?

આ ગ્રંથમાળા :—

દર વરસે બારસો પાનાના પુસ્તકો—નવલકથા, નાટક, વાર્તા, પ્રવાસવર્ણન, જીવનચરિત્ર, પત્રો હત્યાદિના રૂપમાં ઘેર બિડા નીચેના લવાજમે પહોંચાડે છે :

દેશમાં	બ્રહ્મદેશમાં	પરદેશમાં
કાચું પૂઠું : રૂપિયા ત્રણ	રૂપિયા સાડા ત્રણ	શિલિંગ ૭ રા. ૪-૦-૦
પાકું પૂઠું : „ ચાર	રૂપિયા સાડા ચાર	„ આઠ રા. ૫-૮-૦

વર્ષ એપ્રિલથી શરૂ થાય છે અને સરખાતથી જ આહુક થઈ શકાય છે.

: મુખ્ય કાર્યાલય :

અં જ લિ ગ્રં થ મા ળા

પાનકિસ્તાકા . અમદાવાદ

નિસર્ગોપચારંની દૃષ્ટિએ ચાલી રહેલી

આરોગ્ય ગ્રંથાવલિ

: સંચાલક :

રમણલાલ એન્જિનીયર

આરોગ્યની ખાખતમાં ધરતીના પટ ઉપર હિંદુસ્તાન જેવો પતિત દેશ ખીન્ને એક પલુ નહિ હોય. આવી સરમજનક મિથિતિ હોવાનું મોટામાં મોટું કારણ તો આપણી ગુલામી-જેમાંથી જુખમરો ને આજસ જનમ્યાં છે તે-કે, પરંતુ આપણા અજ્ઞાનનું કારણ પણ જેવું તેવું નથી. ઉપરાંત માંદા પડ્યા પછી એમાંથી બચવાના આપણે જે દાકતરી માર્ગો લઈએ છીએ તે તો લગભગ સોએ સો ટકા અજ્ઞાન-મૂલક છે તે આ ગ્રંથાવલિનાં પુસ્તક ગ્રંથવાધી મમજાર્થ આવશે. શરીર શું છે, એની રચના શી છે, રોગ શું છે, રોગનું નિવારણ શું છે ઇત્યાદિ શરીરના શુદ્ધ અને સાત્ત્વિક આરોગ્યને લગતી તમામ ખાખતો આ ગ્રંથાવલિની પુસ્તિકાઓમાં જણાવવામાં આવે છે.

બહુર જનતા જે અમારા ઉપર વિશ્વાસ રૂકે તો અમે કહેવા, ઇચ્છીએ છીએ કે જે તમે લાલુલા હો તો આ ગ્રંથાવલિ તમારા જીવનની પ્રાથમિકમાં પ્રાથમિક જરૂરિયાત છે. આના આદક થવા માટે ફક્ત ત્રણ રૂપિયા ખર્ચાને તમારુ આરોગ્ય અને એ જાળવવા માટે તમામથી થતું પુષ્કળ ખર્ચા-એ બને તમે બચાવી શકશો.

લગભગ સાડા છસો પાનાંની, આવશ્યક જણાય તેવાં ચિત્રો-વાળી, આ બાર પુસ્તિકાઓનું વાર્ષિક લઘુજમ ઘેર બેઠાં

હિંદમાં ત્રણ રૂપિયા : બ્રહ્મદેશમાં સાડાત્રણ રૂપિયા
પરદેશમાં છ શિલિંગ અથવા ચાર રૂપિયા છે.

ભા ર તી સા હિ ત્ય સં ધ

પાનકારનાકા પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ બાલાજી રોડ ડે-એ હોલ સૌરાષ્ટ્ર રોડ
અમદાવાદ મુંબઈ સુરત દરમી રાણપુર

સાહિત્ય અને સંસ્કારનું માસિક

ઊર્મિ

: સંપાદકો :

ધૃત્વરલાલ મો. દવે

કાન્તિલાલ મ. શાહ

...‘ઊર્મિ’નું ફરી દર્શન થયું અને એના પ્રત્યે આકર્ષણ વધ્યું કેમકે એમાં સાહિત્ય સાથે રાષ્ટ્રીયતા અને પ્રવચનની મીમાંસાનાં તત્ત્વો ઉમેરેલાં દેખાયાં...‘ઊર્મિ’ વિષે હું ઘણી વાતો કહી ચૂકું.

કાકા કાલેલકર

: વ્યવસ્થાવિભાગ :

ઊર્મિ કાર્યાલય : રાણપુર : કાઠિયાવાડ

: સંપાદનવિભાગ :

ઊર્મિ કાર્યાલય : પાનકારનાકા : અમદાવાદ

ગ્રાહક થતાં પહેલાં ખાત્રી કરી લેજો

‘ઊર્મિ’ શું આપે છે ?

એક વર્ષમાં

કાઉન આઠ પેશ માપનાં બારસો પાનાં

એટલે આજે પ્રગટ થતાં પુસ્તકો

પ્રમાણે ૨૪૦૦ પાનાંનું વાંચન

જો કાંઈ પણ મહિનાથી એક વર્ષ સુધી ગ્રાહક થઈ શકાય છે.

જો અંગ્રેજ મહિનાની પહેલી તારીખે નિયમિત પ્રગટ થાય છે.

—વાર્ષિક લવાજમ—

દેશમાં
પાંચ રૂપિયા

બ્રહ્મદેશમાં
સાડા પાંચ રૂપિયા

પરદેશમાં
દસ શિલીંગ

ગયા વર્ષની હોંટના કપડામાં પાકી
ખાંધેલી ફાઈલ ચાર રૂપિયામાં મળશે.

સામાન્ય જનતાનું લોકમાસિક

નવરચના

તંત્રી
વલ્લભાઈ શાહ

લોકમધે બહાર પડતાં માસિક કરતાં આ માસિકમાં જે લેખો, વાર્તાઓ, નિબંધો, પત્રો, નોંધ વગેરે આવે છે તે સામાન્ય જનતાની સાદી ભાષામાં જ, એના જીવનવ્યવહારને અનુરૂપ હોય એવી રીતે જ આવે છે. દરેક લેખનની પાછળ સામાજિક કે રાષ્ટ્રીય આદર્શ રહેલો હોય છે. તેથી જ એ સામાન્ય જનતાને અને લોકમેવડાને એક સરખું જ પ્રિય થઈ પડ્યું છે.

આ માસિકનો કોઈ પણ અંક જોઈને ઉપરની વિગતની ખાત્રી કરજો. અત્યારે એનું ત્રીજું નંબર ચાલે છે.

વ્યવસ્થાવિભાગ
નવરચના કાર્યાલય
રાણપુર : (કાઠિયાવાડ)

તંત્રીવિભાગ
નવરચના કાર્યાલય
પાનકોરનાકા : અમદાવાદ

: વાર્ષિક લવાજમ :

દેશમાં જે રૂપિયા જે આના
બહારદેશમાં અઢી રૂપિયા
પરદેશમાં પાંચ શિલિંગ

- અંગ્રેજી મહિનાની પંદરમી તારીખે પ્રગટ થાય છે અને કોઈ પણ મહિનાથી એક વર્ષ માટે આદક સુધી ચક્રાય છે.
- દર વર્ષે લગભગ અઢીમો પાનાનું બેટપુસ્તક આપવામાં આવે છે અને તે એપ્રિલમાં પ્રગટ થાય છે.